

בס"ד

הלכות תפילה, ברכות וביית הכנסת

סיכום וביאור הסימנים

אסף הר-נוי
ער"ח שבט תשע"ה

תוכן עניינים

5	הלכות ברכות השחר ושאר ברכות :
5	סימן מו'- דיני ברכת השחר :
8	סימן מז'- דיני ברכת התורה :
13	סימן מח'- אומרים פרשת התמיד, ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד :
14	סימן מט'- שיכול לומר ק"ש בעל פה :
14	סימן נ"י- טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן :
14	סימן נא'- דיני תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח :
17	סימן נב'- דין מי ששהה לבוא לבהכ"נ עד ישתבח :
18	סימן נג'- דין הראוי לירד לפני התיבה :
22	סימן נד'- דינים השייכים לישתבח :
22	סימן נה'- דיני קדיש :
27	סימן נו'- דין עניית הקדיש על ידי הקהל :
28	סימן נז'- דין ברכו וענייתו :
29	הלכות קריאת שמע :
29	סימן נח'- דיני ק"ש וברכותיה :
31	סימן נט'- דין ברכה ראשונה ב"יוצר" :
34	סימן ס'- דין ברכות לקריאת שמע, ואם צריכים כוונה :
36	סימן סא'- דין כמה צריך לדקדק ולכוין בקריאת שמע, ובו כ"ו סעיפים :
40	סימן סב'- מי שלא דקדק בק"ש או לא השמיע לאזנו :
41	סימן סג'- לישב בשעת ק"ש, ולא יישן :
44	סימן סד'- דין הטועה בק"ש :
45	סימן סה'- הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור קוראין ק"ש, או שהפסיק בשעת הקריאה :
46	סימן סו'- באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה מקום לא יפסיק :
50	סימן סז'- דין ספק אם קרא ק"ש :
50	סימן סח'- שלא להפסיק בפיוטין :
51	סימן סט'- דין פורס על שמע :
52	סימן ע'- מי הם הפטורים מק"ש :
54	סימן עא'- אבל והעוסקים במת פטורים מק"ש :
56	סימן עב'- דין נושאי המטה, והמנחמים והמלוים, ובו ה' סעיפים :
57	סימן עג'- הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג :
58	סימן עד'- שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה :
59	סימן עה'- להזהר מגלוי שער וקול אשה בשעת ק"ש, וכן שלא לקרותה כנגד הערוה :
61	סימן עו'- להזהר מצואה בשעת ק"ש :
63	סימן עז'- שלא לקרות כנגד מי רגלים :

- 64 סימן עח'- מי שנצרך להטיל מים בשעת קריאה :
- 66 סימן עט'- מי שנדמן לו צואה בשעת קריאה :
- 69 סימן פ'- מי שאינו יכול להשמר מהפיח :
- 70 סימן פא'- דין צואת קטן :
- 70 סימן פב'- דין צואה יבשה :
- 71 סימן פג'- דיני בית הכסא בק"ש :
- 73 סימן פד'- אם מותר לקרות במרחץ :
- 73 סימן פה'- באיזה מקומות אסור לקרות ק"ש :
- 74 סימן פו'- שצריך להרחיק מן מים סרוחים :
- 74 סימן פז'- כמה צריך להרחיק בשעת ק"ש מן גרף של רעי :
- 76 סימן פח'- בעל קרי מותר בק"ש :
- 76 הלכות תפילה :
- 76 סימן פט'- הלכות תפלה וזמנה :
- 78 סימן צ'- מקום הראוי להתפלל עם הצבור, ודין ההולך בדרך :
- 83 סימן צא'- שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה :
- 84 סימן צב'- הנצרך לנקביו, ודין רחיצה לתפלה ושאר הכנות לתפלה :
- 88 סימן צג'- קודם שיתפלל צריך לשהות :
- 89 סימן צד'- צריך לכוין נגד א"י, ודין הרוכב או יושב בספינה :
- 90 סימן צה'- כיון איבריו בשעת תפלה :
- 91 סימן צו'- שימנע כל הטרדות כדי שיכוין :
- 92 סימן צז'- שלא יגהק ושלא יפהק בשעת התפלה :
- 93 סימן צח'- צריך שיהיה לו כוונה בתפלתו :
- 94 סימן צט'- דין שתוי ושכור לתפלה :
- 95 סימן ק'- תפלת המועד צריך לסדר :
- 95 סימן קא'- שצריך לכוין בכל הברכות, ושיכול להתפלל בכל לשון :
- 96 סימן קב'- שלא להפסיק כנגד המתפלל :
- 99 סימן קג'- מי שנדמן לו רוח בתפלתו או עטוש :
- 99 סימן קד'- שלא להפסיק בתפלה :
- 101 סימן קה'- דין המתפלל ב' תפלות :
- 102 סימן קו'- מי הם הפטורים מתפלה :
- 103 סימן קז'- המסופק אם התפלל, ודין תפלת נדבה :
- 105 סימן קח'- מי שלא התפלל לסבת טעות, או אונס או במזיד :
- 108 סימן קט'- דין איך יתנהג היחיד לכוין בתפלתו עם הציבור :
- 110 סימן קי'- היוצא לדרך, ופועלים מה יתפללו, וסדר תפלת הדרך ובהמ"ד :
- 112 סימן קיא'- דין סמיכות גאולה לתפלה, ובו ג' סעיפים.
- 113 סימן קיב'- שלא להפסיק לא בשלשה ראשונות ולא בשלשה אחרונות :

- 113 סימן קיג-דיני הכריעות בי"ח ברכות :
- 115 סימן קיד'- דין הזכרת הרוח וגשם וטל :
- 117 סימן קטו'- טעם ברכת אתה חונן :
- 118 סימן קטז'- פירוש ברכת רפאנו :
- 118 סימן קיז'- דיני ברכת השנים :
- 120 סימן קיח'- חתימת ברכת השיבה :
- 121 סימן קיט'- דין הרוצה להוסיף בברכות :
- 123 סימן קכ'-שראווי לומר רצה בכל תפלה :
- 123 סימן קכא'- דיני מודים :
- 123 סימן קכב'-דינים השייכים בין י"ח ליהיו לרצון :
- 124 סימן קכג'- דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות :
- 125 סימן קכד'- דין הנהגת ש"צ בי"ח הברכות, ודין עניית אמן :
- 129 סימן קכה'- דיני קדושה :
- 130 סימן קכו'-דין ש"צ שטעה :
- 131 סימן קכז'-דין מודים דרבנן :
- 132 הלכות בית הכנסת-
- 132 סימן קנ'- בנין בהכ"נ, ושיהיה גבוה:
- 133 סימן קנא'- דיני קדושת בהכ"נ:
- 135 סימן קנב'- שלא לסתור שום בהכ"נ:
- 136 סימן קנג'-דיני בנין בהכ"נ:
- 140 סימן קנד'- דיני תשמיש קדושה ונרות בית הכנסת:
- 143 סימן קנה'- לילך מבהכ"נ לבית המדרש:
- 144 סימן קנו'- סדר משא ומתן:
- 145 הלכות ברכות:
- 145 סימן קסח'- על איזה מיני פת מברכין :
- 156 סימן קסט'- דין שמש הסעודה:
- 157 סימן קעל'- דברי מוסר שינהג אדם בסעודה:
- 159 סימן קעא'-שלא לנהוג בזיון באוכלין:
- 161 סימן קעב'- מי שהכניס אוכלין ומשקין לפיו בלא ברכה:
- 162 סימן קעג'- דין מים אמצעיים:
- 162 סימן קעד'-דין ברכת היין בסעודה:
- 166 סימן קעה'- דיני ברכת הטוב והמטיב על היין:
- 169 סימן קעו'-שהפת פוטר את הפרפרת:
- 169 סימן קעז'-דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה מה דינם:
- 172 סימן קעח'- איזהו דברים קרויים הפסק בסעודה:
- 176 סימן קעט'-איזה דברים קרויים היסח הדעת בסעודה שצריך לחזור ולברך:

178	סימן קפ"ו- דיני פירורי הפת:
179	סימן קפא'-דין מים אחרונים:
181	סימן קפב'- דין כוס ברכת המזון, ושלא יהא פגום:
184	סימן קפג'- המברך איך יתנהג בכוס של בה"מ:
186	סימן קפד'-לקבוע ברכה במקום סעודה, ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך:
189	סימן קפה'-לברך בהמ"ז בקול רם, ויתר פרטים בברכת המזון:
190	סימן קפו'-אם נשים וקטנים חייבים בבה"מ:
191	סימן קפז'- דיוקים בנוסח ברכת המזון:
192	סימן קפח'- נוסח ברכה ג', ודיני בהמ"ז בשבת, והטועה בבהמ"ז:
195	סימן קפט'-נוסח ברכה רביעית ודיניה:
196	סימן קצ'-שתיית היין אחר הברכה ודיניו:
197	סימן קצא'- אם הפועלים מחויבים לברך:
198	סימן קצב'-ברכת זימון בג' או בעשרה:
198	סימן קצג'-אם מצטרפין לזימון אם לאו:
201	סימן קצד'- שלשה שאכלו כאחד ונפרדו, לענין הזימון מה דינם:
201	סימן קצה'- חבורות שאוכלים בהרבה מקומות מה דינם:
202	סימן קצו'- מי שאכל דבר איסור אם מצטרף לזימון:
203	סימן קצז'- דין צירוף לזימון ג' או עשרה:
205	סימן קצח'- אחד נכנס אצל שלשה שאכלו:
205	סימן קצט'- על מי מזמנים ועל מי אין מזמנים:
208	סימן ר'-דין המפסיק כדי לברך:
209	סימן רא'- מי הוא המברך:
210	הלכות ברכת הפירות:
210	סימן רב'- דיני ברכת פירות האילן:
217	סימן רג'-דיני ברכת פירות הארץ:
218	סימן רד'- דיני הברכות ליתר מאכלים:
221	סימן רה'- ברכות ירקות:
223	סימן רו'-דיני הפסק וטעות בברכת הפירות:
225	סימן רז'-דין ברכה אחרונה על הפירות:
225	סימן רח'- דין ברכה מעין ג' אחרי ה' מיני פירות וה' מיני דגן:
229	סימן רט'- דין טעות וספק בברכת היין:
231	סימן רי'- האוכל פחות מכזית מה דינו:
233	סימן ריא'- דיני קדימה בברכת הפירות:
236	סימן ריב'- שהעיקר פוטר הטפל:

הלכות ברכות השחר ושאר ברכות:**סימן מו' - דיני ברכת השחר:****סעיף א' - ברכות השחר:**

שו"ע - ¹כשיעור משנתו, יאמר: אלהי נשמה²; כשישמע קול התרנגול, יברך: הנותן לשכוי בינה; כששובש, יברך: מלביש ערומים; כשיניח ידיו על עיניו, יברך: פוקח עורים; כשישב, יברך: מתיר אסורים; כשזוקף, יברך: זוקף כפופים; כשיניח רגליו בארץ, יברך: רוקע הארץ על המים; כשנועל מנעליו, יברך: שעשה לי כל צרכי; כשהולך, יברך: המכין מצעדי גבר; כשחוגר חגורו, יברך: אוזר ישראל בגבורה, הגה: או לובש האבנט המפסיק בין לבו לערוה; (ב"י בשם הראב"ד) כשמשים כובע או מצנפת בראשו, יברך: עוטר ישראל בתפארה; כשיטול ידיו, יברך: ענטי³; כשירחץ פניו, יברך: המעביר שינה מעיני וכו' ויה"ר וכו' עד בא"י גומל חסדים טובים לעמו ישראל. אין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני, עד שיחתום גומל חסדים טובים לעמו ישראל, שהכל ברכה אחת היא⁴.

סעיף ב' - היום מברכים אותם בבית הכנסת:

שו"ע - "עכשיו, מפני שאין הידים נקיות וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותם, נהגו לסדרם בבהכ"נ ועונן אמן אחריהם, ויוצאים ידי חובתן⁵".

סעיף ג' - חיוב מאה ברכות ביום:

שו"ע - "חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות⁶, לפחות".

סעיף ד' - ברכות השחר נוספות וברכת הגר:

שו"ע - "צריך לברך בכל יום: שלא עשני עובד כוכבים; שלא עשני עבד; שלא עשני אשה".
רמ"א - "ואפי' גר (כותים) יכול לברך כד⁷ (ד"ע), אבל לא יאמר: שלא עשני עכו"ם, שהרי היה עכו"ם מתחלה, (אבודרהם). והנשים מברכות: שעשני כרצוני".

¹ מקור הדין בגמ' בברכות דף ס'.

² קודם בואו לביהכ"ס יאמר "ואני ברוב חסדך..." ובכניסותו יאמר "בבית אלוהים נהלך ברגש". קודם תפילת שחרית יקבל עליו מצוות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" (שער הכוונות), וע' במחצית השקל כאן שמתוך שיש התאחדות ואהבה בין ישראל שלמטה-גורם להתאחדות נפשותיהן למעלה ונעשית תפילתם רצויה לפניו ית'.
³ אמירת ברכות השחר בבית כנסת - הלכה למעשה: כתב המשנ"ב (ביג') - "ובזמננו המנהג שכל אחד מברך בפני עצמו ואין השליח מוציא שום אדם".

⁴ דוד המלך ע"ה תיקן דבר זה מכיוון שהיו מתים מאה איש מישראל כל יום. ועין בב"י ובאחרונים שמביאים את החשבון כיצד מגיע האדם למאה ברכות. ובשבת, יו"ט ותעניות ישרים ע"י מיני תרגימא או כל מיני ברכות נוספות אחרות.

⁵ ברכת "שעשני גר" לגוי שנתגייר - האחרונים נחלקו האם גר יכול לברך ברכת "שעשני גר". שהרי לומר "שלא עשני גוי" בוודאי אינו יכול לברך שהרי הוא היה גוי.

ואלו הם השיטות:

- שלי"ה, ב"ח - לא יברך "שעשני גר", שהרי לא הקב"ה עשה אותו גר, כי לא נולד כך אלא היה הדבר מכוח בחירתו.
- רמ"א - יכול לברך, וכתב הט"ז (ה') טעמו - מכיוון ש"גר כתינוק שנולד דמי" (יבמות כב') - ונחשב כבריה חדשה שעשה הקב"ה עכשיו כשנתגייר.

סעיף ה'- הקדים זוקף כפופים למתיר אסורים:

שו"ע- "אם קדם וברך: זוקף כפופים קודם שברך: מתיר אסורים, לא יברכנה"⁶.

סעיף ו'- ברכת הנותן ליעף כח:

שו"ע- "יש נוהגין לברך: הנותן ליעף כח, ואין דבריהם נראין".

רמ"א- "אך המנהג פשוט בבני האשכנזים לאומרה"⁷.

סעיף ז'- הוספת ברכות נוספות:

שו"ע- "יש נוהגים לברך ברכות אחרות, נוספות על אלו, וטעות הוא בידם".

סעיף ח'- מי יכול לברך ברכות השחר:**6 דין מי שהקדים וברך ברכת "זוקף כפופים" (להלן ז"כ) לפני ברכת "מתיר אסורים" (מ"א):**

בטור הביא מחלוקת ראשונים לגבי מי שהקדים בטעות ברכת ז"כ לברכת מ"א:

לפי רבינו עמרם- לא יאמר את ברכת מ"א, כיוון שבברכת ז"כ כבר כלל ויצא י"ח העניין של ברכת מ"א ואיך יחזור עליה? **אולם, לפי הטור-** כן יכול לומר ברכת מ"א גם אם כבר הקדים ואמר ז"כ.

טעם המחלוקת: הט"ז(ו) מאריך לבאר שורש מחלוקתם- לפי רבינו עמרם- בכלל זקיפת קומה היא תנועת האיברים, ולמה יחזור

לברך על זה פעם נוספת? ובכלל יש להוסיף ולשאול- מדוע מלכתח' יש 2 ברכות הרי אסור לאדם להרבות בברכות שלא לצורך??

אלא שלפי הטור מדובר בשתי ברכות שונות בתכלית והראיה שלכ"א יש את זמנה המיוחד, ואע"פ שבימינו אומרים הכל בביכ"ס ברציפות, הרי שבזמן הגמ' (וכמובא בברכות ס:)- לכל אחת מהברכות היה זמן ומעשה משלה שהביא לברכה, לפי סדר ההתעוררות של האדם בבוקר. ממילא יוצא שכל ברכה כאן חיובה מצד עצמה, וכך מתורצות 2 הקושיות: 1. כן יכול לחזור ולברך מ"א אחר ז"כ כי יש כאן שתי ברכות שונות שניתקנו בנפרד. 2. ולכן גם אין כאן ריבוי ברכות מכיוון שלכל אחת עניין וחיוב בפ"ע ולא נחשב כמרבה כשם שאין זה להרבות כשמברך ברכת "מזונות" ו"שהכל"- שכל אחת ניתקנה על דבר אחר.

הלכה למעשה- מי שהקדים בטעות ואמר "זוקף כפופים" לא יברך "מתיר אסורים", אבל טוב שישמע מאחר וייצא י"ח(פמ"ג). בכל מקרה אם התחיל את הברכה בכוונה לומר "זוקף כפופים" ובכך יפספס ברכת "מתיר אסורים"- לא ישנה את סוף הברכה ל"מתיר אסורים".

מי שהקדים "שלא עשני אשה" לברכת "שלא עשני עבד/גוי": קושיה נוספת של הב"ח- מדוע מי שהקדים וברך "שלא עשני

אשה" חוזר ואומר גם ברכות "שלא עשני גוי/עבד"? הרי אשה מעלתה יותר משניהם אז אם הודה על כך- נכלל בכך בוודאי גם 2

הברכות הללו?

ותירץ הט"ז והסביר שלכל אחד מהם יש מעלה על השני כגון עבד אם משתחרר הוא חייב בכל המצוות, גוי יכול להתגייר ועבד אין בבחירתו להשתחרר וכד', ובשל כך המברכת שלא עשני כרצונו יכולה לברך שאר ברכות כי לא יצאה ידי המעלות שבגוי או שבעבד.

הקדים "שלא עשני אשה"- הלכה למעשה(משנ"ב, ס"ק טז):

• **מג"א, ח"י אדם-** אשה עדיפה מעבד וגוי ולכן שוב לא יכולה לחזור ולברך ברכות אלו כי כבר נכללו הם בברכת שלא עשני אשה.

• **רש"ל, ב"ח, פמ"ג, ט"ז, רעק"א ועוד-** יכול לחזור ולברך גם ברכות אלו כי יש יתרונות בעבד וגוי שאין באשה.

⁷ **אמירת ברכת "הנותן ליעף כח"- הלכה למעשה:** במג"א(יב) כתב שחכם אחד העיד שחזר בו הב"י בסוף ימיו וצוה לומר ברכה

זו בשם ומלכות. וכ"פ הב"ח וסמ"ג.

ברכת "הנותן ליעף כח"- למי שלא ישן בלילה: ע"פ מה שיתבאר בסע' ח' ברמ"א שאנו מברכין באופן כללי על החסד שעשה ה'

בעולמו- גם ברכה זו יש לברך אפילו שלא ישן בלילה.

שו"ע - "כל הברכות האלו אם לא נתחייב באחת מהן, כגון שלא שמע קול תרנגול או שלא הלך או לא לבש או לא חגר, אומר אותה ברכה בלא הזכרת השם"⁸.
רמ"א - "וי"א דאפילו לא נתחייב בהן מברך אותן, דאין הברכה דוקא על עצמו אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם?⁹ וכן המנהג, ואין לשנות¹⁰. (טור ותוס' והרא"ש פרק הרואה ור"ן פ"ק דפסחים וכלבו)".

סעיף ט' - אמירת תחנונים קודם ברכות התורה:

שו"ע - "לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים. ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה"¹¹.
רמ"א - "אבל המנהג כסברה אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללים הסליחות ואח"כ מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסין לבהכ"נ אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה. ונהגו¹² לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר, ואין לשנות (וכן משמע בתוס' ומרדכי פ"ק דברכות). וטוב לומר¹³

⁸ **ברכות השחר למי שלא שמע או ראה: הראשונים** נחלקו האם דין ברכות השחר הוא דין שתלוי באדם עצמו כגון שמברך רק אם שמע תרנגול וכד', או שזה דין כללי של ברכה על שכן סידר הקב"ה את העולם בטובו:

• **תוס', רא"ש, ר"ן** - אע"פ שלא שמע קול תרנגול יכול לברך.. שאינה אלא הודאה למקום שנתן לנו בינה וברא לנו כל צרכינו.

• **רמב"ם** - קרא תיגר על מנהג זה - "וטעות הוא ואין ראוי לעשות כן ולא יברך א"כ נתחייב בה".

ובשל המחלוקת כתב הב"י - "וכיוון דאיכא פלוגתא במילתא - אין לברך ברכה א"כ נתחייב בה, ונראה לי שטוב לאמרה בלא הזכרת השם". וכן הוא פסק בשו"ע - לאומרה בלא הזכרת השם, א"כ נתחייב בה.

אבל הרמ"א חלק ופסק כשאר הראשונים - שיש לברך ברכות אלו בשם ומלכות כהודאה כללית על טוב הבורא שברא בעולמו.

⁹ **ברכת "המעביר שינה" ו"אלוהי נשמה" למי שניעור כל הלילה (משנ"ב, ס"ק, כד')** - שתי ברכות אלו אין לברכם למי שהיה ניעור כל הלילה, א"כ ישן לפחות ששים נשימין. לכן, טוב שייצא ע"י שישמע אותם מאחר. והגרעק"א כתב שמי שישן ביום ואחרי כן היה ניעור בלילה - יכול לברך ברכות אלו.

¹⁰ **דין סומא, חרש וההולך במדבר ולא שומע קול תרנגול - לענין ברכות השחר: מהשו"ע** משמע שאין לברך אלא אם סובייקטיבית קרה לי הדבר עליו אני מברך ולכן כל אלו לא יברכו. אמנם מהרמ"א משמע שאלו ברכות כלליות על הטוב שבבריאה ולא דוקא על מה שקרה לי הבוקר ולכן נראה שכן יברכו. האחרונים נחלקו בדינם של אלו:

• **פר"ח והמקובלים** - כל אלו יברכו.

• **מג"א** - ההולך במדבר וחרש יברכו אבל סומא לא יברך.

¹¹ **אמירת תחנונים קודם ברכות התורה - מחלוקת הראשונים:**

• **מהר"ם** - דווקא ללימוד תורה צריך להקדים ברכות התורה, אבל לאמירת פסוקים דרך תפילה ותחנונים א"צ להקדים ברכות התורה כי אינו נחשב ללימוד אלא מזכירם דרך בקשה ורצון.

• **ראב"ד** - גם לפני פסוקי תחנונים יש להקדים ברכות התורה, כי סו"ס הכתובים הם בכלל מקרא שאמרו שצריך להקדים ברכה למקרא.

¹² **שיטת הרמ"א בהקדמת פסוקי תחנונים לברכות התורה:** בפשט דבריו כותב הרמ"א שהלכה כשיטה שניה - היא שיטת המהר"ם שמותר לומר פסוקים בדרך תחנונים קודם ברכות התורה. אולם מסיים הוא את דבריו - שהמנהג היום הוא לסדר את ברכות התורה מיד אחרי ברכת אשר יצר - והיינו שהחמיר למעשה שיש לומר ברכות התורה קודם הסליחות, ולא לומר שום פסוק קודם ברכת התורה.

¹³ **אמירת ק"ש קודם התפילה:** מכאן מביא הרמ"א עצה טובה בה נהגו גדולי הדורות - שקודם התפילה היו מזכירים פסוק "שמע ישראל" כדי שלא לאחר את זמן קריאת שמע. הטעם לכך הוא משום שלפעמים הציבור מתעכב ועובר זמן ק"ש. ולשם כך צריך לומר אחרי פסוק "שמע ישראל" - בשכמל"ו - שכן זה מסמל שכוונתו לצאת י"ח המצווה ולא כקורא ד"ת בעלמא. ומ"מ יכווין לצאת

בשחרית אחר שמע ישראל וגו': בשכמליו, כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לקרותה שלא בשמנה ויוצא בזה (טור)."

סימן מז' - דיני ברכת התורה:

סעיף א' - חשיבותה של ברכת התורה:

שו"ע - "ברכת התורה¹⁴, צריך ליוהר בה מאד¹⁵".

סעיף ב' - לפני איזה לימוד יש לברך:

שו"ע - "צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא¹⁶".

רמ"א - "בין למדרש (טור)¹⁷".

סעיף ג' - ברכה לפני כתיבת ד"ת:

שו"ע - "הכותב בדברי תורה, אף על פי שאינו קורא¹⁸, צריך לברך¹⁹".

בכך רק אם יעבור הזמן. ואע"פ שמעיקר הדין של מצוות ק"ש מספיק הפסוק הראשון - כתבו האחרונים שטוב שיקרא כל הפרשי שאחרי כסדרם ויזכיר גם יצ"מ בזמן ק"ש.

ואם רואה שהציבור יתעכב עד אחר שעה רביעית - עדיף שיתפלל כל התפילה ביחיד שכן אחר זמן זה כבר לא יוצא י"ח ברכות ק"ש ותפילה.

ובדגו"מ ובחידושי הגרעק"א כתבו שלא יכוון לצאת י"ח ק"ש המוקדמת הזו בחול אא"כ הוא מעוטר בתפילין שכן אמרו - שכל

הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. אולם למעשה אם אין לו תפילין ודאי יקרא ק"ש ויתפלל שכן הפ שני מצוות שונות ולא אמרו כן אלא דרך הנהגה בעלמא, אבל אפילו איסור אין בכך.

אפילו יעבור זמן ק"ש למחמירים למנות מעמוד השחר: כתב בבה"ל, דה "ויוצא בזה" - שגם אם רואה שיעבור זמן ק"ש לשיטות הפוסקים המחמירים למנות ג' השעות מעלות השחר - עדיין יכוון לצאת י"ח מצוות ק"ש.

14 ברכת התורה - מדאו' או מדרבנן (משנ"ב, א')?

בשאלה זו נחלקו האחרונים - **השאגת אריה כתב** שהיא מהתורה, ולכן אם מסתפק אם ברך-חוזר ומברך. **וכ"פ הר"ח, ח"א ועוד**. אבל בשערי תשובה הביא בשם מקצת אחרונים שהיא מדרבנן ולכן לא חוזר ומברך.

להלכה כתב במשנ"ב כך: באמת נראה שהיא מהתורה שכן כתבו הרבה מהאחרונים **וכ"פ הרבה מהראשונים (רמב"ן, חנוך,**

רשב"א) ומ"מ יאמר רק את ברכת "אשר בחר בנו" שהיא המעולה שבברכות.

אבל הטוב ביותר (לצאת ידי כל השיטות) הוא שייצא ע"י אחר שמברך או שיכוון לצאת י"ח בברכת "אהבה רבה" ואז ילמד מיד אחרי התפילה - ובכך ודאי יצא י"ח.

¹⁵ כפי שאומרת הגמ' **נדרים פא'** - מפני מה אין לת"ח בנים שהם ת"ח - שאין מברכין בתורה תחילה, וכמו שאומר הנביא ירמיה(ט'),

יא' - "על מה אבדה הארץ" והוכרע שעל "עזבם את תורת"י ואין הכוונה שלא למדו תורה אלא שלא ברכו בתורה תחילה והיינו שלא הבינו את מעלתה המיוחדת של התורה ואת השורש ממנו היא באה - אשר בחר בנו מכל העמים. **ועיין בהקדמה לספר**

"תפארת ישראל" למהר"ל מפראג שמבאר עניין זה באריכות נפלאה.

משנ"ב - "ויברך אותה בשמחה גדולה".

¹⁶ כן מובא בגמרא בברכות דף יא: - יב, א' - **שהיא המקור לרוב דיני ברכות התורה**.

¹⁷ **וע' לעיל, סוף סימן מו'** - מה דין אדם שאומר פסוקים דרך תחנונים אם צריך לומר ברכות התורה לפני כן - השו"ע החמיר שכן, הרמ"א הביא דעה שלא כי זה רק דרך תחנונים, אך למעשה הכריע שהיום נוהגים לברך גם לפני פסוקים כאלו.

סעיף ד' - ברכה קודם הרהור בד"ת:

שו"ע - "המהרהר בדברי תורה, אינו צריך לברך²⁰".

רמ"א - "וה"ה דיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו (ר"ן פ"ק דשבת ופי' כל הצלמים כתב דהוי כהרהור)".

סעיף ה' - מהן ברכות התורה:

שו"ע - "ברכות התורה²¹ אקב"ו על דברי תורה, והערב נא וכו', ואשר בחר²² בנו²³".

¹⁸ **ההבדל בין כתיבה להרהור:** פסק כאן בשו"ע שצריך לברך על כתיבה, ואילו על הרהור פסק בסע' הבא שלא מברך, ויש

להסביר מהו שורש ההבדל ביניהם (**משנ"ב, ד'**):

1. כתיבה עדיפה מהרהור בראשו כי עושה מעשה.

2. כתיבה עדיפה לא מבחינה עצמית אלא מכיוון שהכותב בוודאי מוציא בפיו משהו.

¹⁹ **בב"י** מביא דין זה שלברך על הכתיבה **בשם האבודרהם**. והסכימו כולם שכתובה הכוונה למי שמבין מה שכותב, אך לא למי שמעתיק מן הספר בסתם.

קושיית האחרונים: ובאחרונים שאלו כיצד יתכן שיש חובה לברך לפני כתיבת ד"ת הרי בסעיף הבא פסק השו"ע שעל הרהור בעלמא אין חובה לברך לפני כן, ועוד מביאים מספר ראיות שרואים בהם שכתובה לאו כדיבור דמי, וכגון בעדים שצריך "מפיהם ולא מפי כתבם". **ולכן כותב הט"ז (ב') לעניין מעשה** - שאחר שמברך ברכת התורה שלפני כתיבה, כדי שלא תהיה ברכה לבטלה, יאמר כמה פסוקים כמו שאנו אומרים "ברך ה'...", **ועוד** - שכשכותב יוציא מפיו חלק ממה שכותב.

ברכה על כתיבה - סיכום: השו"ע כתב לברך על כתיבה כי ראה אותה כעדיפה מהרהור, אבל האחרונים (ט"ז, מג"א) פסקו שלא כמחבר ואמרו שלא לברך על כתיבה לבדה אלא שיוציא מפיו כמה פסוקים שכותב.

לכ"ע - אם אחר הברכה אמר מספר פסוקים כמו ברכת כהנים - יצא י"ח בברכתו ולא חשיב לבטלה.

²⁰ **הטעם:** דהרהור "לאו כדיבור דמי", ולכן גם מותר למשל לבעל קרי להרהר בד"ת. **אבל הגר"א חולק** - כיצד יתכן שהרהור אינו מצריך ברכה לפני כן? הרי המצוה של לימוד תורה היא גם בהרהור שנאמר **"והגית בו יומם ולילה"**, והכוונה במילת "והגית" היא ללב שנאמר **"והגיון ליבי לפניך"**. אם כן כיצד אומרים שלא לברך על הרהור?

וכתב במשנ"ב (ז') - "ולכולי עלמא מותר לעשות איזה פעולת מצוה קודם ברכת התורה. אע"ג דבעת מעשה בודאי הוא מהרהר בדון הזה... דכל שאינו מתכוון ללמוד אין צריך".

²¹ **הכוונה בברכה: ע' בב"י ובט"ז (ד')** מה צריך האדם לכווין כשמברך ברכות התורה - שכשאומר "והערב נא" יכווין שהתורה תהיה מתוקה בפיו והיינו שנלמדה לשמה ולא לשם דבר אחר חלילה. ושיכווין בברכת "אשר בחר בנו" על מעמד הר סיני שבחר בנו רבש"ע מכל האומות וביצ"מ ושנתן לנו תורתו הקדושה היא כלי חמדתו שהיה משתעשע עמה. ושואמרים "נותן התורה" לשון הוה כי בכל רגע ורגע מתקיימת הנתינה ע"י שלומד והוגה ומחדש בתורה.

²² **ברכת "אשר בחר בנו" לגר: במג"א (ג') הביא בשם איגרת הרמב"ם** - שגר יכול לברך ברכה זו. וכנראה שטעמו שגר כתינוק שנולד דמי ונחשב ממש כבירה חדשה שבחר בה הקב"ה.

²³ הברכות מובאות **במסכת ברכות דף יא'**, שם הגמ' מספרת שכל אחד מן האמוראים בירך ברכה אחרת מהם ובסופו של דבר **מסכם רב המנוא** - שבגלל שברכת התורה היא "המעולה שבברכות" - "הלכך נימרינהו לכולהו", ומאז מברכים את שלושת הברכות.

מחלוקות הראשונים לגבי נוסח הברכות: אלא שנחלקו הראשונים גבי נוסח הברכות: א) מה נוסח הברכה הראשונה - "על ד"ת או "לעסוק בד"ת". ב) האם הברכה השניה היא המשך הראשונה או שהיא ברכה שניה, נפרדת ועומדת בפ"ע.

נוסח הברכה הראשונה: לגבי נוסח הברכה הראשונה הביא בב"י את שיטות הראשונים בדבר:

- ר' יונה, אבודרהם, רמב"ם - "על דברי תורה".

סעיף ו' - ברכת "הערב נא":

שו"ע - "אומר: והערב עם וי"ו".

רמ"א - "וי"א בלא וי"ו, וכן נהגו (רמב"ם פ"ז מהלכות תפלה ורשב"א בשם המאור ואבודרהם) אבל יותר טוב לומר בוי"ו²⁵.

סעיף ז' - ברכת אהבת עולם במקום ברכת התורה:

שו"ע - "ברכת אהבת עולם²⁶ פוטרת ברכת התורה²⁷, אם למד מיד בלי הפסק".

• **רא"ש** - יש אומרים לומר "לעסוק בדברי תורה", **והב"י הסכים** לנוסח זה מבחינת הסברא כי זה מיוחד על העיסוק בתורה עצמה - בלימודה ולא על דברי תורה הכולל גם קיום מצוותיה.

למעשה בשו"ע כתב שהנוסח הוא "על דברי תורה", **אבל במג"א הביא** שיש נוסח אשכנזי לומר "לעסוק בד"ת", וכן מנהג אשכנז היום, **וכ"פ במשנ"ב(ח)**.

²⁴ **מדוע לא מברכים אחר לימוד תורה?** כך שאלו ראשונים ואחרונים וענו- א) סתם כך לא מברכים אחר המצוות, כמו מי שהניח תפילין לא מברך אחר שהורידם. ב) זו מצווה תמידית שאין לה סוף וכל הזמן מוטלת על האדם.

²⁵ **האם ברכת "הערב נא" היא ברכה בפני עצמה:** שאלה זו היא שורש למחלוקת- האם לאומרה עם או בלי "ו". עיקר הדין נסוב סביב זה שמדובר כאן בברכות קצרות ולכן כל ברכה צריכה לפתוח ב"ברוך", מתוך כך שאינה פותחת בברוך יש שכתבו שזו המשך לברכה הראשונה ולכן יש לאומרה עם "ו"- כהמשך. אולם, החולקים סוברים שאין זה מוכרח שברכה קצרה הסמוכה לחברתה תפתח בברוך ומביאים ראיה מברכת ההבדלה שאומרים בה ברוך על כל ברכה רק כי "רבי היה מפזרן", אבל אחרת היתה נאמרת כל ברכה בלי אמירת ברוך לפני כן, וה"ה לברכת הערב נא.

ואלו שיטות הראשונים המרכזיות:

• **ר"ת, רא"ש, ר' יונה, מרדכי**- זו ברכה שהיא סיום לברכה הראשונה ולכן יש לאומרה עם "ו".

• **רמב"ם, העל המאור, אבודרהם**- זו ברכה נפרדת, ולכן אין לומר עם "ו".

לענין הלכה כתב הב"י - שודאי טוב לאומרה עם "ו" - ממאי נפשך - לשיטה שאינה מצריכה ו'- אין בכך גריעות וזה לא משנה אם מוסיף אות זו, אבל לשיטה המצריכה "ו"- אם לא נאמר עם "ו"- לא יצא י"ח הברכה, ולכן ודאי טוב לאומרה עם "ו" כדי לצאת ידי כל השיטות.

השו"ע פסק להלכה כפי שכתב בב"י - שיש לומר אותה עם "ו". **ברמ"א** הביא את שיטת סיעתו של הרמב"ם החולקת אך סיכם כב"י - "שיותר טוב לומר בוי"ו".

באחרונים מובא בשם האר"י ז"ל שהיה עונה אחרי ברכת לעסוק בד"ת- אמן, כי סבר שזו ברכה בפ"ע. היינו כרמב"ם וסיעתו.

²⁶ **ברכת "אהבת עולם" של ערבית:** גם היא פוטרת מברכות התורה מאותו טעם, שהרי היא דומה בתוכנה לברכת התורה.

והנפק"מ היא למי שישן שנת קבע ביום - שנחלקו להלן אם צריך הוא לברך שוב פעם ברכה"ת דהוי הפסק, שלכ"ע- יכווין בברכת אהבה רבה של ערבית (לצאת י"ח ברכות התורה) ולא יצטרך שוב לברך בערב ברכות התורה כי כבר יצא י"ח.

²⁷ **ברכת "אהבה רבה" פוטרת ברכות התורה:** כך אומרת הגמ' **בברכות דף יא, ב'** - **"אמר שמואל- משקרא ק"ש, א"צ לברך**

(ברכות התורה) שכבר נפטר באהבה רבה", והסביר **רש"י** שם כי יש בברכת "אהבה רבה" מעין ברכות התורה, שאומר- "ותן

בלבנו ללמוד וללמד" וכו'.

רק אם למד מיד אחרי שברך: כך אומר הירושלמי - שמה שמועילה ברכת אהבה רבה במקום ברכות התורה זה רק אם מיד אחרי כן למד משהו. והטעם הוא מכיוון שברכת אהבה רבה ניתקנה סמוך לק"ש וכחלק מהתפילה- חייב הוא ללמוד אחרי כן כדי ללמד ולהורות שהתכווין בה לשם העיסוק בתורה ולא רק כחלק מהתפילה.

סעיף ח' - יזהר להקדים ברכת התורה ל"אהבה רבה":

שו"ע - "ויש להסתפק אי סגי בקורא ק"ש סמוך לה מיד בלי הפסק, ולכן יש לזהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם"²⁸.

סעיף ט' - חיוב לימוד תורה אחרי ברכה"ת:

שו"ע - "וי"א שאם הפסיק בין ברכת התורה ללמודו, אין בכך כלום"²⁹, והנכון שלא להפסיק ביניהם, וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה".

סעיף י" - מה נחשב הפסק להצריך לברך שוב ברכה"ת:

שו"ע - "אם הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור ללמוד, לא הוי הפסק. וה"ה לשינה ומרחץ ובית הכסא, דלא הוי הפסק"³⁰.

[והקשה בב"י - מדוע צריך ללמוד תורה אחרי ברכת "אהבה רבה"? הרי אומר ק"ש שהיא פסוקים מן התורה? **ועל כך תירץ -** 1. י"א שכלל אין חובה לומר ק"ש אחרי ברכת אהבה רבה. 2. ועוד - שגם אם אומר ק"ש זה כדרך תחנונים בעלמא, כחלק מהתפילה ולא בגד לימוד תורה. לכן צריך ללמוד תורה אחרי ברכה זו].

ובאמת כך נשאל ר"י ע"י תלמידיו - כיצד אנחנו לא לומדים תורה מיד אחרי התפילה ועולה לנו ברכת התורה? **וענה ר"י:** 1. אין הלכה כירושלמי. 2. כל זה נאמר דווקא על ברכת אהבה רבה מהטעם שהוזכר עיל, אבל בברכות התורה שכל כולם נתקנו בשביל הלימוד - פשוט וברור הוא שעניינם ז לשם הלימוד ולכן אין חובה ללמוד אחריהם. **ומ"מ הצרפתיים נהגו לומר אחרי ברכות התורה פסוקי ברכת כהנים ומשנת "אלו הם דברים"** וכך לכ"ע הועילה להם גם ברכת התורה כי למדו אחריה.

כשברך ברכת התורה - מועיל לו לכל היום, אפילו הפסיק לימודו: דין זה מיוחד לברכת התורה לעומת שאר ברכות כמו סוכה וכד', שם אנו יודעי שמשפטיק האדם מהעיסוק במצווה - צריך הוא לשוב ולברך, וכמו למשל אדם שיצא לעבודה וחזר לסוכתו אחרי כמה שעות - צריך לברך שוב "לישב בסוכה". ומאי שנא ברכת התורה שמועילה לכל היום כולו ולא חשיב הפסק? **וכתב בב"י** שת"ח חייב אדם ללמוד כל שיכול ולא להפסיק ולכן לא חשיב שמסיח דעתו מן הדבר כיוון שרמיא עליה בל רגע שיכול. לכן - משבירך פעם אחת תו לא חשיב להפסק עד שילך לישון בלילה שנת קבע שרק היא נחשבת להפסק. **וע' להלן סע' י"א** מאי חשיב הפסק.

²⁸ **מי שהקדים לברך "אהבה רבה" קודם ברכת התורה - האם יכול לברך עכשיו ברכה"ת? הרשב"א נסתפק בכך, שהרי יכול להיות שיצא י"ח כבר בברכת "אהבה רבה" ואז תהיה ברכה"ת לבטלה. ולכן כתב (וכן הביא כאן בשו"ע) - שיש להיזהר ולהקדים ברכה"ת לברכת "אהבה רבה" - שלא להכנס לספק זה.**

²⁹ האם חייבים ללמוד תורה אחר ברכות התורה כדי לצאת י"ח הברכות:

בסע' ז' דנו בשאלה זו סביב ברכת "אהבה רבה" - שם ראינו שהירושלמי הביא שמה שיוצא בברכת אהבה רבה י"ח ברכות התורה זה רק אם למד לאלתר, וכתבנו שם הטעם - כדי שיהיה ניכר שמברך ברכה זו גם לשם כך ולא רק כחלק מהתפילה. אלא שיש לדון מה הדין לגבי ברכות התורה הרגילות - האם יש חיוב ללמוד אחריהם מיד?

• **הרא"ש, ר' יונה, מרדכי ועוד -** דווקא ברכת אהבה רבה, אבל ברכות התורה ניכר שתוקנו רק לשם העיסוק בתורה ולכן אין הכרח ללמוד אחריהם. **וכן הבין הב"י את הטור.**

• **הטור (להבנת האבודרהם), רמב"ם -** גם אחר ברכות התורה יש חובה לעסוק מיד בתורה, והטעם - **ככל מצווה שאין להפסיק בין הברכה לעשייה**, וכמנהג הצרפתיים שהוזכר לעיל - **שנהגו לומר בסמוך ברכת כהנים.**

להלכה הביא השו"ע את שתי הדעות והכריע כרמב"ם - "וי"א שאם הפסיק בין ברכה"ת ללימודו - אין בכך כלום, **והנכון שלא להפסיק ביניהם. וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה."**

סעיף יא' - שינת קבע אם נחשבת הפסק:

שו"ע - "שינת קבע ביום, על מטתו, הוי הפסק. וי"א דלא הוי הפסק, וכן נהגו³¹".

סעיף יב' - הלילה הולך אחר היום:

שו"ע - "אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן³²".

סעיף יג' - המשכים ללמוד קודם התפילה:

שו"ע - "המשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה ואינו צריך לחזור³³ ולברך כשילך לבית הכנסת³⁴. המשכים קודם אור היום, מברך כל סדר הברכות חוץ מברכת הנותן לשכוי בינה ופרשת התמיד (ע"ל סי' אי סעיף ו') שימתין מלאומרה עד שיאור היום".

מה נחשב להפסק לענין ברכה"ת:

- **רחיצה, בית הכסא- רבינו שמחה** כתב שחשיב הפסק כי אינו יכול ללמוד שם, אבל מהר"ם ואגור חלקו מכיוון שגם שם אינו מסיח דעתו מלימודו ועוד- שגם שם יש דינים והלכות שצריך לשמור עליהם.
- **שינת עראי**- לא חשיב הפסק וכפי שמביא הטור- "אבל אם רגיל להתנמנם על אצילי ידיו שינת עראי היא ולא הוי הפסק"
- **שינת קבע ביום- לרא"ש**- הוי הפסק, וכן הסכימו רוב הראשונים. אבל האגור חידש שבשם אביו שכיוון שיש חולקים ששינת קבע ביום לא הוי הפסק- אין להכנס לספק- ואין לברך שוב ברכות התורה, במיוחד שאין הברכה מעכבת. הב"י לא הבין מניין לו שיטה זו והרי אין חולקים בכך, וכתב אולי הכוונה לשיטת ר"י שתובא להלן שאומר שברכות התורה מועילות לכל היום עד לשחרית של מחרת, אפילו אם קם מוקדם יותר- אין צריך לברך.

מה נחשב להפסק(להצריך ברכת התורה נוספת)- הלכה למעשה:

- **בכל עיסוקים**(עבודה, רחיצה, בית הכסא, שנת עראי)- פסק בשו"ע סעיף יא'- שלא חשיבי הפסק ולא צריך לברך פעם נוספת. ובט"ז(ח) כתב שאין זה תלוי בדעת הסובייקטיבית של האדם שלא הסיח דעתו מלימוד אלא אפילו חשב שלא ילמד ונמלך- א"צ לברך כי הלימוד זה מה שרובץ על ראשו של יהודי באשר הוא- כל היום וכל הלילה. ואילו המג"א(ט) חולק שאם כיוון בעצמו שללא ללמוד עוד באותו יום ונמלך- כן צריך לשוב ולברך.
- **בשינת קבע- הביא השו"ע את שתי השיטות דלעיל והכריע-** "ויש אומרים דלא הוי הפסק וכן נהגו". אולם במשנ"ב(כה) הביא סוללת אחרונים שכתבו לברך אחרי שינת קבע ביום, וסיכמם - "עכ"פ נראה פשוט שהסומך על כל פוסקים שהזכרנו ומברך- לא הפסיד"

³¹ וע' בהערות על סעיף קודם להרחבת דין זה.

³² **ברכת התורה למי שהיה ניעור כל הלילה:** האחרונים נחלקו בכך- יש אומרים שאין צריך לברך בבוקר, כי סו"ס לא היה הפסק ממה שבירך אתמול, שהרי לא ישן שינת קבע. ויש אומרים שצריך לברך כי חיוב הברכה מתחדש בכל יום דומיא דשאר ברכות השחר. וכיוון דהוי ספק ברכות- יש להקל ולכן: או שישמע מאחר או שיווין לצאת בברכה "אהבה רבה" שבתפילה וילמד מיד אחרי התפילה משהו.

מי שהיה ניעור כל הלילה אבל ביום לפני כן ישן שינת קבע- כגון אדם הרוצה לעשות "משמר" וישן בצהרים שלפני המשמר- כתב הגרעק"א שבזה לכ"ע צריך לברך ברה"ת בבוקר.

³³ **המשכים בעוד לילה ללמוד- מתי יברך:** מה שאינו צריך לחזור היינו כמ"ד לעיל בסע' יא'- שמי שישן שינת קבע ביום- נהגו שלא יחזור ויברך, אבל לפי מה שכתבנו שם בשם המשנ"ב- יש רבים אחרונים המצריכים לשוב ולברך ברה"ת אחר שינת קבע ביום, וגם כאן- המברך כמותם- לא הפסיד.

דוגמא- המשכים לתיקון חצות(או כגון חייל הקם לשמירה של שעה בלילה) ושם לישון- מתי מברך ברכה"ת: אדם הלך לישון בלילה וקם לאחר שעתיים לעשות "תיקון חצות"- חייב הוא לברך ברכה"ת כי מדובר שישן בלילה שינת קבע. אלא שאחרי שאמר

רמ"א- "ולכתחילה יטול ידיו קודם שיברך ללמוד. ואם לא היה לו מים, יכול ללמוד ולברך בלא נטילה, כמו בשאר ברכות שמברך קודם נטילה, כדלעיל סי' מ"ו (אגור)".

סעיף יד' - ברכת התורה לנשים:

שו"ע- "נשים מברכות ברכת התורה"³⁵.

סימן מח' - אומרים פרשת התמיד, ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד:

סעיף א':

רמ"א- "ואומרים פרשת התמיד"³⁶, (במדבר כח, א - ח) ו"א סדר המערכה ורבון העולמים אתה צויתנו וכו', ואם אי אפשר לאומרו בצבור יכול לאומרו בביתו ולחזור פרשת התמיד לבד עם הצבור, ויכוין בפעם השניה כקורא בתורה (טור). ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה, דוגמת התורה שנתנה ברתת, וכן בשעה שמתפללים, על שם: כל עצמותי תאמרנה י"י מי כמוך³⁷ (תהילים לה, י) (אבודרהם)".

תיקון חצות הוא שב לישון עוד כמה שעות וקם לשחרית- האם הוא צריך לשוב ולברך ברכה"ת או שסגי במה שיצא י"ח במה שבירך כשקם לתיקון חצות?

ע"פ מה שכתבנו בתחילת ההערה (ע"פ הנאמר במשנ"ב, כח')- מהשו"ע נשמע שא"צ לשוב ולברך כי כך נהגו שיצא בברכה הראשונה, אך לפי הרבה אחרונים שכתבו לברך אחר שינת קבע ביום- כאן בוודאי שיצטרך לשוב ולברך.

דין שאר הברכות למשכים בלילה ושב לישון (כגון חייל הקם לשמירה וחוזר לישון): א"כ ראינו שלגבי ברכה"ת- מברך וא"צ לשוב ולברך בבוקר כשקם סופית, ויש אחרונים המצריכים לשוב ולברך ומי שעשה כמות- לא הפסיד.

אולם מה הדין לגבי שאר ברכות השחר? **כותב המשנ"ב (ל')** שיכול לברך כל הברכות כשהוא קם אחר חצות ולא יצטרך לשוב ולברכם אפילו אם חזר לשינה ארוכה מלבד ברכות "אלוקי נשמה" וברכת "המעביר שינה" שאותם יאמר בלא שם ומלכות ויחזור לאומרם בבוקר עם שם ומלכות.

³⁴ כ"פ רוב ראשונים, לאפוקי משיטתו של ר"ת שכתב- שברכת התורה מועילה עד לשחרית של היום הבא ולכן (לשיטת ר"ת) אם לומד קודם שחרית- א"צ לברך ברכת התורה.

³⁵ **מדוע נשים מברכות ברכת התורה: המהרי"ל כתב כן** ואע"פ שאינן חייבות בלימוד תורה, שהרי תושב"כ יכולות ללמוד. ועוד שהרי הם אומרות קורבנות וחיובות בתפילה. והסמ"ג כתב שנשים חייבות ללמוד דינים השייכים להם.

³⁶ **עניין אמירת הקורבנות (קיצור דברים מהמשנ"ב, ד"ה "התמיד"):** אמירת הקורבנות היא במקום הקרבת קרבן התמיד שכן קבלו חז"ל שבזמן שאין בה"מ קיים ואין יכולין להקריב קרבנות מי שעוסק בהן ובפרשיותיהן מעלה עליו הכתוב כאלו הקריבום... והוא מה שנתפשט המנהג בימינו לומר בכל יום אביי הוי מסדר וכו'.

חשיבות ההבנה: "ונראה לי פשוט דמי שיודע ספר- מצוה ללמוד בגמרא פירוש המימרא הזו וכן מה שאנו אומרים בכל יום עניני עשיית הקטורת כדי שיבין מה שהוא אומר ובה תחשב לו האמירה במקום ההקטרה, כי מתעסק להבין עניניה ולא רק אומר התיבות לבד.

האם צריך לעמוד באמירת הקרבנות: כתב המג"א שיעמוד- דוגמת הקרבנות שהיה בעמידה, ויש מספר אחרונים שחולקים על זה, ובפרי מגדים כתב דמ"מ בפרשת התמיד ראוי לעמוד שקורין בצבור בקול רם.

³⁷ **האם זדים בשעת התפילה:** הרמ"א כתב שכן וכן נהג המהרי"ל לנוע בתפילה קדימה ואחורה, אולם יש פוסקים שחולקין על"ז ואומרים דבתפילה אין להתענע ורק בפסוקי דזמרה וברכת ק"ש ולימוד התורה אפילו שבע"פ המנהג להתענע. וכתב המג"א ובעקבותיו המשנ"ב- שאין זה משנה כמי יעשה אלא העיקר שיכווין ליבו בכך.

שו"ע- "בשבת אומרים אצל פרשת התמיד (במדבר כח, א - ח) פסוקי מוסף דשבת (במדבר כח, ט - י) אבל לא בר"ח וי"ט, מפני שקורין בתורה בפסוקי מוסף".
רמ"א- "וי"א שמזכירין גם מוסף ר"ח, (במדבר כח, יא - טו) וכן נוהגין, כדי לפרסם שהוא ראש חודש וכן הוא לקמן סי' תכ"א (טור)".

סימן מט' - שיכול לומר ק"ש בעל פה:

סעיף א' - דבר רגיל ושגור בפי כל אומרים בע"פ:

שו"ע- "אף על גב דקיימא לן: דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, כל דבר שרגיל ושגור בפי הכל, כגון ק"ש וברכת כהנים (במדבר ו, כב - כז) ופרשת התמיד (במדבר כח, א - ח) וכיוצא בהן, מותר³⁸".

סימן נ' - טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן:

סעיף א':

שו"ע- "קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פ' איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא, דברייתא דר' ישמעאל הוי במקום גמרא, שהמדרש כגמרא".

סימן נא' - דיני תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח:

סעיף א' - סדר פסוקי דזמרה:

שו"ע- "אומרים: ברוך שאמר³⁹, קודם פסוקי דזמרה, וישתבח, לאחריהם".

סעיף ב' - עניית אמן אחר "ברוך שאמר":

שו"ע- "אם סיים ברוך שאמר, קודם שסיים החזן, עונה אחריו: אמן⁴⁰".

³⁸ "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה": כך אומרת הגמ' בתמורה יד' ובגיטין ס'. אלא שכתבו הראשונים מספר

מצבים שלא חל דין זה (תוס' שם במקום הקשו- הרי יש הרבה דברים שאנו אומרים בע"פ):

- תוס' - אין להקפיד אלא רק על מה שכתוב בחומש.
- אין להקפיד אלא בדבר שמוציא אחרים ידי חובתן.
- ר"ת - דברים שמצויים בפי כל- לא גזרו בהם. והמג"א דקדק - שדווקא אם זה מצוי בפי כל ולא רק שהוא בקי בזה.
- כלבו- משום "עת לעשות לה" התירו לומר בע"פ כי א"א שכולם יביאו סידורים לבית הכנסת. לפי טעם זה כתבו האחרונים - שעיוור, מי שבבית האסורים (ולענ"ד ה"ה לחייל) וכד' - יכולים לקרות בע"פ משום "עת לעשות לה".

³⁹ מעלת "ברוך שאמר": "וז"ל הטור - "ברוך שאמר צריך לאומרו בניגון ובנעימה כי הוא שיר נאה ונחמד למעלה". ובט"ז (א') כתב- "כתוב בתולעת יעקב... שבח זה תקנוהו אנשי כנסת הגדולה ע"פ פיתקא דנפל מן שמיא ומצאוהו כתוב בו ויש בו פ"ד תיבות וקבלו לאומרו מעומד". ולכן צריך לדקדק בתיבות שלא לגרוע או להוסיף. ויש לאחוז 2 הציציות כשאומרו עד שיברך וינשקם.

⁴⁰ עניית "אמן" על ברוך שאמר: בשו"ע כתב - שעונה אמן אחרי החזן אם כבר סיים ברוך שאמר, ואין חובה להקדים ולסיים לפניו אלא במידה וסיים לפניו- יענה אמן. משמע שאם הוא בתוך הברכה- לא יענה אמן, כי הוי הפסק. אמנם כל זה דווקא בתוך חלק הברכה של ברוך שאמר אבל בשבח שאומרים בחלק הראשון- לא חשיב עדיין ברכה ובוודאי יפסיק לענות אמן אחרי הש"ץ.

סעיף ג' - עניית אמן אחרי ברכת "ישתבח" של עצמו:

שו"ע - "אחר ישתבח יכול לענות אמן אחר ברכות עצמו⁴¹ (וע"ל סי' רט"ו)".

סעיף ד' - אין להפסיק בין "ברוך שאמר" עד לאחר שמונה עשרה:

שו"ע - "צריך לזהר מלהפסיק בדבור⁴² משיתחיל: ברוך שאמר עד סוף י"ח, (ואפי' לצורך מצוה⁴³ אין לדבר בין ברוך שאמר לישתבח⁴⁴) (בי"י בשם כל בו) (וע"ל סי' נ"ג נ"ד)".

❖ **עניית "אמן" לשאר ברכות - כגון אדם שמברך ברוך שאמר ורגע לפני שחותרם הברכה שומע חבירו שמברך על התפילין -**

האם יענה אחריו אמן? **כתב במשנ"ב (ב')** בשם המג"א שדווקא לברכת ברוך שאמר של החזן לא יפסיק באמצע שהוא מברך אבל לשאר ברכות כן מפסיק אפילו בתוך "ברוך שאמר" (וה"ה אם הוא באמצע "ישתבח") וזאת מכיוון שברכות אלו קלות יותר כי אפילו בגמרא הם לא הוזכרו, לכן לשאר ברכות מפסיקים בהם לעניית אמן. **אמנם כתב בחיי אדם** שאם הוא ממש סמוך לסוף ברוך שאמר כגון שאמר "ברוך אתה ה' - מלך מהולל" - שבחלק זה אין מפסיק אפילו לברכה אחרת מכיוון שזה שיבוש עוד יותר גדול.

סיכום: בחלק הראשון של ברוך שאמר - עונה אמן על הכל. משהתחיל הברכה - עונה אמן לכל מצוות חוץ מלברכת "ברוך שאמר"

של החזן או ישתבח. ואם הוא ממש בחלק האחרון של הברכה - לא יענה אמן גם לשאר ברכות.

האם עונה "אמן" כשסיים עם החזן ביחד: כתב המג"א (ב') שאם סיים איתו יחד לא יענה אמן כי נראה כעונה אמן על ברכת

עצמו (שעל כך נאמר ה"ז מגונה, כפי שיתבאר בסעיף הבא בשו"ע). אבל אם סיים איתו יחד את ברכת ישתבח או "ההלוך" שבהלל - יענה אמן, כי יש רבים האומרים שאפילו אחר ברכת ישתבח של עצמו יכול לענות אמן כי מסמל את סוף פסוקי דזמרה, וכפי שיתבאר בסעיף הבא. בכל מקרה - אם סיים הוא ברכה אחרת והש"ץ ברוך שאמר - יכול לענות אמן.

⁴¹ **האם עונה אמן אחר ברכת ישתבח של עצמו:** שורש הדין הוא סביב הגמ' **בברכות מה:** - "תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו ה"ז משובח ותניא אידך - ה"ז מגונה? - לא קשיא הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלים", והיינו שברכת "בונה ירושלים" מיוחדת בכך שבה כן עונים אמן בסופה.

ונחלקו הראשונים - מה ייחודה של ברכת "בונה ירושלים" שכן עונים אחריה אמן:

- **ר"ח -** אחרי ברכות שמסיימות נושא ועניין - עונים אמן בסופן, ולכן אחרי ברכת "בונה ירושלים" וגם אחרי "ישתבח" שמסיימת את עניין פסוקי דזמרה - יש לענות אמן. **ר' יונה מסבירו -** שאם עונה אמן סתם אחרי כל ברכה נראה כבור - שעונה אמן ומברך עוד, אבל אם נגמר העניין טוב שעונה אמן כמסמל שנגמר העניין. **וכ"פ ר"ף, רש"י ועוד.**
 - **רמב"ם -** מסכים עם הסברא של סיום העניין, אבל אומר שזה דווקא בברכה שבאה אחרי כמה ברכות ומסיימת את העניין כמו ב"בונה ירושלים" שמסיימת את ברכת המזון שזה כמה ברכות ברצף. **אבל אחרי ברכת "ישתבח" אין לענות אמן מכיוון שהיא לא באה אחרי כמה ברכות אלא ברכה בפ"ע.**
 - **ר' שמעיה -** כן יש לומר אחר "ישתבח" אמן מכיוון שהיא מפרידה בין פסוקי דזמרה וברכותיהם שהם מדרבנן לק"ש וברכותיה שהם מדאורייתא.
 - **הרב ר' לוי אבן חביב -** ממצע - מקבל את סברת הרמב"ם שרק אחרי כמה ברכות שהסתיים עניינם יש לענות אמן, אבל כותב שאחרי ישתבח יש לענות אמן מכיוון שברכת ישתבח מדובקת במהותה לברכת "ברוך שאמר" כי יש חיבור מהותי שהרי אסור להפסיק ביניהם ולכן חשיב כמה ברכות עם סיום עניין - ויש לענות אחריה אמן.
- השו"ע כתב בלשון "אפשר"** והיינו "שיכול לענות אמן אחר ברכת עצמו". **עפ"ז כתב המג"א** שאם סיים אדם עם החזן את ברכת ישתבח - לכ"ע יענה עם החזן "אמן" מכיוון שרבים אומרים שיכול לענות "אמן" בישתבח על ברכת עצמו.
- ⁴² **בשביל מה מותר להפסיק בין ברוך שאמר לישתבח (משנ"ב, ח')**: הפסק הוא דיבור וכל דבר שלא הוזכר בגמרא ולכן לא יאמר גם "ברוך הוא וברוך שמו", אבל לענות אמן לשאר ברכות, כגון על תפילין, ציצית וכד', או להפסיק לברך ברכת ההודאה כגון

סעיף ה' - למה מותר להפסיק בפסוקי דזמרה:

שו"ע - "בין המזמורים האלו, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם; ובאמצע המזמור, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד"⁴⁵.

סעיף ו' - דקדוק במזמור "הודו":

שו"ע - "צריך להפסיק בין אלילים ובין וה' שמים עשה (דברי הימים א, טז, כו)".

סעיף ז' - הכוונה ב"אשרי" ודינים נוספים בפסוקי דזמרה:

שו"ע - "צריך לכון בפסוק פותח את ידך (תהילים קמה, טז) ואם לא כוון, צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת"⁴⁶.
רמ"א - "ואומרים פסוק ואנחנו נברך יה (תהילים קטו, יח) אחר תהלה לדוד (תהילים קמה, א - כא) (טור וכל בו) וכופלין פסוק כל הנשמה תהלל יה (תהילים קנ, ו) לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה (טור) וכן פסוק ה' ימלוך לעולם ועד"⁴⁷ (שמות טו, יח) (אבודרהם). כשמגיע לואתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך (דברי הימים א, כט, יג) או לפסוק וכל קומה לפניך תשתחוה אין לשחות ולהשתחות שם כדלקמן סי' קי"ג (הר"י ס"פ אין עומדין ור' ירוחם נתיב א'). ונהגו לעמוד כשאומרים: ברוך שאמר, ויברך דויד וישתבח"⁴⁸.

סעיף ח' - חשיבות הכוונה בפסוקי דזמרה:

שו"ע - "א"א הזמירות במרוצה, כי אם בנחת"⁴⁹.

סעיף ט' - אמירת מזמור לתודה:

שו"ע - "מזמור לתודה (תהילים ק, א - ה) יש לאומרה בנגינה, שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה".
רמ"א: "וא"א מזמור לתודה בשבת וי"ט (טור) או בימי פסח, שאין תודה קריבה בהם משום חמץ, ולא בערב פסח, וע"ל סי' תצ"ט, ולא בערב יום כפור וע"ל סי' תר"ד, וכן נהגו במדינות אלו (מנהגים)".

"מודים דרבנן" או "אשר יצר" (כגון שהיה צריך לשירותים ויצא בתוך פסוקי דזמרה), ובוודאי לומר ק"ש עם הציבור (שהגיע לק"ש וחייב לומר עמהם) וכן לענות לקדושה, קדיש וברכו- פשיטא שמותר בין ברוך שאמר לישתבח.

⁴³ **מי ששכח לברך ברכות התורה**- פשיטא שיכול לעצור באמצע פסוקי דזמרה ולאומרם כי יש אומרים שאסור לומר המזמורים בלי ברכת התורה.

עליה לתורה למי שבאמצע פסוקי דזמרה: עדיף שלא לקרוא לו לעלות, אבל אם אין שם כהן או ללוי- יעלו אותו ויברך ברכת התורה ויירד וימשיך פסוקי דזמרה.

⁴⁴ אבל בין "ישתבח" ל"יצר אור" יכול להפסיק לענייני מצווה.

⁴⁵ אבל כיום כבר לא רגילים לשאול ולהשיב בתוך התפילה וכולם מכירים ולכן בד"כ אין בכך פגיעה.

⁴⁶ שכן מזמור "אשרי" חשוב ביותר, כפי שאומרת הגמ' בברכות ד:- שהאומר ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ובמיוחד בגלל פסוק "פותח את ידך" שבו ולכן אם לא כיוון- יחזור ויכוין.

⁴⁷ ויאמר שירת הים בשמחה, וידמה בדעתו כאילו באותו יום עבר בים, והאומר בשמחה מוחלין לו עוונותיו.

⁴⁸ האריז"ל היה נותן צדקה מעומד בפסוק "ואתה מושל בכל".

⁴⁹ וכ"כ בספר "אורחות חיים" (סימן כו')- "אותם בנ"א שאומרים פסוקים במרוצה כשיש שם מנין- לא יאות עבדין- שמקצרין שבחו של מקום בשביל לשאול צרכם. **היש מושל שיתרצה בכך?**" ויוציאם מפיו כאילו הוא מונה מעות(אחרונים).

סימן נב' - דין מי ששהה לבוא לבהכ"נ עד ישתבח:**סעיף א':**

שו"ע - "אם בא לבהכ"נ⁵⁰ ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה אומר: ברוך שאמר עד מהולל בתשבחות, ואח"כ: תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה (תהילים קמה, א - כא; קטו, יח), ואח"כ: הללו את יי מן השמים עד לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהילים קמח, א - יד) ואח"כ: הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה (תהילים קנ, א - ז)⁵¹.
רמ"א - ואם יש לו שהות יותר יאמר: הודו לה' קראו (דברי הימים א, טז, א - טו; תהילים צט, ה; ט) עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום (תהילים עח, לח) שקודם אשרי כי בנתיים אינו רק פסוקים מלוקטים (הגהות מיימוני פ"ז מה' תפלה)".

שו"ע - ואח"כ: ישתבח, ואח"כ: יוצר וק"ש וברכותיה, ויתפלל עם הצבור. ואם אין שהות כ"כ, ידלג גם מזמור הללו את יי מן השמים (תהילים קמח, א - יד). **הגה:** אם עוד אין שהות, לא יאמר רק: ברוך שאמר, ותהלה לדוד וישתבח (הרא"ש והר"י פרק אין עומדין).

שו"ע - ואם כבר התחילו הצבור יוצר, ואין שהות לומר פסוקי דזמרה אפי' בדילוג, יקרא ק"ש וברכותיה עם הציבור ויתפלל עמהם⁵², ואחר כך יקרא כל פסוקי דזמרה בלא ברכה שלפניהם ולא של אחריהם.
רמ"א - ומכל מקום יאמר כל הברכות שמחויב לברך בבקר⁵³ (כל בו ובי"י בשם מהרי"א כמו שנתבאר סימן מ"ו ומ"ז)".

⁵⁰ ראוי לבוא לביהכ"ס בהשכמה כדי שלא יצטרך לדלג. והתפילה כסדר חשובה שכן כתבו המקובלים שמי שמתפלל שלא כסדר- מהפך הוא בצינורות.

סדר ה"קדימה" בפסוקי דזמרה: וכך הסדר למי שאיחר ויש לו מעט זמן לאמירת פסוקי דזמרה: הבסיס הוא – ברוך שאמר, אשרי וישתבח (להלן נראה מחלק' האם ידלג גם על אלו אם אין לו זמן גם להם). אם יש לו זמן- יאמר את "הללו אל בקודשו" ואם יש יותר יאמר- "הללו את ה' מן השמים". ואם יש לו עוד זמן- יאמר את כל ה"הללו –יה", ואם עוד זמן- "ויברך דוד" ורק אז "הודו לה". מדלג על מזמורי שבת, אבל את נשמת יאמר כי זה חשוב כמו "אשרי".

⁵¹ **המאחר לתפילה- מה יעשה:** שאלה זו נשאלה לר' נטרונאי גאון שכתב באופן כללי- שאם יכול להספיק לומר כמה מפסוקי דזמרה-יאמר ואז להצטרף לציבור- יעשה כן. אבל אם לא יספיק בכלל משמע שלא ידלג ועדיף שיתפלל ביחיד.

⁵² **אם אין לו זמן בכלל לפסוקי דזמרה- האם ידלג ישר לברכת יוצר אור בכדי להתפלל עם הציבור?**

- **השו"ע כתב שכן -** "ואם כבר התחיל הציבור יוצר אור, ואין שהות לומר פ"ד אפילו בדילוג- יקרא ק"ש וברכותיה עם הציבור, ויתפלל עמהם, ואח"כ יקרא כל פסוקי דזמרה בלא ברכה".
- **אבל יש שחלקו(שו"ת "משכנות יעקב" מובא במשנ"ב- ו', וכן ה"שערי תשובה") על השו"ע** וכתבו שבכה"ג עדיף שיתפלל יחיד כסדר מאשר שיזדרז וידלג עליה, והמינימום הוא שיאמר ברכת ברוך שאמר וישתבח עם אשרי באמצע ורק אז יצטרף לציבור.

⁵³ **אילו ברכות הוא יכול להשלים אחר התפילה(אם לא בירכס קודם לה):**

ברכות השחר זמנם- את ברכות השחר בוודאי יכול להשלים וטוב שישלימם עד ארבע שעות ראשונות כמו זמן תפילה, ובדיעבד עד חצות היום. ויש מקילין יותר- שבדיעבד זמנם כל היום כולו- ואין למחות ביד הסומך על שיטה זו(ביאור הלכה).
לגבי **ברכת התורה-** יש כאן את הבעיה שנלמדה **בסימן מז'** האם יוצא כבר בברכת "אהבה רבה" ולא יוכל כבר לברך. וה"ה לגבי אלוהי נשמה- כי "א(פר"ח) שיצא י"ח ברכה זו בברכת "מחיה המתים", ולכן הטוב ביותר כדי לפתור את הספק הוא שיכווין בברכת "מחיה המתים" שלא יוצא בה י"ח אלוהי נשמה(ואז לכ"ע יוכל להשלימה אחרי התפילה), ושברכת "אהבה רבה" יכווין לפתור את ברכת התורה וילמד מיד אחרי התפילה משהו, ואז לכ"ע יוצא י"ח ברכת התורה ולא צריך להשלימה, וע' **לעיל סימן מז'.**

סימן נג' - דין הראוי לירד לפני התיבה:**סעיף א' - חיוב עמידה בישתבח לש"צ:****שו"ע -** "אומר ש"ץ ישתבח⁵⁴, מעומד⁵⁵".**סעיף ב' - אין אומרים "ישתבח" לבד:****שו"ע -** "אין לומר ישתבח, אא"כ אמר ברוך שאמר וקצת פסוקי דזמרה⁵⁶".**סעיף ג' - ברכת ציצית באמצע פסוקי דזמרה:****שו"ע -** "אין לברך על עטיפת ציצית, בין פסוקי דזמרה לישתבח, אלא בין ישתבח ליוצר⁵⁷ (וע"ל סי' נ"ד סעיף ג')".
רמ"א - "מיהו הש"צ, אם לא היה לו טלית תחלה, יתעטף בציצית קודם שיתחיל ישתבח, כדי שיאמר הקדיש מיד אחר ישתבח, ולא יפסיק (כל בו סי' ה'). וכן אם אין מנין בבהכ"נ, ימתין הש"צ עם ישתבח, וישתוק עד שיבא מנין, ויאמר ישתבח וקדיש⁵⁸ (מהרי"ל)".**סעיף ד' - מי ראוי להיות ש"ץ⁵⁹:****שו"ע -** "ש"ץ, צריך שיהיה הגון⁶⁰. ואיזהו הגון, שיהא ריקן מעבירות; ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו; ושיהיה עניו ומרוצה לעם; ויש לו נעימה; וקולו ערב; ורגיל לקרות תורה נביאים וכתובים".**סעיף ה':****שו"ע -** "אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו, יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים".

⁵⁴ **שלא להפסיק ב"ישתבח"** - צריך להזהר שלא להפסיק בין החמשה עשר שבחים שבישתבח. "והמפסיק עונשו גדול".

⁵⁵ **עמידה ב"ישתבח"** - לכא' משמע מכאן שכל חיוב העמידה ב"ישתבח" הוא רק לש"צ, והרי בסימן נא', **סע' ז' ברמ"א** כתב שעל כל אדם לעמוד בישתבח? **ותירץ באליה רבה (מובא במשנ"ב, א')** - **שליצבור זה מנהג ואילו לחזן זה חמור יותר כי זה דין**.

⁵⁶ וכפי שהוזכר לעיל בסימן נב', **ס"ק ה' במשנ"ב**. וכדוגמא לדבר - מי שהגיע מאוחר לתפילת שחרית בשבת וביקשו ש"יעלה" חזן - חייב לומר לפני ישתבח את מזמורי "ברוך שאמר", אשרי, נשמת ורק אז ישתבח.

⁵⁷ **כיצד ינהג מי שיצא לשירותים באמצע פסוקי דזמרה (בה"ל, ג', ד"ה - "אין לברך")**: מי שיצא באמצע פסוקי דזמרה כי נצרך

לנקבו: יטול ידיו ויברך אשר יצר(א"כ היה באמצע פרק של פסוקי דזמרה ואז קודם כל יסיים אותו כדי להיות בין הפרקים ואז יעשה את מה שאנו כותבים) ויניח טלית ולא יברך עליה, כי לא הוי הפסק, ויניח התפילין ויברך עליהם כי שירותים הוי הפסק ביחס לתפילין, ואז ימשיך בפסוקי דזמרה כרגיל. ואם הוא הגיע לישתבח עם צאתו מהשירותים - יאמר איזה פסוק או פרק מפסוקי דזמרה כדי שיהיה לברכת "ישתבח" על מה לחול.

⁵⁸ **המתנה באמירת "ישתבח"** - הש"ץ צריך להמתין באמירת ישתבח כי צריך לסמוך לו את אמירת הקדיש, **אבל שאר כל יחיד ויחיד מן הציבור** - יאמר ישתבח מיד כשמסיים פסוקי דזמרה(וכגון שהזדרז באמירה וסיים לפני כולם) **ולא ימתין לחזן או לציבור**, כדי שלא יהיה הפסק בין "ישתבח" למזמורים שאמר.

⁵⁹ **הקדמה לסעיפים הבאים**: מכאן ולהבא יעסקו הסעיפים בשאלה מי ראוי להיות ש"ץ, תכונות, מידות, כיצד ימנו וכד'. השורש לכל דינים אלו הוא במספר הבנות: א. הש"צ הוא שליח של כל הציבור והוא במובן מסויים מחבר ביניהם לאביהם שבשמים לכן הוא צריך להיות בבחינת "צינור נקי, זך וצלול". ב. בימיהם, רוב המתפללים לא ידעו קרוא וכתוב כך שיצאו ממש י"ח תפילתם אך ורק ע"י הש"ץ. ג. חז"ל דרשו את הפסוק - "נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה" - שהקב"ה שונא תפילתו של ש"צ שאינו הגון.

⁶⁰ וכתב **המג"א** שצריך שיהיו בגדיו נקיים וארוכים. ועוד מעלות רבות מובאות גם **במשנ"ב(ג')**.

רמ"א- "ואם היה כאן עם הארץ זקן וקולו נעים והעם חפצים בו, ובן י"ג שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים, הקטן הוא קודם (מרדכי ספ"ק דחולין) מי שעבר עבירה בשוגג, כגון שהרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה, מותר להיות ש"ץ. אבל אם עשה במזיד, לא, דמ"מ יצא עליו שם רע קודם התשובה⁶¹ (תשובת א"י במסכת ברכות)".

סעיף ו'- אין ממנים אלא מי שנתמלא זקנו:

שו"ע- "אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו, מפני כבוד הציבור. אבל באקראי, משהביא שתי שערות יוכל לירד לפני התיבה, ובלבד שלא יתמנה מפי הצבור או מפי ש"ץ הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו לעתים ידועים".

סעיף ז':

שו"ע- "אם אין שם מי שיודע להיות ש"ץ, כי אם בן י"ג ויום א', מוטב שיהא הוא ש"ץ משיבטלו מלשמוע קדושה וקדיש".

סעיף ח'- מאיזה גיל ממנים חזן:

שו"ע- "מי שאינו בעל זקן, כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו, נתמלא זקנו קרינן ביה. הילכך בן כ' שנה, אף על פי שאין לו זקן, ממנין אותו".

רמ"א- "וכן אם היה לו זקן, אפילו מעט, קרינן ביה נתמלא זקנו אם הוא מבן י"ח ולמעלה (ב"י בשם מ"ס פי"ד ונ"י פ' הקורא עומד)".

סעיף ט'- סריס חזן:

שו"ע- "סריס, י"א שמותר למנותו אם הוא בן עשרים".

סעיף י'- קטן כש"ץ:

שו"ע- "יש ללמוד זכות על מקומות שנוהגים שהקטנים יורדין לפני התיבה להתפלל תפלת ערבית במוצאי שבתות⁶²".

רמ"א- "ובמקומות שלא נהגו כן, אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפלת ערבית, אפילו הגיע לכלל י"ג שנים ביום השבת אין להתפלל ערבית של שבת⁶³, דהרי עדיין אין לו י"ג שנה (מהרי"ל).

סעיף יא'- שלא יאריך בתפלתו:

שו"ע- "ש"צ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו ערב, אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה להש"י בנעימה, תבא עליו ברכה. והוא שיתפלל בכבוד ראש ועומד באימה וביראה. אבל אם מכוין להשמיע קולו, ושמח בקולו, ה"ז מגונה. ומ"מ כל שמאריך בתפלתו לא טוב עושה מפני טורח הצבור⁶⁴".

⁶¹ והרבה כתבו שמה שמחמירים על החוטא במזיד, אפילו על מי ששב בתשובה, זה דווקא לענין תעניות ציבור (מג"א), ובא"ר כתב- שדין ימים נוראים כדין תעניות ציבור.

⁶² הב"י תמה על מנהג זה אבל לגופו של ענין הוא תירץ ואמר שבערבית אין חזרת הש"ץ ואין החזן מוציא את הציבור י"ח ולכן בזה הקלו לתת לילדים להיות ש"ץ.

⁶³ הסבר (משנ"ב לג'): בימיהם שהיו מקבלים שבת מוקדם והייתה נכנסת שבת קודם השקיעה- מ"מ אין בתוספת שבת זו לעשות אותו בן 13 אלא דווקא בלילה כשימלאו לו בדיוק 13 שנה אז יהיה בר מצווה ויוכל להוציא אחריו. אולם מרגע שהגיע הנער ליום שבו הוא נולד לאחר שמלאו 13 שנה- נעשה בר מצווה ויכול להוציא אחרים ואפילו אם רק התחיל היום והוא נולד בסוף היום.

⁶⁴ כתב בים של שלמה (סימן נ')- אסור לו להאריך שלא ברצון הקהל אפילו בשבת ו"ט, ואף ברצון הקהל- יותר מדי הוי מגונה.

סעיף יב':

שו"ע- "אין ממנין מי שקורא לאלפייך עיינייך ולעיינייך אלפייך".

סעיף יג'- אין להתפלל בנגדים לא מכובדים:

שו"ע- "פוחח, והוא מי שבגדו קרוע וזרועותיו מגולים, לא ירד לפני התיבה".

סעיף יד'- סומא כש"ץ:

שו"ע- "סומא יורד לפני התיבה, ובלבד שלא יקרא בתורה, משום: דברים שכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה".

סעיף טו':

שו"ע- "ש"צ קבוע יורד לפני התיבה מעצמו ולא ימתין שיאמרו לו".

סעיף טז'- מי שביקשוהו שיהיה ש"ץ מה יעשה:

שו"ע- "מי שאינו ש"צ קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה, ולא יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שניה, מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובפעם שלישית יעמוד. ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל⁶⁵".

סעיף יז':

שו"ע- "אם טעה ש"צ וצריכין להעמיד אחר תחתיו, אותו שמעמיד תחתיו לא יסרב".

סעיף יח':

שו"ע- "האומר: איני יורד לפני התיבה מפני שבגדי צבועין או מפני שברגלי סנדל, לא ירד באותה תפלה כלל, מפני שדרך האפיקורסין להקפיד בכך וחיישינן שמא אפיקורסות נזרקה בו. (הגה: ואפי' אם נותן אמתלא לדבריו, לא מהנהל) (ב"י בשם ר' יהונתן)".

סעיף יט'- האם גר יכול להיות ש"ץ ויחיד יכול לעכב מינוי ש"ץ:

שו"ע- "יש מונעים גר מלהיות ש"צ, ונדחו דבריהם⁶⁶. אפילו יחיד יכול לעכב⁶⁷ ולומר: איני רוצה שפלוגי יהיה חזן, אם לא שכבר הסכים עליו מתחלה".

⁶⁵ וכן כתב בב"י שהכל לפי העניין, ואין מסרבין לגדול וכד'!

⁶⁶ **גר ש"ץ:** י"א שאינו יכול היות כי לא יוכל לומר "אלוהינו ואלוהי אבותינו", אבל דבריו נדחו מכיוון שהוא כן יכול לומר שהרי אברהם נקרא "אב הון גויים".

ש"ץ ממזר- תלוי במחלק' הפוסקים אם ממזר כשר לכתוב תפילין.

⁶⁷ **למה יחיד יכול לעכב?** מכיוון שתפילות תוקנו כנגד תמידים, והש"ץ הוא כביכול מגיש את התמיד של כ"א מהקהל ואיך יגיש שלא מרצונו?

האם בימינו יכול יחיד לעכב: למעשה כתבו האחרונים _ אלא הכל תלוי במנהג המקום כיצד ממנים חזן. מכיוון שבימינו בעו"ה רבו המחלוקות וא"א להגיע כמעט להסכמה ללא עוררין ועוד שבימינו כ"א מתפלל לעצמו וכבר אין תפקיד הש"ץ להוציא י"ח אלא יותר נגן ולהנעים ולען אין בכוח היחיד לעכב.

רמ"א- "ודוקא שיהיה לאותו יחיד טעם הגון על פי טובי העיר, אבל בלאו הכי אין היחיד יכול למחות בש"צ (מהרי"ו סי' ס'). ואם הוא שונאו, יכול למחות בו קודם שהסכים עליו (מהר"ם פדואה סימן ק"ד/ס"ד/ומהרי"ק שורש מ"ד/ל'). ומי שהוא שונא לש"צ לא יעלה לספר תורה כשקורא התוכחה (אור זרוע)".

סעיף כ':

שו"ע- "אם אחד רוצה לומר תפלה בשביל אביו ואחד רוצה לומר בשביל אחר, מי שירצה הקהל שיאמר התפלה, הוא יאמר".

סעיף כא':

שו"ע- "אין למנות ש"צ ע"פ השר אף על פי שרוב הצבור חפצים בו".

סעיף כב'- עדיף ש"צ הבשכר מבנדבה:

שו"ע- "שליח צבור בשכר עדיף טפי מבנדבה"⁶⁸.

רמ"א- "ואין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל. וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלמות אין עונין אמן אחר ברכותיו (בנימין זאב סי' קס"ג ואגודה פרק כיצד מברכין)".

סעיף כג'- כיצד מונים השכר עבור הש"צ:

שו"ע- "שכר ש"צ פורעים מקופת הקהל, אף על פי שהש"צ מוציא הדל כעשיר, מכל מקום אין יד העני משגת כעשיר".

רמ"א- "וי"א שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי הנפשות, וכן הוא מנהג הקהלות (מהר"ם פדואה מ"ד/מ"ב)".

סעיף כד'- מה עדיף רב או ש"צ:

שו"ע- "צבור שצריכין לשכור רב ושליח ציבור ואין בידם כדי שכר שניהם, אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה, הוא קודם. ואם לאו, ש"צ קודם"⁶⁹.

סעיף כה'- אין מסלקין חזן מאומנותו:

שו"ע- "אין מסלקין חזן מאומנתו, אלא אם כן נמצא בו פסול".

רמ"א- "ואין מסלקין אותו משום רנון בעלמא, כגון שיצא עליו שם שנתפס עם הכותית, או שמסר אדם. אבל אם באו עליו עדים בזה, וכיוצא בזה, מעבירין אותו. וש"צ שהוא שוחט ובודק לא יתפלל בבגדים הצואין ומסריחין⁷⁰, ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת התפלה ולהתפלל, מעבירין אותו. וש"צ המנבל פיו או שמרנן בשירי הנכרים⁷¹ ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירין אותו (כל בו דף קנ"ה ע"ד). ש"צ שהזקין ורוצה למנות בנו

⁶⁸ **מדוע עדיף ש"צ בשכר:** 1. שהוא יהיה קבוע ולא עראי, כדי שלא יחליפו מישהו שלא ראוי. 2. כך ישקיע ויזהר יותר בהכנות לתפילתו.

⁶⁹ צריך לזכור שדי זה היה בימיהם שלש"ץ היה תפקיד מרכזי להוציא את הציבור י"ח כי כלל לא ידעו להתפלל, כך שאם לא היו ממנים ש"ץ- היו רבים מתבטלים ממצוות תפילה. אבל בימינו כמובן שהמצאות שונה.

⁷⁰ "כשם שת"ח אסור לצאת בשוק בבגדיו המלוכלכים, כך ש"ץ אע"פ שאינו ת"ח" (משנ"ב, פא').

⁷¹ היינו שירי נכרים שעושין לע"ז שלהם (ולא כל שיר "לועזי"), משנ"ב.

הדן בערכאות של עכו"ם- כתב במשנ"ב (פב')- שהוא פסול להיות ש"ץ בר"ה וביו"כ א"כ עשה תשובה. ואפשר שבזמנינו חשיב שוגג כי נשתכח איסור זה מכמה אנשים.

לסייעו לפרקים, אף על פי שאין קול בנו ערב כקולו, אם ממלא מקומו בשאר דברים, בנו קודם לכל אדם ואין הצבור יכולין למחות בידו. (תשובת רשב"א סי' טי' /ש"י).

סעיף כו':

שו"ע- "קהל שנהגו למנות אנשים על צרכי הצבור לזמן, ובהגיע הזמן יצאו אלו ויכנסו אחרים תחתיהם, בין לחזן בין לקופה של צדקה בין לשאר מנויים הצריכין לצבור, בין שנוטלין עליהם שכר בין שאינם נוטלים, אפי' לא קבעו להם זמן שתמם כפירושן מאחר שנהגו כך".

רמ"א- "יש מי שכתב דשליח צבור יתפלל מתוך ספר המיוחד לצבור דודאי נכתב לשמו (מהרי"ל בשם רוקח)".

סימן נד'- דינים השייכים לישתבח:

סעיף א'- "ישתבח" היא ההמשך ל"ברוך שאמר":

שו"ע- "ישתבח אינה פותחת בברוך, לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר, ששתיהן נתקנו על פסוקי דזמרה, זו לפנייהם וזו לאחריהם⁷²".

סעיף ב'- באלו מילים מסתיימת ברכת "ישתבח":

שו"ע- "אין לענות אמן אחר מלך מהולל בתשבחות אלא אחר חי העולמים, ששם הוא סיום הברכה".

סעיף ג'- אין לדבר בין "ישתבח" ל"יוצר":

שו"ע- "המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה⁷³. ויש מי שאומר שלצרכי צבור או לפסוק צדקה למי שבא להתפרנס מן הצדקה, מותר להפסיק".

רמ"א- "ומזה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך חולה או לקבול בבהכ"נ שיעשה לו דין, בין ישתבח ליוצר, דכל זה מיקרי לצורך מצוה ולאחר כך כשחוזרין להתפלל יאמר הש"צ מקצת פסוקי דזמרה ויאמר קדיש עליהם⁷⁴, כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה שלפניו. ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש (כל בו). וכן מי שלא היה לו ציצית או תפילין והביאו לו בין ישתבח לקדיש, יכול להניחם ולברך עליהם, אבל בין קדיש לברכו לא יפסיק בשום דבר⁷⁵ (א"י פי תפלת השחר), וכ"ש שלא יפסיק לאחר שאמר הש"ץ ברכו קודם שמתחילין ברכת יוצר (ב"י סוף סי' נ"ו בשם המנהיג וע"ל סוף סי' נ"ו).

סימן נה'- דיני קדיש:

סעיף א'- קדיש וכל דבר בקדושה אין לאומרו בפחות מעשרה:

⁷² ועל כן, כפי שהסברנו בסימן הקודם- אין לברכה אא"כ בירך "ברוך שאמר" ואמר מקצת פסוקי דזמרה.

⁷³ חשיבות פסוקי דזמרה וחומרת הדיבור אחרי "ישתבח": כתב בספר "מטה משה" (מובא במשנ"ב, ס"ק ה')- "הקלפות מבטלים לעלות התפילה, וע"י פסוקי דזמרה מכריתים אותם (את הקליפות), וכששח- חוזרין (הקלפות) עליה בשביל העבירה הזאת- אותם גדושים שהם מעריכים מלחמה בינינו... על כן ראוי שלא לספר".

⁷⁴ שלעולם לא תמצא קדיש בלי פסוקים שלפניו.

⁷⁵ מרגע שהתחיל קדיש אין לעצור ולברך בין לטלית בין לתפילין, כי זה נחשב כאילו כבר התחיל פרק "יוצר" והוי כבין הפרקים.

שו"ע- "אומרים⁷⁶ קדיש. וא"א אותו בפחות מיי זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות, וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה⁷⁷".

סעיף ב' - כל דבר שהתחילו בעשרה - יסיימו אפי' פחתו מעשרה:

שו"ע- "אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ויצאו מקצתן, גומרים אותו הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל, והוא שנשתיירו רובן⁷⁸".
רמ"א- "ומ"מ עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו (ישעיה א, כח) (ירושלמי). אבל אם נשארו י' מותר לצאת (מרדכי פ' בתרא דמגילה)".

סעיף ג' - מה נחשב ל"אותו עניין" שממשיכים אפילו פחתו מעשרה:

שו"ע- "אם התחיל באבות⁷⁹ ויצאו מקצתן, גומר⁸⁰ אפילו קדושה⁸¹".
רמ"א- ואם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו להתפלל יוצר, לא יתחיל הש"צ להתפלל בקול רם, דכבר נשלם תפלת יוצר. ואם יצאו לאחר שהתחיל בקול רם וקדושה, יכולים להשלים כל סדר קדושה ולומר הקדיש שלם שלאחריה דשייך לתפלה, שהרי אומר תתקבל צלותהון וכו', אבל אין קורין בתורה, דזהו ענין אחר. ותפלת ערבית וקדיש שלאחריו לא שייך לקריאת שמע וברכותיה (ר"ן פ' הקורא את המגילה שבולי הלקט ות"ה סי' ט"ו).

סעיף ד' - צירוף קטן לעשרה:

⁷⁶ כנה"ג - כשם שטוב למעט בברכות שלא צריך, כך יש למעט בקדישים שלא צריך.
⁷⁷ "אין דבר שבקדושה בפחות מעשרה" - כן נלמד במגילה כג: וכן במסכת ברכות כא: ובסעיפים הבאים נראה שאם התחילו ענין בעשרה - ממשיכים לאומרו גם אם פחתו מעשרה.
⁷⁸ **אם התחילו בעשרה - מסיימים מה שהתחילו אפילו פחתו מעשרה:** מקורו בירושלמי במגילה פ"ד ה"ד - "אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התביה... פחות מעשרה. התחילו בעשרה והלכו להם מקצתם - גומר, ועליהם הוא אומר - "ועוזבי ה' יכלו". והסכימו לכך הרבה מן הראשונים, וכתב הר"ן - שכל זה דווקא בנשאר רובם.
מה נחשב אותו עניין (שממשיכים אותו אפילו נשארו פחות מעשרה): **בב"י מביא בשם הראשונים מספר מקרים ודוג' לדבר:**
ברשב"א כתב - שאם התחילו אבות בעשרה ואז יצא אחד - ממשיכים אפילו קדושה ועד סוף חזרת הש"ץ. **ובתרומת הדשן כתב** שאפילו אם התחילו תפילת 18 ונותרו פחות מעשרה - יכול לסיים קדושה "דסידרא" = ובא לציון גואל, כי הוי סוף תפילת 18, שהרי קדיש "תתקבל" מגיע רק אחרי כן.
אולם אם התחילו ברכת "יוצר בעשרה" ואז יצאו - לא מתחילים חזרת הש"ץ מכיוון שאלו שני דברים שונים - ק"ש וברכותיה לחוד ותפילת 18 לחוד.

ובסימן הבא מביא השו"ע דינים אלו.

⁷⁹ ודווקא התחיל בחזרת הש"ץ בעשרה, אבל אם היו שם עשרה אנשים התפילת הלחש, וקודם שהתחיל הש"ץ יצא אחד - לא מתחיל הש"ץ את החזרה עד שיהיו עשרה.
⁸⁰ את ברכת כהנים הוא אומר בדרך של "אלוקינו ואלוקי אבותינו. אבל כהנים עצמם לא עולין כי אין עשרה - וחשיב דבר שבקדושה שחייב בעשרה.

⁸¹ **גדר "אותו עניין" בערבית** - אם התחיל ערבית במניין ואז הלך מישהו פתאום עוד לפני יח' - אומר כל ק"ש וממשיך עד הברכה האחרונה של השכיבנו - אומר קדיש ואז כ"א מתפלל ביחיד, אבל את הקדיש שאחרי יח' לא יאמר כי אינו שייך אלא לתפילת 18 שהייתה ללא עשרה, ואילו הקדיש שלפני יח' של ערבית הוא קשור לק"ש, וכיוון שהתחיל בעשרה - מסיימו.
וכתב במשנ"ב (ב"ב) שאם התחילו תפילת יח' בעשרה בלחש ואח"כ יצאו מקצתם - ממשיך ואמר קדיש לאחר יח' ואפילו את סדר הקדושה שבמוצ"ש והקדיש שלם שאחריה - שכל אלו תלויים וקשורים בתפילת שמונה עשרה.

שו"ע- "יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין, ולא נראין דבריהם לגדולי הפוסקים⁸² וה"ה דעבד ואשה אין מצטרפין⁸³".

רמ"א- "ואפילו על ידי חומש שבידו אין לצרפו. מיהו יש נוהגין להקל בשעת הדחק⁸⁴ (הרא"ש ומרדכי והגהות מיימוני פ"ט מהלכות תפלה)".

סעיף ה'- דין סריס בצירוף למניין:

שו"ע- "אם לא הביא שתי שערות, אפי' הוא גדול בשנים, דינו כקטן עד שיצאו רוב שנותיו שאז יתברר שהוא סריס. ואם נראו לו סימני סריס קודם לכן, דינו כגדול".

רמ"א- "ומיהו אין מדקדקין בשערות אלא כל שהגיע לכלל שנותיו מחזקינן אותו כגדול ואומרים לענין זה מסתמא הביא שתי שערות (מהרי"ק שורש מ"ט)".

סעיף ו'- מתפלל או ישן האם מצטרף למניין:

שו"ע- "ואם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם, או שהוא ישן, אפילו הכי מצטרף עמהם⁸⁵".

סעיף ז'- שימתינו למתפלל שיזכה לענות עמהם:

⁸² **האם קטן מצטרף לעשרה:** בד"ן זה נחלקו הראשונים כאשר רובם נטו לכך שאינו מצטרף.

המקור לכך הוא בגמ' בברכות מז' שם אמר ריב"ל- "קטן המוטל בעריסה- עושין אותו סנף לעשרה". וכ"פ ר"ת וגם רב האי גאון ונתן טעם- כיוון שסו"ס גם בקטן מישראל מתקיים עניין "ונקדשתי בתוך בני". יש מן הראשונים (כלבו ראב"ד ועוד) שאמרו לסמוך על כך בשעת הדחק. אבל הרבה מן הראשונים חלקו וכתבו- שדבר ראשון- גם ר"ת לא עשה כן למעשה ועוד- שאין הלכה כריב"ל. למעשה מסכם הב"י שכיוון שנחלקו בכך גאוני עולם- ראוי להחמיר כל ירא השם של לצרף קטן לא לזימון ולא לתפילה.

⁸³ **צירוף עבד ושפחה:** ר' שמחה כתב שעבד ואשה מצטרפין לתפילה ולזימון בעשרה- שהרי ריב"ל צירף תינוק ועבד, ומכאן נלמד גם לאשה כי אשה הוקשה לעבד לכל דבר. אבל דחה הב"י דבר זה- שכיוון שר"ת עצמו לא נהג כן התיר עבד או קטן- ושאי שאין להקל בדבר.

⁸⁴ **האם מצרפין קטן למניין- הלכה למעשה (משנ"ב, כד'):** "ובזמננו נוהגים לצרף קטן ע"י חומש שבידו, ומיהו דווקא לשמוע ברכו וקדיש שהוא חיוב (לאפוקי קדיש אחרי עלינו לשבח וכד'- שאינו אלא תוספת) והרבה אחרונים מחמירים שלא לצרף שום קטן אפילו בשעת הדחק, עד שיושלם לו השלש עשרה שנים"

אונן- אינו מצטרף למניין, אפילו יש אחר שאחראי על טיפול במת. אבל אם הוא בעיר אחרת ויש אחר שמטפל- יכול להצטרף. ואבל בוודאי מצטרף.

⁸⁵ **צירוף מי שמתפלל למניין:** כתב בהגה"מ בשם מהר"ם שיחיד שמתפלל שמונה עשרה מצטרף לעוד תשעה למניין, כי סו"ס מתקיים "ונקדשתי בתוך בני"- שכן יש כאן עשרה מבני". ומ"מ טוב והגון להמתין לו שיסיים ויזכה לענות איתם אמן.

צירוף ישן למניין: מתוך כך כתב ר' יעקב בי רב- רבו של הב"י שגם ישן מצטרף למניין, שהרי יש כאן עשרה שהשכינה שורה בגלם. והמהרי"ל הביא ראיה לדבר ממה שהעולם נהג לצרף אפילו אותם אלו שמישיחין שיחת חולין בשעת התפילה- א"כ ודאי שיש לצרף ישן. וסיים הב"י- "וכדאי הוא מורי ז"ל לסמוך עליו, וכן פסק במפורש בשו"ע- שישן מצטרף לעשרה.

אולם הט"ז חלק עליו מכל וכל- שלא יתכן שיחיד שישן יצטרף לעשרה ואינו דומה לעומד בתפילה שהוא יוכל לצאת י"ח ע"י ששותק ומכווין שהרי "שומע כעונה". וגם אם ננסה לומר שאדם ישן מצטרף למניין כפי שהתיר ריב"ל לצרף תינוק בעריסתו- לא דמי, כי תינוק טפי עדיף שהרי סו"ס הוא חי, אבל מי שישן- ע"פ הזהרה ניטלת נשמתו אז איך יצטרף? ועוד- שקטן אם נצרף זה כי אין בידינו מה לעשות, אבל כאן בישן אפשר להעירו- ובשל כל זאת כתב- שאין לצרף ישן למניין. והסכים לו הפר"ח שכתב שישן חשיב כשוטה. וכך כתב במשנ"ב (לד)- "על כן לכתחילה בוודאי צריך להקיצו ועכ"פ עוררו שיהיה מתנמנם".

שו"ע- "כשאחד מתפלל לבדו נכון שהאחרים ימתינו מלומר קדיש עד שיגמור, כדי שיזכה גם הוא".

סעיף ח'- איזה חרש מצטרף למניין:

שו"ע- "חרש המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר, הן כפקחין ומצטרפים. אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר, הרי הוא כשוטה וקטן".

סעיף ט'- מי נחשב לגדול:

שו"ע- "לעולם הוא קטן עד שיביא ב' שערות⁸⁶ אחר שיהיה בן י"ג ויום אחד, ושנת העיבור בת י"ג חדש".

סעיף י'- גיל יג' לנולדים באדר מעובר:

שו"ע- "אם נער אחד נולד בכ"ט לאדר ראשון משנה מעוברת, ונער אחד נולד באדר שני באחד בו, ושנת י"ג אינה מעוברת, אותו שנולד בכ"ט לאדר הראשון צריך להמתין עד כ"ט לאדר בשנת י"ג להיות בן י"ג שנה, ואותו שנולד אחריו באחד באדר השני יהיה בן י"ג שנה כיון שהגיע אחד באדר של שנת י"ג".

רמ"א- "ומי שנולד באדר ונעשה בר מצוה בשנת העיבור, אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני (תשובת מהר"י מינץ סי' ט"ו / ט"ז)".

סעיף יא'- דין עבריין לעניין צירוף למניין:

שו"ע- "עבריין שעבר על גזירת הצבור או שעבר עבירה, אם לא נידוהו נמנה למנין עשרה⁸⁷".

סעיף יב'- מנודה אינו מצטרף למניין:

שו"ע- "מנודה, אין מצרפין אותו לכל דבר שצריך עשרה, אבל מותר להתפלל בבהכ"נ שהוא שם, אלא אם כן פירשו להחמיר עליו בכך".

סעיף יג'- שיהיו כל העשרה במקום אחד⁸⁸:

שו"ע- "צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגר הדלת ממקום (שפה) פנימית של עובי הדלת ולחוץ, כלחוץ".

סעיף יד'- חלון המבדיל בין האדם לביכה"ס:

שו"ע- "מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה".

⁸⁶ משנ"ב(לט') - "ומ"מ לא סמכין על חזקה זו לגמרי, אלא דדינין לה כספק, ולכן אזלין תמיד לחומרא בכל דבר שהוא דאו', ובדרבנן לקולא".

⁸⁷ כתב בספר "המנהיג" - שעבריין שלא נידוהו- מצטרף למניין עשרה וחייב בכל המצוות. שהרי בעקן שחטא כתיב "חטא ישראל" = אע"פ שהוא חטא נקרא ישראל.

וכ"כ הריב"ש, ומהר"ם מרוטנבורג בשאלות שנשאלו- שרק מי שנידוהו אינו מן המניין.

הכופר בתורה/ חוטא להכעיס- אינו מצטרף למניין. ולכן הקראים שכופרים בתוב"ע אינם מצטרפים. ובמשנ"ב כתב שה"ה למחלל שבת בפהרסאי, ולענ"ד הכוונה- להכעיס, אבל לתיאבון- מצטרף.

⁸⁸ הרבה מהאחרונים כתבו שאפילו אם הם לא במקום אחד- כל שראין אלו את אלו- מצטרפין, כמו בדין זימון. ויש מחמירין שלא דמי לזימון.

רמ"א- "גגין ועליות אינן בכלל בית, והעומד עליהם אינו מצטרף (ר"י נ"ג ח"ז)".

סעיף טו'- מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ:

שו"ע- "אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ, ושליח צבור תוך הפתח, הוא מצטרף".

סעיף טז'- צירוף בין חצר גדולה לקטנה:

שו"ע- "חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה, דהיינו שנפרצה קטנה במקום חיבורה לגדולה ונפל כל אותו כותל שהיה מפסיק ביניהם, ובגדולה נשאר משארית כותל זה שנפל פסים (פי' מעט כותל ישר ושוה) מכאן ומכאן, הגדולה כמופלגת מן הקטנה, ואין הקטנה מופלגת מן הגדולה אלא הרי היא כקרן זווית שלה. לפיכך, אם תשעה בגדולה ואחד בקטנה, מצטרפין שהקטנה נגררת אחר הגדולה והרי היא כאילו היא בתוך הגדולה, כיון שהרוב בגדולה, אבל אם היו תשעה בקטנה ואחד בגדולה, או חמשה בזו וחמשה בזו, אין מצטרפין".

סעיף יז'- המשך דיני צירוף:

שו"ע- "היה שליח צבור בקטנה וצבור בגדולה, מוציאן ידי חובתן, שהוא נגרר אחריהם. אבל אם היה ש"צ בגדולה וצבור בקטנה, אינו מוציאן ידי חובתן, שאין הרוב נגרר אחר היחיד".

סעיף יח'- המשך דיני צירוף:

שו"ע- "אם קצת העשרה בבהכ"נ וקצתם בעזרה, אינם מצטרפים".

סעיף יט'- האם תיבת הש"ץ חשיבה חציצה:

שו"ע- "ש"צ בתיבה ותשעה בבהכ"נ, מצטרפין, אף על פי שהיא גבוהה י' ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות י', מפני שהיא בטלה לגבי בהכ"נ. ויש מי שכתב דהני מילי כשאין המחיצות מגיעות לתקרת הגג".

סעיף כ'- מי ששומע קדיש או קדשה יכול לענות:

שו"ע- "היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות. וי"א שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עבודת כוכבים".

סעיף כא'- אין היחיד יכול לצאת בימים נוראים אם בגללו יתבטל המניין:

שו"ע- "עיר שאין בה אלא עשרה, ואחד מהם רוצה לצאת בימים הנוראים, מחייבין אותו לישאר או להשכיר אחר במקומו. ואם הם י"א ורוצים לצאת שנים, ישכירו שניהם אחד בשותפות במקומם, ושניהם יפרעו בשוה. ואם אחד עני ואחד עשיר, פורעין חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, ושכר החזן על היוצאים כעל הנשארים".

רמ"א- "ואין חילוק בין אם רוצה לילך זמן ארוך קודם יום טוב או לא, כל שלא יחזור ביום טוב (מהרי"ל סימן תכ"ז/ק"ז)".

סעיף כב'- כפיה להשלים מניין:

שו"ע- "אין כופין להשכיר להשלים מנין, כי אם בימים הנוראים, וכגון שאין חסרים כי אם אחד או שנים, אלא אם כן מנהג קבוע ומפורסם בעיר לכוף להשכיר אפילו בחסרון ג' או ד'. אם יש מנין מיושבי העיר, כופין לשכור חזן".

רמ"א- "וכן במקום שאין מנין תמיד בבהכ"נ, כופין זה את זה בקנסות שיבאו תמיד מנין לבהכ"נ, שלא יתבטל התמיד. (תשובת ריב"ש סימן תקי"ח) וע"ל ריש סי' ק"ן אם כופין זה את זה לבנות בית הכנסת".

סעיף ב'- עניית אמן בשאר חלקי הקדיש:

שו"ע- "כששליח צבור אומר יתברך, כל העם עונים: אמן. וכן כשאומר בריך הוא, וכן כשאומר ואמרו אמן".
רמ"א- "ולא נהגו לומר אמן אחר יתברך, ולא אחר בריך הוא⁹⁵, ולא יפסיק בין בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו'".

סעיף ג'- הפסקה בין מילות "עלמי עלמיא" ל "יתברך" שבקדיש:

שו"ע- "העונים עד לעלמי עלמיא בלבד טועים הם, כי אסור להפריד בין עלמיא ליתברך⁹⁶".

סעיף ד'- כריעות של החזן כשאומר הקדיש:

שו"ע- "כשאומר החזן יתגדל, כורע; וכן ביהא שמיה רבא, וכן ביתברך, וכן בברך הוא, וכן באמן⁹⁷".

סעיף ה'- אמירת עושה שלום לאחר ג' פסיעות:

שו"ע- "לאחר שסיים הקדיש פוסע ג' פסיעות ואחר כך אומר: עושה שלום וכו'".

סימן נז'- דין ברכו וענייתו:**סעיף א'- סדר אמירת ברכו ע"י הש"ץ ועניית הציבור:**

המקור לדין הזה נלמד מעגלון מלך מואב שקם מעל הכסא כששמע שאהוד בא אליו עם דבר ה'. מתוך כך למדו שכל מקום שמזכר שמו של ה' בקדושה צריך לעמוד. אולם הראשונים נחלקו האם היה עליו ציווי לעמוד או שקם מעצמו ללא חיוב ואז לכא' לא נוכל ללמוד משם חיוב. **ומ"מ כתב המג"א** שבין כך ובין אין להקל וצריך לעמוד מכיוון שיש לנו לדון ק"ו בעצמינו- אם הנכרי קם לדבר ה' ק"ו שלנו ראוי לעשות כן.

וכתוב במדרש רות רבה- פרשה ב'- "אמר לו הקדוש ברוך (לעגלון) הוא אתה עמדת מכסאך לכבודי חייך הריני מעמיד ממך בן יושב על כסא ה'".

ולמעשה כתב במשנ"ב(ח') שיש לחוש לדברי המחמירים המצריכים לעמוד בכל קדיש.

⁹⁵ **וכתב במשנ"ב(יג')**- שמנהגו לומר עם החזן רק "ברוך הוא", ולא יאמר יותר מכך מכיוון שהיו חירוף אם למשל אומר שהוא מבורך רק לעילא.

⁹⁶ **הפרדה בין "עולמי עולמיא" ל"יתברך"- בב"י הביא מספר ראשונים(אבודרהם, רבינו סעדיה, רא"ש) שכתבו שיש לענות רק**

איש"ר עד "לעולמי עולמיא" ותו לא. אבל הקשה הב"י ממדרש שאומר ר"א ברבי יוסי שפעם אחת הילך בדרך וראה את אליהו הנביא על חמורים טעונים בשקים, ושאל אותו מה יש לך שם ואליהו ענה- אף וחימה לעשות נקמה במדברים בתפילה בין ברכו לקדיש ובין... וגם למדברים בין איש"ר ליתברך. **מכאן הקשה הב"י-** שהנה לנו שאין להפריד ביניהם וצריך לאומרם יחד. **וכן כתב ר' יוסף גיקאטלייא בתשובה-** "אוי להם הפתאים אשר עברו ונענשו ודאי, המפריד בין עלמיא ליתברך כאילו הפריד וקיצץ במקום דליכא קיצוץ... אלא מדבק עלמיא ליתברך...".

אבל הגר"א חלק- שאין לומר "יתברך" כי זה תחילת שבח אחר. **ומ"מ כתב המשנ"ב(טו')**- שיאמר אותם בשתי נשימות, דהיינו- "ולעלמי עולמיא" ינשום ויאמר "יתברך"- וכך יצא י"ח כולם- מצד אחד אמר הכל ללא הפסק, מצד שני חילק ביניהם והורה דהוי שני שבחים שונים.

⁹⁷ **כן כתב בב"י בשם אבודרהם.**

שו"ע- "אומר שליח צבור: ברכו את ה' המבורך ועונים אחריו: ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וחוזר ש"צ ואומר: ברוך ה' המבורך לעולם ועד"⁹⁸. ונהגו שהש"ץ מאריך בברכו והקהל אומרים יתברך וישתבח וכו' בעוד שהוא מאריך בברכו"⁹⁹ (טור)."

סעיף ב' - אין לדבר בין ברכו ליוצר:

שו"ע- "מקום שנהגו לצעוק על חבריהם בין קדיש וברכו ליוצר אור, או לדבר בצרכי רבים, טועים הם. (ועיין לעיל סוף סימן נ"ד)".

הלכות קריאת שמע:

סימן נח' - דיני ק"ש וברכותיה:

סעיף א' - זמן ק"ש:

שו"ע- "זמן קריאת שמע של שחרית¹⁰⁰, משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת, ברחוק ד' אמות, ויכירנו. ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות¹⁰¹, שהוא רביע היום¹⁰². ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקין¹⁰³ (פני תלמידים. ורש"י פ"י אנשים

98 האם הש"ץ חוזר ואומר "ברוך ה' המבורך" אחרי הציבור:

- **מהר"ם רוטנבורג-** לא אומר, כי כשקרא לקהל לברך את ה' - נחשב שהוא עצמו בירך את ה'.
- **ר"י ברצלוני-** כן אומר, מכיוון שהוא רק קרא לציבור לברך את ה', אבל הוא עצמו עדיין לא בירכו, ולכן צריך לחזור ולברכו. וכן נהגו העולם, וכן פסק בשו"ע.

⁹⁹ ודווקא בזמן שמנגן יכולים לומר. ונראה עדיף שלא יאמרו כן, במיוחד בימינו שכבר לא מאריך החזן - כי ע"י אמירת הפסוקים מתבטל מכוונתו ל"ברכו" של החזן.

¹⁰⁰ **תחילת זמן ק"ש:** בגמ' בברכות דף ט: עוסקת המשנה בזמן ק"ש - "מאימתי קורין את שמע בשחרית...". ומובאות שם בסוגיה 4 דעות, והלכה נפסקה כאחרים האומרים - "משיראה את חבירו רחוק 4 אמות ויכירנו". **ובירושלמי שאלו** במה מדובר - אם זה חבר שמכירו אז גם יותר רחוק יכירו, ואם שאינו מכירו - גם מפחות מכך לא יכירו, והעמידו דאירי "ברגיל ואינו רגיל", **וכתב הרא"ש** שזו בדיוק שיטתו של הטור (וכמוהו השו"ע) שכתב - "חבירו הרגיל עמו קצת".

שיטת ר"ת - תחילת זמן ק"ש רק מן הנץ והלאה: בהמשך הב"י מובאת שיטת מעט מן הראשונים (ר"ת, ר' שמחה ועוד) הסוברים שזמן ק"ש הוא מן הנץ החמה ולא לפני כן. את ראייתם הם מביאים מהגמ' **ביומא לד'** המספרת על נברשת הזהב שעשו במקדש שמיד כשתנץ החמה - "היו ניצוצות יוצאות ממנה וידעו כל העם שהגיע זמן ק"ש" - והיינו משמע שקודם לכן לא הגיע הזמן. לפי שיטה זו - אותם ותיקין המקדימים את ק"ש כמה דק' קודם הנץ - טועים בגדול ואינם מקיימים המצווה לכתח' בזמנה. **אולם רוב הראשונים, והגדולים ביניהם,** סוברים שהדין אינו כן, אלא במקדש היה צריך להודיע להמון שאפשר לקרוא ק"ש אבל אין זה אומר שלפני כן לא היה זמנה.

ובאמת מסכם הב"י - כיוון דרוב הפוסקים סוברים כן (שמצוותה משיכיר חבירו מד' אמות שהוא קצת קודם ד"א) - הכי נקטינן, **וכ"פ בשו"ע -** שזמנה משיכיר חבירו.

¹⁰¹ **ממתי מונים את אותן ג' שעות:** לרוה"פ מנץ החמה, אך **המג"א כתב -** "ונראה לי" שכאן מונים מעמוד השחר, שזה מקצר בהרבה את זמן ק"ש, וראו להחמיר במחלוקת של דין תורה.

¹⁰² **סוף זמן ק"ש:** גם זה מבואר במשנה שם **בברכות ט'**, והובאו 2 שיטות: **ת"ק -** עד נץ החמה, ואילו **רבי יהושע אומר -** "עד שלוש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלוש שעות". **ונפסקה הלכה בגמרא כרבי יהושע.**

ענוים ומחבבים המצות) שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פי' יציאת החמה כמו הנצו הרמונים) (שיר השירים ו, יא; ז, יג) כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד¹⁰⁴."

רמ"א- "שיעור הנץ החמה הוא כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה כל גוף השמש על הארץ (מיימוני פ"א)".

סעיף ב'- יקדים לקרותה בזמנה כמה שיכול:

שו"ע- "אם לא קרא אותה קודם הנץ החמה יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל¹⁰⁵".

סעיף ג'- זמן קריאתה למי שאנוס לצאת מוקדם:

שו"ע- "ומי שהוא אנוס, כגון שהיה משכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים, שלא יוכל לעמוד ולא לכוין אפילו פרשה ראשונה ואפילו עד (על) לבבך, (דברים ו, ו) או שבני השיירא (קראבאנא בלע"ז) הולכים מהרה ולא ימתינו לו כלל, יכול לקרותה עם ברכותיה משעלה עמוד השחר, דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינן ביה ובקומד¹⁰⁶ (דברים ו, ז) וגם שפיר מקרי יוצר אור. אבל אם אינו במקום גדודי חיה וליסטים, וגם אין בני השיירא נחפזים כ"כ, אפילו יוצא לדרך אחר שעלה עמוד השחר אינו קורא עד שיגיע זמנה".

סעיף ד'- בדיעבד מהני משעלה עמוד השחר:

שו"ע- "אם קראה משעלה עמוד השחר, אעפ"י שלא היה אנוס, יצא בדיעבד¹⁰⁷. ואם קראה בלא ברכות יחזור לקרותה בזמנה עם הברכות. ועיין לקמן סימן ס' (ב"י סי' מ"ו)".

עד או "עד בכלל" - מעט מן הראשונים ובהם רבינו שמחה כתבו שהכוונה עד תחילת שעה שלישית. אולם רוב הראשונים חלקו

וכתבו שהכוונה - עד סוף שעה שלישית, וכן הלכה.

¹⁰³ **מצבים שונים הקשורים לק"ש(משנ"ב, ה')** - יש אנשים שמחכים לומר ק"ש עד שיגיע לידם תפילין או טלית, וזו טעות מכיוון שאינם תלויים זה בזה ואין לו לאחר זמנה בשל כך. אבל אם ודאי יגיעו לו תפילין וטלית קודם סוף זק"ש - כן ימתין, כי כל הקורא ק"ש בלא תפילין, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. וגם אם מסופק אם יגיעו לו בזמנה - יקרא אותה ואחרי כן יניח התפילין ויאמר איתם איזה פרק תהלים וכד'.

וכן אין לאחר זמן ק"ש בשביל לקרוא אות עם הציבור, אלא אם כן זה מניין שודאי יקראו בו ק"ש בזמנה.

סיכום: הכי חשוב שיקרא ק"ש בזמנה. אם יכול לקרותה בזמנה ולהוסיף גם מניין/ תפילין וגד' - ימתין להם ובלבד שיקראה בזמנה. ¹⁰⁴ מי שרגיל להתפלל בנץ - מותר לקרות ק"ש ולהתפלל ביחיד מאשר להמתין למניין שיהיה אחרי הנץ. וכן אם אין לו תפילין - יקרא אותה עם הנץ גם אם אחרי כן יגיעו לו בזמנה.

¹⁰⁵ **כ"כ ר' ירוחם שהביאו הב"י.** ומ"מ אין צריך להתפלל עבור זה יחיד או בלא תפילין - כל שקוראה בתוך זמנה. וכדלעיל בהערות על סעיף א'.

¹⁰⁶ **זמן קריאת שמע בדיעבד - משיעלה עמוד השחר: מקורו בברכות ח:** - "תניא רשב"י אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה - אחת קודם שיעלה עמוד השחר, ואחת אחר שיעלה עמוד השחר - ויוצא בהם ידי חובתו אחת של יום אחת של לילה" והטעם מבואר שם כפי שמסביר השו"ע - כי סו"ס חשיב "ובקומך" כי יש אנשים שקמים בזמן זה.

וכתבו הראשונים דהיינו **בדיעבד** אי נמי בשעת הדחק כגון המשכים לצאת ואינו יכול להתעכב או שלא יוכל לעצור בדרך להתפלל. אבל אם יכול קצת להתעכב או שאפילו יוכל להתפלל בדרך - עדיף שייצא לדרך ויקרא ק"ש בזמנה הלכתחילא - סמוך לנץ החמה, משיכיר את חבירו.

¹⁰⁷ **משנ"ב-** מי שעושה כן לצורך כגון שעובד מוקדם וחייב לצאת מהבית מוקדם - יכול באופן קבוע לסמוך על כך ולקרוא משעלה עמוד השחר, אבל מי שפשע ועשה כן - לא עלה לו אלא אם זה באופן אקראי וחד"פ אבל לא בקביעות.

סעיף ה' - ק"ש אחר שעלה עמוד השחר עולה לשל ערבית:

שו"ע - "אם נאנס ולא קרא ק"ש ערבית עד שעלה עמוד השחר, כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא קריאת שמע ויוצא בה ידי חובת קריאת שמע ערבית. ואם היה אנוס באותה שעה לצאת לדרך מקום גדודי חיה ולסטים, לא יקרא אז ק"ש פעם שנית לצאת בה ידי חובת ק"ש של יום, שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום".

סעיף ו' - מי שאיחר לקרוא ק"ש:

שו"ע - "אף על פי שזמנה נמשך עד סוף השעה הג', אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד'¹⁰⁸ שהוא שלישי היום, ואין לו שכר כקורא בזמנה. ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום"¹⁰⁹.

סעיף ז' - תשלומין לק"ש:

שו"ע - "אם לא קראה ביום י"א שיש לה תשלומין בערבית. וכן אם לא קרא ק"ש בערבית יש לה תשלומין ביום, ויש חולקים".

סימן נט' - דין ברכה ראשונה ב"יוצר":**סעיף א' - נוסח ברכת יוצר אור:**

שו"ע - "בא"י אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך - תקנו להזכיר מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרים שמי שברא אור לא ברא חושך"¹¹⁰.

סעיף ב' - מי שטעה בלשון הברכה:

שו"ע - "אם טעה ואמר אשר בדבר מעריב ערבים ונזכר מיד¹¹¹ ואמר: יוצר אור, וגם סיים יוצר המאורות, יצא. אבל אם אמר: בדבר מעריב ערבים ולא אמר: יוצר אור, או לא סיים יוצר המאורות, לא יצא. ואם אמר: יוצר אור ובורא חשך אשר בדבר מעריב ערבים וגם סיים מעריב ערבים, לא יצא"¹¹². **הגה:** וה"ה אם לא אמר תחלה רק יוצר

¹⁰⁸ הברכות אינם לגמרי חלק מק"ש ולא נחשבות לגמרי כחלק מהתפילה. ולכן, להם זמן מיוחד כמו לתפילה ואפשר לברך אותם עד 4 שעות. **בה"ל ד"ה "קוראה בלא" כתב - שיתכן שמי שהיה אנוס גמור ולא היה בכלל יכול לקרות את הברכות - יכול להשלימם עד חצות היום, שכן כתב בספר "משכנות יעקב", ובאנוס טפי מקילים.**

¹⁰⁹ **מי שאיחר זמנה - עד מתי קורא ק"ש: ברכות ט': - "רבי יהושע אומר עד שלוש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד - כאדם שקורא בתורה". רב האי כתב - שבשעה הרביעית יכול גם לברך לפני ואחריה, ואילו הרמב"ם כתב שאפילו כל היום מברך לפני ואחריה, אם איחר. והשו"ע פסק כרב האי - שרק בשעה הרביעית יכול עוד לקרוא אותה עם ברכותיה, ושאר היום יקרא ק"ש כקורא בתורה, ובלי ברכות.**

¹¹⁰ **הזכרת מידת לילה ביום - מדוע(ב"י):** בב"י הביא שני טעמים מן הראשונים:

- ר' יונה - להוציא מהמינים האומרים שיש בורא ליום ויש בורא אחר ללילה.
- אבודרהם - להדיע שהחושך אינו רע אלא "הכל עשה יפה בעיתו".

¹¹¹ **"מיד" -** דווקא מיד תוך כדי דיבור. אולם בהמשך מביא המשנ"ב(ב) **בשם "דרך החיים" -** שאפילו לא נזכר(שטעה) עד קרוב לסוף הברכה - מ"מ כיוון שלא גמר אותה אין צריך להתחיל מראש ברכת יוצר אור מחדש, רק יאמר יוצר אור ובורא חושך וכו' עד סוף ברכת המאורות ויוצא בזה. וכן יש לנהוג הלכה למעשה.

¹¹² **טעויות בברכת "יוצר אור":** הראשונים נחלקו אילו טעויות הם "קריטיות" ביחס לברכה, שכל שטעה בהם - צריך לחזור ולא יצא י"ח, ואילו טעויות מהני בדיעבד.

אור, אם סיים מעריב ערבים לא יצא (דברי עצמו לפרש כן הטור והרא"ש). שו"ע - אבל אם סיים: יוצר המאורות, כיון שפתח יוצר אור יצא, אף על פי שהפסיק במעריב ערבים".

סעיף ג' - אמירת "קדושה" (של יוצר אור) ביחיד:

שו"ע - "וי"א שהקדושה שביוצר, יחיד אומרה, לפי שאינה אלא סיפור דברים. וי"א שיחיד מדלגה¹¹³, ואינה נאמרת אלא בציבור. ויש לחוש לדבריהם וליזהר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה¹¹⁴"¹¹⁵.

שורש המחלוקת נובע מהבנת הגמ' בברכות יב' אומרת: "שחרית- פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים- לא יצא. פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור- יצא".

- **הרשב"א הבין את הגמ' כפשטה**- ברכת המאורות היא מטבע ארוך, ולכן בשונה מכל ברכה רגילה שאם טעה בפתיחתה- לא עולה לו אפילו תיקן בסוף, הרי שבזו- "יש בחתימתה עדיין לתקן, כי אזלינן בתר חתימה". ולכן- מי שפתח בטעות ב"מעריב ערבים" בשחרית- כל שסיים "יוצר המאורות"- תיקן ברכתו ויצא י"ח.
 - **אולם הרא"ש חולק על הרשב"א** ואומר- שרק אם הזכיר גם בפתיחה וגם בסוף את ענין הברכה שצריך= יוצר אור- רק אז יצא. ולכן- מי שפתח ב"מעריב ערבים" וסיים ב"יוצר המאורות"- לא יצא, אבל אם פתח במעריב ערבים ואז תיקן ואמר מיד- יוצר אור ובורא חושך... וסיים הברכה כדין ואמר "יוצר המאורות"- מהני, כי סו"ס גם בתחילה וגם בסוף הזכיר את ענין המאורות.
 - **וכיצד מסביר הרא"ש את הגמ'?** **הרא"ש אומר** שכוונת הגמ' שאמרה- "פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור- יצא"- דהיינו סיים לא רק את כל הברכה אלא גם בפתיחתה- אחרי שהתחיל בטעות("המעריב ערבים")- ביחס לכך תיקן וסיים "יוצר אור" מלבד מה שאת הברכה כולה סיים כפי שצריך. וכך גם הסביר את הגמ' שאומרת "הכל הולך אחר החיתום"- והיינו לא רק חיתום הברכה ממש אלא גם אחר מה שתיקן את תחילת הברכה כשבהתחלה טעה ואמר "המעריב ערבים".
 - **סיכום שיטתו:** רק מי שהזכיר גם בתחילה וגם בסוף ענין יצירת המאורות יצא י"ח. לעומת הרשב"א שאמר שמספיק מה שאמר בסוף ותיקן, אפילו שבתחילה אמר רק "המעריב ערבים".
 - **שיטת הטור**- הב"י הביא 2 הסברים אפשריים בהבנת הטור- אחת כרשב"א ואחת כרא"ש.
- הלכה למעשה כתב בשו"ע כרא"ש**- שרק אם תיקן גם בהתחלה וגם בסוף- יצא י"ח, דבעינן תרתי:1. פתיחת ברכה או אמצעיתה. 2. חתימת הברכה.
- אבל הגר"א חלק ופסק כרשב"א**- שהכל תלוי בחתימת הברכה בלבד.
- ¹¹³ אבל אם הוא במקום שיש בו עשרה, אפילו לא מתפלל עמהם, כגון שאיחר לבוא לביהכ"ס והוא מתפלל ויש מניין שבסוף התפילה וכד'- **כתב הפרי חדש**- שלכ"ע יכול לומר "קדושה" דיוצר, אפילו בלחש.
- ¹¹⁴ **וכ"כ במשנ"ב(ביא')** לנהוג הלכה למעשה- "ולפי שאין לזוז מהמנהג- נכון להדר אם אומר ביחיד לאמר בניגון וטעמים כקורא פסוקים".
- ¹¹⁵ **האם יחיד יכול לומר קדושה שבברכת "יוצר"**: עיקרון המחלוקת הוא ע"פ **הגמרא בברכות כא':** "-כל דבר שבקדושה לא יהא אלא בתוך עשרה". **ונחלקו הראשונים** האם כלל זה נכון ושייך גם לקדושה דיוצר או לא:
- **רמב"ם**- בספר משנה תורה כתב- "ומדלג קדושה... שאין היחיד אומר קדושה". **אלא שבנו של הרמב"ם העיד שבאחת התשובות כתב אביו(הרמב"ם)**- שהיחיד יכול לאומרה. ואע"פ שזה סותר דבריו שבספר המדע- חזר בו ותפס שיטת הרא"ש.
 - **אולם הכלבו הבין את הסתירה ברמב"ם כך**- מצד הדין מודה הרמב"ם שיכול יחיד לאומרו אך זו הלכה ואין מורין כן ולכן בספר ההוראה שלו לא כתב כך ואילו בתשובה ליחיד כתב לומר.
 - **רא"ש וסיעתו**- גם יחיד יכול לומר קדושה של "יוצר" מכיוון שזה סיפור דברים בעלמא והוי רק קריאת פסוקים, ואינו בכלל דבר שבקדושה שצריך עשרה.

רמ"א - "וכבר פשט המנהג כסברא ראשונה, ויחיד אומר אותה. וכשעונין קדושה זאת אומרים אותה בקול רם". (הגהת מיימוני בנוסח התפלות)."

סעיף ד' - אמירת הברכה עם הש"ץ ודין עניית אמן עליה:

שו"ע - "ברכת יוצר וערבית אומר עם השליח צבור בנחת¹¹⁶".

רמ"א: "וימהר לסיים קודם שיסיים הש"ץ ויענה אמן אחר ש"ץ. (הגהת מיימוני פ"א מהלכות ברכות. רוקח סי' רי"ח) ומיהו אם לא אמרה, רק שמעה מש"ץ, יצא, דברכות אלו הש"ץ מוציא היחיד אף על פי שהוא בקי. מיהו אין הש"ץ מוציא היחיד בפחות מי' (הר"י פ' מי שמתו) ולא יענה אמן אחר סיום הבוחר בעמו ישראל באהבה¹¹⁷, משום דהוי הפסק¹¹⁸ (ועיין לקמן סי' ס"א)".

סעיף ה' - החלפת חזן בברכת "יוצר":

שו"ע - "אם טעה בברכות יוצר בענין שצריך לעמוד אחר תחתיו, אם טעה מקדושה ואילך אין השני צריך להתחיל אלא ממקום שפסק".

רמ"א - "דהיינו שמתחיל מקדושה ואילך, ואם טעה קודם קדושה צריך להתחיל בראש (הר"י והרא"ש פרק אין עומדין והגהות מיימוני פ"י מהלכות תפלה וטור)¹¹⁹".

• **ר"ן, רשב"א, רבינו יונה ועוד -** אין לומר קדושה של יוצר יחידי שכן זה דבר שבקדושה שנאמר בעשרה. **וכגמ' בברכות כא' דלעיל. וכ"כ בספר הזוהר פרשת תרומה (קלב):** שאין לומר קדושה זו ביחיד.

• **תרומת הדשן -** הטוב ביותר הוא שיאמר אותה עם ניגון ובטעמים (כקורא בתורה) ותו אין קפידא אפילו למ"ד שהיחיד לא אומרה.

פסיקת ההלכה: השו"ע הביא את שלושת השיטות: בתחילה את הרא"ש וסיעתו והרמב"ם בתשובותיו- שהיחיד אומרה. אחרי כן את שיטת הרשב"א והרמב"ם בספר משנה תורה ועוד- שאין לאומרה ביחיד. וסיים שהטוב ביותר לחוש לשיטת המחמירים שלא יאמרה ביחיד – ולכן יקרא אותה בניגון וטעמים וייצא ידי כל השיטות.

והרמ"א כתב - שנוהגים כסברא הראשונה והיינו שהיחיד אומרה. **אבל במשנ"ב כתב בשם אחרונים -** שלא לזוז ממנהג שכתב השו"ע - ולקרא את זה בניגון כקורא בתורה.

¹¹⁶ **הטור הביא שאביו הרא"ש** היה קורא את ברכת "יוצר" עם הש"ץ בנחת, ולקראת סוף הברכה היה מזדרז כדי שיוכל לענות אמן. **והסביר בב"י את מנהגו -** מצד אחד הוא חשש לא לומר בפיו ולכווין לצאת י"ח בשמיעת הש"ץ כי בכה"ג ברגע שלא מכווין- נחשב כהפסק וכאילו לא אמר, משא"כ למי שאמר בפיו שאף אם לא כיוון- סו"ס יצא. ומצד שני לא רצה לסיים לגמרי עם הש"ץ כי אז היה נשמע שאומר "אמן" על ברכת עצמו ואסור, ולכן היה מקדים לסיים לפני הש"ץ ואז אומר אמן.

והב"י תמה עליו כיצד סובר שיוצא י"ח בברכות הש"ץ (במישה ומכווין) והרי כתוב **במסכת ר"ה לה' -** שאין הש"ץ מוציא הרבים אלא בראש השנה ויו"כ, וא"כ מדוע הבעיה הייתה שמא לא יכווין, הרי בלאו הכי אין החז"ל יכול להוציא?? **ותירץ הב"י** שרק לעניין ברכות חשובות של תפילת 18 אין הש"ץ מוציא אלא בימים נוראים, אבל לעניין שאר ברכות כמו ברכת ק"ש- כן יכול הש"ץ להוציא היחיד.

¹¹⁷ **עניית "אמן" בין אהבה רבה לשמע: כתב במשנ"ב (כה') -** "לכתחלה יותר טוב שיסיים בשוה עם הש"ץ ולא יצטרך לענות אחריו אמן". ועל ברכה אחרת שבין "אהבה רבה" ל"שמע" - אין לענות אמן, אבל על ברכת "אהבה רבה" עצמה (במקרה שסיים אותה קודם הש"ץ) כתבו הראשונים כולם לענות אמן אחר הש"ץ.

¹¹⁸ דווקא בברכת אהבה רבה אמירת אמן בסופה תפסיק בינה לבין "שמע", אבל הרמ"א מודה למחבר שלעניין ברכת יוצר אור- בוודאי אם סיים קודם הש"ץ- יש לענות אמן אחריו.

¹¹⁹ הירושלמי מחדש שבברכת יוצר אם יש החלפה- א"צ להתחיל מתחילתה אלא חוזר לקדושה כי הוי התחלה חדשה. **וכ"כ רי"ו, רא"ש ועוד. אבל הרמב"ם לא הזכיר דין זה. וכתב הב"י -** שהרוצה יכול לסמוך על הירושלמי להקל. וכ"פ כאן בשו"ע שאין השני

סימן ס' - דין ברכות לקריאת שמע, ואם צריכים כוונה:**סעיף א' - נוסח הברכה השני לפני ק"ש:**

שו"ע - "ברכה שנייה: אהבת עולם (**הגה**): וי"א אהבה רבה, וכן נוהגין בכל אשכנז)¹²⁰, ואינה פותחת בברוך, מפני שהיא סמוכה לברכת יוצר אור. ואם היא פוטרת ברכת התורה ע"ל ס"י מ"ז¹²¹."

סעיף ב' - קרא ק"ש בלא ברכות:

שו"ע - "קרא ק"ש בלא ברכה יצא י"ח ק"ש וחוזר וקורא הברכות בלא ק"ש¹²². ונ"ל שטוב לחזור ולקרות ק"ש עם הברכות."

סעיף ג' - שינוי בסדר הברכות אינו מעכב:

שו"ע - "סדר הברכות אינו מעכב, שאם הקדים שנייה לראשונה יצא ידי חובת ברכות¹²³."

צריך להתחיל אלא ממקום שפסק. אבל בדרכי משה הסתייג מדברי הב"י - "ולי נראה דאסור להתחיל מראש לבטה מאחר שהפוסקים האחרונים הסכימו לסמוך אירושלמי - ואין הדבר תולה בדעת הרוצה כדמשמע בבית יוסף".
וכתב המשנ"ב - שכל זה היה בימיהם, שהיו נוהגין לצאת י"ח בברכת החזן, אך בימינו שזה לא כך - מי שמחליף ממשיך ממקום שפסק הראשון.

120 אהבה רבה או אהבת עולם: בברכות דף יא' נחלקו בכך האמוראים -

- רב יהודה אמר שמואל - אהבה רבה.
- רבנן - אהבת עולם.

ומתוך כך נחלקו הראשונים כמי מהם ההלכה:

- גאונים, תוס', רא"ש - הכריעו לומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם לצאת ידי שניהם, וכן מנהג אשכנז וכו"פ הרמ"א.
- רמב"ם, רי"ף - יש לומר אהבת עולם בין שחרית בין ערבית, וכן מנהג בני ספר, וכו"כ בשו"ע.

¹²¹ **האם היא פוטרת את ברכות התורה** - הלכה למעשה כפי שמוזכר בסימן מז' - אם לא אמר ברכות התורה ואמר בתפילה "אהבת עולם" - יכווין לצאת בהם י"ח ברכות התורה וגם ילמד משהו אחרי התפילה וכך יראה כלפי חוץ שאמירתם הייתה לא רק כחלק מהתפילה - ויצא י"ח. או לחלופין - יכווין שלא לצאת בהם י"ח ברכות התורה ואז אחרי התפילה יוכל להשלים ברכות התורה כרגיל.

¹²² **האם ברכות ק"ש מעכבות את מצוות ק"ש:** דהיינו - האם אדם שקרא ק"ש ללא אמירת הברכות לפניו - יצא מצווה דא' של ק"ש או לא? הראשונים נחלקו בשאלה זו ושורש מחלוקתם נובע מהמשנה בברכות יג' - "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא - אם כיוון ליבו יצא...". הירושלמי בברכות פ"ב ריש ה"א הסיק מכך - "אמר רבי אבא זאת אומרת ברכות אינם מעכבות...".
ובכך נחלקו הראשונים:

- רא"ש, ר"ח, רשב"א ועוד - ממשנה זו נלמד במפורש שאין ברכות ק"ש מעכבות. ולכן גם אם קרא בתורה (וכמובן שלא בירך לפני כן ברכות ק"ש) יצא - כל שכיוון דעתו לצאת, וכפי שמסיק הירושלמי במפורש.
- רב האי גאון - הברכות מעכבות את מצוות ק"ש. ומה שמשמע מהמשנה שהקורא יצא גם בלי ברכות - יש לחלק בין יחיד לציבור - אצל יחיד אין הברכות מעכבות, אבל בציבור - הברכות מעכבות. וכך הוא גם מסתדר עם הירושלמי שאמר מפורש שברכות אינן מעכבות - היינו ביחיד.

ונפסק להלכה בשו"ע - שאין הברכות מעכבות, אולם הוסיף השו"ע ע"פ הראשונים (כולם הסכימו לכך כמובא בב"י) - שמ"מ גם אם יצא י"ח ק"ש צריך לשוב ולומר הברכות.

סעיף ד- האם מצוות צריכות כוונה:

שו"ע- "י"א שאין מצות צריכות כוונה, וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה¹²⁴, וכן הלכה¹²⁵."

סעיף ה'- חובת הכוונה בפסוק הראשון של שמע:

שו"ע- "הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו¹²⁶. והשאר¹²⁷, אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה, או מגיה הפרשיות האלו בעונת קריאת שמע, יצא, והוא שכוון לבו בפסוק ראשון".

¹²³ הסוברים שברכות מעכבות הסבירו שכוונת הגמ' שמשמע שברכות לא מעכבות היינו ששינוי בסידרן אינו מעכב- אבל הם עצמם מעכבות. וק"ו הוא- מה הם עצמם אם לא אמרם- אין מעכבות, ק"ו ששינוי בסדרן לא יעכב.

¹²⁴ **העתקתי כאן מדבריו של המשנ"ב** שהוא מוציא מפיו ואל יהרהר בלבו לד"א כגון בק"ש ותפילה ובהמ"ז וקידוש וכדומה (דזה לכו"ע לכתחילה מצוה שיכוין בלבו ובדיעבד אם לא כיון יצא לבד מפסוק ראשון של ק"ש וברכת אבות של תפילה כמו שמבואר לקמן) רק שמחולקים בענין אם חייב לכיון קודם שמתחיל המצוה לצאת בעשיית אותה המצוה. ולמצוה מן המובחר כו"ע מודים דצריך כוונה..."

וכיוון שנפסק שמצוות צריכות כוונה- "לפיכך התוקע להתלמד או המברך בהמ"ז עם קטנים לחנכם במצות והוא היה ג"כ חייב בבהמ"ז ושכח אז להתכוין לצאת בה ג"כ עבור עצמו וכן כה"ג בכל המצות שעשאו לשום איזה ענין לא יצא ידי חובתו..."
אבל- "אם כונתו בעשיית המצוה לשום איזה ענין וגם לצאת בה ידי המצוה יצא".

באחרונים יש שיטה שמחלקת לענין זה בין דאו' לדרבנן, אך מהשו"ע ועוד לא נראה לחלק- "כתב המג"א בשם הרדב"ז דזה דוקא במצוה דאורייתא אבל במצוה דרבנן א"צ כוונה... אך מכמה מקומות בשו"ע משמע שהוא חולק ע"ז וכן מבאור הגר"א בסימן תפ"ט משמע ג"כ שאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן".

ומ"מ גם אם צריך לחזור על המצוה- לא יברך עליה: ודע דכתב המ"א לקמן בסימן תפ"ט סק"ח...היכא שלא כיון בפעם ראשונה צריך לחזור ולעשות המצוה אעפ"כ לא יברך עוד עליה שלענין ברכה צריך לחוש לדעת הי"א שאין צריך כוונה".
חידוש של החיי אדם- שבסתמא האדם מכווין, כל שלא עושה מעשה המוציא מכרך: "ודע עוד דכתב הח"א... דמה דמצרכין ליה לחזור ולעשות המצוה היינו במקום שיש לתלות שעשייה הראשונה לא היתה לשם מצוה כגון בתקיעה שהיתה להתלמד... אבל אם קורא ק"ש כדרך שאנו קורין בסדר תפילה וכן שאכל מצוה או תקע ונטל לולב אף על פי שלא כיון לצאת יצא שהרי משום זה עושה כדי לצאת אף על פי שאינו מכוין עכ"ל", **ומסכם המשנ"ב-** "וכ"ז לענין בדיעבד אבל לכתחילה ודאי צריך ליזהר לכיון קודם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה וכן העתיקו כל האחרונים בספריהם".

¹²⁵ **מצוות צריכות כוונה או לא:** מתוך העיסוק במשנה שאמרה "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא- אם כוון ליבו יצא" באנו לעסוק בנושא הכוונה במצוות- האם הכוונה מעכבת או לא.

הראשונים נחלקו בשאלה זו:

- **רש"י, בה"ג, רא"ש ועוד-** ממשנה זו אנו לומדים כפשטה- שהכל תלוי בכוונת הלב, ולכן אם אין כוונה- לא יצא. דהיינו **מצוות צריכות כוונה.**

- **תוס', טור- מצוות אינן צריכות כוונה,** ומה שעולה מהמשנה שרק אם כיוון ליבו יצא פירוש- שכיוון שמדובר במי שעוסק בהגיה וחוזר וקורא כמה פעמים ואומר קרי וכתוב וכד'- הרי שרק אם כיוון שלא להגיה והקפיד לומר ק"ש כסדרה במילותיה בלי להחסיר ולשנות- יצא. זו ה"כוונה" עליה דיברה המשנה, אבל סתם כוונה אינה מעכבת.

הלכה הביא השו"ע את שתי השיטות וכתב שהלכה כמ"ד שמצוות צריכות כוונה.

¹²⁶ כאן אין מדובר בכוונה לצאת י"ח המצוה אלא בכוונה של הבנת המילים ולשים על ליבו מה שהוא אומר. וזה ענין ייחודי לפסוק "שמע ישראל" שבו עיקר קבלת עול מלכות שמים ואחדותו יתברך ולכן הכוונה בו להבין ולקבל היא חשובה ומעכבת.

¹²⁷ דהיינו בפרשיות שאחרי ובברכות ק"ש.

סימן סא'- דין כמה צריך לדקדק ולכוין בקריאת שמע, ובו כ"ו סעיפים.**סעיף א'- הכוונה בק"ש:**

שו"ע- "יקרא קריאת שמע בכוונה¹²⁸, באימה, ביראה, ברתת וזיע¹²⁹".

סעיף ב'- בכל יום יקראה כחדשה:

שו"ע- "אשר אנכי מצוך היום (דברים ו, ו) היינו לומר: בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, ולא כמי שכבר שמע אותו הרבה פעמים שאינו חביב אצלי".

סעיף ג'- השלמת ק"ש לרמ"ח תיבות:

שו"ע- "בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות וכדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם¹³⁰ מסיים שליח צבור ה' אלהיכם אמת, וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת. **הגה:** ובה כל אדם יוצא הואיל ושומעין מפיו של ש"צ ג' תיבות אלו (ב"י בשם א"ח). ואם היחיד רוצה ג"כ לאמרם עם השליח צבור, אין איסור בדבר (דברי עצמו). **שו"ע-** ואם הוא קורא ביחיד¹³¹ יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ', והם כנגד ג' שמות ההויה, שכל שם עולה כ"ו ודי אותיותיו הם ל"ו".

רמ"א- "ויש עוד טעם אחר בדבר, דט"ו ווי"ן עולין צ', והקריאה נחשבת א', הרי צ"א כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו, והוי כאילו אמר ה' אדני"י אמת (מהרי"ק שורש מ"ב / ל"א / ואגור). ויש שכתבו דכל הקורא קריאת שמע ביחיד יאמר: אל מלך נאמן שמע וגו', כי ג' תיבות אלו משלימין המנין של רמ"ח, והוא במקום אמן שיש לענות אחר

¹²⁸ **מה יכווין- כתב המשנ"ב(ג')** - "ונראה דאימה ויראה זו היא באפן זה, שיכווין בשעה שהוא קורא את שמע לקבל עליו עול מלכות שמים, להיות נהרג על קידוש ה' המיוחד, דזהו בכל נפשך- אפילו נוטל את נפשך".

¹²⁹ **ז"ל הטור בריש סימן זה:**

"כתב ר"ע לשו"ה איניש לקריאת שמע בכל זמן דקרי לה כפרוטגמא חדשה פירוש פרוטגמא כתב המלך על בני מדינתו שק"ש הוא פרוטגמא דהקב"ה והכי איתא במדרש א"ר ברכיה מלך בשר ודם משגר פרוטגמא שלו למדינה מה הם עושין כל בני המדינה עומדין על רגליהם ופורעים את ראשיהם וקוראין אותו באימה ביראה ברתת ובזיע אבל הקדוש ברוך הוא יתברך שמו אומר לישראל קראו ק"ש פרוטגמא דידי הרי לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים ולא פרועי ראש אלא בלכתך בדרך אבל באימה וביראה וברתת ובזיע מיהא צריך".

ועל זה כתב הפרישה- שהמשילו את זה לצו המלך לומר לך שלא תקרא בחטף ובמרצה, אלא במתינות- מילה במילה, בהפסק בין דבר לדבר וכו'.

¹³⁰ **השלמת תיבות ק"ש לרמ"ח כנגד רמ"ח איברים:** סעיף זה עוסק בדרכים שונות שדנו הפוסקים כיצד משלים אדם את קריאת שמע לרמ"ח תיבות. לשם כך צריך להוסיף 3 תיבות מכיוון שק"ש היא רמ"ה תיבות.

מניין בכלל הובא עניין זה של רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח איברים: כך כתב בב"י-

"וכן כתוב במדרש הנעלם (זהר חדש רות צה). פתח רבי יהודה ואמר רפאות תהי לשרך וכו' (משלי ג ח) התורה היא רפואה לגוף ולעצמות בעולם הזה ובעולם הבא דאמר רבי נהוראי אמר רבי נחמיה בק"ש רמ"ח תיבות כמנין איבריו של אדם והקורא ק"ש תקונוה כל אבר ואבר נוטל תיבה אחת ומתרפא בו ודא רפאות תהי לשרך אדהכי מטא ההוא ינוקא לאי מאורחא וית"ב קמ"הו שמע אילין מילין קם על רגלוי ואמר והלא בק"ש אין שם אלא רמ"ה תיבות אמר ליה רבי חייא תיב ברי יתיב אמר ליה ברי שמעת בהאי מידי אמר כך שמענא מאבא בק"ש יש רמ"ח תיבות חסר תלת למנין איבריו של אדם מאי תקנתיה תקינו שיהא שליח ציבור חוזר ג' תיבות ומאי נינהו ה' אלהיכם אמת".

¹³¹ שאז יחסרו לו ג' תיבות לרמ"ח איברים.

ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה, וכן נוהגין. ונראה לי מכל מקום כשקורא עם הצבור לא יאמר אמ"נ, רק יאמר
אמן אחר הש"צ כשמסיים הברכה, וכן נוהגין ונכון הוא¹³²."

סעיף ד' - קריאת פסוק ראשון בקול רם:

שו"ע - "נוהגין לקרות פסוק ראשון בקול רם, כדי לעורר הכוונה".

סעיף ה' - הנחת היד על עיניו בק"ש:

שו"ע - "נוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין".

סעיף ו' - האמירה והכונה שיכווין בפסוק "שמע ישראל":

שו"ע - "צריך להאריך בחי"ת של אחד, כדי שימליך הקדוש ברוך הוא בשמים ובארץ, שלזה רומז החטוטרות
שבאמצע הגג החי"ת. ויארץ בדלי"ת¹³³ של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם¹³⁴.
ולא יארץ יותר מכשיעור זה. ויש נוהגים להטות הראש¹³⁵ כפי המחשבה: מעלה ומטה ולד' רוחות".

¹³² אמירת "אל מלך נאמן" קודם ק"ש: הטור הביא מחלוקת בראשונים האם לומר "אל מלך נאמן":

- יש נוהגין לומר "אל מלך נאמן" קודם שמע כדי להשלים לרמ"ח תיבות כנגד האיברים שבאדם. וביניהם המנהיג, האגור, הרקח, וכן נהגו באשכנז ובצרפת וכן נהג מהר"י קולון.
- אבל מנגד סובר הרמ"ה ועוד שלא לעשות כן מכיוון ש: 1. העושה כן גורם להפסק בין ברכת "אהבה רבה" לשמע. 2. ועוד- מי לימדנו לעשות כן? וכי זה פסוק שאמרו משה או מישהו מאבותינו? אלו מילים שבדינו מעצמינו ואין לנו להוסיף מדעתינו. אלא שסו"ס יש ענין להשלים לרמ"ח תיבות ולכן תיקנו חכמים שיחזור הש"ץ ויאמר "ה' אלוקים אמת" (כפי שכתב בשו"ע ואז ממילא יוצאים כולם באמירת החזן ונחשב שהשלימו לרמ"ח תיבות.
וז"ל של הרמ"ה בתשובה (מובא בטור): "השתא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד... אע"ג דאמריה יעקב[לבניו כשברכם-א.ה] לא אמרינן ליה אלא בחשאי, ואנן ניקום ונימא מדעתן מידי שלא אמריה יעקב ולא משה ולא איתא לא במתניתין ולא בגמרא? אלא מחורתא דהאי מנהג לית ליה עיקר...".
- ובהגהות מיימוניות הסביר- שבאמת היה מנהג קדמון לומר ג' מילים אלו אלא שאח"כ ביטלוהו כדי שלא יפסיק בין הבוחר בעמו ישראל ל-שמע, ולכן תיקנו במקום- שיחזור הש"ץ על מילות "ה' אלוקים אמת", וכן נהגו בני ספרד.
הלכה למעשה- השו"ע כלל לא הזכיר עניין זה של אמירת "אל מלך נאמן" אלא רק הזכיר את חזרת הש"ץ על "ה' אלוקים אמת", ושם הוא מתפלל יחיד- יכווין בט"ו וז"ל של "אמת ויציב"- שהם כנגד עניין רוחני נסתר.
אבל הרמ"א (ובדרכי משה) הזכיר שכאשר יחיד מתפלל (וממילא אין את השלמת הש"ץ), מלבד האפשרות של כוונה בט"ו וז"ל של "אמת ויציב"- יש שאמרו שיגיד היחיד מילים אלו של "אל מלך נאמן", ושכן המנהג.

¹³³ מחלוקת היכן וכמה מאריך:

- מגן אברהם- יאריך בחי"ת כשיעור שלישי, ובדלי"ת כשיעור שני שלישי.
 - גר"א- לא יאריך בחי"ת כלל, אלא רק בדלי"ת.
- ¹³⁴ ברכות יג: "תניא סומכוס אומר, כל המאריך באחד מארכין לו ימיו ושנותיו, ואמר רב אחא בר יעקב- ובדלי"ת, אמר רב אשי- ובלבד שלא יחטוף בחי"ת, רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי- חזייה דהוה מאריך טובא, אמר ליה כיוון שאמליכתי למעלה ולמטה ולארבע רוחות תו לא צריכת".

¹³⁵ הגמ' שם מספרת על רבי שהיה עוצם עיניו ומכסה אותם עם היד בשעה שהיה קורא שמע בין תלמידיו, ונחלקו הראשונים מה כוונת מעשיו של רב- יש שאמרו שהכוונה שהיה עושה כן כי היה קורץ ומכווין בעיניו כנגד כל כיוון ולא רצה שיראוהו שעושה כן. אבל הרא"ש חלק שרבי כיסה עיניו כדי שלא תוסח דעתו מהציבור שסביבו ולכן כיסה את עיניו.

סעיף ז' - ידגיש הדל"ת:

שו"ע - "ידגיש בדל"ת¹³⁶ שלא תהא כרי"ש".

סעיף ח' - "א" ו"ח" של אחד:

שו"ע - "לא יחטוף בחי"ת ולא יאריך באל"ף".

סעיף ט' - אין אומרים "שמע" פעמיים:

שו"ע - "אסור לומר שמע ב' פעמים¹³⁷, בין שכוּפּל התיבות שאומר שמע בין שכוּפּל הפסוק ראשון¹³⁸".

סעיף י' - אמירת "שמע" פעמיים בק"ש שעל המטה:

שו"ע - "כשקורא קריאת שמע על מטתו מותר לקרות כל הפרשה ולחזור ולקרותה. ויש מי שאומר שגם בזה יש לזהר מלומר פסוק ראשון¹³⁹. (הגה: ב' פעמים)".

סעיף יא' - אמירת "שמע" פעמיים בסליחות:

שו"ע - "האומרים באשמורת בסליחות ובי"כ בתפלת נעילה ב' פעמים פסוק שמע ישראל, יש ללמדם שלא יאמרו¹⁴⁰".

סעיף יב' - ה' הוא האלוקים פעמיים ועניית "אמן" פעמיים:

שו"ע - "ה' הוא האלהים (מלכים א' יח, לט) שאומרים אותו ביום כפור בתפלת נעילה ז' פעמים, מנהג כשר הוא¹⁴¹".

¹³⁶ וכתב האחרונים שלא ידגישנה יותר מדי, כי משנה משמעותה ויכולה להיראות כמנוקדת בשווא או בצירי.

¹³⁷ **מי שלא כיוון בפסוק "שמע ישראל" - האם יחזור:** הרי מצד אחד למדנו שהיו גנאי ואף משתקין אותו, מצד שני הוי קבלת עול מלכות שמים שלא קיבל אם לא כיוון. וכתב הב"ח (הובא במשנ"ב, כב') - שיחזור ויקרא בלחש, ואם אין סביבו מי שישמע - יכול גם בקול רם - כי אין לחוש שנראה כמקבל 2 רשויות כי אף אחד לא שומע, והוא עצמו יודע שחוזר כי לא כיוון.

אמירת "שמע" פעמיים בסליחות וכד' - כתבו האחרונים שאם יש הפסק בין "שמע" ל"שמע" - לא נראה כשתי רשויות ולכן אין בעיה.

¹³⁸ **אין אומרים "שמע" פעמיים:** בגמ' בברכות לג': - "האומר מודים מודים - משתקין אותו" **ושם בגמ' -** "אמר ר' זירא - גם הכופל את שמע משתקין אותו. ומקשה הגמ' - והרי למדנו - "הקורא את שמע וכופלה - ה"ז מגונה" - מגונה כן אבל לא משתקין אותו! ועונה הגמ' - "לא קשיא - הא דאמר מילתא... הא דאמר פסוקא...".

ונחלקו הראשונים באיזה מהם משתקין אותו-

- **רש"י** - כשאומר פסוק שלם פעמיים נראה כמקבל עליו עול מלכות שמיים פעמיים - ולכן משתקין אותו, אבל האומר רק מילת "שמע" פעמים - הוי גיחוך בעלמא ולכן זה מגונה, אבל א"צ לשתקו.
- **ר"ח, בה"ג, רי"ף** - האומר מילת "שמע" פעמיים הוא שיש לשתקו, אבל האומר פסוק "שמע" פעמיים לא משתקין אותו כי נראה כחושזר בעלמא על הפסוק, ומ"מ זה מגונה.

ולהלכה כתב הטור - "וצריך לחוש לדברי שניהם. ואם כופל כל הפרשה - אין לחוש". **וכ"פ בשו"ע.**

¹³⁹ דווקא בק"ש שעל המטה לא מחזי כשתי רשויות כי מבינים שאומר כן עד שירדם כשמירה מן המזיקים. וגם בזה אמרו שיכול לחזור על הפרשה כולה אבל אין לקרוא רק פסוק ראשון (שמע) ולחזור עליו ברצף.

¹⁴⁰ יש אחרונים כמו הב"ח שכתבו שלא לשנות היכא דנהגו. אבל רוב אחרונים כתבו שלא לומר פעמיים גם באלו.

רמ"א - "יש ליזהר שלא לענות על שום ברכה ב' פעמים אמר¹⁴². (ב"י בשם אוהל מועד)".

סעיף יג' - אמירת בשכמל"ו אחרי שמע:

שו"ע - "אחר פסוק ראשון צריך לומר בשכמל"ו, בחשאי¹⁴³".

סעיף יד' - הפסקות בין מילים בק"ש:

שו"ע - "צריך להפסיק מעט בין לעולם ועד לואהבת, כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לשאר מצות¹⁴⁴".

רמ"א - "ויש להפסיק בפסוק ראשון בין ישראל לה', ובין אלהינו לה' השני, כדי שיהא נשמע שמע ישראל כי ה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד (רוקח). ויש להפסיק מעט בין אחד לברוך, כי עיקר קבול מלכות שמים הוא פסוק ראשון (אבודרהם)".

סעיף טו' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך להפסיק בין היום על לבבך, ובין היום לאהבה, שלא יהא נראה היום ולא למחר¹⁴⁵".

סעיף טז' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך להפסיק בין נשבע לה', כדי להטעים יפה העי"ן שלא תהא נראית כה"א".

סעיף יז' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך להתניז זי"ין של תזכרו, דלא לשתמע תשקרו או תשכרו, והוי כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס. וכן צריך להתניז זי"ין של וזכרתם".

סעיף יח' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "ידגיש יו"ד של שמע ישראל, שלא תבלע ושלא תראה אל"ף. וכן יו"ד דוהיו, דלא לשתמע והאוי".

¹⁴¹ כי הוי שבח לבורא שדר למעלה מ-ז' רקיעים. ולא חשיב 2 רשויות אלא בעיקר בפסוק "שמע ישראל" שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים.

¹⁴² כי גם דומה ל-2 רשויות. ואע"פ שהמג"א היקל בכך, שאר האחרונים הסכימו לאסור. ואולם לומר אמן ואמן לכ"ע שרי כי לא נראה כשתי רשויות, אלא אמן לעוה"ז ולעוה"ב.

¹⁴³ **מדוע אומרים בשכמל"ו:** המדרש מספר שכשיעקב אבינו קרא לבניו פני מותו לגלות את הקץ- נסתלקה ממנו שכינה ולא נתנה לו לגלות. אמר לבניו- שמא אחד מכם אינו ראוי? פתחו כולם ואמרו-"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד", ענה יעקב ואמר- "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ומתוך כך התלבטו חכמים- אם נאמר בשכמל"ו הרי משה לא אמרו, מצד שני הרי יעקב כן אמרו?! לכן תיקנו לאומרו בחשאי להיכר שזה לא מן התורה אלא יעקב אמרו.

מי ששכח ולא אמר בשכמל"ו (בה"ל)- יש דעות בין הפוסקים אם חוזר, ומ"מ נראה שאם כבר קרא ק"ש והמשיך- אינו חוזר בשביל זה, אלא יאמר אותו במקום שזכר, ואפשר שגם את זה אין צריך מעיקר הדין.

¹⁴⁴ **מנין שיש להפריד בין "לעולם ועד" ל"ואהבת":** כך למד הטור מהגמ' בפסחים נו' המספרת על אנשי יריחו "שהיו כורכין את שמע שלא ברצון חכמים" והיינו שלא היו מפסיקין בין פסוק "שמע" ל"ואהבת". מכך למד הטור שיש להפסיק בין קבלת עול מלכות שמים לדברים אחרים, והיינו אצלנו בין מילות "לעולם ועד" ל"ואהבת".

¹⁴⁵ **חשיבות הדיקדוק בק"ש- כך כתב במשנ"ב (לב')-** "וכהאי גוונא בכל ק"ש יזהר לקרות במיתון כל תיבה ותיבה בפני עצמה, ולהוציא התיבה מפיו כהלכתה, וישלמו לו כל מאתים ארבעים ושמונה איבריו על ידי זה".

סעיף יט' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך ליתן ריוח בין וחרה לאף, דלא לשתמע וחרף".

סעיף כ' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך ליתן ריוח בין תיבה שתחילתה כסוף תיבה שלפניה, כגון: בכל לבבך; על לבבכם; בכל לבבכם; עשב בשדך; ואבדתם מהרה; הכנף פתיל; אתכם מארץ".

סעיף כא' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך בכל אל"ף שאחר מ"ם להפסיק ביניהם, כגון: ולמדתם אותם; וקשרתם אותם; ושמרתם אותם; וראיתם אותו; (וזכרתם את; ועשיתם את), שלא יהא נראה כקורא: מותם מת".

סעיף כב' - שידקדק כן בכל התפילה:

שו"ע - "אף בפסוקי דזמרה ובתפלה צריך לדקדק בכך".
רמ"א - "והוא הדין הקורא בתורה ובנביאים ובכתובים יש לזוהר (ב"י בשם הרד"ק)".

סעיף כג' - דיקדוקים בקריאה של ק"ש:

שו"ע - "צריך לדקדק שלא ירפה החזק ולא יחזק הרפה, ולא יניח הנד ולא יניד הנח".

סעיף כד' - שיקרא ק"ש בטעמים:

שו"ע - "צריך לקרות קריאת שמע בטעמים כמו שהם בתורה¹⁴⁶".
רמ"א - "אבל לא נהגו כן במדינות אלו, ומ"מ המדקדקים מחמירים בכך".

סעיף כה' - יש לגעת בתפילין ובציצית כשמזכירים:

שו"ע - "כשיאמר: וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפילין של יד, וכשיאמר: והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בש"ר וכשיאמר: וראיתם אותו ימשמש ב' ציציות שלפניו (וע"ל סי' כ"ד סעיף ה')".

סעיף כו' - באיזה קול יקרא ק"ש:

שו"ע - "יש נוהגים לקרות קריאת שמע בקול רם, ויש נוהגים לקרותו בלחש¹⁴⁷".
רמ"א - "ומכל מקום יאמרו פסוק ראשון בקול רם, וכן נוהגין (כל בו)".

סימן סב' - מי שלא דקדק בק"ש או לא השמיע לאזנו:

¹⁴⁶ כן כתב ר' יונה. ויש שהסבירו שאין כוונתו לקרוא בטעמי המקרא אלא לקרותה עם הפסק ובנחת כדי שתהיה מובנת ומוטעמת לקוראה, וככל הנראה על זה סומכים אלו שלא קוראים אותה בטעמי המקרא, כמובא ברמ"א.

¹⁴⁷ **הוצאת חבירו בק"ש:** האם יחיד יכול להוציא את חבירו בק"ש ע"י שיקרא בקול וחבירו ישמע ויכוין לצאת? **רוב האחרונים סוברים** שיוצא ע"י ששומע אחר שמכוין להוציא, ועדיף משהוא עצמו ירהר. וכל זה דווקא ביחיד המבין את לשונו ושומעו, ואפילו בלשון קודש- חייב להבינו, אחרת לא יוצא. ויש שכתבו שאם זה יחיד המוציא את הרבים- אם קורא בלשון הקודש מוציאם אפילו אינם מבינים, ודווקא לשון הקודש ולרבים.

סעיף א'- קרא ולא דקדק:

שו"ע- "אעפ"י שמצוה לדקדק באותיותיה, קראה ולא דקדק בהן¹⁴⁸, יצא¹⁴⁹".

סעיף ב'- קריאה בלשון אחרת:

שו"ע- "יכול לקרותה בכל לשון¹⁵⁰, ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון וידקדק בו כמו בלשון הקודש¹⁵¹".

סעיף ג'- צריך להשמיע לאוזנו:

שו"ע- "צריך¹⁵² להשמיע לאוזנו¹⁵³ מה שמוציא בפיו, ואם לא השמיע לאוזנו, יצא ובלבד שיוציא בשפתיו¹⁵⁴".

סעיף ד'- האנוס או החולה קורא בלבו:

שו"ע- "אם מחמת חולי או אנוס אחר קרא ק"ש בלבו, יצא¹⁵⁵".

רמ"א- "ואף לכתחלה יעשה כן אם הוא במקום שאינו נקי לגמרי ואינו יכול לנקותו משום אנוס, יהרהר בלבו. ובלבד שלא יהא מקום מטונף לגמרי דאסור להרהר בדברי תורה במקום הטנופת (ב"י סי' כ"ה).

סעיף ה'- שישמיע הש"צ הקריאה בקול רם שישמעו הקהל:

שו"ע- "צריך שליח צבור להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל וימליכו שם שמים יחד".

סימן סג'- לישב בשעת ק"ש, ולא יישן:

¹⁴⁸ **מה הכוונה "לא דיקדק" (משנ"ב, א):** אין הכוונה שלא הזכיר איזה אות או תיבה- כי בזה בוודאי לא יצא, אלא הכוונה שלא דיקדק בכל מה שנכתב לעיל בסימן הקודם גבי הפרדה ורווח בין אותיות, התנת ה"ז" וכד'- שאם לא הקפיד באלו- בדיעבד יצא.

¹⁴⁹ **ברכות טו'-** נחלקו ר' יוסי ור' יהודה, ונפסקה הלכה כמיקל- בדיעבד מי שקרא בלי להשמיע לאוזנו- יצא.

ומ"מ יזהר מאוד לכתח' בזה שכן מצינו בש"ס- שהמדקדק בהן שכרו הוא שמצננין לו גיהנום. **והסביר האבודרהם שזו מידה כנגד מידה-** מכיוון שהוא מניע ומשתדל בעצמו עד שהוא מביא לחוס גדול בתוכו- בשכר זה זוכה לצנן את החוס שבגיהנום.

¹⁵⁰ **ברכות יג'-** "ת"ר ק"ש ככתבה דברי רבי, וחכמים אומרים בכל לשון". **הרי"ף חילק** בין יחיד לציבור, שביחיד לא יקראה בלשון אחרת שכן אמר ר' יוחנן- "אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי", אבל **חלקו כל הפוסקים** שלא דמי שהרי אין ק"ש עניין בקשת צרכיו, ולכן מהני בכל לשון, גם יחיד.

¹⁵¹ **לשון אחרת- לכתח' ובדיעבד:** מצוה מן המובחר לקרותה בלשון הקודש. **ויש מן האחרונים שכתבו** (מובא במשנ"ב, ס"ק ג') שבימינו אף מצד הדין יש להיזהר שלא לקרותה בלשון אחרת שכן הרבה מילים אנו לא מבינים איך לתרגם אותם בדיוק כי יש להם כמה משמעויות כמו מילת "ושננתם" וכד'.

¹⁵² **לרוה"פ צריך מדרבנן, לראב"ד- מדאו'.**

¹⁵³ צריך להשמיע לאוזנו גם את "שמע" את הפרשיות שאחרי כן ואת ברכותיה.

¹⁵⁴ **בגמ' בברכות טו',** נחלקו אם יצא מי שלא השמיע לאוזנו, ונפסקה הלכה כמיקל- שבדיעבד יצא.

¹⁵⁵ **הקורא בלבו- יצא!?** לכא' עולה סתירה- כיצד בסע' קודם נפסק שקריאה בלב אינה קריאה מכיוון שהרהור לאו כדבור דמי, ולכן לא יצא מי שהירהר. ואילו כאן מצינו שמי שהירהר יצא?

ע"כ כתב במשנ"ב (ז)- "האי יצא לא לגמרי קאמר, דה קי"ל הרהור לאו כדיבור דמי... אלא שכיוון שהוא אנוס- "יהרהר ק"ש בלבו והקב"ה יקבע לו שכר בעבור זה, אבל בעצם אינו יוצא". ויש לכך גם **נפק"מ הלכתית-** שאם עבר האנוס ויכול לקרות בקול שישמע באוזניו, והוי עדיין זמן ק"ש-מחוייב לחזור ולקרותה.

סעיף א'- כיצד קורין את ק"ש:

שו"ע- "קורא אותה מהלך או עומד או שוכב או רוכב ע"ג בהמה או יושב¹⁵⁶, אבל לא פרקדן דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה, אבל קורא והוא שוכב על צדו¹⁵⁷". **הגה:** (מאחר שכבר שוכב ואיכא טרחא לעמוד) (הר"י פ' מי שמתו). **שו"ע-** ואם היה בעל בשר הרבה ואינו יכול להתהפך על צדו, או שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא".

סעיף ב'- אין להחמיר ולעמוד בק"ש:

שו"ע- "מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרוא מעומד, נקרא עבריין¹⁵⁸".

סעיף ג'- המהלך בדרך יעמוד בפסוק ראשון של ק"ש:

שו"ע- "היה מהלך בדרך¹⁵⁹ ורצה לקרות קריאת שמע, צריך לעמוד בפסוק ראשון¹⁶⁰".

¹⁵⁶ **באיזה מצב יכול לקרוא ק"ש: בברכות י':** נחלקו ב"ש וב"ה כיצד יקרא ק"ש:

- **ב"ש-** בערב קורא בשכיבה ובבוקר בעמידה, שנאמר "בשכבך ובקומך".
- **ב"ה-** קוראין כדרסן(רש"י- בין שוכב, בין יושב בין עומד), והפס' הוא לעניין הזמן- זמן שכיבה וזמן קימה, אבל לא לצורה. וכן נפסקה הלכה כב"ה- שקורא ק"ש אפילו בהליכה (אולם בהמשך נראה שאת הפסוק הראשון מצוה מן המובחר שיעצור מהליכתו ויקרא כדי שיוכל לכווין).

ולהלכה פסק השו"ע כב"ה- שקורא בין יושב, בין עומד, בין מהלך.

¹⁵⁷ **שלא יקרא "אפרקדן" והאם יכול לקרוא ק"ש כשהוא מוטה על צידו:** בגמ' בברכות יג'- **רב יוסף-** לא יקרא "אפרקדן". ונחלקו הראשונים מהנחשב אפרקדן? **לרש"י-** הוא על הגב ופניו כלפי מעלה. **לרמב"ם-** בין על גבו בין על בטנו ופניו כלפי מעלה או מטה.

ושם בהמשך אמר ריב"ל שלא יקרא ק"ש אפילו על צידו משום חשיבותה- "מיקרי אע"ג דמצלי- נמי אסור" ופירוש "מצלי"- כשהוא מוטה על צידו אסור לו לקרוא ק"ש כיוון שזה דרך גאוה ושררה(רש"י).

קושיה מברכות כד'- עד כאן יוצא ע"פ ריב"ל שאסור לקרוא ק"ש על צידו, אם כן כיצד למדנו בברכות כד'- "שנים שהיו ישנים בטלית אחת- זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר פניו וקורא"- והיינו משמע שהיו קורין על צדיהם?

תירץ על כך ר' יונה שני תירושים:

1. מה שאסרו לקרוא זה כשהוא על הגב ומעט מוטה לצד, אך אם כולו על הצד- שפיר דמי לקרוא ק"ש. **וכן משמע מהרמב"ם, רש"י וטור.**
 2. בסתמא אסרו לקרוא מוטה על צידו, אבל במקום טירחא הקלו שיכול לקרוא על הצד, כמו שהגמ' מספרת שהקלו לר' יוחנן לקרוא על הצד כי היה בעל בשר. וכן הקלו למי ששוכב במיטתו לא בגדים שיקרא על הצד ולא צריך לטרוח ולשים בגדיו. **פסיקת ההלכה בקריאה על הצד: השו"ע כתב** בפשטות- שלא יקרא אפרקדן, אבל אם שוכב על צידו- מותר, כתירוץ ראשון בר' יונה. אבל הרמ"א כתב שהטעם שהתירו לקרוא על הצד זה כי יש לו טירחא משמע מכך- שכל שאין לו טירחא לא התירו לקרוא ק"ש על הצד- והיינו כתירוץ השני בר' יונה. לפי שיטתו יוצא שאסור לקרוא במיטה ק"ש על הצד, כי דווקא בימיהם שהיה בלי חלוק- הייתה טירחא יתירה ולכן הקלו לו שיקרא על הצד, אך בימינו שישנים לבושים- יכול לקום ולקרוא ולא הוי טירחא ולכן לא יקרא על הצד(מג"א). ומ"מ לעניין ק"ש שעל המיטה- הקלו שיכול לקרוא על הצד מכיוון שאינה מן התורה(מג"א).
- ¹⁵⁸ היינו להחמיר כב"ש דלעיל שאמרו בברכות יג'- שביום מצוותו בעמידה שנאמר "ובקומך" והעושה כן הוא עבריין כי עובר על דברי חכמים בצורה אקטיבית. כי אע"פ שגם לב"ה, שהלכה כמותם, שרי לקרוא מעומד, מ"מ עושה כן בכוונה שלא לקרוא בישיבה אלא רק בעמידה- כב"ש.

סעיף ד' - עיקר הכוונה בק"ש הוא בפסוק ראשון:

שו"ע - "עיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון¹⁶¹, הלכך אם קרא ולא כוון לבו בפסוק ראשון, לא יצא י"ח וחוזר¹⁶² וקורא¹⁶³. ואפי' למי"ד מצות אינן צריכות כוונה, מודה הכא¹⁶⁴".

סעיף ה' - דין הישן והמתנמנם בק"ש:

שו"ע - "אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש, מכאן ואילך¹⁶⁵ אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא מתנמנם, יצא¹⁶⁶".

רמ"א - "ודין שתוי ושכור עיין לקמן סי' צ"ט סעיף א"י".

סעיף ו' - שלא ירמוז וכד' כשקורא ק"ש:

¹⁵⁹ **מה דין מי שהיה על בהמה או על עגלה - האם צריך לעצור: כתב הט"ז (ב') שק"ל שרוכב כהולך דמי, ולכן הרוכב על בהמה צריך לעצור גם איתה. אבל מי שנמצא על עגלה אינו צריך לעצור כי כאן כבר אין את הבעיה של הכוונה. ונלע"ד להסיק מכאן לנסע על רכב וכד' - שתלוי אם הוא הנהג ואז אינו יכול לכווין ואילו אם הוא רק נוסע - יכול לכווין וא"צ לעצור.**

אולם הב"ח חלק ודייק ברמב"ם - שדווקא הולכים צריכים לעצור, אבל מי שעל בהמה אינו צריך (וק"ו מי שעל עגלה וכו').

¹⁶⁰ אע"ג שלהלכה פסקנו כב"ה שיכול לקרוא גם בהליכה, מ"מ כתבו הראשונים - שמצווה מן המובחר שיעמוד בפסוק הראשון של ק"ש, כי הוא מדא' וצריך לכווין בו טפי. וכיוון שהוא הולך זה מפריע ליכולתו לכווין. ומ"מ - אם קרא בהליכה - יצא בדיעבד י"ח.

עד איזה חלק צריך לכווין: בגמ' ברכות יג' נחלקו עד איזה חלק אמרו שצריך לעמוד המהלך כדי שיכווין:

- **רב נתן** - עד "על לבבך", ואחרי כן ימשיך ללכת.
- **ר' יוחנן** - כל פרשה ראשונה.
- **רבא** - רק פסוק ראשון של "שמע" - וכ"פ הרי"ף, רמב"ם, תוס', ב"י. וכן כתב בשו"ע - שצריך לעמוד בפסוק הראשון".

¹⁶¹ ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בכלל הפסוק האשון.

¹⁶² ואפילו אם כבר קרא כל הפרשיות ואז נזכר שלא כיוון - צריך לחזור על הכל מהתחלה כי צריך לקרוא הכל כסדר - שמע ואז פרשיות.

¹⁶³ ולפי מה שכתבנו שגם פסוק בשכמל"ו בכלל הפסוק הראשון - אזי מי שלא כיוון גם בכך - צריך לחזור!

¹⁶⁴ כמוסבר בסעיף הקודם - שלהלכה נקבע שהפסוק הראשון הוא המרכזי והוא מן התורה, ולכן מי שלא כיוון בו יחזור. ובלבד שיאמר פעם שניה בלחש או שימתין מעט מהפעם הראשונה - שלא יראה כשתי רשויות (כמוסבר בסימן הקודם).

מה פירוש "כוונה" - בד"כ כוונה עניינה לכווין לעשיית המצווה, אבל כאן מדובר בכוונת ליבו ודעתו להבין מה שאומר - והיינו להמליך את ה' ולייחדו. ולעניין ק"ש - כוונה זו מעכבת לכ"ע, בלי קשר לשאלה הכללית האם מצוות צריכות כוונה או לא. לכן, מי שפנה ליבו לדברים אחרים - הרי לא קיבל על עצמו עול מלכות שמים בכוונת הלב - וצריך לחזור.

לעניין זה יש לשים לב שיש חילוק - בין פנה ליבו לדברים אחרים - שזו כוונה שלילית ולכן חוזר, לבין מי "שריחף" או חלם כשאמר ק"ש שאולי בדיעבד יצא י"ח כי לא הוי "הרהר בדברים אחרים".

¹⁶⁵ ולפי מה שכתבנו לעיל בסעיף ג' - שיש שלוש שיטות באמורים עד מתי צריך לכווין - ה"ה הכי. דהיינו - למי שאומר שם שיעמוד ויכווין עד "לבבך" או כל פרשה ראשונה - ה"ה הכי שעד לשם אסור לו לנמנם.

¹⁶⁶ **הישן ומתנמנם בק"ש: ברכות יג' -** אמר שמע ישראל... ונאנס בשינה - יצא. א"ל רב נחמן לדרו עבדיה - בפסוקא קמא צערן, טפי(אחרי הפסוק הראשון) לא תצערן". דהיינו - ק"ש חייב להיות ער, ובהמשך אם נאנס בשינה בשאר הפרשיות - יצא. אבל כתבו הראשונים - רא"ש, רמב"ם ועוד שודאי אין הכוונה שישן לגמרי ולא אמר את פרשיות שמע - כי בזה בוודאי לכ"ע לא יצא י"ח, אלא הכוונה היא שבק"ש היה ער לגמרי, ואחרי כן נימנם כשקרא את שאר הפרשיות - שבזה יצא. לכן רב נחמן ביקש מעבדו שיעצור שלא ינמנם אפילו בפסוק הראשון, אבל בשאר הפרשיות - גם אם נימנם יצא.

שו"ע- "הקורא קריאת שמע לא ירמוז בעיניו¹⁶⁷ ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו בפרשה ראשונה¹⁶⁸ שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, מפני שנראה כקורא עראי, וכתוב: ודברת במ (דברים ו, ז) ודרשין: עשה אותם קבע".

סעיף ז'- ק"ש לעוסק במלאכתו:

שו"ע- "היה עוסק במלאכה ורצה לקרות ק"ש, יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה, כדי שלא יהא כקורא עראי".

סעיף ח'- האומנים קוראים במקומם:

שו"ע- "האומנין, וכן בעל הבית שהיו עושים מלאכה בראש האילן או בראש שורות הבנין, קורין קריאת שמע במקומם, ואינם צריכים לירד¹⁶⁹".

סעיף ט'- מי שמשאו על כתפו:

שו"ע- "הכתף, אף על פי שמשאו על כתיפו, קורא קריאת שמע. אבל לא יתחיל בשעה שטוען, ולא בשעה שפורק, מפני שאין לבו מיושב".

סימן סד'- דין הטועה בק"ש:

סעיף א'- קראה למפרע ושינה בסדר הפרשיות:

שו"ע- "קראה למפרע, לא יצא¹⁷⁰. בד"א, בסדר הפסוקים¹⁷¹. אבל אם הקדים פרשה לחברתה, אף על פי שאינו ראוי, יצא לפי שאינה סמוכה לה בתורה".

סעיף ב'- קרא פרשיה של שמע וטעה בה:

שו"ע- "קרא פרשה וטעה בה, אם יודע היכן טעה כגון שקרא כולה אלא שדילג פסוק אחד באמצע, חוזר לראש אותו הפסוק וגומר הפרשה¹⁷². ואם אינו יודע היכן טעה, חוזר לראש הפרשה".

סעיף ג'- אינו יודע איזה פרשיה סיים:

שו"ע: "טעה בין פרשה לפרשה, שהוא יודע שסיים פרשה ואינו יודע אם ראשונה אם שנייה, חוזר לפרשה ראשונה ויתחיל: והיה אם שמוע".

סעיף ד'- מסופק באיזה "וכתבתם" הוא עומד:

¹⁶⁷ ואפילו לדבר מצווה. נפק"מ שלא לסמן לאדם שאוסף צדקה שאתה רוצה תת לו, ובוודאי שלא לתת וכד'.

¹⁶⁸ אבל אחרי פרשה ראשונה- התירו לסמן ולרמוז בידי לשם מצווה.

¹⁶⁹ **ברכות טז'-** כיצד האומנין קורין בראש האילן הרי אינם מכוונים? ת: כשקורין ק"ש בטל"ן ממלאכתם ומכוונים.

¹⁷⁰ משנה מפורשת **בברכות טו'.** והטעם- שנאמר- "והיו הדברים האלה"- בהויתן יהיו.

¹⁷¹ כן כתב הרמב"ם.

¹⁷² **טעה בתיבה אחת:** כגון שדילג על תיבה אחת- יש אומרים שדי שיחזור ויאמר התיבה במקומה וימשיך, אבל האליה רבה

הכריע בשם כמה ראשונים- שצריך לחזור לעולם לראש אותו פסוק בו הייתה התיבה שטעה או דילג עליה.

שו"ע - "היה עומד בוכתבתם, ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שנייה, חוזר לוכתבתם שבראשונה. וה"מ שלא התחיל למען ירבו ימיכם, אבל אם התחיל למען ירבו ימיכם אין צריך לחזור, דסריכיה נקט ואתא¹⁷³".

סימן סה' - הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור קוראין ק"ש, או שהפסיק בשעת הקריאה:

סעיף א' - מי שהפסיק באמצע פרשיות ק"ש:

שו"ע - "קראת סירוגין, דהיינו שהתחיל לקרות והפסיק¹⁷⁴ בין בשתיקה בין בדיבור וחזר וגמרה, אפילו שהה כדי לגמור את כולה, יצא אפילו היה ההפסק מחמת אונס¹⁷⁵".

רמ"א - "ויש אומרים דאם היה אנוס, והפסיק כדי לגמור את כולה, חוזר לראש. והכי נהוג, ומשערין ענין השהיה לפי הקורא ולא לפי רוב בני אדם (רשב"א ס"פ היה קורא). וכן הוא לקמן סימן ק"ד".

סעיף ב' - נכנס לביהכ"ס בזמן שהציבור קורא ק"ש:

שו"ע - "קרא קריאת שמע¹⁷⁶ ונכנס לבהכ"ס ומצא צבור שקורין ק"ש¹⁷⁷, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון¹⁷⁸, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו. וה"ה אם הוא בבהכ"ס ואומר דברי תחנונים או פסוקים, במקום שרשאי לפסוק. אבל אם הוא עסוק במקום שאינו רשאי לפסוק, כגון מברוך שאמר ואילך, לא יפסיק¹⁷⁹ אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהציבור אומרים פסוק ראשון, בניגון הצבור, שיהיה נראה כאילו קורא עמהם".

¹⁷³ ודין זה הוא חזקה - שאם מצא אדם עצמו פתאום באיזה מילה, גם אם לא זוכר אם אמר מה שקודם לה - חזקה שאמר. כי חזקה על האדם שלא מדלג בסתם מילה או פסוק.

¹⁷⁴ ואפילו הפסיק במזיד - צריך לחזור רק למקום שפסק. וה"ה בהלל, ברכהמ"ז וכד'. **ובביאור הלכה כתב-שבק"ש נכון שיחזור כל הפרשיות עוד הפעם כשהוא דיבר במזיד.**

¹⁷⁵ **דין מי שהפסיק בדיבור או שתיקה במצע פרשיות ק"ש: בברכות כב: למדנו - שמי שהיה עומד בתפילה והחלו מים שותתין ממנו (מי רגלים) - פוסק עד שיטיימו המים ואז חוזר ומתפלל. ונחלקו שם - האם חוזרים לראש הפרשה או למקום בו פסק. ולכ"ע אם שהה כדי לגמור את כל הקריאה - חוזר להתחלה.**

נחלקו הראשונים האם דין זה שלכ"ע חוזר את הכל אם שהה כדי כולה זה דווקא בפילה הוא שה"ה לק"ש ושאר דברים:

- **לרמב"ם ורי"ף** - רק בתפילה. ולכן בק"ש גם אם שהה כדי כולה - חוזר למקום שפסק בו.
- **לתוס', רא"ש - דין זה הוא גם בק"ש**, ולכן אם שהה את כולה - חוזר לתחילת התפילה.
- **השר מקוצי** - מבין כמו התוס' והרא"ש אל שמוסיף שכל האונס שחוזר עליו זה דווקא באונס מחמת עצמו - שהוא אינו ראוי כגון ששתתו ממנו מים, אבל לא מחמת אונס אחר.

פסיקת ההלכה: לשו"ע - פסק שצריך לחזור למקום שפסק, דהיינו להמשיך לקרוא מהיכן שפסק **כרמב"ם ורי"ף**.

אבל הרמ"א כתב שאם היה אנוס והפסיק כדי לגמור את כולה - חוזר להתחלה.

והמג"א כתב שזה רק במקום שהאונס היה מחמתו או מחמת המקום.

¹⁷⁶ וכש"כ אם לא קרא עדין ק"ש.

¹⁷⁷ **וכתב במנש"ב (ט')** שדין זה שיקרא עמהם נכון גם לשאר דברים שנאמרים בציבור כגון: עלינו לשבח וכד'.

¹⁷⁸ **הגר"א כתב** שצריך לקרוא עמהם את כל קריאת שמע ולא רק את הפסוק הראשון.

¹⁷⁹ אבל **כתבו האחרונים** - שנכון להפסיק כדי לקבל עומ"ש בציבור אפילו בברכת "ברוך שאמר", פסוקי דזמרה ו"ישתבח".

סעיף ג' - טוב שיקרא עם הציבור את כל ק"ש:

שו"ע - "קרא ק"ש ונכנס לבהכ"נ, ומצא צבור שקורין ק"ש, טוב שיקרא עמהם כל ק"ש ויקבל שכר כקורא בתורה".

רמ"א - "אבל אינו חייב רק בפסוק ראשון, כמו שנתבאר (בי"ל)".

סימן סו' - באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה מקום לא יפסיק:**סעיף א' - הקורא ק"ש - באלו מצבים יכול להפסיק:**

שו"ע - "בין הפרקים¹⁸⁰, שואל בשלום אדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם¹⁸¹. ובאמצע, שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו כגון: אביו או רבו, או מי שהוא גדול ממנו בחכמה וכ"ש מלך או אנס, ומשיב שלום לאדם נכבד ואפילו באמצע הפסוק, חוץ מפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו שלא יפסיק בהם כלל¹⁸², אם לא מפני מי שירא שמא יהרגנו".

סעיף ב' - הפסקה בק"ש לצורך ציצית ותפילין:

שו"ע - "אם שכח להניח ציצית ותפילין, יכול להפסיק בין הפרקים להניחם, ויברך עליהם".
רמ"א - "וי"א שלא יברך עליהם עד אחר התפלה, והכי נהוג לענין טלית¹⁸³ (בי"ל)".

סעיף ג' - הפסקה בק"ש לענייני קדושה חשובים:

¹⁸⁰ מהם "בין הפרקים" יבוא להלן בסעיף ה'.

¹⁸¹ **למה יכול להפסיק בק"ש: בברכות יג' נפסקה הלכה כר' יהודה במחלוקתו עם ר' מאיר** - שבאמצע הפרשיות "שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד", ובפרקים (בין הברכות או הפרשיות) - "שואל מפני הכבוד, ומשיב שלום לכל אדם".

מהי "יראה" - נחלקו הראשונים מהי אותה "יראה" שבגללה יכול באמצע פרשיות של ק"ש לשאול בשלום מי שירא ממנו:

- **רש"י, רמב"ם** - מדובר ביראה מאדם שיש חשש שיהרגנו, כמו מלך רשע וכד'.
 - **רא"ש, רשב"א ועוד** - הקשו על הרמב"ם ורש"י כיצד העמדתם שבאדם שיבוא להרוג אותו? הרי הוא א"כ פיקוח נפש שפשיטא שמדבר כדי להציל נפשו. **אלא מדובר ביראה מפני אביו/ רבו או כל אדם המכובד ממנו.**
- להלכה פסק השו"ע כרבי יהודה לענין מתי מפסיקים ובשביל מה, וכרא"ש וסיעתו לענין מהי "יראה" - שאפילו ירא מאביו, רבו וכד' - מפסיק.**

שאלת שלום בימינו: כתב המשנ"ב (ב') - בימינו שאין אנו נוהגין לשול בשלום בביהכ"ס בעת התפילה, חלילה לשאול או להשיב... לא בין הפרקים ולא בפסוקי דזמרה.

עבר ושאל באמצע ק"ש: אפילו אם עבר במזיד ובמקום שאינו רשאי להפסיק - אם לא שהה כדי לגמור את כולה - **לכ"ע חוזר רק לאותו פסוק שבו הפסיק** (וא"צ לחזור לתחילת הפרשה).

¹⁸² אפילו לקדיש וקדושה ל מפסיק בהם.

¹⁸³ **מדוע על תפילין יברך בין הפרקים ועל טלית לא יברך:** בהמשך הסימן נראה, שלענין טלית יכול להפסיק ולהתעטף בה - בין הפרקים, אבל לא יברך עליה כי הו" הפסק והרי היא מצווה שאינה מעכבת את ק"ש שהרי מי שאין לו ד' כנפות אינו חייב בה, לכן בברכה - לא יפסיק לברך עליה. אבל התפילין הם הכרחיים לק"ש - שלא יהיה כמעיד עדות שקר, ועוד שכתבו שהו" מעלה למי שמניח תפילין וסומך גאולה לתפילה. ולכן - על תפילין מברך בין הפרקים.

להלן בסע' ח' יתבאר שבין גאולה לתפילה - טלית כלל לא יתעטף אלא אחרי שמונה עשרה, ותפילין יניח בלא ברכה - כי כאן ההפסק עוד יותר משמעותי בשל חשיבות המצוה של לסמוך גאולה לתפילה.

שו"ע - "לקדיש¹⁸⁴ ולקדושה¹⁸⁵ ולברכו, מפסיק אפילו באמצע הפסוק, וכן למודים¹⁸⁶, אבל לא יאמר אלא תיבת מודים בלבד¹⁸⁷."

רמ"א - "וכן בברכו לא יאמר יתברך וישתבח כו'. וי"א דאמן שעונין אחר ברכת האל הקדוש ואחר שומע תפלה יש לו דין קדושה ויוכל לענות אותם בקי"ש, וכן עיקר¹⁸⁸. ולכל הי"מ פוסקים, מכל שכן באומר תחנונים (תשובת הרשב"א)¹⁸⁹."

סעיף ד' - הפסקה בק"ש כדי לעלות לתורה:

שו"ע - "כהן¹⁹⁰ שהיה קורא קי"ש וקראוהו לקרות בתורה, יש מי שאומר שמפסיק ויש מי שאומר שאינו מפסיק¹⁹¹, והלכה כדבריו¹⁹²."

¹⁸⁴ דווקא לפסוק- איש"ר, וכן ל"דאמירן בעלמא", אבל לשאר "אמן" שבקדיש לא יענה כי אינם אלא מנהג.

¹⁸⁵ לאמירת "קדוש קדוש קדוש", ולעניין "ברוך שם כבוד מלכותו..." , אבל מעבר לכך לא יענה לקדיש- ואפילו בין הפרקים לא יענה לתוספות אלה (כגון בשבת- "נקדש את שמך"- אלו תוספות שלא יאמר). והר"ר נפתלי גולדברג שליט"א אמר בשמו של שו"ע הרב- שאפילו "מלוך" מפסיקים.

¹⁸⁶ לעניין הפסק ל"מודים" הביא בב"י מספר שיטות ולהלכה נקבע- שכן יפסיק אבל רק לעניין תיבות "מודים אנחנו לך"- שיטחה ויאמר אותם.

¹⁸⁷ **הפסקה באמצע פרשיות ק"ש לאמירת קדיש, קדושה ו"ברכו" (טור, ב"י):** בטור הביא 2(1+) שיטות לעניין שאלה זו:

- אין להפסיק כלל בפרשיות ק"ש לקדיש, קדושה, ברכו וכד', מכיוון שכבר עוסק בשבחו של מקום אז אין לו להפסיק בשבח אחר.

- רא"ש, ר' יונה, מרדכי, רשב"א ועוד- מפסיק אפילו באמצע הפרשיות לעניית קדיש, קדושה ו"ברכו", שלא גרע ממה שהתירו לו להשיב מפני כבוד אדם- א"כ בוודאי שיכול לענות ולהשיב מפני כבודו של הקב"ה. ר' יונה מביא ראיה לדברים אלו מהגמ' בברכות כא':- שם הגמ' דנה האם מפסיקים לעניינם אלו באמצע תפילת ש"ע. ואם בתפילת ש"ע שכתוב שאסור להשיב אפילו המלך שואל בשלומו- דנו אולי להפסיק לקדושה וכו'- עאכו"כ ובוודאי שיש להפסיק באמצע פרשיות ק"ש לענייני קדושה אלו.

- הסמ"ק- ממשיך את השיטה הקודמת ורק מוסיף גם על עניית אמן בברכת "האל הקדוש" ובברכת "שמע קולנו"- ג"כ מפסיק ועונה. וכתב מהרי"א הטעם שדווקא ברכות אלו- כי ברכת "האל הקדוש" חותמת את שלושת הברכות הראשונות של השבח. וברכת "שמע קולנו" חותמת את השלב השני של הברכות האמצעיות, ובשל כך חשובות הם יותר משאר הברכות, שעליהן גם עונה.

להלכה פסק בשו"ע כרא"ש וסיעתו- שמפסיקים לקדיש, קדושה וברכו. והרמ"א הוסיף גם את שיטת הסמ"ק- שמפסיקים גם לענות אמן על "האל הקדוש" ו"שמע קולנו".

¹⁸⁸ ומי שנצרך לנקביו- חוזר וממשיך ממקום שעצר, ולא יפסיק בברכת אשר יצר אלא נוטל ידיו ולאחר התפילה יברך".

¹⁸⁹ **האם מברך ברכה על רעמים ששמע:** מצד הסברא שאם פוסק בק"ש מפני כבוד כל אדם- אז ק"ו מפני כבודו של המלך- ה"ה שיש לברך באמצע פרשיות של "שמע" את ברכת הרעמים, כי היא ברכה עוברת. אבל יש חולקין בכך שדווקא להני דברים שבקדושה מפסיק אבל לא לשאר דברים מכיוון שלא נכון לעבור לשבח אחר(ברכת הרעם) כשעוסק בשבח אחר(ק"ש).

¹⁹⁰ **כהן וה"ה ישראל:** מה שכתב השו"ע כהן- אין פירושו רק כהן אלא ה"ה ישראל שקראוהו לעלות- לפי הדעה הראשונה יעלה. ולמה כתב דווקא כהן? רבותא לאלו שאוסרי- שגם אם קוראים לכהן ואם לא יעלה לא יהיה כהן אחר, וה"ה שיש לחוש שמא יחשדו שיש בו פגם בכהונתו ולכן אינו עולה- קמ"ל שכיוון שעוסק במצות ק"ש וברכותיה- יידעו על כך ולכן אפילו הוא כהן אין לו לעלות.

¹⁹¹ **האם כהן שקראו לו לעלות לתורה והוא נמצא באמצע ק"ש- עולה או ממשיך בק"ש:** בשאלה זו נחלקו הראשונים והובאה

מחלוקתם בב"י:

- בעל המנהיג- יעלה לתורה, מפני כבוד התורה.

סעיף ה'- מהם בין הפרקים:

שו"ע- "ואלו הן בין הפרקים¹⁹³: בין ברכה ראשונה לשניה; בין שניה לשמע; בין שמע לזהיה אם שמע; בין זהיה אם שמע לויאמר; אבל בין ויאמר לאמת ויצב לא יפסיק¹⁹⁴, שלא להפסיק בין ה' לאמת, אלא יאמר: אני ה' אלהיכם אמת ואז יפסיק כדין באמצע הפרק".

סעיף ו'- אם אמר "אמת" אינו צריך לשוב ולאומרה:

שו"ע- "אם פסק מפני היראה או הכבוד אחר שאמר אמת, או שסיים קודם החזן וסמך ה' אלהיכם עם אמת וממתין שיתחיל החזן ושיאמר עמו, אינו צריך לחזור ולומר פעם אחרת אמת".

סעיף ז'- עניית אמן אחר גאל ישראל:

שו"ע- "אינו אומר אמן אחר גאל ישראל, משום דהוי הפסק".
רמ"א- "וי"א דעונין אמן, וכן נוהגין לענות אחר הש"ץ¹⁹⁵. אבל אם התפלל לבד אין עונין אמן¹⁹⁶, כדלקמן סימן רט"ו (טור)".

• **רשב"א-** אינו רשאי להפסיק ולעלות לתורה, דאין זה ביזיון לתורה, כי אינו מפסיק משום שעוסק במצוות ק"ש. **להלכה כתב הב"י-** "אין לנו אלא דברי הרשב"א דרב מובהק הוא", ושו"ע הביא את שתי השיטות וכתב- שההלכה כדבריו של מי שאמר שאינו מפסיק- כרשב"א.

¹⁹² **הלכה למעשה- מה יעשה אדם שנקרא לעלות לתורה והוא באמצע ק"ש וברכותיה(משנ"ב,כו):** האחרונים כתבו שהיום נוהגין כדעה הראשונה- ועולה לתורה אם קראו לו אפילו הוא באמצע ק"ש וברכותיה, א"כ הוא בפסוק הראשון- "שמע ישראל" שסיימו עם בשכמל"ו ואז יעלה. וישתדל כמה שיותר לסיים הפרשה או לפחות העניין. ולא יוצאי מפיו מלה שלא נדרשת, ולא יקרא אלא בעניו. ואם שואל אותו הגבאי לשמו- יענה לו מפני הכבוד. ושכחוזר- ימשיך ממקום שעצר. **ואם הוא בעל קורא-** ואין אחר שיודע לקרוא בתורה- כמובן שיעלה לקרוא עבור כולם שכן זה כבודה של תורה.

¹⁹³ משנה בברכות.

¹⁹⁴ **הפסקה בין "אמת" ל"יצב":** בברכות יד' אמר ר' יהודה- שלא יפסיק אדם בין מילת "אמת" ל"יצב" כיוון שיש פסוק- "ה' אלוקים אמת"- משמע ההפסקה האסורה היא בין ה' אלוקים לאמת. ובמשנ"ב(ל) כתב שגם בין "אמת" ל"יצב" יזהר שלא להפסיק כיון שצב הוא ג"כ לשון אמת. ה

הראשונים נחלקו האם "לא יפסיק" פירושו שכלל לא או שכן מפסיק אבל לא כרגיל כמו בין הפרקים אלא כדין בתוך הפרק:

• **טור, ר' יונה, תוס'-** כפשוט דבריו של ר' יהודה- לא יפסיק כלל.

• **רמב"ם-** לא יפסיק כמו בין הפרקים, אבל כן יפסיק כמו בתוך הפרק היינו שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד.

¹⁹⁵ זה לשיטה אלו האומרים שעונה אדם "אמן" על ברכת עצמו(כמוסבר בהערה הבאה).

¹⁹⁶ **עניית אמן אחר ברכת עצמו:** הראשונים נחלקו האם אדם יכול לברך אחר ברכת עצמו:

• **רא"ש-** יכול לברך אחר ברכת עצמו, **כנלמד בברכות מה:** - האומר אמן אחר ברכתיו- ה"ז משובח. ולאו דווקא בבונה ירושלים כמובא שם- אל ה"ה לכל ברכה.

• **רמב"ם-** אין לענות על ברכת עצמו, אלא רק על ברכה היא מסיימת כמה ברכות- כדוג' ברכת "בונה ירושלים".

ומסיים הב"י- ועכשיו נהגו העולם שלא לענות אמן אחר ברכת "גאל ישראל" שלא להפסיק בין גאולה לתפילה. וכ"פ בשו"ע- שלא עונים אמן אחר ברכת גאל ישראל. אבל הרמ"א כתב שנהגו לומר אמן וכן עיקר.

למעשה כתב במשנ"ב(לה) עצה הטובה ביותר לצאת ידי כולם- שסיים את ברכת "גאל ישראל" עם החזן ואז אינו מחוייב לענות אמן, או שיתחיל "אדוני שפתי..." שניה לפני הש"ץ ואז כבר לא יוכל לענות "אמן" ומצד שני לא חשיב שבאמת התחיל לפניו.

סעיף ח' - לסמוך גאולה לתפילה:

שו"ע - "צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק לאחר שאמר גאל ישראל, רק אם אירעו אונס שלא הניח תפילין ונזדמנו לו בין גאולה לתפלה מניח אז, ולא יברך עליהם עד אחר שיתפלל, אבל טלית לא יניח אז. ואם עד שלא אמר גאל ישראל נזדמנו לו טלית ותפילין¹⁹⁷, מניחם¹⁹⁸, ולא יברך עליהם עד אחר תפלה¹⁹⁹".

רמ"א - "וי"א שקודם גאל ישראל יברך על התפילין, והכי נהוג (מרדכי ותוספות והגהות מיימוני מהלכות קריאת שמע)".

סעיף ט' - בין גאולה לתפילה אינו עונה לשום דבר:

שו"ע - "אין לענות קדיש וקדושה בין גאולה לתפלה. וכיצד עושה, ממתין בשירה חדשה²⁰⁰ כדי לענות²⁰¹".

סעיף י' - חשיבות אמירת אמת ויציב/ואמונה:

שו"ע - "כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית, ואמת ואמונה ערבית, לא יצא י"ח המצוה כתקנה²⁰²".

¹⁹⁷ **מה עדיף - תפילה בציבור בלי תפילין או ביחיד עם תפילין(מג"א):** מוטב שיתעכב אחר תפילת הציבור ואז ישאל תפילין

מחבירו - כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין.

¹⁹⁸ כיוון שזה תוך כדי תפילתו לא הוא הפסק ולכן זהו הטוב ביותר.

¹⁹⁹ **הפסקה בין גאולה לתפילה לציצית ותפילין:** לעיל בסעיף ב' עסקנו בשאלה האם יכול להפסיק לטלית ותפילין בין הפרקים. המקרה כאן הוא חמור יותר שכן מדובר בזמן חשוב ביותר שכן יש מצווה גדולה ועניין רב להסמיך את הגאולה לתפילה. מתוך כך באו הפוסקים לדון - האם אדם שלפתע הגיעו לו תפילין או טלית יכול להפסיק אחר ברכת גאל ישראל בשביל להניחם ואז ימשיך להתפלל או שלא נכון לעשות הפסק זה. בנוסף לכך יש לדון - גם אם מורים לו להפסיק לעניין ההנחה או ההתעטפות עצמה - האם מותר לו להפסיק בדיבור של ברכה על התפילין/טלית.

הגמ' בברכות יד': מספרת על רב ש"משא ידיה וקרא ק"ש ואנח תפילין וצלי" - דהיינו אחרי ק"ש הוא הניח תפילין ורק אז התפלל ש"ע. **הגמ' שם שואלת** - כיצד הוא עשה כן? הרי יוצר הפסק בין גאולה לתפילה? **ועונה הגמ' - "שלוחא הוא דעוית"** = השליח שלו קילקל כי איחר להביא לו את התפילין.

מתוך סוגיה זו נחלקו הראשונים - האם מותר להניח תפילין וטלית בין סוף "גאל ישראל" לתפילת ש"ע:

- **תוס', מרדכי** - מכאן למדנו שמותר להניח תפילין ולהתעטף בציצית בין גאולה לתפילה - אלא שיש לחלק שעל התפילין יברך קודם שמניח ועל הטלית לא יברך אלא רק יתעטף בה. (תפילין חשובות יותר כמוסבר בסעיף ב' של סימן זה בהערות).
- **ר"מ מקוצי** - אין להביא ראיה ממעשה רב שהניח תפילין. מכיוון ש- שם מדובר דווקא בתפילין ולא בטלית, כי תפילין חשובים יותר. ועוד שלא נאמר שם שהוא בירך וכלל הנראה רק הניחם בלא ברכה.
- **לכ"ע מוסכם** - שאם לא גמר עדיין "גאל ישראל" אלא נמצא בתוך "עזרת אבותינו" וכד' - שיכול להניח התפילין וגם הטלית, כי לא הוא הפסק בין גאולה לתפילה. **כמו ר"ת** שהיה מפסיק ב"שירה חדשה" כדי לענות על קדישים וקדושה, שלא להפסיק אחרי שסיים גאל ישראל.

להלכה כותב הב"י - "ולענין מעשה נראה לי כדברי הר"מ מקוצי. הלכך - כל שלא גמר גאל ישראל - מניח תפילין וציצית ואינו מברך עליהם עד אחר שיתפלל... ואם גמר גאל ישראל מניח תפילין ואין מברך עליהם עד אחר התפילה, אבל טית אינו מניח "וכ"פ בשו"ע". אבל הרמ"א חלק וכתב - כן יברך על תפילין שמניח בין גאל ישראל לתפילה.

²⁰⁰ ולכתח' ימתין דווקא שם כי הוא תחילת עניין, אבל בדיעבד כל שלא בירך גאל ישראל - ג"כ שרי.

האם מפסיק לקדיש, קדושה וברכו בין גאולה לתפילה:

- **תוס', מרדכי** - אין להפסיק, ולכן היה נוהג ר"ת להפסיק ב"שירה חדשה" קודם שסיים הגאולה, כדי שלא להיות לו הפסק. ויכול לענות שם על כל עניני קדושה.

רמ"א- "מי שהוא אנוס ודחוק ואין לו פנאי להתפלל מיד אחר ק"ש, יקרא ק"ש עד אמת וימתין לומר שאר הברכות עד שיתפלל שאז יאמר ויציב ונכון וכוי ויתפלל, כדי שיסמוך גאולה לתפלה²⁰³. (ב"י בשם רוקח ס"י שכ"א)".

סימן סז'- דין ספק אם קרא ק"ש:

סעיף א'- המסופק אם קרא ק"ש:

שו"ע- "ספק אם קרא ק"ש, חוזר וקורא ומברך²⁰⁴ לפניו ולאחריה. אבל אם יודע שקראה, אלא שמסופק אם ברך לפניו ולאחריה²⁰⁵, אינו חוזר ומברך²⁰⁶."

סימן סח'- שלא להפסיק בפיוטין:

סעיף א'- אמירת פיוטים בברכות ק"ש²⁰⁷:

²⁰² ומ"מ י"ח מצוות ק"ש יצא.

מי שהחליף בין "אמת ויציב" ל"ואמונה": אם עדיין לא אמר את שם ה' של סוף הברכה- יחזור לתחילתה, אבל אם אמר את השם- יסיים וא"צ לחזור (משנ"ב, נג').

²⁰³ מי שמראש יודע שלא יהיה לו זמן- יקרא רק ק"ש בלי ברכותיה- ואחרי כן ישלים הכל. כאן מדובר שהיה בטוח שיוכל להתפלל הכל כרגיל ופתאום נאנס והבין שהוא חייב להפסיק- אז יפסיק אחרי "אמת".

²⁰⁴ **האם צריך גם לחזור ולברך:** לפי מה שכתבנו שהמסופק אם קרא ק"ש צריך לחזור ולקרוא- האם גם צריך לברך ברכת ק"ש לפניו ואחריה?

ובעצם שאלה זו קשורה לשאלה גדולה- מי שעושה מצווה דאו' בשל ספק (כגון המסופק אם עשאה או המסופק אם מחוייב בה)- האם צריך לברך עליה? הרי ברכות דרבנן? המשנ"ב(א') כאן מביא 2 שיטות בפוסקים:

- אין לברך ברכות כשמקיים מצווה דאו' מספק- כי הברכות הם מדרבנן. וכן משמע שפסק השו"ע בסימן יז' סע' ב'- לגבי טומטום שמתעטף בציצית- שלא יברך, או ביו"ד, רסה, ג'- שלא לברך על מילת אנדרוגינוס.
- יש לחלק מהו הספק- אם מדובר בספק אם כבר קיים המצווה או לא- כשחוזר ומקיים- צריך לברך, כי באופן עקרוני הוא בר חיוב. אבל היכא שהספק הוא האם בכלל האדם הזה הוא בר חיוב כהיא דציצית או מילה- בכה"ג יקיים המצווה אך לא יברך.

להלכה- השו"ע פסק בסימן זה שיחזור ויברך (וניתן לתרצו שכיוון שהוא בר חיוב ורק מסופק אם כבר קיים- כן חוזר ומברך שלא כהני שמסופקים בכלל אם חייבים במצווה- שבהם כתב שאינו מברך), **אבל הרבה אחרונים לא חילקו וכתבו שכיוון שברכות דרבנן- אין לחזור ולברך בכל גוונא וגם כאן- יקרא ק"ש אך בלי לברך.**

²⁰⁵ **מי שבטוח שקרא ק"ש אבל מסופק לגבי המשך הקריאה:** כגון שמסופק אם אמר את "והיה אם שמוע" וכו'- לכא' לא צריך לחזור מכיוון שהיו ספק דרבנן בלבד. אבל לעיל בסימן סד' סע' ג'-ד' משמע שצריך לחזור ולקרוא כי מעיקרא תיקנו כר- שיחזור. והיא שמסופק אם אמר פרשת ציצית ו"אמת ויציב"- לכ"ע צריך לחזור מכיוון שיצ"מ חייבין להזכיר מדאו'. ומ"מ כתב בבה"ל שבכה"ג שחוזר לא בשל ק"ש עצמה- נראה שלא יברך כשחוזר.

²⁰⁶ **דין המסופק אם קרא ק"ש:** בגמ' בברכות כא' נחלקו האמוראים האם מי שמסופק אם קרא ק"ש חוזר וקורא:

- **שמואל-** אינו חוזר וקורא, כי לשיטתו ק"ש היא מדרבנן, וכל ספק דרבנן לקולא.
- **ר' אלעזר-** חוזר וקורא כי ק"ש מהתורה, וספק דאו' לחומרא. וכן רי"ף, רא"ש, רמב"ם ובשו"ע.

שו"ע- ייש מקומות שמפסיקים בברכות ק"ש לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאמרם משום דהוי הפסק".
רמ"א- יויש אומרים דאין איסור בדבר²⁰⁸ (הר"י ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור) וכן נוהגין בכל המקומות לאמרם, והמיקל ואינו אומרם לא הפסיד ומי"מ לא יעסוק בשום דבר, אפי" בד"ת אסור להפסיק ולעסוק כל זמן שהצבור אומר פיוטים, וכ"ש שאסור לדבר שום שיחה בטילה. ומי"מ מי שלומד ע"י הרהור שרואה בספר ומהרהר, לית ביה איסורא דהרהור לאו כדיבור דמי, אלא שמתוך כך יבואו לדבר ויבואו לידי הפסק. וע"כ אין לאדם לפרוש עצמו מהציבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם²⁰⁹ וע"ל סימן צ' סעיף י' (מהרי"ל וד"מ)".

סימן סט'- דין פורס על שמע:

סעיף א'- הפורס על שמע²¹⁰:

²⁰⁷ **הקדמה:** בחלק מן המקומות נהגו הקדמונים לומר "קרוב"ץ" באמצע ברכות ק"ש, והיינו פיוטים שונים מלאים בשבח ושיחה לבורא כל. קרוב"ץ הוא ר"ת- "קול רינה וישועה באוהלי צדיקים". הראשונים נחלקו האם נכון לאומרו שכן מצד אחד- זהו מנהג קדמונים ותיק וישר, אך מנגד יתכן ומהווה הפסק בברכות ק"ש שאסור להפסיק בהם, וגם אם לא- יתכן ומביא הדבר להפסק אחר של המתפללים. בנוסף, יש להכנס כאן לסוגיה **המובאת בברכות יא'- "מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר- אינו רשאי להאריך"**, וכן- שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים ולכא' ע"י הוספות אלו, עם כל הכבוד להל ושבח שבה- הרי זה שינוי והוספה על מה שקבעו חכמים!?

השו"ע כתב שלא לאומרם, הרמ"א כתבשיש מקומות שנוהגים לאומרם אך מי שלא אומר- לא הפיד ובלבד שלא יבטל עצמו ויפסיק בדבר אחר(אפילו בלימוד תורה אסור) ובלבד שימשיך ויהיה עם הציבור.

²⁰⁸ **"מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר- אינו רשאי להאריך"(ברכות יא):** האיסור לכא' שהיה כאן בהוספת אותם פיוטים הוא הוספה על מטבע שקבעו חכמים, ואין לנו לשנות, להאריך או לקצר ממה שתיקנו חכמים.

אולם- אין כאן איסור! מדוע? מדוע כאן מה שהוסיפו הפיוטים אינו עובר על "מקום שאמרו לקצר לא יאריך"?

ת: שינה בנוסח הברכה בתוכנה- יצא י"ח: מכיוון שכל מה שקי"ל שאין לשנות, לקצר או להאריך- זה דווקא ביחס לתחילת או סוף הברכה- להזכרת ה' והמלכות שבברכה- בזה אסור לשנות. אבל מי שלא אמר אותו לשון ממש של הברכה אלא אמר נוסח אחר מעניין הברכה כגון שהוסיף או שינה מילים וכד', אפילו חיסר כמה תיבות- יצא בדיעבד! הואיל והיה בה אזכרה ומלכות ועניין הברכה. (כל זה נכון בכל הברכות לבד ברכות מיוחדות בהם קבעו חכמים לשון שחייבת להאמר בתוך תוכן הברכה כמו בברכהמ"ז שחובה להזכיר- ברית תורה וכד').

²⁰⁹ **אין לאדם לפרוש מן הציבור- חשיבות השמירה על קיום מנהגי כל מקום: המשנ"ב(ד) כתב שר' חיים ויטאל** כתב בשם

האריז"ל- שלא היה אומר הפיוטים ופזמונים אלא בודדים בלבד שתיקנו הראשונים כמו ר"א הקליר וכד'. ואעפ"כ העיד בנו של ר' חיים ויטאל- שכשאביו היה עולה להיות ש"צ בימים נוראים- היה אומר כל היודיים וכל הפיוטים!(כנגד מה שכתב בשם האר"י!!?)- **"וישמע חכם וממנו יקח חכמה ומוסר השכל- שלא לשנות המנהגים!"**

שינוי מנהגי אשכנז או ספרד- כתב המשנ"ב(ד) "אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפילה, לכ"ע אין לשנות כל אחד ממנהג מקומו, כגון מנוסח אשכנז לספרד או להיפך וכל כה"ג כי שנים עשר שערים בשמים נגד שנים עשר שבטים, וכל שבט יש לו שער ומנהג לבד"!!

אשכנזי שהתפלל כספרד או להיפך- למעשה יצאו ידי חובת התפילה.

²¹⁰ **מה זה "לפרוס על שמע":** בעבר היה מנהג בבתי כנסיות לחזור ולומר "ברכו", "קדיש", קדושה וכד'- לטובת אלו שאיחרו לתפילה, כדי שלא "יפספסו" קטעים חשובים אלו. הביטוי "פורס" פירושו שחוזר ואומר חלק=פרוסה מן התילה ומק"ש ולא את כולה. בכל בית כנסת היה מנהג אחר מתי "פורסים" על שמע- יש שהיו עושים כן אחרי סיום תפילת ש"ע, יש שהיו עושים כן בסוף התפילה וכד'. בסימן זה נלד מהם הגדרים ההלכתיים לשם כך- מי יכול לפרוס, כמה אנשים צריכים לשם כך ועל אלו קטעים חוזרים כשפורסים על שמע.

שו"ע- "אם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפני עצמו ביחיד²¹¹, ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, עומד אחד מהם ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה יוצר אור ולא יותר, וזה נקרא פורס על שמע לשון חתיכה פרוסה, שאין אומרים אלא קצת ממנה. **הגה:** ועכשיו לא נהגו לומר כל ברכת יוצר אור, אלא אומרים קדיש וברכו והם עונים אחריו ברוך ה' וכו'. י"א שפורסין בק"ש של ערבית כמו בשחרית (כל בו ובי"י בשם הר"ן), ולא נהגו כן משום דליכא קדיש קודם ברכו של ערבית. **שו"ע-** לאחר שסיימו ברכת יוצר אור אומר אבות וגבורות וקדושה ואתה קדוש, וזה נקרא עובר לפני התיבה. ואין עושין דברים אלו בפחות מ"י משום דהוי דברים שבקדושה. וצריך לחזור אחר ו' שלא שמעו, דהיינו רוב העשרה. ואם אינם נמצאים, אפי' בשביל אחד שלא שמע אומרים. ואפי' מי ששמע יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה בשביל אותו שלא שמע, ומ"מ אם אותו שלא שמע בקי לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה מוטב שיפרוס ויעבור לפני התיבה הוא, משיפרוס ויעבור לפני התיבה אחר, שכבר שמע".

רמ"א- "ומי שעובר לפני התיבה ואמר ג' הברכות הראשונות ישלים כל התפלה ולא יפסיק, אף על פי שכבר התפלל, אבל האחרים יכולין להפסיק אח"כ. וכל שכן שאם לא התפלל הפורס והעובר לפני התיבה תחלה, שישלים תפלתו²¹² אף על פי שיצטרך לקרות אח"כ ק"ש ולא יסמוך גאולה לתפלה (בי"י בשם מהרי"א). ואסור להפסיק בדברים אלו בין גאולה לתפלה או בק"ש וברכותיה, ולכן אסור לש"צ להפסיק בין ק"ש לתפלה או בק"ש וברכותיה כדי לפרוס על שמע לאותן הבאים לבהכ"נ לאחר שהתפללו הקהל קדיש וברכו והתחיל בברכת יוצר אור, אבל בברכת ערבית שהיא רשות יכול להפסיק להוציא אחרים י"ח. ומ"מ איש אחר יכול לפרוס על שמע או להתפלל ביו"ד כל התפלה, אפי' באותו ב"ה שכבר התפללו, להוציא אחרים י"ח, רק שלא יעמוד החזן השני במקום שעמד הראשון דזהו נראה גנאי לראשונים דהוי כאילו לא יצאו בראשונה י"ח (תשובת מהרי"י מינץ סי' ט"ו)".

סעיף ב' - סומא כש"צ:

שו"ע- "סומא, אף על פי שלא ראה מאורות מימיו, פורס שמע ומברך יוצר המאורות שהוא נהנה במאורות שרואין אחרים שיורוהו הדרך אשר ילך בה".

סימן ע' - מי הם הפטורים מק"ש:

סעיף א' - נשים ועבדים פטורים מק"ש:

²¹¹ **עשרה שהתפללו כל אחד ביחיד - האם פורסים על שמע? מפשט לשונו של השו"ע נשמע שכל יש עשרה, ואפילו הם היו יחד ופשוט התפללו כל אחד בפני עצמו - יכולים לפרוס על שמע "ולהרויח" את כל אותם קדושות שלא אמרו כציבור. אולם שלל ראשונים וביניהם הרדב"ז ועוד סוברים - שכל דין פריסה על שמע זה רק לעניין אנשים שתקבצו עכשיו, אבל עשרה שישבו יחד וכל אחד התפלל יחיד - "פרח(=נעלם) מינייהו קדיש וקדושה", ואין להם לחזור ולברך ולהתפלל ואם עשו כן - הוי ברכה לבטלה.**

²¹² **מי שאיחר לבוא לתפילה (משנ"ב, ס"ק יג):**

"ולפ"ז אדם שנתאחר לבוא לבהכ"נ ולא שמע ברכו וקדושה וחושש שמא לא יהיה אח"כ מנין בבהכ"נ כשיגיע לתפלה מותר לפרוס ולעבור לפני התיבה להתפלל כל הי"ח ברכות כדי שיהיה יוכל לומר קדושה ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה ולא יתפלל אבל המ"א כתב דלכתחלה אין נכון לעשות כן לבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה משום קדושה אלא יתפלל כסדר ויסמוך גאולה לתפלה ואם יהיה אז עשרה בבהכ"נ יאמר קדושה".

שו"ע- "נשים ועבדים פטורים מק"ש²¹³, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ונכון הוא ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים²¹⁴."
רמ"א- "ויקראו לפחות פסוק ראשון (ב"י בשם אוהל מועד)".

סעיף ב'- דין קטנים בק"ש:

שו"ע- "קטנים פטורים, לר"ת כשלא הגיעו לחינוך; ולרש"י אפילו הגיעו לחינוך, מפני שאינו מצוי אצלו בזמן ק"ש בערב וישן הוא בבוקר, וראוי לנהוג כר"ת²¹⁵".

סעיף ג'- חיוב חתן בק"ש:

שו"ע- "הכונס את הבתולה פטור מק"ש ג' ימים אם לא עשה מעשה, מפני שהוא טרוד טרדת מצוה²¹⁶. והני מילי בזמן הראשונים, אבל עכשיו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי, גם הכונס את הבתולה קורא".
רמ"א: "וע"ל סיי צ"ט אם שכור יקרא ק"ש".

סעיף ד'- העוסק בצרכי ציבור:

שו"ע- "היה עוסק בצרכי רבים²¹⁷ והגיע זמן קריאת שמע, לא יפסיק²¹⁸ אלא יגמור עסקיהם ויקרא, אם נשאר עת לקרות²¹⁹".

²¹³ **ממה נפטרות הנשים:** כיוון שאין חייבות בק"ש ממילא גם לא בברכותיה שהרי גם הם הזמן גרמן. אולם תפילה י"א שחייבות מכיוון ש"הלואי יתפלל אדם כל היום" וממילא לא חשיב כזמן גרמא, או משום שהיו רחמים(וכן נפסק **לקמן בסימן קו', סע' א'-** נשים שנסים חייבות בתפילה). גם ב"אמת ויציב" כתב **המג"א שחייבות** מכיוון שהיו מצוות זכירת יצ"מ שהיא מדאו'.
²¹⁴ **נשים ועבדים פטורים מק"ש:** **המשנה בברכות דף כ' אומרת** נשים, עבדים וקטנים פטורים מק"ש. שואלת הגמ'- פשיטא והלא זו מ"ע שהזמן גרמא? ועונה הגמ' מהו דתימא כיוון שחייבות לקבל על עצמן ייחוד ה'- יצטרכו לקרוא ק"ש. קמ"ל שלא. **ומ"מ מדייק מכר ה"ב"י שייחוד ה' מיהא בעי.** וכן כתב כאן **בשו"ע** שצריך ללמדם לקבל עול מלכות שמים, וזה ע"י פסוק ראשון של ק"ש.
²¹⁵ **חיוב קטנים בק"ש:** סתם ככה קטנים חייבים במצוות מגיל חינוך- מדרבנן. גיל חינוך משתנה בהתאם לסוג המצווה ולמסוגלותם לקיים אותה ונע מגיל 6-7 והלאה. אולם לגבי מצוות ק"ש אומרת **המשנה במסכת ברכות דף כ' ש**קטנים פטורים מק"ש?!

- **ר"ת הסביר** שהמשנה עוסקת בקטנים מתחת לגיל חינוך, אבל **משהגיעו לגיל 6-7 חייבים הם בק"ש.** הקושי על דבריו הוא שפשיטא שמתחת לגיל חינוך אין חיוב, **ועל כך מתרץ בב"י** שדרך התנא לשנות נשים עבדים וקטנים ביחד ולכן גם כאן כתבם ביחד למרות שלגבי קטנים(מתחת לגיל חינוך) אין חידוש בכך שהם פטורים.
- **רש"י כתב-** שבאמת כאן יש דין מיוחד שאפילו בגיל חינוך הם פטורים מן המצווה מכיוון שבזמן ק"ש אינם מצויים אצל אביהם.

להלכה הביא בשו"ע את שתי השיטות וכתב שטוב לנהוג כר"ת.

²¹⁶ **חתן לעניין ק"ש:** **המשנה בברכות דף טז, א' כותבת** שחתן פטור מק"ש עד שבועל, ומספרת על רשב"ג שהחמיר על עצמו וקרא על אף שהיה חתן: "חתן פטור מקריאת שמע לילה הראשונה, ועד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה. ומעשה ברבן גמליאל שנשא אשה וקרא לילה הראשונה; אמרו לו תלמידיו: למדתנו רבינו שחתן פטור מקריאת שמע! אמר להם: איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת".

בגמ' נחלקו האם חתן יכול להחמיר על עצמו ופסקו הרמב"ם ורי"ף להלכה כמ"ד שיכול להחמיר על עצמו ולקרא אם רוצה. **הב"י כתב להלכה שנקטינן כהני ראשונים** ויכול להחמיר על עמו, וכש"כ בזמן הזה גם ככה לא מכוונים א"כ טרדת החתן לא היא שבגללה לא יקרא ק"ש. **וכ"פ בשו"ע.**

סעיף ה' - מי שהיה באמצע מלאכה, אכילה וכד' - האם מפסיק לק"ש:

שו"ע - "היה עוסק באכילה או שהיה במרחץ, או שהיה עוסק בתספורת, או שהיה מהפך בעורות, או שהיו עוסקים בדין, להרמב"ם גומר ואח"כ קורא ק"ש²²⁰, ואם היה מתירא שמא יעבור זמן קריאה ופסק וקרא, ה"ז משובח. ולהראב"ד, מפסיק וקורא אף על פי שיש שהות לקרות (וע"ל סי' רל"ה)²²¹."

סימן עא' - אבל והעוסקים במת פטורים מק"ש:**סעיף א' - אונן פטור מק"ש:**

שו"ע - "מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקברו²²², פטור מק"ש ומתפלה²²³. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרות, אינו רשאי. ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, ורצה להחמיר על עצמו ולקרות, אין מוחין בידו²²⁴ (עיין בי"ד סי' שמ"א)".

²¹⁷**העוסק בצרכי ציבור בימינו: המג"א(ד') הביא בשם הכסף משנה - שבימינו אין הדין כן אלא רק בימיהם שהיו עוסקים בצרכי**

ציבור לש"ש. ומיהו השתא אם עוסקים בהצלת ממון ואין מישהו אחר שיעשה כן - ג"כ פטורים מק"ש.

²¹⁸ ועכ"פ (אם יכול להפסיק לרגע מעבודתו) יקרא פסוק ראשון של שמע ובשכמל"ו ואז ימשיך בצרכי הציבור.

²¹⁹ ומ"מ מצוות עשה של זכירת יצ"מ צריך לעשות - כי מצוותה כל היום ולכן יקרא איזה פרשה שמוזכר בה עניין יצ"מ.

²²⁰ מה שהיקל הרמב"ם שיכול להמשיך במה שהתחיל ואז לקרוא זה כשהוא משער שיוכל ויספיק לקרוא אה בזמנה אחרי שיסיים.

²²¹**במה נחלקו הרמב"ם והראב"ד:**

- **מג"א -** לרמב"ם אפילו התחיל באיסור לאכול וכד' - לא מפסיק, אלא גומר ואח"כ קורא ק"ש. ואילו לראב"ד - התחיל במזיד באיסור ולכן מפסיק וקורא מיד אפילו שיש לו שהות עוד לקרוא.
- **הב"ח -** לא נחלקו, הרמב"ם מדבר על התחיל בהיתר ולכן מסיים ורק אז קורא ק"ש, ואילו **הראב"ד** מיירי בהתחיל במזיד ולכן מפסיק מיד וקורא.

דין מי שהתחיל בדבר - האם יכול לסיימו קודם ק"ש ותפילה - הלכה למעשה (משנ"ב, כג'): הסכימו רוב ככל האחרונים שהכל

תלוי בשתי שאלות - 1. האם התחיל בהיתר או באיסור. 2. האם מדובר שבאה לפני מצווה מדא' או מדרבנן:

- **אם התחיל במלאכה וכד' בהיתר = קודם עמוד השחר:** כל עוד שיש לו שהות ביום לקרוא ק"ש ולהתפלל בזמן, אחרי שיסיים את המלאכה - אינו פוסק.
- **אם התחיל במלאכה וכד' באיסור = אחר עמוד השחר:** כאן יש לחלק - למילי דאו' כמו ק"ש - פוסק מיד ואומר ואז ממשיך, למילי דרבנן כמו ברכות ותפילה - אינו פוסק אלא משלים אותם אחרי שיסיים המלאכה אבל בתנאי שיוכל להשלים בזמנם. אבל אם לא יוכל להשלים אותם בזמנם כגון שיעבור זמן תפילה - פוסק מיד ומתפלל. לעיין זה - זמן תפילה הינו כל ה-4 שעות שביום ואפילו אם יפספס מניין ע"י המלאכה - ימשיך ולא פוסק.
- **באכילה יש דין מיוחד - שבה פוסק תמיד אפילו התחיל אותה בהיתר, לא מהני כל עצה כל זמן שלא התפלל.**

²²²**אם מסר את הטיפול לחברה קדישא - חייב בכל מצוות עשה (משנ"ב, ד'): כל מה שפסקנו שאפילו שאין מוטל עליו לקבורו**

מ"מ הוא פטור (כשיטת רא"ש אל מול ר"ת) - ה"מ באדם אחר שמתעסק בו וכד', שעדיין מפני כבוד המת יהיה אסור להתפלל, גם אם פיזית לא צריך לטפל בו. אבל במקומת שיש הרגל לתת לח"ק - א"כ מלבד מה שאינו צריך לעסוק במת - זה גם לא פוגע בכבודו כי כך דרך המקום - וממילא על אונן זה מוטל לקיים מצוות כגון להתפלל וכד'.

²²³**פטור אונן מק"ש והאם זה דווקא במוטל עליו לקבורו: הגמ' בברכות יז' אומרת שמי שמתו מוטל לפניו פטור מלקרוא ק"ש.**

ונחלקו הראשונים - האם הכוונה לכל אונן או רק לכזה שצריך בפועל לעסוק בענייני הקבורה:

סעיף ב' - בשבת חייב במצוות:

שו"ע - "בד"א, בחול, אבל בשבת חייב²²⁵ כל היום עד הערב, אם מחשיך על התחום להתעסק בצרכי קבורה. אבל אם אינו מחשיך על התחום, חייב גם לעת ערב²²⁶. וי"ט שני דינו כחול (ועיין סימן תקמ"ח סעיף ה'). וי"ט ראשון, אם רוצה לקוברו בו ביום ע"י עובדי כוכבים, דינו כחול. ואם אינו רוצה לקוברו בו ביום, דינו כשבת".

סעיף ג' - המשמר את המת:

שו"ע - "המשמר את המת, אפילו אינו מתו, פטור²²⁷".

סעיף ד' - שניים משמרים את המת:

שו"ע - "היו שנים משמרים, זה משמר וזה קורא, ואח"כ משמר זה וקורא זה".

סעיף ה' - החופר קבר למת:

שו"ע - "החופר קבר למת, פטור²²⁸".

סעיף ו' - כשיש כמה שמטפלים במת ובקבורתו:

- **ר"ת -** מסופר עליו שכשנפטרה אחותו היה בעיר רחוקה ולא היה מוטל להתעסק בענייני קבורתה(כי הייתה נשואה) ולכן הרשה לעצמו לאכול בשר ולשתות יין. מכאן יש שלמדו, **וביניהם גם הרשב"א -** שכל שלא מוטל עליו להתעסק בענייני הקבורה - אינו חייב באנינות מלאה וממילא יכול גם לקרוא ק"ש.
- **אולם הרא"ש והרמב"ם חלקו -** דלא פלוג רבנן, וכל אונן שמתו לפניו פטור - אוטומטית מק"ש וכל דיני אונן עליו.
- **224 מי שרוצה להחמיר על עצמו ולקרוא ק"ש מדוע לא יחמיר?** בדין זה הובאו בירושלמי שני טעמים: 1. מפני כבודו של מת. 2. אין מי שישא משאו של מת ויטפל בו. **הנפק"מ** היא אם יש חברא קדישא שעוסקת בטיפול במת - לטעם א' עדיין לא יכול להחמיר ולטעם ב' יכול להחמיר ולקרוא.
- **הראבי"ה** כתב שאם יש אחרים שמטפלים בו - אין מוחין בו אם רוצה לחמיר על עצמו.
- **אבל רש"ל כתב** שעכשיו לא נהגו להקל כראבי"ה.
- **קושיה בפסיקת השו"ע:** **אלא שקשה כי בסימן שמא' פסק השו"ע** שאין להחמיר כלל אלא רק בדיעבד אם כבר עשה זה בסדר?! **וכתב הט"ז(ג') כאן -** שהלכה כפי שפסק השו"ע בסימן שמא' - שבספיקא דרבנן לא מקילים אלא בדיעבד, אבל לכתח' לא יעשה כן. **וכ"כ הרבה מו האחרונים -** שאין רשאי להחמיר על עצמו אבל מ"מ אין ב"ד מוחין בידו. **225** **כן נלמד בגמ' מו"ק כג'.**
- **226 האם טוב שיתפלל ערבית קודם הלילה? וכן האם יעשה הבדלה קודם צאת שבת:** לכא' משיגיע מוצ"ש יפטר אוטו' מכל מצוות עשה. וא"כ יש לשאול - האם נכון שיקרא ק"ש של ערבית מבעו"ז וכך לא יגיע הלילה ויפטר מזה?
 - **ט"ז-יקרא מבעו"ז.**
 - **מג"א וא"ר -** לא יקרא מבעו"ז, ולכן במוצ"ש יפטר מן הכל, אף מהבדלה - וימתין לעשותה אחרי הקבורה(עד יום שלישי).
- **227 מי שפטור מן המצווה כי עוסק באחרת אבל יכול גם לקיימה - האם צריך לקיים את שתיהם:**
 - **ר"ן -** מי שפטור מן המצווה כי עוסק במצווה אחרת או במלאכתו של מקום כמו המשמר את המת או החופר בוא למת וכד' - לא חייבתו התורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות אע"פ שאפשר ויכול.
 - **תוס' ורא"ש -** היכא שאפשר לו לקיים שתי המצוות - צריך לקיים את שתיהן.
- **228 הר"ן חידש כאן חידוש גדול(לענ"ד) -** שאפילו מי שנח עכשיו מהחפירה פטור מק"ש מכיוון שגם אז נחשב עדיין לעוסק במצווה כי ע"י המנוחה הוא יתחזק ויוכל להמשיך לחפור.

שו"ע- "היו ב' או יותר חופרים, כל הצרכים לצרכי החפירה בבת אחת, פטורין. ואם יש נוספים, נשמטים וקורין, וחוזרים אלו ומתעסקים והאחרים נשמטין וקורין (עיין בי"ד סימן שס"ה)".

סעיף ז' - אין לקרוא ק"ש בתוך ד"א של המת:

שו"ע- "אסור²²⁹ לקרות ק"ש²³⁰ תוך ארבע אמות של מת²³¹, או בבית הקברות²³², ואם קרא, לא יצא²³³".

סימן עב' - דין נושאי המטה, והמנחמים והמלוים, ובו ה' סעיפים.

סעיף א' - נושאי מטה וחילופיהן:

שו"ע- "נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, בין אותם שהם לפני המטה, בין אותם שהם לאחריה, מאחר שלמטה צורך בהם, פטורים²³⁴. ושאר המלוין את המת, שאין למטה צורך בהם, חייבים".

סעיף ב' - אין מוציאים את המת סמוך לק"ש:

שו"ע- "אין מוציאים את המת סמוך לק"ש²³⁵, שאין שהות להוציאו ולקברו קודם שיגיע זמן ק"ש²³⁶. ואם התחילו להוציאו, אין מפסיקין כדי לקרות".

סעיף ג' - ק"ש למנחמים:

שו"ע- "העם העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפנייהם נשמטים אחד אחד וקורין ומתפללין. אין המת מוטל לפנייהם, הם קורין ומתפללין, והאונן יושב ודומם".

סעיף ד' - ק"ש לאחר הקבורה:

²²⁹ טעם האיסור הינו משום "לועג לר"ש" - כיצד מקיים מצוות ומזכיר ד"ת מול המת שכבר אינו יכול לקיים.

²³⁰ וה"ה לשארדברים של קדושה.

²³¹ **גמ' בסוטה מג:** - "כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן- מת תופס ארבע אמות לק"ש" וה"ה לעניין בית קברות.

²³² מה שאסור בבית קברות היינו בתוך ד"א לקבר, אבל בבית קברות חוץ מד"א של קבר- אע"פ שלכתחילה אי לקרוא שם ק"ש, מ"מ בדיעבד בוודאי יצא!

²³³ כן משמע **מהרמב"ם** והטעם משום שקנסוהו חכמים שלא יצא י"ח במקום שזכה. אבל **הראב"ד חולק** שבדיעבד יצא י"חשרי המקום מצד עצמו בסדר וכל הטעם הוא משום לועג לרש. ולהלכה כתב השו"ע כרמב"ם - "ואם קרא- לא יצא".

ולדינא, כתב במשנ"ב (יז') - "לעניין ק"ש הסכימו האחרונים לחוש לדברי הרמב"ם ולחזור ולקרוא. אבל לעניין ברכות או תפילה- אינו חוזר, ולעניין ברכות ק"ש- יש ספק אם צריך לחזור או לא.

²³⁴ **משנה מפורשת בברכות יז'.**

²³⁵ **גמ' בברכות יט'**. ובכלל זה יש להתעכב זמן שמשערים שרוב האנשים כבר קראו ק"ש.

²³⁶ **הוצאת המת בזמן ק"ש של ערבית:** האם מותר להוציא את המת בערב קודם שהגיע זמן ק"ש של ערבית אבל הלוייה תימשך כבר לתוך הלילה?

כתבו האחרונים (משנ"ב, ו') - "הסכימו להקל בשל ערבית, לפי שאם לא יקברנו היום- יעבור על "לא תלין", ואף שיוכל בלילה לקברו אחר שיקרא ק"ש ויתפלל- עכ"פ יעבור על מצוות עשה "כי קבור תקברנו ביום ההוא". **אבל-** אם נזדמן שנשתהה הוצאת הקבורה עד שחשכה ימתינו מלהוציאו עד שיתפללו הקהל מעריב".

שו"ע- "קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומין, וכל העם הולכין אחריהם ממקום הקבר למקום שעומדים שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין, אם יכולים העם להתחיל ולגמור אפילו פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה, יתחילו. ואם לאו, לא יתחילו".

רמ"א- "אם יש שהות ביום לקרות אח"כ (ב"י בשם הרמב"ן)".

סעיף ה'- העומדים בשורה:

שו"ע- "העומדים בשורה לנחמו, הפנימים שרואים פני האבל, פטורים. והחיצונים, שאינם רואים פני האבל, חייבים".

סימן עג'- הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג:

סעיף א'- שנים שישנים יחד האם יכולים לקרוא ק"ש:

שו"ע: "שנים שהיו ישנים בטלית א' ובשר שניהם נוגעים זה בזה, לא יקרא ק"ש אלא אם כן היתה טלית מפסקת ביניהם ממתניהם ולמטה"²³⁷.

סעיף ב'- היה ישן עם אשתו:

שו"ע- "אם היה ישן עם אשתו, קורא בחזרת פנים לצד אחר, ואפילו בלא הפסקת טלית, משום דחשיבא כגופו. ויש מי שאוסר, ונכון לחוש לדבריו"²³⁸.

סעיף ג'- היה ישן עם ילדיו:

שו"ע- "אם היה ישן עם בניו בעודם קטנים, מותר לקרות בחזרת פנים בלא הפסקת טלית. ואם הם גדולים, צריך להפסקת טלית".

סעיף ד'- מי נחשב לקטן:

שו"ע- "עד כמה הם חשובים קטנים, התינוק עד שיהיו לו י"ב שנים, והתינוקת עד שיהיו לה י"א שנים. ואפילו הביאו ב' שערות, מותר. ובשנת י"ג לתינוק וי"ב לתינוקת, אם הביאו ב' שערות אסור בלא הפסק, ואם לא הביאו ב' שערות, מותר. ומשנת י"ג ואילך לתינוק, וי"ב לתינוקת, אפילו לא הביאו ב' שערות, אסור".

²³⁷ **ברכות כד'.** והיינו שבעין תרתי- 1. הפסק שמיכה וכד'. 2. החזרת פנים.

²³⁸ **הפסק בינו לבין אשתו: בגמ' שם נחלקו** האם לאשתו גם צריך הפסק או לא. המחלוקת מבוססת על כך שהגמ' לא הגיעה למסקנה האם לגבי אשתו לא צריך הפסק כי אשתו כגופו או שכן צריך הפסק.

- רי"ף, רמב"ם- אשתו כגופו ומספיק שרק מחזיר פניו וקורא.
- ר"י- גם באשתו צריך הפסק, משום הרהור.

סימן עד' - שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה²³⁹:**סעיף א' - חציצה בין הלב לערוה בזמן ק"ש:**

שו"ע - "היה ישן ערום בטליתו, צריך לחוץ בטלית על לבו ואז יקרא, משום דלבו רואה את הערוה²⁴⁰ אסור²⁴¹ ו²⁴².
רמ"א - "וה"ה אם לבו רואה ערות חברו, אסור (טור)".

סעיף ב' - הרוחץ ערום:

שו"ע - "הרוחץ ערום במים צלולים ורוצה לשתות, יכסה בבגד ממטה ללבו, כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה כשיברך. ודוקא בבגד, אבל בידים לא²⁴³ הוא כיסוי".

רמ"א: "וה"ה אם מכסה ראשו בידיו לא מיקרי כסוי הראש. וע"ל סי' צ"א (תרומת הדשן בשם א"ז).

שו"ע - "ואם היו המים עכורים, שאין איבריו נראין בהם, מותר לקרות והוא בתוכו, והוא שלא יהא ריחן רע. (ואם אין לבו בתוך המים רק למעלה מן המים, אף בצלולים שרי) (ד"ע)".

סעיף ג' - חיבוק בזרועותיו הוא הפסק:

שו"ע - "אם האדם מחבק גופו בזרועותיו, דיינין ליה כהפסקה²⁴⁴".

הקדמה(ע"פ הבה"ל שהביא בשם הפרי מגדים):²³⁹

דין איסור ערוה נחלק לששה חלקים, (נציין ונאמר שכל האיסור הוא רק בדיבור ולא בהרהור שנאמ' - "ערוה דבר" - ולא הרהור):

1. **עיניו רואה ערות עצמו** - אסור מהתורה בכל דבר שבקדושה, דכתיב - "לא יראה בך ערות דבר". לענין זה לא מהני כיון מים, ובספק אם ראה ערוה בק"ש - מחמירם כיוון דהוי ספיקא דאז, ולגבי חזרה על הברכות - צ"ע.
2. **ליבו רואה ערות עצמו** - כגון ההולך עם החלוק בלי מכנסיים וחגורה, והוי רק איסור דרבנן, ולכן מהני כיסוי מים לענין זה, כך שאם ערותו במים אך ליבו חוץ למים מהני. עוד דבר שמהני להפסיק לענין זה הוא שיחבק גופו עם זרועותיו ונחשב כמפסיק בין ערותו לליבו. ומי שקרא ק"ש כשלבד ראה את הערוה - צריך לחזור. דין זה באשה - י"א שאין באשה איסור זה שכן ערותה למטה ואין ליבה רואה את הערוה (אבל שאר איסורים יש בה) ולכן תוכל לקרוא עם חלוק.
3. **גילוי ערותו** - איסור עצמי שאפילו אם עיניו לא רואות את הערוה של עצמו כגון שהוציא ראשו מן החלון וכד', וגם ליבו אינו רואה כי הוא לבוש - עדיין אין לו לקרות ק"ש כשהוא ערום, וזהו איסור תורה שנאמר "לא יראה בך" ולא רק לא תראה. ומ"מ לכך מהני כיסוי במים, כי אינו נחשב כגילוי ערוה כשהוא מכוסה במים.
4. **עיניו רואות ערות חברו** - ואפילו ערות גוי. ולגבי קטן - לשו"ע ג"כ אסור, והרמ"א הביא שיש מקילין כנגד ערות קטן שאינו ראוי לביאה (זכר עד 9, נקבה עד 3).
5. **לבו רואה ערות חברו**.
6. **שלא יהיה בשרו נוגע בערות חברו** - ואשתו כגופו לכן אין בעיה, והרא"ש החמיר בכך וכתב השו"ע לחוש לדבריו, וילדי-עד גיל 11 לבת ו-12 לבן - אין בעיה של נגיעה.

דוג' לשלול הדינים - האם מותר לקרוא ק"ש למי שטובל במקוה:

הגמ' בברכות כב' עוסקת במקרה זה של טובל במקוה שרוצה לקרוא ק"ש, ונבחן עכשיו את הבעיות ההלכתיות ופתרונם:

- א. האיש עומד ערום וערותו גלוי(בעיה של **סע' 3**) - לענין זה המים נחשבים לכיסוי.
 - ב. עיניו רואות ערותו(**סע' 1**) - אם לא מסתכל כגון שמוציא עיניו אין בעיה.
 - ג. לבו רואה הערוה(**סע' 2**) - ישנן כמה פתרונות - 1. שיוציא פלג גוף עליון מן המים ומהני המים להיות הפסק וכיסוי. 2. אם המים עכורים לא חשיב כראיית הלב את הערוה. 3. חיבוק זרועותיו לפי הי"א שמביא השו"ע והאחרונים הסכימו לו.
- ²⁴⁰ דין זה נכון גם למי שנמצא עם חלוק שאע"פ שכולו מכוסה הרי סו"ס אין הפסק בין הלב לערוה ולכן צריך לעשות הפסוק כגון ע"י שמדביק הבגד לליבו.

²⁴¹ **ברכות נג'**. הדין אינו רק שליבו לא "יראה" את הערוה אלא גם שהערוה לא תיראה מצד עצמה. לכן גם אם מכסה עיניו וערותו גלויה - אסור לקרוא.

²⁴² **דין מי שקרא כנגד הערוה(משנ"ב, ה')**: **כתב בדרך החיים** - שאפילו בדיעבד אם קרא ק"ש והתפלל - צריך לחזור, וכן על הברכות של ק"ש.

²⁴³ שאין גוף מכסה גוף, אבל גוף של אחר מכסה.

סעיף ד' - דין לבו רואה ערוותו באשה:

שו"ע - ייש מי שאומר שהנשים יכולות לברך ולהתפלל כשהן לבושות החלוק, אף על פי שאינן מפסיקות למטה מהלב²⁴⁵.

רמ"א - וואם הן ערומות, צריך שתהא ערוה שלהן טוחות בקרקע או שיושבות על שאר דבר, דאז אין לבן רואה ערוה שלהן. מה שאין כך באיש (בי"י בשם א"ח ועיין לקמן סי' ר"ו סעיף ג').

סעיף ה' - שאר איברים מותרים בראיית הערוה ואסורים בנגיעתה:

שו"ע - שאר אבריו רואים את הערוה, מותר. אבל אם איזה מאבריו נוגע בין בערותו בין בערות חבירו, אסור לקרות ק"ש או להתפלל²⁴⁶. ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן, צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהם.

סעיף ו' - ק"ש בלי בגד עליון:

שו"ע - היתה טליתו חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה, אף על פי שממתניו ולמעלה הוא ערום, מותר לקרות ק"ש²⁴⁷. אבל להתפלל אסור²⁴⁸, עד שיכסה לבו.

סימן עה' - להזהר מגלוי שער וקול אשה בשעת ק"ש, וכן שלא לקרותה כנגד הערוה**סעיף א' - לא יקרא כנגד טפח מגולה באשה:**

שו"ע - טפח מגולה באשה, במקום שדרכה לכסותו²⁴⁹, אפי' היא אשתו, אסור לקרות ק"ש²⁵⁰ כנגדה²⁵¹.

²⁴⁴ ואע"פ שבסע' ב' נאמר שאין גוף מכסה גוף - הסכימו האחרונים שחיבוק בידיו הוי הפסק כיוון שאין דרכן של בנ"א לחבק עצמן

כך.

²⁴⁵ כיוון שערוותן למטה מאוד ואין הלב שלה יכול לראותה. ומ"מ ערומות אסורות לקרוא מדין אחר של "לא יראה בך ערוותה דבר", שזה איסור גילוי ערוה כשקורא ק"ש לא רק מצד שהלב רואה אלא מעצם הגילוי.

והסכימו האחרונים לפסק השו"ע, והב"ח חלק.

²⁴⁶ גזירה שגזרו על שאר איבריו משום ידי של יגעו בערוה שבזה אסור משום הרהור.

²⁴⁷ כי סו"ס אין בעיה לא של ראייתה הלב את הערוה ולא של ראיית הערוה בפני עצמה, שהרי היא מכוסה. ולכן אפילו שהוא ללא בגד עליון - מעיקר הדין אין בעיה.

²⁴⁸ **מדוע בתפילה החמירו יותר מבק"ש:** כיוון שבתפילה עומד לפני המלך ומדבר עמו, משא"כ בק"ש שאינו מדבר לפי המלך.

²⁴⁹ **מה נחשב "מקום שדרכה לכסותו":** שכנגדו אסור לקרוא ק"ש ודברים שבקדושה אם לא שעוצם את עיניו או מסית גופו, שני גדרים:

- 1. מקום שאסור לגלותו -** כגון זרועות, שוק וכד' - תמיד טפח מהם יחשב כערוה לענין שאסור לומר דברי קדושה כנגדו.
- 2. מקום שע"פ הלכה מותר לגלותו -** כגון כפות רגלים וכד' - הכל תלוי במנהג המקום - איפה שדרך לכסותם - חשיבי ערוה, כי יבוא להרהר בגללם, ואם אין דרך לכסותם - לא חשיבי ערוה.

²⁵⁰ **אסור לקרות או להזכיר שום דבר שבקדושה כנגד מקום שדרך האשה לכסות(משנ"ב, א');** אסור לקרות או להזכיר שום דבר שבקדושה כנגד מקום שדרך האשה לכסותו. **בסעיף ו' נראה** שאם עוצם עיניו או מכסה אותם ולא רואה - זה בסדר כי כל הדין תלוי בראיה שנאמר "ולא יראה בך ערוות דבר". אולם כנגד הערוה ממש אסור לקרוא דברי קדושה וכד' אפילו עוצם עיניו אלא צריך להחזיר פניו.

רמ"א- "וי"א דוקא באשתו, אבל באשה אחרת אפילו פחות מטפח הוי ערוה הגהות מיימוני פ"ג²⁵². ונראה מדברי הרא"ש דטפח באשה ערוה, אפי' לאשה אחרת, רק שבעצמה יכולה לקרות אף על פי שהיא ערומה²⁵³, כדלעיל סי' ע"ד".

סעיף ב'- דברי קדושה כנגד שער האשה:

שו"ע- "שער של אשה שדרכה לכסותו²⁵⁴, אסור לקרות כנגדו. הגה: אפי' אשתו, אבל בתולות שדרך לילך פרועות הראש, מותר".

רמ"א- "וה"ה השערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א) וכ"ש שער נכרית²⁵⁵, אפי' דרכה לכסות. הגהות אלפסי החדשים".

סעיף ג'- קול באשה ערוה:

שו"ע- "יש לזוהר²⁵⁶ משמיעת קול זמר אשה²⁵⁷ בשעת קריאת שמע".

רמ"א- "ואפי' באשתו, אבל קול הרגיל בו אינו ערוה (ב"י בשם אהל מועד והגהות מיימוני)".

סעיף ד'- ערוות עכו"ם וערוות קטן:

שו"ע- "אסור לקרות כנגד ערוה, אפילו של עו"ג. וכן כנגד ערוות קטן, אסור".

רמ"א- "ויש מתירין נגד ערוות קטן, כל זמן שאינו ראוי לביאה²⁵⁸ (ר' ירוחם והרא"ש פרק מי שמתו ומהר"א מפראג), וכן עיקר (עיין בי"ד סימן רס"ה)".

סעיף ה'- ערוה בתוך עששית:

שו"ע- "ערוה בעששית, ורואה אותה דרך דפנותיה, אסור לקרות כנגדה²⁵⁹, דכתיב: ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג, טו) והא מתחזיא".

סעיף ו'- החזרת פנים או עצימת עיניים כנגד הערוה:

שו"ע- "היתה ערוה כנגדו, והחזיר פניו ממנה, או שעצם עיניו²⁶⁰, או שהוא בלילה, או שהוא סומא, מותר לקרות, דבראייה תלה רחמנא והא לא חזי לה".²⁶¹

²⁵¹ **גמ' בברכות כד'-** "אמר רב יצחק- טפח באשה ערוה... באשתו ולק"ש. אמר רב חסדא שוק באשה בערוה, אמר שמואל קול באשה ערוה, אמר רב ששת שער באשה ערוה".

²⁵² **קרא כנגד טפח מגולה באשה- מה דינו: כתב במשנ"ב (ג')** שכשלא נתכווין להסתכל- אין להחמיר בדיעבד ולהצריכו לחזור ולקרות.

²⁵³ **אבל הרשב"א חולק** שכנגד אשה אחרת כל האיסור הוא משום הרהור אבל מבחינה עקרונית- מותר לקרוא כנגדה ק"ש, כמו שהיא עצמה יכולה לקרוא ערומה. **והסכימו לו הרבה אחרונים.**

²⁵⁴ ואפילו בבית שאינה חייבת לכסות, מ"מ חשיב ערוה לעניין זה שאין לקרוא ק"ש כנגדו.

²⁵⁵ כפאה נכרית של ימינו.

²⁵⁶ ובדיעבד אם שמע- חוזר וקורא ק"ש בלא הברכות.

²⁵⁷ בימינו אין נפק"מ אם אשה זו פנויה או לא מכיוון שקי"ל שפנויות בימינו בחזקת נידות וא"כ הוי ערוה.

²⁵⁸ זכר- עד גיל 9, ונקבה- עד גיל 3.

²⁵⁹ ואפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרוא.

סימן עו' - להזהר מצואה בשעת ק"ש:**סעיף א' - צואה בעששית:**

²⁶⁰ **האם מועילה עצימת עיניים/ החזרת פנים כנגד הערווה:** כיוון שכל הדין נלמד מן הפסוק "ולא יראה בך ערוות דבר" - אנו מבינים שהאיסור תלוי בראיה, ולכן אדם שעוצם עיניו או מסית מבטו מהערווה (ובעצם לא רואה אותה בכך) - מותר עקרונית בעיניים שבקדושה וגם בק"ש.

חומרא כאשר זה כנגד הערווה ממש: אמנם החמירו האחרונים שאם הוא כנגד הערווה ממש (ולא רק כנגד מקום מגולה) לא יועיל לעצום עיניו בלבד אלא צריך לגמרי להסתובב שזה לא יהיה כנגד ראייתו, שכן כתוב בפסוק "ולא יראה לך..." ודרשו - שלא יראה הרואה, ואפילו שאתה מכסה עיניך - כיוון שהרואה היה רואה. כאמור, דין זה הוא כנגד הערווה ממש ולא כנגד שאר טפח חשוף באשה שחשיב כערווה אך אינו כזה בפועל.

קריאת שמע לאדם ערום: האם אדם שהוא ערום יכול לקרוא ק"ש? כיוון שהוא כנגד ערוותו - ואין לו דרך להחזיר פניו מהערווה - אסור הוא בק"ש או בכל דבר שבקדושה, כי למדנו שכנגד הערווה ממש לא מספיק אפילו לעצום עיניו וכד.

סיכום דיני דיבור בעיניי קדושה אל מול ערווה:²⁶¹

המקרה	הדין	בדיעבד
קריאת ק"ש או אמירת דברים שבקדושה מול טפח המגולה באשה	אסור. אבל בהחזרת פניו מהני, ויש שהקלו גם בעצימת עיניו (ש"ע, עה', ו') - מכיוון שסו"ס לא רואה את הטפח הגלוי.	אם קרא - מחלק' באחרונים אם צריך לחזור ולקרוא, והכריע המשנ"ב שאם לא נתכווין להסתכל-בדיעבד לא צריך לחזור
קריאת ק"ש או דברי קדושה מול ערווה ממש	הש"ע כתב שמועיל שעוצם עיניו או מחזיר פניו (כי אז לא רואה), אבל האחרונים החמירו שלא מועיל אלא רק אם החזיר כל גופו ועומד בצד אחר	ואם קרא כנגד הערווה - צריך לחזור בלי לברך
קריאת ק"ש או דברי קדושה מול שיער אשה	אשה נשואה שחייבת לכסות - אין קוראים כנגד שיער מגולה, אבל מועילה עצימת עיניים או סיבוב הראש מכיוון שלא הוי ערווה ממש. ואשה פנויה א"צ לכסות. ויש שהקלו גם בנשואה כיוון שרבות לא מכסות (דווקא בשיער - ערוה"ש, אג"מ, בן איש חי ועוד).	אם קרא - מחלק' באחרונים אם צריך לחזור ולקרוא, והכריע המשנ"ב שאם לא נתכווין להסתכל-בדיעבד לא צריך לחזור
קריאת ק"ש כשהוא ערום	אין דרך שיוכל כיוון שהוא כנגד הערווה ממש וראינו שהחמירו האחרונים שבכה"ג לא מועילה עצימת עיניים וכד'.	ואם קרא - צריך לחזור

** לפי מה שלמדנו יוצא שמי שנוסע למשל באוטובוס ולפניו נשים שאינן מכסות גופן כהלכה - אסור לו לקרוא ולדבר ד"ת כנגדם אא"כ הוא לא רואה את אותם מקומות מגולים כגון ע"י שמהפך ראשו לכיוון אחר ובשעת הדחק גם עצימת עיניו מהני. אולם להרהר בלבד ובתוך כך קריאה מספר קודש בלי להוציא מפיו - מותר מכיוון שנאמר "ערוות דבר" והיינו בדיבור ממש אסור, אבל הרהור בלבד - שרי!

שו"ע- "צואה בעששית, מותר לקרות²⁶² כנגדה אף על פי שרואה אותה דרך דפנותיה²⁶³, משום דבכסוי תלה רחמנא, דכתיב: וכסית את צאתך (דברים כג, יד) והא מתכסיא²⁶⁴."

סעיף ב'- צואה בגומא מכסה בסנדלו בלי שיגע:

שו"ע- "צואה בגומא, מניח סנדלו עליה וקורא, דחשיבא כמכוסה וכיון שאין ריח רע מגיע לו, מותר, והוא שלא יהא סנדלו נוגע בה²⁶⁵."

סעיף ג'- עברה לפני צואה או חזיר:

שו"ע- "העבירו צואה לפניו, אסור לקרות כנגדה. ופי חזיר כצואה עוברת דמי, אפילו עולה מן הנהר אין הרחיצה מועלת לו, דהוי כגרף של רעיי".

סעיף ד'- צואה על בשרו:

שו"ע- "היתה צואה על בשרו ומכוסה בבגדיו, או שהכניס ידיו בבית הכסא דרך חור ואינו מריח ריח רע, יש מתירים לקרות, ויש אוסרין²⁶⁶. וי"א שלא התיר המתיר בצואה על בשרו, אלא במקום שהיא נכסה מאליה בלא מלבוש כגון אצילי ידיו, ונכון לעשות כדברי המחמיר".

רמ"א- "ושכתב זרע על בשרו דינו כצואה (מהרי"ל הלכות י"כ)".

סעיף ה'- צואה במקומה חמורה ביותר:

שו"ע- "צואה בפי טבעת, אפילו היא מכוסה, אסור לקרות לדברי הכל²⁶⁷, אפילו אינה נראית כשהוא עומד ונראית כשהוא יושב²⁶⁸".

²⁶² **הבהרה חשובה:** כתב המשנ"ב (ב') שההלכות המובאות בסימנים אלו עד סימן פח'- נכונים לקריאת שמע, תפילה וכל דברים שבקדושה!

²⁶³ ובתנאי שאין ריח רע. כי ריח רי תמיד אוסר לעסוק בענייני קדושה. וכל שאינו מריח- שרי.

²⁶⁴ כדברי הגמ' בברכות כה'.

²⁶⁵ **צואה דבוקה בסנדלו:** שואלת הגמ' בברכות כה'- מה דינה של צואה כזו הדבוקה בסנדל (ואינו מריחה, כי אם מריח בוודאי שאינו יכול לקרוא). ועונה הגמ'- "תיקו". מכך כתבו הרא"ש והרמב"ם- שכיוון שזה ספק באיסורא- אנו מחמירים.

²⁶⁶ **צואה על בשרו:** בגמ' בברכות כה' נחלקו האמוראים- מה דין אדם שיש לו צואה על בשרו או הכניס רק ידו לבית הכסא:

- **רב הונא סובר-** שיכול לקרוא ק"ש, כי הנקיות צריכה להיות רק על האיברים שמהללים את ה'- "כל הנשמה תהלל יה" והיינו אותם איברים שיש בהם רוח חיים כמו האף והפה. והרי"ף פסק **כרב הונא** מכיוון שהוא רבו של רב חסדא ועוד שהגמ' השתמשה בדבריו כראיה בסוגיה אחרת- סימן שהלכה כמותו.

- **אבל רב חסדא חלק-** שכל שיש צואה על איזה איבר, אפילו היא מכוסה, וה"ה לאיבר שלו בתוך השירותים- אינו יכול לקרות שנאמר "כל עצמותי תאמרנה"- והיינו שכל איבריו צריכים להיות נקיים לתפילה. ר"ח ואו"ז פסקו **כרב חסדא** ולמרות שהוא תלמידו של רב הונא, מ"מ הלכה כמותו כי הוא מחמיר בדבר.

פסיקת ההלכה- השו"ע הביא את שתי השיטות וכתב- "ונכון לעשות כדברי המחמיר", משמע שבדיעבד מהני גם אם הקל כרב הונא.

²⁶⁷ גם למקילים בסעיף קודם התיר לקרוא ק"ש עם צואה מכוסה שעל בשרו- הרי שהיא במקומה- לכ"ע אסור כי "במקומה נפיש זוהמא טפי".

²⁶⁸ ואם אינה נראית כשיושב- לית לן בה מכיוון שלא ניתנה התורה למלאכי השרת. ושמעתי מהרב אבינר שליט"א שלא צריך להגזים בדבר.

סעיף ו' - יכול לבטל הצואה ע"י רוק:

שו"ע - "היה לפניו מעט צואה, יכול לבטלה ברוק שירוק בה ויקרא כנגדה, והוא שיהא הרוק עבה. ואין הבטול מועיל אלא לפי שעה, אבל אם לא יקרא מיד והרוק נימוח ונבלע בה, לא בטלה".

סעיף ז' - מקום שמסופק אם יש שם צואה:

שו"ע - "ספק אם צואה בבית, מותר לקרות, דחזקת בית שאין בה צואה²⁶⁹. ספק אם צואה באשפה, אסור, משום דחזקת אשפה שיש בה צואה²⁷⁰. אבל ספק מי רגלים, אפילו באשפה, מותר משום דלא אסרה תורה לקרות כנגד מי רגלים אלא כנגד עמוד של קלוח, ואחר שנפל לא מיתסר אלא מדרבנן, ובספיקן לא גזרו".

סעיף ח' - הקורא ק"ש ומצא צואה במקום שקרא:

שו"ע - "קרא במקום שראוי להסתפק בצואה, ומצאה אח"כ, צריך לחזור ולקרות. אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו, אין צריך לחזור ולקרות. ומי רגלים, אפילו מצאן במקום שראוי להסתפק, אין צריך לחזור ולקרות"²⁷¹.

סימן עז' - שלא לקרות כנגד מי רגלים:**סעיף א' - אסור לקרוא ולהתפלל כנגד מ"ר וכנגד העביט שלהם:**

שו"ע - "אסור לקרות כנגד מי רגלים²⁷², עד שיטיל לתוכן רביעית מים ואז מותר²⁷³. ולא שנא על גבי קרקע, לא שנא בכלי, ובלבד שלא יהא עביט המיוחד להם²⁷⁴. (ודין עביט ע"ל סימן פ"ז). לא שנא היו הם בכלי תחלה ונותן עליהן מים, לא שנא היו המים בכלי תחלה".

²⁶⁹ בעל בית שיש בו קטנים - צריך לבדוק. ומ"מ נראה שבימינו שמקפידים בדבר גם בבית עם קטנים חזקה שאין צואה. ומצד שני לפעמים משאירים חיתולים בתוך חדר וכד' ולכן נראה מ"מ שצריך לבדוק קודם שמתפלל, קורא ק"ש או מברך וכד'.

²⁷⁰ החילוק בין בית לאשפה מופיע בשם רב יהודה בברכות כה'.

²⁷¹ ברכות כב' - המתפלל ומצא צואה במקומו - אע"פ שחטא תפילתו תפילה. ורבה אמר על זה - "זבח רשעים תועבה". הרא"ש

כתב שזה דווקא במקום שהיה לחשוד שיש בו צואה. לכן בבית שבד"כ אין צואה - יצא י"ח אם גילה אח"כ. אבל באשפה ששזה מקום שיש להסתפק - אם מצא בו אח"כ - צריך לחזור ולקרות. אבל במי רגלים לעולם אינו חוזר מכיוון שזה רק איסור מדרבנן.

²⁷² **קריאה כנגד מי הרגלים:** מן התורה אין איסור להתפלל או לקרוא כנגד מי הרגלים (מ"ר) אלא רק כנגד העמוד המשמש להטלת המים (העביט). כמו"כ - אם המ"ר בפני עצמו עושים ריח - ג"כ אסור מהתורה לקרוא כנגדם עד שיבטל הריח. מדרבנן גזרו גם כנגד מי רגלים בפני עצמם ואולם בכך ישנם מספר חילוקי דינים וקולות שהקלו חכמים. לעומת זאת בצואה - יש איסור מדאו' לקרוא כנגד בלי קשר לבית השימוש וזה נלמד מן הכתוב "והיה מחניך קדוש". דברים אלו מתבארם במסכת ברכות דף כב'.

²⁷³ כיוון שהאיסור קריאה כנגד מ"ר הוא רק מדרבנן - הקלו חכמים שמספיק שיבטל אותם ברביעית מים וסגי בהכי אפילו המי רגלים מרובין (משנ"ב, ב'). וכל זה דווקא היכא שאים מסריחין, אבל אם הם מסריחין - אז אסור מד"ת לקרוא כנגדם וכך לא מועיל רביעית אלא צריך לתת מים עד שיתבטל ריחם המסריח.

סיכום - תפילה/ק"ש/לימוד תורה וכד' כנגד מ"ר: אם הם מסריחין - אסור מדאו' עד שיבטל ריחם. אם אינם מסריחין - אסור כנגדם מדרבנן וסגי בהטלת רביעית מים לבטלם.

²⁷⁴ כגון אסלה של ימינו.

סעיף ב'- כל מ"ר שונים צריכים ביטול ברביעית מים נוספים:

שו"ע- "רביעית שאמרו, למי רגלים של פעם אחת²⁷⁵; ולשל שני פעמים, שתי רביעיות; ולשל שלש, שלשה".
רמ"א- "וכן לעולם".

סימן עח'- מי שנצרך להטיל מים בשעת קריאה:**סעיף א'- היה קורא ק"ש והתחילו מ"ר שותתין ממנו:**

שו"ע- "היה קורא והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו, פוסק עד שיכלו המים²⁷⁶, וחוזר לקרות, אפילו אם נפלו על בגדיו ויש בהם טופח על מנת להטפח²⁷⁷, כיון שהם מכוסים בבגדו²⁷⁸. ואם נפלו מי רגלים בארץ²⁷⁹, מרחיק מהם די

275 בכמה מים צריך לבטל המ"ר: הראשונים נחלקו בדיון זה:

- **רמב"ם, רא"ש-** כל כל הטלת מ"ר שונה- צריך רביעית מים אחרת.
- **רשב"א-** מיקל שסגי בביעית מי לכל הטלות מ"ר (כל שאינם מסריחין).

השו"ע פסק כרמב"ם- שעל כל הטלת מ"ר צריך רביעית מים נוספת. **בספר "מגן גיבורים" מנסה ליישב השיטות שאינן חולקות- שגם הרמב"ם סובר כרשב"א** שמי שהטיל מספר פעמים יכול לבטל ברביעית אחת בלבד, וכל מה שהתכוין הרמב"ם הוא שאם כבר ביטל פעם אחת את המ"ר ואז עשה שוב- צריך לבטל פעם נוספת, אבל אם הטיל מספר פעמים- יכול עקרונית לבטלם ברביעית אחת, כרשב"א. **מפשט השו"ע לא נשמע כן.**

ביטול מ"ר בכמה- הרחבה למעשה: הכלל היסודי הוא שהקלו חכמים שאפילו הטיל הרבה מ"ר- סגי ברביעית מים בלבד כדי

שיוכל לקרוא כנגדם. אבל כלל זה הוא ביחס לכל הטלת מ"ר בפני עצמה.

אמנם, מ"מ סגי ברוב מים כדי לבטל את המ"ר אפילו היו הטלות הרבה.

סיכום: או רביעית מים כנגד כל הטלת מ"ר או רוב מים כנגד המ"ר- הקל שביניהם כי הדיון הוא מדרבנן.

276 בעת השתית- מפסיק: ואפילו אם צריך להפסיק הרבה כך שיעבור זמן כאורך תפילתו ויצטרך לחזור ולהתפלל מהתחלה,

ובפמ"ג כתב שאפילו אם יעבור ע"י השהות הזו זמן תפילה- יפסיק.

וזאת מכיוון שתוך כדי ששותתין מי רגלים הוי איסור מדאו' ולכן יש להחמיר בכך.

277 ברכות כב:- "היה עומד בתפילה ומים שותתין על ברכיו- פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל". ואע"ג שמדובר בעניין תפילה-

למדו מכך גם לק"ש.

אפילו טופח עמ"נ להטפח: מ"ר שנבלעו בבגד אינם מונעים תפילה, ק"ש או כל דברים שבקדושה כל שהם בלועים בצורה כזאת

שאינם "טופח עמ"נ להטפח". אולם ברגע שיש רטיבות גדולה כזו שהמים הבלועים מרטיבים דבר שיונח עליהם- בכה"ג חשיב

"טופח עמ"נ להטפח" ואסור להתפלל עם זה.

אולם, דין זה של מ"ר שאוסרים בטופח עמ"נ להטפח הוא רק גזירת חכמים, כי מדאו' אינו אסור לקרוא ולהתפלל אלא כנגד העמוד

בו מטלים מ"ר. ולכן- כאשר האדם כבר עומד בתפילה או בק"ש- ולפתע החלו ליזול ממנו מ"ר וכד' אפילו הם רבים ונספגן בבגדיו

כך שהם טופח עמ"נ להטפח- יכול להמשיך ולקרוא או להתפלל מכיוון שבכה"ג הקלו חכמים ולא גזרו עליו.

278 דווקא מכוסים בבגדו: כל מה שהקלו והתירו שימשיך לקרוא ק"ש זה דווקא אם הבגדים שנרטבו(ואפילו נרטבו הרבה) הם

אינם בגדיו העליונים, אבל אם הבגד העליון נתלכלך- בק"ש ובשאר דברים שבקדוש- אינו יכול להמשיך עד שיחליף הבגד העליון.

וכי דווקא בתפילה הקלו שאם הוא מתפלל והחלו לצאת ממנו מ"ר- שיוכל להמשיך להתפלל אפילו נתלכלכו בגדיו מן המים, שהרי

בתפילה אסור הוא להפיק ולעסוק בעניין אחר. אבל אם הוא באמצע ק"ש/שאר דברים שבקדושה- מור לו להחליף ולכן הוא מוייב.

החידוש הגדול כאן לעניין ק"ש הוא- שאפילו שנתלכלכו בגדיו התחתונים עד כדי "טופח עמ"נ להטפח"- גם יכול להמשיך ולקרוא

כל שבגדו העליון נקי).

279 מי רגלים לידו על הארץ: 2 אפשרויות כיצד לנהוג(כמובא בשו"ע וברמ"א):

1. להתרחק ד' אמות מהם.

אמות²⁸⁰. **הגה:** או כשיעור שיתבאר לקמן סי' פ"ב או ממתין עד שיבלעו בקרקע (הר"י פ"ב דברכות). **שו"ע**- ואפילו שהה כדי לגמור את כולה, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק".
רמ"א- "וי"א דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, וכן עיקר, וכמו שכתבתי לעיל סי' ס"ה, ומשערין לפי הקורא".

2. שימתין עד שיבלעו בארץ טוב טוב כמבואר שיעור זה **בסימן פב'**. **הבעיה שיכולה לעלות מכך היא** שאם ישהה יצטרך לחכות זמן כזה שיכול לקרות את כל ק"ש ויצטרך לחזור עליה. ואולם בברכות ק"ש צריך יותר להקפיד על כך ועדיף שיתרחק מאשר ימתין עד שיבלע בקרקע ומ"מ בדיעבד א"צ לחזור ולקרוא ק"ש. וע' לעיל סימן סה'- בעניין החזרה על ק"ש וברכותיה כששה זמן מה.

²⁸⁰ **נמצא באמצע ק"ש וראה מ"ר לידו על הארץ**- ראינו לעיל שיש 2 אפשרויות- או שירחיק או שימתין עד שיבלעו בקרקע. כל זה מיירי דווקא בק"ש- שיכול ללכת בלי בעיה ואינו אסור בתזוזה.

העומד באמצע תפילת ש"ע ומצא מ"ר לידו: אבל- לענין תפילה **כתב בב"י**- שכיוון שהוא עומד באמצע התפילה ואינו יכול ללכת ולהתרחק משם- הקלו חכמים שיכול להמשיך בתפילתו כיוון שכל האיסור של מ"ר הוא רק מדרבנן- לא גזרו כשהוא בתפילה ואינו יכול להתרחק- **כך פסק בב"י בשם הרשב"א**.

שיטת הביאור הלכה- למי שעומד בתפילה ונמצא לידו מ"ר: לעיל הסברנו שהב"י כתב בשם הרשב"א להקל בתפילה שאינו צריך להתרחק ויכול להמשיך כיוון שזה תרי דרבנן ולא גזרו כשהוא עומד בתפילה ואסור בתזוזה.
אבל הביאור הלכה מביא מסימון צ' (ס' כז') לגבי תינוק שהשתין בבית הכנסת- שם נפסק שגם בתפילה עצמה צריך להרחיק ד"א או להמתין ולשתוק עד שיביאו מים ויבטלו את המ"ר. ואומר הביאור הלכה- שאמנם לגבי הפשט בגדים הקלו בתפילה שאפילו יש עליו טופח עמ"נ להטפיח- הקלו שא"צ להפסיק בתפילה ולהחליף הבגדים כי זה זמן ארוך והפסקה גדולה ללכת ולהחליף בגדיו אבל לענין תזוז השל ד"א או המתנה עד שיבטלו את המים- זו הפסקה קצרה ולא ח"י ב הפסק כ"כ ולכן בזה כן צריך להתרחק או להמתין עד שיבטלו.

סיכום- מי שמצא מ"ר לידו כשהיה בתפילת ש"ע: בב"י **כאן כתב** שמי שהוא בתפילה- א"צ להרחיק ד"א ממי רגלים וזאת ע"פ הרשב"א שהקלו בהם חכמים למי שמתפלל שלא יפסיק, כי הוי מדרבנן. **אולם בבה"ל הביא מסימן צ' שנכון הדבר שכן ירחיק ד"א אפילו הוא באמצע תפילה, כי כל מה שהקלו במתפלל יותר מהקורא ק"ש זה לענין אם נרטבו בגדיו- כי הוי הפסק גדול להחליף בגדים, אבל לענין הרחקה ממ"ר שלידי- אין להקל כי לא הוי הפסק גדול לזוז ד"א מהם**.

סימן עט'- מי שנזדמן לו צואה בשעת קריאה²⁸¹:**סעיף א'- הרחקת ד"א ממקום שפסק ריח הצואה:**

שו"ע- "היתה צואת אדם²⁸² מאחרי, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה²⁸³ הריח²⁸⁴. אפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שיכלה הריח למי שמריח. ומלפניו, צריך להרחיק מלא עיניו²⁸⁵, אפילו

281 הקדמה לסימן(מובאת במשנ"ב בשם הפרי מגדים):

א. צואה מאחרי או מן הצדדין - בתוך ד' אמות שלו- אסור מן התורה לקרוא ק"ש, להתפלל וכל עניינים שבקדושה. וזאת משום שנאמר "והיה מחניך קדוש". ודווקא בתוך ד' אמות הוי חניה של האדם(כמו ד"א אמות קונות וכד'). לכן, אם מדובר במקום שיש להסתפק שמא יש בו צואה בד' אמותיו- אין לו לקרוא שם בלי בדיקה, ואם קרא ומצא- יש לו לחזור כי הוי ספק דא'.

בנוסף - כיוון שזה דין התלוי ב"מחנה" של האדם- הרי שכל שזה בד"א שלו (ואינו מכוסה) יש איסור כי המחנה שלו לא נקי ואפילו אם אינו מריח.

ב. צואה מלפניו - אסורה כל עוד רואה אותה- "כמלוא עיניו" נחשב למחנהו, ולכן אפילו בלילה או שהוא סומא- יש לבדוק עד מקום שביים היה וזה אסור. ונחלקו בכך הרשב"א והרא"ש: **הרשב"א סובר** שכל שהוא רואה את הצואה עובר על איסור של "לא יראה בך ערות דבר"(זהו חידוש מכיוון שפשט הפסוק עוסק בעריות= ערוה, והרשב"א לקח את זה גם לעניין ראיית צואה). **אבל לרא"ש** לאו של "לא יראה בך ערות דבר" הוא דווקא בערוה ממש, ולא בצואה. אולם- כל שרואה את הצואה יש איסור של "והיה מחניך קדוש".

[**האחרונים נחלקו בשיטתו של הרשב"א(בה"ל, ד"ה "ומלפניו צריך להרחיק")** - האם איסור הראיה של צואה כנגדו הוא מדא' או מדרבנן: **לחיי אדם**- מדרבנן, **ולרוב אחרונים**- מדא'].

הנפק"מ בין הרא"ש לרשב"א היא במקרה בו הצואה נמצאת בחדר אחר-

- **לרשב"א** זה לא משנה ואסור כי סו"ס הוי כערוה שאסור לקרוא כל שרואה אותה אפילו היא ברשות אחרת, הדין תלוי בראיה גרידא.

- **אבל לרא"ש** הדין תלוי במחנה של האדם שצריך להיות קדוש ונקי, ולכן כל שהצואה לא במחנה שלי כי היא למשל בחדר אחר- אפילו אם רואה אותה אין בכך בעיה לקרוא ולהתפלל כנגדה, כי סו"ס המחנה בו הוא נמצא- קדוש. **מתוך כך נגזרים הדינים** על צואה גבוה מעליו עשרה וכד'- שנחשבת לרשות אחרת, צואה בחדר אחר שפתחו פתוח.

נפק"מ נוספת היא- האם מותר להרהר בדברי תורה כשרואה צואה- **לפי הרשב"א** יהיה מותר כי מותר להרהר בד"ת כנגד דבר שבערוה, **אבל לפי הרא"ש** נראה לאסור כיוון שלא חשיב "מחניך קדוש" אסור גם להרהר שם בד"ת.

ג. ברגע שהצואה **מכוסה** כבר אין בעיה לראות אותה(כל שאינה מביאה ריח רע) ולכן חיתול שמכסה את הצואה של התינוק או חיתול בשקית וכד'- לכ"ע אין בעיה לברך או לקרוא כנגדו- כל עוד שאינו מביא ריח רע. ואפילו הצואה בעששית= בזכוכית ורואים אותה- אין בעיה כי חשיב כיסוי ואין אסורה לקרוא כנגדה בכה"ג.

ד. **ריח רע**- אסור מן התורה כל שיש לו עיקר. לכן מקום שיש צואה ומריח את ריחה- אסור מן התורה לקרוא ולהתפלל במקום הריח(אפילו רחוק ד"א מהמקור) כי לא הוי מחניך קדוש, ואפילו אם מקור הריח ברשות אחרת. ברגע שהריח בלי עיקר, והיינו שאין לו מקור, כמו הפחה, איסורו רק מדרבנן ובשל כך הקלו למשל שיכול להמשיך ללמוד אם זה הגיע מחבירו, ורק לקרוא ק"ש אסור בכל גוונא.

ה. **מי רגלים** אין איסור מן התורה לקרוא כנגדם אלא רק מדרבנן, ואולם כנגד העביט בו מטילים המים- אסור מדא' ומ"מ גם בהם צריך לכתחילה להרחיק ד"א וכמלוא עיניו כשהם מולו, אולם בדיעבד הקלו כגון שהוא בתוך תפילתו ובבה"ל החמיר גם בכך. אבל אם יוצא מהם ריח רע- אסורים מדא'.

ו. **כל דבר שריחו חזק ורע- כגון אשפה וכד'-** דינו כצואה אין לברך ולהתפלל כנגדו.

בלילה²⁸⁶, או שהוא סומא (תשובת הרשב"א סי' קס"ח וב"י בשם הר"י) שאינו רואה אותה, צריך להרחיק עד מקום שאינו יכול לראות ביום²⁸⁷. ואם הוא מצדו, דינו כמלאחריו²⁸⁸.

רמ"א- "שייץ המתפלל וצואה בבהכ"נ, או בבית שמתפלל שם, אפילו הוא לאחריו בכל הבית, צריך לשתוק עד שיוציאנה, מאחר שמוציא רבים ידי חובתן ואי אפשר שלא יהא מן הקהל בתוך ד' אמות של הצואה²⁸⁹ (הגהות מרדכי החדשים פרק תפלת השחר). ועיין לקמן סוף סי' צ' (ועיין לקמן סי' פ"ז בדין צואה בבית)²⁹⁰.

סעיף ב' - רואה את הצואה אבל היא במקום אחר ממנו:

שו"ע- "היתה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה, או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר, אפי' הפתח פתוח ויושב בצדה ורואה אותה, אם אין לה ריח יכול לקרות, דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר: והיה מחניך קדוש (דברים כג, טו) להרא"ש, אבל להרשב"א דוקא כשאינו²⁹¹ רואה²⁹² אותה²⁹³. ואם יש לה ריח, לא מהני הפסקה ולא שינוי רשות. ויש אומרים דכי היכי דהפסקה מועלת לצואה עצמה, הי"נ מועלת לריח רע שלה".

²⁸² בצואת אדם אין הדין קשור בריח. אלא כל שיש צואת אדם- יש להרחיק ד"א משום "והיה מחניך קדוש". לכן, אם אין ריח- מספיק שירחיק ד"א מהצואה עצמה.

²⁸³ **האחרונים נחלקו** האם ה-4 אמות שצריך להרחיק ממקום שכלה הריח (כי מקום בריח בוודאי שאור מדאו', כנ"ל) הם מדאו' (פמ"ג) או מדרבנן (נשמת אדם) ונפק"מ למעשה אם כבר התפלל שם- האם בדיעבד צריך לחזור או לא.

²⁸⁴ **כמה מרחיקים מן הצואה (ב"י):** בברכות כה' נחלקו האמוראים **כמה צריך להרחיק ממקום הצואה:**

- **רב הונא-** צריך להרחיק עד מקום שפסק הריח.
- **רב חסדא-** צריך לקח עוד ד' אמות ממקום שפסק הריח.

ונחלקו הראשונים כמי ההלכה:

- **רוב הראשונים (רי"ף, רא"ש, רשב"א ועוד)-** הלכה כרב חסדא, מכיוון שיש ברייתא שמסייעתו.
- **רמב"ם-** הלכה כרב הונא, מכיון שחלק מהסיוע לרב חסדא נדחה אז נחשב ככול נדחה ואז חוזרים לכללי הפסיקה הרגילים בהם הלכה כרב כנגד תלמידו והרי רב הונא רבו של רב חסדא לכן הלכה כמותו.

להלכה פסק בב"י ובשו"ע כרוב ראשונים- שיש להרחיק ד"א ממקום שפסק הריח.

²⁸⁵ **לצואה לא מועילה החזרת פנים בלבד (ד"ה "או שהוא סומא"):** ובזה לכ"ע לא מהני החזרת פניו בלא גופו, אלא רק שכל גופו פונה מהני.

²⁸⁶ ולכן צריך להיזהר כשקורא ק"ש בלילה שלא יהיה במקום בו יש לחשוש לצואה המצויה שם.

²⁸⁷ לענין הריח והראיה אין צורך לראיה או הרחה ממשית אלא שיהיה במקום כזה שיכול לראות או יכול להריח, כי עצם זה שזה מקום כזה זה אומר שאינו מקום "קדוש" לענייני קדושה.

²⁸⁸ כן כתבו הרמב"ם וסמ"ג- **שצידו כמאחוריו. אולם במשנ"ב (ה') כתב** שלכתחילה יזהר ללכת קצת קדימה שלא יהיו ממש בצדו. ומקום שזה נמשך קדימה ממצדדיו חשיב כמלפניו- כגון תעלת ביוב שעוברת בצד שלו וקדימה.

²⁸⁹ **יסוד גדול-** מכאן יש ללמוד לקח חשוב על הקשר בין החזן לקהל- כשם שאדם שנמצא במקום ריח מונע מהחזן לדבר, כך אדם שמדבר וכד' בתפילה נחשב לפוגם בתפילתו של החזן!!

²⁹⁰ ולענין אם יש שם מי רגלים בביכנ"ס כגון שתינוק עשה וכד'- אם זה חוץ לד' אמותיו- יש להקל שלא להודיע לץ וימשיך להתפלל

²⁹¹ **לרשב"א שאסור לקרוא ק"ש כל שרואה אותה- האם תועיל לו עצימת עיניים:**

▪ **המג"א-** היקל שמותר כי סו"ס לא רואה ולא מתקיים "לא יראה בר..." וכל זה דווקא כשהוא ברשות אחר, כי בתוך רשותו הוי אסור אחר של "והיה מחניך קדוש".

▪ **האליה רבה-** לא מועילה עצימת עיניים בכה"ג.

פסיקת המשנ"ב- "ובשעת הדחק כשאינו יכול להחזיר פניו- יש לסמוך על דעת המקילין".

והחזרת פנים- כתב בבה"ל ד"ה (או שהוא סומא)- שהחזרת פנים בלא גופו- לכ"ע אינה מועילה.

סעיף ג'- מה נחשב לרשויות שונות לעניין שלא נמצאת הצואה במקומו:

שו"ע- "חצר קטנה שנפרצה במלואה לגדולה, והגדולה עודפת עליה מן הצדדים, קטנה לא חשיבא כבית בפני עצמה כיון שנפרצה במלואה לגדולה. אבל הגדולה, כיון שכתליה עודפים על של קטנה מצד זה ומצד זה, חשיבא כבית בפני עצמה. הלכך אם צואה בגדולה, אסור לקרות בקטנה עד שירחיק כשיעור. ואם צואה בקטנה, מותר לקרות בגדולה בלא הרחקה. אם אין מגיע לו ריח רע".

סעיף ד'- צואת חיות:

שו"ע- "צואת כלב וחזיר, אם נתן בהם עורות, מרחיקים מהם כמו מצואת אדם. ואם לאו, דינם כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע, ואם יש בהם ריח רע דינם כצואת אדם"²⁹⁴.

סעיף ה'- צואת חיות:

שו"ע- "צואת חמור הרכה, לאחר שבא מהדרך, וצואת חתול ונמיה ונבלה מסרחת, דינם כצואת אדם. וההולך בדרך, אף על פי שרואה צואת בהמה כנגדו, אם אין הריח בא לו אינו חושש למיעוט לתלותה בשל חמור. ובסמוך לעיר, יש אומרים שיש לחוש, לפי שרוב הבהמות המצויות שם הם חמורים".

רמ"א- "במקום דשכיחי חמורים".

סעיף ו'- צואת חיות:

שו"ע- "בירושלמי אוסר לקרות כנגד מי רגלי חמור הבא מן הדרך, וכנגד צואת תרנגולים אדומה".

²⁹² שיטת הרשב"א יוצא שאם עומד במרפסת ושי מולו צואה ברחוב או אשפה וכד' - אסור לקרוא שם ק"ש וכד'.

²⁹³ מחלוקת הרא"ש והרשב"א משום מה אסור לקרוא כנגד צואה:

נחלקו הרא"ש והרשב"א בגדר איסור עיסוק בענייני קדושה כנגד צואה - מספר נפק"מ ביניהם (ב"י, משנ"ב בהקדמה לסימן בשם הפר"ח):

- כאשר יש ריח של צואה - לרוה"פ אסור לעסוק בענייני קדושה כי חשיב כצואה ממש.
 - במקרה והרחיק מן הצואה ד"א (ממקום שפסק ריחה) ולא רואה אותה וכגון שהיא מאחוריו וכד' - אין בעיה כלל, שהרי זה מה שאמרנו שירחיק.
 - הרחיק ד"א כנ"ל אך רואה הצואה מלפניו:
 - רא"ש - כל גדר איסור הראיה הוא משום "והיה מחניך קדוש" ולכן - אם רואה אותה אבל הוא במקום אחר ממנה, כגון שהוא בבית אחר או בחדר אחר - לא נחשב "מחניך" ואין בעיה שיקרא ק"ש וכד'. לכן למשל אדם היושב בביתו ויש חיתול עם צואה (שאינו בו ריח רע) בחדר אחר בבית - אפילו אם רואה אותו - אין בכך בעיה, ובודאי אם החיתול מכסה את הצואה.
 - רשב"א - גדר האיסור הוא בראיה, כי הוי חלק מאיסור "לא יראה בך ערוות דבר". ולכן - אפילו רואה אותה מרחוק והוא במקום אחר - עדיין יש איסור ואסור לעסוק בענייני קדושה.
- כמי ההלכה? בבה"ל ד"ה (אבל להרשב"א) - הביא שיטות לכאן ולכאן וסיים שהוי ספיקא דדינא.

לעשות טבילה

²⁹⁴ **המג"א חידוש-** שסתם צואת בהמה חיה ועוף - אינה נחשבת כצואת אדם ואפילו יש להם ריח רע בעת היציאה כי דרך הריח לפסוק, ולכן א"צ להרחיק אלא עד מקום שיכלה הריח. והאחרונים נחלקו בכך ולכן כתבו שבק"ש יחמיר ואם קרא בתוך ד"א - יחזור, ובתפילה שהיא דרבנן בדיעבד לא יחזור.

סעיף ז' - צואת חיות:

שו"ע - "צואת תרנגולים ההולכים בבית, דינה כצואת בהמה חיה ועוף. אבל הלול שלהם יש בו סרחון ודינו כצואת אדם".

סעיף ח' - אשפה שריחה רע:

שו"ע - "אסור לקרות כנגד אשפה שריחה רע"²⁹⁵.

סעיף ט' - יצא ממנו ריח רע:

שו"ע - "יצא ממנו ריח מלמטה, אסור בדברי תורה עד שיכלה הריח; ואם יצא מחבירו, מותר בדברי תורה משום דאי אפשר"²⁹⁶, שהתלמידים קצתם גורסים וקצתם ישנים ומפיחים בתוך השינה. אבל לקרות קריאת שמע, אסור עד שיכלה הריח"²⁹⁷.

סימן פ' - מי שאינו יכול להשמר מהפיח:**סעיף א':**

שו"ע - "מי שברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח עד שיגמור ק"ש ותפלה, מוטב שיעבור זמן ק"ש²⁹⁸ ותפלה ולא יתפלל, ממה שיתפלל בלא גוף נקי; ואם עבר זמן תפלה, אנוס הוא ומתפלל מנחה שתיים. ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת קריאת שמע, יניח תפילין בין אהבה לקריאת שמע. הגה: ומברך עליהם, (טור)".

²⁹⁵ **דין אשפה: ברכות כה' -** "אין קורין ק"ש כנגד אשפה שריחה רע". ודין האשפה כדין צואת האדם לכל דבר, והיינו שמצדדיו

ומאחריו ירחיק ד"א ממקום סיום הריח ומלפניו כמלוא עיניו. וזה מן התורה אפילו אין בה צואה. כי כל דבר שיש שלו עיקר שסרח ומגיע ממנו ריח רע- אין זה "מחנה קדוש" ולכן אסור מהתורה לקרות בו.

²⁹⁶ כיוון שריח רע אין לו עיקר- כמו הפחה- אסור רק מדרבנן, אז הקלו במקום ביטול תורה.

²⁹⁷ **לימוד תורה וק"ש במקום ריח רע: ברכות כה' -** "בעו מרב ששת- ריח רע שאין לו עיקר מהו? אמר להו- אתו חזו הני ציפי דבי רב(תלמידים הלומדים יחד תורה) דהני גנו(חלק ישנים ודרכם להפיח בשינה) והני גרסי(לומדים תורה). וה"מ בדברי תורה, אבל בק"ש לא. וד"ת לא אמרן אלא דחבריה אבל דידיה לא.

סיכום: ק"ש - אסורה כל שיש ריח רע, לא משנה ממי. ד"ת- מותר ללמוד תורה כשיש ריח רע מחבירו, אבל אם הריח ממנו- אסור ללמוד, אך אינו צריך להתרחק אלא סגי שימתין שיכלה הריח.

298

- **מי שאינו יכול להישמר- לעניין ק"ש(משנ"ב, ג'): כיוון שק"ש היא מן התורה הסכימו האחרונים שבה אין להתיר שידחה אותה מחשש הפחה, אלא צריך לקרוא אותה בזמנה אפילו אם סיכוי סביר שיפיח. וגם מה שכתב השו"ע (מתשובות הרא"ש)- כתב רק משום שיגרת הלשון- ואין כוונתו שלא יקרא ק"ש בזמנה בשל כך, כי היא מן התורה. ואינו דומה לתפילה בה החמירו יותר שלא יתפלל אפילו יעבור זמנה- מכיוון שבה עומד לפני המלך אז החמירו יותר כי גנאי גדול. אבל בק"ש שאינו כעומד לפני מלך אלא מקיים מצוות ה' - צריך לקרוא ק"ש כי הפחה זה רק איסור דרבנן. ואפילו אם יקרא ק"ש בלי תפילין(כי התפילין צריכים גוף נקי)- עדיף שיקרא ק"ש ולא ימתין לקרוא עם תפילין כשיכול. כי תפילין זמנם כל היום.**
- **מי שיש לו חולי קבוע(משנ"ב, ד'): כל מה שדיברנו עכשיו שלא יתפלל או יקרא ק"ש מי שלא יכול להמנע מלהפיח זה רק באופן זמני, כגון שיש לו קלקול קיבה זמני וכד'. אבל מי שיש לו חולי קבוע- לא יתכן שימנע מתפילה וק"ש כל ימיו, ולכן יכול אדם כזה להתפלל בלא גוף נקי- דלא אתי איסור הפחה דרבנן(כי זה ריח רע שאין לו עיקר) וידחה ק"ש שהיא דאו' או**

סימן פא'- דין צואת קטן:**סעיף א'- מאיזה געל יש להרחיק מצואתו:**

שו"ע- "קטן שהגיע לכלל שאחר כיוצא בו יכול לאכול כזית דגן בכדי שיוכל גדול לאכול אכילת פרס, מרחיקין מצואתו או ממימי רגליו²⁹⁹."

סעיף ב'- ראה או מצא צואה לידו באמצע ק"ש:

שו"ע- "היה קורא³⁰⁰ וראה צואה כנגדו, ילך כדי שיזרקנה מאחריו ארבע אמות; ואם אי אפשר, כגון שיש לפניו נהר או דבר אחר המעכב, ילך כדי שיניחנה לצדדין ד"א. וא"צ לחזור אלא למקום שפסק, ולהר"ר יונה אם היה במקום שהיה לו לתת אל לבו שיש שם צואה, צריך לחזור לראש³⁰¹. (וע"ל סי' ע"ו ס"ח) "

סימן פב'- דין צואה יבשה:**סעיף א'- מה נחשב צואה יבשה:**

שו"ע- "צואה יבשה כ"כ שאם יזרקנה תתפרך, הרי היא כעפר ומותר לקרות כנגדה, והוא שלא יהיה בה ריח רע³⁰²."

תפילה שהיא מצווה דרבים. הפמ"ג כתב שבמקרה זה יפסיק כשתגיע לו הפחה ואז ימשיך כשיעלם הריח. ולגבי הנחת תפילין הסתפק- היאך יעקור מצווה חשובה זו לעולם? ולכן נראה ממנו שיניח למספר רגעים רק לקיים המצווה ויוריד מיד כדי שלא יניחם בגוף לא נקי. ואם אינו יכול להספיק- יניחם בנפרד! ונראה שמ"מ לא יברך עליהם.

▪ **מי שיש לו חולי שמטפטף ממנו תמיד מי רגלים(משנ"ב, ד'): כתב בשו"ת הרמ"א(סימן צח')-** יש לעשות לו בגד מיוחד(כמו חיתול סופג) סביב איברו ושאר בגדיו העליונים לא יתלכלכו- ואז יתפלל ויפסיק בכל פעם שיוצא לו מ"ר ואז ימשיך.

²⁹⁹ **צואת תינוק קטן מאוד: כתב במשנ"ב(ג')-** "וכל זה מצד הדין, אבל טוב וישר הוא להרחיק מצואת קטן אפילו בן שמונת ימים".
³⁰⁰ וה"ה למתפלל.

מי שראה/ מצא צואה כנגדו באמצע ק"ש- מהיכן ממשיך:³⁰¹

- אם מדובר שיש צואה בתוך ד' אמותיו- לכ"ע צריך לחזור לראש התפילה, ועל זה נאמר בגמ' בברכות כב' "שתפילתו תועבה"- כי היה לו לבדוק במקום בו מתפלל, אבל אם זה מקום שאין דרך להיות בו צואה-אזי אפילו בתוך ד"א שלו לא הוי אשמתו המוחלטת ולכן בדיעבד זה בסדר. **וע' לעיל סוף סימן עו'.**
- אם מדובר שהצואה רחוקה ממנו יותר מד' אמות וכגון שרואה אותה מרחוק לפתע באמצע ק"ש- ובזה איירי הסימן שלנו ומחלוקת הראשונים המובאת בב"י ובשו"ע:

- **לרשב"א-** דווקא אם מצא במקומו אומרים שתפילתו תועבה וחוזר על כולה, אבל אם זה רחוק ממנו- אין באחריותו לבדוק את זה ולכן לא הוי תפילתו תועבה, אלא מסתובב וממשיך ממקום שפסק בו.
 - **ר' יונה-** מדובר שרואה מרחוק צואה כנגדו וזה מקום שהיה לו להסתפק שמא יש שם צואה וממילא גם לבדוק שם, וכיוון שלא בדק- הוי תפילתו תועבה וצריך לחזור מהתחלה.
- להלכה-** הביא השו"ע את הרשב"א בסתם ואחריו את שיטת ר' יונה, וכתב במשנ"ב שבדיעב יש להקל מכיוון שרוב האחרונים כתבו לדינא רק את שיטת הרשב"א.
- נפק"מ מעשית:** אדם שמברך בביתו- האם צריך לחפש צואה במרחק ממנו- להלכה פסק משנ"ב לקולא ולכן אם התחיל לברך ולפתע מצא חצואה כנגדו- משנה כיוונו ואינו צריך לחזור.

רמ"א - "י"א דלא הוי כעפר רק אם נפרכת על ידי גלילה בלא זריקה, וכן עיקר (רש"י והרא"ש פרק מי שמתו), (טור)".

סעיף ב' - קריאה ותפילה כנגד מי רגלים הבלועים בבגד או בקרקע:

שו"ע - "מי רגלים שנבלעו בקרקע³⁰³, אם היו מרטיבין היד אסור לקרות כנגדם. וי"א דאינו אסור רק בטופח ע"מ להטפוח³⁰⁴, ויש לסמוך ע"י³⁰⁵ ו³⁰⁶.

סימן פג' - דיני בית הכסא בק"ש:

סעיף א' - אסור לקרות כנגד ביהכ"ס ישן:

שו"ע - "אסור לקרות כנגד בית הכסא ישן³⁰⁷, אפילו פינו ממנו הצואה³⁰⁸. ויראה לי דהיינו כשאין לו מחיצות, אבל אם יש לו מחיצות, אף על פי שיש בו צואה, קורא כנגדו בסמוך ואינו חושש אם אין מגיע לו ריח רע³⁰⁹".

³⁰² **צואה שקפאה ואינה מוציאה ריח(מג"א):** הסתפק בכך המג"א אם הולכים בתר השתא שאין ריח או שסו"ס יכולה לחזור למצבה הרגיל ואסור, והכריעו האחרונים - לאסור בזה, והקורא כנגדה חוזר וקורא או מתפלל(בתורת נדבה).

צואה המכוסה בשלג - חשיב כיוסי ויכול לקרות כנגדה.

³⁰³ או בבגד.

³⁰⁴ **טופח עמ"נ להטפוח =** שאם מניח ידו עליהם - היד נהיית לחה כזאת שדבר אחר שיניחו על היד יקבל ממנה לחות מרוב רטיבות שקיבלה.

³⁰⁵ **מקור וביאור הדין:** בברכות ה' נחלקו מה נחשב לרטיבות כזו שאין להתפלל ולקרוא ק"ש כנגדה: **לת"ק -** "נבלעו מותרים, לא נבלעו - אסורים". **לר' יוסי -** "כל זמן שמטפחים אסורים", והעמידה שם הגמ' את המקרה שהם חולקים בטופח עמ"נ להטפוח.

מחלוקת הראשונים:

- הרמב"ם פסק - שכל שזה מרטיב את היד אפילו שאינו טופח עמ"נ להטפוח - כבר יהיה אסור להתפלל כנגדו.
- הרא"ש בשם הגאון - דווקא בטופח עמ"נ להטפוח יהיה אסור.

הב"י פסק כרמב"ם וכ"כ בשו"ע בסתמא, אבל אחרי כן הביא את שיטת הרא"ש וכתב שנהגו לסמוך על זה.

ובמשנ"ב(ד') כתב שהסכימו כל האחרונים להקל - שרק טופח עמ"נ להטפוח הוי מ"ר שאסור לקרות ולהתפלל כנגדם, וצריך להרחיק מהם ד"א.

³⁰⁶ **מי שהורטב בגדו במ"ר ברמה של טופח עמ"נ להטפוח - מה יעשה כדי שיוכל להתפלל:** כתב המשנ"ב(ד') - שסגי שיביא

מעט מן המעט מים וירטיב המקום, ואפילו בפחות מרביעית סגי. ואע"פ שלעיל בסימן עז' למדנו שצריך לבטלם ברביעית מים - כאן מדובר שהם בלועים בקרקע או בבגדים ואינם גלויים ולכן סגי בביטול במים כלשהם.

³⁰⁷ **ק"ש ותפילה כנגד בית הכסא:** כנגד ישן - לכ"ע אין קורין, כמובא בברכות נו'. ושם הגמ' העלתה איבעיאי - האם הזמנה של בית הכסא אוסרת או לא ולא פשטה.

נחלקו הראשונים האם הזמנה אוסרת וכן האם מותר לקרוא ולהתפלל בבית הכסא חדש:

- רי"ף - לא הזכיר את האיבעיא של הגמ' ומכך למדו שאינו אוסר בכך - לא הזמנה ולא קריאה אפילו בתוך ביכ"ס חדש. והטעם הוא כי כל הספק הוא דרבנן כי מהתורה דווקא ביהכ"ס ישן אסור.

- רא"ש ורמב"ם - החמירו לאסור - ולכן גם הזמנת בית כסא אוסרת ובוודאי קריאה בבית כסא חדש. אולם יש להדגיש

ולשים לב - גם לרמב"ם ולרא"ש אין דין בית הכסא חדש - שהזמינו ועדיין לא השתמש בו כדין בית הכסא ישן, לכן יהיה

מותר לקרוא כנגד בית הכסא שהוזמן(כסע' ב') ורק בתוכו אסור, כי סו"ס מתייחסים למה שהזמין אותו.

³⁰⁸ איסור ביהכ"ס ישן הוא מהתורה - כיוון שהיו מקום שאין המחנה בו קדוש, אפילו אין בו צואה.

סעיף ב'- האם "הזמנה" אוסרת:

שו"ע- "הזמינו לבית הכסא ועדיין לא נשתמש בו"³¹⁰, מותר³¹¹ לקרות כנגדו אבל לא בתוכו³¹².

סעיף ג'- דין "ידות" בהזמנת בית הכסא:

שו"ע- "אמר בית זה יהא לבית הכסא, ואמר על בית אחר: וגם זה, דינם שוה"³¹³. ואם אמר על השני: ובית זה, ולא אמר: וגם זה, הרי השני ספק אם הזמינו לכך אם לאו, לפיכך אין קורין בו לכתחלה, ואם קרא בו, יצא.

סעיף ד'- בית הכסא של "פרסיים":

שו"ע- "בית הכסא שהוא בחפירה ופיו ברחוק ד' אמות מן הגומא"³¹⁴, והוא עשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק וכן המי רגלים יורדין מיד לגומא, כסתום דמי ומותר לקרות בו אם אין בו ריח רע וגם אין משתינין בו חוץ לגומא".

³⁰⁹ **דין מחיצות בית הכסא: השו"ע היקל בדינם** וכתב שהם חוצצות מבית הכסא ולכן ניתן לקרוא כנגדם ובסמוך. **אולם** במשנ"ב(ה') הביא בשם הרבה מן האחרונים שחולקים על זה ואומרים שמחיצות מיוחדות לבית הכסא- יש לדונם כגרף של רעי. ולכן יש להרחיק ממחיצות של בית הכסא(שהם רק לו)- ארבע אמות ולפניו כמלוא עיניו. וע"פ זה הזהיר שלא קרוא ולהתפלל בחצר כנגד מחיצות בית הכסא וכד'.

הלכה למעשה בימינו- בדרך כלל אין בית הכסא שעושים לו מחיצות רק לעצמו אלא הוא נמצא בתוך בית או אפילו אם זה שירותים ציבורים נפרים- זה בתוך מבנה קטן שיש בו גם מקום לשטיפת ידים וכד', דהיינו שהקירות החיצוניים של המבנה אינם חשובות ל"מחיצות בית הכסא" שבהם החמירו האחרונים. **ואולי רק בשירותים כימיים** המצויים במחנות, ב"שטח" וכד' יש להתייחס למבנה עצמו העשוי מפלסטיק בד"כ כמחיצות בית הכסא שבהם החמירו- ולא להתפלל כנגדם. אולם גם שם נלע"ד שלא חשיב ממש מחיצות בית הכסא אלא מבנה בו יש שירותים וגם בזה יש מקום להקל.

³¹⁰ ברגע שהשתמש בו פעם אחת כבית הכסא- כבר נחשב לבית הכסא ישן לכל דיניו והקריאה כנגדו אסורה מן התורה ודינו כדין צואה.

³¹¹ מה שהתירו לקרוא כנגדו מלמד ש"הזמנה לאו מילתא" כי אם הזמנה הייתה מועילה אזי היה דינו כבית הכסא לכל דבר- והיה אסור לקרות כנגדו כדין בית הכסא ישן. מכך שמותר לקרות כנגדו- סימן שהזמנה לאו מילתא ואין דינו כבית הכסא ישן, אולם- מ"מ החמרנו כרבמ"ם ורא"ש שגם אם הזמנה לאו מילתא- אין לקרוא בתוכו מכיוון שזה ביזיון לתפילה ולק"ש, ודווקא בתוכו.

³¹² **האם "הזמנה" של בית הכסא אוסרת:** דהיינו, מקום שעדיין לא השתמשו בו לבי הכסא אך קראו לו זמינו אותו לשמש כבית הכסא- האם יש לו דין בית הכסא לענין זה שאסור לפניו כמלוא עיניו ומצדדיו ואחריו צריך להרחיק ד' אמות?

בשאלה זו דנה הגמ' בברכות כו' ונחלקו בכך הראשונים:

- **הרי"ף-** לא הזכיר את האיבעיא הזו של הגמרא ומכך משמע שפסק בה לקולא- שאין הזמנה אוסרת. **והסבירו הר' ר' יונה**- שכיוון שמדאו' רק בית הכסא ישן אסור, אזי כאן מדובר האם הזמנה עושה אותו חדש או לא והוי דין דרבנן ולכן ספיקו לקולא. **היוצא לרי"ף הוא-** שהזמנה אינה אוסרת ואפילו בבית הכסא חדש מותר בתוכו.
- **רמב"ם, רא"ש-** החמירו בענין וקבעו שהזמנה אוסרת. **מכך שהגמ' מביאה את דברי רב חסדא-** שמותר לאדם להתפלל כנגד בית הכסא חדש- משמע שרק כנגדו, אבל בתוכו ודאי אסור, ודין הזמנה כדין בית הכסא חדש. **אולם- גם לשיטתם אין הכוונה שהזמנה מילתא לגמרי-** מכיוון שאינם אוסרים לקרות כנגדו כמו בביהכ"ס ישן, אלא היא מילתא חלקית- לענין זה שאסור לקרוא בתוכו(לעומת הרי"ף שהתיר כי כלל לאו מילתא).

להלכה כתב הב"י שנקטינן כרא"ש וכרבמ"ם, וכן פסק בשו"ע- שבית כסא שהזמינו –אין לקרות בתוכו אלא רק כנגדו.

³¹³ מדובר כאן בנושא של "ידות בית הכסא", והיינו האם יש דין תליה גם בהזמנת בית הכסא. בדומה לדיני "ידות נדרים- כנדרים".

רמ"א - "אבל אם משתינין בהם לפעמים, אסור להרהר בהם בדברי תורה, כ"ש לקרות ק"ש (הגהות מיימוני)".

סעיף ה' - ספסל נקוב שאינו גרף של רעי:

שו"ע - "בני אדם שיש להם ספסל נקוב ונפנין עליו, מותר לקרות ק"ש כנגדו, כיון שאין הצואה על הנקב וגם אין הגרף תחת הנקב, ועוד שהנקב תמיד מכוסה בדף (וכל מי שקורא במקום שאין קורין, חוזר וקורא) (מיימוני פרק ג')".

סימן פד' - אם מותר לקרות במרחץ:

סעיף א' - דיני ק"ש בבית המרחץ:

שו"ע - "מרחץ חדש שלא רחצו בו, מותר לקרות בו³¹⁵; ובישן, בבית החיצון שכל העומדין שם לבושים, מותר; ובאמצעי, שקצת העומדין שם לבושים וקצת ערומים, יש שם שאילת שלום אבל לא ק"ש ותפלה"³¹⁶. **הגה:** ומותר להרהר שם בד"ת³¹⁷ (ר"ן פ"ק דשבת ופרק כל הצלמים); **שו"ע -** ובפנימי, שכולם עומדים שם ערומים, אפילו שאלת שלום אסור³¹⁸. (ואסור לענות אמן בבית המרחץ³¹⁹) (ר"ן פרק כירה)".

סימן פה' - באיזה מקומות אסור לקרות ק"ש:

סעיף א' - איסור ק"ש במבואות המטונפות:

³¹⁴ **בתי כסא של "פרסיים" - בגמ' בברכות נו' מביא רבא -** שבתאי הכסא של פרסיים "כסתומין דמו ומותר" - לקרות בהם ק"ש ותפילה. המבנה היה כמובא בשו"ע - שהצואה והמ"ר היו נעלמים ומרוחקים ממקום בית הכסא, ולכן מקום בית הכסא עצמו נחשב כמרוחק ד"א מהצואה והוא עצמו אינו מוגדר כבית הכסא.
בב"י מביא שרבני צרפת החמירו גם בבתי כסא אלו כי מי רגלים היו מצויים בהם תמיד. **לעומת זאת רבנו האי כתב** - שביהכ"ס שלהם היו במדרון והיו המים יורדים מהם מיד ולכן מותר לקרות בתוכו.
השו"ע פסק להלכה - שבתאי כסא כאלו - "כסתום דמי ומותר לקרות בו" **ובתנאי** - שאין בו ריח רע (ברור) ושארין בו מ"ר. **הרמ"א מחמיר כרבינו הצרפתיים** - שאין להקל במקום בו משתינים לפעמים גם מחוץ לגומא.
³¹⁵ אע"פ שבבית הכסא למדנו שכבר מרגע ההזמנה אסור לקרות בתוכו, כאן הקלו יותר שיכול לקורא אפילו בתוכו ק"ש, כל שהוא חדש, כי מאוס הוא פחות מביהכ"ס.

האם בתי השימוש של ימינו דומים לשל פרסיים? כתב החזו"א, סימן יז', ס"ק ד'יא' - אין לדמות לגמרי בתי שימוש של ימינו לאלו של פרסיים, שכן בימינו הצואה שוה עד שנשטפת ולכן יש להחמיר ולא להקל בהם כמו בשל פרסיים. **ובמנחת יצחק, ח"א, סימן ס',** כתב שאם המקום אינו מיוחד רק לבית הכסא - זה קל יותר, ואפשר למעשה להקל בזה לעניין נטל"י ליוצא מבית הכסא ובוודאי בשעת הדחק.

³¹⁶ **דין הקורא ק"ש ומברך בבית האמצעי:** למדנו שבבית האמצעי מותרים רק בשאילת שלום. **אולם כתב הט"ז שמי קרא שם** ק"ש או בירך איזה ברכה - יצא בדיעבד י"ח ואינו צריך לחזור ולקרות. **אא"כ** עמד מולו אדם ערום ואז קרא כנגד הערוה ולא יצא י"ח. ³¹⁷ ואפילו נגד אנשים ערומים, כי לא אסרו הרהור כנגד ערוה.

³¹⁸ **אדם ששמו "שלום" -** מחלוקת אם מותר לקרוא לו בשמו בחדר הפנימי, כי הרי לא מתכווין להזכרת השם, **ופסק המשנ"ב לקולא** כי היו מילתא דרבנן.

³¹⁹ דווקא בחדר הפנימי, אבל בחדר האמצעי מותר לענות אמן. ואם אומר לו אדם שלום - בחר פנימי יאמר "מרחץ הוא", ובחדר אמצעי יאמר "אין משיבין במרחץ" - שכיוון שזה דבר הלכה אין לאומרו אלא באמצעי בלבד ובדרך של רמז בלבד.

שו"ע- "לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש³²⁰. ואפילו אם היה קורא ובא, צריך להפסיק כשיגיע למבוי המטונף, וכשיצא משם, אפילו שהיה כדי לגמור את כולה, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק".

רמ"א- "וי"א שחוזר לראש, וכן עיקר³²¹ (וע"ל סי' ס"ה)".

סעיף ב'- הרהור בד"ת בבית הכסא ובמקומות המטונפים:

שו"ע- "אפי' להרהר בד"ת, אסור בבית הכסא ובבית המרחץ ובמקום הטונפת, והוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים³²². **הגה:** ואפי' הלכות המרחץ אסור ללמוד במרחץ (ר"ן פ' כירה ובי"י בשם א"ח). **שו"ע-** דברים של חול, מותר לאמרם שם בלשון הקדש³²³. וכן הכנויים, כגון רחום, נאמן וכיוצא בהם, מותר לאמרם שם; אבל השמות שאינם נמתקין, אסור להזכירם שם³²⁴. ואם נזדמן לו שם להפריש מדבר האסור, מפריש, ואפילו בלשון הקודש ובענייני קודש³²⁵".

רמ"א- "ובמקום שמותר להרהר בד"ת, מותר לפסוק דין ובלבד שלא יאמר טעמו של דבר (ר"ן פ"ק דשבת ובפרק כל הצלמים)".

סימן פו'- שצריך להרחיק מן מים סרוחים:

סעיף א'- הרחק ממים סרוחים:

שו"ע- "מים סרוחים, או מי משרה ששורין בהן פשתן או קנבוס, צריך להרחיק מהם כמו מן הצואה"³²⁶.

סימן פז'- כמה צריך להרחיק בשעת ק"ש מן גרף של רעי:

סעיף א'- גרף של רעי דינו כצואה, אא"כ עשוי מחומר שאינו בולע לתוכו:

שו"ע- "גרף של רעי ועביט של מי רגלים, של חרס או של עץ, צריך להרחיק מהם כמו מצואה³²⁷, אפילו הטיל בהם מים; אבל אם הן של מתכת, או של זכוכית, או של חרס מצופה, מותר³²⁸ אם הם רחוצים יפה"³²⁹.

³²⁰ **מקור הדין:** בדין זה חלקו בגמ' בברכות כד: והסכימו כל הפוסקים לחומרא- שמבואות המטונפים דינם כבית הכסא.

³²¹ מחלוקות זו התבארה לעיל בסימן סה', השו"ע הבין שרק בתפלת ש"ע יש דין חזרה לראש התפילה אם שה כדי כולה, ואילו הרמ"א הבין שגם לעניין ק"ש כך כל שזו הייתה הפסקה באונס בגופו או מקומו.

³²² וכן הסכימו כל הפוסקים, למעט ר' ירוחם שהביאו הב"י ומשמע ממנו שמותר להרהר בד"ת כגון מי שאנוס ואינו יכול לצאת מהמקום המטונף- שיברך הברכה בהרהור וכד'. **אולם בב"י תמהה על דבריו** וניסה להעמידו באופן אחר. ע"ש.

³²³ ומידת חסידות להחמיר.

³²⁴ **לסיכום- מה משמותיו מותר להזכיר:** מהאחרונים עולה שכל מה שמבינים שהוא מתכווין לקב"ה- אין לאומרו, שהרי גם

"שלום" שזה שמו ושם של עוד דברים ואין לאומרו. ולכן בוודאי אין להזכיר- "ברוך ה'", "ה' ירחם", "חס ושלום" וכד'.

³²⁵ כגון שאומר לחבירו- אסור להזכיר כאן שם ה' וכד'. **ונחלקו האחרונים** האם צריך לומר לו בדרך קיצור כגון- "אל תזכיר" או שיכול לומר לו בלשון הוראה מפורשת שיהיה ברור שזה דבר הלכה ויאמר- "אסור לה זכיר כאן שם זה".

³²⁶ **ע"פ המשנה בברכות כב.:** ודווקא סירחון כזה שבנ"א מצטערין ממנו. וכאשר יש ריח כזה דינו כצורה ממש, והאיסור לקרות לידו הוא מן התורה.

³²⁷ ודינו כדינה לכל דבר, כגון- אם קרא ואז מצא בתוך ד"א- אם הוא במקום שהיה לו להסתפק בתחילה וכד'.

סעיף ב' - האם מועילה הפיכת הגרף/עביט:

שו"ע - "גרף ועביט של חרס או של עץ שכפאו על פיו, יש מתירין ויש אוסרין, והלכה כדברי האוסרים"³³⁰.

סעיף ג' - בית שיש בו עביט:

שו"ע - "מותר לקרות ק"ש בבית שיש בו צואה ומי רגלים או גרף ועביט, כיון שהרחיק מהם כשיעור שנתבאר בסימן ע"ט, וכן אם כפה עליהם כלי אף על פי שהם עמו בבית, הרי אלו כקבורים ומותר לקרות כנגדו"³³¹.

³²⁸ **גרף או עביט של זכוכית/ פלסטיק וכד' שאינם בולעים - למעשה: אמנם הט"ז החמיר אך רוב האחרונים וכמעט כולם הסכימו להקל בכך (משנ"ב, ד').**

³²⁹ **בברכות כה:-** גרף של רעי ועביט של מי רגלים דינם כצואה לעניין ההרחקה מהם. **וכתבו הפוסקים להקל בכאלו העשויין ממתכת, זכוכית וכד' - שאינם בולעים לתוך דפנותיהם את הצואה, ולכן כל שהם נקיים ורחוצים אין לדונם כגרף של רעי האסור.**
³³⁰ המתירים אומרים שלא גרע מצואה שהניחו עליה משהו, והאוסרים אומרים שכיון שזה בלוע בתוכו לא מהני מה שהופכים כי תוכו כברו.

³³¹ **דין בית שיש בו צואה או גרף של רעי: בברכות כד' נחלקו התנאים מה דין בית שיש בו צואה או גרף של רעי:**

- **ר' שמעון בן אלעזר -** אפילו בית ענק- נחשב כבתוך ד"א, ולכן לא יקרא שם עד שיוציא אותו משם או עד שיניחנו מתחת למטה ואז נחשב לברשות אחרת.
 - **רבן שמעון בן גמליאל -** אין הבית כולו נחשב כבתוך ד"א, אלא יש להרחיק ממנו ד"א, אא"כ הוא מאחורי מיטה אז המיטה נחשב להפסק, מחיצה ויכול לקרות גם בתוך ד"א.
 - **חכמים -** בכל מקרה יש להרחיק ד"א, ואין חילוק בין לפני המיטה לאחריה.
- להלכה -** אמנם ר"י בן גיאת פסק לחומרא שכל הבית כד"א. אולם למעשה הסכימו הרבה מהראשונים (רי"ף, רא"ש, רמב"ם) - שכיון שרבה פסק בגמרא שאין הלכה כר' שמעון בן אלעזר - אזי אין כל הבית חשוב כד"א ויש להרחיק ד"א מן הגרף, וסגי בהכי.

ולעניין המחלוקת האם המיטה נחשבת לחציצה:

זה לשון הגמ' בברכות כה: "אמר רב יוסף, בעאי מיניה מרב הונא: מטה פחות משלשה - פשיטא לי דכלבוד - דמי; שלשה, ארבעה, חמשה, ששה, שבעה, שמונה, תשעה, מהו? אמר ליה: לא ידענא. עשרה, ודאי לא מיבעי לי. אמר אביי: שפיר עבדת דלא איבעיא לך, כל עשרה רשותא אחריתי היא. אמר רבא, הלכתא: פחות משלשה - כלבוד דמי, עשרה - רשותא אחריתי היא, משלשה עד עשרה - היינו דבעא מיניה רב יוסף מרב הונא ולא פשט ליה".

ונחלקו הראשונים כיצד לפרש את הגמ':

- **הגאון -** השאלה היא לשיטתו של רשב"ג-שאמר שהמטה חוצצת, וברור לנו שפחות מלושה אינה חוצצת, ויותר מעשרה - חוצצת, כל שאלתינו היא בין לבין - ונשארנו בספק ולכן לחומרא - שכל פחות מעשרה אינו חוצץ. ומ"מ יוצא מכך שהגמ' שאלה על שיטתו - שכנראה הלכה כמותו, ומיטה היא כן חוצצת.
 - **רש"י -** השאלה אינה לשיטתו של רשב"ג, אלא בכלל לשיטתו של רשב"א שנדחה להלכה, והשאלה היא איזה גובה נחשב שהמיטה מכסה את הגרף ל רעי. ומ"מ אין הלכה כמותו, אבל גם אין ראייה שהלכה כרשב"ג, כי לא שאלה הגמ' לשיטתו.
- פסיקת ההלכה - האם מיטה נחשבת לחציצה:** האם מטה נחשבת לחציצה המפרידה: בעניין זה האריך המשנ"ב (ט') ואלה עיקרי דבריו: כדי שמיטה וכד' תחצוץ צריך שתהיה גבוהה 10 טפחים ותהיה מלאה והיינו שלא יהיו לה רגליים גבוהות וכד' כי אז לא הוי מחיצה, ולכן שולחן גבוה למשל אינו מפסיק. בנוסף - יש שכתבו שדווקא אם היא מקיר לקיר ובכלל יש הרבה אחרונים שחולקים על דין זה דלא הוי מחיצה, ולפיהם יש להקל רק מול משהו שנאסר מדרבנן כמו עביט של מ"ר בלבד. עוד כתב שדברם המשמשים רק לבית כגון תנור - לא חשיבי חציצה כי בטלים לבית, אבל שאר כלי הבית שאינם מיוחדים לבית דוקא - חוצצים לשיטתו.
- סיכום -** יש אחרונים שמקילים שכל כלי ודבר שהוא מלא ובגובה 10 טפחים הוי חציצה ויהיה מותר לקרות כשהוא מפסיק בינו לבין העביט ובלבד שאינו רואה את העביט ושאינו ריח. ויש אחרונים שמחמירים שלא הוי חציצה בכה"ג.

סימן פח' - בעל קרי מותר בק"ש:**סעיף א' - בעל קרי בק"ש:**

שו"ע - "כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין, חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ותפלה עד שיטבול, כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח"כ בטלו³³² אותה תקנה, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בד"ת ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין³³³, וכן פשט המנהג".

רמ"א - "יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר, (הגהות מיימוני פ"ד) וי"א שמוותרת בכל, וכן עיקר (רש"י הלכות נדה), אבל המנהג במדינות אלו כסברא ראשונה. ובימי לבון נהגו היתר. ואפילו במקום שנהגו להחמיר, בימים נוראים וכה"ג, שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרין לילך לבהכ"נ כשאר נשים, כי הוא להן עצבון גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ (פסקי מהרא"י סי' קל"ב)".

הלכות תפילה:**סימן פט' - הלכות תפלה וזמנה:****סעיף א' - זמן תפילת שחרית:**

שו"ע - "זמן תפלת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב: ייראוך עם שמש (תהילים עב, ה) ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא³³⁴. ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות³³⁵ שהוא שלישי היום. ואם טעה, או עבר, והתפלל אחר ד' שעות עד חצות³³⁶, אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא³³⁷. **רמ"א** - "ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית (ב"י בשם הרשב"א פרק תפלת השחר) וע"ל ריש סי' קי"ח".

סעיף ב' - שלא יקדים ויתן שלום לחברו:

³³² בטלו אותה משום ביטול תורה ומשום ביטול פו"ר.

³³³ **כיצד מתקיימת רחיצת 9 קבין (משנ"ב, ד):** האדם צריך לעמוד זקוף ושתי ידיו כנגד ליבו לא מחובקות יותר מדי, ויש לשפוך כנגד גופו ממש וללא הפסק. ושיעור 9 קבין - כ- 12.5 ליטר.

³³⁴ ישנם מצבים בהם מותר לכתחילה להתפלל משעלה עמוד השחר, **והם יתבארו בסימן ח'** והיינו באדם היוצא לדרך ולא תהיה לו שהו להתפלל בדרך - יקדים ויתפלל שחרית בביתו משעלה עמוד השחר ואז ייצא לדרך. ³³⁵ שעות זמניות.

³³⁶ ומי שלא התפלל ועברו ה-4 שעות - צריך להתפלל אחר ארבע שעות עד חצות. ועדיף שיתפלל אז בתורת נדבה כדי לחוש לפוסקים האומרים שאם עברו 4 שעות כבר אינו יכול להתפלל שחרית (משנ"ב, ו').

³³⁷ מקור הדין **במשנה בברכות כו'** - "תפילת שחרית עד חצות, ר' יהודה אומר עד ד' שעות", והלכה כר' יהודה והיינו עד סוף שעה רביעית. ולכתחילה טוב בנץ החמה, והמשנה עסקה למאחרים מכך - עד מתי יכולים לכתחילה. **ותחילת הזמן משעלה עמוד השחר** - שכן שחרית היא כנגד קרבן התמיד שזמנו משעלה השחר, אבל קבעו חכמים שלכתחילה יתפלל מהנץ, שנאמר "יראוך עם שמש".

שו"ע- "כיון שהגיע זמן תפלה, אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום³³⁸, משום דשמו של הקדוש ברוך הוא שלום, אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב; ואפילו זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לראות איזה עסק, אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם תפלה, אפי"ז זה הלשון אסור. וכן אסור לכרוע לו כשמשכים לפתחו, וי"א דכריעה אסורה אפי"ז בלא משכים לפתחו. ואם התחיל לברך הברכות (אח"כ), אין לחוש כל כך. ואם אינו משכים לפתחו, אלא שפגע בו בדרך, מותר ליתן לו שלום. וי"א שאפילו במוצא חבירו בשוק לא יאמר לו אלא צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל³³⁹, עד שיתפלל³⁴⁰."

סעיף ג'- איסור התעסקות, יציאה לדרך ואכילה קודם התפילה:

שו"ע- "אסור לו להתעסק בצרכיו, או לילך לדרך³⁴¹, עד שיתפלל תפלת י"ח. (ויש מקילין, לאחר שאמרו מקצת ברכות, קודם שאמרו ברוך שאמר, וטוב להחמיר בזה), (תרומת הדשן סי' י"ח) ולא לאכול ולא לשתות, אבל מים מותר לשתות קודם תפלה³⁴², בין בחול ובין בשבת וי"ט³⁴³. וכן אוכלים ומשקין לרפואה, מותר³⁴⁴."

סעיף ד'- מי שאינו יכול לכווין- יכול לשתות/לאכול:

שו"ע- "הצמא והרעב, הרי הם בכלל החולים, אם יש בו יכולת לכווין דעתו, יתפלל; ואם לאו, אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה³⁴⁵."

³³⁸ מקורו בגמ' בברכות יד' בשם רב- "כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה". ובראשונים הובאו כמה שיטות בעניין- מה גדרו של האיסור(ב"י):

- רבני פרוניצא- אפילו משכים לפתח חברו שרי כל שלא מזכיר מילת "שלום" שהיא שמו של הקב"ה. אבל שאר מילים כמו "בוקר טוב"- שרי.
- ר' יונה- מה שאסור זה דווקא מי שהולך לפתח של חברו, אבל סתם פוגשהו- יכול לומר שלום.
- ר' ירוחם- "שלום" פירושו מעשה של כריעה, אל סתם דיבור אינו אסור

והשו"ע הביא את כל השיטות.

³³⁹ יש לשים לב לדברים אלו של השו"ע- "אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל."

³⁴⁰ **החזרת שלום**- ולכל השיטות- אם חברו התחיל ופנה אליו- יכול הוא להשיב לו שלום.

³⁴¹ **אדם שצריך להגיע מוקדם למקום- האם יכול לצאת לדרך קודם תפילה?(משנ"ב. כ')**-

במקרה רגיל- אין צאת לדרך קודם תפילה, וכמו כתב בשו"ע. אולם במצבים דחוקים- כגון "שהשיירא לא ממתנת לו" וה"ה לכל מיני מצבי דחק כגון שאם לא יקדים לצאת יאחר לדברים חשובים וכד'-

ולענין מה עדיף- תפילה משעלה עמוד השחר- קודם שיצא לדרך או שייצא לדרך ויתפלל רק כשיגיע(בתוך ד' שעות)- ע' בסע' ח' בסימן זה.

³⁴² **במשנ"ב(כב)כתב** שה"ה שמותר קפה ותה- אבל דווקא בלי סוכר וחלב, כי הם נחשבים לגאווה, אולם כתב שיש נוהגים להקל לשתות עם סוכר.

³⁴³ **אפילו בשבת ויו"ט-** להוציא מהחושבים שבשבת יש בעיה נוספת של אכילה לפני קידוש. דאין הדבר כן אלא מזמן שהתחייב בקידוש- והוא משהתפלל שחרית, אבל קודם תילה אינו חייב לקדש וממילא אין איסור מצד זה אלא רק משום גאווה.

³⁴⁴ **יסוד האיסור הוא במה שכתב הטור-** שמי שמתעסק בעסקיו קודם שעוסק בעסקי שמים נחשב כמתגאה לפני המקום ועליו נאמר- "ואותי השלכת אחרי גויך". ולכן, במקרים בהם אין בכך גאווה, כגון שאינו יכול להתרכז בתפילה או שהוא חולה וכד'- יש להתיר לו.

³⁴⁵ חידוש זה שמי שצמא/ רעב נחשב כחולה לענין זה מובא מפורשות ברמב"ם וכתבו כאן בשו"ע.

ובמשנ"ב(כח) הביא בשם סידור האריז"ל שר' חיים ויטאל עצמו כשהיה חלש ליבו- אכל או שתה איזה דבר לחזק גופו, ולא אסר כי אם למלאות תאוותו.

סעיף ה' - המתחיל לאכול קודם שעלה עמוה"ש:

שו"ע - "ואם התחיל לאכול קודם עלות השחר, צריך להפסיק. וי"א שא"צ להפסיק".

סעיף ו' - לימוד קודם התפילה:

שו"ע - "אפילו ללמוד, אסור משיגיע זמן תפלה, והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ, דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן ק"ש ותפלה; אבל מי שרגיל לילך לבהכ"נ, מותר. ואם הוא מלמד לאחרים, אפילו אם אינו רגיל לילך לבית הכנסת, מותר כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד (ע"ל סי' ק"ו)".

סעיף ז' - תספורת ורחיצה קודם תפילת שחרית:

שו"ע - "מותר להסתפר וליכנס למרחץ, שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי".

סעיף ח' - המשכים לדרך יכול להתפלל משעלה עמוד השחר:

שו"ע - "בשעת הדחק, כגון שצריך להשכים לדרך, יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות ק"ש עד שיגיע זמנה³⁴⁶. (אם אפשר לו לקרות ק"ש על הדרך, דהיינו שיתכוין בפסוק ראשון וכמו שנתבאר לעיל סי' נ"ח) (ב"י בשם הרשב"א), ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפלה, הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד, ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה".

סימן צ' - מקום הראוי להתפלל עם הצבור, ודין ההולך בדרך:**סעיף א' - שלא יעמוד בתפילתו על מקום גבוה:**

שו"ע - "המתפלל, לא יעמוד על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל (ואפ"י אינן גבוהין ג', ב"י בשם מהרי"א), ולא על גבי מקום גבוה³⁴⁷, אלא א"כ היה זקן או חולה, או שהיה כוונתו להשמיע לצבור".

³⁴⁶ **מה עדיפה - תפילה בעמידה (בנחת) בעמוד השחר או תפילה בדרך (בהליכה) אחרי הנץ: השו"ע פסק** שעדיף שיקדים

ויתפלל כמו שצריך בבית שלו ויעמוד בש"ע מאשר שיתפלל תוך כדי "תנועה" בדרך- אחרי הנץ. **ובמשנ"ב(מב')** הביא שהרבה לא נוהגים כך ומתפללים בדרך וכנראה הם סומכים דעתם על מ"ד שעדיף לסמוך גאולה לתפילה יותר מאשר תפילה בעמידה ובמתינות.

הלכה למעשה: מי שצריך להגיע מוקדם לעיר רחוקה ורוצה לצאת מוקדם בשביל שיוכל להגיע בלי פקקים- מה עדיף-

שיתפלל יחיד בביתו קודם הנץ וקודם שיוצא לדרך או שייצא לדרך ויתפלל אחרי כן במניין במקום אליו יגיע:

נלע"ד שכל דבריו של השו"ע זה רק כי בדרך לא יוכל להתפלל בעמידה כדבעי, אך אם מדובר בנסיעה למשל של שעה וחצי שיוכל להגיע לבית הכנסת ולהתפלל בו בזמן תפילה, בציבור, בבכ"ס, בנחת- בכה"ג לא דיבר השו"ע שעדיף להקדים תפילה קודם הנץ, אלא נלעד שיע ויתפלל שם תפילה בזמנה, במנין, בבכ"ס.

ומ"מ לק"ש- צריך להמתין עד שיגיע זמנה.

מי שהוא בדרך ורואה שיעבור זמן תפילה- יתפלל בדרך מהלך או מיושב.

³⁴⁷ **איסור עמידה על מקום גבוה-** שני טעמים בדבר: 1. שלא יוכל לכווין מפני פחד שמא יפול, ולעניין זה אפי' נמוך מ-ג' טפחים. 2.

יש בכך גאוה, והרי נאמר "ממעמקים קראתיך ה'" ולעניין זה רק מקום גבוה- ג' טפחים ומעלה.

סעיף ב' - מה נחשב מקום גבוה:

שו"ע - "שיעור מקום גבוה שאמרו, ג' טפחים. היה גבוה ג' ויש בו ד' אמות על ד' אמות, הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו. וכן אם היה מוקף מחיצות, אף על פי אין בו ד' על ד', מותר להתפלל בו, שאין גובהו ניכר, כיון שחלק רשות".

סעיף ג' - האומנין יכול לקרוא בראש הזית והתאנה:

שו"ע - "האומנין שעושין מלאכה לבעל הבית יכולין להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, ואין בזה משום לא יעמוד ע"ג מקום גבוה ויתפלל, דכיון שעלו לעשות מלאכתם הוי כמו שעלה לעלייה; ובשאר אילנות, צריכים לירד. והטעם שנשתנה הזית משאר אילנות, מפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות, ויש טורח גדול בעלייתם ובירידתם, ויתבטלו ממלאכתם ולפיכך אמרו שיתפללו שם, אבל שאר אילנות דליכא ביטול, ירדו. ובעל הבית, אפילו מראש הזית והתאנה צריך לירד להתפלל, דהא אינו משועבד למלאכה, שהוא ברשות עצמו ואם הקילו אצל פועלים מפני ביטול מלאכה, לא הקילו אצל בעל הבית".

סעיף ד' - שיהיו בביכנ"ס חלונות:

שו"ע - "צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדן, וטוב שיהיו בבהכ"נ י"ב חלונות³⁴⁸".

סעיף ה' - שלא להתפלל במקום פתוח:

שו"ע - "לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר"³⁴⁹.

סעיף ו' - אין מתפללים בחורבה:

שו"ע - "ולא בחורבה, מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקים".

סעיף ז' - תפילה אחורי ביכנ"ס:

שו"ע - "ולא אחורי בהכ"נ, אם אינו מחזיר פניו לבהכ"נ; ואחורי ב"ה הוא הצד שהפתח פתוח בו והוא הפך הצד שפונים אליו הקהל כשמתפללים. וי"מ בהפך וראוי לחוש לדברי שניהם. וגם כשמתפלל בשאר צדדים, חוץ לבהכ"נ, יש להחמיר שיחזיר פניו לב"ה. וכל זה כשניכר שמחזיר אחוריו לב"ה, אבל אם הוא מתפלל בבית הסמוך לב"ה, פניו כנגד א"י כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל ב"ה, מותר, שאינו ניכר שמחזיר פניו מבהכ"נ".

סעיף ח' - מי שעובר אחורי בית כנסת בשעה שמתפללים שם:

שו"ע - "אסור לעבור חוץ לבהכ"נ בצד שהפתח פתוח בו, בשעה שהציבור מתפללים, מפני שנראה ככופר, כיון שאינו נכנס להתפלל; ואם נושא משאוי או שלבוש תפילין או שיש ב"ה אחר בעיר או שיש לב"ה זה פתח אחר (או שרוכב על הבהמה), מותר"³⁵⁰.

³⁴⁸ מיקום ה-12 חלונות אינו משנה, כל עוד יש גם בצד שהוא מתפלל אליו.

³⁴⁹ **תפילה בטיול:** מה יעשה מי שמטייל וצריך להתפלל?

כתב במשנ"ב(יא') - שעוברי דרכים לכ"ע יכולים להתפלל בשדה, ומ"מ אם יכול - יתפלל בין אילנות שם.

³⁵⁰ וע"כ נראה לענ"ד שבימינו, ברוב מקומות אין לחוש לכך - כי ב"ה יש כמה בתי כנסיות בכל מקום. ואולם - בישוב קטן שם יש מנין אחד - כל שלא נראה טרוד - יש בעיה בכך שעובר כנגד הפתח - כי מיחזי כמי שלא רוצה להתפלל איתם.

סעיף ט' - התפילה במניין:

שו"ע - "ישתדל אדם להתפלל³⁵¹ בב"ה עם הציבור³⁵², ואם הוא אנוס³⁵³ שאינו יכול לבוא לב"ה, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, (והוא הדין בני אדם הדרים בישובים ואין להם מנין, מ"מ יתפללו שחרית וערבית בזמן שהציבור מתפללים, סמ"ג). וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בב"ה³⁵⁴."

סעיף י' - לא יקדים תפילתו לציבור א"כ השעה עוברת:

שו"ע - "כשעומד עם הציבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת ציבור, אלא אם כן השעה עוברת ואין הציבור מתפלל לפי שמאריכים בפיוטים או לסבה אחרת, (אבל בלא שעה עוברת, יתפלל הפיוטים והתחינות עם הציבור ולא יפרוש מן הציבור אפילו לעסוק בדברי תורה וע"ל סימן מ"ח)".

סעיף יא' - מי שאינו נכנס לביכנ"ס שבעירו:

שו"ע - "מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו³⁵⁵".

סעיף יב' - מצוה לרוץ לביכנ"ס:

שו"ע - "מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת וכן לכל דבר מצוה, אפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה, אבל כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ".

סעיף יג' - יריקה בביכנ"ס:

שו"ע - "מותר לרוק בבהכ"נ, ודורסו ברגליו או מכסהו בגמיו".

סעיף יד' - ישכים להמנות עם עשרה ראשונים:

שו"ע - "ישכים אדם לב"ה, כדי שימנה עם היו"ד הראשונים³⁵⁶".

³⁵¹ עיקר העניין הוא שיתפללו עשרה אנשים גדולים ביחד תפילת שמונה עשרה.

³⁵² ועדיף שיתפלל בבית כנסת שיש בו יותר אנשים מאשר במניין שאין בו הרבה, משום "ברוב עם הדרת מלך".

עדיפה תפילה במניין בביתו מאשר בבית כנסת ביחיד.

³⁵³ **מי נחשב "אנוס" שפטור מן המניין (משנ"ב, ב, כט):**

"אנוס - היינו שתש כחו אף שאינו חולה. ואם הוא אנוס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הציבור יבוא לידי הפסד יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבהכ"נ בלא צבור אבל משום מניעת ריוח לא ימנע מלהתפלל עם הציבור דחילוק יש בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו וכ"כ בשם יעקב והעיד על הגאון מוה' זלמן מירל"ש ש"אב"ד דק"ק האמבורג **שפעם אחת** הלך לבהכ"נ מעוטף בטלית ותפילין כדרכו ופגע בו אדם אחד שהיה לו למכור אבנים טובות ורצה שילך עמו לביתו והגאון השיב לו שימתין עד שיבוא מבהכ"ס ובתוך כך מכרן לאחר והאחר הרויח בהם כמה אלפים ר"ט ושמח הגאון שמחה גדולה שהשליך מנגד ממון רב עבור תפלת צבור [מגן גבורים]".

³⁵⁴ **חידוש המשנ"ב (לג')** שת"ח וכד' שיש חילול ה' אם יראו שהגיע מאוחר לבית הכנסת- יכול להתפלל ביחיד בביתו **מאשר ביחיד בבית הכנסת**, למרות שיש מעלה בבית כנסת.

³⁵⁵ וכל המשכים ומעריב לבית הכנסת זוכה לאריכת ימים, שנאמר "אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתתי יום יום", וכתב אחריו-

"כי מוצאי מצא חיים" (משנ"ב, ב, לט').

³⁵⁶ **משנ"ב (מז):** והאר"י לא היה מן הראשונים כי הוצרך לפנות, שהיה לו חולי, וגם כדי שילך מעוטף בטלית ותפילין לבכנ"ס, וא"א קודם היום.

סעיף טו' - שלא ישאיר חברו לבד בבכ"ס שבשדות:

שו"ע - "אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבהכ"נ שבשדות או אפי' בבית הכנסת שבעיר, אם היא תפלת ערבית (שמתפללים בלילה), חייב חברו להמתין לו עד שיסיים תפלתו, כדי שלא יתבלבל בתפלתו. (ויש מחמירין אפילו ביום, ובב"ה שלנו שהם בעיר), (הטור ומרדכי בשם ר"י והר"י פ' קמא דברכות). ואם מאריך בבקשות ותחנונים, אינו חייב להמתין לו".

סעיף טז' - כמה ירחיק כדי להתפלל במניין:

שו"ע - "ההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה, אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללים בו, צריך לילך שם; ולאחריו³⁵⁷, צריך לחזור עד מיל, כדי להתפלל בו".

סעיף יז' - אין לצאת ממקום שיכול להתפלל בו במניין אם אינו מאחר:

שו"ע - "יש מי שאומר שמכ"ש שלא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללים בה בו, אם יכול לבוא למחוז חפצו בעוד היום גדול ושלא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפלה".

סעיף יח' - עדיפה תפילה בבימ"ד מביכ"ס:

שו"ע - "בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מב"ה, והוא שיתפלל בו³⁵⁸.
רמ"א - "וי"א דאפי' בלא יי' עדיף להתפלל בבהכ"מ הקבוע לו; ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי (הרי"י פ"ק דברכות). ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מב"ה (תשובת הרא"ש כלל ד' והטור). וכ"ש שלא יעסוק בתורה בב"ה בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות (הגהות אלפסי החדשים)".

סעיף יט' - שיהיה לו מקום קבוע לתפילה:

שו"ע - "יקבע מקום לתפלתו³⁵⁹, שלא ישנהו אם לא לצורך. ואין די במה שיקבע לו ב"ה להתפלל, אלא גם בב"ה שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע³⁶⁰".

סעיף כ' - שלא יתפלל בסמוך לפתח ביכהנ"ס:

שו"ע - "יכנס שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. י"מ שיעור שני פתחים דהיינו ח' טפחים יכנס לפניו, שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאוי ישיבת ב"ה ולפי"ז אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח, אין בכך כלום. וי"מ שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין, ולפי זה אם אינו פתוח לרשות הרבים אין בכך כלום. וי"מ שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס, אלא ישא שיעור שני פתחים. ונכון לחוש לכל הפירושים".

³⁵⁷ **כמה צריך להתאמץ היושב בביתו כדי להתפלל במניין (משנ"ב, נב):** המשנ"ב כתב שהיושב בביתו דומה להלכה מאחוריו,

ולכן צריך להתאמץ מרחק מיל. שכל שיש מיל ממנו עשרה- צריך להשתדל וללכת להתפלל במנין. ואם מרחק הליכת מיל הוא 12 דק' נראה שהיום שיש רכבים- צריך ליסוע עד מרחק 12 דק' מביתו.

³⁵⁸ החידוש הוא- שאפילו אם בביכ"ס יש ציבור גדול ואילו בבימ"ד ציבור מועט- יש להעדיף את מעלת בימ"ד על מעלת "ברוב עם הדרת מלך".

³⁵⁹ גם בביתו צריך לקבוע מקום שבו מתפלל.

³⁶⁰ ותוך ד"א- חשוב מקום אחד (משנ"ב, ס').

סעיף כא' - שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר:

שו"ע- "צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר³⁶¹. ודבר קבוע כגון ארון ותיבה אינם חוצצים, (ולא חשיב מחיצה רק בדבר גדול שגבהו י' ורחבו ד' אבל דבר קטן לא חשיב הפסק³⁶²) (אבודרהם ואורחות חיים בשם הראב"ד), וכן בעלי חיים אינם חוצצים, אפילו אדם אינו חוצץ".

רמ"א- "ול"נ דבעלי חיים חוצצים ואדם אינו חוצץ, וכן נראה סברת הפוסקים, ואפשר דנפל טעות בספרים".

סעיף כב' - יש להיזהר מלהתפלל אחרי אדם:

שו"ע- "ויש מי שאומר שיש ליזהר מלהתפלל אחורי שום אדם, וטוב לחוש לדבריו³⁶³".

סעיף כג' - שלא יתפלל כנגד תמונות וציורים:

שו"ע: "הבגדים המצויירים, אף על פי שאינם בולטות אין נכון להתפלל כנגדם, ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצויר, יעלים עיניו³⁶⁴".

רמ"א- "ולכן אסור ג"כ לצייר ציורים בספרים שמתפללין בהן, שלא תתבטל הכוונה (מרדכי ריש פרק כל הצלמים). אבל בגדים שמוצייר עליהם דברי תפלות, אפי' לישב עליהם בב"ה, אסור (תשובת הרא"ש סי' ב' כלל ה')".

סעיף כד' - שלא יתפלל סמוך לרבו א"כ זהו סדר הישיבה:

שו"ע- "לא יתפלל בצד רבו ולא אחורי רבו ולא לפניו³⁶⁵, (יש אומרים דכל זה לא מיירי אלא להתפלל ביחיד, אבל בצבור אם כך הוא סדר ישיבתו, אין לחוש אם מתפלל לפניו) או אחריו, (ב"י בשם מהרי"א ואוהל מועד) (ואף על פי שטוב להחמיר המנהג להקל), אם הרחיק ד' אמות, מותר. (ועיין ביורה דעה סי' רמ"ב סעיף ט"ז)".

סעיף כה' - בתלמיד חבר הקלו:

שו"ע- "תלמיד חבר מותר להתפלל אחורי רבו".

סעיף כו' - דין ק"ש ודין תפילה שווים לעניין המקום בו מותר לקרוא:

שו"ע- "כל מקום שאין קורין בו ק"ש, אין מתפללים בו. וכשם שמרחיקים מצואה ומי רגלים וריח רע ומן המת ומראיית הערוה לק"ש, כך מרחיקים לתפלה".

סעיף כז' - העומד בתפילה ותינוק הטיל מים לפניו:

³⁶¹ **האם "דבר חוצץ" מעכב? כתב במשנ"ב (סג") שאין זה מעכב, אלא למצווה מן המובחר. ולכן במקום צפוף שא"א אין מקפידין בכך.**

³⁶² **מה נחשב הפסק? (משנ"ב, ב, סו, ח')**: דבר קבוע אינו חוצץ, דבר קטן אינו חוצץ, ורק דבר שהוא גדול (גבוה עשרה טפחים ורחב ד') נחשב להפסק. לפי זה סטנדר ללא חלל בתוכו יכול להחשב כמחיצה המפסיקה?

אולם חידוש הט"ז שכל דבר שהוא לצורך התפילה - כאותם "סטנדרים" לא הוי חציצה. וה"ה לספסלים שיושבים עליהם בביכ"ס - שלא חשיבי חציצה כי עניינם הוא לצורך התפילה ועוד שבד"כ הם מקובעים לקרקע ממילא דינם כמותה ולא חשיב מחיצה.

³⁶³ **הלכה למעשה - האם מותר להתפלל מאחורי אדם:** ואולם - לא יתכן שיהיה ביכ"ס בו יתפלל כל המתפללים כנגד הקיר, לכן ודאי שהכוונה הא רק שישתדל איפה שיכול אבל אם אינו יכול - מותר לכתח' להתפלל מאחורי אדם.

³⁶⁴ ומלבד בעיית הכוונה יש בעיה שנראה כמשתחוה לתמונה, ולכן יזהר שלא יהיו כנגדו ציורים וכד'.

³⁶⁵ **הטעמים לכך (משנ"ב, עג' עד')**: משום שנחשב יוהרא כי מראה את עצמו שוה לרבו. או משום שנראה כמשתחוה לרבו, או שרבו ממתין לו עד שיסיים.

שו"ע- "היה עומד בתפלה והשתין תינוק בבהכ"נ, ישתוק³⁶⁶ עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים, או יהלך לפניו ד' אמות או לצדדיו או יצא מב"ה ויגמור תפלתו".

רמ"א- "ויותר טוב לילך למקום אחר ולא לשתוק, שמא ישהה כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש (ב"י בשם רוקח סימן רכ"ד ועי' לעיל סי' ע"ט)".

סימן צא'- שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה:

סעיף א'- אין להתפלל בלא בגדים:

שו"ע- "היתה טלית חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה, אסור להתפלל עד שיכסה לבו³⁶⁷; ואם לא כסה את לבו, או שנאנס ואין לו במה יתכסה, הואיל וכסה ערותו והתפלל, יצא".

סעיף ב'- לאזור מותניו בחגורה בזמן התפילה:

שו"ע- "צריך לאזור אזור בשעת התפלה, אפילו יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערוה, משום הכן³⁶⁸ (עמוס ד, יב) אבל שאר ברכות מותר לברך בלא חגורה, מאחר שיש לו מכנסים".

רמ"א- "ואין לבו רואה את הערוה (ר"ן פרק קמא דשבת והרא"ש פרק הרואה והגהות מיימוני פ"ה מהלכות תפלה)".

סעיף ג'- שלא להוציא אזכרה או להכנס לביהכ"נ בלא כיסוי ראש:

שו"ע- "יש אומרים שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה, וי"א שיש למחות שלא ליכנס בבהכ"נ בגלוי הראש³⁶⁹".

סעיף ד'- מה נחשב כיסוי ראש:

שו"ע- "כובעים, (קפיל"ה בלעז) הקלועים מקש, חשיבא כסוי, אבל הנחת יד על הראש לא חשיבא כסוי; ואם אחר מניח ידו על ראשו של זה, משמע דחשיבא כסוי".

סעיף ה'- הלבוש הראוי לתפילה:

שו"ע- "לא יעמוד באפונדתו (טאסק"ה בלעז) ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים³⁷⁰".

³⁶⁶ **תינוק שהטיל צואה בביכ"נ:** אם המתפללים לא יודעים על כך- עדיף שיפתח פיו בתפילה ויזהירם כדי שלא יעברו על איסור תורה, מאשר שהם ימשיכו להתפלל ליד צואה שאסור מן התורה משום "והיה מחניך קדוש". (משנ"ב, פד').

³⁶⁷ **תפילה כשאינו לבוש:** דהיינו- כל גופו. כי המתפלל עומד בפני מלך ולכן צריך להיות כולו לבוש. אולם בדיעבד אם התפלל- יצא י"ח בדיעבד, כיוון שסו"ס ערוותו כן היתה מכוסה.

מי שאנוס- האם יתפלל בלא חולצה: בבה"ל הוכיח מהרמב"ם- שאנוס לא יתפלל אם אין לו בגדים. כי רק בדיעבד אם כבר עשה יצא, אך לא יעשה כן לכתח' אפילו אין לו דרך אחרת להתפלל.

³⁶⁸ **חגירת חגורה מיוחדת בזמן התפילה:** מלבד החיוב להפסיק בין ליבו לערוה, ישנו עניין נוסף שבגינן הצריכו שיחגור חגורה כי יש בכך משום הכנה וכבוד לה' ית'. וכתבו הפוסקים- שמי שאינו רגיל לחגור חגורה ביום יום- אינו צריך לחגור בתפילה, ומיהו מידת חסידות אף בכה"ג.

³⁶⁹ **וע' בביאור הלכה(ג') שבזמנינו אסור בכל מקום ללכת בלא כיסוי ראש- מן הדין ואפילו פחות מארבע אמות.**

סעיף ו' - עטיפת ראשו בטלית ודרך העמידה בתפילה:

שו"ע - "דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים".

רמ"א - "ובעת זעם יש לחבק הידים בשעת התפלה כעבדא קמיה מאריה, ובעת שלום יש להתקשט בבגדים נאים להתפלל (טור)".

סימן צב' - הנצרך לנקביו, ודין רחיצה לתפלה ושאר הכנות לתפלה:**סעיף א' - מי שצריך לנקביו - אסור בתפילה:**

שו"ע - "היה צריך לנקביו, אל יתפלל³⁷¹, ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל³⁷²; וה"מ שאינו יכול לעמוד עצמו שיעור הילוך פרסה³⁷³, אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד, אבל לכתחלה לא יתפלל³⁷⁴ עד שיבדוק עצמו תחלה יפה³⁷⁵".

רמ"א - "וכל הנצרך לנקביו אסור אפי' בדברי תורה³⁷⁶, כל זמן שגופו משוקץ מן הנקבים³⁷⁷ (הגהות מיימוני פ"ד מהל' תפלה)".

³⁷⁰ למעשה הכל תלוי כמנהג המקומות.

³⁷¹ ברכות כג', והטעם דכתיב "הכון לקראת אלוקיך ישראל".

³⁷² **האם תפילתו תועבה גם בנצרך לקטנים (מ"ב, ב):** נחלקו האחרונים: האם מה שומרים שתפילתו תועבה ויחזור להתפלל זה דווקא בגדולים או גם בקטנים:

- **מגן אברהם וחיי אדם** - דווקא לגדולים, אבל לקטנים בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל.
- **אליה רבה, דרך החיים** - אין לחלק, וגם הנצרך לקטנים ולא יכל להשהות עצמו - צריך לחזור.

³⁷³ **שיעור פרסה** = שעה וחומש = 72 דקות.

³⁷⁴ **השהיית עצמו כשיכול להמתין 72 דק' או תפילה בציבור (משנ"ב, ה):** כתבו האחרונים (אליה רבה, דרך חיים ועוד) אפילו אם ע"י כך שילך שירותים יפסיד תפילה בציבור - מ"מ עדיפה תפילה בגוף נקי מאשר תפילה בציבור - ואפילו אם יוכל להעמיד את עצמו 72 דקות - עדיין עדיף שינקה עצמו משיתפלל כך בציבור!!

זמן תפילה והמסופק אם צריך לנקביו - במקרה זה שאם ילך לשירותים לבדוק אם באמת הוא צריך - יעבור זמן תפילה, כיוון שהוא מסופק - עדיף שיתפלל בזמנה מאשר שילך לבדוק. אבל אם יודע שצריך - כמובן שלא יתפלל כך אפילו יעבור זמן תפילה.

³⁷⁵ **"הנצרך לנקביו" - האם יכול להתפלל ומה דינו אם התפלל:**

מקורו בגמ' בברכות דף כג עמוד א' -

"תנו רבנן: הנצרך לנקביו - אל יתפלל, ואם התפלל - תפלתו תועבה. אמר רב זביד ואיתימא רב יהודה: לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו, אבל אם יכול לשהות בעצמו - תפלתו תפלה. ועד כמה? - אמר רב ששת: עד פרסה".

והסכימו רוב ראשונים (ר' יונה, רא"ש, רמב"ם ועוד) שאין הכוונה שיכול לכתחילה להתפלל אם יכול לשהות את עצמו, אלא לכתח' אין להתפלל כלל אם מרגיש שצריך לנקביו, ורק אם התפלל אז בדיעבד - כל שיכול להחזיק את עצמו פרסה - תפילתו תפילה, ואם לא יכול להחזיק עצמו - תפילתו תועבה. **אבל יש ראשונים (רי"ף, רש"י, או"ז) שהבינו** - שאם יכול לשהות עצמו 72 דק' - יכול להתפלל לתחילה, ואין הלכה כמותם.

³⁷⁶ **הנצרך לנקביו בק"ש או ברכות שונות כמו ברכהמ"ז וכד' -** כפי שכתב הרמ"א - אסור לברך או להתפלל כל תפילה או דבר שבקדושה.

סעיף ב' - נצרך לנקביו באמצע תפילתו:

שו"ע - "אם באמצע תפלתו נתעורר לו תאוה יעמיד עצמו עד שיגמור, ולא יפסיק; ואם בשעת קי"ש וברכותיה נתעורר, בין לקטנים בין לגדולים, קורא כדרכו"³⁷⁸.

רמ"א - "ודוקא שאינו מתאוה כל כך דאית ביה משום בל תשקצו, אבל בלאו הכי, יותר טוב להפסיק"³⁷⁹ (תשובת הרשב"א סימן קל"א פסק דמותר, ותרומת הדשן סי' ט"ז פסק דאסור, וצריך לחלק כך), ואם רצה להרחיק ולהטיל מים, עושה"³⁸⁰.

מי שבירך ברכהמ"ז/ קרא ק"ש כשהוא צריך לנקביו? האם חוזר כמו מי שהתפלל ש"ע או שבדיעבד אינו חוזר? **לעניין זה כתב המשנ"ב(ז) בשם הפרי מגדים שבדיעבד אין צריך לחזור ולקרות. (ולא כמשב"ז שהחמיר בכך שצריך לחזור).**

סיכום: ישנו הבדל מהותי בין הנצרך לנקביו שהתפלל לבין הנצרך לנקביו ובירך או עסק בשאר דברים שבקדושה: מי שהתפלל-תפילתו תועבה, כיוון שעומד לפני המלך ומבזהו, ולכן לא עלתה לו תפילתו. אבל מי שקרא ק"ש/בירך ברכהמ"ז וכד' בדיעבד עלתה לו הברכה וק"ש כיוון שאינו נחשב לעומד לפני מלך.

³⁷⁷ **איסור "בל תשקצו" בשאר מילי דקדושה(האם מי שצריך לנקביו אבל יכול להשהות עצמו כדי פרסה יכול לעסוק בענייני קדושה לכתח'?):** למדנו שבתפילת ש"ע דין זה חמור ביותר שלא רק שלכתח' אסור, אלא גם בדיעבד- לא יצא י"ח אלא א"כ יכול להשהות את עצמו כדי מהלך פרסה.

ובשאר מצוות כמו ברכהמ"ז, ק"ש וכד' למדנו- שבדיעבד אם קרא/בירך- כן יצא ידי חובה.

קעת מה שנשאר לברר הוא- האם מי שיכול להשהות את עצמו כדי הילוך פרסה יכול לכתח' להמשיך בלימוד תורה או לקרוא ק"ש/לברך וכד' **וכתב במשנ"ב(ז) בשם הפרי מגדים** שאם יכול להשהות עצמו כדי הילך פרסה- **מתור אפילו בק"ש, וכן דעת רוב האחרונים. אבל השערי תשובה מחמיר בזה.**

❖ **המלמד תורה ברבים ונצרך לנקביו-** מותר להשהות את עצמו ולא צריך לקום באמצע השיעור- **כי בל תשקצו הוא רק איסור דרבנן ומפני כבוד הבריות הוא נדחה.**

❖ **מי שנמצא באמצע סוגיה ולפתע נצרך לנקביו-** אמנם ראינו שרוב אחרונים התירו ללמוד תורה כל שיכול להשהות עצמו 72 דק' וכד', אבל כאן מדובר שצריך עכשיו להתפנות וכמעט לא יכול להשהות עצמו: **וכתב בבאור הלכה ד"ה "קורא"- שיכול להמשיך במה שלומד עד שיסיים הסוגיה. אבל בכף החיים(ג', מח') חלק ואסר** אלא ילך להתפנות מיד ואז ימשיך.

³⁷⁸ **הנצרך לנקביו באמצע ק"ש או ברכותיה- מה יעשה:** בשו"ע כאן כתב- **"ימשיך כדרכו"-** דהיינו כמו בש"ע גם כאן- כיוון שבדק את עצמו מקודם- יכול להמשיך עד לסוף העניין, **אבל להתחיל ש"ע יהיה אסור כיוון שהוא כבר עניין חדש.** ולכן, **מי שנצרך לנקביו פתאום באמצע שהוא קורא ש"ע-** יגיע לברכת אמת ויצב ויפסיק, ילך להתפנות ויחזור וימשיך וכך הוא יסמוך גאולה לתפילה.

לכן מי שנצרך לנקביו באמצע פסוקי דזמרה- יכול לסיים העניין עד ישתבח, אבל "ברכו" כבר אסור לענות כיוון שהוא עניין חדש וצריך לנקביו.

³⁷⁹ מקור הדין **ברשב"א** שכתב שמי שהכין את עצמו כראוי ובדק ולא היה צריך לנקביו, אבל לפתע תוך כדי שהוא עומד בשמונה עשרה נתעורר בו צורך להתפנות- ימשיך להתפלל. **ובדרכי משה(א') הקשה מתרומת הדשן** שאסור לאדם להשהות את עצמו כלל ועיקר משום "בל תשקצו" ואם כן- **כיצד הרשב"א כותב שימשיך בתפילתו? ועל כך תירץ הדרכי משה, והביא זאת כאן ברמ"א-** מה שכתב הרשב"א שימשיך תפילתו שאינו צריך כל-כך עד שיגיע לבל תקצו, אלא שצריך קצת, אבל אם מתאוה כ"כ- הוי בל תשקצו שגם הרשב"א מסכים שיפסיק בתפילתו וילך להתפנות.

ובמג"א האריך כאן- שבתפילה בציבור- מודה המרדכי לרשב"א שאינו צריך להפסיק אפילו צריך הרבה כי יש כאן עניין של כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שהוא מדרבנן- של "בל תשקצו".

מי שאינו יכול להשהות עצמו רגע והוא באמצע ש"ע- ילך מיד לשירותים ולא יפסיק בדיבור- ויחזור וימשיך בתפילתו כל עוד לא עבר זמן כזה שיכל כבר לגמור כל התפילה. **ואינו צריך לחזור ראשה מכיון שבדק עצמו קודם התפילה ולא היה צריך לנקביו.**

סעיף ג' - ינקה כיחו וניעו קודם התפילה:

שו"ע - "צריך קודם תפלה להסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו".

סעיף ד' - רחיצת ידיו במים קודם התפילה:

שו"ע - "צריך לרחוץ ידיו במים, אם יש לו; ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה. והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו, אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים עד מיל, חוזר; יותר ממיל, אינו חוזר. ואם מתירא שיעבור זמן התפלה, ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי (ועיין לקמן סי' רל"ג)³⁸¹.

סיכום דיני הנצרך לנקביו:³⁸⁰

המקרה	האם יכול לכתחילה?	מה דינו בדיעבד? האם יצא י"ח?
הנצרך לנקביו ואינו יכול להמתין 72 דק'	<u>תפילה - לא יתפלל</u> <u>שאר ענייני קדושה - לא יברך/ילמד.</u>	<u>תפילה - אם נצרך לגדולים - תפילתו</u> תועבה ולא יצא א"כ יכול להשהות עצמו 72 דק ואז יצא בדיעבד. <u>ואם נצרך</u> <u>לקטנים - מחלוקת באחרונים</u> אם דינו כדין גדולים או דבכל גוונא יצא בדיעבד, ואין בידינו להכריע. <u>שאר ענייני קדושה - בדיעבד יצא י"ח וא"צ</u> לחזור.
הנצרך לנקביו ויכול להמתין 72 דק'	<u>תפילה - לא יתפלל, אפילו אם יפסיד</u> תפילה בציבור. <u>שאר ענייני קדושה - רבים מהאחרונים</u> אמרו שיכול לומר ולברך לכתח', ויש חולקים.	<u>תפילה - תפילתו תפילה ואינו חוזר.</u> <u>שאר ענייני קדושה - עלתה לו הברכה וכל</u> דבר שבקדושה.
מי שלפתע נצרך לנקביו והוא באמצע	<u>תפילה - אם יכול להשהות עצמו מעט -</u> יסיים התפילה ואז ילך להתפנות. אבל אם כלל אינו יכול - ילך להתפנות. <u>ובשאר עניינים שבקדושה - כיוון שהתחיל</u> בהיתר - יסיים ואז ילך להתפנות.	<u>בין בתפילה ובוודאי בשאר ענייני קדושה -</u> בדיעבד מהני מכיוון שהתחיל בהיתר.

רחיצה ונקיין הידים לתפילה (ב"י):³⁸¹

את החיוב בנקיין הידים לפני התפילה אנו לומדים מהגמרא בברכות דף טו', א':
"מי שאין לו מים לרחוץ ידיו - מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית! אמר ליה: שפיר קאמר, מי כתיב, ארחץ במים? בנקיין כתיב - כל
מידי דמנקי. דהא רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, והני מילי - לקריאת שמע, אבל לתפלה - מהדר. ועד כמה? עד
פרסה. והני מילי - לקמיה, אבל לאחוריה - אפילו מיל אינו חוזר; [ומינה] - מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל - חוזר".
מגמרא זו יוצא שאת נקיין הידים לקראת התפילה אפשר לעשות בכל מידי דמנקי, כפי שהיא דורשת מן הפסוק "ארחץ בנקיין כפי".
ולכן היה רב חסדא מקלל את מי שהיה מחפש מים בזמן התפילה - שהרי יכול היה לנקות בכל דבר שמנקה כמו עפר וצורות.
ואולם, מחלקת הגמ' - שמה שמועיל כל מידי דמנקי זה רק לק"ש, אבל לתפילה - כן צריך מים ויחפש עד מרחק פרסה לפניו ומיל
לאחוריו.

בהבנת גמ' זו נחלקו הראשונים - מה הכוונה שרב חסדא היה מקלל מי שהיה מחפש מים? באיזה מצב מדובר?

סעיף ה'- רחיצת ידים קודם התפילה:

שו"ע- "רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה, אם יש לו מים, אף על פי שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך; ואם אין לו מים מזומנים, אין צריך³⁸² לחזור וליטול"³⁸³.
רמ"א- "ואפי' היו ידיו מלוכלכות ונוטלן לתפלה, אינו מברך וכדלעיל סי' ז'".

סעיף ו'- העומד בתפילה ונזכר שנגע במקום מטונף:

שו"ע- "העומד בתפלה ונזכר שנגע במקום מטונף, די בנקיון עפר או צרורות או מחכך ידיו בכותל"³⁸⁴.

סעיף ז'- מה נחשב מקום המטונף:

שו"ע- "מקום מטונף, היינו מקומות המכוסין באדם לפי שיש בהם מלמולי זיעה³⁸⁵, וכן אם חיכך הראש³⁸⁶".
רמ"א- "ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה³⁸⁷ (כל בו), וכן בצואת האוזן והאף כ"א ע"י בגד (מהרי"ל)".

- **רמב"ם, רי"ף ורשב"א-** למדו וגרסו את הגמרא כפשטה- שיש לחלק בין ק"ש לתפילה: לק"ש יכול לכתח' לנקות בכל מידי דמנקי, ואילו לתפילה- לכתח' לא, ורק בדיעבד או שזה רחוק ממנו פרסה- אז יכול בכל מידי דמנקי.
 - **תוס', ר' יונה, רא"ש, מרדכי-** לא גרסו בגמרא את החילוק בין שמע לתפילת שמונה עשרה, ובשניהם לא צריך לחפש מים ולכן רב חסדא היה מקלל מי שמחפש- כי יכל לצאת י"ח גם בשאר דברים המנקים.
 - **הטור לפי הבנת הב"י-** אין לחלק בין ק"ש לתפילה ובשניהם יש לחפש אחר מים, ומה שקילל רב חסדא זה מי שהיה עושה כן בסוף זמן התפילה שבשל החיפוש היה עובר זמנה של ק"ש/תפילה. לכן, כל שיש לו זמן- יחפש, ורק אם הזמן עומד להסתיים- לא יחפש אלא ינקה בכל מידי דמנקי.
- להלכה- פסק בב"י** כרמב"ם וסיעתו- שיש לחלק בין ק"ש לתפילה, **ואילו הדרכי משה פסק כתוס' וסיעתו** שאין לחלק ביניהם ובשניהם יכול לכתח' לנקות בכל מידי דמנקי.
- ³⁸² מה שאינו צריך לחזור וליטול זה דווקא כשלא ידע אם ידיו מלוכלכות, אבל אם ידיו מלוכלכות- ודאי צריך לחזור וליטול כמרחק שהובא בסעי' ד'.

383 רחיצת ידים קודם לתפילה למי שהסיח דעתו מהם אבל אינו יודע שהתלכלכו:

בסעי' זה דן השו"ע אדם שנטל ידיו שחרית, ומאז לא ידוע לו אם נגעו ידיו בדברים המטונפים כגון מקומות המכוסים וכד'. **הרמב"ם, הל' תפילה, פ"ד, ה"א כתב** שאחד הדברים המעכבים את התפילה זה טהרת הידים, והיינו רחיצת ידיו עד הפרק (ולאו דווקא נילה בנטלה)- ומדבריו משמע שכל תפילה צריך רחיצת ידים לפני אפילו לא יודע אם נתלכלכו ידיו. **וכן משמע מהטור ומ"אבי העזרי"**.
ולכן פסק בב"י ובשו"ע שקודם כל תפילה צריך לרחוץ ידיו, אבל אין לברך כיוון שיש חולקים אם בכלל צריך ליטול והוי ספק ברכות להקל.

³⁸⁴ דין זה הובא בתשובות המיוחסות לרמב"ן. ולכן, מי שנגע במקומות המכוסים בגוף, וכן המחכך ראשו וכד'- צריך לחכך ידיו בכותל אם הוא עומד בתפילה, ואם עדיין לא התחיל בש"ע, כגון שהוא בפסוקי דזמרה, שמע וכד'- צריך לרחוץ ידיו.

³⁸⁵ **מקום המכוסה שאין בו זיעה:** כגון אדם שרחץ גופו ואז נגע במקום המכוסה- האם צריך ליטול ידיו? **נחלקו כך האחרונים, והרב עובדיה יוסף זצ"ל (ביבי"א, ה, א', ד'-ה') הביא פוסקים להקל.**

הנוגע בצואת האף- ודאי זה נחשב כנוגע במקום מכוסה וצריך ליטול ידיו!

³⁸⁶ **חיכוך בראשו:** דוקא אם חיכוך בשרשי שערותיו, אבל אם רק נגע בשערות מלמעלה- אין צריך ליטול ידיו (שו"ע הרב, ומ"ב

קסב, נח'. וכן קסד', י')_יש שהקלו עוד יותר- בכה"ח, ד', ס"ק עה+צח'- כתב_כתב שאם חיכוך אפילו בשרשי השערות אם זה לא שערות תחת הכובע- אינו צריך ליטול ידיו- כיוון שאין שם זיעה. ובצי"א(ח"ז, ב', יד') ג"כ היקל וכתב שאם חפף ראשו- לא צריך

ליטול ידיו כי שערותיו נקיות

סעיף ח' - המתנה בין הטלת מים לתפילה:

שו"ע - "המשתין, לא יתפלל עד שישהא כדי הלוך ד"א, משום ניצוצות; והמתפלל לא ישתין עד שישהא כדי הילוך ד"א, שכל ד"א תפלתו שגורה בפיו ורחושי מרחשין שפוותיה".

סעיף ט' - יריקה בתפילה:

שו"ע - "הרוקק לא יתפלל עד שישהא ד"א; המתפלל לא ירוק עד שישהא ד"א. ודוקא לרצונו, אבל אם נזדמן לו רוק, מותר (וע"ל סי' צ"ז)".

סעיף י' - צדקה קודם לתפילה"

שו"ע - "טוב ליתן צדקה קודם תפלה³⁸⁸".

סימן צג' - קודם שיתפלל צריך לשהות:**סעיף א' - ישהה לפני ואחרי התפילה:**

שו"ע - "יששה שעה אחת³⁸⁹ קודם שיקום להתפלל, כדי שיכוין לבו למקום; ושעה אחת אחר התפלה, שלא תהא נראית עליו כמשאווי שממהר לצאת ממנה".

סעיף ב' - יעמוד להתפלל באימה ומתוך שמחה:

שו"ע - "לא יעמוד להתפלל אלא באימה והכנעה, לא מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים ולא מתוך כעס, אלא מתוך שמחה כגון: דברי תנחומין של תורה סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו: רצון יראיו יעשה, שומר ה' את כל אוהביו (תהילים קמה יט - כ)".

סעיף ג' - אין עומדים להתפלל מתוך דבר שיטרידו:

שו"ע - "אין עומדים להתפלל מתוך דין, ולא מתוך הלכה שלא יהא לבו טרוד בה, אלא מתוך הלכה פסוקה".
רמ"א - "והיינו נמי כמו מתוך שמחה, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים יט, ט) (טור)".

סעיף ד' - העוסק בצרכי ציבור לפני התפילה:

שו"ע - "העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי, פירוש: לענין לעמוד מתוכו להתפלל, שגם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור. ויי"מ דהיינו לענין דאינו צריך לפסוק להתפלל³⁹⁰".

³⁸⁷ ולענין לימוד תורה ושאר ברכות- מקילים שדי לכתח' בנקיו בעלמא אפילו שיש לו מים (פרי מגדים, הובא במשנ"ב, כט').

³⁸⁸ ב"ב, דף י' - ר' אלעזר היה נותן פרוטה לעני קודם התפילה.

³⁸⁹ כמה זמן צריך להקדים לתפילה: כתב המשנ"ב (א) "ומיהו זה לחסידים ולשאר עם די בשעה מועטת שישהא קודם שיתחיל שהוא כדי הילוך ח' טפחים... כתב בסדר היום אם יוכל להתעכב עד שלא ישאר עשרה בבה"כ טוב לו... גם כי הישיבה בבה"כ הוא מצוה בפני עצמה".

³⁹⁰ העוסק בצרכי ציבור- האם צריך להפסיק להתפלל: האחרונים פסקו כשיטה זו. והיינו שאם מישהו עוסק בצרכי ציבור- אינו צריך להפסיק להתפלל, כל שאין שם מישהו אחר שישתדל בכך.

סימן צד'- צריך לכוין נגד א"י, ודין הרוכב או יושב בספינה:**סעיף א'- כיוון התפילה:**

שו"ע- "בקומו להתפלל, אם היה עומד בח"ל, יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים; היה עומד בא"י, יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית קה"ק; היה עומד בירושלים, יחזיר פניו למקדש ויכוין ג"כ לבית קדשי הקדשים; היה עומד אחורי הכפורת, מחזיר פניו לכפורת".

סעיף ב'- המתפלל לכיוון מסויים- יכווין פניו לארץ ישראל:

שו"ע- "אם מתפלל לרוח משאר רוחות³⁹¹, יצדד פניו לצד א"י אם הוא בח"ל; ולירושלים, אם הוא בא"י; ולמקדש, אם הוא בירושלים".

רמ"א- "ואנו שמחזירין פנינו למזרח, מפני שאנו יושבים במערבה של א"י, ונמצא פנינו לא"י (טור וסמ"ג). אין עושין מקום הארון וצד התפלה נגד זריחת השמש ממש, כי זהו דרך המינים, רק מכוונים נגד אמצע היום (הגהות אלפסי החדשים). ומי שרוצה לקיים אמרם: הרוצה להעשיר יצפין או להחכים ידרים, מכל מקום יצדד פניו למזרח".

סעיף ג'- מי שאינו יכול לכוין:

שו"ע- "מי שאינו יכול לכוין הרוחות, יכוין לבו לאביו שבשמים".

סעיף ד'- תפילה למי שנמצא בדרך:

שו"ע- "היה רוכב על החמור, אין צריך לירד ולהתפלל, אפילו אם יש לו מי שתופס חמורו, אלא מתפלל דרך הילוכו³⁹²; וכן אם היה בספינה או ע"ג קרון, אם יוכל לעמוד, עומד; ואם לאו, יושב במקומו ומתפלל. או אם היה הולך ברגליו, מתפלל דרך הילוכו אף אם אין פניו כנגד ירושלים, אפילו שלא במקום סכנה, כי אם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרד לבו ולא יוכל לכוין והכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי יראתו ויישוב דעתו. ויש מחמירין לעמוד באבות, וראוי לחוש לדבריהם אם הוא שלא במקום סכנה".

סעיף ה'- תפילה בישיבה מפני שמפחד:

שו"ע- "היה יושב בספינה או בעגלה, אם יכול לעמוד במקום הכריעות, עומד כדי שיהיה כורע מעומד, ופוסע ג' פסיעות³⁹³".

האם צריך להשלים תפילת תשלומים על מה שלא התפלל כי עסק בצרכי ציבור? כתב המשנ"ב(ח') "ואפילו אם יעבור זמן התפלה אם אין שם מי שישתדל אלא הוא... וא"צ להתפלל מנחה שתיים בשביל תשלומי שחרית שכיון שבשעת חובתו היה פטור ממנה מן הדין א"צ לתשלומין כלל".

³⁹¹ כגון שהיה רוכב על חמור הפוך מכיוונה של ארץ ישראל, "מ"מ יש לו לכוין את פניו לכיוון א"י".

³⁹² **הטעם** לכל הדברים הבאים הוא משום שעכוב הדרך מטריד אותו, ואם יתעכב בגלל התפילה- לא יוכל לכוין בה כראוי.

³⁹³ מדובר באדם שאינו יכול לעמוד כי פוחד ליפול כי העגלה או אוניה אינה יציבה, ולכן התירו לו להתפלל בישיבה, ואולם במקום הכריעות עדיף שיעמוד כדי שיקמם כדן

רמ"א- "אף על פי שיושב בכל התפלה, מ"מ אם אפשר לו לעמוד, יעמוד, כדי לקיים הכריעות והפסיעות כדרך. (ב"י בשם א"יח) ואם א"א לו, כגון שרוכב על הבהמה, יחזיר הבהמה שלשה פסיעות לאחריה, ועולה לו כאלו פוסע בעצמו (הגהות אלפסי החדשים ס"פ תפלת השחר)".

סעיף ו'- חולה מתפלל בשכיבה:

שו"ע- "חולה³⁹⁴, מתפלל אפי' שוכב על צידו, והוא שיכול לכוין דעתו. (ואם א"א לו להתפלל, מ"מ יהרהר בלבו שנאמר: אמרו בלבבכם על משכבכם) (תהילים ד, ה), (ב"י בשם א"יח ופסיקתא)".

סעיף ז'- החושש להתפלל בעמידה מפני האנסים:

שו"ע- "מי שהיו לו אנסים מכאן ומכאן, ומתירא שמא יפסיקוהו תפלתו או יפסידו מקחו, ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו; ואף על פי שצריך לעשות שלשה פסיעות בסוף התפלה, יושב ומתפלל וכורע".

סעיף ח'- הנסמך על משהו- לא נחשב לעמידה:

שו"ע- "יש ליזהר שלא לסמוך³⁹⁵ עצמו לעמוד או לחבירו, בשעת תפלה".

סעיף ט'- מי שהתפלל בישיבה האם יחזור להתפלל מעומד כשיוכל:

שו"ע- "מי שהוכרח להתפלל מיושב, כשיוכל צריך³⁹⁶ לחזור ולהתפלל מעומד, ואינו צריך להוסיף בה דבר".
רמ"א- "ומי שבא בדרך והוא סמוך למלון, אם יכול להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסיקוהו עוברי דרכים, יסתלק שם ולא יתפלל במלון של עובדי כוכבים, שלא יבללוהו בני הבית; אבל אם א"א לו להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסיקוהו, יתפלל במלון באיזה קרן זוית (תרומת הדשן סימן ה' /ו')."

סימן צה'- כיון איבריו בשעת תפלה:

סעיף א'- כיוון הרגלים בתפילת עמידה:

שו"ע- "כיוון רגליו זה אצל זה בכיון, כאלו אינם אלא א"י³⁹⁷, להדמות למלאכים דכתיב בהן: ורגליהם רגל ישרה (יחזקאל א, ז) כלומר: רגליהם נראים כרגל אחד (ו"א כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות, דרך קרוב והגשה לדבר שצריך לעשות³⁹⁸) (רוקח)".

³⁹⁴ וה"ה לזקן שאינו יכול לעמוד- יישב במקומו ויתפלל.

³⁹⁵ **מדוע לא נחשבת עמידה למי שנסמך?** 1. עמידה שע"י סמיכה לא נחשבת לעמידה כי אינו עומד בפני עצמו, ולכן אם סומך במקצת שאם יקחו את הדבר שנשען עליו- ישאר לעמוד- לא מקרי סמיכה.

2. משום שהתפילה צריכה להיות באימה, ומי שנסמך יש חיסרון ביראתו, ולכן לטעם זה- כל סמיכה היא אסורה, ואפילו במקצת. וכתב המשנ"ב (ב"ב) שבמקום הדחק יש להקל כטעם ראשון.

³⁹⁶ **מי שהתפלל מיושב האם צריך לחזור להתפלל מעומד- הלכה למעשה (משנ"ב, כז):**

"ולדינא הסכימו האחרונים שא"צ לחזור ולהתפלל שנית וכן המנהג שאין עוברי דרכים להתפללו בדרך במיושב חוזרין ומתפללין שנית ומ"מ אם הוא רוצה יכול להתפלל שנית בתורת נדבה אם הוא בטוח שיכוין לבו בתפילתו כמש"כ ס"ס ק"ז וא"צ לחדש בה דבר דזה שמתפלל עתה בעמידה הוא כחידוש כ"כ בספר מגן גבורים ומדברי פמ"ג משמע שאין כדאי להתפלל היום נדבה".

סעיף ב' - ראשו ועיניו בתפילה:

שו"ע - "צריך שיכוף ראשו מעט, שיהיו עיניו למטה לארץ, ויחשוב כאילו עומד בבית המקדש, ובלבו יכוין למעלה לשמים³⁹⁹".

סעיף ג' - צורת ידיו בתפילה:

שו"ע - "מניח ידו על לבו כפותין, (פירוש כקשורין) הימנית על השמאלית, ועומד כעבד לפני רבו, באימה, ביראה ובפחד⁴⁰⁰, ולא יניח ידיו על חלציו, מפני שהוא דרך יוהרא (וע"ל ריש סי' צ"ז)".

סעיף ד' - יכווין רגליו גם בקדושה:

שו"ע - "טוב לכוין רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם ש"צ⁴⁰¹".

סימן צו' - שימנע כל הטרדות כדי שיכוין:**סעיף א' - לא יחזיק בידיו דברים המעכבים כוונתו:**

שו"ע - "כשהוא מתפלל, לא יאחוז בידו תפילין⁴⁰² ולא ספר מכתבי הקודש ולא קערה מלאה ולא סכין ומעות וככר, מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויטרד ותבטל כוונתו⁴⁰³. ולולב בזמנו, מותר לאחוז בידו, כיון שהאחיזה בידו היא מצוה אינו נטרד בשבילו".

סעיף ב' - החזקת סידור בידיו בזמן התפילה:

שו"ע - "מותר לאחוז⁴⁰⁴ מחזור תפלות בידו בשעה שמתפלל, הואיל ותופס לצורך תפלה עצמה לא טריד, דומיא דלולב דמשום דלקיחתו מצוה לא טריד".

רמ"א - "ומי"א אם לא היה בידו קודם שהתחיל, לא יחזיר אחריו בתפלה ליטלו, אלא אם כן היה במקום מיוחד שהוא מוכן⁴⁰⁵, אז מותר ליטלו אפילו בתוך התפלה, כדי להתפלל מתוכו (הר"י פרק מי שמתו)".

³⁹⁷ **כיצד יתנהג המתפלל בישיבה: כתב המשנ"ב (ב) בשם הפרי מגדים -** שמי שמתפלל בישיבה צריך ג"כ לכווין רגליו, וישיב

זקוף וראשו כפוף ואל ישען על שום דבר.

³⁹⁸ מנהג העולם לקחת ג' צעדים לאחור ואז ג' צעדים קדימה.

³⁹⁹ **כתב הב"ח** שקודם התפילה יסתכל בשמים דרך החלון כדי שיהיה ליבו נכנע.

⁴⁰⁰ הכל כמנהג המקום (מג"א).

⁴⁰¹ כיוון שאומרים "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים בשמי מרום" - היינו כמלאכים, לכן נהגו ג"כ להצמיד הרגלים.

⁴⁰² **מה אסור לאחוז בידו: בב"י הביא מחלוקת בדבר -** האם דווקא דברים המעכבים את הכוונה כגון דברים שיש בהם הפסד אם יפלו כי יטרד בדעתו. או שכל דבר אסור לאחוז בידו כי אינו ראוי לאחוז דבר בידיו בשעת התפילה. **ומהשו"ע משמע שהולך כדעה ראשונה** שדווקא דברים שחושש שיפלו.

⁴⁰³ ובדיעבד זה לא מעכב.

⁴⁰⁴ **אם נפל ספר על הרצפה/שאר דברים שפוגעים בכוונתו: כתב המג"א** שאם זה מפריע לכוונתו - יכול בסוף הברכה ללכת ולהרים ואז ימשיך בתפילתו. **ונלע"ד מכאן לכל דבר המטריד** כגון שהוא מצוי בתפילה ויש פתאום טלפון או תינוק וכד' המפריע לכוונה - יכול ללכת ולהשתיקו.

סימן צז'- שלא יגהק ושלא יפהק בשעת התפלה:**סעיף א'- גיהוק ופיהוק בזמן תפילה:**

שו"ע- "לא יגהק (מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעו רייטי"ר בלע"ז), ולא יפהק (פותח פיו להוציא רוח הפה); ואם צריך לפהק מתוך אונס, יניח ידו על פיו, שלא תראה פתיחתו. (ויזהר שלא יניח ידו על סנטרו בשעת התפלה, דהוי דרך גסות הרוח), (טור והרי"ף)".

סעיף ב'- יריקה בתפילה:

שו"ע- "אסור לו לרוק; ואם א"א לו שלא לרוק, מבליעו בכסותו בענין שלא יהא נראה; ואם הוא אסטניס, (פ"י שאינו יכול לראות דבר מאוס), ואינו יכול להבליעו בכסותו, זורקו לאחוריו".

רמ"א- "ואם א"א לזורקו לאחוריו, זורקו לשמאלו, אבל לא לימינו; וכל שכן לפניו, דאסור, (הר"י פ' מי שמתו). והא דלקמן בריש סי' קכ"ג שהופך פניו לצד שמאל תחלה, שהוא ימין של הקדוש ברוך הוא, י"ל דהטעם כיון שמעולם לא ירדה השכינה למטה מ"י א"כ אין השכינה כנגד המתפלל, ולפיכך חלקו כבוד לימין דידיה ברקיקה שהיא בשעת תפלה. אבל כשפוסע שלשה פסיעות, האדם מרחיק עצמו ממקום תפלתו והוא כנגד השכינה, ולפיכך נותן שלום לשמאלו שאז הוא כנגד ימינו של הקדוש ברוך הוא (ב"י בשם אביו)".

סעיף ג'- אם כינה עוקצתו כשמתפלל:

שו"ע- "אם כינה עוקצתו, ימשמש בבגדיו להסירו שלא תתבטל כוונתו, אבל לא יסירנה בידו⁴⁰⁶".

רמ"א- "ודוקא בשעת התפלה, אבל שלא בשעת התפלה יכול ליטול כינה ולזורקו בבהכ"נ (א"ז), (וע"ל סי' ד' סעיף י"ח)".

סעיף ד'- נשמת טליתו בזמן שמתפלל:

שו"ע- "אם נשמת טליתו ממקומו יכול למשמש בו ולהחזירו, אבל אם נפל כולו אינו יכול לחזור ולהתעטף בו, דהוי הפסק⁴⁰⁷".

סעיף ה'- תפילה למי שנושא משא:

שו"ע- "הנושא משאוי על כתפיו והגיע זמן תפלה, פחות מד' קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל; ד' קבין, מניחם על גבי קרקע, ומתפלל⁴⁰⁸".

⁴⁰⁵ ומזה למדו האחרונים שכשצריך לסידור באמצע ש"ע, כגון להשלמת חלק שאינו זוכר היטב- יכין עוד מלפני כן את אותו מקום, כגון שיסמן אותו, וזאת בכדי שלא תטרד דעתו כשמחפש המקום.

⁴⁰⁶ הבעיה בנגיעה בכינה היא שיצטרך ליטול ידיו, שכן **בסימן ד', סעיף יח' פסק השו"ע** שהנוגע בכינה צריך ליטול ידיו מפני רוח רעה השורה על הידים.

⁴⁰⁷ **וכתב כאן המשנ"ב(טו') שמי שיש לו משקפיים-** יקשרם היטב שלא יפלו כי להרימם יש הפסק, ונלע"ד שדמי גם להחזקת דבר שחושש שיפול ופוגע בכוונה.

⁴⁰⁸ דין זה נפק"מ לתפילה עם תיק על הגב- שאם הוא כבד- אין לתפלל איתו כי מטריד כוונתו. **ונלע"ד שה"ה לאפוד ושכפ"ץ בצבא-** כל שיש לו שהות להורידו- טוב לעשות כן כדי שלא תיטרד כוונתו.

סימן צח' - צריך שיהיה לו כוונה בתפלתו:**סעיף א' - הכוונה בתפילה:**

שו"ע - "המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו⁴⁰⁹; ויחשוב כאלו שכינה כנגדו; ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו; ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל ישל, ק"ו לפני ממ"ה הקדוש ברוך הוא שהוא חוקר כל המחשבות. וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה. וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש".

רמ"א - "ויחשוב קודם התפלה מרוממות האל יתעלה ובשפלות האדם, ויסיר כל תענוגי האדם מלבו (הר"י ריש פרק אין עומדין). ואסור לאדם לנשק בניו הקטנים בבהכ"נ, כדי לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום (בנימין זאב סי' קס"ג ואגודה פ' כיצד מברכין).

סעיף ב' - שיתפלל במקום ובזמן שיכול לכוין בהם היטב:

שו"ע - "לא יתפלל במקום שיש דבר שמבטל כוונתו, ולא בשעה המבטלת כוונתו, (טור בשם ר"מ מרוטנברג הגה"מ פ"ד מהלכות תפלה). ועכשיו אין אנו נזהרים בכל זה, מפני שאין אנו מכוונים כ"כ בתפלה⁴¹⁰".

סעיף ג' - שיפיל בתחינה ובנחת:

שו"ע - "יתפלל דרך תחנונים, כרש המבקש בפתח, ובנחת, ושלא תראה עליו כמשא ומבקש ליפטר ממנה⁴¹¹".

סעיף ד' - התפילה דומה לקרבן:

שו"ע - "התפלה היא במקום הקרבן, ולכך צריך ליזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה ולא יערב בה מחשבה אחרת, כמו מחשבה שפוסלת בקדשים; ומעומד, דומיא דעבודה; קביעות מקום כמו הקרבנות, שכל אחד קבוע מקומו לשחיטתו ומתן דמיו, ושלא יחוץ דבר בינו לקיר, דומיא דקרבן שהחציצה פוסלת בינו לקיר; וראוי שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה, כגון בגדי כהונה, אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה; ומ"מ טוב הוא שיהיו לו מכנסים מיוחדים לתפלה, משום נקיות".

סעיף ה' - שלא יחשוב שראוי שתתקבל תפלתו:

שו"ע - "אל יחשוב: ראוי הוא שיעשה הקדוש ברוך הוא בקשתו כיון שכוונתי בתפלתי, כי אדרבה זה מזכיר עונותיו של אדם (שע"י כך מפשפשין במעשיו לומר בטוח הוא בזכיותו), אלא יחשוב שיעשה הקדוש ברוך הוא בחסדו.

⁴⁰⁹ ולא יכווין כוונה ויחודים אלא מי שבא בסוד ה'. ופשוט הוא שקודם כל צריך לכווין בכל מילה ומילה כפשטה ורק אחרי שהגיע

למעלה זו יכווין כוונת ויחודים.

⁴¹⁰ המהר"ם כתב שהאידינא אין אנו נזהרים בכל אלו, דהיינו שלא ימנע אדם מלהתפלל בשל ש עה או מקום שאינו יכול כ"כ לכווין,

כי בלאו הכי אין אנחנו מכוונים כ"כ. ואולם כתב בבפרי מגדים בשם הלבוש - של מה שיכול לעשות יעשה ולכן איפה שיכול

להשתדל להתפלל שלא מכעס או במקום שיכול לכווין בו - יעשה כן.

⁴¹¹ כתב בבאור הלכה - שבדיעבד אינו חוזר, ואע"פ שיש אחרונים שהחמירו בכך - מ"מ קי"ל שאין חוזרים אלא אעל ברכת "אבות".

ויאמר בלבו: מי אני, דל ונבזה, בא לבקש מאת ממ"ה הקדוש ברוך הוא, אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו".

סימן צט'-דין שתוי ושכור לתפלה:

סעיף א'- דין שיכור ושתוי לענין תפילה ושאר דברים:

שו"ע- "שתה יין כדי רביעית⁴¹², אל יתפלל עד שיסיר יינו; ואם שתה יותר, אם הוא יכול לדבר לפני המלך, אם התפלל תפלתו תפלה, ואם אינו יכול לדבר לפני המלך, אם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיסיר יינו מעליו; ואפילו אם עבר זמן התפלה, משלים אותה בתפלה שאחריה, כדן שוגג".

רמ"א- "ודין ק"ש כדן תפלה, אבל שאר ברכות יכול לברך אף על פי שהוא שכור⁴¹³, (מרדכי ריש פרק הדר הגה' מיימוני פ"ד מהלכות תפלה)".

סעיף ב'- הפגת השתיה למי ששתה עד רביעית:

שו"ע- "דרך מיל, ושינה כל שהוא, מפיגין את היין; וה"מ כששתה רביעית⁴¹⁴, אבל אם שתה יותר, כל שכן ששינה משכרתו ודרך טורדתו; וה"מ במהלך ברגליו, אבל רוכב, ודאי דרך מפיגה היין".

סעיף ג'- דין שתוי בימינו:

שו"ע- כל אחד שהוא שתוי, סגי ליה לפי מה שמרגיש בנפשו שיפיג יינו⁴¹⁵.

3 מדרגות במי ששתה יין:

1. מי שתה עד כדי רביעית- נחשב שתוי ויכול להפיג זאת ע"י שילך מיל.
2. שתוי- שהושפע מעט מאלכוהול אבל עדיין מסוגל לדבר לפני המלך.
3. שיכור- ששתה הרבה ואינו מסוגל לדבר כראוי לפני המלך.

הלכה למעשה: מי שבמדרגה הראשונה- לא יתפלל עד שיסיר יינו וזאת ע"י הליכת מיל, ולמעשה היום איננו יודעים אי מהני ואם סוג היין דומה לפעם ולכן הכל תלוי בתחושת השותה- כל שמרגיש שנעשה צלול יותר- יכול לחזור ולהתפלל. מי שבמדרגה השנייה- הוא שתוי ואסור לו להתפלל, אבל בדיעבד אם התפלל- תפילתו תפילה. ואילו מי שבמדרגה השלישית- שיכור- לא רק שאסור בתפילה אלא גם אם התפלל- תפילתו תועבה. ולכן שיכור כזה יפסיק תפילתו גם באמצע משא"כ בשתוי שאם כבר התחיל- ימשיך התפילה עד סופה.

הרמ"א כתב שכיוון שבמהלך הדורות נתמעטה הכוונה- כבר לא מדקדקים בזה כ"כ- וגם מי שנעשה מעט שתוי- יכול להתפלל, בוודאי אם יפסיד ע"י זה זמן תפילה.

⁴¹³ **דין ק"ש וברכותיה למי ששתה יין:** בשאלה זו נחלקו הפוסקים ולכן- לכתחילה ימתין לזמן שיפוג היין ואז יקרא ק"ש וברכותיה. אבל אם יעבור זמן ק"ש- השתוי יאמר אותה עם ברכותיה, והשיכור- יאמר ק"ש ללא ברכותיה.

דין שאר ברכות למי ששתה יין: לדוג' ברכות הנהנין, ברכהמ"ז, אשר יצר ועוד- שתוי- יכול לברך לכתחילה. ואילו שיכור- לכתחילה לא יברך אבל אם זה ברכות שאם לא יברכם יפסיד אותם כגון ברכת המזון, אשר יצר וכד'- גם שיכור יכול לברכם!!

אבל מי שהגיע לשיכרות כמו לוט- לא יברך כלל ולא עלו לו הברכות כלל.

⁴¹⁴ וע' לעיל בהערה על סעיף קודם- המדרגה הראשונה.

⁴¹⁵ וכשמרגיש שהוא "מתפקח"- יכול להתפלל.

רמ"א- "ולכן אין נזהרין ביינות שלנו, שאין חזקין, שמתפללין אף על פי ששתה רביעית ויותר; (ת"ה סימן מ"ב) וכל שכן אם מתפללים מתוך סידור שבידו, שאין חוששין לשכרות מעט, (כן נראה לי)".

סימן ק'-תפלת המועד צריך לסדר:

סעיף א'- שיסדר התפילה קודם שמתפלל:

שו"ע- "תפלות של מועדות ושל ר"ח, צריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל, כדי שתהא שגורה בפיו".
רמ"א- "וי"א דוקא כשמתפללים על פה, אבל כשמתפללין מתוך הסידור, מותר, דהא רואה מה שמתפלל וכן נוהגין, (ב"י בשם הר"ר מנוח)".

סימן קא'- שצריך לכוין בכל הברכות, ושיכול להתפלל בכל לשון:

סעיף א'- שיכווין בברכות ובמיוחד ב"אבות":

שו"ע- "המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות⁴¹⁶, ואם אינו יכול לכוין בכולם, לפחות יכוין באבות⁴¹⁷; אם לא כיון באבות, אף על פי שכיון בכל השאר, יחזור ויתפלל⁴¹⁸".
רמ"א- "והאידינא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין, אם כן למה יחזור⁴¹⁹ (טור)".

סעיף ב'- שיתפלל בלחש:

שו"ע- "לא יתפלל בלבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש⁴²⁰, ולא ישמיע קולו⁴²¹; ואם אינו יכול לכוין בלחש, מותר להגביה קולו; וה"מ בינו לבין עצמו, אבל בצבור, אסור, דאתי למטרד צבורא⁴²²".
רמ"א- "ואם משמיע קולו בביתו כשמתפלל, כדי שילמדו ממנו בני ביתו, מותר (טור)".

סעיף ג'- תפילה בקול בימים נוראים:

⁴¹⁶ מקורו בגמ' בברכות דף לד: - "המתפלל צריך שיכווין את ליבו בכולן, אם אינו יכול לכווין בכולם - יכווין את ליבו באחת... באבות".
⁴¹⁷ כתב הטור - שלכה"פ ירגיל את עצמו לכווין בסוף כל ברכה.
⁴¹⁸ ומניין שחוזר ומתפלל? - מסכת ברכות דף לז: - "אמר רבי יוחנן: אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי. אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה, ולבסוף כוון דעתיה? אמר ליה: חזי מאן גברא רבה דקמסיד עליה!
⁴¹⁹ כתב המשנ"ב (ד') - שאם עדיין לא סיים הברכה ונזכר שלא כיוון - יחזור לתחילתה (מאלוקי אברהם) ויאמר בכוונה.
⁴²⁰ השו"ע פסק כרוב ראשונים - שיאמר בלחש וישמיע לאוזניו בלחש. אבל מהזזה"ק משמע (כן כתב בבדק הבית הב"י) שאף לכתחילה לא ישמיע לאוזניו, אבל המג"א ועוד כתבו - שאין ראייה מהזזה, ולכן כתב הוא ועוד אחרונים - שלכתח' טוב יותר שכן ישמיע לאוזניו.
ובדיעבד - לכ"ע - כל שהוציא בשפתיו יצא י"ח אפילו שלא השמיע לאוזניו.
⁴²¹ הטעם שלא מגביה קולו - זה משום שנראה כקטני אמונה שחושב שרק אם אומר בקול רם - שומע ה', ולא נכון הוא!! ועוד שכשמגביה קולו - מבלבל את העומדים לידו.
כתב במשנ"ב (ד') - "ואפילו בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים הקול, כי הקב"ה שומע בלחש, לא כאותם המגביהים קולם יותר מדאי...".
⁴²² הלכות רבות בהלכות תפילה נלמדו מתפילתה של חנה, וזו אחת מהן. דברים אלו מובאים בגמ' בברכות דף כד:.

שו"ע- "י"א שבראש השנה וי"כ מותר להשמיע קולם בתפלה, אפילו בצבור⁴²³.
רמ"א- "וכן נוהגין, ומי"מ יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדאי (דרשות מהרי"ו)".

סעיף ד' - תפילה בלשון אחרת:

שו"ע- "יכול להתפלל בכל לשון שירצה⁴²⁴, והי"מ בצבור, אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש⁴²⁵; וי"א דה"מ כששואל צרכיו, כגון שהתפלל על חולה או על שום צער שיש לו בביתו, אבל תפלה הקבועה לצבור, אפילו יחיד יכול לאומרה בכל לשון; וי"א דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה, חוץ מלשון ארמיי⁴²⁶.⁴²⁷

סימן קב' - שלא להפסיק כנגד המתפלל:

סעיף א' - שלא לישוב בתוך ד"א של המתפלל מכל צדדיו:

⁴²³ **הטעם-** כדי לעורר הכוונה, ופחות חוששים להטרדת כוונת הציבור מכיוון שכולם מתפללים בסידורים. **אבל במג"א כתב שיותר טוב להתפלל בלחש אם יכול לכווין, וכן כתבו הרבה באחרונים.**

⁴²⁴ דווקא כשמבין הלשון האחרת היטב, ואבל בלשון הקודש יוצא י"ח אפילו לא מבינה! **(משנ"ב ב' יד') ע"פ פרי מגדים כאן**

⁴²⁵ **איזו לשון עדיף להתפלל: במשנ"ב (יג') כתב שמצוה מן המובחר הוא דווקא בלשון הקודש!** וכל מה שהתירו בלשון אחרת זה רק באקראי אבל לא לעשות כן תפילה באופן קבוע ולשכח את שפת הקודש. **וכתב מילים קשות על אנשים בדורו ששינו מלשון הקודש ובסופו של דבר גם דלגו על ברכות "קבוץ גלויות" ו"לירושלים עירך".**

אבל במג"א משמע שמוטב להתפלל בלשון שמבין אם אינו מבין את לשון הקודש. ובבאור הלכה ד"ה "יכול להתפלל בכל" כתב- שזה דווקא אם הוא ירא שמים ויכווין יותר טוב, אבל סתם כך- **עדיפה לשון הקודש כי-**

"לה"ק יש לו סגולות רבות מכל לשונות והוא הלשון שהקב"ה מדבר בו עם נביאיו כמו שכתב הרמב"ן בפ' תשא וחז"ל אמרו בלה"ק

נברא העולם כדכתיב לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. וגם כשתקנו כנה"ג את נוסח התפלה היו ק"ך זקנים ומהם כמה

נביאים והמה נימנו על כל ברכה בתיבותיה ובצירופי אותיותיה בכמה סודות נעלמות ונשגבות וכשאנו אומרים דברים אלו כלשונם של כנה"ג אף שאין אנו יודעים לכוין מ"מ עלתה לנו תפלתנו כהוגן כי התיבות בעצמן פועלים קדושתן למעלה משא"כ כשמתפללים

בלע"ז".

⁴²⁶ **תפילה בכל לשון (ב"י): הגמ' בסוטה לב, א' אומרת-** "ואלו נאמרין בכל לשון... וק"ש ותפילה"- מכאן משמע לכא' שאפשר

לאומרה בכל. **מצד שני- יש גמ' בשבת יב' האומרת-** ש"לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר ר' יוחנן- כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו"- והיינו שיש בעיה להתפלל בכל לשון.

ונחלקו הראשונים בהבנת הסתירה לכא' בין הגמ', ומתוך כך בשאלה- האם ומה מותר להתפלל בלשון אחרת:

- **רי"ף-** מה שיכול להתפלל בכל לשון זה בציבור, אבל ביחיד- יתפלל רק בעברית, כגמ' בשבת.
- **רבינו הצרפתיים-** גם יחיד שמתפלל תפילה של ציבור- יכול להתפלל בכל לשון, והגמ' בשבת שאמרה שיתפלל בעברית- זה רק כששואל צרכיו עצמו.
- **רא"ש-** דווקא ארמית היא בעייתית מכיוון שהיא מגונה בעיניהם של המלאכים, אבל בשאר לשונות יכול להתפלל הכל- בין צרכי עצמו בין צרכי הכלל.

ולהלכה- הביא השו"ע את שלושת השיטות, וע"פ כללי הפסיקה- הלכה כי"א בתרא- כרא"ש- שאפילו יחיד יכול להתפלל בכל לשון מלבד ארמית.

⁴²⁷ **סיכום- תפילה בשאר לשונות:** שלוש שיטות מה יכול להתפלל בלשון אחרת וע"פ כללי הפסיקה הלכה כי"א בתרא- שגם

ביחידות יכול להתפלל בכל לשון מלבד השפה הארמית. והטוב ביותר למי שיכול שיתפלל בלשון הקודש, וגם מי שאנו מבין והתפלל בה- יצא י"ח. אבל המתפלל בלשון אחרת ולא כ"כ מבין- לא יצא י"ח.

שו"ע- "אסור לישב⁴²⁸ בתוך ד' אמות של מתפלל⁴²⁹; בין מלפניו בין מן הצדדין (בין מלאחריו), (תוס' ומרדכי ואשרי פ' אין עומדין) צריך להרחיק ד' אמות; ואם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות, ואפילו בפרק איזהו מקומן, אינו צריך להרחיק; ויש מתיר בעוסק בתורה, אף על פי שאינו מתקוני התפלות⁴³⁰; ויש מי שאומר דה"מ מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור, אפילו עוסק בק"ש⁴³¹."

סעיף ב' - החלש יכול לישב:

שו"ע- "יש מי שאומר שאם היושב בצד המתפלל חלוש, מותר⁴³²."

סעיף ג' - מי שכבר ישב:

שו"ע- "אם היושב ישב כבר, ועמד זה בצדו, אינו צריך לקום, שהרי זה בא בגבולו⁴³³. (ומ"מ מדת חסידות הוא לקום אפי' בכהאי גוונא⁴³⁴) (ב"י בשם מהרי"א)."

סעיף ד' - שלא לעבור בתוך ד"א של המתפלל:

שו"ע- "אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות⁴³⁵, ודווקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר⁴³⁶ לעבור ולעמוד⁴³⁷."

⁴²⁸ **הטעם באיסור זה** - כי כשחבר שלו מקבל עליו עול מלכות שמים בעומדו בתפילה, והוא יושב לצידו ללא מעש- נראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים. אבל אם גם הוא מתפלל ונמצא בחלק אחר- אין את הבעיה הזו ולכן יכול לישב כל שהוא עצמו בחלק מהתפילה.

ולעניין אם לומד תורה- עיין בסוף הסעיף.

⁴²⁹ **אם יש דבר המפסיק ביניהם:** כגון שולחן או ספסלים גבוהים עשרה טפחים ורחבים ארבעה טפחים- מותר לישב בצד השני- כי יש דבר מפסיק ביניהם.

⁴³⁰ **העוסק בתורה ומישהו מתפלל לידו- האם צריך לעמוד:** הביא כאן השו"ע את שיטת האורחות חיים שהובאה בב"י וטעמו- שגם מי שעוסק בתורה נחשב כמקבל עליו עול מלכות שמים, כי אין לך יותר עומ"ש מאשר מי שעוסק בתורה.

הלכה למעשה- מי שלומד תורה ויש לידו מתפלל בד"א ללא מחיצה או הפסק ביניהם האם צריך לעמוד? למעשה הביא

במשנ"ב(ו') בשם האחרונים- לחוש לכתח' למצריכים לעמוד מי שאינו עוסק בתפילה, ולכן גם הלומד תורה צריך לעמוד, אא"כ זה שעת הדחק, או שזה מישהו שעומד מאחוריו.

⁴³¹ **בגמ' בברכות לא: למדו מחנה** שאין להכנס לתוך ד"א של המתפלל ולא לישב בתוך ד' אמותיו. ועניין זה נכון בין לפניו בין

לאחוריו. **אבל כתב הראשונים-** שאם הוא עוסק בענייני תפילה כמו ק"ש, ברכות וכד' אין בעיה שיישב, כי רק מי שיושב בטל נראה זה תמוה כיצד חבירו לידו מקבל פני שכינה והוא יושב בטל. אבל מי שעצמו עוסק בצרכי תפילה- לא נראה כמורד או כמזלזל בקבלת פני שכינה- כי הוא עצמו מתפלל.

והב"י ועוד רבים מדייקים- שדווקא מי שעוסק בתיקוני תפילה וברכותיה יכול לישב, אבל מי שעוסק בתורה לא כתבו שיכול

להמשיך לישב. וכן דעת רוב הראשונים. ואולם הסמ"ג, והסמ"ק כתבו- שגם מי שלומד תורה- יכול להמשיך לשבת, כיוון שעוסק בענייני שמים.

⁴³² מכיוון שחולשתו מוכיחה עליו שיושב מפניה ולא ח"ו מחוסר כבוד לה' יתברך. ולכן צריך שידעו וישמו לב לחולשתו.

יש שהחמירו בחלוש שיעמוד- אם מדובר שהמתפלל הוא לפניו.

⁴³³ **"בא בגבולו"- דווקא בביתו:** כתב המשנ"ב(יג') שדווקא בביתו יש דין ז שאינו צריך לעמוד, אבל בביכ"ס ואפילו יש בו מקומות

קבועים- זה שייך לכולם ואין גבול המיוחד לו- ולכן מ"מ יצטרך לעמוד, אפילו התחילו להתפלל לידו כשהוא כבר ישב.

⁴³⁴ **מידת חסידות-** לקום, כפי שעשה עלי כשבאה אליו חנה, ואע"פ שישב והיא נכנס לוך ד' אמותיו. ודווקא הוא בשל חסידותו ואין חובה לעשות כן בכל אדם.

סעיף ה' - פסיעת ד"א בסוף התפילה כשיש מתפלל מאחוריו:

שו"ע - "אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו"⁴³⁸, שאם יעשה זה הרי הוא כעובר כנגד המתפלל; וצריך לדקדק בזה, אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו, מאחר שכבר התחיל"⁴³⁹.

⁴³⁵ **גמ' בברכות כד' -** על כך שרבי ירמיה התפלל לפני רב ולא בא לתוך ד"א שלו כל עוד שרב עמד בתפילה. ומתוך כך מגיע הדין של הסעיף הבא.

וישנן 2 שיטות באחרונים בדין זה:

האליה רבה והמג"א:

האליה רבה - כל האיסור הוא דווקא ממש מול פניו של המתפלל ולא מצדדיו, אולם למג"א - גם מצדדיו אסור כל שיכול המתפלל לראותו זה מסיח דעתו.

ונחלקו ג"כ האם מותר לאדם להכנס לתוך ד"א של המתפלל ולהישאר לעמוד שם: לאליה רבה - כן, ולמג"א - אסור.

למעשה - נכון להחמיר ובשעת הצורך אפשר להקל כאליה רבה, ומ"מ מי שחייב לצאת או לעבור בפני העומד בתפילה - כגון אדם שממהר לאוטובוס ויפסידו וכד' - יכולים לעבור לפני המתפלל.

אבל - מי שאיחר לתפילה --- אין לו לעבור ולחצות מתפללים כדי להגיע למקומו, א"כ המתפללין היחידים שיעבור דרכם הם אלו שעומדים במעברים ואז כיוון שנהגו שלא כדין לעמוד במקום מפריע - מותר לעבור דרכם.

⁴³⁶ **ובזהר פ' חיי שרה** החמיר אפילו בצדדים כל שזה תוך ד"א.

⁴³⁷ טעם לדבר: באחרונים הביאו שני טעמים לדבר:

1. מפני שמבטל כוונתו של חברו ע"י זה.
 2. מפני שמפסיק בין המתפלל לשכינה כשעובר כנגדו.
- אם יש מחיצה בגובה מטר למשל - שכבר אין טעם של הפסק מהשכינה ויש טעם של בלבול כוונה, ומנגד - כשהמתפלל עם טלית או עוצם עיניו - שאינו פוגע בכוונתו אבל כן מפסיק בינו לבין השכינה.

⁴³⁸ דינים נוספים לעניין פסיעת ד"א לאחור:

- **המאריך יכול למחול מראש -** הרגיל להאריך בתפילתו רשאי לבקש מהמתפללים לפניו שלא ימתינו לו עד שיסיים, ואז הם יוכלו לפסוע לאחור, וטוב שיפסע באלכסון אם יש מישהו ממש מאחוריו.
- **אם מפריע לו לכוון בתפילה -** יכול אפילו לסמן לו שילך לאחור - ע"פ משנ"ב בסימן קד', ס"ק א'.

⁴³⁹ הלכה למעשה - מי שסיים תפילת ש"ע וצריך לפסוע לאחור ויש מאחוריו מתפלל - מה יעשה:

אם כשיפסע שלוש פסיעות לאחור בכלל לא יכנס לד' אמותיו של זה שמאחוריו - אין בעיה. ואם יכנס לתוך ד' אמות יש לחלק לפי מחלוקת האחרונים בין האליה רבה למג"א: אם הוא לא עומד לגמרי בקו מקביל אליו - למג"א יש בעיה כי סו"ס יכנס לתוך רדיוס 4 אמות של המתפלל, אבל לאליה רבה אין בעיה - כי דווקא בקו מקביל אליו יש בעיה. אבל אם הוא ממש מקביל אליו - אז לכא' גם לאליה רבה יש בעיה, ואולם יש שכתבו(חזו"א) שיכול לפסוע לאחוריו באלכסון - ואז גם ככה"ג לא תהיה לאליה רבה בעיה(ולמג"א בוודאי שכן). אם יש חציצה בין המתפללים - כגון שיש ספסל גבוה כ-80 ס"מ וברוחב 32 ס"מ - יש מקום להקל כשצריך - כי יש להחשיבם כמחציה.

אדם כזה שאינו יכול לצעוד לאחור - רשאי לענות אמן וברוך שמו ולומר את כל התפילות. ורק כשיסיים זה שמאחוריו - יפסע ג' פסיעות לאחור ויאמר "עושה שלום".

סימן קג'- מי שנזדמן לו רוח בתפלתו או עטוש :**סעיף א'- העומד בתפילה והפיח :**

שו"ע- "היה עומד בתפלה ויצא ממנו רוח מלמטה, ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל".

סעיף ב'- הצריך להפיח בתפלתו :

שו"ע- "בקש לצאת ממנו רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו, הולך אחוריו ארבע אמות ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח, ואומר : רבון העולמים, יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו, חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותנו, וחוזר למקומו וחוזר למקום שפסק".

רמ"א- "וע"ל סי' פ"ה. י"א דכל זה מיירי כשמתפלל בביתו, אבל כשמתפלל בצבור דהוי ליה ביוש גדול, אין צריך להרחיק כלל לאחוריו וגם לא יאמר הרבון, רק ממתין עד שיכלה ממנו הריח, וכן נוהגין. (תרומת הדשן סימן ט"ז)".

סעיף ג'- סימנו של המתעטש :

שו"ע- "המתעטש בתפלתו מלמטה, סימן רע לו ; מלמעלה, סימן יפה לו".

סימן קד'- שלא להפסיק בתפלה :**סעיף א'- לא יפסיק בתפלתו אלא משום סכנה :**

שו"ע- "לא יפסיק⁴⁴⁰ בתפלתו⁴⁴¹. ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו, לא ישיבנו ; אבל מלך עובדי כוכבים, אם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת הברכה וסופה קודם שיגיע אליו, יקצר ; או אם אפשר לו שיטה מן הדרך, יטה ולא יפסיק בדיבור, ואם אי אפשר לו, יפסיק"⁴⁴².

סעיף ב'- המתפלל בדרך ובא לפניו קרון וכד' :

שו"ע- "היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון כנגדו, יטה מן הדרך ולא יפסיק⁴⁴³ ; אבל בענין אחר, אין לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו, אא"כ הוא בתחנונים⁴⁴⁴ שלאחר התפלה".

סעיף ג'- יזוז או יפסיק מפני דבר המזיק :

⁴⁴⁰ **אין להפסיק גם אם יפסיד ממון ושמותר להפסיק בשביל לברר דין מסופק בתפילה(משנ"ב, ב') :**

"ואפילו במקום הפסד ממון אין לו להפסיק. כתב הח"א [כלל כ"ה ס"ט] העומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפלה מותר לילך ממקומו למקום מיוחד ולעיין שם בספר ואם מותר לשאול הדין צ"ע ונ"ל דמותר".

⁴⁴¹ **האם מותר לרמוז(משנ"ב, ב, א') :**

"ואפילו רמיזה בעלמא אסור אם לא לתינוק הבוכה מותר לו לרמז לו בידיו כדי שישתוק ולא יטרידו מתפלתו ואם אינו מועיל ירחיק את עצמו ממנו ולא ידבר עמו. וכן אדם נכבד שעומד בתפלה והש"ץ ממתין עליו באמירת קדיש או קדושה והוא אינו מרוצה בכך שימתינו עליו וזה מטרידתו בתפלה מותר לו לרמז לש"ץ שיתפלל כדרכו [ש"ת]".

⁴⁴² כן אומרת המשנה בברכות דף ל' :.

⁴⁴³ תזוזה בתפילה עדיפה מהפסקה בדיבור, לכן- כל שיכול לזוז עדיף שיפתור את הבעיה בכך מאשר שיפסיק בדיבור.

⁴⁴⁴ **עקירה ממקומו כשהוא בתחנונים, לצורך מצווה :** בתחנונים שלאחר התפילה- דין ההליכה קל יותר, ולא רק במקום סכנה יכול, אלא אפילו לצורך מצוה קצת יכול לעקור(משנ"ב, ב, ט').

שו"ע- "ואפילו נחש כרוך על עקבו, לא יפסיק, (אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו) (הר"י ריש פרק אין עומדין); אבל עקרב, פוסק, לפי שהוא מועד יותר להזיק, ונחש נמי, אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק, פוסק".

סעיף ד' - בא לפניו שור:

שו"ע- אם ראה שור בא כנגדו, פוסק, שמרחיקין משור תם (פ"י תם שאינו רגיל להזיק) נ"י אמות, וממועד (פ"י שרגיל להזיק), מלא עיניו; ואם שוורים שבמקום ההוא מוחזקים שאינם מזיקים, אינו פוסק".

סעיף ה' - מי שהפסיק באמצע תפילה - מהיכן ממשיך:

שו"ע- "בכל מקום שפוסק, אם שהה⁴⁴⁵ כדי לגמור את כולה, חוזר לראש⁴⁴⁶; ואם לאו, חוזר לתחלת הברכה⁴⁴⁷ שפסק בה⁴⁴⁸; ואם פסק בגי ראשונות, חוזר לראש; ואם באחרונות, חוזר לרצה⁴⁴⁹".

⁴⁴⁵ **מה נחשב "שהיה" -** מי שהפסיק אפילו בלא דיבור ואפילו בין ברכה לברכה - מקרי הפסקה (משנ"ב, יג')

⁴⁴⁶ **מתי חוזר לתחילת תפילת ש"ע - מחלוקת שו"ע - רמ"א בהקשר לסימן סה':**

סימן סה' (מי שהפסיק בק"ש) - עסק בד"ן מי שהפסיק באמצע ק"ש. **השו"ע פסק שם -** שאפילו אם הפסיק זמן ארוך בכדי לומר את כולה - מ"מ חוזר למקום שבו פסק וממשיך, ואפילו אם פסק בשל אונס - תמיד חוזר למקום שפסק ובשום מצב לא כתב לחזור לתחילת ק"ש.

אולם, הרמ"א חלק שם וחילק - שאיפה שפסק בשל אונס (זמן כדי לומר את כולה) - כן חוזר לתחילת קריאת שמע.

סימן קד' (מי שהפסיק בתפילת ש"ע) - והנה כאן, בעוסקינו במי שפסק/שהה בתפילת ש"ע - שינה השו"ע מפסיקתו בק"ש

וכתב - שמי שהפסיק זמן כזה שיכול לומר את כל שמונה עשרה - חוזר לתחילת התפילה, ואם שהה פחות - חוזר לתחילת הברכה בה פסק. **השו"ע לא התייחס כאן לסיבה בגללה הוא הפסיק אלא תלה את הכל לפי משך זמן ההפסקה.**

אולם, הרמ"א לעיל בסימן סה' תלה הדבר גם בסיבת ההפסקה וכתב שם, כפי שאמרנו, שרק המפסיק חמת אונס חוזר על הכל - והוא הדין גם כאן - הרמ"א יסבור שלא תמיד חוזר על כל התפילה אלא רק מי ששהה כדי אמירת כולה **בשל אונס.**

השאלה היא - מה נחשב אונס לשיטת הרמ"א כדי להצריכו לשוב על הכל:

- **ט"ז, מג"א (ע"פ תוס')** - כל אונס שהוא שגרם לו להפסיק, כגון שהיה נחש, עקרב, ליסטים וכד'.
- **ב"ח ועוד (בשם הרשב"א) -** דווקא אונס מחמת עצמו שלא יכל להתפלל כגון שהיה במקום שא"א להתפלל מחמת ריח, או שהיה צרך לנקביו וכד' - רק זה נחשב לאונס שחוזר להתחלה.
- **להלכה - כתב במשנ"ב (ב"טז) -** שהכריע המג"א לחלק בין תפילה לק"ש - שבתפילה כל אונס שהוא מקרי אונס, כי בתפילה בלאו הכי יש ראשונים הסוברים שגם בלי אונס חוזר לתחילתה. **אבל בק"ש דווקא אונס כזה שמחמתו (שהוא או המקום אינם ראויים) ולא משהו חיצוני אליו.**

⁴⁴⁷ **בשונה מק"ש -** בק"ש למדנו שמי שהפסיק מעט - חוזר ממש למקום בו הפסיק, אבל כאן בדיני תפילה יש חומרא על פני ק"ש -

שמי ששהה אפילו מעט - חוזר לראש הברכה ממנה פסק ולא למקום בתוך הברכה שבו עצר. **וע' בהערה הבאה שיש חולקים ומשווים דין תפילה לק"ש לעניין זה.**

⁴⁴⁸ **יש חולקים (משנ"ב, יט') -** יש חולקים (ח"י אדם, ביאור הגר"א) הסוברים - שאם לא שהה כדי לומר את כל התפילה - חוזר למקום שפסק ולא לתחילת הברכה שפסק בה.

⁴⁴⁹ **מי שהפסיק - מהיכן ימשיך: בשאלה זו נחלקו הראשון, ונפסקה הלכתה לעיל בסימן סה':**

- **תוס', רא"ש -** חוזר לתחילת הברכה.
- **רשב"א -** אם שהה כדי לגמור כולה - חוזר לראש התפילה.
- **ראב"ד -** רק גברא דחויא חוזר לראשו, והיינו אדם ששותתים ממנו מים וכד' - שאין לו גם אפשרות תיאורטית להתפלל. אבל מי שרק זז לצד משום מה - אינו נחשב גברא דחויא - ואינו חוזר להתחלה.

סעיף ו' - מי שדיבר בתפילת ש"ע דינו ככל הפסקה:

שו"ע - "הא דאמרינן אם שהה כדי לגמור את כולה, בקורא משערינן. אם שח⁴⁵⁰ בתפלה⁴⁵¹, דינו לענין חזרה כדין ההפסקות האמורות בסימן זה⁴⁵²."

סעיף ז' - מי שעומד בתפילה ושומע קדיש או קדושה:

שו"ע - "אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר ש"צ⁴⁵³, ויהא כעונה⁴⁵⁴ (היה עומד בתפלה וקראוהו לספר תורה, אינו פוסק) (ת"ה סי' קפ"ה)".

סעיף ח' - ענייה לדברים שבקדושה קודם "אלוקי נצור":

שו"ע - "אחר שסיים י"ח ברכות, קודם אלהי נצור, יכול לענות קדושה וקדיש וברכו (וע"ל סימן קכ"ב)⁴⁵⁵".

סימן קה' - דין המתפלל ב' תפלות:**סעיף א' - המתנת כדי הילוך ד"א בין שתי תפילות:**

שו"ע - "המתפלל שתי תפלות⁴⁵⁶, זו אחר זו, צריך להמתין בין זו לזו כדי הילוך ד' אמות, כדי שתהא דעתו מיושבת להתפלל בלשון תחינה".

ולהלכה - פסק בשו"ע - שאם שהה כדי לגמור כולה - חוזר להתחלת ש"ע. ואם לא - חוזר רק לתחילת הברכה בה הפסיק.

⁴⁵⁰ **אם דיבר במזיד (משנ"ב, כה)** - יש מחלוקת מה דינו - האם כיוון שהיה במזיד - חוזר לראש התפילה תמיד (**מג"א**), אפילו שהיה מעט זמן, או שגם הוא דינו כמי ששח בשוגג ואינו חוזר לראש אלא בשהה כדי אמירת כולה (**משנ"ב**).

וע' בסימן קפג' שדין המדבר בברכה⁴⁵¹ כדין המדבר בתפילה - וממילא אותו דין כמו פה הוא גם לגבי מי שדיבר במזיד בברכה⁴⁵².

⁴⁵¹ **המדבר בתפילה והמוסיף תוספות שאינן שייכות** - דינו כמי שהפסיק או שהה מחמת אונס וכד'. ולדין זה שייך גם מי שבטעות אמר תוספות שאינם מענייניו של יום, כגון שהזכיר סתם "עלה ויבוא" וכד' - שצריך לחזור לראש הברכה.

⁴⁵² **שלא כשיטת רבינו גרשום שהובא באבודרהם** שהוא בכל מצב הצריך לחזור לראש התפילה כי "כל יח' ברכות כברכה אחת דמו" אלא דין המדבר ככל דיני מי שהפסיק, כפי שהוסברו בסעיף הקודם.

⁴⁵³ **עד איזה חלק בקדיש שותק ומכווין (משנ"ב, כז)**: עד מילת "יתברך".

מה יעשה מי שעומד בתפילת ש"ע ושומע קדיש/קדושה?

לכ"ע אינו אומר בפיו כיוון שהווי הפסק ובש"ע לא מפסיקים (לעומת ק"ש וברכותיה שכן מפסיקים בשביל אלו). ונחלקו הראשונים - האם עדיף שישתוק כששומע ויהיה שומע כעונה או שעדיף שימשיך?

- רש"י - ישתוק ויכווין למה שאומר החזן כי שומע כעונה.
- ר"ת, ר"י - עדיף שימשיך כי אם שומע כעונה - נחשב שאומר ואז הווי הפסק.
- ר' יונה - יש מחלוקת ואין אנו מסוגלים להכריע וכל אחד ינהג כרצונו.
- תוס' - נהגו בפועל בעולם לשתוק (כרש"י) - וכן יש לעשות כי "גדול המנהג".

ובשו"ע הכריע כרש"י - שיעצור וישתוק ויכווין למה שאומר החזן.

⁴⁵⁵ **מי שהגיע ל"אלוקי נצור" האם עולה לתורה אם קראו לו (משנ"ב, ל)**: אבל אם קראו לו לס"ת - אינו מפסיק (דרכי משה),

ובמשנ"ב כתב שאם אמר "יהיו לרצון" שקודם אלוקי נצור - כן יכול לעלות לתורה.

⁴⁵⁶ כגון שטעה וחוזר, או תפילת תשלומין כפי שיתבאר בסימן קח' וכה"ג.

סימן קו'-מי הם הפטורים מתפלה:**סעיף א'- הפטורים מק"ש פטורים מהתפילה:**

שו"ע- "כל הפטורים מק"ש פטורים מתפלה, וכל שחייב בק"ש חייב בתפלה⁴⁵⁷; חוץ מהמלוין את המת, שאין למטה צורך בהם, שאע"פ שהם חייבים בק"ש, פטורים מתפלה⁴⁵⁸. נשים ועבדים, שאע"פ שפטורים מק"ש חייבים בתפלה, מפני שהיא מ"ע שלא הזמן גרמא⁴⁵⁹; וקטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם⁴⁶⁰."

סעיף ב'- העוסק בתורה אם מפסיק לתפילה:

שו"ע- "מי שתורתו אומנתו, כגון רשב"י וחביריו, מפסיק לק"ש⁴⁶¹, ולא לתפלה⁴⁶²; אבל אנו, מפסיקים בין לק"ש בין לתפלה".

רמ"א- "וואם לומד לאחרים, אינו פוסק⁴⁶³, כמו שנתבאר לעיל סי' פ"ט; ומי"מ פוסק וקורא פסוק ראשון של ק"ש; ואם אין השעה עוברת, ויש לו שהות עדיין להתפלל ולקרוא ק"ש, אינו פוסק כלל⁴⁶⁴ (ב"י בשם הר"ן)".

⁴⁵⁷ **הפטורים מק"ש פטורים מתפילה-** פשוט הוא מק"ו, שהרי תפילה מדרבנן וק"ש מדא'. והכוונה כאן למי שעוסק במצווה- שכן "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

⁴⁵⁸ **מדוע מלווי המיטה פטורין מן התפילה וחייבים בק"ש(ב"י):**

1. ק"ש מדא', תפילה מדרבנן.

2. ק"ש זה פוסק אחד- אומר וממשיך הלאה, אבל תפילת עמידה ארוכה ועוד חייב לומר אותה כשהוא עומד ואין לו זמן להשתהות כ"כ הרבה.

⁴⁵⁹ **האם נשים חייבות בתפילה ואם כן- במה יוצאות ידי חובתם:** ישנה משנה מפורשת בברכות דף כ"ו- "נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ומן התפילין וחייבים במזוזה ובתפילה ובברכהמ"ז".

שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים האם חייב תפילה הוא מצווה מן התורה או מדרבנן(ע' משנ"ב, ד' שמסכם העניין):

- **רמב"ם-** עיקר מצוות תפילה מדא', שנאמר "ולעובדו בכל לבבכם", ומן התורה יכול להתפלל בכל נוסח שירצה ובכל זמן שירצה- ומשהתפלל פעם אחת ביום יצא, אלא שבאו חכמים וקבעו ג' תפילות ביום ונוסח. **לכן-** מדא' זו לא מצות עשה שהזמן גרמא- ונשים חייבות בה ומ"מ יוצאות ידי חובה בבקשה כל שהיא ואין חובה בתפילת שמונה עשרה. **וכתב המגן אברהם** שהרבה מהנשים סומכות על כך ואומרות בקשה מיד אחרי הנטילה בבוקר וסגי.
- **רמב"ן-** תפילה אינה מן התורה אלא בשעת צרה, אבל סתם כך אינה מצווה אלא מדרבנן שקבעו אנשי כנה"ג שלוש תפילות ביום ונוסח, ולפי זה- נשים אינן חייבות להתפלל כי זו מ"ע שהזמן גרמא שנשים פטורות ממנה אפילו היא מדברי סופרים. **אלא שלשיטה זו יש את הגמ' בדף כ' בברכות שאמרה שיש גדר מיוחד של תפילה משום-** "דבעי רחמי"- שהיא בקשת רחמים. **וכתב המשנ"ב(ד')**- "וכן עיקר, כי כן דעת רב הפוסקים, וכן הכריע בספר שאגת אריה, על כן יש להזהיר לנשים שיתפללו שמונה עשרה. ונכון גם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים, דהינו, שיאמרו על כל פנים שמע ישראל...ויאמרו ג"כ ברכת אמת ויציב כדי לסמוך גאולה לתפילה. וכל זה לענין שחרית ומנחה, אבל תפילת ערבית שהוא רשות- אע"פ שעכשיו קיבלוהו עליהם כל ישראל לחובה- מ"מ הנשים לא קבלו עליהן ורובן אין מתפללין ערבית".

⁴⁶⁰ אבל יכול ליתן להם לאכול קודם התפילה שלא יתענו(מג"א).

⁴⁶¹ **הלומד צריך להפסיק לימודו למצוות דרבנן, אבל תפילה קלה לעניין זה(משנ"ב, ז):** "ואף שצריך לבטל ולהפסיק לימודו לעשיית כל המצות אפילו של ד"ס דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא מ"מ תפלה הואיל ואינה אלא בקשת רחמים קילא משאר מצות לגבי אנשים כאלו שאינם מבטלים מלימודם אפילו רגע".

⁴⁶² **גמרא מפורשת במסכת שבת, דף יא', עמוד א'-**

"דתניא: חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין לקריאת שמע, ואין מפסיקין לתפלה. אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו, שתורתן אומנותן. אבל כגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה".

סימן קז' - המסופק אם התפלל, ודין תפלת נדבה:**סעיף א' - המסופק אם התפלל⁴⁶⁵:**⁴⁶³ **המלמד תורה לאחרים - האם מפסיק לקרוא/להתפלל כשמתקרב סוף זמן ק"ש/תפילה: לגבי ק"ש אם מתקרב סוף זמנה -****כולם מסכימים שמפסיק לקרוא ק"ש ואז ימשיך בלימוד, אולם לגבי תפילה נחלקו האחרונים:**

- **במשנ"ב(ח') הביא בשם הרבה אחרונים - שאפילו אם יעבור זמן תפילה - אינו פוסק כשמלמד אחרים, ורק אם אין אפשרות לדחות השיעור וכד' ויגרם ביטול תורה שא"א להשלימו. אבל לק"ש, כאמור, כשמתקרב סוף זמנה פוסק מיד ואומר פסוק ראשון של ק"ש ומזכיר יצ"מ וממשיך בלימודו.**
- **אבל בחיי אדם ועוד כתבו - שאסור להפסיד תפילה בשביל הלימוד וחייב להפסיק בכל גוונא, אפ"ל יתבטל הלימוד ע"י זה.**
- **בבה"ל כתב שמ"מ אסור להתחיל לימוד כזה אם הגיע זמן ק"ש - וחייב קודם לקרוא ק"ש - ואז יתחיל השיעור.**

⁴⁶⁴ **העוסק בתורה ויש זמן רב עד שיעבור זמן ק"ש ותפילה - האם צריך להפסיק מלימודו כדי לקרוא/להתפלל או שימשיך****ללמוד ויקרא רק בסיום הלימוד:**

הרמ"א פסק כאן - שמי שמלמד תורה ויש לו עוד זמן לקרוא ק"ש - אינו מחוייב להפסיק עכשיו לקרוא(ומה שכתב שפוסק וקורא ק"ש - זה רק אם עכשיו יעבור הזמן), כי אינו מפסיד בכך הזמן. ובמשנ"ב(י') ובבה"ל הביא אחרונים כמו האליה רבה החולקים ואומרים כל זה נכון לענין תפילה שהיא דרבנן, אבל ק"ש(אפילו שיש לו עוד הרבה זמן) - יקרא מיד כדי שלא יפסידה - שהוא פסוק אחד שיש מצווה מהתורה להזכירו. וכל זה דווקא לענין הלומד יחידי, אבל הסכימו לשיטת הרמ"א לגבי המלמד תורה וכן הלומד יחידי בבית הכנסת - שאין לחוש שישכח לקרוא ק"ש - כל שיש עוד הרבה זמן - ולכן אינו צריך להפסיק, כפי שכתב הרמ"א.

סיכום דיני הפסקה מלימוד תורה בשביל להתפלל -**למעשה בימינו אין לימוד תורה דוחה תפילה לכן הלומד תורה צריך להפסיק ק"ש ותפילה.**

השאלה היא האם אדם שלומד ויש לו עוד זמן עד סוף זמן ק"ש/תפילה - האם חייב עכשיו להפסיק מלימודו ולקרוא/להתפלל או שייסיים ואז יקרא/יתפלל בזמן:

קודם שהגיע זמן ק"ש - יכול ללמוד תורה ולהמשיך ללמוד אפילו הגיע זמנה.**אולם משהגיע זמנה יש לנו לחוש שמא ישכח ולכן:**

אם יש עוד הרבה זמן ולא יעבור זמנה - הרמ"א אינו צריך להפסיק עכשיו לקרוא ק"ש, אפילו לומד לבד ואפילו התחיל אחרי שהגיע זמנה. ואולם האליה רבה ועוד חולקים - שאם זה יחיד - יקרא ק"ש מיד שמא ישכח ורק אם התחיל בהיתר כגון קודם זמנה או שמלמד אחרים או שלומד בביכ"ס שיזכור - אז מסכים הרמ"א שא"צ להפסיק. ולתפילה לכ"ע א"צ להפסיק כי היא רק מדרבנן וגם ארוכה יותר.

ואם יש מעט זמן - ק"ש יקרא מיד לכ"ע, ולגבי תפילה - כתב הרמ"א שהמלמד לאחרים אינו צריך להפסיק ומשמע שאפילו אם יעבור זמנה כי היא רק דרבנן(לעומת ק"ש שאמר שיפסיק בשבילה כי היא מדאורייתא), וחיי אדם ואליה רבה - גם תפילה אין להפסיד משום תורה ואפילו המלמד - ולכן יפסיק גם בשבילים.

⁴⁶⁵ **הקדמה לסעיף - דין תפילת נדבה והמסתפק אם התפלל:****הגמ' בברכות כא' מביאה מספר מימרות שמהשילוב ביניהם יוצאים דינים שבסימן זה:**

1. "אמר רבי אלעזר - ספק התפלל, ספק לא התפלל - לא יחזור ויתפלל".
2. "רבי יוחנן אמר - הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו".
3. "אמר רבי יהודה אמר שמואל - היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל - פוסק, ואפילו באמצע ברכה".
4. "ואמר רבי יהודה אמר שמואל - התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין - אם יכול לחדש בה דבר - יחזור ויתפלל, ואם לאו - אל יחזור ויתפלל".

הטור הביא 3 שיטות שונות(ר"י, רב האי, רי"ף) בהבנת דברי הגמרא, אבל הב"י הקשה באריכות על דברי הטור - שכל מה שהראשונים חולקים הוא רק בהבנת השיטות בגמרא אבל להלכה יש כאן דין אחד למעשה, וכך כותב שם הב"י:

שו"ע- "אם הוא מסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל⁴⁶⁶, ואינו צריך לחדש שום דבר⁴⁶⁷; אבל אם ברי לו שהתפלל, אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש; ועל ידי חידוש, חוזר ומתפלל בנדבה כל הפעמים שירצה⁴⁶⁸, חוץ מתפלת מוסף שאין מתפללים אותה בנדבה⁴⁶⁹; ובשבת וי"ט, אינו מתפלל תפלת נדבה כלל, ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל, ונזכר שכבר התפלל, פוסק אפי' באמצע ברכה אפילו יכול לחדש בה דבר⁴⁷⁰."

סעיף ב'- מה נחשב "חידוש" שמחדש בתפלתו:

שו"ע- "חידוש זה שאמרנו, הוא שיחדש דבר בכל ברכה מהאמצעות, מעין הברכה; ואם חדש אפילו בברכה אחת, דין, כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה⁴⁷¹."

רמ"א- "י"א דלא מיקרי חידוש אלא אם נתחדש אצלו דבר שלא היה צריך אליו קודם לכן), (טור בשם הרא"ש)."

סעיף ג'- תפילת נדבה לציבור:

שו"ע- "אין צבור מתפללין תפלת נדבה כלל⁴⁷²."

סעיף ד'- המתפלל נדבה צריך לידע שיכול לכונן היטב:

שו"ע- "הרוצה להתפלל תפלת נדבה, צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכונן בתפלתו; מראש ועד סוף; אבל אם אינו יכול לכונן יפה, קרינן ביה: למה לי רוב זבחיכם (ישעיה א, יא); והלואי שיוכל לכונן בג' תפלות הקבועות ליום."

"והנך רואה שלפי זה דעת ר"י ודעת רבינו האי שוים הם לענין הדין דכל שספק לו אם התפלל אם לא התפלל חוזר ומתפלל ואינו צריך לחדש וכל שבירי לו שהתפלל אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש ובחידוש מיהא חוזר ומתפלל כל פעמים שירצה ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע ברכה אף על פי שיכול לחדש בה דבר ובכל הני מילי לא שאני לן בין מתפלל בציבור למתפלל ביחיד כלל"

⁴⁶⁶ **האם גם המסופק על ערבית חוזר ומתפלל (משנ"ב, ב'): בספר "דרך החיים" כתב** שעל ערבית אינו חוזר כיוון שכל התפילה הזו מיסודה אינה חובה. **אבל בפרי מגדים אמר** שאמנם אינה חובה, אבל לכתח' נכון הוא שיחזור ויתפלל גם ערבית. ובאמת גם בה אין צריך לחדש כי גם בה היציאה מן הספר הוי חידוש, ואולם מ"מ נכון הוא שיחדש בה ג"כ איזה דבר וייצא ידי כל השיטות.

⁴⁶⁷ **המסופק אם התפלל: פסק כאן בשו"ע** שצריך לחזור ולהתפלל ואפילו אם לא חידש שום דבר. ולכא' תמוה הוא- שהרי תפילות **הם מדרבנן** וכל ספק דדבריהם לקולא? אלא שכאן יש דין מיוחד שאמר ר' יוחנן בברכות כא'- הלואי שיתפלל כל היום, והיינו מי שמסופק או מי שמתפלל נדבה ומחדש בה משהו. **החידוש כאן הוא שאין צריך לחדש כלום כשחוזר מחמת הספק, מכיוון שעצם היציאה מן הספק היא החידוש גדול ביותר.**

⁴⁶⁸ יסוד הדין כאן הוא שהתפילות הם כנגד הקורבנות וכשם שיכול להביא קורבנות נדבה ככל שירצה- כך יכול להתפלל, בתנאי שמחדש(כי מהחידוש מינכר שעושה לשם תחנונים ולא לשם חובה). אבל כשאינו מחדש נחשב שחוזר על מה שהקריב והוי כמקריב שני תמידין- שהוא אסור בבל תוסיף.

⁴⁶⁹ בתפילת מוסף, שבת וי"ט אין דין תפילת נדבה מכיוון שלא יכלו להביא קורבנות מוסף ומועדים של נדבה, אלא רק קורבנות החובה שקבעה התורה.

⁴⁷⁰ גם אם יכול לחדש בה דבר- לא מהני שיוכל להמשיך תפילתו. כיוון שהתחיל על דעת שהיא חובה ועכשיו ישנה לנדבה- נחשב כמו מביא קורבן שחציו חובה וחציו נדבה ואין דבר כזה.

⁴⁷¹ כך כותב **הרמב"ם**- שלכתח' יש לחדש חידוש בכל ברכה, ובדיעבד מהני אפילו בברכה אחת בלבד.

⁴⁷² ואפילו שיש קורבנות של "קִיץ המזבח" והיינו קורבנות שאינם חובה אלא כאלו המקריבים בימים שאין הרבה קורבנות כדי שלא יתבטל המזבח- מ"מ זה מעט ימים והולכים אחר הרוב- שבד"כ ציבור לא מקריבים קורבנות נדבה.

סימן קח' - מי שלא התפלל לסבת טעות, או אונס או במזיד:**סעיף א' - טעה או נאנס מתפלל תשלומין:**

שו"ע - "טעה⁴⁷³ או נאנס⁴⁷⁴ ולא התפלל שחרית, מתפלל מנחה שתיים⁴⁷⁵: הראשונה מנחה, והשנייה לתשלומין; ואם היפך, לא יצא ידי תפלה שהיא תשלומין, וצריך לחזור ולהתפלל אותה⁴⁷⁶. וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תפלה לתשלומין⁴⁷⁷".

סעיף ב' - דוגמאות לתפילות תשלומין:

שו"ע - "טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתיים: הראשונה ערבית, והשנייה לתשלומין; טעה ולא התפלל ערבית, מתפלל שחרית שתיים: הראשונה שחרית, והבי' לתשלומין. לאחר שאומר יוצר וי"ח ברכות, יאמר אשרי⁴⁷⁸ ואח"כ יתפלל י"ח לתשלומי ערבית⁴⁷⁹. (וכן כשמתפלל ערבית שתיים, משום שלא התפלל מנחה, יאמר אשרי בין תפלה לתפלה) (סמ"ק וריב"ש סי' ק"מ).

סעיף ג' - מתי יכול להשלים התפילה:

⁴⁷³ לאפוקי מי שעשה במזיד.

⁴⁷⁴ **מה נחשב ל"אונס"** - בוודאי מי שהיה חולה או שלא התפלל לדוג' בשל שלא היו לו מים לרחוץ ידיו - נחשב לאונס (ואע"פ שלא ראוי שלא להמנע מלהתפלל כשאין לו מים). **וע' להלן בסעיף ח'.**
ומי שעסק בצרכי ציבור - הוא לא נחשב לאונס אלא היה פטור, ולכן מעיקר הדין כלל אינו צריך להתפלל תשלומין. אבל יכול להתפלל נדבה ויחדש בה משהו, כדלעיל בסימן הקודם.

מי שהיה לו זמן להתפלל ודחה את התפילה ואז נאנס לקראת סוף זמנה ולכן לא התפלל(ב"י, ח):

- **הרמ"ה** - שהוא בכלל מי שטעה או נאנס ולכן יש לו תפילת תשלומין.
- **נמוק"י** - לתפילה יש דין מיוחד, מכיוון שחכמים גזרו שלא יעסוק בשום דבר משהגיע זמן תפילה כדי שלא יפספס אותה. ולכן, כל שהיה לו זמן ולא התפלל - מקרי פושע וכמזיד דמי - ואין לו תשלומין.
- **ב"י** - הלכה כרמ"ה - "דלא מקרי מזיד אלא כשמבטל התפילה בשאט נפש".

⁴⁷⁵ **ש"ץ לעניין תשלומין(משנ"ב, ד):** הרדב"ז **חידש** - שמי שהוא ש"ץ יוצא בחזרת הש"ץ ידי תפילת תשלומין אם צריך.

האם יוצא ידי תשלומין כששומע חזרת הש"ץ מפי השליח ציבור(מ"ב, ה): עקרונית אינו יוצא י"ח אבל אם צריך להשלים תפילת ערבית - בדיעבד יצא - כי היא תפילה שהיא רשות ודינה קל.

⁴⁷⁶ **מה דין מי שהתפלל ראשונה לחובה ושניה לתשלומין ואז התברר לו שטעה בראשונה:** בכה"ג אומרים שכן עלתה לו תפילת התשלומין! ואע"פ שצריך לחזור על תפילת החובה, מ"מ הקדים כדין חובה לתשלומין.

⁴⁷⁷ **מקור דין תפילת תשלומין:** מסכת ברכות דף כו', א'.

"אמר רבי יוחנן: טעה ולא התפלל ערבית - מתפלל בשחרית שתיים, שחרית - מתפלל במנחה שתיים - כולי יומא מצלי ואזיל, עד חצות - יהבי ליה שכר תפלה בזמנה, מכאן ואילך - שכר תפלה יהבי ליה, שכר תפלה בזמנה - לא יהבי ליה".
והיסוד הוא שקודם מתפלל את התפילה שזה זמנה ורק אז את התשלומים - מכיוון שלא תיקנו רבנן השלמה אלא בזמן התעסקות בתפילה חיובית ולא קודם לכן(רשב"א).

⁴⁷⁸ כי צריך להפסיק מעט בין התפילות כדי הילוך ד"א, וצריך לעמוד לתפילת התשלומין מתוך דברי נחמה ולכן יאמר אשרי.

מי שמשלים תפילת מנחה שפיספס(בערבית) האם אומר אשרי: המשנ"ב(יג') כתב לומר, אבל הביא בשם המקובלים **שלא לומר** אשרי בערבית אפילו שהוא לצורך תפילת מנחה.

⁴⁷⁹ משום דצריך להסמיר התפילה השניה להראשונה בכל מה שאפשר. **וכתב במשנ"ב(יא')** שמ"מ נראה לו שיכול לשמוע את חזרת הש"ץ של שחרית ורק אז התפלל תשלומין של ערבית.

שו"ע- "הא דמשלים התפלה שהפסיד, דוקא בזמן תפלה⁴⁸⁰, אבל בשעה שאין זמן תפלה, לא".

סעיף ד'- משלימים רק תפילה אחת(הקודמת):

שו"ע- "אין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה בלבד⁴⁸¹, שאם טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה, מתפלל ערבית שתיים: אחרונה לתשלומי מנחה, אבל שחרית אין לה תשלומין, וכן בשאר תפלות".

סעיף ה'- השלמת תפילה שאינה סמוכה ע"י תפילת נדבה:

שו"ע- "אף על פי שאין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה לאותה תפלה, ותפלות (אחרות) שהפסיד אין להם תשלומין, אם רצה להתפלל אותה נדבה ושיחדש בה שום דבר, הרשות בידו; ונכון לעשות כן".

סעיף ו'- אין תשלומין למוסף:

שו"ע- "עבר כל היום ולא התפלל מוסף, אין לה תשלומין⁴⁸²".

סעיף ז'- מי שהזיד אין לו תשלומין:

שו"ע- "הזיד ולא התפלל תפלה אחת, אין לה תשלומין אפי' בתפלה הסמוכה לה, ואם רצה יתפלל אותה נדבה, ואינו צריך חידוש⁴⁸³ אם מתפלל אותה בתפלה הסמוכה לה".

סעיף ח'- מי נחשב ל"אנוס":

שו"ע- "מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה; וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כך הפסיד מלהתפלל; וכן מי שהוא שכור ולא התפלל, כולם חשובים אנוסים, ויש להם תשלומין".
רמ"א- "מיהו לכתחלה לא יעבור זמן תפלה משום הפסד ממון (ת"ה ס"י ה')".

סעיף ט'- הצריך להשלים של חול בשבת וכד':

שו"ע- "טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל ערבית שתיים של שבת: הראשונה לערבית, והשנייה לתשלומין⁴⁸⁴".

⁴⁸⁰ **האם תפילת ההשלמה צריכה להיות סמוכה לתפילה העיקרית שמתפלל:** רוב האחרונים הסבירו שכוונת השו"ע לומר-

שלתחילה לא תיקנו חז"ל תפילת השלמה אלא בעודו עוסק בתפילתו העיקרית אבל הרבה זמן אחרי כן-לא. אולם למעשה הקלו הרבה אחרונים שבדיעבד- יכול להתפלל תפילת השלמה אפילו שלא בסמוך לתפילה העיקרית, כל עוד זה זמן התפילה של התפילה העיקרית.

⁴⁸¹ **כמה תפילות יכול להשלים(ב"י):** נחלקו בכך הראשונים:

- בה"ג- כל שלא עבר היום- יכול להשלים כל תפילות ששכח.
- ר' יונה בשם יש אומרים- שיכול להשלים את כל התפילות ששכח אי פעם, וכגון מי שהיה בבית האסורים ולא התפלל יכול להשלים אפילו ביום אחר.
- תוס', רא"ש, רשב"ם, רמב"ם- אפשר להשלים רק את התפילה הקודמת ולא יותר- וכ"פ בב"י ובשו"ע כאן.

⁴⁸² תפילת מוסף זמנה כל היום ולכתח' עד חצות, ומ"מ אין לה תלומים כי לא יתכן שיקרא קורבנות בלילה וכד'.

⁴⁸³ **מי שהזיד ומשלים ע"י תפילת נדבה- האם צריך לחדש:** בשו"ע כתב שלא, וסברתו- מכיוון שזה משלים תפילה שלא התפלל חשיב כחידוש, ואפילו שלא חייב להשלים. אבל לגר"א ולב"ח- כן צריך לחדש ככל תפילת נדבה.

רמ"א- "וה"ה אם לא התפלל מנחה בער"ח, מתפלל של ר"ח שתיים⁴⁸⁵; ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשנייה, צריך לחזור⁴⁸⁶ ולהתפלל; אבל אם לא הזכיר בשתייהן, או הזכיר בראשונה ולא בשנייה, אין צריך לחזור (כל בו חוץ ממה שכתב של ר"ח שתיים)".

סעיף י' - השלמה בערבית של מוצ"ש:

שו"ע- "טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במו"ש (שתיים של חול), מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה⁴⁸⁷; ואם לא הבדיל בראשונה, והבדיל בשנייה, שניה עלתה לו, ראשונה לא עלתה לו⁴⁸⁸; ואם הבדיל בשתייהן, או לא הבדיל בשתייהן⁴⁸⁹, יצא".

סעיף י"א - טעה במנחה של שבת האם יכול להשלימה במוצ"ש:

שו"ע- "טעה במנחה של שבת והתפלל י"ח ולא הזכיר של שבת, מתפלל במוצאי שבת שתיים, ואינו מבדיל בשנייה⁴⁹⁰, ויתפלל אותה בתורת נדבה ואינו צריך לחדש בה דבר⁴⁹¹; וה"ה אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח⁴⁹² ו⁴⁹³".

⁴⁸⁴ **זה הכלל תמיד:** כשמשלים - מתפלל כפי הזמן עכשיו ולא כפי התפילה שחיסר. ולכן אע"פ שמשלים של חול - מתפלל אותה כשל ערבית של שבת, כי עכשיו זמן ערבית של שבת.

⁴⁸⁵ **השלמת ער"ח בר"ח:** רוב אחרונים כתבו שכשמשלים מנחה של ערב ר"ח - יאמר בערבית פעמיים הזכרת ר"ח (יעלה ויבוא), ושלא כלבוש וסיעתו הסוברים שאין צריך להזכיר בשניה של ראש חודש.

מי שלא התפלל ערבית של ר"ח ומשלים אותה בשחרית - אם טעה ולא הזכיר בשניה את ראש חודש - אין צריך לחזור, כי סו"ס הוא משלים עכשיו ערבית של ר"ח שבה אם שכח אינו חוזר ולא יהיה חמור דין תפילת תשלומין יותר מאלו התפלל תפילה בזמנה. ראש חודש יומיים ולא התפלל מנחה ביום הראשון ומשלימה בערבית של לילה שני של ראש חודש - ושכח לומר יעלה ויבוא בתשלומין (בשניה) - כיוון שעכשיו זמן ערבית ובערבית של ר"ח אפילו בשני ימים - אין חוזרים - הוא הדין הכא שלא חוזר אפילו שהשלים תפילת מנחה של ראש חודש שבה תמיד חוזרים.

⁴⁸⁶ **הזכיר יעלה ויבוא בשניה ולא בראשונה -** נעשה כאילו העיד שהראשונה היא התשלומים (למנחה שלא הייתה ר"ח ולכן לא הזכיר בה ר"ח) ושהשניה היא החובה - ערבית של ר"ח - שהרי הזכיר יעלה ויבוא. ולכן לא יצא י"ח כלל - כפי שכתב בשו"ע סע' א' - שאם הקדים התשלומים לחובה - לא יצא.

⁴⁸⁷ כי הבדלה הוא עניין "טכני" שיש לעשותו פעם אחת, ולכן לא אומר אותה פעמיים.

⁴⁸⁸ כיוון שבכך גילה דעתו שהשניה היא החובה של מוצ"ש - שהרי בה אמר הבדלה, וממילא הראשונה בה לא הבדיל - היא התשלומין, וכיוון שהקדים תשלומין לחובה - לא עלתה לו הראשונה.

⁴⁸⁹ אם לא הבדיל בשתייהן - יצא מכיוון שהבדלה בתפילה אינה מעכבת מכיוון שיכול לצאת י"ח בהבדלה על היין, לכן בדיעבד אפילו לא הבדיל בתפילה יצא.

⁴⁹⁰ **מי שנאנס ולא התפלל ערבית של מוצ"ש - האם מזכיר "אתה חוננתנו" בתשלומים בשחרית (משנ"ב, לג'):** אדם כזה צריך להתפלל בבוקר פעמים ש"ע של שחרית. ונחלקו האחרונים האם יזכיר באחת מהם "אתה חוננתנו":

- **רדב"ז -** אפילו אם לא עשה הבדלה - לא יאמר אתה חוננתנו בשחרית. וטעמו - אע"פ שעדיין לא הבדיל, מ" כיוון שיש לו תקנה ע"י שיעשה הבדלה - לא תיקנו תשלומים לדבר שהוא עדיין זמנו ויש לו תקנה. ולכן - כיוון שיכול להבדיל - אינו צריך בתשלומין להזכיר אתה חוננתנו.
- **מגן אברהם -** לא הבין טעמו של הרדב"ז, וסבר שכיוון שלא עשה הבדלה - צריך להזכיר בתפילה של שחרית "אתה חוננתנו" כדי להבדיל בין קודש לחול.

⁴⁹¹ **מה המקרה ומה הדין:** אדם שהתפלל מנחה בשבת ורק אחרי כן שם לב שהתפלל תפילה רגילה של חול - יצא ידי חובת מנחה,

כי יוצאים ידי חובת תפילה בשבת גם בשל חול. השאלה היא - האם יכול להתפלל במוצאי שבת להתפלל תשלומין על מנחה שטעה בשבת? ונחלקו בכך הראשונים (משנ"ב, לב'):

סעיף יב' - טעה והזכיר תוספת או מאורע שלא בזמנו:

שו"ע - "הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלה, שלא בזמנה"⁴⁹⁴, לא הוי הפסקה⁴⁹⁵.

רמ"א - "מיהו אם נזכר שטעה, פוסק אפי' באמצע הברכה (א"ז מסכת ברכות)".

סימן קט' - דין איך יתנהג היחיד לכוין בתפלתו עם הציבור:**סעיף א' - מי שהגיע לביכנ"ס כשהציבור כבר בתפילת ש"ע:**

- **תוס' בשם ר"י** - אינו צריך להשלים, כי כבר התפלל ש"ע - ומה יעזור אם ישלים עכשיו במוצ"ש שוב שמונה עשרה ברכות ולא יזכיר את שבת? שהרי מתפללים של חול?
- **חכמי פרובינצ"ה** - מה שהתפלל שמונה עשרה בשבת עשה שלא כדין ולא נחשב שהתפלל ולכן ישלים עכשיו בתפילת תשלומין.
- **הוכרעו הפוסקים** - שיחזור להתפלל בתורת נדבה - וזה מותר לכל הדעות, וכיוון שהיו ספק בראשונים - אינו צריך לחדש בנדבה, כי החידוש הוא שיוצא ידי הספק הזה.
- **התפלל מנחה של ר"ח אך לא הזכיר יעלה ויבוא:** זה מקביל ודומה למי שטעה במנחה של שבת - כי בתפילת הערבית גם אם עשה תשלומין - לא יוכל לומר יעלה ויבוא (כמו שבמוצ"ש לא יוכל לומר מנחה של שבת) ואם כן חזרנו לאותה המחלוקת ולדין הממצע - שיתפלל אותה בתורת נדבה.
- **ראש חודש שחל להיות בערב שבת ושכח יעלה ויבוא - לא יתפלל תשלומין בשבת! - מדוע (משנ"ב, לו')?** אמנם יש תפילת תשלומין בשבת אבל תפילת נדבה אין. וכיוון שראנו שנחלקו הראשונים בכה"ג אם יכול להתפלל תשלומין - שהרי בשבת לא יוכל להזכיר בתשלומין את יעלה ויבוא אז מה מרויח בתשלומין? לכן תיקנו שיתפלל אותה בתורת נדבה, אבל כל זה ביום חול, שיש תפילת נדבה. אבל בשבת שאין תפילת נדבה - חוזרים למחלוקת הנ"ל ולכן לא יתפלל שום תפילת תשלומין כי מה ריוח שהרי גם בה לא יוכל לומר יעלה ויבוא?
- **מי שטעה ולא התפלל מנחה כשבליה מחליפים ואומרים "משיב הרוח" וכד' (משנ"ב, לו') - וצריך לומר בתשלומין כדין הלילה = כפי מה שהתחילו לומר - ובשתי התפילות, כי אמרנו שהולכים אחר עכשיו ולא אחר זמן התפילה שמשלים. ואולם כתב במשנ"ב - שבכה"ג גם אם טעה והזכיר את מה שהיה ראוי להזכיר במנחה - אינו חוזר!**
- **דין המוסיף בתפילתו מה שאינו מענייני היום (משנ"ב, לח'):**⁴⁹⁵
- **השו"ע** - לא נחשב להפסקה.
- **רוב אחרונים** - כל תוספת כזו שאינה שייכת נחשבת כהפסקה בדיבור, שהתבארו דיניה בסימן קד' שאם שהה מעט - חוזר לתחילת הברכה, ואם שהה כדי אמירת כל ש"ע - חוזר לתחילת התפילה.
- **דרך החיים** - חילק בסוגי התוספת: אם זו תוספת שהיא שקר גמור כגון שאמר "כתבנו לחיים" - והרי היום לא כותבים? או שאמר ראש חודש מ סוים - שזה לא זמנו - זו טעות כהפסקה גמורה שדיניה כמו בסימן קד'. אבל אם זו תוספת שאינה שקר, כגון שאמר רק את החלק הראשון ב"יעלה ויבוא" וכד' - הרי זו תוספת בקשה וזה לא נחשב כשח וממשיך משם - כפי שכתב בשו"ע.
- **ומ"מ כתב בחיי אדם** - שבין לעניין שיחה בשוגג בתפילה, ובין לעניין שהזכיר דבר שלא בזמנו - בדיעבד אם לא חזר לתחילת הברכה - כיוון שסיים הברכה - אינו חוזר, וכל שכן אם השלים תפילתו - אינו חוזר!!

שו"ע- "הנכנס לבהכ"נ⁴⁹⁶ ומצא צבור מתפללין⁴⁹⁷, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"צ לקדושה או לקדיש⁴⁹⁸, יתפלל. וה"ה אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה, דינן כקדיש וקדושה (תוס' והרא"ש ומרדכי פרק מי שמתו ותרומת הדשן סי' י"א). ואם לאו, אל יתפלל אם אין השעה עוברת; ואם נכנס אחר קדושה, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"צ למודים, יתפלל, ואם לאו אל יתפלל; וה"ה אם יכול להגיע למודים, או לאחת מהברכות ששוחים בהם, כשיגיע שליח צבור למודים, יתפלל; ואם צריך להתחיל כדי לסמוך גאולה לתפלה, ונודמן לו שמגיע ש"צ למודים כשהוא באחת הברכות (באמצע), ישחה עמו; אבל אם הוא בתחלתה או בסופה, לא ישחה, שאין שוחין בתחלת ברכה או בסופה, אלא באבות ובהודאה".

סעיף ב'- מי שמתחיל להתפלל ש"ע עם הש"ץ בחזרת הש"ץ:

שו"ע- "אם מתחיל להתפלל עם ש"צ, כשיגיע עם ש"צ לנקדישך, יאמר עמו מלה במלה כל הקדושה, כמו שהוא אומר, וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש וברכת שומע תפלה, וגם יכוין כשיגיע ש"צ למודים יגיע גם הוא למודים או להטוב שמך ולך נאה להודות, כדי שישחה עם הש"ץ במודים".

רמ"א- "אבל לכתחלה לא יתחיל עד אחר שאמר קדושה והאל הקדוש, אלא שאם הוצרך להתחיל מכח שהשעה עוברת, כדי לסמוך גאולה לתפלה, דינא הכי (טור וד"ע)".

⁴⁹⁶ הסוגיה שעוסקת בנושא זה נמצאת בברכות כא', שם מובאת מחלוקת בעניין:

"הנכנס לביכה"נ"ס ומצא צבור שמתפללין... " **רב הונא אמר-** אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים- יתפלל. **וכן משמע שפסקו תוס' ורא"ש.**

אבל ריב"ל אמר- שאם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה- יתפלל.

ומתוך סוגיה זו הגיעו הפוסקים לדון בסימן זה- מתי יתחיל אדם שהגיע באמצע שהציבור בתפילה- להתפלל, ולמה עליו להמתין.
⁴⁹⁷ **המקרה המדובר-** מדובר כאן על אדם שהגיע לתפילה מאוחר ומצא את הציבור עומדין התפילת שמונה עשרה. והשאלה היא האם עליו להתחיל להתפלל עכשיו מיד או שימתין עד שיגיע הש"ץ לחלקים חשובים כגון "קדושה", מודים וכד', ויאמר עם הציבור קטעים אלו ורק אז יתחיל להתפלל ש"ע.

יסוד הדין הוא- אם המתנתו תביא לכך שיעבור זמן תפילה- אינו צריך להמתין. אלא כאן הסוגיה עוסקת במצב שהוא יכול להתפלל עכשיו או בעוד כעשר דק' אז כבר תעבור חזרת הש"ץ- האם עליו להמתין ולהתפלל יחיד, וכך להרויח את כל התוספות שמוסיפים הציבור, כמו קדושה, מודים וכד' או להתפלל מיד כשמגיע, עם הציבור, אך בשל איחורו הוא יפסיד קטעים חשובים כמו קדושה, מודים וכד'.

⁴⁹⁸ **כתב המשנ"ב (ב"ד) שאמן** יהא שמיה רבה מבורך עדיף מקדושה, ולכן מי שמגיע ויודע שאם הוא מתחיל עכשיו הוא מפספס קדושה אבל מספיק קדיש או להיפך- שאם ימתין עד לאחר קדושה- הוא כן יאמר קדושה אבל לא יספיק לקדיש שאחרי התפילה- עדיף שיאמר אמן יהא שמיה רבה מאשר קדושה.

סדר העדיפויות (פרי מגדים, באור הלכה)- מה עדיף ממה (שעל פי זה "ייחשב" מתי עליו להתחיל שמונה עשרה כשהציבור כבר מתפללין- כדי שיספיק מן החשוב ביותר לפחות):

1. סמיכת גאולה לתפילה שחרית עדיפה מעניית אמיש"ר- שהרי אסור להפסיק אפילו לקדיש כשנמצא בין גאולה לתפילה. אבל בלילה- עדיפה תפילה בציבור מסמיכת גאולה לתפילה.
2. אמן יהא שמיה רבה של קדיש.
3. קדושה.
4. מודים.
5. ברכו.
6. אמן על ברכת ה"אל הקדוש" ואמן על ברכת "שומע תפילה".

סעיף ג'- ענייה לקדושה דיסדרא ולקדושת מוסף כשהוא בשחרית:

שו"ע- "יחיד העומד בתפלה וכשיגיע למקום קדושה היו הציבור אומרים קדושה דסידרא, אינו אומר קדוש עמהם, שאין הקדושות שוות; ונראה דה"ה אם היו הציבור אומרים כתר, שאינו אומר עמהם קדושה, אלא ישתוק ויכוין למה שאומרים, דשומע כעונה".

רמ"א- "וי"א דקדושת כתר דהיינו קדושת מוסף, והיחיד מתפלל שחרית, יוכל לומר עמהם, דשניהם קדושת י"ח וקדושתן שוה, וכן נ"ל עיקר (ולא פליג רשב"א אהגאונים שהביא ב"י)".

סימן קי'- היוצא לדרך, ופועלים מה יתפללו, וסדר תפלת הדרך ובהמ"ד:**סעיף א'- תפילת "הביננו":**

שו"ע- "בשעת הדחק⁴⁹⁹, כגון שהוא בדרך; או שהיה עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו; או שלא יוכל להתפלל בכוונה תפלה ארוכה, מתפלל אחר ג' ראשונות: הביננו, ואומר אחריה ג' אחרונות⁵⁰⁰, וצריך לאמר מעומד⁵⁰¹; וכשיגיע לביתו, אין צריך לחזור ולהתפלל. ואינו מתפלל הביננו בימות הגשמים, ולא במו"ש וי"ט⁵⁰²".

סעיף ב'- תפילת הפועלים:

שו"ע- "הפועלים שעושין מלאכה אצל בע"ה, אם אינו נותן להם שכר חוץ מסעודתן, מתפללין י"ח, אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאים כפיהם; ואם נותן להם שכר, מתפללין הביננו. והאידנא, אין דרך להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי משכירין אותם שיתפללו י"ח⁵⁰³".

⁴⁹⁹ בגמ' בברכות, דף כט' מסופר על אביי שהיה מקלל מי שהיה מתפלל "הביננו", והיינו מי שהיה עושה כן כשיש לו זמן להתפלל, אבל מי שנמצא בשעת הדחק- עברו תוקנה תפילת הביננו ומתפלל לכתחילה.

מי שהתפלל "הביננו" למרות שהיה לו מספיק זמן לתפילה רגילה(משנ"ב, א'): לרוב האחרונים- יצא י"ח בדיעבד, אבל האליה רבה החמיר בזה שאפילו בדיעבד לא יצא.

האם מי שרואה שעוד כה רגעים יעבור זמן תפילה- יכול להתפלל "הביננו"? כתב במגן אברהם שזה נחשב כשעת הדחק ויכול להתפלל "הביננו" לכתחילה.

⁵⁰⁰ **נוסח תפילת הביננו(טור):** ג' ברכות ראשונות(אבות, גבורות, אתה קדוש) ואז נוסח הביננו ואז ג' אחרונות(רצה, מודים, שים שלום):

"הביננו ה' אלהינו לדעת את דרכיך ומול את לבבינו ליראתך לסלוח היה לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאוב ודשנו בנאות ארצך והנפוצים בארבע כנפות הארץ תקבץ והתועים בדעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר אתה תשמע כי אתה ה' עונה ומציל בכל עת צרה וצוקה פודה ומציל בא"י שומע תפלה".

⁵⁰¹ **חובת "עמידה" בתפילת הביננו: כתב כאן השו"ע ע"פ הראשונים- שחובה לעמוד בתפילת הביננו. ודין זה חמור הוא מדין תפילת שמונה עשרה רגילה שראינו ששם בדיעבד מועילה תפילה גם בישיבה כגון שהוא בדרך על עגלה, אבל כאן ב"הביננו" חייב לעמוד- והטעם שכאן זה חמור מכיוון שזו תפילה קצרה ולא יטרד ע"י עמידתו, לכן יתפלל אותה בעמידה ואז ימשיך.**

⁵⁰² **מדוע אין אומרים "הביננו" בזמנים אלו?** מכיוון שבכל אלו יש תוספות שגם אם נרצה להוסיף ב"הביננו" יש לחוש שהוא ישכח להוסיף בשל מהירות וקיצור התפילה.

⁵⁰³ **דין תפילה לפועלים בימינו(משנ"ב, יב'): ב"לחם חמודות" כתב שמתירים הפועלים לילך לבית הכנסת להתפלל בעשרה, ובמגן אברהם סייג שזה רק במקום שבעל הבית אינו מקפיד על כך, ובפרי מגדים כתב האידנא אפילו משתתפים במניין שיורד בו חזן לפני התיבה.**

סעיף ג' - תפילה קצרה⁵⁰⁴:

שו"ע - "ההולך במקום גדודי חיה ולסטים, מתפלל⁵⁰⁵: צרכי עמך מרובים וכו'⁵⁰⁶, ואינו צריך לא לגי ראשונות ולא לגי אחרונות; ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך, ואם יכול לעמוד עומד, וכשיגיע לישוב ותתקרב דעתו, חוזר ומתפלל תפלת י"ח ברכות (ואם לא חזר להתפלל, הוי כאילו שכח להתפלל לגמרי, ונתבאר לעיל סי' ק"ח), (כן משמע בבית יוסף).

סעיף ד' - נוסח תפילת הדרך:

שו"ע - "היוצא לדרך, יתפלל: יר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום וכו', וצריך לאמרה בלשון רבים, ואם אפשר יעמוד מליכך כשיאמרנה, ואם היה רוכב אין צריך לירד".

סעיף ה' - כמה פעמים אומר תפילת הדרך:

שו"ע - "אין לומר אותה אלא פעם אחת ביום, אפי' אם ינוח בעיר באמצע היום, אבל אם דעתו ללון בעיר ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו, צריך לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת".

סעיף ו' - הסמכת תפילת הדרך לברכת "גומל חסדים":

שו"ע - "הר"מ מרוטנבורג, כשהיה יוצא לדרך בבקר היה אומרה אחר יהי רצון כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה".

סעיף ז' - באיזה מרחק מתחייב בתפילת הדרך:

שו"ע - "אומר אותה אחר שהחזיק בדרך⁵⁰⁷; ואין לאומרה, אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך⁵⁰⁸ (ולכתחלה יאמר אותה בפרסה ראשונה) (רש"י והר"י), ואם שכח מלאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה".

סעיף ח' - תפילת הנכנס לבית המדרש:

שו"ע - "הנכנס לבית המדרש יתפלל: יר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו', וביציאתו יאמר: מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש⁵⁰⁹".

⁵⁰⁴ **תפילה קצרה - הקדמה**: תפילה קצרה שונה מתפילת הבינו. תפילת הבינו היא תפילה לכל דבר, אומר בה 3 ברכות ראשונות ו-3 אחרונות, ובאמצע- ברכה אחת הכוללת כל הברכות האמצעיות. לעומת זאת תפילה קצרה היא מאוד קצרה- מספר שורות, ובה אין ג' ברכות ראשונות ואחרונות. בתפילה זו אינו יוצא י"ח תפילה ולכן, אם יגיע בתוך זמן תפילה לקום שבו יוכל להתפלל בנחת- עליו לשוב ולהתפלל, והוא הדין שיכול להשלים את התפילה שהתפלל בה תפילה קצרה- כתפילת תשלומין, בזמן התפילה הבאה.
⁵⁰⁵ מקור הדין של תפילה קצרה- **בברכות כ'.**

⁵⁰⁶ **נוסח התפילה הקצרה (טור)**:

"צרכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה יר"מ ה' אלהי שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה".

⁵⁰⁷ רק משיצא מעיבורה של עיר אז יכול לומר תפילת הדרך.

⁵⁰⁸ **מרחק החיוב בתפילת הדרך- פרסה ומעלה**: והטעם כי רק במרחק פרסה ויותר מתחילה הדרך להיות מסוכנת. לפי טעם זה, דרך שיש בה סכנה אפילו בפחות ממרחק פרסה- גם צריך לומר תפילת הדרך.

סימן קיא'-דין סמיכות גאולה לתפלה, ובו ג' סעיפים.**סעיף א'- צריך לסמוך גאולה לתפילה:**

שו"ע- "צריך לסמוך גאולה לתפלה⁵¹⁰ ולא יפסיק ביניהם⁵¹¹, אפי' באמן אחר גאל ישראל ולא בשום פסוק⁵¹², חוץ מה' שפתי תפתח⁵¹³ (תהילים נא, יז)".

רמ"א- "וי"א שמותר לענות אמן על גאל ישראל, וכן נוהגין (טור)⁵¹⁴. וי"א הא דצריך לסמוך גאולה לתפלה, היינו דוקא בחול או ביי"ט, אבל בשבת א"צ (פי' דטעמא דבעינן למסמך גאולה לתפלה, משום דכתיב יענך ה' ביום צרה (תהילים כ, א) וסמך ליה יהיו לרצון אמרי פי וגוי וגואלי (תהילים יט, טו), ושבת לאו זמן צרה⁵¹⁵; ולענ"ד נראה דמה שא"כ ביי"ט, הוא משום שהם ימי הדין כדתנן במשנה ב' פ"ק דר"ה: בפסח, על התבואה וכו') (הגהת אשיר"י פ"ק דברכות וכל בו הלכות שבת ומהרי"ל הל' יום טוב), וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך (טור)".

סעיף ב'- החזן אומר "ה' שפתי...":

שו"ע- "החזן, כשמתחיל י"ח בקול רם, חוזר ואומר: ה' שפתי תפתח ופי יגיד וכו'⁵¹⁶".

סעיף ג'- עדיפה סמיכות גאולה לתפילה (בשחרית) מתפילה עם הציבור:

שו"ע- "אם עד שלא קרא ק"ש מצא ציבור מתפללין, לא יתפלל עמהם, אלא קורא ק"ש ואח"כ יתפלל, דמסמך גאולה לתפלה עדיף⁵¹⁷".

⁵⁰⁹ **במגן אברהם כתב שהאריז"ל היה אומר תפילה זו בכל בוקר, והיה אומר אחר כך-** "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך".

הרמב"ם בפירוש המשנה כתב שתפילות אלו הם תפילות חובה!

⁵¹⁰ **מעלת הסומך גאולה לתפילה (טור):**

"ויסמוך גאולה לתפלה שלא יפסיק ביניהם כלל דהעיד רבי יוסף בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל אותו היום ירושלמי תיכף לגאולה תפלה שנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי היינו גאולה וסמך ליה יענך ה' ביום צרה היינו תפלה א"ר אמי כל מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג אף הוא מפליג".

⁵¹¹ **ישתדל שלא לשהות אפילו בשתיקה (משנ"ב, ב')**- **בשם הפרי מגדים- שאפילו שהיה בעלמא יותר מ"תוך כדי דיבור"- יש להיזהר לכתחילה!**

⁵¹² **עניית אמן, קדיש, קדושה בין "גאל ישראל" לתפילת עמידה:** אין להפסיק בשבילם, וכפי שהתבאר בסימן סו', סע' ט'.

⁵¹³ **הגמ' בברכות ט' אומרת שפסוק "ה' שפתי" אינו נחשב הפסק מכיוון שזה "כתפילה אריכתא דמיא".**

⁵¹⁴ **עניית אמן" על "גאל ישראל"- הטור כתב שזה לא נחשב הפסק אלא "מצווה לענותו". אבל בב"י הביא שם הזוהר- "שפשט המנהג שלא לענות", וע' לעיל בסימן סו' בפרטי דיני הפסקה שבין גאולה לתפילה.**

⁵¹⁵ **האם יש חובה לסמוך "גאולה לתפילה" בשבת: בטור למד** לסמוך גאולה לתפילה מסמיכות הפס' בין "יענך ה' ביום צרה" לפסוק "יהיו לרצון אמרי פי". לפי זה, כתב הרמ"א- שבשבת שוא לא יום צרה- א"צ לסמוך גאולה לתפילה. אבל בב"י חולק על כך- שזוהי אסמכתא בעלמא, ולכן גם בשבת צריך לסמוך גאולה לתפילה.

⁵¹⁶ יאמר פסוק זה בלחש. (משנ"ב, י').

⁵¹⁷ **סמיכת גאולה לתפילה מול תפילה עם הציבור: כתב כאן בשו"ע סמיכת גאולה לתפילה כ"כ חשובה- שעדיף שיסמוך ויתפלל לבד מאשר שידלג וימהר להתפלל עם הציבור. אבל כל זה בתפילת שחרית דוקא, אולם בתפילת ערבית- עדיף שידלג על ק"ש וברכותיה ויתפלל עם הציבור ואז ישלים אותה, כמבואר בסימן רלו', ג'.**

סימן קיב' - שלא להפסיק לא בשלשה ראשונות ולא בשלשה אחרונות:**סעיף א' - לא ישאל אדם צרכיו אלא בברכות אמצעיות:**

שו"ע - "אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות, ולא בג' אחרונות; ודוקא צרכי יחיד, אבל צרכי צבור⁵¹⁸ שרי".

סעיף ב' - אמירת קרוב"ץ:

שו"ע - "אין לומר פיוטים ולא קרובץ (פ"י קרובץ ליוצר, וי"א שהוא ר"ת קול רנה וישועה באהלי צדיקים) בתפלה".
רמ"א - "ויש מתירין, הואיל וצרכי רבים הם (הרא"ש והתוס' והרי"ף והר"ן ריש פ' בתרא דר"ה והגהות מיימוני פ"י וטור), וכן נוהגים בכל מקום לאמרם".

סימן קיג' - דיני הכריעות בי"ח ברכות:**סעיף א' - הברכות שמשתחוים בהם:**

שו"ע - "אלו ברכות ששוחין בהם⁵¹⁹: באבות תחלה וסוף, ובהודאה תחלה וסוף; ואם בא לשחות בסוף כל ברכה, או בתחלתה, מלמדין אותו שלא ישחה⁵²⁰; אבל באמצעיתן, יכול לשחות⁵²¹".

סעיף ב' - הנוהגים לכרוע בכל תפילות ימים נוראים:

שו"ע - "הנוהגים לשחות בר"ה וי"כ כשאומרים זכרנו ומי כמוך, צריכים לזקוף כשמגיעים לסוף הברכה".
רמ"א - "ואף על גב דבאבות כורע בסוף הברכה, מ"מ צריך לזקוף מעט בסוף זכרנו, כדי שיהא נראה שחוזר וכורע משום חיוב (ד"ע לפי הטור)".

סעיף ג' - המוסיף כריעות - הרי זה מגונה:

שו"ע - "הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה, או בולך לבדך אנחנו מודים, או בהודאה דהלל וברכת המזון, הרי זה מגונה. (פ"י שאין לכרוע אלא במקום שתקנו חכמים)".

⁵¹⁸ ועל פי זה מוסיפים בימים נוראים "זכרנו לחיים" וכד', וכן עניין "על הניסים" - כיוון שהיו צרכי רבים.

⁵¹⁹ כך אומרת הגמ' בברכות לד'.

⁵²⁰ **מדוע לא יכול להוסיף ולהשתחוות מעצמו? כותב הב"י בשם התוס' -** "וא"ת ומה בכך (אם ישחה איפה שרוצה)? **ומתרץ תוס' -** שלא יבואו לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה, ואין כאן תקנת חכמים. וכתבו עוד טעם אחר - **משום** דמיחזי כיוהרא, כלומר שמחזיק את עצמו יותר כשר משאר הציבור".

⁵²¹ **האם יכול לכתח' לשחות באמצע ברכה(ב"י):** בב"י הביא מקושיית מהר"י אבוהב על הטור - כיצד כאן משמע שיכול לכתח' לכרוע באמצע ברכה, ואילו בסימן קט' משמע שרק בדיעבד. שהרי כתב שם - שמי שמגיע כשהציבור באמצע תפלתו - לכתח' יחכה לחזן ורק אז יתחיל ובדיעבד אם מתפלל כשהחזן מתפלל יכולין לכרוע כשהחזן מגיע ל"מודים" - משמע שלכתח' לא טוב שיעשה כן! **מהר"י אבוהב תירץ -** שמה שמשמע כאן שיותר לכתח' לכרוע באמצע הברכה - היינו לאותם שנוהגים לשחות בראש השנה וביום כיפור, אבל לא לכל אדם.

ואולם הב"י תירץ זאת אחרת - בודאי שיכול לשחות באמצע הברכות, ומה שמשמע מסימן קט' שרק בדיעבד זה כ"י: 1. לא בטוח שיכול לכיוון שכשהחזן יהיה ב"מודים" של חזרת הש"ץ - גם הוא שאיחר יהיה באמצע הברכה ויכול לכרוע עימו. 2. הסבר אחר - במקרה שהוא מתחיל ש"ע בחזרת הש"ץ כל הציבור רואים שהוא כורע באמצע ברכה ויחשבו שיש בכך חיוב מעיקר הדין.

סעיף ד' - כיצד כורעים:

שו"ע - "המתפלל, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה; ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא גם ראשו יכוף כאגמון⁵²²".

סעיף ה' - לא ישחה יותר מדי וכריעת זקן או חולה:

שו"ע - "ולא ישחה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים; ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו, כיון שהרכין (פ"י שהשפיל) ראשו, דיו, מאחר שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער עצמו".

סעיף ו' - יכרע במהירות ויזקוף בנחת:

שו"ע - "כשהוא כורע, יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זקוף, זוקף בנחת ראשו תחלה, ואח"כ גופו, שלא תהא עליו כמשאווי".

סעיף ז' - היכן כורע וזוקף:

שו"ע - "כשכורע, כורע בברוך, וכשזוקף, זוקף בשם⁵²³".

סעיף ח' - הכורע ובא כנגדו נכרי:

שו"ע - "המתפלל ובא כנגדו נכרי, ויש לו שתי וערב בידו, והגיע למקום ששוחין בו, לא ישחה, אף על פי שלבו לשמים".

סעיף ט' - הוספת תארים לקב"ה בתפילה וכשמבקש מעצמו:

שו"ע - "אין להוסיף על תארו של הקדוש ברוך הוא, יותר מהאל הגדול הגבור והנורא⁵²⁴; ודוקא בתפלה, מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים, אבל בתחנונים או בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו, לית לן בה; ומכל מקום נכון למי שירצה להאריך בשבחי המקום, שיאמר אותו בפסוקים".

⁵²² ברכות כח:.

⁵²³ **כיצד כורע(משנ"ב, יב')** - כשאומר "ברוך" - יכרע בברכיו. כשאומר "אתה" - ישחה עד שיתפקקו החוליות.

ו"במודים" ישחה כל גופו בבת אחת, ויעמוד כך בשחיה עד "ה" ואז יזקוף.

ותמיד זוקפים כשמגיעים ל-ה' משום שנאמר - "זוקף ה' לכל הכפופים".

⁵²⁴ **מדוע אין להוסיף על שבחיו של הקב"ה: מרה נבוכים לרמב"ם, ח"א, פרק נט'**

"משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב ומקלסין אותו במאה שהיה מורה זה המשל על ששלמיותיו יתברך יותר מאלו השלמיות אשר יוחסו לו כי הם ממיניו ואין הענין כן כמו שבארנו במופת אבל חכמת זה המשל הוא אמרו דינרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף להורות שאלו שהם אצלנו שלמיות אין אצלו יתברך ממינם דבר אלא כולם חסרון בחוקו יתברך כמו שאמר".

ודברי הרמב"ם הללו מבוססים על הגמרא:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד ב

"ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד. המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה: סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך? למה לי כולי האי? אן הני תלת דאמרינן - אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה - לא הוינן יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת! משל, למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו!"

סימן קיד' - דין הזכרת הרוח וגשם וטל:**סעיף א' - אמירת "משיב הרוח ומוריד הגשם" בברכה השניה:**

שו"ע - "מתחילין לומר בברכה שניה⁵²⁵: משיב הרוח ומוריד הגשם, בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג, ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח⁵²⁶".

סעיף ב' - שלא יזכיר גשמים קודם שהכריז על כך הש"ץ:

שו"ע - "אסור להזכיר הגשם עד שיכריז הש"ץ⁵²⁷ (וי"א שקודם שמתחילין מוסף מכריז השמש משיב הרוח וכו', כדי שהצבור יזכירו בתפלתן, וכן נוהגין), (מרדכי רפ"ק דתענית). הלכך אף אם הוא חולה או אנוס, לא יקדים⁵²⁸ תפלתו לתפלת הצבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר ש"ץ; אבל אם יודע שהכריז ש"ץ, אעפ"י שהוא לא שמע, מזכיר; ומטעם זה, הבא לב"ה והצבור התחילו להתפלל, יתפלל ויזכיר, אף על פי שהוא לא שמע מש"ץ".

סעיף ג' - הטועה בהזכרת הגשמים:

שו"ע - "אם אמר משיב הרוח (בימות החמה), או לא אמרו בימות הגשמים, אין מחזירין אותו⁵²⁹; וכן בטל, אם הזכירו בימות הגשמים, או לא הזכירו בימות החמה, אין מחזירין אותו⁵³⁰.
רמ"א - "ואנו בני אשכנז לא מזכירין טל, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, רק אומרים בימות החמה ורב להושיע מכלכל חיים וכו' (טור). י"א שש"ץ פוסק להזכיר בתפלת מוסף יום טוב הראשון של פסח, אבל הקהל מזכירין ואינן פוסקין עד מנחה, ששמעו כבר מש"ץ שפסק בתפלת המוסף, וכן נוהגין".

סעיף ד' - טעה והזכיר גשם בימות החמה:

⁵²⁵ כך אומרת הגמ' **בברכות לג, א'** - "מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים". **והטעם הוא** מכיון שאלו הם שניים מארבעת המפתחות המסורות בידיו של הקב"ה, **כפי שמובא בגמ' בריש תענית. ומתאים הוא - שכשם שתחיית המתים חיים לעולם, כך גשמים חיים לעולם.**

⁵²⁶ **גמ' בתענית ד:**.

⁵²⁷ **מדוע מתחילים דווקא בתפילת מוסף ולא בערבית של סוכות ולא בשחרית (ב"י ע"פ הירושלמי)? הטעם לכל זה הוא** כדי שלא יהיה אחד מזכיר ואחד לא ותהיה תפילתם מעורבת ולא אחידה. **ובירושלמי שאל - למה לא יזכיר כבר מהלילה של סוכות את הגשמים - וענו - כיון שלא כולם מגיעים לתפילה בערב וכך לא כולם יזכירו ונמצא זה מזכיר גשמים וזה לא.** לכן חיכו לזמן שכולם יהיו בו ואז יוכל להזכיר. ולכן גם לא היו מזכירים בשחרית - כדי שמי שלא היה אתמול בלילה בתפילה לא יטעה ויאמר שהזכירו כבר מהלילה ויבואו להזכיר מבליה בשנה הבאה או מהסיבה שאי אפשר להכריז לפני תפילת עמידה שיזכירו, כדי שלא להפסיק בין גאולה לתפילה. **ומי שטעה והזכיר "משיב הרוח ומוריד הגשם" במעריב או בשחרית של שמיני עצרת - אינו חוזר - כיון שמהדין זהו הזמן כבר! (משנ"ב, סוס"ק ב').**

⁵²⁸ ולכן בני הישובים, כשמתפללים בלא מנין, ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות.

⁵²⁹ **"משיב הרוח" (ב"י) - הרוח אינה הכרח לעולם ולכן אם טעה ולא הזכירה - אין חוזר בגללה, ובנוסף - יש לנו כלל - שרוחות וגשמים אינן נעצרים ולכן אמירתם אינה מעלה ואינה מורידה.** ומ"מ נוהגים בכל המקומות לומר בחורף "משיב הרוח" מכיון שמועיל אז לנגב לחות הארץ.

⁵³⁰ **הזכרת ה"טל" -** אין חובה להזכיר הטל מכיון שהוא אינו נעצר לעולם וכן היו שנהגו כלל לא להזכירו, ואע"פ שהיו נוהגים שכן - אין זה מעכב לעניין אם הזכירו בטעות בחורף או שלא הזכירו בקיץ - כי כאמור כלל לא תיקנו לבקש עליו כי הוא מצוי תמיד.

שו"ע-⁵³³ "אם אמר מוריד הגשם בימות החמה, מחזירין אותו⁵³¹ וחוזר לראש הברכה⁵³²; ואם סיים הברכה⁵³³, חוזר לראש התפלה. ואפילו במקום שצריכים גשם בימות החמה, אם הזכיר גשם במקום טל, מחזירין אותו⁵³⁴. (וכן אם הזכיר גשם וטל נמי מחזירין אותו) (בית יוסף בשם הרמב"ם והרא"ש והטור)".

סעיף ה' - מי שלא הזכיר גשם בימות הגשמים:

שו"ע- "בימות הגשמים, אם לא אמר מוריד הגשם, מחזירין אותו; והני מילי שלא הזכיר טל, אבל אם הזכיר טל, אין מחזירין אותו⁵³⁵".

סעיף ו' - מי שנזכר שטעה קודם שסיים ברכת "גבורות":

שו"ע- "במה דברים אמורים שמחזירין אותו כשלא אמר בימות הגשמים מוריד הגשם, היינו כשסיים כל הברכה והתחיל ברכה שאחריה, ואז חוזר לראש התפלה⁵³⁶; אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה, יאמר במקום שנזכר⁵³⁷; ואפילו אם סיים הברכה⁵³⁸, ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש, אי"צ לחזור, אלא אומר: משיב הרוח ומוריד הגשם, בלא חתימה".

⁵³¹ **הסיבה שמחזירים אותו**- כיוון שמזכיר קללה- שהרי גשם בימות החמה סימן קללה הוא.

⁵³² כ"פ הרא"ש והראב"ה, שלא כרמב"ם שכתב שתמיד חוזר לראש התפילה. **ובמשנ"ב (ביט') כתב**- שבדיעבד אם חזר ל"רב להושיע" ולא לראש הברכה- מהני ולא מחזירים אותו שוב.

⁵³³ **מה נחשב סיום הברכה (משנ"ב, ב, כ')**- לכ"ע אם סיים ברכת "גבורות" חוזר לראש הברכה. השאלה היא מה נחשב שסיים הברכה:

- **פרי מגדים**- אם כבר אמר "ברוך אתה ה'" נחשב לסיום הברכה.
- **שערי תשובה וחיי אדם**- דווקא אם סיים אותה לגמרי, אבל אם אמר "ברוך אתה ה'" ימשיך "למדני חוקיך" ואז נחשב שהוא עדיין באמצע הברכה- ויחזור רק לראש הברכה ולא את כל התפילה.

⁵³⁴ מכיוון שאין לשנות מלשון מטבע שקבעו חכמים. ובוודאי כשיכול להתפלל ולבקש על כך ב"שומע תפילה".

⁵³⁵ **הזכרת הטל מועילה במקום שלא הזכיר הגשם**- והיינו דווקא בברכת "גבורות" שהיא רק הזכרה, אבל בברכת "השנים" שהיא "שאלה" ובקשה- לא מועיל שאלת טל המקום גשם.

והקשה בב"י- כיצד מועילה הזכרת הטל במקום שלא אמר גשם? הרי גשמים חובה להזכיר וטל ורוח ראינו שאין חובה, אז איך בא הטל ומועיל במקום הגשם בדיעבד?

וכך תירץ בב"י: "וצריך לומר שכיון שבגבורות אין אנו שואלים אלא מזכירים לשבח להקב"ה נהי דלכתחלה צריך לשבחו שהוא מוריד הגשם שהוא דבר הנעצר וצריך להתפלל עליו מכל מקום בדיעבד אם שבחו בטל אף על פי שמתוך שאינו נעצר אין צריך להתפלל עליו מאחר ששיבח מיהא בדבר שהוא צורך העולם אין מחזירין אותו אבל כשלא שיבח לא בטל ולא במטר מחזירין אותו".

אבל בברכת השנים לא מועיל בקשת טל במקום גשם מכיוון שכאן זו בקשה וטל קיים תמיד וגשם לא- וע' להלן סימן קיז'.

⁵³⁶ **את ברכת "גבורות גשמים"- אינו יכול לתקן בברכת "שומע תפילה":** לעניין ברכת השנים מצינו, שמי שטעה ולא הזכיר בקשת גשמים בברכת השנים- ממשיך ומתקן ב"שמע תפילה" שמבקש גשמים. אבל את ברכת "גבורות" והזכרת הגשם א"א להשלים בברכת "שמע קולנו". **והטעם- כתב הטור- שברכת השנים היא בקשה ולכן שייך לתקנה או להשלימה בברכת שומע תפילה שעניינה תחנונים ובקשת צרכים.** אבל ברכת גבורות אינה בקשה כי אם הזכרת הגשם כשבח לקב"ה ולכן אינה שייכת לברכת שמע קולנו של בקשות פרטיות.

⁵³⁷ **"אומר במקום שנזכר"**- ומ"מ צריך לסיים מעין הברכה, לכן אם נזכר בסוף ברכת גבורות- צריך לחזור ולומר "ונאמן אתה להחיות מתים".

⁵³⁸ **אפילו אם סיים הברכה- יכול לתקן כל שלא התחיל הברכה הבאה:** ודומה הדבר לברכת המזון שם אם מישהו שכח "רצה" או "יעלה ויבוא"- יכול לתקנה אחרי ברכת "בונה ירושלים" קודם שהתחיל "הטוב והמטיב". **והסיבה שבגללה לא תיקנו ברכה מיוחדת**

רמ"א- "שלשה ברכות הראשונות חשובות כאחת, ובכל מקום שטעה בהם, חוזר לראש, בין שהוא יחיד בין שהוא ציבור (טור)".

מי שטעה במזיד וכוונה - חוזר תמיד לראש:

שו"ע- "בכל מקום שאנו אומרים חוזר לברכה שטעה בה, ה"מ שטעה בשוגג, אבל במזיד ומתכוין, חוזר לראש".

סעיף ח' - המסופק אם הזכיר:

שו"ע- "בימות החמה, אם נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם אם לא, עד ל' יום⁵³⁹ בחזקת שהזכיר הגשם, וצריך לחזור".

רמ"א- "וה"ה לדין דאין מזכירין טל בימות החמה, אם נסתפק לו אם אמר מוריד הגשם בימות הגשמים, כל ל' יום, חוזר, דודאי אמר כמו שרגיל והרי לא הזכיר לא טל ולא גשם; לאחר ל' יום אינו חוזר (ד"ע)"⁵⁴⁰.

סעיף ט' - הזכרה 90 פעמים רצופים בכדי לצאת מן הספק:

שו"ע- "אם ביום ראשון של פסח אומר ברכת אתה גבור⁵⁴¹ עד מוריד הטל צ' פעמים, כנגד ל' יום שאומר אותו ג' פעמים בכל יום, משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו צריך לחזור".

רמ"א- "וכן לדין, אם אמר עד מכלכל חיים בלא משיב הרוח ומוריד הגשם שמזכירין בימות הגשמים, וכן אם אמר בשמע"צ צ' פעמים אתה גבור עד מוריד הגשם, אם נסתפק אח"כ אם הזכיר או לא, חזקה שהזכירו (ד"ע)"⁵⁴².

סימן קט"ו - טעם ברכת אתה חונן:

סעיף א' - טעם הברכה:

למי ששכח, כמו שתיקנו בברכהמ"ז זה מכיוון ששם זה כבר סוף ברכהמ"ז ולאן אין הפסק בברכה מיוחדת שמוסיפים. אבל כאן מדובר שהוא האמצע תפילת ש"ע- וכל תוספת של ברה- תביא להפסק באמצע ש"ע.

עדיף לסיים "למדני חוקיר"- אם שכח להזכיר גשמים ואמר "ברוך אתה ה'" כתב המשנ"ב(לב') שעדיף שיסיים "למדני חוקיר" ויחזור לראש ברכת "אתה גיבור" מאשר שיסיים את הברכה ויאמר "משיב הרוח" בטרם יתחיל ברכת "אתה קדוש".

⁵³⁹ **שלושים יום- והקשו האחרונים-** אם החשבון שצריך הוא 90 תפילות, הרי שבשלושים יום יש יותר מ-90 תפילות מפני תפילת מוסף? ומצד שני- לענין שאלת הגשם בברכת השנים- בשלושים יום יש פחות מתשעים-שהרי לא שואלים על הגשמים בשבת?

ולכן כתבו הגר"א ועוד- שהכל תלוי בשלושים יום ולא דווקא בתשעים פעמים- וזה נכון בין לחומר בין לקולא.

⁵⁴⁰ **מקור הדין בירושלמי, תענית הלכה ה' בשם ר' יוחנן-** של ל' יום ראשונים חזקה שהזכיר מה שהוא רגיל.

⁵⁴¹ וה"ה שיכול לעשות כן עם ברכת השנים, שיתחיל מ"ואת כל מיני תבואתה".

⁵⁴² **האם מועיל הזכרת 90 פעמים רצוף כדי לצאת מן הספק- המהר"ם מרוטנבורג היה** נוהג לעשות כן, ולמד זאת משור

המועד- שמדיע לחזקתו אם נגח 3 פעמים ב-3 ימים, ועל אחת כמה וכמה- אם נגח ג' פעמים ביום אחד- "קירב נגיחותיו"- שנחשב למועד. ואותו הדין לכאן- אם בשלושים יום נוצרת חזקה- ק"ו אם קירב ואמר 90 פעמים רצוף- שהיא נוצרת.

אבל הרב רבינו פרץ חלק שאין הנידון דומה לראיה- מכיוון שבשור מועד- ג' נגיחות מלמדות שזה הטבע שלו, אז בוודאי אם קירב נגיחותיו- ברור לנו שטבעו להיות נגחן. אבל כאן אין הדבר תלוי בטבע אלא ליצור הרגל בלשונו, ואין ההרגל נוצר אלא בתהליך איטי של שלושים יום ולא באמירה של 90 פעמים בבת אחת.

ובב"י כתב שכיוון שהרא"ש נוטה לכך וגם בסמ"ק הזכיר רק את המהר"ם- כן הלכה. וכ"פ בב"ח.

ואולם במשנ"ב(מג') הביא שיש חולקין שלא לסמוך על כך לכתח'.

שו"ע- "מפני שמותר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל, קבעו ברכת אתה חונן ראש לאמצעות, שאם אין בינה אין תפלה".

סימן קטז'- פירוש ברכת רפאנו:

סעיף א'- פירוש הברכה:

שו"ע- "רפאנו ה' ונרפא, אף על גב דהכתוב ליחיד אין מכנין אותו לרבים, ה"מ בזמן שמתכוין לקרות, אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה, מותר⁵⁴³. מ"מ אם אומר מזמור שלם, אסור לשנות מלשון יחיד לרבים, או להיפך (טור והרא"ש פרק הקורא עומד בשם הר"י)".

סימן קיז'- דיני ברכת השנים:

סעיף א'- מתי מתחילין לשאול על הגשמים:

שו"ע- "ברכת השנים, צריך לומר בה בימות הגשמים: ותן טל ומטר, ומתחילין לשאול מטר בחוצה לארץ בתפלת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי⁵⁴⁴, (ויום התקופה הוא בכלל הסי' הגה"מ פ"ב), ובארץ ישראל⁵⁴⁵ מתחילין

⁵⁴³ הזכרת חולים בברכת רפאנו(משנ"ב, ג')- "ויכול להתפלל על חולים ברפאנו, ויאמר, "רפא נא פלוני בן פלוני" רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל.

⁵⁴⁴ **מתי שואלים גשמים(ב"י):** ברוב הארצות בחו"ל שלא היו צריכים להרבה גשמים כי היו ארצות מלאות במים- היו מתחילים לשאול על הגשמים רק אחר 60 יום מיום התקופה. אבל בארץ ישראל- הנהיג רבן גמליאל(משנה בתענית, פרק א, משנה ג') לשאול מ-2 מרחשון בשל עולי הרגלים שעלו לירושלים ויכו להם ששובו לבתיהם. ואין כאן מחלוקת או סתירה, אלא כפי שכתבו הרמב"ם והאבודרהם ועוד- כל מקום לפי צרכו.

מה הדין משנחרב בית המקדש ואין עולי רגלים?

- הר"ן כתב שיש בעצם שלוש תקופות:

א. הראשונה- היא בארץ ישראל ובארצות הצריכות לגשם- מיד אחרי חג סוכות, כי כבר אין עולי רגלים ואין סיבה לאחר השאלה.

ב. השנייה- בארץ ישראל, במקומות שיש פירות בדברא- והיו צריכים להמתין עם הגשמים למרות שאין עולי רגלים, כי לא רצו שיהיו ביצות במדבר כדי שיוכלו לאסוף הפירות.

ג. השלישית- בחו"ל- מקומות שאינם צריכים הרבה מים- 60 יום אחר התקופה.

- רי"ף ורמב"ם- יש רק 2 תקופות:

א. הראשונה- בארץ ישראל- תמיד מתחילים רק מ-ז' חשון, מכיוון שבלאו הכי נהגו ישראל לעלות לירושלים ברגלים גם אחרי חורבן ביהמ"ק.

ב. השנייה- החו"ל- 60 יום אחר התקופה, כי צריכים פחות גשם.

מקומות שצריכים המון גשמים, כמו באפריקה וכד'- מתי שואלים: שאלה זו נשאלה ע"י בני נינוה לרבי בגמ' בתענית דף יד: והוא ענה להם- לפני ז' במרחשון אין לשנות ממטבע שקבעו חכמים, ולכן הם יכולים לשאול בברכת "שומע תפילה", כי נחשבים כיחידים.

ואין להקשות מהגמרא בע"ז דף ח' שם משמע שמי שצריך לפרנסה כן יכול לבקשה בברכת השנים כי אינו דומה לשם מכיוון ש:

1. תירוץ הר"ן- יש לחלק בין בקשת גשמים שהיא מזיקה בקיץ לרוב העולם, לבין בקשת צרכיו האישיים שאינה פוגעת

בעולם ולכן יכול להזכירה בברכת השנים.

לשאל מליל ז' במרחשון, ושואלין עד תפלת המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך פוסקין מלשאלו".

סעיף ב' - יחידים הצריכים למטר - ממתני שואלים:

שו"ע - "יחידים הצריכים למטר בימות החמה, אין שואלין אותו בברכת השנים, אלא בשומע תפלה, ואפי' עיר גדולה כנינוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה⁵⁴⁶, או אשכנז בכללה, כיחידים דמו בשומע תפלה; ומיהו אם בארץ אחת כולה הצריכים מטר בימות החמה, טעה בה יחיד ושאל מטר בברכת השנים, (אם רוצה) חוזר ומתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים (אבל אינו מחויב לחזור כלל), (ב"י בשם מהרי"א והרמב"ן והר"ן סבירי להו כהרא"ש)⁵⁴⁷".

סעיף ג' - השואל מטר בימות החמה חוזר:

שו"ע - "אם שאל מטר בימות החמה, מחזירין אותו⁵⁴⁸".

סעיף ד' - השואל טל במקום מטר:

שו"ע - "אם לא שאל מטר בימות הגשמים, מחזירין אותו⁵⁴⁹, אף על פי ששאל טל⁵⁵⁰; אבל אם שאל מטר ולא טל, אין מחזירין אותו⁵⁵¹".

2. **תירוץ הב"י** - החילוק הוא אחר: אם רוצים לבקש גשם ויעשו את זה בברכת השנים - ישנו ממטבע שטבעו חכמים שהרי כל העולם לא מבקש עכשיו גשם. אבל כשמבקש צרכי פרנסתו זה תוספת לברכה כפי שאפשר להוסיף בכל ברכה ולכן יכול בברכת השנים.

מה דין בן א"י בחו"ל או להיפך (משנ"ב, ה') - לפי איזה מקום שואל:

- **פרי חדש, פרי מגדים** - אם דעתו לחזור לארצו תוך שנה - שואל כמקומו ממנו בא. ואם דעתו אחר שנה - שואל כמקום שהוא שם, פי' אם יש לו אשה וילדים בביתו.
- **ברכי יוסף בשם כמה אחרונים** - כל אחד ישאל כפי המקום שבו הוא נמצא. לא משנה מתי דעתו לשוב.

⁵⁴⁶ **הרא"ש כתב בתשובה לשאלה שנשאל** - שארץ אחת שכולה צריכה למטר - יכולין לשאול בברכת השנים כפי צורכם. **אבל כל הראשונים לא קיבלו דבריו ולכן להלכה פסק בב"י ובשו"ע** - שגם ארץ שכולה צריכה למטר - אין שואלין בברכת השנים. ואולם כד' לחוש לשיטתו - אומרים שאם יחיד מאותה ארץ טעה וכן ביקש גשם בברכת השנים - אינו חוזר כרגיל אלא רק בתורת נדבה, לחוש לרא"ש שאולי לא צריך לשוב.

⁵⁴⁷ **מקומות שצריכים המון גשמים, כמו באפריקה וכד' - מתי שואלים: שאלה זו נשאלה ע"י בני נינוה לרבי בגמ' בתענית דף יד:** והוא ענה להם - לפני ז' במרחשון אין לשנות ממטבע שקבעו חכמים, ולכן הם יכולים לשאול בברכת "שומע תפילה", כי נחשבים כיחידים.

ואין להקשות מהגמרא בע"ז דף ח' שם משמע שמי שצריך לפרנסה כן יכול לבקשה בברכת השנים כי אינו דומה לשם מכיוון ש:

1. **תירוץ הר"ן** - יש לחלק בין בקשת גשמים שהיא מזיקה בקיץ לרוב העולם, לבין בקשת צרכי האישיים שאינה פוגעת בעולם ולכן יכול להזכיר בברכת השנים.

תירוץ הב"י - החילוק הוא אחר: אם רוצים לבקש גשם ויעשו את זה בברכת השנים - ישנו ממטבע שטבעו חכמים שהרי כל העולם לא מבקש עכשיו גשם. אבל כשמבקש צרכי פרנסתו זה תוספת לברכה כפי שאפשר להוסיף בכל ברכה ולכן יכול בברכת השנים.

⁵⁴⁸ דין זה התבאר לעיל **בסימן קיד' ע"ש**. והטעם - כי מזכיר סימן קללה - כי גשם בימות החמה - קללה הוא. ולהיכן חוזר? אם סיים התפילה ועקר רגליו - חוזר לראש התפילה מהתחלה. אך אם עדיין לא עקר רגליו - חוזר לברכת השנים מתחילתה ומתקן וממשיך משם. (ככל טעות כפי שמתבאר בסע' ה' כאן).

סעיף ה' - מתי יכול להשלים מי שלא שאל מטר:

שו"ע - "אם לא שאל מטר, ונזכר קודם שומע תפלה, אין מחזירין אותו, ושואל בשומע תפלה⁵⁵². (ואם היה לו תענית וצריך לומר עננו, יאמר השאלה קודם עננו⁵⁵³) (אבודרהם), ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה, אם לא עקר רגליו, חוזר לברכת השנים⁵⁵⁴; ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפלה; ואם השלים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אעפ"י שעדיין לא עקר רגליו, כעקורים דמי⁵⁵⁵; ואם נזכר אחר שחתם שומע תפלה, קודם שהתחיל רצה, נראה שאומר ותן טל ומטר, ואחר כך אומר רצה".

סימן קיח' - חתימת ברכת השיבה:**סעיף א' - ברכת השיבה שופטינו וחתימתה:**

שו"ע - "השיבה שופטינו, חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט⁵⁵⁶; ומר"ה ועד יום הכפורים חותם המלך המשפט⁵⁵⁷. **רמ"א** - "מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור, ולא אמרו שיחזור אלא במקום שכל השנה אומרים האל אוהב צדקה ומשפט (הר"י ספ"ק דברכות וטור והגהות מנהגים), וע"ל סימן תקפ"ב".

⁵⁴⁹ להיכן מחזירים אותו- יתבאר בסעיף הבא. השאלה היא- **מה דינו של מי שלא שאל בימות הגשמים וסיים ברכת השנים- האם**

יאמר עכשיו או שימתין וישלים לשומע תפילה?

וכתב במשנ"ב (טו')- שעדיף כדי לצאת כל השיטות שיתין ויאמר בשומע תפילה, ולא דמי למה שאמרו בברכת "גבורות" שישלים קודם "אתה קדוש"- כי שם אם לא ישלים יצטרך לחזור הכל- ואילו כאן לא חוזר אל משלים ב"שומע תפילה".

ואם נזכר באמצע ברכת השנים- מזכיר במום שבו נזכר ובלבד שסיים מעין הברכה- "וברך שנתנו כשנים הטובות".

⁵⁵⁰ למרות שבסימן קיד' אמרנו שמי שהזכיר טל במקום גשם- בדיעב אינו חוזר, כי סו"ס יש בכך שבח כלפי שמיא כי הזכיר שהוא מוריד טל. לעיין שאלה- אין הדבר כן- מכיון שלגבי שאלה- רק אם שואל את מה שצריך יוצא ידי חובה ונחשב שאלה כדבי. אבל אם שואל בימות הגשמים- רק מטר- זה לא טוב ומחזירין אותו.

⁵⁵¹ **שאל מטר ולא טל**- היינו בימות הגשמים שצריך למטר- אז שאל כראוי ואע"פ שלא הזכיר טל- בזה לא מקפידים, כפי שראינו לעיל בסימן קיד', מכיון שטל ורוח אים צריכים שאלה כי קיימים תמיד.

****לשים לב**- אין הכוונה כאן למי ששאל מטר בימות הקיץ- כי אדם כזה ודאי לא מהני וצריך לחזור- כפי שהתבאר בסעיף הקודם(ג')- כיוון שהזכיר סימן קללה בימות החמה.

⁵⁵² **מקור הדינים הללו בברכות כט', א'.**

⁵⁵³ כי שאלה חמורה מ"עננו", כי על שאלה מחזירין אותו ועל שכחת "עננו" אינו חוזר.

⁵⁵⁴ הראשונים נחלקו- מה דינו של מי שעבר ברכת "שומע תפילה" ואז נזכר- האם חוזר לברכת השנים להשלים או שחוזר לברכת שומע תפילה?

• **הראב"ד**- לברכת השנים- **וכ"פ בשו"ע**.

• **רבינו האי**- חוזר ל"שומע תפילה".

⁵⁵⁵ וכל אחד לפי הרגלו מתי מסיים התחנונים. כי הדין תלוי בסיום התחנונים ולא דווקא בעקירת הרגליים.

⁵⁵⁶ ואם חתם כל השנה "המלך המשפט"- יצא.

⁵⁵⁷ **המלך המשפט**- בשני "ההין"- ויזהר בכך, כי י"א שלא יצא י"ח אם החסיר אות "ה" באחת מהם, ובדיעבד יצא.

סימן קיט' - דין הרוצה להוסיף בברכות:**סעיף א' - הוספת בקשות בתפילה:**

שו"ע - "אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעות, מעין הברכה, מוסיף. כיצד, היה לו⁵⁵⁸ חולה מבקש עליו רחמים⁵⁵⁹ בברכת רפאנו; היה צריך פרנסה, מבקש עליה בברכת השנים. **הגה**: וכשהוא מוסיף, יתחיל בברכה⁵⁶⁰ ואח"כ מוסיף, אבל לא יוסיף ואח"כ יתחיל הברכה (טור סי' תקס"ז); **שו"ע** - ובשומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו⁵⁶¹, שהיא כוללת כל הבקשות; ולהר"ר יונה, כשמוסיף בברכה מעין אותה ברכה אם מוסיף אותו בשביל כל ישראל, אומר אותו בלשון רבים ולא בלשון יחיד, ולא יוסיף אלא בסוף הברכה ולא באמצע; ואם שואל צרכיו ממש, כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שהוא צריך לפרנסה, יכול לשאול אפי' באמצע הברכה, והוא שישאל בלשון יחיד ולא בלשון רבים; ובברכת שומע תפלה וכן בסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחריו יכול לשאול בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, בין צרכיו ממש בין צרכי רבים⁵⁶²."

⁵⁵⁸ **חידוש של ה"פרי מגדים" - דווקא אם יש לו חולה עכשיו: הפרי מגדים מדייק שדווקא אם יש לו חולה עכשיו או כגון שאין לו פת וצריך עכשיו - רק אז יכול להוסיף באמצעות. אבל מי שאין לו חולה וכגון שרוצה לבקש שאף אחד מבני ביתו לא יחלה או שתמיד תצליח פרנסתו - אין לבקש זאת באמצעות אלא דווקא ב"שומע תפילה".** כי ב"שומע תפילה רשאי לבקש גם על העתיד".
⁵⁵⁹ **שיפרט בקשתו: בזוה"ק כתוב** שהמתפלל צריך לפרט ולבקש בקשתו כדבעי.

⁵⁶⁰ **יתחיל בברכה** - כי צריך לעשות מטבע של חכמים עיקר ושל טפל, לכן - יזכיר נוסח של חכמים ורק אז (ואפילו באמצע הברכה) יוכל להזכיר את שלו.

⁵⁶¹ **יודיו על חטא ובקשת סליחה ב"שומע תפילה" - כך כתב במשנ"ב(ד):**

"טוב להתודות בש"ת ויאמר חטאתי עייתי פשעתי. ולשאול על מזונותיו אפילו אם הוא עשיר. ואם יש לו עון מחודש מזכירו בפירוש בתפילה הקודמת אצלו ויאמר התפילה בהכנעה ועכ"פ בקול בוכים ויקבל עליו שלא לעשות עוד כזה מדעתו ואם לא אז מקטרגים עליו ח"ו מלמעלה.

⁵⁶² **הוספת בקשות בתפילה: הגמ' בע"ז מביאה** מספר מימרות בדבר הוספת בקשות אישיות בתפילת שמונה עשרה. **הראשונים נחלקו בהבנת מימרות אלו: ר' יונה הבין** שכל מימרא באה לחדש חידוש בפ"ע ולכן הגיע ל-4 חלוקות בנוגע להוספת בקשות בתפילה. **אבל הרא"ש, רמב"ם ועוד** לא כתבו את 4 החלוקות אלא 2 בלבד. להלן אביא בע"ה את המימרות שבגמ' ואת מחלוקת הראשונים בדבר:

גמרא ע"ז, דף ח':

- א. "אמר רב יהודה אמר שמואל שואל אדם צרכיו בשומע תפילה"
- ב. "אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר."
- ג. "אמר רב חייא בר אשי אמר רב אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה אם יש לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים."
- ד. "אמר רבי יהושע בן לוי אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה אם בא לומר אחר תפילתו כסדר יום הכפורים אומר."

מחלוקת הראשונים:

- **ר' יונה** - כל אחת מהמימרות באה לחדש, ולכן יש 4 מדרגות: 1. ברכת שומע תפילה - יכול לבקש בה כל צרכיו. 2. בסוף כל ברכה מזכיר מעין הברכה לצרכי הרבים (ולא צורך פרטי שלו), ואומר בלשון רבים בסוף כל ברכה. 3. שאילת צרכיו האישיים - יכול בלשון פרטי ואפילו באמצע הברכה. 4. אחרי שסיים עמידה - יכול להאריך ולומר כרצונו.
- **רא"ש, רמב"ם** - לא כל מימרא באה לחדש, אלא החלוקה היא - שבכל ברכה וברכה יכול לבקש מעניינה, בין בלשון יחיד, בין בלשון רבים. ובתפילת "שמע קולנו" - מבקש כל צרכיו מאיזה מין שירצה.

סעיף ב' - כשמוסף בקשות פרטיות בברכה - לא יאריך:

שו"ע - ייש מי שאומר שכשמוסיף בברכה לצורך יחיד, לא יאריך⁵⁶³.

סעיף ג' - מי שדילג או טעה בתפילת ש"ע - להיכן חוזר:

שו"ע - "אם דילג או טעה בברכה אחת מהאמצעיות, אינו צריך לחזור אלא לראש הברכה שטעה או שדילג, ומשם ואילך יחזור על הסדר"^{564, 565}.

סעיף ד' - ש"צ שלא אמר עננו:

שו"ע - "שליח צבור שגמר גואל ישראל ושכח ולא אמר עננו, לא יחזור אפילו אם עדיין לא גמר רק רפאנו⁵⁶⁶, ואם חזר ברכה לבטלה היא, (אלא יאמר עננו בשומע תפלה כיחיד)⁵⁶⁷".

וכתב הב"י - "וכיון דהרמב"ם והרא"ש ז"ל בחדא שיטתא אזלי - הכי נקטינן, ומ"מ טוב לחוש לדברי הר"ר יונה ז"ל".

ולכן בשו"ע פסק כן בסתמא כמו הרא"ש והרמב"ם, אבל אחרי כן הביא את שיטת ר' יונה לחוש לה.

⁵⁶³ **מניין שלא להאריך בבקשות הפרטיות שבכל ברכה וברכה (ב"י): המרדכי דייק מהגמ' בע"ז דף ח' -** שכתבה הגמ' - שאחרי תפילתו יכול להאריך כ"סדר יום הכיפורים" - משמע שאפילו שהתירו לו לבקש צרכיו הפרטיים בכל ברכה וברכה - זה רק בקיצור, אך לא יאריך אלא אחר שים שלום.

אפילו בברכת "שמע קולנו" לא יאריך בבקשת הצרכים: כתב המשנ"ב (יב') בשם הט"ז והגר"א - שגם בברכת שומע תפילה אין להאריך יתר על המידה.

אחר התפילה קודם "יהיו לרצון" - מאריך כמה שרוצה.

⁵⁶⁴ **"אמצעיות אין להם סדר":** בגמ' בברכות לד' נחלקו האמוראים בשאלה - האם ברכות אמצעיות יש להם סדר או לא. והסכימו כל הפוסקים שהלכה כרב אסי שאמצעיות אין להם סדר. אלא שנחלקו הראשונים מה הכוונה - "שאינן להם סדר":

- **רש"י** - פירושו של דבר - שאין להקפיד על הסדר של הברכות האמצעיות, ולכן אם טעה או שדילג על אחת מהם - יכול להשלימה קודם "רצה", איפה שנזכר, יאמר אותה וימשיך. **ולפי זה** מי שטעה בברכת השנים או בסיום של "השיבה שופטנו" - אינו חוזר חזרה אלא אומר אותה כתיקנה עכשיו איפה שנזכר.

- **רשב"ם** - **ודאי שצריך לומר ברכות אמצעיות על הסדר**, שהרי הם תוקנו ע"פ פסוקים ויסודות עליונים. אלא שמה שכתבו ש"אין להם סדר" פירושו - שמי שטעה חוזר לראש הברכה שבה הוא טעה ומתכן וממשיך, ואין צריך לחזור לראש שמונה עשרה או לראש ברכת חונן הדעת - אלא מתקן מאיפה שטעם וממשיך, וזה הכוונה שאין להם סדר. **וכ"פ רוב הראשונים, וכ"פ כאן בשו"ע.**

⁵⁶⁵ **סיכום הסעיף - מה יעשה הטועה או המדלג בתפילה:** סדר ברכות שמונה עשרה מעכב, שהרי תיקונו אנושי כנסת הגדולה ע"פ הכתובים. ולכן - אין לתקן טעות או דילוג ע"י אמירת הברכה איפה שנזכר אלא יש לחזור למקום הברכה - לומר או לתקן ולהמשיך משם הלאה, כדי שיהיה כסדר הברכות שתיקנו חכמים.

⁵⁶⁶ **שליח ציבור ששכח לומר "עננו" וכבר התחיל "רפאנו" (משנ"ב, ב, טז):** ברכת "עננו" צריכה להאמר אחר ברכת "גואל ישראל". הכלל הנקוט בדיניו הוא שאין מחזירין על ברכת "עננו", ולכן אם שכח הש"ץ לומר ברכה זו והמשיך בתפילה - ממשיך ואינו חוזר. השאלה היא מה קורה אם הש"ץ שכח לומר "עננו" וכבר התחיל לומר ברכת "רפאנו" אבל עדיין לא סיים אותה - האם ממשיך כרגיל או ששב ואומר עננו?

כתבו האחרונים שאם עדיין לא חתם את ברכת רפאנו - חוזר ואומר "עננו" ואז ימשיך ויאמר רפאנו. והטעם הוא - כיוון שלא סיים ברכת "רפאנו" עדיין לא חשיב שהמשיך בתפילה ועדיין לא הזכיר שם ה' אז לא חשיב שמחזירין אותו.

סימן קכ'- שראוי לומר רצה בכל תפלה:**סעיף א'- אומרים רצה בכל התפילות:****שו"ע- "אומרים רצה בכל התפלות, ודלא כאותם שנוהגים שלא לאומרו במנחה".****סימן קכא'- דיני מודים:****סעיף א'- ההשתחויה בברכת "מודים":****שו"ע- "שוחין במודים⁵⁶⁸ תחלה וסוף".****סעיף ב'- האומר "מודים מודים":****שו"ע- "האומר מודים מודים, משתקים אותו⁵⁶⁹".****סעיף ג'- יחיד אינו אומר ברכת כהנים:****שו"ע- "יחיד אין לו לומר ברכת כהנים".****רמ"א- "וכן עיקר וכן נראה לי לנהוג, אבל המנהג הפשוט אינו כן רק אפילו יחיד אומר אותו כל זמן שראוי****לנשיאות כפים, ואינו נראה (ב"י בשם המנהיג)".****סימן קכב'- דינים השייכין בין י"ח ליהיו לרצון:****סעיף א'- הפסקה לדברי קדושה בסיום התפילה:****שו"ע- "אם בא להפסיק ולענות קדיש וקדושה בין י"ח ליהיו לרצון, אינו פוסק, שיהיו לרצון מכלל התפלה הוא;****אבל בין יהיו לרצון לשאר תחנונים, שפיר דמי⁵⁷⁰ ו⁵⁷¹".**

יחיד ששכח "עננו"- כל שלא סיים ברכת שמע קולנו- אומר "עננו" וממשיך בברכה, אל אם כבר סיים ובירך על ברכת שמע קולנו-**אינו חוזר, כיוון שלא מחזירין על עננו.****⁵⁶⁷ ש"צ שלא אמר "עננו": על "עננו" אין מחזירין ולכן אינו חוזר לאחרי "ברכת רפאינו"- כיוון שאין חוזרים. וגם אינו יכול לתקן****ברכה זו איפה שנזכר, כי פסקנו כמ"ד שצריך לומר התפילות כסדרם גם בברכות אמצעיות, וגם לא יכול לחזור הכל לאחור- כי הוי****ברכה לבטלה כי בירך כבר כמה מהם.****⁵⁶⁸ הגמ' אומרת- שמי שלא שוחה ב"מודים" נעשה שדרו נחש לאחר שבע שנים.****⁵⁶⁹ מכיוון שנראה כאילו יש 2 רשויות שמודה לכל אחת מהם.****⁵⁷⁰ מה יכול לענות אחר שאמר "יהיו לרצון": יכול לענות לקדושה, ברכו, קדיש, ול"אמן" של "קדושה" ו"שמע קולנו".****⁵⁷¹ הדברים מיוסדים על תשובת הרשב"א שנשאל האם אדם שנמצא אחרי ברכת "שים שלום" יענה לקדיש, קדושה וברכו? וענה-****שיש לחלק בין קודם שאמר "יהיו לרצון" לאחר שאמר "יהיו לרצון": אחרי שמסיים ברכת "שים שלום" צריך לומר מיד "יהיו לרצון****אמרי פי" וכמו שדוד המלך אמרה אחר יח' מזמורים והוא חלק מהתפילה ממש, ולכן- אין להפסיק בין שים שלום לבין פסוק זה****אפילו לקדיש וקדושה.****אבל- אחרי שאמר "יהיו לרצון"- יכול לומר כל שרוצה, ואפילו סדר יו"כ, ובזמן זה כן עונה לקדיש, קדושה וברכו.**

רמ"א- "ודוקא במקום שנוהגין לומר יהיו לרצון מיד אחר התפלה, אבל במקום שנוהגין לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, מפסיק גם כן לקדיש וקדושה; ובמקומות אלו נוהגים להפסיק באלהי נצור, קודם יהיו לרצון, לכן מפסיקין גם כן לקדושה ולקדיש ולברכו (ד"ע לפי רשב"א שהביא הבי"י); ומיהו הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל הש"צ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה, מקצר ועולה⁵⁷², ואם לא קצר יכול להפסיק כדרך שמפסיק בברכה של ק"ש, אפי' באמצע".

סעיף ב'- אמירת יהיו לרצון מיד אחרי שמונה עשרה ברכות:

שו"ע- "אין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, אלא אחר סיום י"ח מיד, יאמר: יהיו לרצון; ואם בא לחזור ולאומרו פעם אחרת אחר התחנונים, הרשות בידו⁵⁷³."

סעיף ג'- דברים שטוב להוסיף אחרי שמונה עשרה:

שו"ע- "הרגיל לומר ד' דברים אלו, זוכה ומקבל פני שכינה: עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען תורתך, עשה למען קדושתך".

סימן קכג'- דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות:

סעיף א'- הכריעה וג' הפסיעות לאחור שבסוף התפילה:

שו"ע- "כורע⁵⁷⁴ ופוסע ג'⁵⁷⁵ פסיעות לאחוריו, בכריעה אחת, ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע, קודם שיזקוף, כשיאמר עושה שלום במרומיו, הופך פניו לצד שמאלו; וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו, הופך פניו לצד ימינו; ואח"כ ישתחוה לפניו, כעבד הנפטר מרבו".

רמ"א- "ונהגו לומר אח"כ י"ר שיבנה בית המקדש כו', כי התפלה במקום העבודה ולכן מבקשים על המקדש שנוכל לעשות עבודה ממש (ד"ע)".

סעיף ב'- מתי יחזור למקומו מה-ג' פסיעות:

שו"ע- "במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד, ולא יחזור למקומו עד שיגיע ש"צ לקדושה⁵⁷⁶, ולפחות עד שיתחיל שליח צבור להתפלל⁵⁷⁷ בקול רם".

⁵⁷² אע"פ שיכול לענות לקדושה וכד' אם כבר אמר "יהיו לרצון" - מ"מ עדיף לענות עליהם אחרי שכבר סיים לגמרי את התפילה, כי אע"פ שאמר "יהיו לרצון" - מ"מ עדיין נחשב ונקרא לעומד לפני המלך, ולכן עדיף שיפסיק בתחנונים ויפסע לאחור ואז יענה לקדושה.

⁵⁷³ **יהיו לרצון אמרי פי- גודלו, חשיבותו ועל מה יבקש בו(משנ"ב, ח):**

"**כתב בסדר היום** יהיו לרצון וכו' הוא מסוגל לכמה ענינים תחלתו יו"ד וסופו יו"ד תיבותיו יו"ד ויו"ד יו"ד **יש בו מ"ב אותיות וסודו** סוד גדול לכן צריך לאומרו בנחת ולכוין ומועיל הרבה לקבל תפלתו ולא ישוב ריקם.

כתב הח"א נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על- צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו זרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו וכל מה שידוע בלבו שצריך לו ואם אינו יודע לדבר צחות בלשה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו. וטוב יותר לקבוע תפלות על כל הענינים הצריכים לו אחר שסיים כל הי"ח מלקבעם בברכת שומע תפלה כדי שכשיצטרך לענות קדיש או קדושה יהיה יוכל לענות אחר אמירתו יהיו לרצון לכו"ע".

⁵⁷⁴ **שיעור הכריעה(משנ"ב, א')-** כדי שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרה.

⁵⁷⁵ **מדוע ג' פסיעות: ע' בב"י** מספר טעמים לדבר.

רמ"א- "והשייץ יעמוד כדי הילוך ד' אמות, קודם שיחזור למקומו להתפלל בקול רם (תשוי הרשב"א סי' תל"ו); וכן יחיד המתפלל יעמוד במקום שכלו פסיעותיו כשיעור זה⁵⁷⁸, קודם שיחזור למקומו (ב"י בשם רבי ירוחם וירושלמי). יחיד שמתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לשי"צ, אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים ש"צ תפלתו (ב"י בשם שבולת הלקט)".

סעיף ג'- כיצד פוסע:

שו"ע- "כשפוסע, עוקר רגל שמאל⁵⁷⁹ תחלה; ושיעור פסיעות אלו, לכל הפחות⁵⁸⁰, הוא כדי שיתן גודל בצד עקב⁵⁸¹. (ולכתחילה לא יפסיע פסיעות גסות יותר מזה. ב"י בשם א"ח וד"ע, לפי הטעם שכתב ב"י לג' פסיעות בשם ר' האי)".

סעיף ד'- שאין להוסיף על ג' פסיעות:

שו"ע- "מי שמוסיף על ג' פסיעות, הוי יוהרא".

סעיף ה'- ג' פסיעות לשי"צ:

שו"ע- "גם ש"צ צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש, וכשיחזור התפלה בקול רם א"צ לחזור לפסוע ג' פסיעות. (אם לא התפלל בלחש רק בקול רם, פוסע ג' פסיעות אחר תפלתו שבקול רם) (אבודרהם)".

סעיף ו'- ה' שפתי תפתח" לשליח ציבור:

שו"ע- "כשיחזור ש"צ התפלה, יאמר ג"כ: ה' שפתי תפתח; (אבל אינו אומר בסוף התפלה יהיו לרצון⁵⁸²) (ד"ע וב"י בשם אוהל מועד)".

סימן קכד'- דין הנהגת ש"צ בי"ח הברכות, ודין עניית אמן:

סעיף א'- חזרת הש"צ להוציא מי שאינו יודע:

⁵⁷⁶ **סיים תפילתו בדיוק כשהגיע הש"ץ לקדושה (משנ"ב, ט')** - כגון שהאריך בתפילתו ואיך שסיים לומר "עושה שלום" הגיע

הש"צ- לקדושה- חוזר מיד ג' פסיעות קדימה.

⁵⁷⁷ **ובב"ח כתב** שלכתחילה נכון להחמיר שיחכה שם עד קדושה.

⁵⁷⁸ דהיינו- יחיד המתפלל לבד גם ימתין כדי הגעת הש"ץ לקדושה או לכה"פ כדי זמן שהיה מתחיל חזרת הש"ץ. **ומ"מ בשעת הדחק**

מספיק שימתין כדי הליכת ד' אמות.

⁵⁷⁹ **הטעם (מג"א)-** שמראה שקשה עליו לפטר מן המקום, ולפי טעם זה מי שהוא איטר- יפסע בימין תחילה. **אבל בט"ז הביא טעם**

אחר שלפיו אין לחלק בין ימין לשמאל.

⁵⁸⁰ **פחות מעקב בצד גודל (מ"ב, יד')** - כתב המג"א שכלל לא חשיב פסיעות. **וכתב שאין הקל אפילו במקום צר ודחוק, ויש**

מקילין במקום הדחק.

⁵⁸¹ **כך פוסע את ג'- פסיעות (מ"ב, יג')**: רגל שמאל פסיעה קטנה, רגל ימין פסיעה בינונית, רגל שמאל פסיעה קטנה- שיהיו רגליו

באופן שווה.

⁵⁸² **האם אומר הש"ץ- "יהיו לרצון..." (מ"ב, כא')**:

- **רמ"א-** לא אומר, כי סומך על מה שיגיד אח"כ "תתקבל צלהותן".
- **של"ה, גר"א-** כן אומר.

שו"ע- "לאחר שסיימו הצבור תפלתו, יחזור ש"צ התפלה, שאם יש מי שאינו יודע⁵⁸³ להתפלל⁵⁸⁴ יכוין למה שהוא אומר, ויוצא בו; וצריך אותו שיוצא בתפלת ש"צ לכוין לכל מה שאומר ש"צ מראש ועד סוף⁵⁸⁵; ואינו מפסיק⁵⁸⁶; ואינו משיח; ופוסע ג' פסיעות לאחוריו, כאדם שמתפלל לעצמו".

סעיף ב'- התחלת תפילת ש"צ קודם שהתפללו בלחש:

שו"ע- "ש"צ שנכנס לכהכ"נ ומצא צבור שהתפללו בלחש, והוא צריך⁵⁸⁷ לעמוד לפני התיבה לאלתר, יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לצבור, וא"צ לחזור ולהתפלל בלחש".

רמ"א- "וכן אם הוא שעת הדחק⁵⁸⁸, כגון שירא שיעבור זמן התפלה, יוכל להתפלל מיד בקול רם, והצבור מתפלל עמו מלה במלה בלחש⁵⁸⁹ עד לאחר האל הקדוש, וטוב שיהיה אחד לכל הפחות⁵⁹⁰ שיענה אמן אחר ברכת הש"צ (מהרי"ל)".

סעיף ג'- קהל שכולם יודעים להתפלל והמתנה לאנשים חשובים:

שו"ע- "קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפלה, אעפ"כ ירד ש"צ וחוזר להתפלל, כדי לקיים תקנת חכמים⁵⁹¹".

⁵⁸³ **האם בקי יכול לצאת בתפילת הש"צ:** כתב הפרי מגדים שהבקי אינו יוצא אפילו בדיעבד בתפילת הש"צ.

⁵⁸⁴ **למי מועילה חזרת הש"צ:** בגמ' בראש השנה לג': "רבן גמליאל אומר- ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן" ובגמ' שם- חכמים סוברים שחזרת הש"צ עניינה להוציא את שאינו בקי. ואילו לרבן גמליאל הש"צ מוציא את הרבים. והלכה נפסקה כמותו רק לתפילות ימים נוראים שין הציבור בקי, אבל לשאר תפילות הלכה כחכמים שרק מי שאינו בקי יוצא, וכ"פ בשו"ע.

⁵⁸⁵ **היוצא ע"י שמיעה צריך להבין השפה(מ"ב, ב):** כתב המג"א- לעומת המתפלל שיוצא י"ח אם מתפלל בשפה העברית למרות שאינו מבין אותה, בשומע אין הדין כן- כי השומע חזרת ש"צ צריך להבין כדי לצאת י"ח, לכן אם שומע חזרת הש"צ בעברית ואינו מבין- לא יצא י"ח.

⁵⁸⁶ **היוצא י"ח בחזרת הש"צ- נחשב כאילו הוא עצמו עכשיו בתפילת ש"ע:** אדם זה נחשב עכשיו כאילו הוא באמצע תפילת עמידה ולכן אינו משיב לשום דבר, ואפילו לא לקדושה או קדיש, כמו מי שעומד עכשיו בתפילת ש"ע.

⁵⁸⁷ כגון שאין מי שיתפלל חזרת הש"ץ אלא הוא.

⁵⁸⁸ **והדגישו האחרונים- שדווקא בשעת הדחק יעשו כן.**

⁵⁸⁹ **"מנחה קצרה"-** הרמ"א הביא כאן שאם הוא שעת הדחק- יכולים להתחיל בתפילת חזרת הש"ץ מיד, והקהל מתחיל ג"כ שמונה עשרה ואומר בלחש מילה במילה עם הש"צ, כולל "לדור ודור" עד סוף ברכת האל הקדוש, ומשם כל אחד ממשיך בשקט.

⁵⁹⁰ **שצריך אחד שיענה אמן-** למעשה, אם השעה דחוקה ואין מי שיענה אמן- לא מקפידים על כך, שלא דמי ממש לחזרת הש"צ שהרי סו"ס הש"צ מתפלל בקול רם גם בשביל עצמו.

וכתבו האחרונים-שעדיף טם יש שהות שהמתפללים יתחילו תפילתם רק אחרי שיענו "קדושה" לש"צ.

⁵⁹¹ **האם אומרים חזרת הש"צ כשכל המתפללים בקיאים והתפללו? השו"ע פסק כרמב"ם שנשאל על כך והשיב- שגם אם אין שם מי שצריך לחזרת הש"צ- עדיין אנו מקיימים את מה שתיקנו חכמים.**

ובב"י מביא מספר דוגמאות לתקנות שתיקנו חכמים שכבר אין בהם צורך לכאורה, ובכל זאת אנו מקיימים אותם כדי לעמוד על תקנת חכמים. וז"ל הב"י כאן:

"הואיל ותקנו חכמים שירד שליח ציבור לפני התיבה להוציא את מי שאינו בקי לא תהיה חזרת השליח ציבור ברכה לבטלה כלל מפני עיקר התקנה ואף ע"פ שלא יהיה בקהל מי שאינו בקי כמו שתקנו הקידוש בבית הכנסת (פסחים קא.) והיה עיקר זה מפני האורחים ונתחייבו לאמרו בכל בתי כנסיות ואף על פי שאין שם אורחים וכמו שתקנו ברכה אחת מעין שבע בשביל המאחרים לבוא בבית הכנסת (שבת כד:)) ונתחייבו לאמרה תמיד ואף על פי שהיו שם כל הקהל וכן כל דבר הנתקן בשביל דבר אחר אין ענינו שלא נעשית התקנה ההיא עד שיהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו רק ענינו שנעשה התקנה ההיא על כל פנים גזירה שמא יהיה שם

רמ"א- "ואם יש יחידים בקהל מאריכין בתפלתן⁵⁹², אין לש"צ להמתין עליהם אפי' היו חשובי העיר⁵⁹³; וכן אם היה מנין בבהכ"נ, אין להמתין על אדם חשוב או גדול שעדיין לא בא (בנימין זאב סי' קס"ח)".

סעיף ד'- התנהלות הקהל בשעת חזרת הש"צ:

שו"ע- "כשש"צ חוזר התפלה, הקהל יש להם לשתוק ולכוין⁵⁹⁴ לברכות שמברך החזן ולענות אמן; ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות לברכותיו לבטלה; לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו, ויכוין לברכת החזן. (י"א שכל העם יעמדו כשחוזר הש"צ התפלה), (הגהות מנהגים)".

סעיף ה'- אמירת "ברוך הוא וברוך שמו":

שו"ע- "על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום⁵⁹⁵, אומר⁵⁹⁶: ברוך הוא וברוך שמו⁵⁹⁷".

סעיף ו'- עניית אמן אחרי ברכות הש"צ:

שו"ע- "ויענו: אמן, אחר כל ברכה, בין אותם שיצאו ידי תפלה, בין אותם שלא יצאו, ובכוונה שיכוין בלבם: אמת היא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין בזה⁵⁹⁸".

סעיף ז'- שלא ישיח בחזרת הש"צ:

אותו הדבר שנתקנה בשבילו וצריך שיובן זה הענין שאם לא כן היו החכמים נותנים דבריהם לשיעורים והיה צריך בכל תפילה לחפש כל איש ואיש שבבית הכנסת אם הוא בקי אם לא".

⁵⁹² **הירא שיתלוצצו עליו-** מי שצריך להאריך וירא שיתלוצצו עליו יכול לילך לאחוריו בשעה שמתחיל הש"צ אע"פ שעדיין לא גמר תפילתו, ויחזור למקומו ויגמור. ובכל זה אם כוונתו לשם שמים שפיר דמי.
⁵⁹³ וכתב במ"ב (יג')- שהיו נוהגים לחכות שהרב יסיים התפילה, כי רוב העם מתפללים במרוצה.

⁵⁹⁴ אסור ללמוד תורה או לעסוק כל דבר בשעת חזרת הש"צ (מ"ב, יז'):

"ע"כ יש ליזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"צ ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהיה אמן יתומה כמו שיתבאר ג"כ לא יפה הם עושים שאם הלומדים יפנו ללימודם עמי הארץ ילמדו מהן שלא להאזין לש"צ ויעסקו בשיחה בטילה ח"ו נמצאו מחטיאין את הרבים".

⁵⁹⁵ **אין לענות "ברוך הוא וברוך שמו" על ברכה שחייב בה יוצא בה י"ח (מ"ב, כא')-** אם שומע ברכה שהוא חייב בה ומתכווין לצאת בה ידי חובה ע"י השמיעה מהמברך- לא יאמר "ברוך הוא וברוך שמו" מכיוון ששומע כעונה ונחשב שהוא עצמו ממש מברך- וכיצד קוטע ברכתו ע"י אמירת "ברוך הוא וברוך שמו".

וכן- אם נמצא במקום שאסור לו להפסיק בדיבור- כגון העומד באמצע פסוקי דזמרה וכד'- לא אומר ב"ה וב"ש.

⁵⁹⁶ רמז לאמירת "ברוך הוא וברוך שמו"- ממה שכתוב "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" וכן בק"ו- אם כשמזכירין צדיק אומרים זצ"ל, עאכ"ל ששמזכירין מלכו של עולם יש לומר "ברוך הוא וברוך שמו".
⁵⁹⁷ ולכן צריך החזן כשמברך- לומר במתינות הברכה שיספיקו לומר "ברוך הוא וברוך שמו" וישמעו גם סוף הברכה שיוכלו לכווין ולדעת על מה עונים "אמן".

⁵⁹⁸ ואמרו חכמים שהאומר אמן אחרי החזן- נחשב כאילו התפלל 2 תפילות.

וכך כותב הטור על גודל עניית ה"אמן" של הקהל אחרי הש"צ:

"וז"ל רב עמרם מאן דקאי בבי כנישתא אחורי ש"צ בעי לכווני דעתיה ובתר דחתיים ש"צ על כל ברכה וברכה להוי עני אמן דהכי אמור רבנן מ"ד (תהלים לא) אמונים נוצר ה' אלו שאומרים אמן באמונה אומר ש"צ ברוך מחיה המתים והם עונים אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינין בהקב"ה שמחיה המתים אומר ש"צ ברוך גואל ישראל והם עונים אמן ועדיין לא נגאלו וא"ת נגאלו הרי חזרו ונשתעבדו ומאמינין שעתיד הקדוש ברוך הוא לגאלם אומר ש"צ ברוך בונה ירושלים ועדיין היא בחורבנה ומאמינים בהקב"ה שעתיד לבנותה ועונים אמן הוי אמונים נוצר ה'".

שו"ע- "לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חוזר התפלה⁵⁹⁹, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו".
רמ"א- "וילמד בניו הקטנים שיענו: אמן, כי מיד שהתינוק עונה: אמן, יש לו חלק לעולם הבא (כל בו)".

סעיף ח' - לא יענה אמן - חטופה, קטופה או יתומה:

שו"ע- "לא יענה אמן חטופה, דהיינו כאילו האלי"ף נקודה בחטף; וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך; וכן לא יענה אמן קטופה, דהיינו שמחסר קריאת הנו"ן ואינו מוציאה בפה שתהא ניכרת; (גם לא יפסיק באמצע המלה) (ב"י בשם הערוך); ולא יענה אמן יתומה, דהיינו שהוא חייב בברכה אחת וש"צ מברך אותה וזה אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך הש"צ, מאחר שלא שמעה, לא יענה אחריו אמן, דהוי אמן יתומה⁶⁰⁰.
רמ"א- "וייש מחמירין דאפילו אינו מחויב באותה ברכה, לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"צ, דזה נמי מקרי אמן יתומה (טור בשם תשב"ץ); ולא ימתין עם עניית האמן, אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן⁶⁰¹ (אבודרהם). ולא יענה אמן קצרה, אלא ארוכה קצת, כדי שיוכל לומר: אל מלך נאמן; ולא יאריך בה יותר מדאי, לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי.

סעיף ט' - אם חלק מהעונים מאריכים בענייתם:

⁵⁹⁹ **חומרת הדיבור בחזרת הש"צ - כתב באליה רבה-** שהוא ראה כמה בתי כנסיות שחרבו בשל שדיברו שם בשעת חזרת הש"צ. וכתב שטוב להציב ממונים ש"אכפו" את זה.

⁶⁰⁰ **מהי "אמן יתומה" - הגמ' בברכות מז' אומרת-** "אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה". **ובירושלמי-** "איזוהי יתומה?" שעונה בלי לדעת על מה.

הראשונים נחלקו בהבנה מהי "אמן יתומה" אך קודם נבאר מחלק' נזכיר גמ' נוספת ממסכת סוכה דף נא:- הגמ' מספרת שביכ"ס שבאלכסנדריא שבמצרים היו כ"כ הרבה אנשים, שהיה אחד שמרים סודר ואז היו יודעים לענות אמן. **מגמ' זו קשה** שהרי משמע ממנה שמותר לענות אמן יתומה- כשלא שומע את המברך? **נחלקו הראשונים בתירוץ הסתירה ומתוך כך בהגדרת "אמן יתומה":**

- **ר"ן-** אמן יתומה הוא העונה אמן על ברכה שחייב בה ואינו שומע את המברך. אבל אם אינו חייב בברכה- **יכול** לענות אמן אפילו שלא שומע את המברך- וכך היה בבית הכנסת באלכסנדריא שהיו עונים אמן על ברכות שלא חייבים בהם, כמו חזרת הש"ץ אחרי שכולם התפלל או בברכות העולה לתורה וכו'.
- **הרב כהן צדק(הובא בטור)-** אין לענות אמן אם לא שומע את המברך, וזה נכון בין אם חייב בברכה בין אם לא. ואם כן כיצד ענו אמן באלכסנדריא?- כפי שתירצו **תוס' ועוד ראשונים-** שבאלכסנדריא ידע הקהל על איזה ברכה הוא עונה אמן ולכן זה בסדר.

השו"ע פסק כר"ן וחילק בין אם חייב בברכה או לא.

אבל הרמ"א הזכיר כיש מחמירים את שיטת הרב כהן צדק- שאין לענות אמן אפילו אינו חייב, א"כ יודע באיזה ברכה מדובר.

האם חזרת הש"צ חייב לשמוע ולדעת על מה עונה? יש אחרונים(ב"ח, הביאו המג"א) שאומרים שגם אם התפלל כבר ש"ע- עדיין נחשב כחייב לענות אמן על תפילת הש"צ כיוון שזו תקנה שתיקנו חכמים. לכן- גם בזה, לפי הב"ח, הוא חייב לענות אמן וממילא לדעת על מה הוא עונה. **אבל הרבה אחרונים סוברים** שכיוון שכבר התפלל לא נחשבות הברכות של חזרת הש"ץ כחובה עבורו, ולכן יש להקל לענות אמן גם אם לא שמע את הברכה.

המשנ"ב כתב(לג') לחוש לכתח' לב"ח ולכן- יש להיזהר לשמוע כל ברכות ש"ע מפי הש"צ גופא, במיוחד שבסע' ד' ראינו שמצוה לכיין בחזרת הש"צ.

⁶⁰¹ ותוך כדי דיבור- כדיבור דמי, ובכלל- כל עוד הציבור נמצאים באמצע אמירת האמן- יכול כל אחד לענות עמהם.

שו"ע- "אם יש קצת מהעונים שמאריכין יותר מדאי, אי"צ המברך להמתין להם⁶⁰²."

סעיף י'- מי שצריך לחזור להתפלל אם יוצא בתפילת הש"ץ:

שו"ע- "מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח או בחולו של מועד או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו, יכוין דעתו וישמע מש"צ כל י"ח ברכות מראש ועד סוף⁶⁰³ כאדם שמתפלל לעצמו; ולא יפסיק ולא ישיח; ופוסע ג' פסיעות לאחוריו, דכיון שכבר התפלל, אלא ששכח ולא הזכיר, אף על פי שהוא בקי, ש"צ מוציא⁶⁰⁴."

סעיף יא'- עניית אמן כששומע הציבור עונים:

שו"ע- "אם בעוד האדם מתפלל סיים ש"צ ברכה, וקודם שכלתה עניית אמן מפי רוב הציבור⁶⁰⁵ סיים זה תפלתו, עונה עמהם: אמן."

רמ"א- "ואפי' אם לא שמע הברכה כלל, רק שומע צבור עונין אמן ויודע על איזה ברכה קאי, יענה עמהם וכן בקדיש וקדושה וברכו."

סעיף יב'- העונה לא יגביה קולו מן המברך:

שו"ע- "העונה אמן, לא יגביה קולו יותר מהמברך⁶⁰⁶."

סימן קכה'- דיני קדושה:

סעיף א'- איזה חלק ב"קדושה" אומרים הציבור:

שו"ע- "אין הציבור אומרים עם ש"ץ נקדישך, אלא שותקין ומכוונין למה שש"צ אומר עד שמגיע לקדושה, ואז עונים הציבור קדוש⁶⁰⁷."

סעיף ב'- כיצד עומד ונע בקדושה:

שו"ע- "טוב לכוין רגליו בשעה שאומר קדושה עם שליח ציבור⁶⁰⁸."

⁶⁰² אבל לרוב הציבור חייב להמתין, ולא יתחיל בברכה הבאה כל שרוב הציבור עדיין לא נה אמן. **ובמשנ"ב כתב שחזנים רבים נכשלים בדבר.**

⁶⁰³ ולא מפסיק לכלום, ממש כמתפלל, ולכן לא יענה ל"מודים דרבנן" אלא יכווין לשמוע "מודים" של החזן.

⁶⁰⁴ **מי שטעה באם יכווין לצאת בחזרת הש"ץ- הלכה למעשה: למעשה כתבו האחרונים-** שמוטב שיחזור ויתפלל בעצמו- כי היום לא כל אדם יכול לכווין דעתו לשמוע מש"צ מראש עד סוף ולכווין מבלי שייסיח ליבו ודעתו ושמא לא ישמע איזה מילה מהש"ץ.

⁶⁰⁵ **הט"ז חלק-** שאפילו אם סיים כבר כל הציבור "אמן"- יכול לענות מיד אחריהם, אבל רוב אחרונים פסקו כשו"ע- שיכול לענות אמן רק כל עוד שרוב הציבור באמצע עניית ה"אמן".

⁶⁰⁶ שנאמר- "גדלו לה' איתי ונרוממה שמו יחדיו". **וכתב במ"ב(מז')** שנראה אם כוונתו להגביה קולו כדי לזרז לעם שיענו אמן- שרי.

⁶⁰⁷ **הציבור עונה רק "קדוש קדוש קדוש":** כך כתב הרא"ש בתשובה ונתן טעם לדבר- שה"ז כמו קדיש שהציבור לא אומרים הכל עם החזן אלא החזן אומר את הקדי והציבור עונה אמן ואמיש"ר.

הלכה למעשה- מה אומר הציבור "בקדושה": השו"ע כתב שעונים רק "קדוש, קדוש, קדוש", והשאר שומעים ומכוונים. **וכתב המשנ"ב(ב')**- "והמנהג הנכון כמו שכתב השו"ע, כי עמו נמשכו האחרונים, וכן נהג הגר"א. ומ"מ המנהג בימינו שאומרים הקהל גם כן "נקדש".

רמ"א- "ויש לישיא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה⁶⁰⁹, וכן מנענעים גופן ונושאים אותו מן הארץ⁶¹⁰ (טור ושבולי לקט); ואין לדבר באמצע הקדושה (מהרי"ל ובי"י בשם מהרי"א ודרך ארץ זוטא). ומי שאמר סדר קדושה, ובא לבהכ"נ ומצא צבור עונים קדושה, חוזר ועונה עמהם (תשובת הרשב"א סי' רמ"ט)⁶¹¹.

סימן קכו'-דין ש"צ שטעה:

סעיף א'- ש"צ שטעה ודילג על אחת מהברכות:

שו"ע- "ש"צ שטעה ודילג אחת מכל הברכות⁶¹², וכשמזכירין אותו יודע לחזור למקומו, אין מסלקין אותו⁶¹³; אבל אם דילג ברכת המלשינים, מסלקין אותו מיד, שמא אפיקורוס הוא; ואם התחיל בה וטעה, אין מסלקין אותו⁶¹⁴."

סעיף ב'- החלפת ש"צ שטעה ואינו יודע להמשיך בתפילה:

שו"ע- "ש"צ שטעה ואינו יודע לחזור למקומו⁶¹⁵, יעמוד אחר תחתיו (כדרך שנתבאר לעיל סי' נ"ג), ומתחיל מתחלת הברכה שטעה זה, אם היה הטעות באמצעות; ואם היה בג' ראשונות, מתחיל בראש; ואם בג' אחרונות, מתחיל רצה."

סעיף ג'- על אלו טעויות חוזר הש"ץ על תפילתו:

⁶⁰⁸ **חשיבות הכוונה בקדושה(ד):** "וצריך לכוון ביותר בקדושה לקדש את השם יתברך, ובזכות זה ישרה עליו השם יתברך קדושה למעלה, ויכוון לקים הפסוק "ונקדשתי בתוך בני", והאריז"ל היה מזהיר מאוד על זה".
⁶⁰⁹ **חשיבותה של "קדושה" והנח"ר של הקב"ה כשאומרים אותה(מובא בטור ובמ"ב):**
 "כתבו בשם ספר היכלות ז"ל ברוכים אתם לד' שמים ויורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בשעה שמקדישים ואומרים קק"ק ולמדו אותם שיהיו עיניהם נשואות למרום לבית תפלתם ונושאים עצמם למעלה כי אין לי הנאה בעולם כאותה שעה שעניניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם באותה שעה אני אוזח בכסא כבודי בדמות יעקב ומחבקה ומנשקה ומזכיר זכותם וממהר גאולתם".

⁶¹⁰ **השל"ה כתב** שקבלה בידו שירים האדם גופו ועקבו גם ב"ברוך" ו"ימלוך" כמו בקדוש.
⁶¹¹ **מה יותר חשוב- קדיש או קדושה?(מ"ב ח-):** עניית אמיש"ר עדיפה מקדושה, אבל מ"מ אם כבר שמע קדיש ולא שמע קדושה ונזדמן לענות קדיש וקדושה- יענה על הקדושה(כי עליה עדיין לא ענה היום)
התחיל "קדושה" ושמע קדיש-לא יפסיק לענות איש"ר, אלא גומר "קדוש, קדוש קדוש מלוא כל האץ כבודו"- ואז אם שומע קדיש כן יכול לענות איש"ר.

⁶¹² **אפילו דילג על ברכת "מחיה המתים" או "בונה ירושלים":** החידוש הוא שאע"פ שהיה אפשר לחשוד בו שהוא כופר בתחיית המתים או בביאת המשיח ולכן דילג- קמ"ל שלא חושדים על שום דילוג אלא רק בברכת המינים- שאז יש חשש שהוא מין. והט"ז כתב שאם דילגו על 2 ברכות אלו בדיוק, מחיה המתים ובונה ירושלים- יש לחוש שהם מינים ולהוריד אותם אבל הרבה אחרונים חלקו עליו.

⁶¹³ **ש"ץ שטעה- מתי הוא חוזר ומתי מחליפים אותו:** אם הוא ש"צ רגיל טוב- הוא ממשיך, אבל אם כשהוא טעה הוא התחיל להיבהל ולא ידע להיכן לחזור ושהה זמן מה- אז מחליפים אותו באחר שמתחיל מתחילת הברכה בה הקודם נעצר.

⁶¹⁴ **מקור לדין ש"ץ שטעה:** הגמ' בברכות כט' אומרת – "אמר רב יהודה אמר רב- טעה בכל הברכות כולם- אי מעלין אותו, טעה בברכת המינים- מעלין אותו, חיישין שמא מין הוא". אבל אם התחיל בה וטעה- סימן שאינו מין.
⁶¹⁵ כבר בסע' הקודם התבאר שמדובר בחזן שהתבלבל ונבהל ואינו יודע עכשיו מה ולאן לחזור.

שו"ע - "כל מקום שהיחיד חוזר ומתפלל, ש"צ חוזר ומתפלל, אם טעה כמותו כשמתפלל בקול רם, חוץ משחרית של ר"ח, שאם שכח ש"צ ולא הזכיר יעלה ויבא עד שהשלים תפלתו, אין מחזירין אותו⁶¹⁶, מפני טורח הצבור, שהרי תפלת המוספין לפניו שהוא מזכיר בה ר"ח; אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה ואין בזה טורח צבור".

רמ"א - "י"א דאם טעה בשחרית של שבת וי"ט, דינו כמו בר"ח, והכי נהגו (טור וסמ"ק)".

סעיף ד' - ש"צ שטעה בתפילת הלחש שלו:

שו"ע - "אם טעה ש"ץ כשהתפלל בלחש⁶¹⁷, לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הצבור, אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם, והוא שלא טעה בג' ראשונות⁶¹⁸, שאם טעה בהם, לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר".

סימן קכז' - דין מודים דרבנן:

סעיף א' - "מודים דרבנן":

שו"ע - "כשיגיע שליח צבור למודים⁶¹⁹, שוחין עמו הציבור, ולא ישחו יותר מדאי, ואומרים: מודים אנחנו לך (שאתה הוא ה') אלהינו אלהי כל בשר כו', וחותרם ברוך אל ההודאות, בלא הזכרת השם; ויש מי שאומר שצריך לשחות גם בסוף, וטוב לחוש לדבריו. יש אומרים שאומר הכל בשחייה אחת, וכן המנהג (פסקי מהרי"א)".

סעיף ב' - "יהי רצון" כשאין כהנים:

שו"ע - "אם אין שם כהנים⁶²⁰, אומר ש"צ: אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו', ואני אברכם. ואין הצבור עונין אחריו אמן, אלא כן יהי רצון⁶²¹".

⁶¹⁶ **ברכות דף ל':** - "תניא - טעה ולא הזכיר של ראש חודש שחרית - אין מחזירין אותו מפני שתפילת המוספין לפניו, אמר ר' יוחנן - ובציבור שנו".

⁶¹⁷ **אם טעה בלחש של ערבית** - שאין לו חזרת הש"ץ לתקן בה תפילתו - צריך לחזור, ובשבת יכול לסמוך על ברכת "מעין שבע".

⁶¹⁸ **ש"צ שטעה באחת משלוש ברכות ראשונות:** מה שכתב השו"ע שחוזר זה דווקא קודם שהשלים תפילתו, אבל אם אחר שהשלים תפילתו - אינו חוזר הש"ץ על הכל מכיוון שזה טירחא גדולה מדי לציבור.

ובטור מיקל שש"ץ אינו חוזר אפילו בשלוש ברכות ראשונות משום טירחא דציבורא וכתב המ"ב בשם האליה רבה וכן משמע מבאור הגר"א - שאפשר לסמוך על הטור.

⁶¹⁹ **כריעה ב"מודים":** הגמ' בברכות דף לד: אומרת שכל כריעה שאינה ב"מודים" היא מגונה, אבל כריעה ב"מודים"

משובחת:

"תני חדא: הכורע בהודאה הרי זה משובח; ותניא אידך: הרי זה מגונה! לא קשיא: הא - בתחלה, הא - לבסוף. רבא כרע בהודאה תחלה וסוף. אמרי ליה רבנן: אמאי קא עביד מר הכי? - אמר להו: חזינא לרב נחמן דכרע, וחזינא ליה לרב ששת דקא עבד הכי. - והתניא: הכורע בהודאה הרי זה מגונה! - היא - בהודאה שבהלל. - והתניא: הכורע בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה! - כי תניא היא - בהודאה דברכת המזון".

⁶²⁰ **אמירת "אלוקינו ואלוקי אבותינו" קודם ברכת כהנים(כשיש כהנים):** הרמ"א כתב בסימן קכח' סעיף י' - שמנהגו לומר

"אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו בברכה..." - אפילו אם יש שם כהנים, קודם הברכה.

⁶²¹ **שכחו לומר "אלוקינו ואלוקי אבותינו":** כגון במקום שאין כהנים והיו צריכים לומר במקום ברכת כהנים ושכח הש"ץ לומר - כתב המשנ"ב(ד) שבדיעבד אם לא אמר - אין מחזירין אותו.

רמ"א- "ואין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו וכו' רק בזמן שראוי לברכת כהנים ולישא כפים; ונהגו לומר בשחרית: שים שלום וכן כל זמן שאומר אלהינו כו', אבל בלאו הכי מתחילין: שלום רב⁶²²; ויש מתחילין שים שלום במנחה של שבת, הואיל וכתוב ביה באור פניך נתת לנו, שהיא התורה שקורין במנחה בשבת (הגהות מיימוני פ"ח מהלכות תפלה)".

הלכות בית הכנסת-

סימן קנ"ו- בנין בהכ"נ, ושיהיה גבוה:

סעיף א'- כופין בני העיר לבנות ביהכנ"ס:

שו"ע- "כופין בני העיר זה את זה לבנות בית הכנסת⁶²³ ולקנות להם תורה נביאים וכתובים. (וע"ל סי' נ"ה אם כופין זה את זה לשכור להם מנין)".

סעיף ב'- שיהיה בהכנ"ס גבוה:

שו"ע- "אין בונים בהכ"נ אלא בגבהה של עיר, ומגביהין אותו עד שיהיה גבוה מכל בתי העיר⁶²⁴ שמשמשים בהם, לאפוקי בירניות (פירוש בנינים העשויים לנוי תרגום שכיות החמדה בירניות שפירן) ומגדלים שאין משמשים בהם; וגג שהוא משופע ואינו ראוי לתשמיש, משערין עד המקום שהוא ראוי לתשמיש, דהיינו שאם יש עליה תחת הגג לא תהא גבוה יותר מבהכ"נ".

רמ"א- "ובשעת הדחק, או שיש מצות מלכות שאינן רשאים לבנות בהכ"נ כדינו, מותר להתפלל בבית אף על פי שדרין בעליה על גביו, ובלבד שינהגו בעליה שעליו בנקיות, כמו שיתבאר ס"ס קנ"א. (ב"י סימן קנ"ד בשם מהר"י בן חביב)".

⁶²² **מתי אומרים "שים שלום" ומתי "שלום רב":** הרמ"א **כתב** שכשאומרים ברכת כהנים- צריך לומר שים שלום, ובכל זמן אחר אומר שלום רב. לכן: בשחרית, מוסף, מנחה של תענית ציבור- יאמר "שים שלום", ובמנחה וערבית יאמר- "שלום רב". **טעה והזכיר "שים שלום" במקום "שלום רב" או להיפך(באור הלכה, ד"ה "אבל בלאו הכי"):** מי שאמר "שים שלום" בערבית או "שלום רב" בשחרית- יצא בדיעבד.

ואם עדיין לא סיים הברכה- האם יחזור לתקן? בבוקר- כשהתחיל שלום רב- אפשר שיחזור ויתקן כל שלא בירך עדיין את הברכה. אבל במנחה וערבית- אם התחיל "שים שלום"- אפילו נזכר קודם סוף הברכה- לא יחזור ויתקן כי בסוף הוסיף בבקשה ולא גרע- אז אינו צריך לחזור ולתקן.

⁶²³ כל שיש עשרה ואין להם מקום לתפילה- כופין זא"ז. ואם אין להם כסף- מחוייבין עכ"פ לשכור מקום מיוחד לתפילה.

אופן התשלום: לבניין ביהכנ"ס גובין לפי הכנסת כל אדם. אבל בשכירות בית- גובין חציו לפי ההכנסה(ממון) וחציו לפי נפשות.

אם יש שם בית הכנסת- לכתחילה לא יחלקו את המניין לבנות עוד ביהכנ"ס, אא"כ אין שם מקום או שיש מחלוקות ודעות שונות- ואז עדיף שיחלקו מאשר שיתפללו יחד ויהיו מחלוקות וקטטות.

⁶²⁴ ויש מקומות שאין נזהרים בזה, והבתיים גבוהים מבית הכנסת. **והאחרונים כתבו הטעם-** כיוון שיש הרבה בתי עו"ג גבוהים, אז בלאו הכי בהכנ"ס לא הכי גבוה.

סעיף ג' - דין מי שהגביה ביתו יותר מביהכנ"ס:

שו"ע: "מי שהגביה ביתו יותר מביהכ"נ, י"א שכופין אותו להשפילו. (ואם עשה בנין גבוה יותר בקרן אחד מביהכ"נ, סגי בכך) (הגהות מיימון פרק י"א מהלכות תפלה, שכן היה מעשה)".

סעיף ד' - הרחקה בבניית חלון מול ביהכנ"ס:

שו"ע: "הבונה כנגד חלון בית הכנסת, אין מספיק לו בהרחקת ד"א⁶²⁵, לפי שהוא צריך אור גדול".

סעיף ה' - היכן יעשו הפתח לביהכנ"ס:

שו"ע: "אין פותחין פתח בהכ"נ אלא כנגד הצד שמתפללין בו באותה העיר, שאם מתפללין למערב יפתחוהו למזרח, כדי שישתחוו מן הפתח נגד הארון שהוא ברוח שמתפללין נגדו".

רמ"א: "ועושין בימה באמצע ב"ה, שיעמוד עליה הקורא בתורה וישמעו כולם. וכשמתפלל הש"צ, פניו כלפי הקדש. וסדר הישיבה כך היא: הזקנים יושבים פניהם כלפי העם, ושאר העם כולם יושבים שורות שורות, פניהם כלפי הקודש ופני הזקנים. (טור)".

סימן קנא' - דיני קדושת ביהכ"נ:**סעיף א' - אין נוהגין קלות ראש בביהכנ"ס:**

שו"ע: "בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהם קלות ראש כגון: שחוק והתול ושיחה בטילה⁶²⁶, ואין אוכלים ושותים⁶²⁷ בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ות"ח ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם⁶²⁸, מדוחק⁶²⁹, **רמ"א:** וי"א דבבה"מ⁶³⁰ אפי' שלא מדוחק שרי (ר"ן פ' בני העיר). **שו"ע:** ואין מחשבים בהם חשבונות, ואי"כ הם של מצות, כגון: קופה של צדקה ופדיון שבויים, ואין מספידים בהם אי"כ יהיה ההספד לאחד מגדולי העיר, שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו; ואם צריך ליכנס בהם לצרכו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו; ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתינוקות: קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישהה מעט ואח"כ יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר: אשרי יושבי ביתך (תהילים פד, ה) (שיעור הישיבה, כדי הלוך ב' פתחים), (לדעת הי"מ בסי' צ' סוף סעיף כ').

⁶²⁵ אבל 8 אמות ודאי מהני ושרי.

⁶²⁶ **שיחה בטילה:** אפילו לצורך פרנסה, בבית הכנסת אסור. ובזוה"ק פרשת ויקהל הפליג מאוד בגודל העון.

⁶²⁷ **האם מותרת אכילה/שתיה בביהמ"ד:** מהטור משמע שמותר לת"ח לאכול ולשתות בהם בכל גווני. אבל מהרמב"ם משמע שכל ההיתר הוא רק בשעת הדחק, אבל לכתחילה לא. אבל בפרישה כתב כטור ושלא כרמב"ם ונתן טעם לדבר - שאדרבה טוב שיאכלו בביהמ"ד כדי שיחסכו את זמני הנסיעה וכד' ולא יתבטלו מלימודם.

⁶²⁸ **שינה בביהמ"ד לת"ח:** וגם לישון בהם שרי לת"ח, מדוחק, ולפי הרמ"א גם שלא מדוחק.

⁶²⁹ **מי שלומד שם בקביעות - נחשב תמיד לדוחק:** כתב המג"א שאנשים הלומדים שם בקביעות - לעולם שעת הדחק הוא, כי ללכת ולחזור לביתו בשביל לאכול - יתבטל מלימודו והוי שעת הדחק.

⁶³⁰ **בית המדרש - לת"ח שבו הוא נחשב כבית:** לשיטת הר"ן יש דין מיוחד לבית המדרש, שאע"פ שחמורה קדושתו יותר מבית הכנסת - מ"מ לעניין תלמידי חכמים הלומדים בו בקביעות - זה נחשב להם כמו ביתם ולכן מותר להם לעשות בו כל תשמישיהם. ובמשנ"ב(ט') כתב כן לדינא - שיש לפסוק כמו הרמ"א הזה ולהקל עם ת"ח הלומדים שם.

סעיף ב'- דין מקום שיחיד קובע בו לימודו:

שו"ע- "וי"א שמה ששנינו בקדושת בתי מדרשות, ר"ל של רבים דומיא דבהכ"נ, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו אין לו קדושה כ"כ".

סעיף ג'- שינה בבהכ"נ ס:

שו"ע- "אין ישנים בבהכ"נ, אפי' שינת עראי, אבל בבית המדרש, מותר⁶³¹".

סעיף ד'- אכילה ושינה לצורך בהכ"נ ס ולצורך מצווה:

שו"ע- "לצורך בהכ"נ, מותר לאכול ולישן בתוכו, ומטעם זה ישינים בליל יום הכפורים בבהכ"נ; ואפילו לצורך מצוה אחרת, כגון כשנקבצים לעבר השנה בבהכ"נ⁶³², מותר לאכול שם".

סעיף ה'-

שו"ע- "היו לבהכ"נ שני פתחים, לא יכנס בפתח זה לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו; ואם היה הדרך עובר קודם שנבנה בהכ"נ, מותר. וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצר דרכו, מותר לעשותו דרך. וכשנכנס בו להתפלל, מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר".

סעיף ו'-

שו"ע- "מותר ליכנס בבהכ"נ במקלו ובתרמילו ובאפונדתו (פי' מיני כיסים תרגום ובילקוט ובתרמיליה), ויש אוסרים ליכנס בו בסכין ארוך או בראש מגולה".

סעיף ז'-

שו"ע- "יכול לרוק בו, ובלבד שישפשפנו ברגליו או שיהיה שם גמי שאם ירוק לתוכו לא יהא נראה".

סעיף ח'-

שו"ע- "טיט שעל רגליו, ראוי לקנחו קודם שיכנס להתפלל; וראוי שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך".

סעיף ט'-

שו"ע- "נוהגים בהם כבוד, לכבדן ולרבצן (פי' כבוד נקוי הבית. ריבוץ זריקת המים על פני הקרקע). ונוהגין להדליק בהם נרות, לכבדן".

סעיף י'-

⁶³¹ **שינה בביהמ"ד-** לת"ח כבר ראינו ששרי, כי זה נחשב כביתו, וכאן איירי בסתם אדם. ומה שהתירו לו לישון זה שינת עראי בלבד, והגרעק"א פקפק בהיתר זה.

והסיבה בגללה הקלו לכל אדם לישון שינת עראי בבהמ"ד- כתב במשנ"ב(טז)- שאפשר שכיוון שביהמ"ד עשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמוע ד"ת, וקשה להיזהר משינת עראי- ע"כ לא אסרו זאת לשום אדם.

⁶³² **אכילה בבהכ"נ ס לצורך סעודת מצווה- כתב במשנ"ב(כ') שמותר- הנהגין להקל לעשות סעודת סיום הש"ס בבית המדרש, מפני שאין להם מקום אחר מרווח לזה, אין למחות בידם, דיש להם על מי לסמוך.**

שו"ע- "אפי' לאחר שחרבו, עדיין הן בקדושתן; וכשם שנוהגים בהם כבוד ביישובן, כך נוהגים בחרבנם, חוץ מכבוד ורבוץ; ואם עלו בהם עשבים, תולשים אותם ומניחים אותם במקומן, משום עגמת נפש, כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם".

סעיף יא'- התניה לשימוש בבהכ"ס אחרי חורבנו:

שו"ע- "אם בשעת בנין בהכ"ס התנו עליו להשתמש בו, מותר להשתמש בו בחרבנו; אבל ביישובו, לא מהני תנאי. ואפילו בחרבנו, לתשמיש מגונה, כגון: זריעה וחשבונות של רבים, לא מהני תנאה; בד"א, בבתי כנסיות שבחוצה לארץ, אבל בבתי כנסיות שבא"י, לא מהני שום תנאי⁶³³".

סעיף יב'- שלא ישתמש בעליה שלמעלה מבהכ"ס לשימוש של גנאי:

שו"ע- "יש לזהר מלהשתמש בעליה שעל גבי ב"ה תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם; ושאר תשמישים, יש להסתפק אם מותר להשתמש שם⁶³⁴".

רמ"א- "וכל זה דוקא בב"ה קבוע, שנבנה מתחלה לכך, אבל בית שיחודו לאחר שנבנה לבהכ"ס, מותר לשכב עליו (פסקי מהרי"א)".

סימן קנב'- שלא לסתור שום בהכ"ס:

סעיף א'- אין סותרין בית הכנסת עד שבונים החדש:

שו"ע- "אין סותרים בית הכנסת כדי לבנות בית הכנסת אחר, שמא יארע להם אונס⁶³⁵ שלא יבנו האחר⁶³⁶; אלא בונים אחר תחלה, ואח"כ סותרים הישן (ואפי' לא רצו לסתור רק מחיצה א' להרחיבו, נמי דינא הכי) (רבי ירוחם נ"ג ח"ה ובי"ש בשם הרמב"ם). והני מילי, שהיה הראשון חזק; אבל אם חרבו יסודותיו⁶³⁷ או נטו כותליו ליפול, סותרים אותו מיד ומתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה, שמא תדחק השעה וישאר חרוב".

רמ"א- "ואסור ליקח אבנים מבהכ"ס הישנה כדי לבנות חדשה (הגהות אשר"י פ' בני העיר). ואסור לסתור דבר מבהכ"ס, אלא אם כן עושה על מנת לבנות. (מרדכי פרק בני העיר)".

⁶³³ **תנאי מועיל בא"י - כן הביא המג"א** שלעניין שאר תשמישין שאין בהם קלות ראש - גם בא"י מועיל תנאי שיהיה מותר להשתמש

⁶³⁴ **אם כבר הייתה דירה ממעל לבהכ"ס** (או שבנו אותם עכשיו יחד): **בוודאי בכה"ג שרי לדור שם, כי בוודאי שהחלק העליון לא**

הוקדש לבהכ"ס.

⁶³⁵ **אפילו אספו כל הכסף והכינו כל החומרים -** כל עוד שלא עומד בית הכנסת החדש אנו חוששים שמא יבוא עליהם אונס ויצטרכו לתת את כל הכסף שגבו.

⁶³⁶ **אין סותרין בית הכנסת עד שיבנו אחר: מגילה כו':** והובאו שני טעמים בדבר:

הראשון - שמא יפשע או יאנסו ולא יוכלו לבנות את ביהכ"ס.

השני - מכיוון שכל עוד שלא יבנו ביכ"ס חדש - אין להם מקום אחר להתפלל בו.

הנפק"מ - במקום שיש בכ"ס אחר - האם אפשר להרוס את הישן או לא.

להלכה כתב השו"ע ע"פ רוב הראשונים - שאין להרוס את בהכ"ס משום חשש פשיעה או אונס, עד שנבנה בהכ"ס חדש.

⁶³⁷ **אם לא יכולים להתפלל בישן - נחשב כחרב(משנ"ב, ט'):** מקום שלא יכולים להתפלל בבית הכנסת, כגון שהגויים גזרו שלא

להתפלל בו, או מקום שהבית כנסת מחוץ לחומה וכד', וא"א לצאת אליו - מותר לסתור את הישן כדי לבנות את החדש, כי נחשב כבית כנסת רעוע וכד' שמותר לסותרו קודם שבונה החדש, כי גם ככה א"א להתפלל בו.

סימן קנג' - דיני בנין בהכ"נ:**סעיף א' - בימ"ד גדולה קדושתו מבהכנ"ס:**

שו"ע - "מותר לעשות מבהכ"נ בית המדרש, אבל לא מבהמ"ד בהכ"נ".

סעיף ב' - מוכרין בשביל להעלות בקודש אבל לא בשביל להוריד:

שו"ע - "בני העיר שמכרו בהכ"נ⁶³⁸, יכולים ליקח בדמיו תיבה, דהיינו היכל שמניחין בו ס"ת או לוח שמעמידין עליו ס"ת; מכרו תיבה, יכולים ליקח בדמיו מטפחת של ס"ת; מכרו מטפחת, לוקחין בדמיה ספרים, דהיינו שכתוב כל חומש לבדו, וכן נביאים וכתובים; מכרו ספרים, לוקחין בדמיהן ס"ת, אבל איפכא להורידן מקדושתן, אסור. ואפילו אם קנו בקצת המעות דבר שקדושתו חמורה, אין יכולין לשנות המותר לקדושה קלה".

סעיף ג' - ס"ת שנמצא בו טעו דינו כחומשים:

שו"ע - "ספר תורה שנמצא בו טעות, דינו כחומשים (וע"ל סימן קמ"ג)".

סעיף ד' - החלפת דבר באותה מדרגת קדושה:

שו"ע - "אם מותר לקנות בדמי קדושה אחת קדושה אחרת כיוצא בה, יש אוסרים ויש מתירים⁶³⁹".

סעיף ה' - אם גבו מעות - לשם מה יכול להשתמש בהם ובמותריהם:

שו"ע - "אם גבו מעות לבנות בהכ"נ או בית המדרש, או לקנות תיבה או מטפחת או ס"ת, ורצו לשנותו מלצורך מה שגבו אותם, אין משנין אלא מקדושה קלה לחמורה; אבל אם עשו בהם הדבר שגבו אותם בשבילו, משנין המותר⁶⁴⁰ לכל מה שירצו⁶⁴¹; ואם כשגבו המעות התנו לעשות חפצם ממותר הדמים, אפי' קנו ומכרו וחזרו וקנו קדושה במקצת הדמים, מותר להוריד המותר; אבל אם לא התנו כשגבו, אלא כשמכרו התנו, אסור להורידם".

רמ"א - "ואם קנו בדמים אלו שגבו עצים ואבנים, חלה קדושת הדמים על העצים והאבנים, ואסור לשנותן רק לקדושה חמורה; ואם הביאו עצים ואבנים לצורך בנין בהכ"נ, אם באו ליד גבאי אסור לשנותן רק לקדושה חמורה, וקודם שבאו לידי גבאי, מותר לשנותן; אבל מכל מקום לא יוכל לחזור בו. (ב"י וכן משמע במרדכי ריש פ' בני העיר)".

⁶³⁸ **מכירת בהכנ"ס לעילוי קדושה** - מותר לכתחילה. אבל הפוך - אסור אפילו בד"עבד.

⁶³⁹ **הגמ' במגילה כז' שאלה** - האם מותר למכור ס"ת ישן בכדי למכור חדש? **הגמ'** נשאר בביעיא שלא נפתרה, ומתוך כך **נחלקו**

הראשונים מה הדין במקרה זה:

- **הר"ן כתב** - כיוון שהכלל הוא שמעלין בקודש, אז כל שלא מעלה - אסור.
- **אבל מהר"י אבוהב חלק** - ודייק מלשון הטור שכתב שהאיסור הוא להוריד את הקדושה - ולכן באותה מדרגה - **מותר**.
- ⁶⁴⁰ **ההבדל בין גביית מעות למכירת תשמיש קדושה**: **בגמ' במגילה כז', א' עולה הבדל בין** הכסף שנשאר ממכירת תשמיש קדושה לבין הכסף שנשאר מגביית מעות לצורך דבר של קדושה:
- **במכירה של דבר קדושה** ראינו שא"א להשתמש בדמיו אלא להעלות בקדושה. וגם במותר שנשאר מהקניה - ח"יב רק **להעלות בקדושה!**
- **אבל בגביית המעות** - כל שקנו את מה שגבו בשבילו - אפשר להשתמש במעות לכל מה שירצו.

⁶⁴¹ והטעם שיכולים - כי **רצונם של הציבור נעשה והאר הוא מותר** שדע אנשי העיר אינה להקדישו דווקא. אלא שילמו מה שהיה צריך ואחר שהוא נקנה - השאר פנוי.

סעיף ו' - מוכרין בהכנ"ס ואפי' ס"ת בשביל לימוד תורה:

שו"ע - "מוכרים בהכנ"ס, וכן שאר דברים שבקדושה ואפי' ס"ת, להספקת תלמידים או להשיא יתומים בדמיו" 642.

סעיף ז' - בהכנ"ס הנמכר - דווקא של כפרים ולא של כרכים 643:

שו"ע - "והא דבהכנ"ס נמכר 644, הני מילי של כפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים 645, שלא נעשית אלא לבני הכפרים לבדם 646. (ואפי' בנו אותה משל אחרים) (מרדכי ישן בשם ראבי"ה), ולכן יכולים למכרו; ומכ"מ המעות נשארים בקדושתן, ואינם רשאים להורידן מקדושתן, והיינו כשמכרו בני העיר שלא מדעת פרנסיהם, וה"ה אם מכרו ז' טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר, אבל אם הסכימו ז' טובי העיר באותו מכר, והיו במעמד אנשי העיר, רשאים להוציא המעות לכל מה שירצו, ואם קבלו עליהם בני העיר בפירוש במכר זה כל מה שיעשה, אפילו יחיד מה שעשה עשוי".

רמ"א - "וכל שז' טובי העיר מוכרים בפרסום, מקרי במעמד אנשי העיר ואינן צריכין לומר הן או לאו. (מרדכי) **שו"ע -** "אבל של כרכים, שבאים שם ממקומות אחרים, אפילו בנו אותו משלהם אינו נמכר אלא א"כ תלו אותו בדעת היחיד 647, שאז יעשה בו היחיד מה שירצה בהסכמת הצבור; וה"ה לכל דברי קדושה 648 שזכרו כאן, דכלהו גרירי בתר בית הכנסת".

642 כ"כ הרא"ש. והטעם - כי מה תועלת בבהכנ"ס ואפילו בס"ת אם אין מי שלומד מהם.

643 **הקדמה (משנ"ב, הקדמה לסעיף ז')**: כל מה שראינו בסעיפים הקודמים מי ואיך מותר למכור בהכנ"ס - ה"מ בבהכנ"ס של כפר, שבסתמא הוא נבנה רק על דעת אנשי הכפר ואין רבים מבחוץ באים להתפלל בו. **אבל בבהכנ"ס שבכרך - א"א** למוכרו, גם לצורך עליו קדושה, כי הוא נבנה על דעת הרבים שבאים מדי פעם להתפלל בו וממילא כל אלו מעכבים בידם להרוס את בהכנ"ס. 644 במצבים שכתבו לעיל שמותר לבהכנ"ס "זה דווקא בתנאי ש-".

645 **מה נחשב לכרך ומה נחשב לכפר? (משנ"ב, כה')** - ראינו שיש חילוק בין בהכנ"ס של כרך שא"א להרוס אותו בשום מצב (אא"כ מראש התנו על דעת יחיד) כי דרך לעבור בו עוברים ושבים רבים והוא נבנה על דעתם. **לפי זה כתבו האחרונים -** שהגדרה של כרך וכפר אינה תלויה בגודל העיר אלא בכמות האנשים שבאים לבהכנ"ס הזו מבחוץ. בהכנ"ס שבאים לשם רבים, כגון כפר קטן שיש בו רב חשוב שבאים הרבה מבחוץ לבקרו - נחשב כרך, וה"ה להיפך. 646 **מוכרים בהכנ"ס של כפרים אבל לא של כרכים: הגמ' במגילה דף כו'-** מה שהתירו מכירת בהכנ"ס זה דווקא בשל כפרים אבל לא בשל כרכים. **והטעם שם בגמ' -** "כיוון דמעלמא אתו ליה לא מצו מזני ליה דהוי ליה דרבים". **ובהמשך הגמ' -** "אמר רב אשי - האי בי כנישתא דמתא מחסיא - אע"ג דמעלמא אתו לה, כיוון דאדעתא דידא קא אתו - אי בעינא מזביננא לה".

והראשונים נחלקו בטעם החילוק בין בהכנ"ס של כפרים לכרכים ובהבנה מדוע ובאיזה מקרה יכול היחיד למכור:

- **ר"ן בשם י"מ, או"ז, מרדכי -** בשל כפר - כל הכסף נאסף מבפנים ולכן אם החליטו אפשר למוכרו. אבל בשל כרכים שרבים באים מבחוץ - אולי משהו מהם שילם חלק על בהכנ"ס ועכשיו הוא מרוחק ואינו מעוניין במכירתו.
 - **רא"ש, רמב"ם, טור ועוד -** סיבת החילוק היא שבהכנ"ס של הכפרים שייכים רק לבני הכפר, כי אין בהם אלא הם. אבל בהכנ"ס של כרכים - אפילו ידוע שלא שילם אף אחד מבחוץ עליהם - עדיין נחשב כשייך גם לתושבי החוץ וכהוקדש לרבים. **לגבי השאלה האם יחיד שהתנו עליו יכול לאפשר את מכירת בהכנ"ס?** (כפי שרב אשי אמר בגמרא):
 - **מהר"י אבן חביב -** כתב שדווקא רב אשי שהוא גדול דורו וכולם סומכים עליו - אם התנו עליו הוא יכול להתיר מכירתו, **אבל לא כל יחיד אחר אפילו התנו עליו.**
 - **רא"ש -** גם אם תלו ביחיד "קל שבקלים" מהני - ויכול להחליט על מכירתו של בהכנ"ס.
- 647 **בהכנ"ס בכרכים שברור שבנו אותו על דעת בני העיר בלבד -** כגון שהתנו בעת שבנו שזה רק לבני העיר וכד' - **בזה לכ"ע דינו ככפר -** ויכולים למוכרו על פי הכללים שבתחיל הסימן, כי מלכתחילה לא נעשה על דעת הרבים.

רמ"א- "יחיד שבנה בהכ"נ ונתנה לקהל, דינה כבהכ"נ של קהל; אבל אם שייר לעצמו בה שום כח, אין לה מכר כי אם על פי הקהל ועל פיו או יורשיו (א"ז והגהות אשר"י פרק בני העיר). וכל זה לא מיירי אלא כשיש להם בהכ"נ אחרת, אבל אם אין להם רק בהכ"נ אחת, אסור למכרו דהא אפי' לסתרו אסור עד שיבנו אחרת (רבי ירוחם נ"ב ח"ה). כל דבר שבקדושה שנמכר ומותר לשנותו, נמכר בלא הכרזה ואין בו אונאה, אבל דבר שאסור לשנותו לקדושה קלה, צריך הכרזה. (רשב"א סי' תרי"ד / תרי"ז).

סעיף ח'- בנו בית ואז הקדישוהו לבהכ"נ ס'- אינו קדוש עד שיתפללו בו:

שו"ע- "בנו בית סתם, והקדישוהו אחר כך לבית הכנסת, דינו כבהכ"נ אבל אינו קדוש עד שיתפללו בו, אפילו אם בנאוהו לשם בהכ"נ; וכיון שהתפללו בו, אפילו אורחים לפי שעה, כיון שהיה מיוחד לתפלה, קדוש; ואם לפי שעה הקדישו, הכל כפי מה שאמרו".

סעיף ט'- הקונה בהכ"נ יעשה בו כרצונו מלבד דברים בזויים א"כ מכרוהו ז' טובי העיר:

שו"ע- "כשמוכרים אנשי הכפר בית הכנסת יכולים למכרו ממכר עולם, והלוקח יעשה בו מה שירצה, חוץ ממרחץ ובורסקי ובית טבילה ובית הכסא; ואם מכרוהו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, יעשה הלוקח אפילו אלו ארבעה⁶⁴⁹ דברים⁶⁵⁰".

סעיף י'- יש מתירין ליחיד למכור ס"ת שלו וכל דבר פרטי לכל צורך:

שו"ע- "י"א דיחיד בשלו, אפילו ס"ת מותר למכרו ולעשות בדמיו כל מה שירצה כל שלא הקדישו לקרות ברבים⁶⁵¹; ויש מי שאוסר א"כ ללמוד תורה או לישא אשה".

סעיף יא'- חומרים מבכ"נ ישן שסתרו:

שו"ע- "בהכ"נ או לבנים ועצים מבהכ"נ ישן שסתרו, יכולים ליתן במתנה, דאי לאו דהוה להו הנאה מיניה לא הוי יחיד ליה הדר הוי ליה כמכר, וכן יכולים להחליפן באחרים והם יוצאים לחולין; אבל אסור למשכנן או להשכירן או להשאילן, אפילו ע"י ז' טובי העיר, שעדיין נשארים בקדושתן שאין כאן דבר אחר שתחול קדושתן עליו".

רמ"א- "ודוקא בדרך שמורידן מקדושתן, אבל מותר להשאיל אפי' ס"ת לקרות בה, אפי' משל רבים ליחיד. (ב"י בשם א"ח)".

סעיף יב'- מי שיש לו תנאי עם הקהל שרק הוא וזרעו יבנו בהכ"נ ס'- האם יכול למכור זכות זו:

שו"ע- "מי שיש לו תנאי עם הקהל שלא יוכל לבנות בהכ"נ כי אם הוא וזרעו, אינו יכול⁶⁵² למכור זכותו לאחר".

יוצא לנו- שבשני מצבים מותר למכור בהכ"נ ומה שבו: 1. בני הכפר. 2. בהכ"נ של הכרכים שבנו אותו מראש על דעת שיהיה וימשיך להיות של יחיד..

⁶⁴⁸ **ה"ה לכל דברי קדושה:** שגם הם אסורים במכירה אם נעשו על דעת דכ"ע. וכן לעניין זה שהם נגררים ודינם כמו בהכ"נ ס'- שאם הוא נחשב כבהכ"נ של "כרך" שאסור למכרו אפילו עם שבעת טובי העיר.

⁶⁴⁹ כיוון שמכרוהו ז' טובי העיר- פקעה ממנו הקדושה לגמרי. **אבל בבה"ל כתב** שדין זה לא ברור, ולכתחילה ודאי יש להיזהר בכך.

⁶⁵⁰ **אם מכרוהו ז' טובי העיר- פקעה קדושתו-** לגמרי, ולכן אפילו דברים בזויים כאלו שרי. כ"כ רוב ראשונים (רא"ש, רמב"ם, טור) וכ"פ בב"י ובשו"ע. אבל הראב"ד חלק שא"א להתנות על ד' דברים אלו.

⁶⁵¹ **המתירים ליחיד למכור ס"ת וכד' לכל צורך:** כ"כ הנמוק"י, ראבי"ה ועוד רבים- **וטעמם** כמו שרבי אשי(מגילה כו', מובא בסעיף ז'), אמר שבהכ"נ שעשו על דעת יחיד- יכול למכור על דעתו והופקע לגמרי מקדושתו. **ויותר טוב** כוחו של ספר תורה של יחיד מבהכ"נ שעל דעת יחיד, כי ס"ת נמצא אצל היחיד בביתו, לעומת בכה"נ שהציבור כרגע מתפלל בו אע"פ שהוא של יחיד.

סעיף יג' - נתינת מעות של בהכ"ס לדבר מצוה:

שו"ע- "גבו מעות לבנין בהכ"ס ובא להם דבר מצוה, מוציאין בה המעות; קנו אבנים וקורות, לא ימכרום לדבר מצוה, אלא לפדיון שבויים; אף על פי שהביאו האבנים וגדרום ואת הקורות ופסלום והתקינו הכל לבנין בהכ"ס, מוכרים הכל לפדיון שבויים בלבד, אבל אם בנו וגמרו, לא ימכרו בהכ"ס אלא יגבו לפדיון מן הצבור"⁶⁵³.

סעיף יד' - מי שהבטיח קרקע לבניית בהכ"ס והגויים מעכבים - האם יכול לחזור בו:

שו"ע- "ראובן שאמר: קרקע זו אני נותן לבנות עליה בהכ"ס, ולא רצו עובדי כוכבים להניחן לבנות בהכ"ס, והקהל אומרים לבנות עליו בית לת"ת, וראובן אומר: אדעתא דהכי לא נדרי, לא מצי ראובן הדר ביה; ואם ראובן לא היה דר שם היו יכולים לשנותה, ואם הוא מבני אותה העיר, אינם רשאים לשנותה אם הוא עומד וצווח⁶⁵⁴ (פירוש וצועק), אא"כ יש שם חבר עיר, דכל מאן דאתי אדעתא דידיה אתי. (וזט"ה דינאם כחבר עיר) (מרדכי ריש בני העיר)".

סעיף טו' - אין אדם אוסר חלקו מבכ"ס:

שו"ע- "אין אדם יכול לאסור חלקו מבכ"ס ולא מהספרים; ואם אסר, אינו כלום.

סעיף טז' - מי שהשאל ביתו לבהכ"ס ורוצה לקחת אותו בחזרה:

שו"ע- "מי שהשאל ביתו לבהכ"ס ויש לו מריבה עם אחד מהקהל, אינו יכול לאסרה אא"כ יאסרנה לכל הקהל כאחד".

רמ"א- "ודוקא שהשאל תחלה סתם, אבל אם התנה מתחלה שכל זמן שירצה למחות יהא בידו למחות, או שלא השאל להם בפירוש אלא הניחם ליכנס לביתו, הרשות בידו למחות במי שירצה. (מהר"ם פאדוואה סימן פ"ה)".

סעיף יז' - אין לשנות מיקום בהכ"ס:

שו"ע- "מי שהיה בביתו בהכ"ס ימים רבים, אין הצבור רשאים לשנותו בבית אחר".

סעיף יח' - כלי כסף שהובאו בקביעות לבהכ"ס - קבלו קדושה:

שו"ע- "יש מי שאומר שכלי הקודש של כסף שנהגו להביא תמיד לבית הכנסת בחגים, אין יכולים להוציא לחולין ולמכרם, והקהל יכולים לתפשם שישארו בחזקת הקדש אחר מיתת המקדיש".

סעיף יט' - אדם שהקדיש כלים:

שו"ע- "יש מי שאומר שאם נמצא אחר מיתת אדם כתב כתוב שהקדיש כלים, ואין עליו עדים ולא מסרו לקהל, אפ"ה הוי הקדש".

⁶⁵² **וכתב הט"ז -** שאם אדם זה קנה את הזכות - הוא כן יכול למכור אותה, אבל שימכור לאדם הגון כמוהו.

⁶⁵³ המקור לכל אלו הוא ברמב"ם, פ"ח מהלכות מתנות עניים.

⁶⁵⁴ **הקשו האחרונים -** כיצד יתכן שאחד יכול למחות ולמנוע בפני כולם, אם לעיל למדנו שכל שהוא לצורך גבוה יותר יכולים למכור

אפילו שלא עם שבעת טובי העיר?

ותירצו - שעד עכשיו דובר שיכולים כי לא היה מישהו שהתנגד, אבל אם יש אחד שמתנגד - יכול לעכב בעדם.

סעיף כ' - ס"ת של אדם פרטי:

שו"ע - ייש מי שאומר שספר תורה שהוחזק שהיה של אבותיו של ראובן, אין הצבור יכולים להחזיק בהם⁶⁵⁵.

סעיף כא' - אין לקנות מעילים שהשתמש בהם הדייט לתשמיש קדושה:

שו"ע - "אין לקנות מעילים שנשתמש בהם הדייט, לתשמיש קדושה".

רמ"א - "אסור לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב (דברים כג, יט) דבר של מצוה, כגון בהכ"נ או ס"ת; ודוקא מהאתנן עצמה, אבל אם נתנו לה מעות באתנן, מותר לקנות בהן דבר מצוה; ולא מקרי זונה, אלא איסור ערוה, אבל אלו הפנויות הקדשות שמקדישות דבר, מותר לקבל מהן. (ר' ירוחם נ"ג ח"א)".

סעיף כב' - אדם הרגיל בתפקיד והועבר ממנו:

שו"ע - "אדם שהוא רגיל בשום מצוה, כגון גלילה, ואירעו אונס או עוני ונתנו הקהל המצוה לאחר, ואח"כ העשיר ורצה שיחזירו לו המצוה, אם בשעה שנתנו הקהל המצוה לשני היה ספוק ביד הראשון לתת מה שהיה נותן בכל שנה ולא חפץ בה, ונתרצה הוא עם שאר הקהל לתת לאחר, איבד זכותו; אבל אם כשנתנו לשני לא היה ביד הראשון סיפק לתת מה שהיה נותן, ועתה שיש בידו רוצה לזכות במצותו ולחזור וליתן מה שהיה נותן תחלה, חוזר למצותו".

סימן קנד' - דיני תשמיש קדושה ונרות בית הכנסת:**סעיף א' - רחבה של עיר ומקומות שמתפללים בהם באקראי:**

שו"ע - "רחבה של עיר, אף על פי שמתפללין בה בתעניות, אין בה משום קדושה מפני שהוא עראי⁶⁵⁶; וכן בתים וחצרות שמתקבצים בהם להתפלל באקראי (פי' דרך מקרה והזדמן לא דרך קביעות), אין בהם שום קדושה".

סעיף ב' - בית שכור:

שו"ע - "השוכרים בית ומתפללין בו, אין לו דין בית הכנסת⁶⁵⁷".

סעיף ג' - תשמישי קדושה יש בהן קדושה וצריך לגנוזו:

שו"ע - "תשמישי קדושה⁶⁵⁸, כגון: תיק של ספרים ומזוזות, ורצועות תפילין, וארגז שנותנין בו ס"ת או חומש וכסא שנותנין עליו ס"ת, ויילון שתולין לפני ההיכל⁶⁵⁹, יש בהן קדושה וצריך לגנוזו".

⁶⁵⁵ הטוב ביותר הוא, שכשאדם מניח ס"ת בבהכ"ס לקריאת הרבים - שיתנה במפורש שאין נותנו לבהכ"ס לחלוטין, אלא עד זמן שירצה לקחת אותו.

⁶⁵⁶ **רחובה של עיר - בגמ' במגילה כו' -** בני הערי שמכרו רחובה של עיר. **וקבעו שם חכמים -** שברחובה של עיר אין קדושה אע"פ שמתפללים בו, משום דאקראי בעלמא.

⁶⁵⁷ כפי הטעם של חכמים ברחובה של עיר - כל דבר הוא אקראי אין בו קדושה. ולכן דבר שהוא שכור, אפילו לשנה - נחשב לארעי ואין בו קדושה.

מה דין במקום ששוכרים בהכ"ס לזמן רב:

שעדיין נחשב ארעי כי ס"ס זה לא קנוי, וברגע שיגמר ה"חזזה" יוכלו לסלק אותם משם ולכן לא ייחשב כקדוש (כמו הטעם ברחובה של עיר), **מצד שני** (וכ"כ ב"פרי מגדים" והביאו ב"שער הציון" (ד') -) אם מדובר על שכירות לאורך זמן - אפילו שתיאורטי יוכלו "להעיף" אום אחרי זמן זה. הרי שעכשיו מ"מ חשיב קבוע ויש בו קדושה.

רמ"א- "ודוקא הדבר שמניחין בהן דבר הקדושה בעצמו לפעמים, או שנעשית לכבוד כגון המכסה שעל הקרשים של הספרים, אבל אותו מכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקרשים, לא מיקרי תשמיש, דהוי תשמיש דתשמיש, וכל כיוצא בזה⁶⁶⁰. יש אומרים דלא מקרי ארון הקודש אלא אם הוא כמין ארגז, שאינו עשוי רק לכבוד התורה, אבל ארון הבנוי בחומה הנעשה לשמירה, לא מיקרי תשמיש קדושה; וכל שכן אם הספרים מתקלקלים בו, דמותר ליטלן משם (מרדכי והגהות אשר"י פ' בני העיר). אסור לכבס מטפחת של ס"ת במי רגלים, מפני הכבוד (רבי ירוחם נ"ב ח"ז ר"ן מרדכי פ"ק דמ"ק)".

סעיף ד'- מטפחות ס"ת שבלו:

שו"ע- "מטפחות ס"ת שבלו, יכולים לעשות מהם תכריכין למת מצוה וזו גניזתן".

סעיף ה'- ס"ת שבלה- כיצד גניזתו:

שו"ע- "ס"ת שבלה, מניחין אותו בכלי חרס וגונזין אותו בקבר ת"ת, אפי' אינו אלא שונה הלכות ולא שימש ת"ח".

סעיף ו'- שינוי ייעוד של תשמישי קדושה:

שו"ע- "אין עושין מתיבה כסא לס"ת⁶⁶¹; אבל מותר לעשות מתיבה גדולה קטנה, וכן מותר לעשות מכסא גדול כסא קטן, אבל אסור לעשות ממנו שרפרף (פי' כסא קטן) לכסא; וכן מותר לעשות מוילון גדול וילון קטן, או לעשות ממנו כיס לס"ת; אבל לעשות ממנו כיס לחומש, אסור".

רמ"א- "ופרוכת שאנחנו תולין לפני הארון אין לו קדושת ארון, רק קדושת בהכ"נ; וכן הכלונסות שבו תולין הפרוכת, ומ"מ אסור לעשות מהם העצים שמסמנים בו הקריאה לחובת היום, שאינן קדושים כמו הם⁶⁶² (פסקי מהרא"י סי' רכ"ה)⁶⁶³".

⁶⁵⁸ **ההבדל בין תשמישי קדושה לתשמיש מצווה:** תשמישי מצווה הם דברים שהשתמשו בהם לצורך מצוות כמו למשל- אתרוג למצוות ארבעת המינים, סוכה, שופר, ציצית וכד'. תשמישי קדושה הם דברים המשמשים לצורך דבר שיש בו קדושה- כמו רצועות התפילין, הארון שנותנים בו ס"ת, וילון שתולים לפני ההיכל וכד'. הכלל הוא- ערוך השולחן אורח חיים הלכות בית הכנסת סימן קנד

ע"פ הגמרא במגילה [כ"ו:] "תנו רבנן תשמישי מצוה נזרקין לאחר שנעשית מצותן תשמישי קדושה נגזזין". ומ"מ גם לגבי תשמישי מצווה יש להיזהר שלא לבזותם.

⁶⁵⁹ **האם יש קדושה בוילון שתולין לפני ההיכל:** בימיהם היו משתמשים בוילון זה גם להניח עליו ס"ת, אבל בימינו כתב

המשנ"ב(יא')- שכיוון שאין מניחים עליו הס"ת נחשה רק ל"תשמיש דתשמיש" ואין בו קדושה.

⁶⁶⁰ **"תשמיש" נחשב קדוש אבל "תשמיש דתשמיש"- לא:** כל מה שהוא שימוש ישיר של דבר הקדושה דהיינו שנוגע בו ואפילו קצת, או דבר שנעשה לכבוד דבר הקדושה ואפילו לא נוגע בו- אלו נחשבים לתשמיש דקדושה, אבל תשמיש דתשמיש אין בו קדושה.

⁶⁶¹ **מדוע אין עושין מתיבה כסא לס"ת:** תיבה זה ארון הקודש ובה ס"ת מונח תמיד, ולכן אין מורידין אותה לבנות ממנה כסא לס"ת- שאע"פ שגם ישמש ס"ת- זרק בזמן מועט ולא כהזמן.

⁶⁶² **תשמיש קדושה לא, אבל קדושת בהכ"נ-ס-כ"נ:** אע"פ שאותם כלונסאות הם תשמיש דתשמיש כי הם מחזיקים את הפרוכת שהיא תשמיש לס"ת, מ"מ קדושת בהכ"נ"ס יש עליה,

עשיית "אצבע לקריאה בתורה" מכלונסאות של ארון הקודש: לכן אין להוריד הכלונסאות מקדושתם- כדי לעשות מהם "אצבע" לעשות סימנים איפה לא לטעות, כי הם היו לנוי בכלל ועכשיו יעשה מהם כלי שינוי לנוי אלא רק למנוע שלא יטעו וזאת הורדה במדרגתם. אבל בימינו (כתב המג"א) שעושים ה"אצבעות" יפות ומעטרים בהם הס"ת- שרי, כי שניהם לנוי!

סעיף ז'- קדושת הבימה כקדושת בהכנ"ס:

שו"ע- "הבימה (פ"י מקום גבוה), כגון בימה שהיו עושים למלך, אין בה קדושת ארון, אלא קדושת בהכנ"ס".

סעיף ח'- תנאי מועיל להתיר שימוש אפילו של חול:

שו"ע- "הארון וכל מה שעושים לס"ת, מועיל בו תנאי להשתמש בו שאר תשמיש, אפילו דחול⁶⁶⁴".
רמ"א- "ונהגו ליהנות בכמה הנאות מדברי קדושה, כגון: מטפחת של ספרים ושלחן שבבהכ"ס ומעילים של ס"ת, וכתבו הטעם משום דכיון שנהגו כן, ואי אפשר ליהנה, לב ב"ד מתנה עליהם מעיקרא, כדי שלא יבאו בני אדם לידי תקלה, ואף על גב דלא התנו כאילו התנו דמי⁶⁶⁵. (תרומת הדשן סימן רע"ג וב"י)".

סעיף ט'- שימוש במטפחות של ס"ת אחד לס"ת אחר:

שו"ע- "המתנדבים ס"ת ומניחים מטפחות בבהכ"ס, מותר להשתמש בהן כל ספר וספר, שלדעת כן הוקדשו; אבל המניחים בביתם ואח"כ מקדישין, כיון שעל דעת אותו ספר נעשה ונשתמש בו אותו ספר, אסור להניחו בס"ת אחר, ויש מתירים (וכן נוהגין עכשיו, משום לב ב"ד מתנה עליהם לנהוג כד)".

סעיף י'-

שו"ע- "הנוהגים להניח עטרות ס"ת בראש הקורא, בסיום התורה, אין מוחין בידם; אבל המניחים אותם בראשי חתנים דעלמא, מוחין בידם".

וה"ה לכל תשמיש דתשמיש שנמצא בבהכנ"ס- שאמנם אין בו קדושה של מה שהוא משמש לו, אבל כן יש בו קדושת בהכנ"ס שהוא נמצא שם באופן קבע.

⁶⁶³ **דינים שונים בקדושה של ספר תורה וספרים קודש(משנ"ב, לא):**

❖ **האם מותר להניח יריעות פסולות של ס"ת בארון הקודש(מחלק' אחרונים, מובאת במשנ"ב, לא):**

• **ספר חסידים-** אסור, משום דהי הורדה בקדושה.

• **מג"א, כנסה"ג, א"ר-** מותר, ודווקא של ס"ת.

אבל לכ"ע אין להניח שם ספר אחר אפילו לשעה.

❖ **קדושת ארון קודש- לעולם,** ואפילו החליפו אותו בחדש- עדיין אין להשתמש בראשון להורדו מקדושתו. אבל, אם עשו את הארון להיות זמני עד שיבנו חדש.

❖ **שימוש בספר קודש-** אין להשתמש בו להנאתו, אבל כן יכול להניח אותו תחת ספר שלומד בו- כדי להגביהו(ח"י אדם).

⁶⁶⁴ **תנאי מועיל להשתמש בו:** אפילו כשיש ס"ת בתוכו מועיל התנאי להתמש בתשמיש, כגון בארון קודש, אבל לשימוש של גנאי- בכל גוונא לא מועיל תנאי ואסור.

⁶⁶⁵ **הסבר-** יש תשמיש קדושה שנהגו להשתמש בהם להנאם, ואפילו שימוש של חול. והסיבה שמותר היא מכיוון שהתנו במפרש שיוכלו לשנות את ייעודם ולהורידם מקדושתם, או מכיוון שאע"פ שלא התנו במפורש- לב ב"ד מתנים עליהם, כי דרך העולם להתמש בהם ונחשב כאילו התנו.

היוצא מהכל הוא- שאדם שתרם למשל שעון לבית הכנסת- קיבל השעון קדושת בהכנ"ס, כמו הכסאות, ארונות וכד'- ולכן לא יוכלו לקחת ולהשתמש בו שימוש של חול אא"כ התנו כן לפני שהכניסוהו לשימוש בבהכנ"ס.

אבל לפי חידושו של תה"ד שהביא כאן הרמ"א- גם אם לא התנו במפורש- מהני ויכול להוציא את זה כאילו ב"ד התנה עליהם מעיקרא.

כל התורם לבהכנ"ס יש להתנות מראש: ולכן כתב המג"א שכל מי שתורם דבר לבהכנ"ס או הגבאים שקונים דבר לבהכנ"ס- יש התנות מראש שיוכלו להשתמש בו לחולין אם ירצו, וכך יפטרו את כל בעיית השימוש בקדושה.

סעיף יא' - נרות שהיו של כותים אין להדליק בהם לשם דבר של מצוה:

שו"ע - "נרות שעוה שנתנם כותי לעובדי אלילים, וכיבן שמשן ונתנם או מכרן לישראל, אסור להדליקם בבהכ"נ⁶⁶⁶."

רמ"א - "אף על פי שמותרים להדיוט. מומר עובד כוכבים⁶⁶⁷ שנתן שעוה או נר לבהכ"נ, אסור להדליקו (פסקי מהרי"ו סי' ס"ד) ועיין בי"ד סי' קל"ט בדינים אלו."

סעיף יב' - אין להדליק בבהכ"נ ש שמן שיש בו משהו מאוס:

שו"ע - "עכבר שנמצא בשמן של בית הכנסת, אם הוא מאוס, אסור להדליקו בבהכ"נ⁶⁶⁸."

סעיף יג' - נר של בכה"נ מותר לקרוא לאורו:

שו"ע - "נר של בהכ"נ מותר לקרות לאורו."

סעיף יד' - קדושת נר של בהכ"נ שאין מדליקין ממנו סתם:

שו"ע - "אין מדליקין נר של הדיוט מנר בית הכנסת⁶⁶⁹, ויש מי שאומר דה"מ בעוד שדולקין למצותן, אבל כשצריך לכבותן, מותר. הגה: מיהו לא נהגו ליזהר בכך, ומדליקין בהן נר שהוא לצורך גדול, ואפשר ג"כ שדעת בית דין מתנה בכך, וכן בכל הדברים שנהגו להקל בדברים כאלו והוא מהאי טעמא (פסקי מהרא"י סימן רכ"ה / ח"א רע"ג/)."

סעיף טו' - אם קנו כולם יחד ס'ת והתנו לתת חלק למי שילך:

שו"ע - "בני כרך שקנו ספר תורה והתנו שאם יצא אחד מהכרך שהנשארים יתנו לו חלקו, והוקרו הספרים, אם יצא אחד מהם אין נותנין לו אלא מה שנתן בלבד."

סימן קנה' - לילך מבהכ"נ לבית המדרש:**סעיף א' - קביעת עתים לתורה:**

⁶⁶⁶ **אין להשתמש בהם לשום דבר של מצוה (משנ"ב, מה')** - כגון להדלקת נר חנוכה, שבת ואפילו לא ללמוד תורה לאורם - כיוון שאין עושין דבר של מצוה מדבר שנעשה לעבודת כוכבים. דהיינו דווקא כי בתחילה נעשה לשם עבודת אלילים (אבל לא כל בר שעובד כוכבים אסור השתמש בו למצוה, אלא רק מה שהוא עשה בשביל עבודה זרה).

⁶⁶⁷ **אין מקבלים מאדם מומר** - וה"ה שמומר לחלל שבת בפהרסאי, או במי שהוא מומר להכעיס פילו בכל עבירה - שלא מקבלים מהם דבר לבהכ"נ"ס.

⁶⁶⁸ וה"ה **שכל דבר מצוה אין לעשות מדבר מאוס** (פמ"ג).

⁶⁶⁹ **שימוש בנר של בהכ"נ לצרכים אחרים:** כיוון שיש בו קדושה - אין מדליקין ממנו נר הדיוט כי זה מוריד מקדושתו. אבל נר של מצוה כגון חנוכה/ שבת - ודאי ששרי, וה"ה כדי שיוכל ללמוד תורה. **הרמ"א הוסיף** - שגם לצורך גדול התירו להדליק מנרות בהכ"נ"ס, כי לב ב"ד מתנה עליהם.

שו"ע- "אחר שיצא מבהכ"נ, ילך לבה"מ⁶⁷⁰; ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירונו אף אם הוא סבור להרויח הרבה".

רמ"א- "ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבה"מ ושכר הליכה בידו, או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע⁶⁷¹ ויחשוב בעניינו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות)".

סעיף ב

קודם שילך לבה"מ יוכל לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו, וטוב שירגיל בו.

סימן קנ"ו - סדר משא ומתן:

סעיף א' - עיסוקו של האדם - כמה ואיך:

שו"ע- "אח"כ ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירונו ע"ד קונו; ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר, אלא עראי, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים בידו⁶⁷²; וישא ויתן באמונה; ויזהר מלהזכיר שם שמים לבטלה, שבכ"מ שהזכרת השם מצויה, מיתה מצויה; ויזהר מלישבע, אפי' באמת, שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אף על פי שהיו מקיימים אותם; ויזהר מלהשתתף עם הכותים, שמא יתחייב לו שבועה ועובר משום לא ישמע על פיך (שמות כג, יג)".

רמ"א- "ויש מקילין בעשיית שותפות עם הכותים בזמה"ז, משום שאין הכותים בזמן הזה נשבעים בע"א, ואף על גב דמזכירין הע"ז, מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפים שם שמים וד"א, ולא מצינו שיש בזה משום: ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד) דהרי אינם מוזהרין על השתוף (ר"ן ספ"ק דע"ז ור' ירוחם ני"ז ח"ה ותוס' ריש פ"ק דבכורות); ולשאת ולתת עמהם בלא שותפות, לכ"ע שרי בלא יום חגיהם (הגהות מיימוני פ"ק מהלכות ע"ז) (ועיין בי"ד מהלכות ע"א סי' קמ"ו)".

⁶⁷⁰ ויש מעלה לעשות כן בסמיכות (דהיינו שילמד מיד אחרי התפילה) משום שעל זה אמרה הגמ' שזוכה ורואה פני השכינה, שנאמר "ילכו מחיל אל חיל- יראה אל אלהים בציון".

⁶⁷¹ **מי שיש לו זמן מועט בכל יום- מה ילמד: כתב המשנ"ב(ט')**- שמי שיש לו זמן מועט ילמד הלכות למעשה כדי שיידע איך להתנהג.

⁶⁷² **כתב במשנ"ב-** שכל אדם ייחשב כמה ממון הוא חייב כהרח ולשם זה יעבוד, ויותר מכך לא צריך. **ובשער הציון(ג') כתב-** שיבדוק עצמו ע"י שישאל- כמה הי נותן לחברו בשביל צרכו- להתלבש, אוכל וכד'- ולפי זה יהיה הוא.

הלכות ברכות:**סימן קסח' - על איזה מיני פת מברכין:****סעיף א' - סדר קדימות בברכה על הפת - שלמה קודמת לנקיה וגדולה⁶⁷³:**

שו"ע - היו לפניו חתיכות של פת, ופת שלם הכל ממין אחד, מברך על השלם אפילו הוא פת קיבר (פי' לחם שאינו נקי) וקטן, והחתיכות פת נקיה וגדולה⁶⁷⁴; אבל אם השלם שעורים והחתיכות מחטים, אפי' היא קטנה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משתייהן יחד⁶⁷⁵.

רמ"א - "וכל זה כשרוצה לאכול משניהם, אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד, יבצע עליו ואין לחוש לשני, אף על פי שחשוב או חביב עליו (תה"ד סי' ל"ב)".

סעיף ב' - גדולה קודמת לקטנה:

שו"ע - "אם ב' שלמות ממין אחד, אחת גדולה ואחת קטנה, מברך על הגדולה; אם יש לאדם שני חצאי לחם ואין לו לחם שלם, יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה, ודינו כדין שלם; ואפילו בשבת יכול לחברם⁶⁷⁶".

⁶⁷³ **הקדמה** - "דיני קדימה בפת": חז"ל תיקנו סדר קדימה בברכת הפת - שאם רוצה לאכול מ-2 לחמים שונים איזה מהם יקדים.

חשוב לזכור - שכל דיני הקדמה בפת זה רק אם מעונין לאכול את שתייהן, אבל אם לא מתכווין לאכול משניהם - אין צורך להקדים (תה"ד, הביאו הרמ"א בסע' א').

לסיכומו של עניין זהו סדר הקדימה: א) פת מ-ז' המינים. ב) פת שלמה. ג) נקיה. ד) חביבה. ה) גדולה. ו) **סימנך: זשנח"ג**.

⁶⁷⁴ **שלם קודם לגדול ונקי:**

ברכות לט: - נחלקו האמוראים על מה יש לברך קודם - על פת שלמה או על פת נקיה שאינה שלמה (פרורים) -

• **רב הונא** - "מברך על הפתיתין ופוטר את השלימין".

• **רבי יוחנן** - שלימה מצווה מן המובחר.

רוב הראשונים פסקו כר' יוחנן (תוס', רא"ש, רשב"א, מרדכי, רמב"ם ועוד) וכן פסק בשו"ע.

⁶⁷⁵ **שלם שעורים, חתיכות מחיטין:** מה קודם למה? על מה מקדים לברך?

אע"פ שסתם כך השלם קודם לגדול ולנקיות, מ"מ אם מדובר שהשלם הוא משעורים והחתיכות הם מחיטין - כאן קודם מה שקודם בפסוק של שבעת המינים ולכן קודמת פת החיטין לפת השעורים.

וכך אומרת הגמ' - שהחיטים פותר את הפת השלמה של שעורים, והוסיפה - "שירא שמים יצא יד' שניהם - מניח פרוסה בתוך

השלימה ובוצע". וכן פסקו הרא"ש והרמב"ם - שיניחם יחד ויבצע משניהם, וכך פסק כאן השו"ע.

סעיף ג' - שלמה קודמת לגדולה:

שו"ע - "שני גלוסקאות הדבוקים יחד שנאפו ונחתך מן האחת והשנייה נשארה שלמה, טוב להפריד החתיכה מהשלמה כדי שתהא נראית שלימה, ממה שיניחנה דבוק בה אף על פי שנראית יותר גדולה".
רמ"א - "ולא יבצע ממנה במקום שהיתה דבוקה בחברתה, ששם נראית כפרוסה, אלא יבצע ממקום השלם שבה (מהרי"ל)".

סעיף ד' - עוד דיני קדימה בפת:

שו"ע - "פת שעורין ופת כוסמין, מברך על של שעורים כיון שהוא ממין ז', אף על פי שהכוסמין יפים; פת נקייה ופת קיבר, מברך על הנקייה; ואם שתיהן נקיות וזו לבנה יותר מזו, מברך על הלבנה יותר".

סעיף ה' - פת עכו"ם נקיה ופת ישראל לא נקיה ושהולכים אחר בעה"ב:

שו"ע - "פת עובד כוכבים נקייה ופת קיבר של ישראל, אם אינו נזהר מפת עובד כוכבים מברך על איזה מהם שירצה; ואם הוא נזהר מפת עובד כוכבים, מסלק פת נקי של עובד כוכבים מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא; ואם בעייה אינו נזהר מפת עובד כוכבים, ואין דעתו לאכול כל הסעודה רק פת עובד כוכבים כי היא נקיה, אבל בני ביתו אכלו מפת שאינו נקי של ישראל, ושתי הלחם מונחים על השלחן, צריך לבצוע על פת נקייה של עובד כוכבים, הואיל והוא הבוצע ואין דעתו לאכול אלא מאותו פת; ואם בעל הבית נזהר מפת עובד כוכבים, וישראל שאינו נזהר בכך מיסב עמו על השלחן, כיון דמצוה מוטלת על בעל הבית, יבצע מן היפה של עובד כוכבים, וכיון שהותר לבצוע הותר לכל הסעודה".

רמ"א - "ודוקא שחביב עליו אותו פת, אבל אם אינו חביב עליו, בלא איסור פת של עובד כוכבים אינו צריך להקדימו (תה"ד סי' ל"ב)".

סעיף ו' - פת הבאה בכיסנין - ברכתה:

שו"ע - "פת הבאה בכיסנין, מברך עליו: בורא מיני מזונות, ולאחריו: ברכה אחת מעין שלש; ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו⁶⁷⁷, אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו: המוציא וברכת המזון⁶⁷⁸; ואם מתחלה

⁶⁷⁶ חיבור לחם ע"י עץ וכד' כדי שייחשב ל"שלם": המג"א פקפק בחיבור זה, וכתב לעשות כן רק בשבת שצריך פת שלם ללחם משנה.

⁶⁷⁷ מה נחשב שיעור קביעת סעודה(שאם אוכל פה"ב בשיעור כזה צריך לברך "המוציא"): במשנ"ב(כד') הביא מחלוקת

אחרונים בדבר:

- לענין עירובי תחומין שיעור קביעת סעודה הוא ג' או ד' ביצים, וכתבו חלק מהאחרונים דהוא הדין כאן - ששיעור של ג' או ד' ביצים נחשב לשיעור קביעת סעודה.
 - אבל הרבה אחרונים(מג"א, גר"א, ח"א) חלקו שלא שיעור כ"כ קטן נחשב שיעור קביעת סעודה, אלא שיעור סעודה קבועה, כבוקר וערב, וכן הביא בב"ב שם שיבולי הלקט וכן משמע שנוטה לשון השו"ע.
- וסיכס המשנ"ב** - שלכתחילה טוב לחוש לדעת המחמירים שלא לאול ד' ביצים.
- ⁶⁷⁸ **פת הבאה בכיסנין - מקור הדין וטעמו:** דין פת הבאה ביסנין מובא בגמ' בברכות מב. - "רבי מונא אומר משום רבי יהודה פת הבאה בכיסנין מברכין עליה המוציא" ובגמ' שם הוכרע להלכה - שאין הלכה כמותו, דהיינו שברכתה מזונות. והקשתה הגמ' - הרי אמר רב יהודה אמר שמואל - "לחמניות מערבין עליהם ומברכין עליהם המוציא" - משמע שכן מברכין "המוציא", ותירצה הגמ' - "שאני התם דקבע סעודתיה עליהו אבל היכא דלא קבע סעודתיה עליהו לא" - לכן, פת הבאה בכיסנין שלא קבע עליה סעודה - ברכתה מזונות.

היה בדעתו לאכול ממנו מעט, וברך: בורא מיני מזונות, ואח"כ אכל שיעור שאחרים קובעים עליו, יברך עליו בהמ"ז, אף על פי שלא ברך המוציא תחלה⁶⁷⁹; ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו, אף על פי שהוא קובע עליו⁶⁸⁰, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם^{681,682}.

סעיף ז' - מהי "פת הבאה בכיסנין":

שו"ע - "פת הבאה בכיסנין, יש מפרשים: פת שעשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוכר ואגוזים ושקדים ותבלין⁶⁸³, והם הנקראים רישקולא"ש ריאלחש"י⁶⁸⁴; וי"א שהיא עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני

ולדין זה הסכימו רוב הראשונים - שאיפה שאכל פה"ב שלא לשם קביעות ברכתו מזונות ואיפה שלקביעות "המוציא". **וכ"פ בשו"ע**. **וטעם** שמברכין על פה"ב "בורא מיני מזונות", ולא "המוציא", מכיוון שזהו לחם שאין דרך בני אדם לקבוע עליו סעודה, ואוכלים אותו אכילת עראי, אבל אם הוא אכל אותה כשיעור קביעת סעודה - נעשית כמו פת וברכת המוציא וברכהמ"ז אחריה.
⁶⁷⁹ **נמלך בדעתו לאכול שיעור קביעת סעודה** - כתב השו"ע שמברך המוציא, כי סה"כ יאכל שיעור קביעת סעודה. ולגבי נטילת ידים וברכת המוציא - אם יש במה שמעוניין עוד לאכול שיעור בפני עצמו של קביעת סעודה - יטול ידיו ויברך המוציא וענט"י.
⁶⁸⁰ **זקן/ צעיר וכד' - כתב בבה"ל** שע"פ שאנו רואים פ שהאדם הולך בסתמא אחר שאר האנשים - אם יש קבוצה של אנשים שהטבע שלהם לאכול מעט, כגון זקנים וכד' - הרי שהאדם נמשך ע"פ הקבוצה אליה הוא שייך.
⁶⁸¹ **פה"ב - מתי מברך מזונות ומתי "המוציא" (משנ"ב, כד):** אם אכל את הפה"ב לבדה - צריך לאכול שיעור שאחרים אוכלין ממנו כדי לשבוע ממנו לבדו, ואם פחות מכך - אינו מברך "המוציא". ואם אכלו בתוספת משהו, כגון שאכל קרקרים עם דברים המלפתיים כמו בשר וכד' - מספיק שאוכל כשיעור שאחרים רגילים לשבוע ממנו כשאוכלים את הפה"ב עם דברים אחרים - כבר מתחייב ברכהמ"ז. ואם אכל מהפה"ב שיעור שאחרים לא היו שבעים ממנה בפ"ע אבל בתוספת שאר דברים אחרים היו שבעים, והוא שבע אחרי שאכל רק את הפה"ב (בלי תוספות) - מברך "המוציא" וברכהמ"ז.

סיכום דיני קביעת סעודה על מאכלי מזונות:

דינים אלו שייכים רק למאפים שיש להם תואר לחם, כגון עוגות, בורקס, פיצה וכד'. אבל מאכלים כלל אין להם תואר לחם אין גדר זה של שיעור קביעת סעודה לעניין לחייב ב"המוציא" וברכהמ"ז.
ישנם ב' מקרים של קביעת סעודה:

1. מי שאכל מהמאכל שיעור שדרך בני"א אחרים לקבוע עליו סעודה ולשבוע ממנו(אפילו שהוא לא שבע ממנו) - י"א שזה בין 3 או 4 ביצים וי"א שזה יותר מכך ותלוי בשיעור שביעה באותו מקום.
2. אכל את המזונות בצירוף מאכלים אחרים שבסה"כ יחד דרך בני"א לקבוע סעודה על כמות כזאת. י"א שגם כאן צריך שמהמאפה בעצמו יאכל ג' או ד' ביצים, וי"א שאפילו בפחות מכך, כל שסה"כ אכל כשיעור קביעת סעודה. וטוב להחמיר ולא להכנס לספק בדבר.

האם בצק הממולא בבשר וכד' (דברים שאינם מתוקים) יש לו דין פה"ב: בשאלה זו נחלקו הרמ"א והט"ז, ומחלוקתם

מובאת להלן בסוף סעיף יג' בסימן זה, ע"ש בדברי הרמ"א ובהערות עליו.

וזכירה בקצרה:

- ט"ז - בכל מקרה מברך במ"מ על פת ממולאת, גם אם בבשר או גבינה.
 - מג"א, גר"ז - פת הממולאת בגבינה או בשר כן דרך לקבוע עליהם סעודה ולכן אין המילוי מוציא את הפת מדין לחם.
- ואמנם לעניין זה יש לשים לב** - שאם הבצק הוא נילוש, כגון בורקס ממולא בבשר - גם אם לא נכניסו לגדר פה"ב בשל שהוא ממולא בבשר, הרי שכן נכניסו לפה"ב כיוון שנילוש ברוב שמן אל מול המים והוא גדר "נילוש".

⁶⁸⁴ **בצק ממולא** - בפירות וכד' - דינו כפה"ב.

בצק ממולא שהתרוקן ממילוי - הט"ז חידש - שאפילו אם הוציאו את המילוי ונשאר רק הבצק - עדיין נחשב לפה"ב כיוון שהיא נעשתה בצורה של מילוי - אין דרך לקבוע סעודה על פת כזו, ולכן ברכתה מזונות.

תבלין ואפאה, והוא שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה⁶⁸⁵, (וי"א שזה נקרא פת גמור⁶⁸⁶, אלא אם כן יש בהם הרבה⁶⁸⁷ תבלין או דבש כמיני מתיקה שקורין לעקיי"ך שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר, וכן נוהגים⁶⁸⁸) (רש"י וערוך וכן יש לפרש דעת רמב"ם); וי"מ שהוא פת, בין מתובלת בין שאינה מתובלת, שעושים אותם כעבים יבשים וכוססין אותם⁶⁸⁹, והם הנקראים בישקוני"ש, והלכה כדברי כולם שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין⁶⁹⁰.

סעיף ח' - לחמניות שבלילתן עבה ורכה:

שו"ע - "לחמניות, אותן שבלילתן עבה⁶⁹¹ שקורין אובליא"ש, לחם גמור הוא ומברך עליו המוציא ובהמ"ז; ואותן שבלילתן רכה⁶⁹² ודקים מאוד שקורין ניבלא"ש⁶⁹³, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם

⁶⁸⁵ **שהטעם יהיה ניכר לשו"ע** השאלה היא אם הטעם של מי הפירות שהוסיף ניכר ומורגש, אם כן- נחשב לפה"ב. **הרמ"א החמיר** שזה לא תלוי רק בטעם אלא גם בכמות, ומריך שיהיה רוב מי פירות. סוכר, שמן וכד' ורק אז זה נחשב לנילוש.
⁶⁸⁶ **"חלה מתוקה" - הגרשז"א כתב**- שחלה מתוקה של ימינו, אפילו לבית יוסף נחשבת ל"פת גמור" מכיוון שאין זה מתוק כל כך.
⁶⁸⁷ **מה נחשב פה"ב בנילוש: נחלקו השו"ע והרמ"א בגד התנאי של "נילוש"**: לדעת השו"ע מספיק גם מיעוט מי פירות, כל שמרגישים מעט טעם. אבל לפי הרמ"א צריך "שיהיה בהם הרבה תבלין או דבש... שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר".

ונחלקו האחרונים בדעת הרמ"א- מה כוונתו:

- **ט"ז** - "דהיינו מצד הטעם, שיותר נרגש טעם הדבש והתבלין מטעם העיסה.
- **של"ה (שער האותיות, כלל ב', אות ב' בהגהה), גר"ז** - "הדבש או התבלין הם רוב והעיקר שהעיסה נילושה בהן..." - היינו שהעיקר לפי הרמ"א הכוונה לרוב ביחס למים ולא לעיקר הטעם.
- **ערוך השולחן (קסח', כב', כד')** - "כלומר בראיית העין יהיה ניכר שיש בהם מי פירות או תבלין" - דהיינו שיהיה ניכר במראה שאינו פת רגילה.

⁶⁸⁸ **מלאווח, ג'חנן- מה ברכתם**: מדובר במיני מאפה שעשויים מעיסה שנילושה בשמן ומרגרינה.
לפי דעת השו"ע - כל שחש מעט טעם מורגש של התבלין- ברכתו מזונות ונראה דה"ה במקרה זה.
אבל לדעת הרמ"א - יש בזה שאלה מכיוון שברוב במקרים אין רוב שמן ומרגרינה מול המים שלשים את העיסה ומצד שני טעם השמן מורגש היטב בעיסה. לכן יש כאן ספק וטוב לאוכלו בתוך הסעודה.
פיצה - נאכלת בד"כ לשיביעה, אלא שהיא הרבה פעמים נלושה במי פירות ויש לדון האם יש לה רוב מי פירות להכנס לדין "נילוש" ומ"מ אם אוכל שיעור של כ-2 משולשים- צריך לברך עליה "המוציא" שכן זהו שיעור קביעת סעודה.
⁶⁸⁹ **פת יבשה ופריכה** - היא הנחשבת ג"כ פה"ב מכיוון שאין דרך לאכול מזה הרבה מרוב שזה יבש ופריך, וזה נחשב לכסיסה ולא לאכילה. לדוג': בייגלה, "פתית", קרקרים וכד'.

צנימים: יש לשים לב - שצנימים שנעשים מלחם רגיל שמייבשים אותו במכשיר- ודאי ברכתו "המוציא" כיוון ששם לחם עליו.
מצות - כיוון שנאכלות בד"כ לקביעת סעודה ולא רק דרך עראי- מנהג בני אשכנז לברך עליהם "המוציא" בכל ימות השנה. אבל בני ספרד נהגו לברך עליה מזונות כי נכללת בכלל מאפה יבש ופריך ודרך רוב העולם לא לקבוע על כך סעודה.
⁶⁹⁰ **סיכום- מהי"פת הבאה בכיסנין"**: הראשונים נחלקו לגבי פירוש המושג "פת הבאה בכיסנין":

- **י"א- (רמב"ם) נילוש**: שהיא פת שעיסתה נילושה במי פירות, סוכר וכד'. ובתוך כך נחלקו השו"ע והרמ"א מה נחשב "שנילושה במי פירות" כדי להחשיבה כפה"ב- האם זה תלוי בטעם (שו"ע) או בכמות.
 - **י"א- (ר"ח, רשב"א ועוד) ממולא**: פת הממולאה בדברי מתיקה.
 - **י"א- (רב האי) מאפה יבש ופריך**: פת יבשה ופריכה כמו "לחמית", קרקרים, בייגלה וכד'.
- השו"ע הביא את שלושת השיטות והכריע להלכה כדברי כולם**, שהרי- ספיקא דרבנן הוא- ולכן מקילים.

⁶⁹¹ **בלילה עבה** - פירושו של דבר בצק, והיינו דבר שכשמערבים הקמח במים הוא נעשה מוצק ועומד במקום שמניחים אותו ואינו נוזלי.

קבע סעודתו עליהם, מברך המוציא וברכת המזון; ואי אכיל להו בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה לפנייהם⁶⁹⁴ ולא לאחריהם, אבל אותם רקיקים דקים שנותנים מרקחת עליהם, הם טפילים לגבי המרקחת וברכת המרקחת פוטרין.

סעיף ט'- ברכה על פחות מכזית פת שאוכל:

שו"ע- "פת גמור, אפילו פחות מכזית, מברך עליו: המוציא, אבל לאחריו אינו מברך כלום, כל שלא אכל כזית".

סעיף י'- חביצ"א=פירורי לחם וברכתם⁶⁹⁵:

שו"ע- "חביצ"א, דהיינו פירורי לחם שנדבקים יחד על ידי מרק, אם נתבשל⁶⁹⁶, אם יש בהם כזית אף על פי שאין בו תואר לחם, מברך המוציא ובהמ"ז; ואם אין בהם כזית, אף על פי שנראה שיש בו תואר לחם, אינו מברך אלא

⁶⁹² **בלילה רכה-** היינו קמח שמוסיפים להרבה מים ועוד תבלינים אבל אינו נעשה מוצק אלא רך ונוזלי, ואינו עומד במקום שמיחים אותו אלא משתרע על פני כל הכלי.

⁶⁹³ **בלינצ'עס- במשנ"ב(לז) כתב שניבל"ש** הוא הבלינצ'עס שביליתו רכה וברכתו מזונות א"כ אוכל בו שיעור קביעת סעודה.

ולענ"ד הוא הדין לחביתיות= "פנקייק" וכד', וכן "ופל בלגי" וכד'

האוכל פה"ב בתוך הסעודה(כגון עוגה, כעכים, עוגיות, בלינצ'עס וכד') האם צריך לברך עליהם בנפרד ברכה ראשונה?

● **הסבר המקרה:** אדם שנמצא באמצע סעודה אינו צריך לברך על מאכלים הבאים לפניו כחלק מהסעודה, כי ברכת "המוציא" כללה את הכל. אולם, על דברים שאינם חלק מהסעודה, כגון, פירות ומנות אחרונות למיניהם, שאין חלק מהסעודה- יש לברך עליהם ברכה ראשונה(וא"צ בברכה אחרונה כי נפטרים בברכהמ"ז).

● **השאלה ההלכתית-** מה דינם של אותה פה"ב לעניין זה כשאוכלה כמנה אחרונה. לדוג' אדם שבסוף סעודת שבת מוגשות לו עוגיות, עוגת שיש, בלינצ'עס גבינה(בארוחה חלבית) וכד'- כמובן מדובר במנה אחרונה ולא לחלק מהסעודה, והשאלה היא האם צריך לברך עליהם ברכה ראשונה כמו שאוכל פירות.

● **צדדי הדין-** מצד אחד, אם מדובר בפת- הרי שעל פת שאוכל, אפילו כמנה אחרונה, אין לברך ברכה נוספת בתוך הסעודה, כי כבר ברך "המוציא". מצד שני אין מדובר בפת רגילה אלא בפה"ב שברכתה מזונות, ולכן כן נחשבת לברכה אחרת על מנה אחרונה שאינה חלק מן הסעודה ויש לברך עליה בנפרד.

● **פסיקת ההלכה- במשנ"ב(מ') ובבה"ל(ד"ה טעונים ברכה לפנייהם) הביא מחלק' אחרונים בדבר:**

א. **מגן אברהם-** כיוון שאינו אוכל את זה לשם סעודה, וזו לא פת שמברכים עליה "המוציא"- לכו יש לברך לפנייה בסעודה, וכפי שכתב בשו"ע.

ב. **באור הלכה-** איך אפשר לומר שיברך עליה? הרי יש לנו ספק מה נחשב פה"ב ולכן פסקנו לקולא- שכל סוג שבספק יברך עליו מזונות ולא המוציא וברכהמ"ז, אבל כאן אם נאמר שכל סוג הוא פה"ב נמצינו מחמירים- כי נחייב אותו לברך על כל סוג וזו חומרא שיש בה חשש ברכה לבטלה. ולכן- אין לברך על פה"ב שאוכל בסוף סעודה, כגון עוגת שיש, עוגיות וכד'- מפני חשש זה. **אבל** לגבי בצק ממולא- שבזה רוב הראשונים מסכימים שוא נחשב לפה"ב- אפשר לדונו ככה ולכן אם אוכל אותו בסיום הסעודה, שלא כחלק ממנה- יכול לברך עליו מזונות.

⁶⁹⁵ **הקדמה:** סעיף זה יעסוק בלחם שאיבד צורתו, והיינו- אופנים שונים בהם אנו אומרים שהלחם איבד את מעלתו ועכשיו ברכת מזונות. לעניין זה ישנם ג' אופנים: בישול, טיגון, גיבול במשקה.

דוגמאות מעשיות לנידון בסעיף:

- **לחם מבושל-** כגון פירורי חלה(קטנים מכזית) שהושמו במרק העומד על האש- ברכתם מזונות.
- **טיגון של לחם-** ע' להלן, מחלוקת אם טיגון נחשב לבישול או לא.
- **חתיכות לחם שגיבלם במשקה-** כגון לחם שפוררו אותו לחתיכות קטנות מכזית ואח"כ דיבקו את הפירורים ע"י דבש/מרק וכד'- אם לא ניכר שהוא לחם- ברכתו מזונות.

בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש⁶⁹⁷; ואם אינו מבושל, אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק, אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא, אפילו אין לו תואר לחם; ואם אין בהם כזית, אם יש בהם תואר לחם, דהיינו שהוא ניכר וידוע שהוא לחם, מברך עליו המוציא וברכת המזון; ואם אין בהם תואר לחם, מברך בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש⁶⁹⁸; ואם אינו לא מבושל ולא מחובר, אלא מפורר דק דק⁶⁹⁹, אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו המוציא ובה"מ. (וע"ל סי' קפ"ד כמה שיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון)⁷⁰⁰.

⁶⁹⁶ **מהו בישול (משנ"ב, נב')-** דווקא בכלי ראשון, כלי שני אינו נחשב בישול ודינו כמו המקרה השני שדובקו ע"י משהו. ולגבי עירוי כ"ר- מחלוקת.

האם טיגון נחשב כבישול (מ"ב, נו'): ראינו שבבצק שבישל אותו הולכים רק אחרי הגודל, ואם יש כזית ברכתו המוציא, ואם אין- ברכתו מזונות כי הבישול הוציא ממנו שם פת. **כעת יש לדון מה נחשב "טיגון":**

- א. **טיגון בשמן עמוק-** ודאי נחשב כבישול.
- ב. **טיגון במעט שמן כדי "שלא ישרף"**- בוודאי דינו כאפיה.
- ג. **טיגון בשמן לניתנת טעם/צבע-** בשאלה זו נחלקו האחרונים- כמה נחשב טיגון זה:
 - **המג"א-** טיגון אינו כבישול ואינו מוציא ממנו תואר לחם, לכן אפילו אם יש בו פחות מכזית- יברך המוציא כל שהוא נראה כלחם.
 - **הרבה אחרונים-** טיגון נחשב כבישול, וכל שטיגנו ואין בו כזית ברכתו מזונות כי הטיגון הוציא ממנו שם פת, כמו שבידול עושה.

הכרעה: כתב במ"ב ובשער הציון (נב') שכיוון שיש בכך מחל"ל- נכון שלא לאכול מאכל כזה אלא בתוך סעודה עם פת.

❖ **מה מברכים על "מצה-ברייט"- מצה המטוגנת בשמן:** אם כל חתיכה קטנה מכזית יש לדון אם נחשב למצה מבושלת או אפוייה (לאור המחלק' דלעיל), ולכן יש לאוכלה בתוך סעודת פת כדי לצאת מהספק.

❖ **מה מברכים על "לחם מטוגן"-** אם יש "כזית" בכל פרוסה- "המוציא". מכיוון שגם אם נגדיר טיגון כבישול הרי שגם בבישול הדין הוא שכל שיש חתיכה גדולה מכזית ברכתה המוציא. ואם החתיכה פחות מכזית- דינה כדין מצה מטוגנת.

⁶⁹⁷ **כל אלו שיצא מהם תואר פת ואין בהם כזית- לעולם מברך עליהם מזונות ומעין שלוש, אפילו אם קבע עליהם סעודה (מ"ב, נד'):** מצינו שבפ"ב יש כלל שאם קובע עליהם סעודה או שאוכל אותם בתוספת דברים שיחד נחשבים לקביעת סעודה- יש לברך עליהם "המוציא" וברכה מ"ז. אבל במיני מזונות שיצא מהם שם ותואר פת, והיינו בצקים למיניהם שבישלו אותם וכד'- דינם ברכת מזונות לעולם. כך למשל- פסות, קוסקוס, פתיתים וכד'- אלו בצקים שבושלו ובטל מהם תואר פת לגמרי, אין בהם כזית, ולכן לעולם ברכתם "מזונות" ומעין שלוש, אפילו אם קובע עליהם סעודה.

⁶⁹⁸ **הברכה על "פירורי לחם":** חתיכות לחם שהם קטנות מכזית וגיבלם במשקה- כל שאין להם תואר (מראה) פת ברכתם- מזונות. ולכן פירורי לחם- שזה חתיכות מזעריות של לחם- שנדבקים אחד לשני ע"י ביצה וכד'- אבד מהם תואר לחם וברכתם מזונות.

⁶⁹⁹ **לחם שפיררו ואז גיבל הפירורים ובישלם (מ"ב, נט'):** אע"פ שהוא בושל ויש בו עכשיו כזית מגיבול כל הפירורים- כתבו הרבה אחרונים להחשיבו כדבר שבושל וברכתו מזונות לעולם (אפילו אוכל הרבה), כיוון שאין בו כזית, ותואר פת בטל כשבישלו, ואע"פ עכשיו הוא גדול מכזית אין זה כחתיכה בפ"ע.

⁷⁰⁰ **חביצ"א=** פירורי לחם שנדבקין יחד ע"י משהו שמדבק אותם. לענין מה מברכים עליהם אנו בוחנים שני קריטריונים: 1. מה גודל החתיכות (אם יש כזית- המוציא) 2. האם יש תואר=מראה של לחם (ואז גם כזית) וחילקם ר' יונה לשלושה חילוקים:

- א. **אם בישלו את פירורי הלחם-** בודקים רק את הגודל: אם יש בהם כזית ברכתם המוציא, אבל אם אין בהם כזית- כיוון שבושלו- יצא מהם תואר לחם וברכתם מזונות.
- ב. **אם לא בישלו אבל הודבקו ע"י דבש או נוזל אחר-** בודקים את 2 הקריטריונים: אם יש בפרוסות כזית- ברכתם המוציא תמיד, כי ניכר ה"לחם שבהם", אבל אם אין בהם כזית- תלוי בקריטריון "מראה הלחם": אם נראים כלחם- ברכת המוציא וברכה מ"ז, אבל אם לא נראים כלחם, כיוון שהם גם פחות מכזית- ברכתם מזונות.

סעיף יא' - פירורי לחם שנותנים במים וברכתם:

שו"ע - י"ש מי שאומר דפירורין שנותנין במים והמים מתלבנים מחמת הפירורין, אזיל ליה תוריתא (פירוש כאילו אמר תואריתא כלומר תואר הלחם) דנהמא ואין מברך עליה אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש⁷⁰².

סעיף יב' - שריית פת ביין:

שו"ע - י"ש מי שאומר שפת השרוי ביין (אדום⁷⁰³) אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש⁷⁰⁴, ונראה שאין דבריו אמורים אלא בפירורין או בפרוסות, שאין בכל אחת כזית".

סעיף יג' - דבר שבליטתו עבה ואח"כ טיגנו או בישלו⁷⁰⁵:

ג. פירורי לחם שלא בושלו ולא הודבקו: לא בודקים לא את הגודל ולא את המראה, כיוון שמעולם לא יצא מהם שם לחם. לכן, פרורים שלא בושלו ולא הודבקו אלא פשוט נשאר פירורין דקים דקים, אפילו אם אין בהם כזית- ברכתם המוציא כי לא יצאו משם לחם שהיה עליהם, שהרי לא בושלו ולא הדביקו אותם וכד'.

השו"ע הביא את שלושת החלוקות הללו בדבריו ופסקם להלכה.

דוגמאות מעשיות לסעיף זה:⁷⁰¹

א. **עוגת "מצה" עם שוקולד**- מדובר בלחם(מצה) שפורר אותו לחתיכות הקטנות מכזית(ואם לא- ודאי ברכתו המוציא), ולא בישל אותו אלא גיבל אותו בשוקולד. לכן- כל שיש עליו צורת פת(מצה)- ברכתו "המוציא". ברוב המקרים ניכר שזה מצות ולכן ברכתו "המוציא".

ב. **"קניידלאך"**- העשוי מקמח מצה/קמח פירורי לחם שחזר וגיבלם יחד ואז בישלם. יש להם דין פירורי לחם שבושלו- וכיוון שאין בהם כזית- ברכתם "מזונות". (ברגע זה איבד שם פת אז זה נמוך מפה"ב כך שאפילו אוכל המון וקובע עליהם סעודה- מברך רק מזונות ומעין שלוש.

ג. **"מצה קאפה"**- מי שמפורר מצה לחתיכות קטנות ומניח אותה בתוך כוס קפה- מה מברך?

כיוון שלא מדובר בכלי ראשון אז אין כאן בישול, אין כאן גיבול של החתיכות אלא רק חתיכות ששורה אותם במשקה. **בסע' יא** מדובר שאפשר להוציא שם פת ע"י שריה בתוך מים זמן כזה שהמים נצבעים, אבל בשאר משקים זה לא מועיל("זאת הברכה", עמ' 27 למטה), ולכן יש לדון בזה כמו כל חתיכות של פת או מצה- שמברך על כך "המוציא".

פירורי לחם ששרה במים- השו"ע הביא את שיטת התוס' בברכות לז: וכן שיטת המרדכי- שפירורי לחם ששורה אותם במים, והמים מתלבנים- נחשב שאיבדו את "תואר הפת" ולכן כבר א מברכים עליהם "המוציא" וברכהמ"ז.

וכך היה נוהג רבינו דוד ממיץ(מובא בב"י) לשרות במים פרורי לחם כל הלילה ובבוקר היה אוכלם במהירות בלי לברך, כדי שיוכל ללכת ולהגיד שיעור במהירות ולא יתעכב, אך מצד שני כן יאכל משהו שיתחזק כוחו.

יוש לשים לב- שדווקא אם יש בפירורים הללו פחות מכזית- אז בודקים אם יש תואר לחם(וע"י שהריה במים שהתלבנו הלך תואר לחם זה), אבל אם יש בהם כזית- ברכתם "המוציא" אע"פ שאין תואר לחם, כי כשיש כזית- ברכתו המוציא בלי קשר לתואר הלחם(כמו בבישול- שהלך תואר הלחם, אבל אם גודלם גדול מכזית- יש לברך "המוציא").

דווקא אדום(מ"ב, סד')- דווקא אם שרה את הפת ביין אדום ונעשתה סמוקה אז אבד תואר לחם ממנה. אבל אם זה היה ביין לבן- לא אבד ממנה ואר לחם ע"י שספגה יין, אא"כ היין עצמו שינה את צבע בגלל הלחם ואז זה דומה לסעיף הקודם של לחם שנשרה במים שאיבד תואר פת רק במקום שהמים נצבעו בצבע בשל הלחם.

⁷⁰⁴ כי השריה ביין עושה את הפת סמוקה, ונעשית דומה לפת הבאה בכיטנין. אך אם היא בגודל כזית- לא סר ממנה תואר הפת שבה ולכן ברכתה תהיה "המוציא".

הקדמה וסיכום לסעיף:⁷⁰⁵

שו"ע - "אפילו דבר שבלילתו (פירוש לישת הקמח במים) עבה⁷⁰⁶, אם בשלה או טגנה⁷⁰⁷ אין מברך עליה המוציא, אפילו שיש עליה תוריתא דנהמא ואפילו נתחייבה בחלה⁷⁰⁸, דברכת המוציא אינו הולך אלא אחר שעת אפייה⁷⁰⁹;

עד לסעיף זה עסק הסימן בבצקים שונים שאפה אותם- מה דינם וברכתם. בצקים אלו קרובים לפת מכיוון שהם נאפו כמו פת שהיא בצק שנאפה אלא שבכל מיני מצבים דנו האם עדיין שם פת עליהם או שמא כבר לא מכיוון שהם בושלו/טוגנו או כי הבצק הוא נילוש עם מי פירות וכד'.

בסעיף זה באים אנו לדון בבצק שכלל לא נאפה- האם הוא דומה לפת או לא. כאן יש מחלוקת יסודית בראשונים בדין בצק כזה- האם אני "מכניס" אותו למשפחת ה"פת" כי סו"ס זה בצק כמו של פת או שאני מתייחס למה שעשו עם הבצק הזה, וכל שבשלו אותו או טיגנו בשמן עמוק- בכלל אינו נחשב לפת.

השו"ע מביא את שתי השיטות, הרמ"א כותב להקל כראשונה שדין בצק כזה אינו כפת בכלל, והשו"ע כתב שיר"ש יחוש לשתי השיטות ויאכל מאכל כזה בתוך סעודת פת.

לאחר מכן מביא הרמ"א שכל הדיון הזה הוא בכלל על בצקים כאלו שדומים קצת לפת, כגון שיש בהם כזית, ויש להם מראה של לחם, אבל בצקים כאלו שאין לה תואר לחם כמו איטריות, פסטות למיניהם, קוסקוס, פתיתים וכד'- הם בכלל לא שייכים לדיון בוודאי אין להם ספק שם פת וברכתם תמיד "מזונות" ומעין שלוש- אפילו קובע עליהם סעודה.

לעומת זאת מביא הרמ"א- שפשטיות וכיסנים המלאים בבשר(קרעפל"ך) וכד'- הם כן נחשבים לבעלי תואר פת והם גם כלולים באותו דיון שהזכרנו לעיל האם נחשבים לפת או לא.

הרמ"א כתב שמאכלים כאלו כמו פשטידה וקרעפלך- נכללים בדיון הנ"ל ולכן, משום הספק, יש לאוכלם בתוך סעודת עם פת. ואז מצוין הרמ"א- שאם הבצק שלהם נילוש עם מי פירות וכד'- דינם כדין פה"ב (שברכתה לכתח' מזונות אא"כ קובע עליה סעודה). **כאן יש מחלוקת גדולה בין הרמ"א לט"ז**- האם דבר שממולא בבשר/ דג וכד' נחשב בפני עצמו כפה"ב או לא: לפי הרמ"א- נכון שבצק ממולא נחשב לפה"ב אבל דווקא במילוי של דברי מתיקה, כי על דבים כאלו אין דרך לשבת ולקבוע סעודה, אבל על דבר הממולא בבשר וכד'- כן קובעים סעודה ולכן לא נחשב לפה"ב. **לעומתו- הט"ז סובר שאין לחלק**- ובין אם מולא הבצק במיני מתיקה ובין אם מולא בבשר וכד'- חשיב פה"ב וברכו מזונות לכתח' אא"כ קובע עליהם סעודה.

⁷⁰⁶ היינו בצק כמו של לחם.

⁷⁰⁷ **סופגניה וספינג'**: לענ"ד דוגמת הדבר הוא סופגניה, ספינג' וכד'- שהם בצק (בלילה עבה) שמטגנים אותם מיד ללא כל אפיה לפני כן.

⁷⁰⁸ **אפילו נתחייבה בחלה(מ"ב, עב')**- לשיטה זו יש לחלק בין החיוב בחלה לחיוב בברכהמ"ז לפת: חלה תלויה בשעת הלישה וכיוון שזה בצק- חייב הוא בחלה. אבל לענין חיוב ברכת "המוציא" וברכהמ"ז- הולכים אחר סופו- אם נאפה- דינו כפת וכך ברכתו, אך אם לא נאפה מעולם אלא רק בושל או טוגן וכד'- אלא היה עליו שם פת ואע"פ שנתחייב בחלה- מ"מ "המוציא" אינו מברך.

⁷⁰⁹ **דבר שבלילתו עבה שבישלו או טיגנו**: י"א זה(ר"ש, ר"ש רמב"ם ועוד) סובר שבצק גמור כמו של פת שבישל אותו טיגן

אותו(בשמן עמוק ולא במעט שמן כדי שלא ישרף)- איבד שם פת ולכן ברכתו מזונות ומעין שלוש. **ואפילו אם אוכל ממנו הרבה- לעולם ברכתו מזונות** כי איבד שם פת ע"י הטיגון והבישול.

דין זה נכון גם אם יש בבצק זה יותר מגודל של "כזית"(כגון סופגניה)- ולכא' זה סותר את ה"חביצ"א" של סעיף י'- שם ראינו שלחם שבישלו- אם הוא גדול מכזית ברכתו "המוציא" ואיך כאן אפילו אם יש בו יותר מ"כזית" ברכתו מזונות? ואיך אפילו אם קובע עליו סעודה ואוכל ממנו הרבה ברכתו רק מזונות?

התשובה לדבר(מ"ב, סט')- בסעיף י' מדובר בפת ממש, דהיינו בצק שנאפה ונהיה לפת ואז מבשלים אותו. לענין זה- הבישול מוציא ממנו תואר פת שהיה לו אא"כ יש בו כזית ויותר ואז נשאר עליו שם לחם וברכתו "המוציא".

אבל כאן מדובר בבצק שמעולם לא נאפה להיות פת, אלא מיד בישלו אותו או שמיד טיגנו אותו בשמן עמוק- ולכן כל שבשלו אותו טיגנו אותו אין לו שם פת ומעולם לא היה עליו תואר פת ולכן ברכתו מזונות לעולם.

ויש חולקין⁷¹⁰ ואומרים דכל שתחילת העיסה עבה, אפילו ריככה אח"כ במים ועשאה סופגין (פירוש עיסה שלשה ועשאה כמין ספוג) ובשלה במים או טגנה בשמן, מברך עליהם המוציא (ונהגו להקל), וירא שמים יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחלה^{711,712}.

רמ"א -⁷¹³ "וכל זה לא מיירי אלא בדאית ב"י לאחר אפיה תואר לחם⁷¹⁴ (לשון הטור והפוסקים), אבל אי לית ביה תואר לחם כגון לאקשי"ן⁷¹⁵ שקורין ורומזלי"ך, לכ"ע אין מברכין עליהם המוציא ולא ג' ברכות, דלא מיקרי לחם;

ולא דמי לפה"ב שם אם קובע סעודה מברך "המוציא" - כי היא כן פת, אלא שבשיעור מועט הקלו בדין שלה כי אין דרך לאכול כך פת, אבל בשיעור גדול של קביעת סעודה - כן מקבלת את שם הפת שבה. אבל כאן מדובר בדבר שמעולם לא היה עליו שם פת ולכן גם אם אוכל ממנו הרבה-אין זה פת ולא צריך לברך "המוציא" או ברכהמ"ז.

⁷¹⁰ **שיטת החולקים (ר"ת)** - הם סוברים שהולכים אחר ההתחלה, וכיוון שבליילתו היתה עבה כפת- כשם שמתחייב אז בחלה, כך מתחייב אז ב"הוציא" וברכהמ"ז.

⁷¹¹ **פסיקת ההלכה בדבר שבליילתו עבה כבצק ואז בשלו/טיגנו:** ראינו שבשו"ע הביא בסתם להקל שהולכים אחר זמן האפיה, ואילו לאחר מכן הביא את השיטה המחמירה "כיש חולקין" - שתמיד יש לברך בבליילה עבה "המוציא" כי הולכים אחר עשיית הבצק שהיא דומה לפת.

הרמ"א כתב - "ונהגו להקל" = כשיטה הראשונה, שהולכים אחר זמן האפיה, ובשו"ע כתב- שירא שמים יצא ידי שתי השיטות ולא יאכל מאכל כזה אלא בתוך סעודה עם פת.

⁷¹² **דבר שבליילתו עבה- ואחרי כן בשלו או טיגנו- האם הולכים אחר הזמן שעשו את העיסה וברכתו המוציא או אחר האפיה**

שאז הוא בושל עם מים ושמן וברכתו מזונות:

המקרה הרגיל של פה"ב הוא שבזמן הלישה הבצק נילוש עם מי פירות וכד'. השאלה היא מה דין בצק שלא לש אותו עם מי פירות אלא כבצק של לחם רגיל, אבל לאחר מכן הוא אפה או טיגן אותם עם מים ושמן- האם זה מוציא מגדר פת לפה"ב או שהולכים אחר הלישה והוא פת גמור:

- **ר"ת, ועוד-** הולכים אחר ה"גלגול" = שעת הלישה, וכיוון שזו בליילה עבה של קמח ומים בלבד- דינה כמו פת. **והביא ראה ממנחות עה-** היה מי שמקריב מנחה בירושלים, בביהמ"ק- אמר שהחיינו ומברך המוציא, וזה כולל את כל המנחות- גם מנחת מחבת ומרחשת שמטוגנות בשמן.
- **רבינו שמשון, רא"ש, רמב"ם-** שאמנם לענין חיוב ב"חלה" הולכים אחר הגלגול= תחילת הלישה, אבל לעיין ברכת "המוציא" אין הדין כן. ולכן בצק של בליילה עבה שאחרי כן טיגנו ועשה מנו סופגני וכד'- "נהגו העולם שלא לברך המוציא וכיו"ב, אע"פ שעושין תחילת עיסתן עבה.

בית יוסף- "יר"ש יצא ידי שניהם ולא יאכלם אלא בתוך הסעודה". **ובשו"ע הביא 2 השיטות וכתב ג"כ שירא שמים יצא ידי שניהם כנ"ל.**

⁷¹³ **מה אומר כאן הרמ"א?-ע'** בהערה הראשונה על הסעיף שם הכל מבואר ומובן בהרחבה. עד לסעיף זה עסק הסימן בבצקים שונים שאפה אותם- מה דינם וברכתם. בצקים אלו קרובים לפת מכיוון שהם נאפו כמו פת שהיא בצק שנאפה אלא שבכל מיני מצבים דנו האם עדיין שם פת עליהם או שמא כבר לא מכיוון שהם בושלו/טוגנו או כי הבצק הוא נילוש עם מי פירות וכד'. בסעיף זה באים אנו לדון בבצק שכלל לא נאפה- האם הוא דומה לפת או לא. כאן יש מחלוקת יסודית בראשונים בדין בצק כזה- האם אני "מכניס" אותו למשפחת ה"פת" כי סו"ס זה בצק כמו של פת או שאני מתייחס למה שעשו עם הבצק הזה, וכל שבישלו אותו או טיגנו בשמן עמוק- בכלל אינו נחשב לפת.

השו"ע מביא את שתי השיטות, הרמ"א כותב להקל כראשונה שדין בצק כזה אינו כפת בכלל, והשו"ע כתב שיר"ש יחוש לשתי השיטות ויאכל מאכל כזה בתוך סעודת פת.

לאחר מכן מביא הרמ"א שכל הדין הזה הוא בכלל על בצקים כאלו שדומים קצת לפת, כגון שיש בהם כזית, ויש להם מראה של לחם, אבל בצקים כאלו שאין לה תואר לחם כמו איטריות, פבטות למיניהם, קוסקוס, פתיתים וכד'- הם בכלל לא שורים לדיון ובוודאי אין להם ספק שם פת וברכתם תמיד "מזונות" ומעין שלוש- פילו קובע עליהם סעודה.

אבל פשטידי"א וקרעפלייך מקרי תואר לחם (מרדכי פרק כל שעה) ואין לאכלם אלא אם כן בירך על שאר הפת תחלה⁷¹⁶. וכל זה לא מיירי אלא בעיסה שאין בה שמן ודבש וכיוצא בו, אלא שמטוגן בהן, אבל אם נילוש בהן כבר נתבאר דינו אצל פת הבאה בכיסנין⁷¹⁷.

סעיף יד' - דין חלוט ודבר שבלילתו רכה:

שו"ע - "חלוט (פירוש כמין פת חולטין אותו ברותחין) שאח"כ אפאו בתנור, פת גמור הוא ומברך עליו המוציא".
רמ"א - "וכן דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה, דינו כפת ומברך עליו המוציא ושלש ברכות; וכן אם אפאו באלפס בלא משקה (תוס' והרא"ש והר"ן פרק כל שעה ורמב"ם פ"ו מהל' חלה ושאלתות וטור), ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרוף העיסה לא מיקרי משקה (הגהות מיימוני פ"ג מהל' ברכות); אבל דבר שבלילתו רכה וטגנו במשקה, לכולי עלמא לאו לחם הוא (תוספות והרא"ש והר"ן ור"י פרק כיצד מברכין)".

סעיף טו' - טרוקנין וטריטא:

לעומת זאת מביא הרמ"א - שפשטיות וכיסנים המלאים בבשר (קרעפל"ך) וכד' - הם כן נחשבים לבעלי תואר פת והם גם כלולים באותו דיון שהזכרנו לעיל האם נחשבים לפת או לא.
 הרמ"א כתב שמאכלים כאלו כמו פשטידה וקרעפלך - נכללים בדיון הנ"ל ולכן, משום הספק, יש לאוכלם בתוך סעודת עם פת. ואז מצוין הרמ"א - שאם הבצק שלהם נילוש עם מי פירות וכד' - דינם כדן פה"ב (שברכתה לכתח' מזונות אא"כ קובע עליה סעודה).
כאן יש מחלוקת גדולה בין הרמ"א לט"ז - האם דבר שממולא בבשר/ דג וכד' נחשב בפני עצמו כפה"ב או לא: לפי הרמ"א - נכון שבצק ממולא נחשב לפה"ב אבל דווקא במילוי של דברי מתיקה, כי על דברים כאלו אין דרך לשבת ולקבוע סעודה, אבל על דבר הממולא בבשר וכד' - כן קובעים סעודה ולכן לא נחשב לפה"ב. **לעומתו - הט"ז סובר שאין לחלק** - ובין אם מולא הבצק במיני מתיקה ובין אם מולא בבשר וכד' - חשיב פה"ב וברכו מזונות לכתח' אא"כ קובע עליהם סעודה.
⁷¹⁴ **הסבר:** הרמ"א **כותב** שמה שאמרנו לחוש לשיטה שמי שמבשל או מטגן בצק של בלילה עבה - שאולי נחשב לפת, זה דווקא אם יש בו כזית, אבל אם למשל מדובר בחתיכות הקטנות מכזית - אז ודאי אינו מברך המוציא - **כי לא גרע מסעיף י'** שם ראינו שלחם שבישלו או טיגנו - אין מברכים עליו "המוציא" אא"כ יש בו כזית, מכיוון שהבישול הוציא ממנו תואר פת ורק אם יש בו כזית יש עוד לחוש להיתו פת.

צריך גם תואר לחם: הרמ"א **הוסיף וחדש כאן** - שאע"פ שבלחם שבושל ויצא ממנו תואר לחם - אם יש בו כזית ומעלה מברכים עליו המוציא (סע' י') - **כאן מכיוון שלעולם לא היה עלי שם לחם** - לא מססיק שיהיה בו גודל כזית, אלא צריך גם שבנוסף לגודל כזית יהיה לו גם מראה או תואר לחם - אחרת לא יברכו עליו "המוציא".

⁷¹⁵ אטריות וכד'.

⁷¹⁶ **האוכל קרעפלך/פשטידה - מה מברך?** הרמ"א אמר שזו דוגמא טובה לבלילה עבה שבה ראינו שיש מחלוקת מה הדין אם בישל או טיגן אותה מיד - לגביה כתב **השו"ע** שיר"ש ייצא ידי שתי השיטות ויאכלה רק עם פת. וזה מה שכתב כאן הרמ"א לברך על פת תחילה (ומי שאינו רוצה להחמיר כיר"ש - יש לו על מי לסמוך). אבל אם מדובר בפשטידה או קרעפלך שנאפה בתנור - ודאי שדינם כפת - וברכת המוציא ככל פת, אא"כ נכניסו לגדר פה"ב (ואז תהיה ברכתו מזונות) וזה יהיה אם למשל הבצק שלו נילוש עם מי פירות, או לפי שיטת הט"ז - שכל דבר ממולא, גם בבשר, נחשב לפה"ב - ואז תמיד יש לברך ע פשטידה וכל דבר ממולא - מזונות.

⁷¹⁷ **האם בצק הממולא בבשר וכד' נחשב לפה"ב:** זוהי **מחלוקת גדולה בין הרמ"א לט"ז** - האם דבר שממולא בבשר/ דג וכד' נחשב בפני עצמו כפה"ב או לא: לפי הרמ"א - נכון שבצק ממולא נחשב לפה"ב אבל דווקא במילוי של דברי מתיקה, כי על דברים כאלו אין דרך לשבת ולקבוע סעודה, אבל על דבר הממולא בבשר וכד' - כן קובעים סעודה ולכן לא נחשב לפה"ב. **לעומתו - הט"ז**

סובר שאין לחלק - ובין אם מולא הבצק במיני מתיקה ובין אם מולא בבשר וכד' - חשיב פה"ב וברכו מזונות לכתח' אא"כ קובע עליהם סעודה

שו"ע- "טרוקנין⁷¹⁸ דהיינו שעושין גומא בכירה ונותנים בה קמח ומים מעורבין בה ונאפה שם, מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם קבע סעודתו עליו, מברך המוציא ובהמ"ז; אבל טריתא, דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותה ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה, אין עליו תורת לחם כלל⁷¹⁹ ואין מברכים עליו אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואפי' קבע סעודתו עליו".

סעיף טז'- נהמא דהנדקא:

שו"ע- "נהמא דהנדקא, והוא לחם⁷²⁰ שאופין בשפוד ומושחין אותו בשמן או במי ביצים, וכן לחם העשוי לכותח שאין אופין אותו בתנור אלא בחמה, מברך עליו בורא מיני מזונות".

סעיף יז'- פשיטדה ממולאת במאכל:

שו"ע- "פשיטד"א הנאפית בתנור בבשר או בדגים או בגבינה, מברך עליה המוציא ובהמ"ז⁷²¹.
רמ"א- "ודוקא שאפאו בתנור בלא משקה, אבל אם אפאו במחבת במשקה, אין לברך עליו ואין לאכול רק תוך הסעודה, כמו שנתבאר⁷²² (דעת עצמו)⁷²³."

טרוקנין וטירתא- מביאה אותם הגמ' בברכות לז':

⁷¹⁹ כיוון שהוא נשפך כנוזל במחבת- אין לו תורת פת כלל ולכן ברכתו מזונות תמיד.

⁷²⁰ **כתב המג"א** שאין הכוונה כאן ללחם ממש, כי לחם שאפאו אפילו בשיפוד- מברך עליו "המוציא" שהרי הוא לחם. **אלא מדובר בבצק.**

⁷²¹ **פשיטדה המלאה בבשר/דגים וכד'- כתב השו"ע** שברכתה המוציא, **וטעמו-** שאינו דומה לפה"ב כי שם זה בצק הממולא במיני פירות וכד'- שכן זה בא בסוף הסעודה לקינוח, אבל כאן מדובר במאכל מרכזי בסעודה ולכן ברכתו המוציא.
ונלע"ד- שאמנם לא נכנסים לגדר פה"ב משום בצק הממולא, אבל בגלל הגדרים השונים של פה"ב כגון שהבצק נילוש במי פירות רבים (וכמו שמביא הרמ"א בסוס" יג') או למשל שהבצק נעשה מאוד דק ופריך- גם נחשב לפה"ב וכן מברכים מזונות א"כ קובע עליהם סעודה.

לפי זה- "סיגרים" ודברים המטוגנים שממלאים אותם בבשר, תפוז"א וכד'- אם הם מאוד פריכים ודקים הם בכלל פה"ב וברכתם מזונות, אם לא קובע עליהם סעודה ואפילו אם הם מלאים בבשר, כי סו"ס הבצק עצמו נחשב כפה"ב בשל דקותו ופריכותו וכדלעיל בסע' ז' שזו אחת מהדרכים שנחשב לפה"ב. וה"ה שהבצק נעשה עם המון שמן שבוודאי טעמו מורגש ויש להגדירו כנילוש. ואולי אפשר להרחיק לכת ולומר- שמאפים ממולאים כמו "סיגרים" וכד'- הם המקרה הכמעט יחיד לפה"ב קלאסית שמכילה את שלושת ההסברים של פה"ב- נילוש בתבלין, שמן וכד', ממולא במאכל(לט"ז שמאכל שאינו מתוק חשיב ממולא) וגם פריך ודק- שכן כך הוא הבצק הזה.

אבל יותר מכך יש לומר- שברוב המקרים עושים את המאכלים האלה בשמן עמוק וממילא זה כל לא נכנס לגדר פה"ב אלא לחביצ"א וכד' שכל שאין גודל כזית ברכתו מזונות.

⁷²² דהיינו- אם לקח את הפשיטדה הזאת שהיא בצק ולא אפה אותה אלא בישל אותה- דינה כמו שהתבאר בסע' יג'- שיש מחלוקת אם נחשב לפת או לא(תלוי בשאלה אם הולכים אחר הבצק או אחר מה שעשו בו) ושם כתבו שיר"ש יחמיר ולא יאכל אותה לבד, וכך כותב גם כאן הרמ"א.

⁷²³

סיכום דיני ברכות על דברים העשויים מ"בצק": יש לנו כמה סוגי "בצקים" שלכל אחד מהם דין שונה:

1. **בצק רגיל שנאפה להיות לחם-** ברכתו "המוציא" וברכהמ"ז. בתוכו יש את האפשרות שעשו בו מעשה שהוציא ממנו את "תואר הלחם" והוא שזה נעשה פירורין+נשתנה ממנו שם ה"פת". למשל- אם בשלו אותה- אין לו עוד תואר פת ואז תלוי אם יש בו כזית ואז עדיין ברכתו "המוציא" או שאין בו כזית- ואז ברכתו מזונות מכיוון שגם תואר פת אין לו. או אם לקחו

סימן קס"א - דין שמש הסעודה:**סעיף א' - נתינה לשמש מאכל קודם שאוכל בעצמו:**

שו"ע - "כל דבר שמביאין לפני האדם שיש לו ריח והאדם תאב לו, צריך ליתן ממנו לשמש מיד; ומדת חסידות הוא ליתן לו מיד מכל מין ומין, ולא יתן לו כל זמן שהכוס בידו או ביד בעייה (ודוקא לשמש, אבל לאחר שבסעודה מותר ליתן בכי האי גונא⁷²⁴) (הר"י ס"פ אלו דברים); ואסור ליתן לו פרוסת פת, אא"כ יודע בו שנטל ידיו⁷²⁵".

סעיף ב' - נתינת מאכל למי שאינו יודע אם יברך עליו:

שו"ע - "לא יתן לאכול אלא למי שידע בו שיברך"
רמ"א - "ויש מקילין⁷²⁶ אם נותן לעני בתורת צדקה⁷²⁷ (הר"י ס"פ אלו דברים)".

את הפירושים והדביקו אותם יחד ע"י דבש וכד' - על כזית ודאי מברך המוציא ועל פחות מכך - תלוי אם יש לו מראה של פת/תואר לחם או לא (סעיף י').

במקרה שיצא ממנו "תואר הפת" - דרגתו נמוכה מפה"ב ואפילו אם קובע עליו סעודה - מברך רק מזונות ומעין שלוש.

2. **בצק שמעולם לא נאפה להיות לחם אלא בושל או טוגן בשמן עמוק (סע' יג')** - מחלוקת האם הולכים אחר זמן האפיה או זמן הלישה - השו"ע הביא בסתם שהולכים אחר זמן האפיה, ולכן בצק כמו סופגניה שמיד בושלה - אין ולא היה לה מעולם תואר פת - וברכתה תמיד "מזונות" ואפילו קובע עליה סעודה, כי אינה דומה לפה"ב שיש לה שם פת. **יש דעה החולקת** שהביאה השו"ע כיש חולקין - שהולכים אחר הלישה ואם הבלילה היא עבה - שיש בצק - דינה כפת ולכן אפילו אם טיגנה או בישלה - לא מהני וחשוב כלחם.

3. **פת הבאה בכיסוני (ו' ז')** - בצק שנאפה כפת אבל מכיוון שנילוש או ממולא בדברים אחרים - אין דינו כפת גמורה אלא

השאלה היא כמה אוכל ממנה. אם אוכל אכילת עראי - מברך מזונות, ועל אכילת קבע - נעשית כמו פת וברכתה "המוציא".

4. **בלילה רכה** - שהיא קמח עם מים אך שאינו נעשה מעולם לבצק (סע' ח', סע' טו').

⁷²⁴ כל אלו הם מקרים שבהם לא יתן לשמש כשיש יין בידיו של מישהו שמא ישפך הין כשרואים שנותנים לשמש, או משום הקפדת בעהב או כי השמש יתרכז ב"לקבל" וכד'.

⁷²⁵ **לא יאכל עד שיתן לשמש** - הדינים הללו מובאים מפורשות בגמ' **בכתובות סא' ובחולין קז'**. ובגמ' שם מובא ששני חסידים היו, ואחד הקדים ונתן לשמש והשני השתהה ונתן לשמש רק אחרי שהוא עצמו אכל - לראשון נתגלה אליהו הנביא ולשני לא התגלה אליהו הנביא.

⁷²⁶ **ר' יונה** - מי שמתכוין לעשות מצוה כשנותן המאכל - אינו צריך בדווקא שהמקבל יברך.

⁷²⁷ **נתינת מאכל למי שלא בטוח שיברך (מ"ב, יא')**: אם ידוע בוודאות שמי שיקבל לא יברך - אין לתת לו בכל מצב אפילו צדקה. כל הדין הוא במקרה שלא יודע אם יברך אלא רק חושש שלא יברך, ולשיטה המקילה - יש לתת לו אפילו שיש חשש שלא יברך - כי לא מפקעין מצוות צדקה בשביל חשש שלא יברך.

והגרשז"א כתב בשו"ת "מנחת שלמה", חלק א', סימן לה' שיש להתיר לתת מאכל לגביר שאינו שומר תו"מ והוא אורח חשוב ואם לא ניתן לו הוא יפגע וגם אם נבקש ממנו לברך תהיה בכך פגיעה:

"בהא דצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוין מעשיו לשם שמים, חושבני, במי שבא אליו אורח חשוב, אשר אינו שומר תורה ומצוה, אבל עדיין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה וכדומה, ואם הבעה"ב לא יתנהג אתו בנימוס המקובל לכבד אותו במידי דמיכל ומשתי, בגלל זה שמצד הדין אסור ליתן לאכול אלא למי שידע שנטל ידיו ומברך (כמבואר בשו"ע או"ח ס"י קס"ט סע' ב'), וכמו כן אם אפילו בצורה מכובדת יבקש ממנו ליטול ידים ולברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו, וזה גם ירגיז אותו מאד, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק חו"ש ביותר מהתורה, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה, דבכה"ג חושבני, שנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתי, ולא לחשוש כלל לאיסור של לפני עור לא תתן מכשול, משום דאף שאין אומרים לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבה, ואסור ודאי להפריש תרו"מ בשבת כדי להציל בכך אחרים מאיסור חמור של טבל,

סעיף ג' - הברכות שמברך השמש על דברים שמגיעים לו:

שו"ע- "השמש מברך בורא פרי הגפן על (כל) כוס וכוס שיתנו לו, לפי שהוא כנמלך⁷²⁸, וברכה אחרונה אינו מברך אלא לבסוף; ואינו צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה אם יש אדם חשוב בסעודה, שיודע שיתנו לו כל צרכו מפת; ואם אין אדם חשוב בסעודה, צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה, כמו על היין".

רמ"א- "שנים שהיו אוכלין ביחד, השמש אוכל עמהם בלא נטילת רשות, כדי שיצטרפו לזמון וע"ל סי' ק"ע".

סימן קע' - דברי מוסר שינהג אדם בסעודה:**סעיף א' - אין משיחין בסעודה והיוצא לשירותים באמצע סעודה:**

שו"ע- "אין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לו⁷²⁹; ואפי' מי שנתעטש (פי' שטארנודאר"י בלע"ז) בסעודה, אסור לומר לו: אסותא⁷³⁰; היו מסובין בסעודה ויצא אחד להטיל מים, נוטל ידו אחת שפשף בה; ואינו נוטל אלא בפני כולם, שלא יחשדוהו שלא נטל; **הגה:** ואם לא שפשף אינו נוטל כלל, אם לא נגע במקום טנופת, אבל אם עשה צרכיו, ודאי צריך נטילה (הגהות אשירי פ"ב דברכות). וה"מ לשתות, אבל לאכול נוטל אפילו בחוץ, דמידע ידעי דאנינא (פי' שמתטרפת ומתבלבלת דעתו) דעתיה ולא אכל בלא נטילה. ואם דבר עם חבירו והפליג, נוטל שתי ידיו כיון שהסיח דעתו".

רמ"א- "והא דבעינן נטילה לשתיה היינו בתוך הסעודה, דחיישינן שמא יאכל, אבל בלאו הכי אין צריך נטילה לשתיה (הר"י סי' פ' אלו דברים ורש"י פרק אמר להם הממונה)".

סעיף ב' - המתנת סועדים אחד לשני בסעודה:

שו"ע- "שנים ממתנינים זה את זה בקערה, שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות, חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתייה; אבל אם הם שלשה, אין השנים פוסקין בשביל האחד".

סעיף ג' - השארת מעט מאכל לשמש:

שו"ע- "משיירין פאה בקערה, כל אחד מהאוכלים, והוא מאכל השמש; אבל כשהשמש מערה מן האלפס לתוך הקערה אין דרך להניח באלפס כלום לצרכו".

סעיף ד' - אין מסתכלין בפני האוכל ובמנתו:

שו"ע- "אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו, שלא לביישו".

מ"מ בידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה יש כאן הצלה ממכשול גדול מאד ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן".

⁷²⁸ **מדוע מברך על כל כוס וכוס:** מכיוון שאינו יודע אם יתנו לו עוד צריך לברך כל פעם מחדש, אבל אם היה דעתו בשעת ברכה ראשונה על כל מה שיביאו לו- אין צריך לברך (מג"א ועוד).

⁷²⁹ **תענית ה':** אבל בין תבשיל לתבשיל מותר.

ומצוה לכל אדם ללמוד על שולחנו- שלא ייחשב כ"אוכל מזבחי מתים".

⁷³⁰ ירושלמי, ברכות, פרק "כיצד מברכין", ה"ו.

סעיף ה' - התנהגות האורח:

שו"ע- "הנכנס לבית, כל מה שיאמר לו בעל הבית יעשה".

סעיף ו' - לא יהא קפדן:

שו"ע- "לא יהא אדם קפדן (פ"י כעסן או רגזן) בסעודה".

סעיף ז' - לא יאכל בב"א פרוסה גדולה:

שו"ע- "לא יאכל אדם פרוסה כביצה, ואם אכל (הרי) זה גרגרן".

סעיף ח' - דרך שתיית הכוס:

שו"ע- "לא ישתה כוסו בבת אחת, ואם שתה ה"ז גרגרן; שנים, דרך ארץ; שלשה, הרי זה מגסי הרוח".
רמ"א- "מיהו כוס קטן מאוד, מותר לשתותו בבת אחת (ב"י); וכן גדול מאוד, בשלשה או ארבעה פעמים (ד"ע)".

סעיף ט' - אכילה נאותה:

שו"ע- "לא יאכל שום או בצל מראשו, אלא מעליו; ואם אכל, ה"ז רעבתן. הגה: ולא יאכל דרך רעבתנות, ולא יאחז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השניה (טור)".

סעיף י' - התנהגות נאותה באכילה:

שו"ע- "לא ישוך פרוסה ויניחנה על גבי השלחן".

סעיף יא' - שתית שתי כוסות בב"א:

שו"ע- "לא ישתה אדם שני כוסות בבת אחת בתוך סעודתו ויברך ברכת המזון, מפני שנראה כגרגרן".

סעיף יב' - נתינת כבוד למבוגר:

שו"ע- "שנים שיושבין על השלחן, הגדול פושט ידו תחלה; והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו, הרי זה גרגרן".

סעיף יג' - לא יכנס לביתו ויאמר תנו לי לאכול:

שו"ע- "הנכנס לבית לא יאמר: תנו לי לאכול, עד שיאמרו הם".

רמ"א- "לא יאמר אדם לחבירו: בא ואכול עמי מה שהאכלתני, דהוי כפורע לו חובו ונראה כאילו הלוח לו, ויש לחוש שיאכילוהו יותר ואית ביה משום רבית; אבל מותר לומר לו: בא ואכול עמי ואאכול עמך בפעם אחרת, ומותר לאכול עמו אח"כ אפי' בסעודה יותר גדולה (ד"ע לפי הטור)".

סעיף יד' - כיצד פורס פרוסה:

שו"ע- "לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה, אבל מקנח הקערה בפרוסה".

סעיף טו' - הנהגות בסעודה:

שו"ע- "לא ילקט פירורין ויניח על גבי השלחן, מפני שהוא ממחה (פ"י מטריד) דעתו של חבירו; ולא ישוך פרוסה ויתננה לפני חבירו או לתוך הקערה, לפי שאין דעת כל הבריות שוה".

סעיף טז' - שלא ישתה מכוס ויתן לחברו:

שו"ע- "לא ישתה מהכוס ויתן לחבירו, מפני שכנת נפשות".

סעיף יז' - הנהגות בסעודה:

שו"ע- "ולא ישתה כוס ויניחנו על השלחן, אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו".

סעיף יח' - הנהגות בסעודה:

שו"ע- "הנכנס לסעודה לא יקח חלקו ויתננו לשמש, שמא יארע דבר קלקול בסעודה, אלא יקחנו ויניחנו ואח"כ יתננו לו".

סעיף יט' - אורחים המתארחים:

שו"ע- "אורחים הנכנסין אצל בעל הבית אינם רשאים ליטול מלפניהם וליתן לבנו או לעבדו של בעל הבית, אא"כ נטלו רשות מבעל הבית".

סעיף כ' - עם מי ראוי להסב בסעודה:

שו"ע- "נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אא"כ יודעים מי מיסב עמהם, מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם לישב אצל עם הארץ בסעודה".

סעיף כא' - השמש בסעודה:

שו"ע- "השמש שהיה משמש על שנים, הרי זה אוכל עמהם אף על פי שלא נתנו לו רשות; היה משמש על שלשה, אינו אוכל עמהם אא"כ נתנו לו רשות".

סעיף כב' - סיום הסעודה והעברת כוס ששתה ממנה לחברו:

שו"ע- "אחר ששתית ונשאר יין בכוס לשתית חברך, קנח מקום נשיקת הפה משום מיאוס, ולא תשפוך משום בל תשחית אבל אחר שתיית מים שפוך מהם דרך שם".

רמ"א- "אחר כל אכילתך אכול מלח, ולאחר כל שתייתך שתה מים, וכמו שיתבאר לקמן סי' קע"ט. ונ"ל דוקא שלא היה מלח בפת או במאכלים שאכל, וכן שלא שתה משקה שיש בו מים, אבל בלאו הכי ליכא למיחש. וכן נוהגין שלא ליהרר באכילת מלח ושתיית מים אחר הסעודה, מטעם שנתבאר".

סימן קעא' - שלא לנהוג בזיון באוכלין:**סעיף א' - דברים האסורים משום ביזיון לאוכלים:**

שו"ע- "עושה אדם צרכיו בפת⁷³¹ והני מילי דלא ממאיס ביה, אבל מידי דממאיס ביה, לא; הילכך אין מניחין עליו בשר חי, ואין מעבירין עליו כוס מלא, ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת ימאס, ואין

⁷³¹ "עושה אדם צרכיו בפת" - בגמ' בביצה דף כא עמוד ב' - "הני סופלי לחיותא (גרעיני תמרים שהם מוקצה) היכי שדין להו ביום טוב? - אמר ליה: הואיל וחזו להסקה [ואז אינם מוקצה כי ש בהם שימוש]. - תינח ביבשתא, ברטיבתא מאי איכא למימר? אמר ליה: חזו להיסק גדול. - תינח ביום טוב, בשבת [שאסור להסיק] מאי איכא למימר? - מטלטלין להו אגב ריפתא [מטלטלין אגב הפת], כדשמואל. דאמר שמואל: עושה אדם כל צרכו בפת".

נוטלין הידים ביין בין חי בין מזוג אפילו נטילה שאינה צורך אכילה, ואין זורקין הפת משום בזיון אוכלים⁷³²; וכשם שאין זורקין את הפת, כך אין זורקין אוכלין הנמאסים ע"י זריקה; אבל מידי דלא ממאיס, כגון אגוזים ורימונים וחבושים, שרי⁷³³ 734.

סעיף ב' - על אלו קופות של מאכלים יכול לישב:

שו"ע - "לא ישב אדם על קופה מלאה תאנים וגרוגרות, אבל יושב הוא על עיגול של דבילה או על קופה מלאה קטניות⁷³⁵".

סעיף ג' - שימוש בפת במקום "כף":

שו"ע - "מותר לאכול דייסא (פי' החטה הנקלפת מבושלת) בפת במקום כף, והוא שיאכל הפת אח"כ⁷³⁶; והמדקדקים אוכלים בכל פעם שמכניסים לתוך פיהם מעט מן הפת עם הדייסא".
רמ"א - "והנשאר מן הפת אח"כ, אוכלים אותו (ב"י)".

סעיף ד' - מעשים שעושים באוכלי בשמחת חתונה:

שו"ע - "ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה, והוא שיקבלנו בכלי בפי הצנור; וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה, שאינם נמאסים; אבל לא בימות הגשמים, מפני שנמאסים; אבל לא גלוסקאות לעולם".

סעיף ה' - זריקת החטים לפני חתנים:

שו"ע - "הזורקים חטים לפני חתנים, צריך לזהר שלא יזרקו אלא במקום נקי וגם יכבדו אותו משם, כדי שלא ידרסו עליהם".

ו**כתבו הראשונים** - שכל זה דווקא בדברים שאינם נמאסים, אבל במידי דממאיס - אין עושה צרכיו בפת.

וכן **בגמ'** **בברכות דף נ' -** "תנו רבנן, ארבעה דברים נאמרו בפת: אין מניחין בשר חי על הפת, ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין זורקין את הפת, ואין סומכין את הקערה בפת".

⁷³² **זריקת הפת - גדר מיוחד (ב"י)** - לפת יש גדר מיוחד, שכל זריקה שלה אסורה, אפילו אם זה לא פוגם או ממאיס אותה, כגון שזורקה על שולחן נקי - גם דבר זה אסור משום שזה ביזיון לפת שהוא מאכל חשוב. (אבל בשאר אוכלים מותר לזרוק כל שזה לא ממאיס את המאכל).

⁷³³ **דברים האסורים משום ביזיון אוכלים:** כל דבר שאינו שימוש רגיל וגורם למאיסת המאכל אסור. **ואולם כתב במ"ב (ד')** - "אם הוא דבר שהוא צורך האדם ודרך העולם לעשות בהאכל צורך זה, גם כן שרי, ומטעם זה מזלפין הקרקע ביין וסכין הגוף ביין ושמן".
ובמג"א התיר בשעת הדחק - גם דבר שהוא צורך האדם, אפילו שאין דרך העולם לעשות כן.

⁷³⁴ **מאכלים המונחים על הרצפה (מ"ב, יא')** - יש להרימם ולא להניחם זרוקים על הארץ.
האכלת בע"ח במאכל אדם (שם): בגמ' בתענית אמר רב הונא - שמאכל אדם - אין מאכילין אותו מאכל לבהמה (וה"ה לעופות). אמנם באליה רבה מסתפק אם הלכה כרב הונא בזה. **ובמחצית השקל כתב** - שאם אין לו דבר אחר להאכיל כי אם מאכל אדם - לכ"ע מותר. ואפשר שע"פ זה נוהגין העולם התק להאכיל לעופות פת.

⁷³⁵ החילוק בין הדברים הוא - שעל דברים רכים אסור לישוב כי הם מתתעכים, אבל על דברים קשים יכול לישוב, כי לא ינזקו.
⁷³⁶ שהרי בסע' א' למדנו שעושה אדם כל צרכיו בפת כל שהיא לא נמאסת, וכיוון שאוכל את הפת - לא נחשבת למאוסה ולכן מותר הדבר.

סימן קעב' - מי שהכניס אוכלין ומשקין לפיו בלא ברכה:**סעיף א' - שכח והכניס משקין לפיו:**

שו"ע - "שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה, בולען⁷³⁷ ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה⁷³⁸".
רמ"א - "וי"א דמברך עליהם, וכן נראה עיקר⁷³⁹ (הרשב"א בשם הראב"ד והרא"ש פרק ג' שאכלו וכן דברי הרמב"ם פ"ח מהלי ברכות)⁷⁴⁰".

סעיף ב' - שכח והכניס אוכלין לפיו:

שו"ע - "שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו, יפלטנו ויברך עליו⁷⁴¹; ואם הוא דבר שנמאס, מסלקו לצד אחר ומברך".

⁷³⁷ **מדוע "בולען"** - כפי שיתבאר בגמ' שתובא בהמשך, משקה שהכניס לפיו קודם שבירך - הדין הוא שבולע אותו. השאלה היא - מדוע ואיך התיירו לו לבולעו? **והתשובה לכך היא (מ"ב, א') -** שכיון שאם יירק אותו הוא ימאס, וגם אינו יכול להוציא מילה בפיו גם אם ישים את המשקה בצד הפה - לכן אמרו שיבלע.
אם יכול - טוב לפלוט: כתב המג"א שאם יש לו הרבה משקה (שאינו דחוק על מה שהכניס לפיו) - עדיף שיפלוט מפיו, ולא יהנה בלא ברכה.

⁷³⁸ כיוון שכבר בלע אותם, הלכה הברכה. כמו אדם שסיים לאכול ואינו מברך.
⁷³⁹ **מי שהכניס משקה לפיו בלי לברך ונזכר ובלע - האם צריך לברך? הלכה למעשה:** השו"ע כתב שלא מברך, הרמ"א כתב כן לברך. והמשנ"ב (ה') כתב **שדעת רוב הפוסקים כשו"ע** - שאינו מברך אלא ברכה אחרונה (אם שתה כשיעור).
⁷⁴⁰ **מי ששכח והכניס משקין לפיו - מה יעשה והאם יברך (ב"י):** מקור הדין **במסכת ברכות דף נ"ו** - "אמר רב יהודה: שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה - מסלקן לצד אחד ומברך. תניא חדא: בולען; ותניא אידך: פולטן; ותניא אידך: מסלקן! - לא קשיא: הא דתניא בולען - במשקין, והא דתניא פולטן - במידי דלא ממאס, והא דתניא מסלקן - במידי דממאס".
העולה מהגמ' שמי שהכניס משקה לפיו ושכח לברך עליו - בולע אותו.

השאלה היא - האם מברך על מה שבלע או לא:

- **ר"ח** - אינו מברך עליהם כלל. מכיוון שכשהם בתוך פיו כבר אינם ראויים לשתית כל אדם, ולכן א"צ לברך עליהם, ואחרי שבלע כבר נדחה מהמצוה.
 - **רא"ש** - אחרי שבולע את המשקים - מברך, ואינו דומה למי שאכל ושכח ולא בירך - שאינו מברך, כי שם נזכר אחר שכבר אכל ואילו כאן נזכר בעוד המשקה בפי אז חשיב קצת עובר לעשייתו ויברך ברגע שיוכל (אחרי שבלע).
 - **רמב"ם** - לא ברורה שיטתו, שכן כתב - "משקין בולע ומברך עליהם בסוף". ויש לברר מה כוונתו שמברך עליהם בסוף? האם הכוונה לברכה ראשונה או ברכה אחרונה? **והב"י הוכיח ממספר מקומות** שנראה שהכוונה לברכה ראשונה, שאל"כ היה לו לכתוב "ואינו מברך אלא ברכה אחרונה", וכן - שאם כוונתו ברכה אחרונה - מאי קמ"ל? פשיט שמברך אחרי ששותה.
- להלכה - השו"ע פסק כר"ח** - כיוון שדבריו מפורשים וגם אפשר להסביר את הרמב"ם כמותו, וסו"ס יש כאן ספק דרבנן - אז נקל שלא יברך מי שבלע.
- אבל הרמ"א חלק שהלכה כרא"ש** שכן נראה שגם הרמב"ם הולך בשיטתו (כפי שהוכיח הב"י), ולכן הבולע צריך לברך אחרי שבלע.

⁷⁴¹ **יברך כשפיו ריק מכל דבר** - תמיד עדיף לברך כשפיו ריק משום "ימלא פי תהילתך".

סימן קעג' - דין מים אמצעיים:**סעיף א' - מים אמצעים - רשות או חובה:**

שו"ע - "מים אמצעים, רשות; וה"מ בין תבשיל לתבשיל, אבל בין תבשיל לגבינה, חובה (עיין בי"ד סי' פ"ט)".

סעיף ב' - שטיפת הידים בין בשר לדגים משום סכנתא:

שו"ע - "בין בשר לדגים, חובה ליטול משום דקשה לדבר אחר⁷⁴², וחמירא סכנתא מאיסורא (ועיין י"ד סי' קט"ז)".

סעיף ג' - כל דיני מים אחרונים נוהגים במים אמצעיים:

שו"ע - "כל הדברים הנוהגים באחרונים נוהגים באמצעים, בין להקל⁷⁴³ בין להחמיר, חוץ מהיסח הדעת שפוסל באמצעים⁷⁴⁴ מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכים שימור; וחוף מניגוב הידים, שאמצעים צריכים ניגוב כראשונים".

רמ"א - "ויש שאמרו שאמצעים צריכים דווקא מים, מה שאין כן באחרונים, כדלקמן סי' קפ"א (ב"י בשם אורחות חיים)".

סימן קעד' - דין ברכת היין בסעודה:**סעיף א' - מברכים על יין שבתוך הסעודה:**

שו"ע - "יין שבתוך הסעודה מברך עליו בורא פרי הגפן, ואין הפת פוטר⁷⁴⁵".

סעיף ב' - ברכה על היין פוטר כל המשקים:

שו"ע - "יין פוטר⁷⁴⁶ כל מיני משקין⁷⁴⁷".

⁷⁴² קשה לצרעת.

⁷⁴³ לדוגמא - שאין צריך נטילה בכלי, שמספיק עד הפרק השני של היד, שאין חציצה מעכבת בדיעבד וכד'.

⁷⁴⁴ אין הכוונה שהסיח דעתו מחשבתו מהנטילה, אלא פירושו שאם לא שמר שידיו יגעו במקומות מסויימים אז נתבטלה הנטילה הראשונה.

⁷⁴⁵ **יין שבתוך הסעודה אינו נפטר בברכת הפת: הגמ' בברכות מא:** - "שאלו את בן זומא, מפני מה אמרו: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם? אמר להם: הואיל ופת פוטרן. אי הכי, יין נמי נפטריה פת! - שאני יין, דגורם ברכה לעצמו".

והחידוש הוא שאע"פ ששותה את היין תוך כדי וכחלק מהסעודה - מכל מקום, הואיל והיין הוא חשוב - אינו נחשב טפל לפת, ואין ברכת הפת מוציאתו י"ח.

⁷⁴⁶ השותה יין פחות ממלא לוגמיו - יש בכך מחלק' - האם ברכת היין פוטר את שאר המשקים שישתה. ולכן במקרה זה ראוי לכתח' שיאכל מאכל אחר שברכתו "שהכל" ויכוון לפטור הכל, כולל המשקים שירצה לשתות.

⁷⁴⁷ **יין פוטר משקים אחרים: גמ' בברכות מא:** - "אמר ר' חייא - פת פוטר כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים". **הטעם הוא** הואיל והיין הוא "ראש וראשון לכל המשקים וכולם נטפלים לו".

הכוונה כאן היא למשקין שאחר הסעודה, שאין צריך לברך עליהן מכיוון שהיין פוטר אותם (כי על משים שבתוך סעודה ודאי שא"צ לברך כי באים מחמת הסעודה והפת פוטרם).

רמ"א - "אפילו מברכה ראשונה (הר"י פרק כיצד מברכין וב"י בשם הפוסקים)".

סעיף ג' - ישאיר יין לכוס של ברכה:

שו"ע - "אם אין לו אלא כוס אחד, מניחו עד לאחר המזון ומברך עליו"⁷⁴⁸.

סעיף ד' - ברכת יין שלפני המזון - מה הוא פוטר:

שו"ע - אם קבע לשתות לפני המזון, אי"צ לברך על יין שבתוך המזון, דיין שלפני המזון פוטר; וכן יין של קידוש⁷⁴⁹ פוטר יין שבתוך המזון; וכן המבדיל על השלחן⁷⁵⁰, פוטר היין שבתוך המזון וי"א שאין ברכת יין הבדלה פוטר, אלא אי"כ נטל ידיו קודם הבדלה⁷⁵¹, הילכך המבדיל קודם נטילה יכול שלא להוציא יין (וע"ל סי' רצ"ט סעיף ז') שבתוך הסעודה; ובדיעבד שלא כוון כך, פוטר יין שבתוך הסעודה, דספק ברכות דרבנן להקל⁷⁵².

האם פוטר גם משקים שלא היו בפניו כשבירך על היין (מ"ב, ג'): האחרונים נחלקו בשאלה זו - יש שאמרו שדווקא משקים שהיו

לפניו פטרה ברכת היין, ויש שאמרו שאם קבע סעודתו על היין פטר גם אלו שלא היו בפניו, ויש שאמרו שמהני אם הייתה דעתו עליהם אפילו שלא היה בפניו, **וסיכום המשנ"ב -** "ולכתחילה טוב יותר לעולם שיהיו שאר המשקין לפניו בעת ברכתו על היין".

⁷⁴⁸ אפילו למ"ד ברכהמ"ז אינה טעונה כוס - מ"מ מצוה מן המובחר יש בזה אם יוכל לברך ברכהמ"ז על כוס של יין.

⁷⁴⁹ **יין של קידוש -** החידוש בו הוא - שלא תאמר שכל מה שאמרנו שיין שלפני הסעודה פוטר זה בשתה אותו לקראת ומחמת

הסעודה, כגון לפתוח התאבון, אלא גם יין כזה שבא בעיקרו למצוה - מועיל לפתור את היין שבסעודה.

חידוש של המשנ"ב - בימינו אין יין בקידוש לפני הסעודה פוטר יין שבתוך הסעודה!! מכיוון שאין אנו רגילים לשתות יין בתוך

הסעודה, אלא אם כן - היה דעתו לזה מתחילה שהיין שמקדש עליו עכשיו פוטר את היין שבתוך הסעודה.

⁷⁵⁰ **יין של הבדלה:** ביין של הבדלה יש חידוש יותר גדול מדין של קידוש. שהרי יין של קידוש חייב להעשות במקום סעודה, אבל יין

של הבדלה לא, והיית אומר שלא יועיל ולא יהיה קשור כלל ליין ששותה בסעודה שאחרי ההבדלה - קמ"ל לשיטה זו שמהני.

⁷⁵¹ **איר יכול ליטל ידיו קודם הבדלה? (מ"ב, יד') -** כיוון שא"א לאכול במוצ"ש ללא הבדלה - אזי ההבדלה לא נחשבת להפסק ולכן

יכול להבדיל אחרי שנטל ידיו.

יין שלפני המזון פוטר יין שבתוך המזון - פירוש, הסבר ומחלוקות:

לענין זה נקדים ונאמר שישנם 3 סוגים זמנים של שתיית יין ביחס לסעודה:

1. יין ששותה קודם הסעודה.

2. יין ששותה תוך כדי הסעודה.

3. יין שלאחר הסעודה - קודם ברכהמ"ד: בימיהם היו נוהגים לפנות שולחן הסעודה ואז להביא מנות אחרונות וביניהם יין.

הגמ' בברכות מב' אומרת - "בירך על היין שלפני המזון - פטר את היין שלאחר המזון" - והיינו שכל יין ששתה ובירך עליו קודם

השתחיל בסעודה - פוטר את היין שבתוך הסעודה (שלב 2) וגם את היין ששותה בסיום הסעודה כמנה אחרונה.

נחלקו הראשונים - האם היין הזה שפוטר חייב להיות קשור מהותית לסעודה או לא. דהיינו - **לכ"ע יין של קידוש פוטר את היין**

שיבוא בסעודת השבת עצמה, כי חייבים לקדש במקום סעודה. השאלה היא האם יין שאינו קשור לסעודה - כגון שעשה הבדלה

על יין ואז נטל ידיו והתחיל בסעודה - האם גם היין ששותה בסעודה זו נפטר מברכת היין שבהבדלה או לא:

- **רא"ש -** כן, יין של הבדלה וכד' פוטר כל יין שיבוא בסעודה שסועד אחרי כן, כי סו"ס בירך על היין.

- **תוס' -** יין של הבדלה יפטר את יין הסעודה, רק אם הבדיל אחרי שכבר התחיל בסעודה ונטל ידיו.

- **יש מחמירין (שהביא תוס') -** שיין של הבדלה לעולם אינו פוטר יין שבתוך סעודה שלאחר ההבדלה, ואפילו אם נטל ידיו

לפני ההבדלה, וזאת מכיוון שלעומת קידוש שחייב להיות במקום סעודה, כאן אין חיוב כזה ואין קשר בין יין ההבדלה ליין

שבתוך הסעודה.

להלכה כתב בב"י - "נראה שאם מבדיל עד (קודם-א.ה) שלא נטל ידיו - יכווין שלא להוציא יין שבתוך הסעודה לאפוקי נפשיה

מספק, ובדיעבד שלא כיוון כך - פטר יין שבתוך הסעודה דספק ברכות להקל", והיינו כשיטת הרא"ש.

סעיף ה' - כמה פעמים צריך לברך על כוסות שבאים לפניו בתוך הסעודה:

שו"ע - "כל מה ששותה בתוך הסעודה די לו בברכה אחת, אלא א"כ כשבירך לא היה דעתו לשתות אלא אותו הכוס ונמלך לשתות אחר⁷⁵³."

רמ"א - "וכן מי שבא לסעודה ומושיטין לו הרבה כוסות, מברך על כל אחד ואחד דהוי נמלך (כל בו) וע"ל ס"י קע"ט; וכן מי שבירך על כוס ברכת נישואין ואינו יודע להיכן יגיע הכוס, כל אחד צריך לברך, דמקרי נמלך (אגודה פרק ערבי פסחים וע"ל סימן ק"צ)⁷⁵⁴."

סעיף ו' - ברכה מ"ז פוטרת יין שבתוך ובסמוך לסעודה:

שו"ע - "אין לברך אחר היין שבסעודה, דברכת המזון פותרתו⁷⁵⁵; וכן פותרת יין שלפני המזון, ואפילו (לא) היה לו יין בתוך המזון, (וע"ל סוף סימן רע"ב), ולענין יין של הבדלה שלפני המזון (ע"ל סימן רצ"ט סעיף ח')".

סעיף ז' - ברכה על יין ושאר משקים בתוך הסעודה:

שו"ע - "אם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה, אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה; ואף יין לא היה צריך לברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו; אבל מים או שאר משקים לא חשיבי, ואינם טעונים ברכה; ואפ"י אם היה צמא קודם סעודה, כיון שלא רצה לשתות אז, כדי שלא יזיקו לו המים, נמצא כי שתיית המים בסבת הפת היא, ופת פותרתם. וי"א לברך על המים שבסעודה⁷⁵⁶, ויש

❖ **יין שלאחר הסעודה - כתבו הראשונים שבימינו** כבר אין את הגדר של "יין שלאחר הסעודה" (קודם ברכה מ"ז - דרגה 3 דלעיל), מכיוון שבימיהם היו מאיריכ בדיבור ומפנים השולחן ואז יושבים על קינוח ויין, אבל בימינו אין הדבר כן ולכן כל הדיון סובב בימינו סביב השאלה - האם יין שקודם הסעודה, פוטר יין שבתוך הסעודה.
וכ"כ במשנ"ב (ז') - "באמת אין דין (יין שלאחר הסעודה) זה מצוי בימינו, שאין אנו מושכין ידנו מן הפת עד ברכה מ"ז, וחשיב הכל תוך הסעודה".

⁷⁵³ **כמה פעמים צריך לברך על כוסות של שתיה שבאות לפניו בתוך סעודה:** הגמ' בפסחים דף קג עמוד ב', אומרת כך:

"אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה, וקאי עלייהו רב אחא בריה דרבא. אמימר בריך על כל כסא וכסא, ומר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא בתרא, רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך. אמר להו רב אחא בר רבא: אנן כמאן נעביד? אמימר אמר: נמלך אנא, מר זוטרא אמר: אנא דעבדי כתלמידי דרב".

וכתבו הראשונים - רי"ף, רא"ש ועוד - שהלכה כמר זוטרא וכתלמידי דרב ובנמלך קי"ל כאמימר - שאם חשב לברך רק על כוס זאת ולא חשב שתיגע לו כוס נוספת - צריך לברך פעם נוספת מכיוון שהוא נמלך. אבל ברכה אחרונה מספיקה אחת על כולם כי היא באה אחרי הכל ואים ההיסח דע שבין הכוסות קשור אליה.

⁷⁵⁴ **יסוד הדין של סעיף זה פשוט** - על יין שבתוך הסעודה מברך בשל חשיבותו. אם דעתו לשתות מספר פעמים מספיקה ברכה

אחת על כולם. ואם חשב שישתה רק פעם אחת ואז הגיע לו פעם נוספת - נחשב ל"נמלך" צריך לברך עליו מחדש.

⁷⁵⁵ **ברכה מ"ז פותרת יין שבתוך הסעודה:** דברים אלו אומר רב פפא **בגמ' בברכות מא:** **והטעם מובא בחולין פו:** כי יין שבתוך הסעודה הוא חלק מן הסעודה, כי א"א לאכילה בלא שתיה, וכיוון שהוא בא מחמת הסעודה - ברכה מ"ז פותרתו.

ואם כן, יש לשאול - מדוע יש לברך לפניו? הרי ברכת הלחם פותרת כל מאכל שבתוך הסעודה?

ועל כך יש לומר - שחשיבות היין נותנת לו ברכה מיוחדת בפני עצמו (כמו שלמדנו בסע' א' מהגמ' בברכות מא'), והיא זו שמברך לפני, אבל אחרי אינו צריך כי ברכה מ"ז פותרת כל מה שבא מחמת הסעודה.

יין שקודם לסעודה - גם נפטר בברכה מ"ז: כ"כ הרא"ש וזאת מכיוון שבד"כ שותים יין לפני הסעודה - "לפתוח בני מעים ולהמשיך אדם לתאות אכילה", ואם כן גם הוא נחשב "מחמת הסעודה" - וברכה מ"ז פותרתו.

⁷⁵⁶ לשיטה זו דומים מים לפירות שבתוך הסעודה שצריך לברכה לפנייהם.

מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם; והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה⁷⁵⁷ במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו⁷⁵⁸.
רמ"א: "והמנהג כסברא הראשונה⁷⁵⁹".

סעיף ח' - אחד המברך לכולם על היין שבתוך הסעודה:

שו"ע - "על יין שבתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, אפילו הסיבו יחד". **הגה:** דלא יכולין לענות אמן (טור), משום דחיישינן שמא יקדים קנה לוושט. **הגה:** וי"א דאם אמר להם: סברי רבותי, וישמעו ויכוונו לברכה ולא יאכלו אז ויענו: אמן, אחד מברך לכולם, וכן נוהגין (הגהת מיי" פ"ז מהלכות ברכות ומרדכי ס"פ כיצד מברכין וטור בשם רש"י). ויאמר: סברי רבותי, ר"ל סוברים אתם לצאת בברכה זו, ולא יאמר ברשות רבותי, וכן כ"מ שמברכין על היין משום ברכת היין שבתוך הסעודה א"א ברשות, אלא סברי, מטעם שנתבאר (בית יוסף סימן קפ"ז בשם שבולי הלקט)^{760, 761}.

⁷⁵⁷ **מדוע כאן שותה קוד הנטילה ואילו בסעיף ד' יכול לשתות אחר נטילה?** כיוון שכאן השתיה אינה הכרחית לאכילה לא יכול לברך אחר נטילה כי הוי הפסק. אבל בסע' ד' למדנו דיכול לברך אחר נטילה מכיוון שההבדלה שם הכרחית כדי שיוכל לאכול ולכן ברכה זו לא הוי הפסק.

⁷⁵⁸ **האם צריך לברך על יין ושאר משקים ששותה בתוך סעודה: בברכות דף מא:** למדנו- שכל דבר שבא מחמת הסעודה- נפטר בברכת הפת, מלבד יין שדינו מיוחד מחמת חשיבותו שיש לו ברכה לעצמו- ולכן יש לברך עליו גם בתוך סעודת הפת, אפילו שבא מחמת הסעודה.

ברכה על שאר משקים- בעניין זה מצינו שלוש שיטות בראשונים:

- **רש"י, ר"ת ועוד-** כיוון שעל דבר הבא מחמת הסעודה א"צ לברך בפ"ע (כי ברכת הת פוטרתו)- אזי אין צריך לברך על שאר משקין בתוך הסעודה כיוון שא"א לאכילה בלא שתיה, וברכת הפת פוטרתם.
 - **בה"ג ועוד-** מה שאמרה הגמ' בברכות מא': דברים הבאים מחמת הסעודה- ברכת הפת פוטרתם- זה דווקא באוכלין, אבל משקים הם דבר שונה- ואינם נפטרים בברכת הפת, אפילו שבאים מחמת הסעודה. לכן, יש לברך על משקים שבתוך הסעודה כמו שעל היין מברך.
 - **יש מחמירין-** שלא רק שצריך לברך על משקים שבתוך הסעודה, אלא צריך לברך על כל כוס וכוס, כיוון שנמלך הוא ואינו חושב שתגיע לו כוס נוספת.
- הרא"ש כתב-** אע"פ שהלכה נשמע כשיטת רש"י ור"ת שאין צריך לברך עלמשקין שבתוך הסעודה- הרוצה להחמיר ולצאת ידי כל השיטות- ישתה כוס משקה(כגון מים) לפני הסעודה ויכווין שזה פוטר גם את הברכה על כל המשקין שבתוך הסעודה. ולהלכה הביא בשו"ע את שלושת השיטות, והרמ"א כתב שהמנהג כסברא ראשונה- דהיינו שא"צ לברך על שאר משקין שבתוך הסעודה, ושאינן צריך לחוש לחומרא שהביא השו"ע לצאת ידי כולם.

⁷⁵⁹ כפי שהסברנו, על פי הטעם שאין אכילה בלא שתיה, והוי כדברים הבאים מחמת הסעודה.

⁷⁶⁰ **מספר אנשים שאוכלים יחד ובא אחד לברך על היין בתוך הסעודה או לאחריה- האם יכול להוציא אחרים ידי חובתם?**

הגמ' בברכות מב: אומרת- "בא להם יין בתוך המזון- כל אחד ואחד מברך לעצמו", "לאחר המזון- אחד מברך לכולם". **ומפורש בגמ' שם דף מג' הטעם מוע אם זה בתוך העודה כל אחד מברך לעצמו-** "מפני שאין בית הבליעה פנוי".
ובהבנת טעם זה נחלקו הראשונים- מה הכוונה- "שאינן בית הבליעה פנוי"?

- **רש"י מסביר-** שכיוון שעוסקים באכילתם, הם טרודים במחשבתם באכילה ובבליעה כדין ולכן אינם יכולים לכוון לצאת ידי הברכה, ואין כאן דעת שומע ומשמיע. ולפי זה- אם מקדים המברך ואומר "סברי מרנן" ובעצם אומר לכולם לסיים מה בפיהם ואז להקשיב לברכתו- מהני מצויין.

סימן קעה' - דיני ברכת הטוב והמטיב על היין⁷⁶²:**סעיף א' - ברכת הטוב והמטיב על יין חדש בסעודה:**

שו"ע - "הביאו להם יין אחר⁷⁶³, אינו מברך בפה"ג, אבל מברך עליו: הטוב והמטיב. **הגה:** אף על גב שאין לו עוד מן הראשון⁷⁶⁴ (בי"י); **שו"ע** - ולא דוקא הביאו להם מחדש, אלא ה"ה אם היה להם מתחלה שתי יינות⁷⁶⁵, מברכין על הב' הטוב והמטיב".

- **אולם הטור ועוד הקשו על טעם זה מכיוון שכן יכולין לכווין לשמוע גם תוך כדי שאולין?? אלא הטעם כפי שכתב הרא"ש ורבינו אלחנן** - שאמרו שלא יוציא את האחרים י"ח הוא משום חשש של הקדמת קנה לושט שהוא מסוכן, וכיוון שיענו אמן- יש כאן חשש החנקות, ולכן בכל עניין- בתוך הסעודה- כל אחד מברך לעצמו. **אבל על יין שלאחר הסעודה** - יכול לברך אחד בשביל כל מי שאוכל איתו. **אבל בספר המצוות חלק וכתב** שמלבד בברכת הפת- אין לאחר לפטור את חבריו בברכות אחרות, וכל אחד יברך לעצמו. **אבל הטור כתב דלא נהירא** - ואין מה לחלק ויכול להוציא את חבריו בכל ברכה.

דינים - הלכה למעשה - העולים מסעיף זה:⁷⁶¹

- ❖ **שתיה בתוך סעודה:** אין צריך לברך על משקה ששותה בתוך הסעודה כיוון שדרך בני"א לשתות מחמת האוכל, והשתיה נחשבת כחלק מן הסעודה וטפלה לפת(ואע"פ שהשו"ע הביא דעה מחמירה שאין המשקים נחשבים כבאים מחמת הסעודה, הרי הרמ"א כתב שנוהגים כסברא הראשונה שהביא בשו"ע, וכן נוהגים בני אשכנז).
- ❖ **השותה יין בתוך הסעודה** - חייב לברך עליו בפה"ג, כי הין נחשב למשקה חשוב ואינו טפל לפת. **אבל** אם שתה יין לפני הסעודה - אינו צריך לברך על היין שבתוך הסעודה כי מה שברך כבר פטר אותו. **ולכן מי שקידש בשבת על היין וטעם ממנו** - אין הוא צריך לברך על יין ששותה בתוך הסעודה. **וכל זה דווקא במקום שרגילים לשתות יין בתוך הסעודה (מ"ב, ח')** אבל במקום שאין רגילים - אין הקידוש פוטר יין שבתוך הסעודה, א"כ היה בדעתו לשתותו בסעודה.
- ❖ **השותה קפה בסוף סעודה - המשנ"ב (לט')** דן האם יש לברך על קפה או תה ששותה אחר גמר סעודתו ומטרתו רק כדי לעכל ולהעביר המזון. אמנם ראינו שבשאר משקין א"צ לברך ברכה מיוחדת, אבל כאן מדובר במשקה שבא בסוף הסעודה ולא כחלק ממנה. **למעשה הורה** - שראוי לקחת דבר שברכתו "שהכל" כמו סוכר או שוקולד וכד' - ויברך עליו ואז יפטור את המשקה שמסופק עליו.

טעם לברכת "הטוב והמטיב" (ב"י, בסוף הסימן):⁷⁶²

בטעם הדבר מה תיקנו לייין ברכה נוספת ומיוחד של "הטוב והמטיב" ישנן מספר תשובות:

- **חכמי הצרפתים** - שאין דרך לשתות יותר מיין אחד בסעודה אחת, ולכן על כל מין שנוסף מוסיפים ברכה מיוחדת.
- **רא"ש** - יין אינו רק סועד אלא גם ועל כך יש להוסיף ברכה מיוחדת.
- **טעם נוסף** - יין מיוחד בחשיבותו שכן "קובע ברכה לעצמו", כפי שהתבאר בסע' הקודם.
- **טעם נוסף** - ברכה זו ביבנה תיקנוה על כך שהמתים לא הסריחו ושניתנו לקבורה. והיין הוא דומה לדם המתים.

⁷⁶³ **מה המקרה המדובר?** מדובר באדם שהתחיל סעודת פת והביאו לו יין בתוך הסעודה - על יין זה הוא צריך לברך "ברכת הגפן" (א"כ בירך לפני הסעודה, כגון בקידוש) משום שעל יין שבתוך הסעודה מברכים ואינו יוצא בברכת הפת, בשל חשיבותו. לחבורה זו הוסיפו "והביאו להם יין אחר", נוסף על הראשון ששתו וברכו עליו ברכת הגפן. על יין זה יש לברך "הטוב והמטיב", אבל ברכת הגפן אינו צריך מכיוון שיצא כבר בברכת הגפן שעל היין הראשון.

הביאו יין נוסף כשנגמר מן הראשון - האם מברכים "הטוב והמטיב" (מג"א, מובא במשנ"ב ס"ק ג'): המג"א הביא מספר⁷⁶⁴

דעות בזה מהפוסקים ועל כן הכריעו לדינא דאם יש להם מן הראשון והביאו השני כדי שיטעמו יין אחר משונה מן הראשון - אז

רמ"א- "ודווקא שלא היו לפניו יחד כשבירך בפה"ג, אבל היו ביחד א"צ לברך אלא בפה"ג, כמו שיתבאר סעיף ג' (ד"ע להשוות הטור עם מרדכי פ' הרואה) (בי"ט)⁷⁶⁶.

סעיף ב'- על איזה יין שהביאו לפניו מוסיף לברך "הטוב והמטיב":

שו"ע- "מברכין הטוב והמטיב על כל שינוי יין מן הסתם, אפילו אינו יודע שהשני משובח מהראשון, כל שאינו יודע שהוא גרוע ממנו"⁷⁶⁷.

רמ"א- "ואין חילוק בין שניהם חדשים או א' חדש וא' ישן (בי"ט בשם תוס' פרק הרואה וטור ותרומת הדשן סי' ל"ד) ואפי' שנה ממנו תוך שלשים יום. י"א דאם שנה תחלה יין אדום והביאו לו יין לבן, אף על פי שהוא יותר גרוע⁷⁶⁸, מברך הטוב והמטיב לפי שהוא בריא לגוף יותר מן האדום (מרדכי פרק ערבי פסחים)".

סעיף ג'- לא יקדים לברך על יין רע כדי שיוכל לברך "הטוב והמטיב":

שו"ע- "הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד, יברך מיד בפה"ג על הטוב ופוטר את הרע; ולא יברך על הרע תחלה בפה"ג כדי לברך אחריו הטוב והמטיב, כי לעולם יש לברך על העיקר ועל החביב תחילה"⁷⁶⁹.

מברך עליו הטוב והמטיב, אבל אם אין להם כלל מהיין הראשון, והביאו יין נוסף ואחר לא מחמת השינוי, אל כי נגמר זה שהיה- אזי אין לברך עליו "הטוב והמטיב" מכיוון שאין בזה ריבוי טובה כ"כ.

⁷⁶⁵ **היו להם מתחילה 2 יינות:** אם היו לפניו- אינו מברך הטוב והמטיב, כפי שכותב הרמ"א כאן, וכמובא בסעיף ג'. דברי השו"ע הם שאפילו אם היה לו בבית מין נוסף- לא יוצא בברכת הגפן גם על היין השני, ולכן אם מביאים אותו- יש לברך עליו ברכה נוספת וחדשה.

אבל בספר "לחם חמודות" כותב שאם שני היינות היו אצלו בבית וכיוון לשתותם- אינו יכול לברך הטוב והמטיב על השני, כי נחשב שהיה בדעתו וכבר יצא בו י"ח פרי הגפן. **וכתב המשנ"ב(ד')**- וספק ברכות להקל.

⁷⁶⁶ **קוס של ברכה- האם מברכים עליה "הטוב והמטיב":** קוס של ברכה"ז, שמברכין עליה אחרי ברכה"ז- אפילו אם זה יין חדש- אין צריך לברך "הטוב והמטיב" מכיוון שכבר בירך ברכה זו ממש עכשיו בברכת המזון.

וברעק"א כתב טעם אחר- שמעיקרא כלל לא צריך לברך ברכה זאת מכיוון שמדובר על יין שאחרי הסעודה והוא דורש ברכה חדשה של "פרי הגפן" שקודמת לברכת "הטוב והמטיב", דהיינו שאין כלל הו"א להחשיבו ליין נוסף שבא בסעודה.

⁷⁶⁷ **על איזה יין שהביאו לפניו מוסיף לברך "הטוב והמטיב":** הגמ' בברכות נט: מביא את דין ברכת הטוב והמטיב על יין שהתנוסף לו בסעודה- "אמר רב יוסף בר אבא אמר ר' יוחנן- "אע"פ שעל שינוי יין א"צ לברך, אבל אומר ברוך הטוב והמטיב".

ונחלקו הראשונים בדיון זה-

- **רש"י, רשב"ם-** כל שהיין השני איננו גרוע מהראשון- יש לברך "הטוב והמטיב".
- **תוס'-** גם כשהשני איננו טוב מן הראשון, ואפילו אם הוא גרוע במקצת- יש לברך. רק אם הוא גרוע הרבה מן הראשון- אז אין לברך.

ואולם הטור הסביר אחרת את מחלוקתם: שלרשב"ם צריך שהשני יהיה טוב מהראשון, ולתוס' שהשני לא יהיה גרוע אפילו במקצת מן הראשון. אבל הב"י תמה עליו שלא משמע כן מדבריהם. וע' דרישה שתירץ את דברי הטור.

- **רמב"ם-** משמע מדבריו שהברכה תלויה בכך שיביאו לו מין אחר של יין, אפילו אינו טוב מהראשון. וכל שיש מין אחר- יברך.

- **רשב"א-** לא משנה אם היין השני הוא טוב או רע, מברכים על עצם ריבוי היין, ולכן כל שהוסיפו יין יש לברך
- **תרומת הדשן-** "לענין הלכה- סוגיין דעלמא לברך על כל שינוי יין, כל שאינו יודע שהאחרון גרוע מהראשון".

ולענין הלכה כתב בשו"ע כתרומת הדשן- שעל כל שינוי של יין יש לברך בסתמא א"כ יודע שהשני גרוע מהראשון.

⁷⁶⁸ כי פסקנו הלכה כתוס'- שאפילו השני קצת גרוע מהראשון- יש לברך הטוב והמטיב, ורק אם גרוע הרבה- אין לברך על השני הטוב והמטיב.

סעיף ד'- אין לברך "הטוב והמטיב" א"כ יש מי שאוכל עמו:

שו"ע- "אין לברך הטוב והמטיב א"כ יש אחר עמו⁷⁷⁰, דהכי משמע: הטוב לו, והמטיב לחבירו; וה"ה אם אשתו ובניו עמו, אבל אם הוא יחידי, לא⁷⁷¹.

סעיף ה'- כשרבים מסובים - האם אחד מברך לכולם:

שו"ע- "אם רבים מסובים בסעודה, כל אחד מברך לעצמו הטוב והמטיב; ולא יברך אחד לכולם, דחיישינן שמא יקדימו קנה לו שט כשיענו אמנ⁷⁷²".

רמ"א- "אבל היו מסובים לשותות בלא אכילה, אחד מברך לכולם (וע"ל סוף סימן קע"ד)⁷⁷³".

סעיף ו'- מה נחשב שני מינים להצריך ברכת "הטוב והמטיב":

שו"ע- "יין של שתי חביות והכל ממין אחד, אם בתוך מ' יום לבצירתה שמוהו בשני כלים, חשיבי כשני מינים ומברכין עליו הטוב והמטיב; ואם לאחר ארבעים יום חלקוהו, אין מברכין עליו הואיל והכל ממין אחד"^{774, 775}.

⁷⁶⁹ כ"כ המרדכי בשם הראב"ה.

770 ברכת הטוב והמטיב - דווקא אם אחר אוכל ושותה עמו:

במשנ"ב(טו') הביא גדרים לדין זה- מה נחשב שמישהו אוכל עמו לענין שיוכלו לברך "הטוב והמטיב":

- דווקא אם מי שאיתו שותה מאותו יין. והיינו ששניהם שתו מהיין הישן והחדש שהתווסף.
- שיהיה לחברו שותפות באותו יין, כדי שייחשב כ"טוב" לחברו. **וכתב המג"א** שכאשר בעה"ב "פותח בקבוק" וכל אורח שרוצה יכול ליטול- זה לחשב לשותפות ביין ומברך.

⁷⁷¹ **ברכת "הטוב והמטיב" דווקא כשיש עמו אחרים:** הגמ' **בברכות נט': אומרת-** שברכת הטוב והמטיב מברך רק כשי עמו

אחרים, שהרי הברכה משמעותה- הטוב לי ומטיב לאחרים, ולכן צריך לכה"פ שיהיו שם בני משפחתו.

וברכת "שהחיינו" אינו מברך כשהוא לבד, שהסכימו הפוסקים שאין יחיד מברך ברכה זו אלא על דברים חדשים.

⁷⁷² **יש ראשונים שכתבו** שאם כל אחד מברך לעצמו אז כבר לא נחשב שסועד עם אחרים, שהרי כ"א מוציא את עצמו, ואז יש בעיה

לברך "הטוב ומטיב", **אבל בטור דחה שיטה זו וכ"פ בשו"ע-** שאע"פ שכ"א מברך לעצמו, כיוון שסו"ס אחרים שותים עמו ונהנים מריבוי היין- "קרינן ביה שפיר הטוב לדידיה והמטיב לאחריני".

773 מדוע בסעודה כ"א מברך לעצמו ואילו אם לא אוכלים - אחד מברך לכולם?

בסימן קעד' למדנו- שאין לאחד להוציא אחרים בברכת היין הרגילה (שמברכין בתוך הסעודה משום חשיבות היין) מכיוון

שחוששים שיענו אמנ ויקדים קנה לו שט והוי סכנה גדולה.

וגם כאן לפי זה- אין לאחד להוציא אחרים י"ח בברכת הטוב והמטיב, כי בעניית האמן יש לחשוש להחנקות של אחד הסועדים.

ומצד שני- אם לא אוכלים אלא רק שותים- כבר אין חשש זה ולכן אחד מברך ומוציא את כולם י"ח.

⁷⁷⁴ כ"כ הר"ר פרץ בשם רבותיו.

⁷⁷⁵ **סיכום הסימן:** תקנו חז"ל כי השותה יין ואח"כ הביאו לפניו סוג של יין נוסף- מברך על השני "הטוב והמטיב", כהודאה לה' על

ריבוי היין והשפע שהגיע לו.

דרושים שלושה תנאים עיקריים כדי לברך "הטוב והמטיב" על היין- נשאר, אחר, שותף- **ר"ת "נא"ש", נבארם:**

- **"נשאר"**- דווקא אם נשאר מהיין הראשון והביאו אחד נוסף- זה מלמד על חשיבות היין השני ולכן יש לברך עליו "הטוב והמטיב". אבל אם לא נשאר מהראשון- אינו ניכר שהשני בא כתוספת.
- **"אחר"**- דווקא אם יש איתו שם עוד חבר או כל אדם שמיסב עמו, וששניהם שותים ונהנים משני היינות, אחרת לא יוכל לברך "ומטיב" לאחרים.

סימן קעז'-שהפת פוטר את הפרפרת:**סעיף א'- ברך על הפת- מה הוא פוטר?**

שו"ע- "ברך על הפת, פוטר את הפרפרת דהיינו פירורי פת דק דק שדיבקם עם מרק או דבש; ברך על הפרפרת, לא פטר את הפת".

רמ"א- "בירך על הפרפרת, פוטר מעשה קדרה שהוא דייסא וכיוצא בו; וכן אם בירך על מעשה קדרה, פוטר את הפרפרת (גמרא פרק כיצד מברכין ורמב"ם בפירוש המשנה)⁷⁷⁶."

סימן קעז'-דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה מה דינם:**סעיף א'- על אלו מאכלים שבתוך הסעודה צריך לברך:**

שו"ע- "דברים הבאים בתוך הסעודה, אם הם דברים הבאים מחמת הסעודה דהיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת⁷⁷⁷, כגון: בשר, ודגים, וביצים, וירקות, וגבינה, ודייסא ומיני מלוחים⁷⁷⁸, אפי' אוכלם

- **"שותף"**- דווקא שהיין שייך גם לאחד מן המסובים, שאז אפשר לומר שהיטיב לו, אבל אם זה לא שייך לו- אין פה הטבה. (בעה"ב המעמיד בקבוק יין על שולחן לכבוד האורחים- נחשבים כולם כשותפים(מג"א).

דינים נוספים: כתבו האחרונים- שייך לבן טוב מאדום, כי בריא הוא יותר- ולכן אם הקדים וברך על לבן תחילה- לא יברך על האדם כי נחשב גרוע יותר, אא"כ יודע בוודאות שהאדום טוב יותר.

776 הלכות חשובות שכתב המשנ"ב(ב') בעניין אכילת דברים קודם שסועד ומברך על הלחם:

"ואגב אעתיק מפוסקים אחרונים עוד איזה דינים מה ששייך לענין זה. עד הנה כתבנו באוכל מיני מזונות קודם הסעודה ועכשיו נבאר באוכל שאר דברים. א) הרוצה לאכול קודם נט"י לסעודה מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ובדעתו לאכול פירות גם בתוך הסעודה ומכיון עכשיו בברכה זו לפטור גם מה שיאכל בתוך הסעודה א"כ הוי הכל לצורך סעודה וא"צ לברך אחריהם דבהמ"ז יפטור הכל כמו מה שפוטרת מה שאוכל בתוך הסעודה ואם לא יאכל פירות בתוך הסעודה צריך לברך ב"א עליהם דכיון שאכלן קודם הסעודה אין שייכין לסעודה כלל. ואפילו אם לא בירך ב"א קודם נט"י צריך לברך בתוך הסעודה. ב) כ"ז בשאוכל פירות וכנ"ל אבל אם אכל קודם הסעודה דברים שא"צ ברכה עליהם כשאוכלן בתוך הסעודה [כגון מיני לפתן ופרי אדמה שקורין ערד עפ"י"ל או בולבע"ס וכדומה] א"כ אפילו אם דעתו לאכול מהם גם בתוך הסעודה אינו מועיל להם כלל הברכה ראשונה דבלא"ה הם נפטרינן ע"י ברכת המוציא וע"כ מה שאוכל קודם הסעודה אין שייך כלל להסעודה וצריך לברך עליהם ברכה אחרונה בורא נ"ר. ולענין יין ושאר משקין מבואר בסימן קע"ד סעיף ו' ז' ג) אכן אם אכל קודם הנטילה פרפראות להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים [כגון מיני מתיקה שקורין אי"ן גימאכ"ץ או דבר מלוח וכדומה] אין לברך עליהם ברכה אחרונה דהם שייכים לסעודה ונפטרינן בבהמ"ז. ד) ודע דהא דמותר לאכול קודם המוציא דברים שא"צ ברכה תוך הסעודה כגון המבוארים באות ב' דוקא שאין בדעתו לאכול תיכף אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ אלא יברך המוציא על הלחם ויפטר שארי דברים [ח"א] וי"א דאם אוהב יותר לאוכלן קודם הסעודה מלאכלן בתוך הסעודה אין בזה משום גרם ברכה שאינה צריכה. ואם הם דברים המושכין הלב לתאות המאכל בודאי יש לסמוך להקל לאכלן קודם הסעודה".

777 כמה פת הוא צריך לאכול כדי שהמאכלים האחרים יהיו טפלים לה ולא יצטרך לברך עליהם?

בעניין זה נחלקו האחרונים- ולכ"ע מוסכם שאם אוכל כזית פת והשאר מאכלים אחרים- עדיין נחשבים לטפלים לו. אלא נחלקו בשני מצבים- שאוכל פחות מכזית פת וכן במקרה שאינו מעוניין בכלל לאכול את הפת(בבחינת "נותן טעם לפגם") אלא אוכל אותה רק בשביל לפטור את שאר המאכלים.

ובספר "וזאת הברכה", עמוד 70-71 בהערה דן בנושא זה ומביא את המחלוקת והשיטות.

בלא פת אין טעונין ברכה לפניהם, דברכת המוציא פוטרותן; ולא לאחריהם, דברכת המזון פוטרותן; ואם הם דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, דהיינו שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת⁷⁷⁹, כגון: תאנים וענבים וכל מיני פירות, (וע"ל סימן קס"ח סעיף ח'), אם אוכל אותם בלא פת, טעונין ברכה לפניהם דברכת המוציא אינה פוטרותן, דלאו מעיקר סעודה הם⁷⁸⁰; ואינם טעונים ברכה לאחריהם, דכיון שבאו בתוך הסעודה בהמ"ז פוטרותם; ואם בתחלת אכילתו אכל הפירות (עם הפת) ובסוף אכל עמהם פת, אפילו אם בינתיים אכל מהם בלא פת⁷⁸¹, אינם טעונים ברכה אף לפניהם⁷⁸².

⁷⁷⁸ **מה נחשב "דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם"** - לאו דווקא דברים שממש טובלים את הפת בהם, אלא כל דבר שבא להשביע והוא עיקר הסעודה נחשב ל"נטפל לפת".

⁷⁷⁹ הכוונה לכל דבר שבא רק לקינוח ולא להשביע, ואפילו היו הפירות לפניו כשברך "המוציא", אינם נחשבים לחלק מן הסעודה.

⁷⁸⁰ **סיכום הדברים שמברכים עליהם בתוך סעודת הפת:**

א. דברים שלא הייתה דעתו עליהם כלל (שו"ע, סע' ה') - כגון ששלחו לו השכנים אוכל, שכלל אין רגילות בדבר זה ולכן א הייתה דעתו עליו כלל. והרמ"א חלק על כך כי דעת אדם על כל מה שיביאו לפניו.

ב. יין- כבר למדנו בסימן קעד, א'- שבשל חשיבות היין יש לברך לפניו גם בתוך סעודת הפת (דווקא אם לא בירך עליו קודם הסעודה, כגון בקידוש וכד').

ג. משקים- על משקים ששותה בתוך הסעודה אינו צריך לברך, כי דרך לשתות בתוך הסעודה. אבל בתוך כך ישנם מספר משקים שעלו במחלוקת הפוסקים:

1. מרק פירות/מיץ סחוט טבעי- דן בכך בבה"ל (סימן רב, סע' יא, ד"ה "בתוך") - וכותב שמברך עליו

שהכל (כשהוציאו ממנו הפירות), אבל יש אחרונים שחולקים, כי נכלל בתוך ש"אין אכילה בלא שתיה".

2. משקה בסוף הסעודה, כמו תה/קפה- כבר דנו בכך בסימן קעד (משנ"ב, ב, לט') - כתב בשם החיי אדם שיש להסתפק בכך, כיוון שבא אחרי הארוחה. וכתב המשנ"ב שנכון לקחת דבר מתוק שברכתו שהכל ולברך לפני כן. וב"פניני הלכה" (ברכות, עמ' 53) כתב שקפה ותה נחשבים בכלל הסעודה ונפטרים בברכת "המוציא", וכ"פ בערוה"ש, קעד, יד').

ד. פירות, דברי מתיקה, וקינוח לסעודה- על מנות אחרונות מברך ברכתם הראויה להם כי אינם באים כחלק מהסעודה. ולכן למשל: על "ביסלי" יברך מזונות, על גרעינים ובוטנים יברך "אדמה", על גלידה "שהכל" וכן הלאה.

ה. מאכלים הבאים למתיקות- אין מברכים עליהם בתוך הסעודה: ישנם כמה מאכלים יוצאים מן הכלל הבאים למתיקות ולמנה אחרונה ואין מברכים עליהם בתוך הסעודה-

עוגות- סתם עוגה שהיא בגדר פה"ב- אין מברכים עליהם בתוך הסעודה משום שיש ספק שמא היא כמו פת ואז אין לברך עליה. אבל עוגות שמתקיימים בהם שלושת התנאים של פה"ב-1. ממולאה בדברי מתיקה. 2. עשויה מבצק יבש ופריך. 3.

שנילושה ברוב תבלינים כמו מי פירות--- אזי כיוון שמתקיימים בהם שלושת התנאים היא בוודאי לא פת ולכן מברכים עליה בתוך הסעודה. **למעשה-** קשה מאוד למצוא עוגה בימינו שמתקיימים בה כל התנאים הנ"ל, וישתדל לפטור עצמו ע"י דבר שוודאי יש לברך עליו מזונות בסעודה כמו "ביסלי" וכד', או שימתין לאכול אחר הסעודה.

מיני פירות- פירות שנאכלים לשובע או לעורר את התאבון, סלט שיש בו פירות הנאכל כחלק מהסעודה, פירות שאוכל אותם עם הפת ממש.

וכתבו הפוסקים שבמקרים אלו שאוכל הפירות כחלק מהסעודה- טוב לפטור הפירות ע"י שיקח לפני הסעודה פרי ויברך עליו בפה"ע ויאכל ממנו פחות משיעור כזית- ואז בוודאי יצא י"ח גם על הפירות הללו שבתוך הסעודה.

⁷⁸¹ וכיוון שיש ראשונים שחולקים שאם אוכל אתם לבד באמצע הסעודה- צריך לברך עליהם, אפילו שהתחיל לאכול אותם עם פת. לכן, כדי לצאת ידי כולם, כתבו האחרונים שיברך קודם כל עליהם בנפרד ואז יאכל אותם עם הפת.

⁷⁸² דין זה מקורו בגמ' בברכות, דף מא:.

סעיף ב' - דברים הבאים לאחר הסעודה אבל קודם ברכה מ"ז:

שו"ע - "ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון, שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות, כל מה שמביאים אז לפניהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, דהמוציא ובהמ"ז אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה; ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו, לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד בה"מ"י⁷⁸³.

סעיף ג' - הקובע סעודתו על הפירות:

שו"ע - "ואם קובע לפתן סעודתו על הפירות, הווי ליה הפירות כדברים הבאים מחמת הסעודה; ואפילו אם אוכל מהפירות בתחלת סעודתו בלא פת, אינו מברך לא לפנייהם ולא לאחריהם, ויש חולקין, ולכן טוב שיאכל בתחלה מהפירות עם פת, ואז אפי' אם אח"כ יאכל מהם בלא פת אינם טעונים ברכה כלל"י⁷⁸⁴.

רמ"א - "ואף על פי שאינו חוזר לבסוף לאכול עמהם פת, מאחר שעיקר קביעות היה עליהו (ב"י בשם הר"י)".

סעיף ד' - פירות שלא היו לפניו:

שו"ע - "אף על פי שלא היו הפירות לפניו בשעה שבירך על הפת, כיון דלפת את הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל"י.

סעיף ה' - שלחו לו מאכלים מבית אחר:

שו"ע - "אם אחר שבירך על הפת שלחו לו מבית אחרים שאינו סמוך עליהם ולא היה דעתו על הדורון, אפי' מדברים שדרך לבא ללפת את הפת צריך לברך עליהן כדין נמלך".

רמ"א - "ולא ראיתי נזהרים בזה, ואפשר דטעמא דסתם דעת האדם על כל מה שמביאין לו בסעודה וע"ל סי' רי"ך"י⁷⁸⁵.

783 שני הבדלים בין מאכלים הבאים בתוך הסעודה לאלו הבאים אחריה (קודם ברכה מ"ז):

1. כל מאכל שהוא חייב בברכה, אפילו שרגילים ללפת בו את הפת, כיון שזה אחרי הסעודה.
2. חייבים בברכה גם אחריהם, כי ברכה מ"ז לא פוטרם.

784 הקובע סעודתו על הפירות (ב"י): מי שקובע עיקר סעודתו על הפירות- אינו צריך לברך עליהם מכיון שהם עיקר סעודתו ויוצא בברכת "המוציא".

ואולם, נחלקו הראשונים האם דין זה נכון גם אם התחיל את סעודתו על הפירות בלא לחם:

- טור- כל שקבע סעודתו על הפירות- יכול לאוכלם גם בלי לחם ויוצא בברכת המוציא.
- ר' יונה- כדי לצאת בהמוציא- צריך לאכול את הפירות בתחילה עם הפת.

השו"ע פסק בתחילה לקולא כטור ואחרי כן הביא שיטת ר' יונה.

785 קיצור דיני פירות הבאים בתוך הסעודה (מ"ב, ס"ק כא): "אם אוכל עם הפת פשיטא שא"צ כלל ברכה דנעשה טפל לפת ואפילו לא היה דעתו לזה בפירוש בשעת ברכת המוציא. ואם אוכל בלא פת פשיטא שצריך ברכה לפנייהם ואפילו הם מבושלים דהוי שלא מחמת הסעודה רק לקינוח בעלמא. אבל אם רוצה לאכול פירות קצת עם הפת וקצת בלא פת בזה יש דעות חלוקות ע"כ יש לנהוג שיאכל תחלה מעט בלא פת ויברך עליהן ואח"כ יוכל לאכול שאר הפירות בין בפת ובין בלא פת. וזהו בקובע סעודתו ללפת הפת בשאר דברים אבל בקובע סעודתו ללפת הפת בפירות כיון שאכל מתחלה פירות עם פת יוכל לאכול בסוף פירות בלא פת בלא ברכה".

סימן קעז' - איזהו דברים קרויים הפסק בסעודה⁷⁸⁶:**סעיף א' - שינוי מקום כהפסק לסעודה:**

שו"ע - "היה אוכל בבית זה⁷⁸⁷ ופסק סעודתו והלך לבית אחר⁷⁸⁸, או שהיה אוכל וקראו חבירו לדבר עמו ויצא לו לפתח ביתו⁷⁸⁹ וחזר, הואיל ושינה מקומו צריך לברך למפרע⁷⁹⁰ על מה שאכל; וחוזר ומברך בתחלה המוציא, ואח"כ יגמור סעודתו; אבל אם דבר עמו בתוך הבית, אף על פי ששינה מקומו מפנה לפנה, אי"צ לברך"⁷⁹¹.

786 הקדמה וסיכום לסימן(מאת המשנ"ב[סיכום של דבריו]):

בענין שינוי מקום [היינו שהתחיל לאכול והלך למקום אחר ורוצה לאכול שם או שרוצה לחזור למקומו הראשון ולאכול שם] יש בזה ג' דברים שצריך לבאר:

- 1. מהו שינוי מקום** - אפילו מי שיצא רק חוץ לפתח ביתו בתוך אכילתו ג"כ נחשב לשינוי מקום, ואפילו אם שינה רק מחדר לחדר ג"כ סוברים הרבה פוסקים דהוא שינוי מקום, אך בזה יש חילוק דאם היה דעתו בשעת ברכה לשנות המקום מחדר לחדר מותר כיון שהוא תחת גג אחד.
- 2. באיזה דברים שייך דין שינוי מקום** - איתא בזה פלוגתא בגמרא [פסחים ק"א ע"ב] דרב ששת סבר בין אם אכל פת ובין שאכל פירות ושאר משקין דינם שוה בזה דצריך לחזור ולברך ורב חסדא סבר דוקא אם אכל דבר שאין טעון ברכה במקומו ר"ל כגון פירות ומשקין שאין מחויב דוקא לברך ברכה אחרונה שלהן במקומו הראשון אבל אם אכל פת [וי"א דה"ה כל דבר שהוא משבעת המינים] שהוא דבר שצריך לברך במקומו דוקא וע"כ אמרינן בהו דאפילו אם עקר ממקומו עדיין לא נתבטל קביעותו הראשונה ונחלקו הפוסקים בזה **הרמב"ם וסייעתו פסקו כרב ששת** דבכל גווי צריך לברך וזהו טעם שני סעיפים הראשונים **והרא"ש וסייעתו פסקו כרב חסדא וזהו דעת הגהת הרמ"א שהובא בסוף סעיף ב'**. ואמנם לכתחלה אין לעקור ממקומו לכו"ע בכל גווי.
- 3. אם שינה מקומו מה דינו** - נחלקו הפוסקים ג"כ בזה **הרמב"ם וסייעתו** סוברים דמשחזר למקומו בתחלה צריך לברך בהמ"ז [או הברכה אחרונה כשאכל דבר שחייבין עליו לברך ברכה אחרונה] על האוכל שאכל מקודם ואח"כ יחזור לברך ברכה ראשונה על מה שהוא רוצה לאכול עתה וזהו המוזכר בסעיף א' **ושאר פוסקים סוברים** דאין צריך לברך רק הברכה ראשונה על מה שהוא רוצה לאכול אבל הברכה אחרונה יוצא במה שמברך אחר אכילה השניה ויהיה קאי על שניהן.

ולמעשה נקטינן הכל כדעת הפוסקים המובא בהג"ה.

787 מי שהשאר אחרים - חוזר לסעודה כרגיל. דהיינו, רק האוכל יחידי יש לו דינים אלו, אבל אם השאר אדם אחד שאכל איתו במקום שאכלו - לא נחשב שנעקרה הסעודה.

788 יציאה לחדר אחר באותו בית: האם נחשב לשינוי מקום? **במשנ"ב(ג') כתב** - שגם שינוי חדר נחשב לשינוי מקום, א"כ כיוון לאכול גם שם ואז שרי, כי זה תחת אותה קורת גג.

789 דווקא יצא מפתח הבית, אבל אם עמדו תחת המשקוף - לא חשיב שינוי מקום.

790 צריך לברך למפרע - זוהי שיטת הרמב"ם שכתב שהמשנה מקום צריך לברך למפרע.

791 דיני שינוי מקום - הקדמה וביאור לסימן כולו(ב"י): סוגיית "שינוי מקום" בסעודה מתבארת במסכת פסחים דף קא: שם

מובאת מחלוקת גדולה בין רב ששת לרב חסדא:

"יתיב רב אידי בר אבין קמיה דרב חסדא, ויתיב רב חסדא וקאמר משמיה דרב הונא: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך - לא שנו אלא מבית לבית, אבל ממקום למקום - לא... ותו, יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך - לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומו, אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומו - אין צריך לברך. מאי טעמא - לקיבעא קמא הדר. **ורב ששת אמר:** אחד זה ואחד זה צריך לברך. **מיתיבי:** בני חבורה שהיו מסובין לשתות, ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה, כשהן יוצאין - אין טעונין ברכה למפרע, כשהן חוזרין - אין טעונין ברכה לכתחלה. במה דברים

רמ"א- ועיין לקמן סימן רע"ג אם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מיקרי שנוי מקום, והוא שיהיו שני המקומות בבית א' ⁷⁹² ועי"ל סימן קפ"ד ⁷⁹³. ⁷⁹⁴

אמורים - שהניחו שם זקן או חולה. אבל לא הניחו שם לא זקן ולא חולה, כשהן יוצאין - טעוין ברכה למפרע, כשהן חוזרין - טעוין ברכה לכתחלה. מדקנתי עקרו רגליהן - מכלל בדברים הטעוין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן, וטעמא - דהניחו שם זקן או חולה, הוא דכשהן יוצאין אין טעוין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין אין טעוין ברכה לכתחלה. אבל לא הניחו שם זקן או חולה - כשהן יוצאין טעוין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין - טעוין ברכה לכתחלה. קשיא לרב חסדא! אמר רב נחמן בר יצחק: מאן תנא עקירות - רבי יהודה [ולכן לא קשה על רב חסדא כי פסק כחכמים - א.ה].

סיכום הגמ' - שינוי מקום צריך ברכה. שינוי מקום נחשב דווקא ביציאה מן הבית. מחלק' רב חסדא-רב ששת האם יש דין שינוי מקום במאכלים הטעונים ברכה במקום:

- **רב ששת** - בין דברים הטעונים ברכה במקומם, בין שלא- צריך לחזור ולברך לפני שחוזר לאכול.
- **רב חסדא** - בדברים הטעונים ברכה במקום א"צ לחזור ולברך כשחוזר לאכול, כי עדיין הוא קבוע במקומו, שהרי חייב לחזור ולברך שם.

הראשונים נחלקו כמי ההלכה:

- **ר"ן, רמב"ם, רי"ף** - הלכה כרב ששת שלעולם צריך לחזור ולברך. **וכ"פ בשו"ע**.
- **תוס', רשב"ם, רא"ש** - הלכה כרב חסדא שעל מאכלים הטעונים ברכה במקומם- אין עקירת מקום נחשבת להפסק. **וכ"פ הרמ"א**.

⁷⁹² **שינוי מקום באותו בית:** לעיל הכרנו שלרוה"פ גם שינוי מקום מחדר לחדר שבאותו בית נחשב לשינוי מקום. לענין שזה ישנם 2 דרכים למנוע בעיה זו: 1. כוונה ומחשבה- שיכווין לאכול גם בחדר השני. 2. ראייה- של החדר השני, ואפילו דרך חלון, ובתנאי שזה באותו הבית.

⁷⁹³ **אנו נוהגים כרמ"א** - ולכן כל חילוקי הדינים הללו לא רלוונטים לנו בסעודה של פת או מזונות, אלא רק לענין אכילת פירות למשל או שאר משקין וכד'.

⁷⁹⁴ **הלכות מעשיות בדין שינוי מקום:**

- ❖ **היוצא מחדר לחדר בתוך אותו הבית- האם יברך?** הפוסקים נחלקו האם עקירה מחדר לחדר נחשבת לעקירת מקום והכריע המשנ"ב שלכתח' אין לעשות כן, אבל בדיעבד- אם שינה מחדר לחדר- לא יברך. **ובבה"ל כתב** שהעושים כן לכתח' אין למחות בידם שיש להם על מה לסמוך.
- ❖ **האוכל בשטח פתוח(שאינו מוקף בכלום)- מתי צריך לברך כי שינה מקומו?** כל עוד רואה את המקום הראשון- אוכל בלי לברך, ואם אינו רואה- מברך. א"כ בשעת הברכה הייתה דעתו לגמור אכילתו במקום השני. **ובטו"ל** שעוברים ממקום למקום- הכל נחשב כדעתו, ולא חל דין שינוי מקום.
- ❖ **היוצא מביתו למרפסת- האם חשיב עקירת מקום?** יש בכך מחלק' באחרונים, ורוב הפוסקים סוברים שאין בכך דין שינוי מקום כי סוברים שכיוון שהיא טפלה לבית לא נחשב כשינוי מקום.
- ❖ **העובר מהרחוב למכונית- האם צריך לברך?** נחשב כעוקר מחדר לחדר, וע' לעיל.
- ❖ **מי שאכל פחות מכזית- האם צריך לברך כשישוב למקומו?** השאלה נוגעת כמובן לשיטת הרמ"א שמאכלים הטעונים ברכה במקומם- אם שינה מקומו- א"צ לחזור ולברך עליהם כשחוזר למקום שהתחיל. אלא שכאן מדובר שאכל פחות מכזית וכיוון שכך- עדיין לא התחייב בברכה אחרונה- אז יש לשאול אם יצטרך לברך מחדש כשישוב לשם?
- במקרה כזה, כתב במשנ"ב(קעח', כח')-** שבאמת אם לא נתחייב בברכה- צריך לחזור ולברך כשחוזר לשם כי לא נחשב כמי שאכל מאכל הטעון ברכה במקומו.
- ❖ **מתי מברך מי שהולך בדרך?** ההולך בדרך ואוכל כגון גרעינים, חטיף וכד'- מברך פ"א בתחילה וממשיך לאכול היכן שהולך, ובסוף מברך ברכה אחרונה היכן שהוא- **מכיוון שההולך בדרך לא קבע מקום** לאכילתו(אז הכל מקומו). **וה"ה**

סעיף ב' - עוד מדיני הפסק ושינוי מקום בסעודה:

שו"ע - "חברים שהיו יושבים לאכול ויצאו לקראת חתן או לקראת כלה, אם הניחו שם מקצתן חוזרים למקומם וגומרין סעודתן ואינם צריכין לברך שנייה⁷⁹⁵; ואם לא הניחו שם אדם, כשהם יוצאים צריכים ברכה למפרע, וכשהם חוזרים צריכים ברכה לכתחלה; וכן אם היו מסובין לשתות או לאכול פירות, שכל המשנה מקומו הרי פסק אכילתו ולפיכך מברך למפרע על מה שאכל, וחוזר ומברך שנית על מה שהוא צריך לאכול. והמשנה מקומו מפנה לפנה בבית א', אינו צריך לחזור ולברך; אכל במזרח של תאנה זו ובא לאכול במערבה⁷⁹⁶, צריך לברך".

רמ"א - "ויש חולקים⁷⁹⁷ בכל מה שכתוב בסי' זה, רק סוברים ששינוי מקום אינו אלא כהיסח הדעת, ולכן אם שינה מקומו למקום אחר א"צ לברך אלא לפני מה שרוצה לאכול, אבל לא על מה שכבר אכל; (תוס' ורשב"ם והרא"ש ומרדכי פרק ע"פ וטור) ודוקא שלא הניח מקצת חברים בסעודה ואכל מדברים שאינן צריכין ברכה במקומם, אבל אם הניח מקצת חברים או אפילו לא הניח ואכל דברים שצריכין ברכה במקומם⁷⁹⁸, אפי' מה שרוצה לאכול אחר כך א"צ לברך (סמ"ק וא"ז); ולכן מי שפסק סעודתו והלך לבית אחר, או שהיה אוכל וקראו חברו לדבר עמו אפי' לפתח ביתו או למקום אחר, כשחוזר לסעודה א"צ לברך כלל, דהא פת צריך ברכה במקומו לכולי עלמא; מיהו אם הסיח דעתו כשחוזר, ודאי צריך לברך על מה שרוצה לאכול אח"כ (בי"י ורשב"א). ואין חילוק בין חזר למקום שאכל כבר ובין סיים סעודתו במקום אחר (רמב"ם פ"ד ור"ן). וכן נוהגין במדינות אלו, מ"מ⁷⁹⁹ לכתחלה לא יעקר ממקומו בלא ברכה, דחיישינן שמא ישכח מלחזור ולאכול (הר"ר מנוח ור"ן); מיהו לצורך מצוה עוברת, כגון שהגיע זמן תפלה, מותר (כל בו הל' פסח) ועיין סי' קפ"ד".

סעיף ג' - שינוי מקום בתוך פרדס:

למי שהתחיל לאכול בבית והתכוון לצאת לדרך, או שהתחיל לאכול ברכב ויצא לרחוב - מברך בתחילה ואיפה שמסיים, כי גם נחשב שלא קבע מקום לאכילתו.

⁷⁹⁵ **השאר אדם מועילה** - שאפילו אם רק אחד נשאר - לא חשיב עקירת מקום, כי זה שנשאר מחבר את כולם.

⁷⁹⁶ המשנה מקומו בתוך בית עם מחיצות - הבית תוחם אותו ולכן לא נחשב להפסק, אבל המשנה מקום בתוך פרד גדו וכד' שאינו מקום מוקף מחציות - כל שזז מעט ממקומו חשיב הפסק.

⁷⁹⁷ **שיטת החולקים (מ"ב, כו')**: שיטה זו חולקת על השיטה שהביא השו"ע (של הרמב"ם) בתרתי:

1. שלעולם אינה מצריכה לברך ברכה אחרונה או ברכה מ"ל למי שחוזר למקומו, כי לשיטת עקירה ממקומו נחשב למסיח דעת בעלמא ולא כמסלק ידיו מהסעודה הראשונה לגמרי.
2. שכל דין שינוי מקום הוא רק במאכלים שאינם טעונים ברכה אחרים, אבל פת ומזונות - אין בהם דין עקירת מקום, כי החיוב לברך עליהם במקומם מחבר אותו למקום זה.

⁷⁹⁸ **מהם דברים "הטעונים ברכה במקומם": נחלקו בכך הראשונים:**

- רשב"ם, רמב"ם - כל דבר משבעת המינים.
- ר"י, רא"ש, רי"ף - דווקא מיני דגן - מזונות ופת.

⁷⁹⁹ **לכ"ע לכתח' לא יעקור ממקומו קודם שמברך - לכ"ע**, וגם לשיטת הרמ"א שפסק שעל דברים הטעונים ברכה במקומם - חוזר וממשיך לאכול בלא ברכה - לכתחילה לא יעקור ממקום אחר בלי לברך. ואפילו שאם יחזור לא יצטרך לברך - מ"מ לכתחילה צריך לברך ב"א לפני שעוקר מקומו ולא לסמוך על כך שלא יצטרך לברך כשיחזור.

ואולם בתוס' רא"ש חידש שאם יוצא לזמן קצר ועמ"נ לחזור לאלתר - מותר לצאת ואינו חייב לעצור ולברך קודם שיוצא.

וכן סיכם המשנ"ב - שמי שיוצא לזמן קצר ועמ"נ לחזור - לא יברך ברכה מ"ז.

שו"ע- "יש מי שאומר שאם היה בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן, כיון שברך על אילן אחד א"צ לברך על האחרים, והוא שבשעה שברך היה דעתו לאכול מאותם האחרים⁸⁰⁰; אבל מגן לגן, צריך לברך אפילו אם הם סמוכים, ואפילו אם כשבירך תחלה היה דעתו על הכל⁸⁰¹".

סעיף ד'- התחיל לאכול פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר:

שו"ע- "אם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר⁸⁰², אינו מברך בה"מ אלא במקום השני, כמו שנהגו הולכי דרכים⁸⁰³ שאוכלים דרך הילוכם ויושבים ומברכין במקום סיום אכילתם⁸⁰⁴".

סעיף ה'- אלו מאכלים טעונים ברכה לאחריהם במקומם:

שו"ע- "י"א ששבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם, וי"א דדוקא מיני דגן⁸⁰⁵".
רמ"א- "וי"א דוקא פת לבד (הגהות מיימוני פ"ד)".

סעיף ו'- תפילה באמצע הסעודה:

שו"ע- "מי שנזכר בתוך הסעודה שלא התפלל ועמד והתפלל⁸⁰⁶, אפי' אם אין שהות לגמור סעודתו ולהתפלל, שחייב להפסיק ואי אפשר לו לאכול עד שיתפלל, עם כל זה לא הוי הפסק⁸⁰⁷".

⁸⁰⁰ **סתירה מסעיף ב'-** שם משמע שמי ש"אכל במזרח של תאנה זו ובא לאכול במערבה - צריך לברך", ואילו כאן משמע שבתוך הגן - יכול לאכול מכל האילנות?

ותירץ כאן המג"א- שמ"ירי הכא שמוקף במחיצות ולכן חשיב מקום אחד, שכל שהיה בדעתו מהני להתיר לו אכילה בהכל, כמו שראינו שדעתו מועילה לאכול מחדר לחדר שבאותו בית = אותם מחיצות.

⁸⁰¹ **מגן לגן-** לא מהני דעתו, כמו שבעקירת מקום מבית לבית לא מהני דעתו, אלא רק באותו בית מחדר לחדר.

⁸⁰² זהו דין בדיעבד, מכיוון שלכתחילה אסור לו לעבור ולאכול בבית אחר, ומ"מ אם עשה כן - יברך במקום השני כי כאן הוא סיום סעודתו.

⁸⁰³ **דין הולכי דרכים (מ"ב, מב')-** לעומת אדם שנמצא בביתו ויוצא לדרך - שזה נחשב לעקירת מקום כמבית לבית ולא מהני כוונה, הרי שכאן מדובר במי שהולך בדרך שהוא לעולם לא עקר מקום ולכן כוונתו על כל מקום ויכול לאכול תוך כדי הליכתו, ומברך במקום בו מסיים.

⁸⁰⁴ בשם **סמ"ק**.

⁸⁰⁵ **ע' לעיל בסע' ב'** שהבאנו את מחלק' הראשונים בדין זה. **הנפק"מ** מה נחשב דבר הטעון ברכה במקומו היא לשיטת סיעת הרא"ש שפסקו כרב חסדא, **וכמוהם פסק הרמ"א** - שכל שטעון ברכה במקומו - נחשב כמחובר לאותו מקום ולכן כשחוזר לשם אינו צריך לברך שם שוב ברכה שלפני האכילה.

להלכה כתב במשנ"ב שדין כל השבעה מינים כמו הפת. ולכן אם שינה מקומו וחזר - לפי הרמ"א - אין צריך לחזור ולברך, כמו באמצע סעודת פת.

⁸⁰⁶ **מי שהולך להתפלל בתוך סעודה - האם נחשב להפסק:** החידוש שמתחדש כאן הוא שתפילה לא נחשבת להפסק או היסח הדעת, ולכן יכול לחזור לסעודתו ולא צריך לשוב ולברך "המוציא". ואולם לעניין זה יש לשים לב לעניינים נוספים.

דבר ראשון - לשיטת השו"ע שכל יציאה מהבית נחשבת להפסק - אזי לא שנא אם יצא לביהכ"ס - חשיב הפסק וצריך לשוב ולברך. אבל לרמ"א שגם יציאה מהבית לא נחשבת להפסק אם זה דבר הטעון ברכה במקומו - גם זה לא חשיב הפסק.

האם צריך לשוב וליטול ידיו: המג"א כתב שגם לרמ"א שלא צריך לברך "המוציא" - **מ"מ על נטילת ידיו צריך לברך, כי בטח**

התלכלכו ידיו והסיח דעתו מהם כשיצא מהבית. אבל **הרבה אחרונים חלקו עליו** שלא צריך ליטול ידיו, כי בתפילה שמר אדם את ידיו שלא יטנפו. **ומסכם המשנ"ב** - שאם יצא לביהכ"ס - יטול ידיו בלא ברכה, כי גם אם שמר עליהם בזמן התפילה, מ"מ בדרך יתכן והם התלכלכו.

סעיף ז' - דברי רשות לא חשיבי הפסק:

שו"ע - "אדם שישן בתוך סעודתו שינת עראי⁸⁰⁸, לא הוי הפסק⁸⁰⁹".

רמ"א - "וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות, כגון שהוצרך לנקביו⁸¹⁰ וכיוצא בזה".

סימן קעט' - איזה דברים קרויין היסח הדעת בסעודה שצריך לחזור ולברך:**סעיף א' - מה נחשב לסיום הסעודה שהסיח דעתו ממנה:**

שו"ע - "גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות, עד שיברך בהמ"ז⁸¹¹; ואם אמר: הב לך ונברך, הוי היסח הדעת ואסור לו לשתות אלא א"כ יברך עליו תחלה, ואכילה דינה כשתיה להרא"ש; אבל להר"ר יונה והר"ן אכילה שאני, שאע"פ שסילק ידו מלאכול ואפילו סלקו השלחן אם רצה לחזור לאכילתו א"צ לברך פעם אחרת, שכל שלא נטל ידיו לא נסתלק לגמרי מאכילה"⁸¹².

807 האם תפילה שבאמצע הסעודה נחשבת להפסק?

• ר' יו"ט ב"ר יהודה - חשיב הפסק הואיל "וצלוי ומיכל בהדי הדדי לא אפשר". כדאיאת בפרק כיוסו הדם "מישתיא וברכוי בהדי הדדי לא אפשר". וכ"פ הר"ף.

• ר"י - תפילה לא הוי היסח הדעת על מה שאכל ושתה. וכ"פ הרא"ש, וכן נהגו העולם.

⁸⁰⁸ **כתב המשנ"ב (מח')** - שאפילו משך זמן של שעה - לא חשיב הפסק כי הכל היה באונס ולא נחשב להפסק. אבל אם ישן על מיטתו שנת קבע - הוי הפסק, דזהו סילוק והיסח הדעת לדברי הכל.

⁸⁰⁹ **כ"פ הרא"ש, וכתב בב"י** - "וכן נהג כל העולם דשינה בתוך הסעודה לא הוי הפסק".

⁸¹⁰ **יציאה לנקביו באמצע שאוכל פירות או משקין:** גם יציאה לשירותים הוי הפסק, וכשחוזר למקומו צריך לברך (בה"ל, ד"ה כגון). ואולם אם זה שירותים שבתוך אותו בניין יש לדון מצד עקירה מחדר לחדר אם למשל כיוון לך.

⁸¹¹ **נטל ידיו למים אחרונים - האם יכול להמשיך לאכול אחרי כן? מהשו"ע משמע מפורש שלא, וכ"פ רוב הראשונים - שכל שנטל ידיו למים אחרונים - יברך ורק אז יכול להמשיך באכילתו.**

אבל במשנ"ב (ב') הביא שיש כמה פוסקים דסבירא להו - שדון נטילת ידיו כדון האומר "הב לך וניברך" - ולכן יכול לחזור ולברך ברכה ראשונה (כגון המוציא) ולהמשיך ולאכול.

אבל לכתח' כתב המג"א והב"ח שלא לעשות כן לכתחילה.

812 סיכום הסעיף כולו:

הקדמה: כל עוד נמשכת הסעודה - יכול האדם לאכול כל מה שקשור סעודה והייתה דעתו עליו, בלי צורך לברך על כל סוג או מין של מאכל שבא לפניו. אולם, ישנם מעשים המלמדים על כך שהוא מתכוון לסיים את סעודתו וממילא נחשבים להיסח דעת מן הסעודה ולפני שימשיך לאכול יצטרך לשוב ולברך על המאכל, שהרי הסיח דעתו מן הסעודה ע"י מעשים אלו. הראשונים נחלקו מה מלמד כל מעשה וממילא מה צריך ויכול האדם לעשות כדי להמשיך בסעודתו. נעבור על הגמ' הקשורות לעניין ועל הסוגיה ההלכתית היוצאת מהם:

מקור הדין: הגמ' בפסחים קג, א' (למטה) מספרת:

"דבר ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב יבא סבא. אמרו ליה: הב לך וניברך. לסוף אמרו ליה: הב לך ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: כיון דאמריתו הב לך וניברך - איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא - דאסחיתו דעתיכו".

דהיינו - תלמידי רב ישבו בסעודה ואמרו "הב לך וניברך" - בוא נברך, ואז רצו לשתות משהו. אמר להם רב יבא - אסור לכם לשתות עכשיו כיוון שהסחתם דעתכם כי אמרתם "בואו נברך".

מחלוקת הראשונים בהבנת הגמרא: נחלקו הראשונים בהבנת דברי רב יבא:

סעיף ב' - בדברים אלו הולכים אחר בעל הבית:

שו"ע - "מי שסומך על שלחן אחרים, אפילו אמר: ה'ב לך ונברך, לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעל הבית⁸¹³".

- **רש"י וסיעתו** - הסבירו שהכוונה היא - שכיוון שאמרו "בואו נברך" - עקרו עצמם לגמרי מן הסעודה, ואין להם תקנה אלא ע"י ברכה"ז על הסעודה. אבל כל דבר אחר לא יועיל כדי שיוכלו להמשיך עוד לאכול כחלק מסעודה זאת.
- **הרא"ש סיעתו (רוב הראשונים)** - כוונת רב יבא איננה שכלל לא יוכלו לאכול עוד, אלא שכדי שיוכלו לאכול שוב פעם - עליהם לברך ברכה ראשונה קודם מה שיאכלו, כי אמירתם "בואו נברך" נחשבת להיסח דעת, ולכן צריך לברך שוב, אבל לא נחשבת אמירה זאת לעקירה גמורה של הסעודה.

סיכום: נחלקו הראשונים מה נחשבת אמירת "בואו נברך" - האם עקירה גמורה של הסעודה או היסח דעת בלבד. **להלכה פסק בב"י ובשו"ע כרוב הראשונים** - שאמירה זאת נחשבת להיסח הדעת שאפשר לתקנו ע"י ברכה קודם מה שרוה לאכול.

נטילת ידיו למים אחרונים - האם ועד כמה נחשבת להיסח דעת שיחזור ויברך:

לגבי מי שנטל ידיו למים אחרונים יש הסכם בין כל הדעות - ל"כ"ע נחשב לעקירה מוחלטת של הסעודה ולא תועיל ברכה חדשה קודם אכילת מאכל נוסף, אלא צריך לברך ברכה"ז ואז יכול לברך ולאכול דבר אחר.

טעם החילוק בין נטילת ידיו במים אחרונים לבין אמירת "הב לך וניברך" (ב"י בשם הרא"ש): הגמ' אומרת כלל - שתיכף לנטל"י - ברכה, והיינו שחייב לברך ברכה"ז מיד אחר נטל"י ללא כל הפסק, אפילו של שיחה. והיינו שמי שנטל ידיו למים אחרונים נחשב כאילו ממש התחיל ברכה"ז - לכן בכה"ג נחשב לעקירה גמורה ולא יכולה להועיל ברכה לפני מאכל אם כבר התחיל ברכה"ז. אבל אמירת "הב לך וניברך" אינה מחייב לברך מיד אחריה ולא נחשבת לתחילת ברכה"ז, ולכן - אחר שאמר אמירה שכזאת רק היסח דעתו ויועיל מה שיתקן ע"י ברכה מחודשת על מה שבא להוסיף ולאכול.

חילוק בין "אכילה" ל"שתיה": הר"ן ור' יונה חילקו לענין היסח הדעת בין אכילה לשתיה -

לדידם, באכילה אין היסח דעת ולכן אפילו אם אמר "הב לך וניברך" - לא נחשב להיסח הדעת וא"צ לברך קודם שאוכל מאכל נוסף אחר. אבל בשתיה הדין שונה - כיוון שאין קבע לאכילה, כל שאמר אמירה כמו "בואו נברך" - היסח דעתו ממנה, וצריך לברך מחדש - אם ירצה לשתות לאחר מכן.

לפי הסבר זה - הגמ' בפסחים קג' בה אמר רב יבא שהסיחו דעתם ואינם יכולים עוד לאכול פירוש - לשתות, וכל הדיון שם הוא בכלל סביב שתיה, אבל לאכילה אין היסח הדעת באמירת "הב לך וניברך".

אולם הרא"ש ועוד ראשונים חולקים ואומרים שאין מקום וסברא לחילוק זה.

השו"ע הביא את שתי הדעות אבל בסימן קצ"ד, א' - משמע שפסק כרא"ש, וכ"כ במשנ"ב כאן ס"ק ט' - ולכן לכתחילה יש להיזהר שלא לאכול אחרי שאומר "הב לך וניברך" - כשיטת הרא"ש.

פסיקת ההלכה - הלכה למעשה: מי שגמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים - לא יכול עוד לברך או לשתות עד שיברך ברכה"ז,

ואולם במשנ"ב הביא שיש מקילים שדין מים אחרונים כדין האומר "הב לך וניברך" ויכול לאכול עוד כל שמברך לפני כן. מי שאמר "הב לך וניברך": נחשב להיסח הדעת, ולכן צריך לברך שוב ברכה ראשונה על מה שרוצה להוסיף ולאכול. **השו"ע** הביא הן את שיטת הרא"ש והן את שיטת ר' יונה - האם יש היסח הדעת גם באכילה, **וכתב המשנ"ב** שמשמע מהשו"ע" שהלכה כרא"ש - שגם מי שאוכל נחשבת אמירת "הב לך וניברך" להפסק ויש לברך ברכה ראשונה קודם שממשיך לאכול.

⁸¹³ **אורח שדעתו להמשיך ולאכול ולשתות עוד - כתב המג"א** שאע"פ שבעל הבית אמר "בואו נברך" - אם הוא כיוון אחרת מבעה"ב - יכול להמשיך ולאכול, אבל טוב שיגיד למסובים שכיוון שיוכל להמשיך לאכול כדי שייבנו כיצד אוכל אחרי שבעה"ב קבע לברך.

סעיף ג' - נטילת הכוס נחשבת כהיסח הדעת:

שו"ע - "אם לא אמר הב לך ונברך וגם לא נטל ידיו, משנטל הכוס לברך הוי היסח הדעת".

סעיף ד' - דין נמלך לאורח שמגישים לו כוסות יין:

שו"ע - "כשאדם נכנס לבית חבירו ויש שם חבורות הרבה שאוכלים וכל אחד מושיט לו כוס, יש מי שאומר שמברך על כל אי' בפה"ג, כי בכל פעם הוא נמלך".

סעיף ה' - אורח דעתו על כל מה שיבוא לפניו:

שו"ע - "הקרואים בבית בעל הבית לאכול מיני פירות, ומביאין להם בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על הראשון"⁸¹⁴.

סעיף ו' - דברים מסוכנים בסעודה:

שו"ע - "אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקה ולא שתה מים, ביום ידאג מפני ריח הפה, ובלילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה (פיי' חולי חונק); והאוכל מלח אחר אכילתו לא יאכל בגודל (גודל הוא אצבע הגס; אצבע הוא קרוב לגס; אמה הארוך; קמיצה הוא הסמוך לקטן; זרת הוא הקטן), דקשה לקבור בניס; ולא בזרת, דקשה לעניות; ולא באצבע, דקשה לש"ד, אלא באמה ובקמיצה (וע"ל סי' ק"ע למה אין אנו נוהגין באכילת מלח ושתית מים)⁸¹⁵".

סימן קפ"א - דיני פירורי הפת:**סעיף א' - יש להשאיר לחם על השולחן לברכהמ"ז:**

שו"ע - "אין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון"⁸¹⁶.

סעיף ב' - שיוור פת ואיסור הבת פת שלמה:

שו"ע - "כל מי שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם"⁸¹⁷; אבל לא יביא פת שלימה⁸¹⁸ ויתננה על השלחן, ואם עשה כן מחזי דלשם עבודת כוכבים עביד, שנאמר: העורכים לגד שולחן (ישעיה סה, יא).

⁸¹⁴ זהו דין חשוב השייך לכל אורח- שאורח דעתו על כל מה שיביאו לפניו אפילו לא יודע מה וכמה. ולכן לעולם לא יצטרך לברך לא משנה מה יביאו לפניו ומה היה לו. אבל ב"שמש" או בסע' ד' שם מדובר על אנשים שאין רגילותם לאכול כל מה שיביא בעה"ב לפנייהם ולכן על כל דבר שבא הם נחשבים לנמלכים וצריכים לברך מחדש.

⁸¹⁵ וכתב המג"א- שהאידיא לא חוששים לכל אלו כי **נשתנו הטבעים**.

⁸¹⁶ **שלא להסיר הלחם- 2 טעמים בדבר(מ"ב, א')**:

1. שיהיה ניכר שמברכין לה' על טובו הגדול שהכין מזונותיו לכל הבריות.

2. ברכה אינה שורה על דבר ריק, כמו אלישע ופך השמן.

⁸¹⁷ **טעם לשיוור הפת(מ"ב, ב')**: כדי שיהיה מזומן אוכל לעני אם יבוא, ועוד להראות השפע שעשה עמנו ה' שנאמר "אכלנו

והותרנו".

⁸¹⁸ האיסור להביא פת לשמה זה רק אם יש איזה חתיכות ושיוירי פת על השולחן, אבל אם אין- יביא לכתחילה אפילו פת שלמה-

לקיים מה שאמרנו.

סעיף ג' - מניעת הפסק לפרורי פת ע"י הרטבתם במים האחרונים:

שו"ע - "קודם שיטול ידיו, יכבד הבית שלא ישארו שם פירורין וימאסו במים של נטילה; ואף על פי שמותר לאבד פרורין שאין בהם כזית, שמא יהא השמש עם הארץ, שמותר להשתמש בשמש עם הארץ, ויניח גם פרורין שיש בהם כזית שאסור לאבדן ביד, לכך יכבד תחלה; ועכשיו אין אנו נוהגים כך, מפני שאין אנו מסלקין השלחן, ואנו נוטלין הידים חוץ לשלחן במקום שאין שם פרורים, וליכא למיחש למידי".

סעיף ד' - שלא לאבד הפירורים שנשארו:

שו"ע - "אף על פי שמותר לאבד פרורין שאין בהם כזית, מכל מקום קשה לעניות⁸¹⁹".

סעיף ה' - כיסוי הסכין בברכה מ"ז:

שו"ע - "נוהגים לכסות הסכין⁸²⁰ בשעת בהמ"ז, ונהגו שלא לכסותו בשבת ויום טוב".

סימן קפא' - דין מים אחרונים:**סעיף א' - מים אחרונים חובה:**

שו"ע - "מים אחרונים, חובה⁸²¹".

⁸¹⁹ **מג"א -** דווקא בדרך של ביזיון סור, אבל אם נאבדים אחר שהתייחס אליהם בכבוד - שרי, כיוון שזה פחות מכזית.

טעם לכיסוי הסכין בברכה מ"ז (ב"י):

1. הסכין מקצר חייו של אדם והשלחן כמו מזבח מאריך ימיו.
 2. פ"א קרה שמישהו בירך ברכה מ"ז והגיע לברכת "בונה ירושלים" ותקע סכין בבטנו, וע"כ נהגו לסלקו בשעת הברכה.
- ⁸²¹ **מקור הדין וחובתו: כך כותב הטור בדיון "מים אחרונים" -**
- "והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש אני זה שמן הטוב פירוש שמושחים הידים בשמן כדי להסיר הזהומא אני ה' אלהיכם זו ברכה. והם חובה דגרסי' בפ' כל הבשר א"ר אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה ומפרש לה טעמא משום מלח סדומית שמסמא העינים, ואמרו חכמים (ברכות מ א) אחר אכילתך אכול מלח ויש לחוש שמא מלח סדומית מעורב בו והצריכו ליטול הידים שלא ישאר בהם שום דבר ממנה ואפי' ההולכים במחנה למלחמה שפטורין ממים ראשונים חייבין באחרונים".

הטעם לחיוב "מים אחרונים" (ב"י): כתבו בראשונים שני טעמים בדבר:

1. כדי לנקות ידיו מן הזהומא שהתכלו מהארוחה, לפני שמברך ברכה מ"ז.
2. מפני מלח סדומית שנדבק לידיים ומסוכן לעיניים.

מה קודם למה - מים ראשונים או אחרונים: דהינו, מי שיש לו שיעור מים מינמלי או לנטל"י שלפני הפת או למים אחרונים - מה קודם?

ת: מים שלפני הפת קודמים מכיוון שכבר לא מצוי בינינו מלח סדומית וממשיך כך בשל המנהג, אבל אם אין לו לשניהם - יטול לפני הפת.

האם יכול לאכול לחם כשיודע שאין לו מים אחרונים ליטול אחרי כן? כתב המשנ"ב (ב"ב) בשם ה"מגן אברהם" - שלכתח' אין לו לאדם לאכול אא"כ יודע שיהיה לו ג"כ מים אחרונים. ומ"מ אין החיוב על כך יותר ממים ראשונים, ולכן יותר ממרחק ארבעה מילין קדימה ויל לאחוריו - אין להשתהות ויכול לאכול.

גם נשים חייבות: הרבה אחרונים כתבו שבימינו, שנשים מקפידות על נקיין - גם הם חייבות.

סעיף ב'- אין נוטלין מים אחרונים על הקרקע מפני רוח רעה:

שו"ע- "מים אחרונים אין נוטלים על גבי קרקע אלא בכלי, מפני רוח רעה ששורה עליהם⁸²²; ואם אין לו כלי, נוטל ע"ג עצים דקים וכיוצא בהן".

סעיף ג'- אין נוטלין בחמים שהיס"ב:

שו"ע- "אין נוטלין בחמין שהיד נכוית בהם⁸²³, מפני שמפעפעין (פי' מבעבעין מלשון שחין אבעבועות) את הידים, ואין מעבירין את הזוהמא⁸²⁴".

סעיף ד'- עד היכן צריך ליטול:

שו"ע- "א"צ ליטול אלא עד פרק שני של אצבעות⁸²⁵".

סעיף ה'- שישפיל אצבעותיו כשנוטל:

שו"ע- "צריך שישפיל ראשי אצבעותיו למטה, כדי שתדך הזוהמא".

סעיף ו'- כשמסובין רבים - מי מתחילים מים אחרונים:

שו"ע- "אם המסובין רבים, עד חמשה מתחילין מן המברך; ואם הם יותר, מתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתו, ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שמגיעין לחמשה האחרונים, וכיון שלא נשארו אלא חמשה שלא נטלו, מתחילין מן המברך⁸²⁶".

סעיף ז'- ברכה על מים אחרונים:

שו"ע- "אין מברכין שום ברכה על מים האחרונים⁸²⁷".

שיטה המקילה - שהאדינא לא חייבים - בסוף הסימן (סע' י') מביא השו"ע שיטה המקילה בימינו כי כבר שני הטעמים לא קיימים. אבל למעשה כתבו רוב האחרונים - שאין להקל בכך, אפחילו ששני הטעמים אינם מתקיימים כי זאת תקנה שע"פ הנסתר יש לה מקום. וע' להלן בסע' י'.

⁸²² גמ' בחולין קה'.

⁸²³ גם שם בגמ' בחולין קה'.

⁸²⁴ אלו מים כשרים לנטילה - הרשב"א כתב שכל משקים ראויים לנטילה כי ס"ס מעבירים את המלח סדומית.

⁸²⁵ כ"כ הרשב"א, והטעם - כי רק עד שם מגיע המלח כשאוכל.

וכתב המשנ"ב (י') שראה הרבה אנשים שמקפידים על נטילת מים אחרונים, אבל נוטלים רק מעט, בכמה טיפות או עד פרק ראשון של אצבעות וכד' - וחבל הוא כי לא יוצאים ידי חובתם!! כי צריך ליטול ידיו מן הדין עד פרק ני של אצבעות ששם מגיע המאכל.

⁸²⁶ **הטעם** - אם יש שם יותר מחמישה - זה לא מכובד שימתין החשוב עד שכולם יטעו ולא יוכל לדבר, לכן מעבירים בין כולם עד שמגיעים לחמישה אחרונים ואז מכבדים שהוא יטול הראשון מבין החמישה.

מדוע מכבדים הגדול במים מזוהמים? כלל נקוט בידינו ש"אין מכבדין בידיים מזוהמות", וא"כ מה פשר הדבר שנותנים לגדול מבין החמישה?

וכתב הרשב"א לתרץ - שאין הכוונה לגדול היינו למכובד, כי אין מכבדין בידיים מזוהמות. אלא הכוונה למי שמזמן ומברך, והכבוד הוא לברכה, שיתנו לא לפני הארבעה אחרונים וזה זמן שיוכל להכין עצמו לברכה וכך יאמר אותה בכבוד וכמו שצריך. זה ענין הכבוד - לברכה.

⁸²⁷ **האם מברכים על מים אחרונים(טור):**

סעיף ח'- ניגוב ידיו אחרי מים אחרונים:

שו"ע- "י"א שמים אחרונים אינם צריכים נגוב; ולהרמב"ם מנגב ואח"כ מברך"⁸²⁸.

סעיף ט'- באלו משקים יכול ליטול ידיו למ"א:

שו"ע- "מים אחרונים נוטלים בכל מיני משקים"⁸²⁹.

סעיף י'- יש שאין נוהגים ליטול מים אחרונים:

שו"ע- "יש שאין נוהגים ליטול מים אחרונים"⁸³⁰; ואפי' לנוהגים כן, אדם שהוא אסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה לדידיה הווי ידים מזוהמות וצריך ליטול ידיו קודם ברכת המזון".

סימן קפב'- דין כוס ברכת המזון, ושלא יהא פגום:**סעיף א'- האם ברכה"ז חייבת בברכה על כוס יין לפנייה:**

שו"ע- "יש שאומרים שברכת המזון טעונה כוס"⁸³¹ אפילו ביחיד, וצריך לחזור עליו, ולא יאכל⁸³² אם אין לו כוס לברך עליו אם הוא מצפה ואפשר שיהיה לו, אפילו אם צריך לעבור זמן אכילה אחת; ולפי זה אם שנים אוכלים יחד

• רמ"ה- כיוון שזה חובה- צריך לברך עליהם. וכתבו קצת גאונים לברך- "על רחיצת ידים".

• בה"ג, רב עמרם- אין לברך עליהן, כי כל טעמם הוא "טכני" לצורך האדם"- שלא יפגע ממלך סדומית.

להלכה, הכריע בשו"ע שאין מברכים, וטעמו, כפי שהזכרנו, מכיון שאין מברכים על דברים שאדם עושה כדי להישמר מסכנות.

ניגוב ידיו קודם מים אחרונים:⁸²⁸

• רשב"א, ראב"ד ועוד- אין צריך לנגב ידיו.

• רמב"ם- ינגב ורק אז יברך ברכהמ"ז.

להלכה, הביא בשו"ע את 2 השיטות ולכתחילה טוב שינגב כדי לצרת ידי כולם, אך אם לא ניגב- אין זה מעכב.

⁸²⁹ כתבו הראשונים- שמים אחרונים יכול בכל סוג של משקה כי המטרה היא העברת מלח סדומית שעל ידיו וגם חלב, יין וכד'

מתאימים לכך. וכתב הפרי מגדים- שאם יש לו מים, אין לו ליטול בשאר משקים.

⁸³⁰ טעם המקילים שלא ליטול מים אחרונים והלכה למעשה בעניין: הנוהגים לא ליטול מים אחרונים אומרים ששני הטעמים

לתקנת מים אחרונים אינם קיימים עוד- 1. מלח סדומית כבר לא מצוי בינינו. 2. ולידים מזוהמות לא מקפידים וחוששים היום(בוודאי כשאוכלים עם סכו"ם כמו בימינו).

ואולם למעשה, הביא במשנ"ב(כב')- סוללת אחרונים שאומרת שגם בימינו יש להקפיד וליטול מ"א מכיון שיש לזה טעמים

פנימיים ע"פ הקבלה(מג"א, מהרש"ל, ברכ"י ועוד).

וכתב הכף החיים(קפא, א')- "כל דברי חז"ל הם ע"פ הסוד אלא שמלבישים אותם בדרך הפשט... ומים אחרונים יש בו חיוב הרבה,

לפי שמגרש הס"א". וכ"כ ברב מרדכי אליהו זצ"ל- " אין מקום להקל לא לגברים ולא לנשים אפי' שהידים נקיות ואין מלח

סדומית".

מדוע שברכת המזון תהיה טעונה כוס של יין?⁸³¹

כתב המשנ"ב(א')- שברוב הברכות שתיקנו חז"ל- תקנום לסדר על הכוס, מפני שהוא דרך כבוד ושבח נאה לקב"ה לסדר שבחו

וברכתו ית' על הכוס, וכמו שכתוב- "כוס ישועות אשא".

צריך לקחת כל אחד כוס לברכת המזון; וי"א שאינה טעונה כוס אלא בשלשה; ויש אומרים שאינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה⁸³³.

רמ"א - "ומ"מ מצוה מן המובחר לברך על הכוס (ר"ן פרק ערבי פסחים)".

סעיף ב' - באיזה משקה יכול להשתמש לכוס של ברכה:

שו"ע - "כוס ברכת המזון אינו אלא של יין, ולא משאר משקים אפ"י קבע סעודתו עליהם; ואם אין יין מצוי באותו מקום והשכר או שאר משקין הווי חמר מדינה, מברכין עליהם, חוץ מן⁸³⁴ המים⁸³⁵".

רמ"א - "ומה שנוהגין במדינות אלו לברך על השכר⁸³⁶, אין למחות דהא י"א דאינו טעון כוס כלל, ועוד דהא עיקר חמר מדינה הוא שכר וקובעין הסעודה עליו; ואף על גב דין נמצא בעיר, מ"מ לא מיקרי מצוי לדבר זה, שהוא

⁸³² **איסור אכילה אם אין לו כוס של ברכה"ז:** המג"א וביאור הגר"א חולקים על כך ואומרים שגם מי שאין לו כוס של יין לברכה"ז - כן יכול לאכול, ואין זה מעכב דלא דמי לכוס של הבדלה במוצ"ש. ובוודאי שהדבר נכון לאור פסיקת השו"ע כסיעה הרי"ף והרמב"ם שאמרו שכוס של ברכה"ז היא מצווה מן המובחר ואינה חובה.

⁸³³ **האם ברכה"ז טעונה כוס(ב"י):** בשאלה זאת נחלקו הראשונים והבאו ג' סיעות מרכזיות בדבר, שהביאם השו"ע:

שתי גמרות עיקריות עומדות ביסוד שאלה זאת ומהן הסיקו הראשונים את שיטותיהם:

פסחים קה: "תניא הנכנס לביתו במוצ"ש וכו'" והסיקה שם הגמ' שמונה דברים שאחד מהם הוא ש"ברכה טעונה כוס" - ומכאן שברכה"ז טעונה כוס.

מצד שני-

הגמ' בפסחים קיז' אומרת - "מזגו לו כוס שלישי[בילי הסדר] מברך עליו ברכה"ז", ושואל שם רבינא את רבא - "שמע מינה ברכה"ז טעונה כוס?" עונה לו רבא - לא, מה שהצריכו כוס שלישי זה בשל שתיקנו חכמים 4 כוסות דרך חירות, ולא לכוס של ברה"ז במיוחד - מגמ' זו משמע שאין חובה בכוס של ברכה"ז.

ונחלקו הראשונים - האם ברכה"ז טעונה כוס או לא:

- **הטור וסיעתו** - שגם יחיד שמברך ברכה"ז טעון כוס לברכתו, כנלמד מפסחים קה'.
- **תוס', רא"ש וסיעתם** - נהגו העולם שרק שלושה שאוכלים יחד חייבים בכוס לברכה"ז, אבל יחיד - אינו חייב.
- **רמב"ם, הרי"ף וסיעתם** - ברכה"ז כלל איננה טעונה כוס, וכן עולה מהמגמ' בפסחים קיז'. ומה שבגמרא בפסחים קה' משמע שצריכה כוס - היינו למצווה מן המובחר, אבל איננה חובה.

השו"ע הביא את שלושת השיטות ולא הכריע ביניהם ונחלקו האחרונים כמי ההלכה:

כתב המשנ"ב(ד') - שרש"ל וב"ח החמירו - שברכה"ז צריכה כוס מן הדין. ומנהג העולם להקל בזה - כדעה שלישית - ולא צריך לחזר אחרי כוס אבל אם יש לו בבית יין או שאר משקין שהם חמר מדינה - בודאי מצוה מן המבחר לברך עליהם ודווקא כשיש זימון בשלושה, אבל ביחיד כלל לא הצריכו(אפילו לא מצווה מן המובחר).

סיכום: נחלקו הפוסקים אם ברכה"ז טעונה כוס. ומנהג העולם שאין מברכים על הכוס כלל ביחיד. וכאשר יש שלשה - גם בזה המנהג להקל שלא לחזר אחר כוס, אך אם יש לו יין או חמר מדינה(כגון בירה, ציץ הדרים טבעי וכד') אז בוודאי שמצווה מן המובחר לברך על הכוס בזימון של שלושה. ובעשרה בוודאי שטוב הדבר ויש להשתדל בכך.

⁸³⁴ **מים ומשקאות קלים** - כגון קולה וכד' לא נחשבים לחמר מדינה, אלא דווקא משקאות חשובים שדרך לשתותם שם והוא נחשב לכבוד.

⁸³⁵ **כוס של ברכה"ז - מאילו משקים? פסחים קז' - ת"ר** - אין מקדשין אלא על היין, ואין מברכין אלא על היין - ולכן כוס של ברכה לכתח' טוב שתהיה משל יין, אבל כתבו הרבה מהראשונים - שאם אין שם יין ויש משקה מיוחד שהוא "שכר מדינה"(ואינו מים) - יכול לברך עליו, במקום על היין.

⁸³⁶ מטרת הרמ"א להסביר מדוע נוהגים במקומות רבים שכוס של ברכה הוא שכר - ומצרף מספר טעמים לדבר שהראשי שבהם הוא שבכלל נוהגים שאינה חיוב אלא רק תוספת מובחרת שאינה חובה.

ביוקר ואי אפשר לקנות יין בכל סעודה לברך עליו, אמנם המצוה מן המובחר לברך על יין (ד"ע). ויש מדקדקין כשמברכין ביחיד על היין שלא לאחוז הכוס בידם, רק מניחין אותו על השלחן לפנייהם, ונכון מנהג זה על דרך הקבלה (בי"י).

סעיף ג' - שלא תהיה הכוס פגומה:

שו"ע - "צריך שלא יהא פגום, שאם שתה ממנו, פגמו; אבל אם שפך ממנו לתוך ידו או כלי, אין בכך כלום; ואפי' שתה מהכד או מחבית קטנה, הוי פגום; אבל אם שתה מחבית של עץ גדולה, אין להקפיד⁸³⁷. יש מי שאומר שאפילו מים פגומים, פסולים למזוג בהם כוס של ברכה"⁸³⁸.

סעיף ד' - האם יש להקפיד על פגימה אצל השומעים:

שו"ע - "אם היו כוסות המסובין פגומים, צריך לתת מכוס הברכה לתוכם⁸³⁹ ויש מי שאומר שא"צ⁸⁴⁰. (ע"ל ס"י ק"ץ וס"י רע"א)⁸⁴¹.

סעיף ה' - החזרת כוס יין פגומה לקנקן:

שו"ע - "אם החזיר יין של כוס פגום לקנקן, היין שבקנקן כשר, משום דקמא קמא בטיל⁸⁴²".

סעיף ו' - תיקון הכוס ע"י הוספת יין ומים:

שו"ע - "יכולין לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו מעט יין⁸⁴³, ואפילו על ידי שיוסיפו עליו מים מיתקן".

סעיף ז' - כוס פגום בשעת הדחק:

שו"ע - "בשעת הדחק מברכין על כוס פגום"⁸⁴⁴.

⁸³⁷ **וכתב המג"א -** שיש מחמירין בזה ומקפידים, ונכון לחוש לדבריהם לכתחילה.

⁸³⁸ **פגימת הכוס של ברכה: פסחים קו' -** "רבי יעקב בר אידי יקפיד אכסא פגימא...". וכל ששותה ממנו אפילו מעט עושה אותו פגום, אבל רק בדרך של שיהולא בדרך של מזיגה או שפיכה.

⁸³⁹ שיטת **תוס' שמחמירים** שגם אצל המסובים צריך שהכוס לא תהיו פגומה.

⁸⁴⁰ שיטת **הרא"ה שמיקל** שכל החיסרון של הפגימה הוא רק אצל המברך, ולא אל השומעים.

⁸⁴¹ השאלה כאן היא האם כוס פגומה נחשבת לחיסרון גם אם היא פגומה אצל השותים, או שאצלהם לא הקפידו על הפגימות אלא רק על המברך. **ובשו"ע הביא א שתי הדעות, וברמ"א הפנה למקום הו השו"ע הכריע כדעה ראשונה -** שלכתחילה גם למסובים הכוס לא תהיה פגומה.

⁸⁴² אבל אין מבטלין לכתחילה, ולכן יש עצה - שיתנו לכוס מעט יין טוב מהחבית ויתקנו את היי שבכוס ואז יוכלו להחזיר היין לתוך החבית.

⁸⁴³ **בירושלמי ברכות, פ"ז, ה"ה -** כוס פגומה יכול להרבות כל שהוא ומכשיר אותה. ואפילו מים מועילים לתקן.

⁸⁴⁴ **ברכה על כוס פגום כשאין לו דבר אחר:**

האם יכול לברך על כוס פגום במקרה ואין לו עוד יין או שכר? **נחלקו בכך הראשונים:**

- **רשב"ם -** לכתחילה לא יברך על כוס פגומה, אבל בדיעבד יכול לברך עליה. **וכן נהג המהר"ם** לברך על כוס פגום בשעת הדחק.
 - **רבינו יואל -** אפילו בדיעבד שאין לו אחר- אין לו לברך על כוס פגום.
- ולהלכה כתב בשו"ע -** שבשעת הדחק מברכין על כוס פגום.

סימן קפג' - המברך איך יתנהג בכוס של בה"מ:**סעיף א' - כוס של ברכה טעונה הדחה ושטיפה:**

שו"ע - "כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ⁸⁴⁵; ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות, א"צ".

סעיף ב' - שהיין יהיה חי:

שו"ע - "יתן היין לתוכו חי, עד שמגיע לברכת הארץ, ואז מוזגו⁸⁴⁶ להודיע שבח הארץ⁸⁴⁷".

רמ"א - "וי"א דאם היין אינו חזק א"צ למוזגו (טור), וכן נוהגין באלו הארצות; ויוציאנו מן החבית לשם ברכה (טור בשם רש"י); ונראה דלדין שאין לנו הרבה יין, א"צ רק לשפכו מן הקנקן ששומרים בו היין לשם ברכה וחבית לאו דוקא, וכן נוהגין במדינות אלו. וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו⁸⁴⁸".

סעיף ג' - שהכוס תהיה שלמה ולא עם פגמים:

שו"ע - "צריך לחזור אחר כוס שלם⁸⁴⁹".

סעיף ד' - כיצד מחזיק את כוס הברכה:

שו"ע - "מקבלו בשתי ידיו⁸⁵⁰, וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו⁸⁵¹, ולא יסייע בשמאל⁸⁵². **הגה**: והיינו דוקא שלא תגע השמאל בכוס, אבל אם נותן השמאל תחת הימין, לסייעה, מותר (ב"י בשם שבולי הלקט). **שו"ע**: ומגביהו מהקרקע

החידוש בדיון זה (מ"ב, לב'): כאן מתחדש שלא תאמר שעדיף שיברך ברכה מ"ז בלא כוס, אלא עדיף שיברך על כוס ואפילו היא פגומה.

⁸⁴⁵ **ברכות נא' למדנו** - "עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה: טעון הדחה, ושטיפה, חי, ומלא, עיטור, ועיטוף, נוטלו בשתי ידיו, ונותנו בימין, ומגביהו מן הקרקע טפח, ונותן עיניו בו; ויש אומרים: אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. אמר רבי יוחנן, אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד: הדחה, שטיפה, חי, ומלא". **ושם בהמשך הגמ' מובאות מספר מימרות מהנהגות האמוראים בכוס של ברכה**.
⁸⁴⁶ **מזיגת הכוס - כתב הב"י** שבימינו נוהגים למזוג היין במעט מים, גם כשהיין שלנו לא חזק. **והמקובלים נתנו בזה טעם של מיתוק הדין בחסד**.

⁸⁴⁷ בעבר, היינות היו חריפים והיה צורך למוזגם לערבבם עם מים, כדי להסיר חריפותם. הגמ' אומרת למזוג את היין חי = קודם מזיגה, לכוס של הברכה ולמזוג=למהול אותו עם מים אחרי ברכת הארץ, כי כך יראו בשבח הארץ שיינה חזק.
⁸⁴⁸ **כוס של ברכה שאינה מלאה - האם מעכב? כתב המשנ"ב (ט')** - "ודע, שמלא הוא רק למצוה לכתחילה ואינו מעכב, אם אך יש בהיין שיעור רביעית סגי".

⁸⁴⁹ **פירוש** - שהכוס לא תהיה שבורה ולא פגומה בשפתה אפילו חיסרון מועט.

ומלשון השו"ע משמע שאין זה מעכב! אלא רק "צריך" אך לא לעיכובא.

⁸⁵⁰ **הגמ' בברכות נא'** מביאה מקור לכל אחת מן הנהגות הללו. לדוג' כאן - על מה שנוטל בשתי ידיו ומברך רק ביד ימין שנאמר - "שאו ידיכם קודש וברכו את ה'". **וע"ש בגמ' על המקור לכל הדינים האחרים שמובאים כאן**.

⁸⁵¹ **כתב השל"ה שע"פ הקבלה** - נכון שיעמיד את הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב.

⁸⁵² **טעם לקבלת הכוס בשתי ידיו ולברכה ביד אחת (ט"ז)** - כשלוקח את הכוס מראה על חביבות קבלתה ולכן יקח בשני ידיו. אבל כשמחזיק לברך - יחזיק רק באחת, שלא יראה כמשוי. ויחזיק בימין שהוא החשוב.

טפח, אם הוא יושב על גבי קרקע; ואם הוא מיסב בשלחן, מגביהו מעל השלחן טפח; ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו. **הגה:** ועל כן אין לוקחין כוס שפיו צר, שקורין גלוק קלא"ז, לברך עליו; ומשגרו לאשתו⁸⁵³ שתשתה ממנו".

סעיף ה' - באיזה יד אוחז האיטר:

שו"ע - "יש מי שאומר שאם המברך אטר (בלע"ז מנצ"ינו), אוחז הכוס בימינו שהוא שמאל כל אדם".

סעיף ו' - שלא להשיח בברכה:

שו"ע - "משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך; והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך, לא מבעיא בשעה שהוא מברך, שצריכין לשמוע ולהבין מה שאומר המברך, אלא אפילו בין ברכה לברכה אין להם להשיח; ואם עברו ושחו בין ברכה לברכה בשעה שהמברך שותק מעט, יצאו⁸⁵⁴. (הגה: אפילו אם שח המברך עצמו), אבל אם שחו בשעה שהוא מברך, לא יצאו⁸⁵⁵".

סעיף ז' - שיאמרו המסובין הברכה בלחש עם המברך:

שו"ע - "נכון הדבר⁸⁵⁶ שכל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המברך⁸⁵⁷ כל ברכה וברכה, ואפילו החתימות".
רמ"א - "ויקדים לסיים קצת קודם המברך, כדי שיענה אמן, כדלעיל סי' נ"ט. אין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין (גמרא פרק אלו נאמרין)".

⁸⁵³ **כוס של ברכה - מתברכים ממנה:** ע"י כוס של ברכה מתברך מי ששותה אותה- ולכן טוב שיסגר לאשתו שתשתה כי מתברכת ע"י זה, וכן לכל בני ביתו.

⁸⁵⁴ **הפסיקו בדיבור בין ברכה לברכה באמצע ברכה מ"ז:** בשו"ע מבואר שמי שיוצא י"ח בברכה של אחר- אסור לו להשיח כלל, ואם השיח באמצע שחברו מוציא- לא יצא י"ח. אבל אם השיח בין ברכה לברכה, כשחברו הפסיק מעט ג"כ- בדיעבד יצא י"ח. **במג"א כתב** שכל זה אם רק דיבר בשוגג, אבל אם דיבר במזיד- גם בין ברכה לברכה- אסור וצריך לחזור לראש ברכה מ"ז. **והאליה רבה מתלבט בדבר**, ולכן למעשה לא יחזור לראש ברכה מ"ז אבל יזהר בדבר מאוד שלא לעשותו. **שיהיו באמצע ברכה מ"ז (משנ"ב, כה')**- אם שהה בין ברכה לברכה זמן מרובה- אם זה זמן כזה שיכל לסיים את כל ברכה מ"ז מתחילתה- י"א שצריך לחזור ולברך ברכה מ"ז כי הוי הפסק, כמו בתפילה. **ובבה"ל הסתפק בדבר** ולכן למעשה לא יחזור, אא"כ היה הפסק בתוך ברכה- ואז חוזר לראש הברכה.

⁸⁵⁵ **הלכה למעשה - מה דין מי שדיבר באמצע שיצא ברכה מ"ז ע"י אחר (משנ"ב, כו):**

"ותלוי בזה דאם לא גמר המברך עדיין את הברכה חוזרין המסובין ומברכין בעצמן ממקום שפסקו לשמוע לדברי המברך ואם גמר המברך את הברכה וכוננו לשמוע צריכין המסובין לחזור לתחלת הברכה ולברך בעצמן דכיון שדלגו באמצע הוי כלא אמרוה כלל. **וכ"ז דוקא אם ע"י השיחה שבאמצע לא שמעו ודלגו דברים שהם מעיקר הברכה כמו ברית ותורה וכיו"ב שהם לעיכובא כמ"ש** בסמ"ק פ"ז **אבל אם דלגו רק דברים שהם מעיקר הברכה יצאו בדיעבד ואינם צריכים לחזור בשביל זה** וכ"ש אם לא דלגו כלל כגון שהמברך עצמו שח אז באמצע ושחו גם הם אף דבדאי שלא כדן עשו מ"מ בדיעבד יצאו ואינם צריכים לחזור".

⁸⁵⁶ **הטעם** שנכון הדבר הוא מכיוון שאם לרגע אינו שומע או אינו מכווין או משיח אפילו מילה אחת- כבר לא יצא י"ח הברכה, לכן הטוב ביותר הוא שהוא בעצמו יאמר בלחש. וכפי שכתב **במשנ"ב (כז')**- "שמצוי בעוונותינו הרבים שהמסובין מסיחין דעתם ואינם מכווין לדברי המברך כלל, ונמצא שחסר להם ברכה מ"ז לגמרי, ומבטלין עשה דאו' בידיהם".

⁸⁵⁷ **ברכת הזימון - לקמן בסימן קצב'**- שיש מצווה לזמן יחד כשיש שלושה שאכלו ביחד, שנאמר "גדו לה' איתי וגרוממה שמו יחדיו". וחלק מברכת הזימון הוא שיוצא המזמן את כל השומעים בברכה הראשונה של ברכת המזון, ולכן צריך המזמן לקרוא בכל הברכה הראשונה והציבור יאמרו איתו בלחש וייצאו י"ח במה שהוא מברך. ולא כאותם מזמנים שאינם אומרים בקול את הברכה הראשונה- דטעות היא, כי יש גדר מיוחד שהאחרים ייצאו י"ח בברכת המזמן משום דין ברכת הזימון.

המג"א כתב שנכון שהציבור כלל לא יגידו בלחש, אלא ישתקו וישמעו למי שזימן, **אבל המשנ"ב** כתב שלא נהגו לעשות כן.

סעיף ח'- דין דיבור בברכהמ"ז כדיבור בתפילה:

שו"ע- "לענין לשאול בבה"מ מפני היראה או מפני הכבוד, יש מי שאומר שדינה כתפלה⁸⁵⁸".

סעיף ט- מברך בישיבה ובדיעבד אם הילך יצא:

שו"ע- "צריך לישוב בשעה שמברך⁸⁵⁹, בין אם היה הולך בביתו כשאכל, או עומד או מיסב, כשמגיע לברך צריך לישוב, כדי שיוכל לכוין יותר; וגם לא יהא מיסב, שהוא דרך גאווה; אלא ישב באימה".
רמ"א- "נראה לי דלאו דוקא המברך, אלא ה"ה כל המסובין לא ישבו בקלות ראש אלא באימה; מיהו אם לא עשה כן, אפילו בירך מהלך, בדיעבד יצא (רמב"ם פ"ד)".

סעיף י'- ישיבה בברכת מעין שלוש:

שו"ע- "י"א שגם ברכת מעין שלש צריך לאמרה מיושב⁸⁶⁰".

סעיף יא'- המהלך בדרך מברך בהליכה:

שו"ע- "אם היה מהלך בדרך ואוכל, א"צ לישוב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו⁸⁶¹".

סעיף יב'- פניות בברכה:

שו"ע- "אסור לברך⁸⁶² והוא עוסק במלאכתו".

סימן קפד'- לקבוע ברכה במקום סעודה, ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך:**סעיף א'- חובת ברכה במקום שאכל:**

שו"ע- "מי שאכל במקום אחד, צריך לברך קודם שיעקור⁸⁶³ ממקומו⁸⁶⁴. (הגה: ועיין לעיל ס"י קע"ח), ואם יצא ממקומו ולא בירך, אם היה במזיד, יחזור למקומו ויברך; ואם בירך במקום שנוכח, יצא. הגה: ודוקא לדעת

⁸⁵⁸ שכן מצונו במספר דברים שדומה ברכהמ"ז לתפילת ש"ע. ולכן הדין הוא שאין שואלין ומשיבין כלל באמצע ברכהמ"ז.

מי שהפסיק כדיבור בברכת המזון- מה דינו:

- **מג"א-** אם זה היה במזיד- הפסיד כל מה שאמר ועליו להתחיל ברכהמ"ז מהתחלה.
- **משנ"ב(כה)-** בדיעבד- ימשיך ממקום שהפסיק ויסיים את הברכה.

⁸⁵⁹ **ברכהמ"ז מברך בישיבה: גמ' בברכות דף נא:-**

"אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: האוכל ומהלך - מברך מעומד, וכשהוא אוכל מעומד - מברך מיושב, וכשהוא מיסב ואוכל - יושב ומברך. והלכתא: בכלהו יושב ומברך". **וכתב הרמב"ם, שבדיעבד אם בירך אפילו בהליכה- יצא.**

⁸⁶⁰ **כ"כ הרמב"ם.**

⁸⁶¹ כפי שלמדנו בהלכות תפילה- שעדיף לברך בהליכה ובכוונה מאשר בישיבה בצד כשהוא לחוץ להמשיך בדרך ואינו יכול לכוין.

ובחיי אדם כתב שכל זה דווקא כשאכילתו הייתה דרך הליכה, אבל אכל בישיבה לא יברך בהליכה.

⁸⁶² לאו דווקא ברכהמ"ז אלא ה"ה לכל הברכות.

⁸⁶³ **שלא לצאת אפי' עמ"נ לחזור ולברך: כתב הרמ"א בסימן קנח', סו"ס ב'-** שלכתחילה לא יעקור ממקומו לפני שבירך אף אם

דעתו לחזור למקומו ולברך שם, כי חוששים שמא ישכח מלחזור ולברך במקומו. **אבל כתב במשנ"ב(שם, ס"ק, לד')- שמותר**

הרמב"ם, אבל לדעת הרא"ש דס"ל דאף בשוגג יחזור למקומו לכתחלה, במזיד אף בדיעבד לא יצא (טור), **שו"ע-** ואם היה בשוגג, להרמב"ם יברך במקום שנזכר, ולהר"ר יונה והרא"ש גם הוא יחזור למקומו ויברך⁸⁶⁵.

סעיף ב' - אם יש לו פת ממשיך לאכול במקום השני ומברך שם:

שו"ע - "בד"א, כשאין לו פת עוד, אבל אם יש לו פת עוד, יאכל במקום השני מעט ויברך⁸⁶⁶, רק שלא יהא רעב מאכילה ראשונה⁸⁶⁷.⁸⁶⁸

לכתחילה לצאת עמ"נ לחזור מיד. וכן לצורך מצווה עוברת כגון שיוצא להתפלל - התירו לו לצאת ולחזור (רמ"א, שם, ובה"ל ד"ה עוברת).

⁸⁶⁴ **ברכה ממקום שרואה היכן אכל ועוד (מ"ב, א')**: באותו חדר, אפילו גדול - יכול לברך לכתח' כי חשיב אותו מקום. בחדר אחר - יש שני גדרים: 1. אם רואה מהחדר השני את הראשון בו אכל - כתב המג"א שמהני. ואם כיוון שיברך בחדר השני - בשה"ד מהני אפילו אם אינו רואה משם מקומו הראשון.

חיוב ברכה אחרונה במקום האכילה - סיכום השיטות והלכה למעשה:

המשנה במסכת ברכות דף נ"א: מביאה מחלוקת - "מי שאכל ושכח ולא בירך, ב"ש אומרים - יחזור למקומו ויברך. וב"ה אומרים - יברך במקום שנזכר.

ומביאה הגמ' שם בדף נ"ג: שכל המחלוקת היא דווקא בשכח, אבל מי שידע והלך במזיד - לכ"ע צריך לחזור למקום שבו אכל ולברך.

ונחלקו הראשונים כמי ההלכה:

- **רב עמרם, רא"ש -** הלכה כב"ש, שצריך תמיד לחזור למקומו ולברך, בין שוגג בין מזיד. **ולשיטה זאת -** מי שהלך במזיד וצריך לחזור למקומו כדי לברך, ובכל זאת בירך במקום שהלך - לא יצא י"ח.
 - **רמב"ם -** הלכה כב"ה, שאם זה היה בשוגג - יכול לברך במקום שנזכר. **והוסיף הרמב"ם -** שאע"פ שבמזיד חייב לחזור למקומו ולברך - אם בדיעבד בירך במקום שהלך - יצא בדיעבד.
- השו"ע הביא את שתי השיטות:** הלכך במזיד - לכ"ע יחזור למקומו, ואם בירך במקום השני - בדיעבד יצא (לרמב"ם, אבל לרא"ש לא יצא). ואם בשוגג - לרמב"ם יברך במקום שנזכר, ולרא"ש צריך לחזור.
- וכתבו האחרונים להלכה -** שנכון לנהוג למעשה - שגם בשוגג יחזור למקומו ולברך, ורק בשעת הדחק יכול לסמוך על סברא ראשונה.

⁸⁶⁶ מי שאכל במקום אחד - יכול ללכת למקום אחר ולהמשיך שם אכילתו - בפת, ולא צריך לברך מתחילה ברכת המוציא על הפת שאוכל במקום השני, ואז יברך שם ברכהמ"ז וזה עולה לו גם לפת שאכל במקום הראשון.

⁸⁶⁷ **הסבר וסיכום לסעיף:** בסע' הקודם למדנו שחובה לברך במקום שאכל. בסעיף זה מתחדש שכל המדובר שם זה רק כשאינו רוצה לאכול פת במקום השני אליו הולך, אבל אם רוצה לאכול שם פת (להוציא עוגות וכד') - תלוי הדבר: אם היתה דעתו בשעת המוציא לאכול גם במקום השני - נחשב גם מקום זה למקומו ומותר לכתחילה לצאת לשם, לכול ולברך שם. ואם לא הייתה דעתו על המקום השני - לכתח' אסור לו לצאת ממקומו, אך בדיעבד - אם יצא למקום השני יכול לאכול שם פת ולברך שם.

❖ **עצה טובה הלכה למעשה:** מי שממהר לדרך, ויודע שלא יהיה לו מספיק זמן לאכול ולברך ברכהמ"ז במקום הראשון - יכול לכווין בשעת ברכת המוציא גם על המקום השני שהולך אליו - ואז יכול לכתחילה לאכול שם מעט פת ולברך שם ברכהמ"ז.

⁸⁶⁸ **אכל סעודת פת במקום אחד ונזכר בדרך למקום אחר שלא בירך ברכת המזון - מה יעשה?** אם יש לו פת במקום השני שאליה הוא נוסע עכשיו - יגיע לשם יטול ידיו (בלי ברכה) ויברך שם ברכת "המוציא" על הפת ויאכל כזית ואז יברך ברכת המזון שתעלה לו גם על אכילתו הראשונה (פסקי תשובות, כאן ס"ק ב'). ואם לא הסיח דעתו כלל מאכילתו הראשונה - יכול להמשיך לאכול שם מן הפת גם בלי לברך לפניה "המוציא".

סעיף ג' - אלו מאכלים נכללים בדין זה:

שו"ע - וי"א שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם; וי"א דחמשת מיני דגן דוקא (ועי"ל סי' קע"ח סעיף ה')⁸⁶⁹.

סעיף ד' - המסופק אם בירך ברכה מ"ז:

שו"ע - "אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך⁸⁷⁰ מספק, מפני שהיא מן התורה"⁸⁷¹.

סעיף ה' - עד כמה זמן אחרי שאכל יכול לברך:

שו"ע - "עד אימתי יכול לברך⁸⁷², עד שיתעכל המזון שבמעיו⁸⁷³; וכמה שיעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אף על פי שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דיינין ליה; וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין, אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות, יברך, אם אינו יודע לשער אם נתעכלו"⁸⁷⁴.

סעיף ו' - שיעור אכילה לחיוב ברכה מ"ז:

שו"ע - "שיעור אכילה לברך עליה⁸⁷⁵ ברכת המזון, בכזית"⁸⁷⁶.

869 באלו מאכלים יש חובת ברכה במקום אכילתם:

- **רא"ש -** כל דבר מזין- פת, מיני מזונות.
- **רשב"א -** רק מה שיש לו כמה ברכות אחר אכילתו, דהיינו רק פת.
- **י"א -** שאפילו כל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם.

⁸⁷⁰ וחוזר ומברך את כל ברכת המזון, כי שלוש הברכות הראשונות מהתורה, וגם ברכה רביעית "הטוב והמטיב" - חוזר ומברך

ואע"פ שהיא מדרבנן, שכך תיקנו חכמים כדי שלא יבואו לזלזל בה.

⁸⁷¹ **מכיוון שמהתורה -** חייב אדם לברך ברכה מ"ז רק כאשר אכל ושבע, (שנאמ' - "ואכלת ושבעת וברכת"), הרי שרק אם שבע זה נחשב לספק דא' ויחזור ויברך, אבל אם אכל כזית ולא שבע - שלרוב פ' חיוב ברכה מ"ז הוא רק מדרבנן - הוי ספק דרבנן ולקולא ולכן לא יברך.

ואולם - לדעת רוב הפוסקים - גם אם אכל מהלחם רק שיעור "כזית", אבל אכל בנוסף מאכלים אחרים שמכולם יחד נעשה שבע - הרי שהוא חייב לברך ברכה מ"ז מהתורה ונפק"מ לספק כנ"ל.

⁸⁷² **עד מתי מברך -** בהמשך המשנה שם **בברכות נא' -** "ועד מתי מברך? עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו".

⁸⁷³ **באיזה שלב מסתיימת הסעודה (מ"ב, יז):** מי שאכל פת ואז הפסיק ועבר זמן - אם הוא נעשה קצת רעב ואז נזכר לברך - אינו

מברך כי כבר איננו שבע מחמת הפת. **השאלה היא - האם יכול להמשיך ולאכול עכשיו מחדש משהו כחלק מהמשך אותה סעודה או לא:**

- **מג"א -** כיוון שהוא כבר קצת רעב - נעקרה ממנו לגמרי הסעודה וצריך לחזור ולברך מחדש.
- **הרבה אחרונים -** אמנם לענין ברכה מ"ז כבר הפסיד ולא יכול לברך, אבל הסעודה עדיין נמשכת לענין זה שיכול להתחיל ולאכול עכשיו דברים נוספים כחלק ממנה.

⁸⁷⁴ ואם אכל יותר מכזית אך לא שיעור שביעה גמור - כיצד יידע האם הרעב שיש בו עכשיו זה כי עבר זמן מאותה סעודה או כי לא אכל בה מספיק?

לכן כתבו האחרונים שמשערים זמן של 4 מילין - כ- 72 דק'.

⁸⁷⁵ **יש לחלק בין שיעור ברכה שקודם אכילה לזה שאחריה:** לפני האכילה מברכים על כל שיעור כדי שלא יאכל אפילו פירור מן העולם הזה בלא ברכה, בלי הסכמה. אבל לאחר האכילה - רק משיעור כזית ומעלה מתחיל להחשב אכילה שעליה יש לברך בשל שביעתה.

סימן קפה' - לברך בהמ"ז בקול רם, ויתר פרטים בברכת המזון:**סעיף א' - ברכהמ"ז בכל לשון:**

שו"ע - "ברכת המזון נאמרת בכל לשון^{877, 878}.

סעיף ב' - שישמיע לאזניו הברכה:

שו"ע - "צריך שישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו; ואם לא השמיע לאזניו יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו⁸⁷⁹".

סעיף ג' - י"א שבעל הבית יברך בקול להוציא בני משפחתו:

שו"ע - "יש מי שאומר דבעל הבית עם בניו ואשתו, צריך לברך בקול רם⁸⁸⁰, כדי שיצאו בברכתו".

סעיף ד' - ברכהמ"ז לשיכור:

שו"ע - "אפילו נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי, יכול לברך ברכת המזון⁸⁸¹".

סעיף ה' - בירך ומצא צואה כנגדו:

⁸⁷⁶ מאיזו כמות חל חיוב לברך ברכהמ"ז: משנה בברכות מה': - "עד כמה מזמנין? עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה". והסכימו

כל הפוסקים שהלכה כר' מאיר כי רבי יוחנן קאי בשיטתיה וכ"פ ר"ח ובה"ג ועוד.

תוקף החובה לברך ברכהמ"ז: מהתורה - חייב אדם לברך ברכהמ"ז כאשר אכל ושבע, שנאמר - "ואכלת ושבעת וברכת". **ומדרבנן** -

באו חכמים והוסיפו שגם אם אכל כזית - כיוון שנהנה - יברך. הנפק"מ היא לגבי ספק - מי שמסופק אם כבר בירך: אם אכל רק

כזית זה ספק דרבנן ואינו חוזר לברך, אך אם אכל ושבע - זה ספק דאורייתא וחוזר ומברך!

⁸⁷⁷ **מנין שמברכין בכל לשון: גמ' סוטה לב, א'** - "ואלו נאמרים בכל לשון... ברכהמ"ז... מנין? דכתיב - "וברכת" - בכל לשון שאתה

מברך".

ומ"מ כתב הב"ח שהטוב ביותר לברך בלשון הקודש.

⁸⁷⁸ **חשיבות הכוונה והדקדוק בברכהמ"ז (מ"ב, א')**:

"כתב בספר החינוך כל הזהיר בבהמ"ז מזונותיו מצויות לו כל ימיו בכבוד. והמדקדק יזהר לברך לכתחלה תוך הספר ולא בע"פ.

כתב בספר חסידים מעשה באחד שמת ונתגלה בחלום לאחר מקרוביו וא"ל בכל יום דנין אותי על שלא הייתי מדקדק לברך כל

הברכות בכונת הלב".

⁸⁷⁹ **ברכת המזון בלחש ובהרהור:** לכ"ע הטוב ביותר שיוציא בפיו וישמע מה שאומר. וגם אם אומר בשקט אבל מוציא בשפתיו

מהני. אבל אם רק מהרהר במחשבתו - לרה"פ לא יצא, כי כבר נפסקה הלכה **בברכות כ'**: **שהרהור לאו כדבור דמי**, ואם כן מה

שאמרה הגמ' **ברכות טו**: שאם בירך יצא - היינו שהוציא בשפתיו בלחש, אבל רק הרהור לא מהני.

ואולם מהרמב"ם וסמ"ג משמע - שגם אם לא הוציא בשפתיו - יצא, כל שבירך בליבו.

ולהלכה פסק השו"ע - שהמברך בלי שהוציא משפתיו - לא יצא.

הרהור הברכה למי שחולה או אנוס ואינו יכול להוציא בשפתיו: כתב במג"א שמי שהוא אנוס או חולה ואינו יכול אפילו להוציא

בשפתיו - ירהר בליבו ועלה לו, והכוונה היא שהקב"ה יצרף לו מחשתו למעשה, אך לעניין הלכה לא חשיב שיצא כי הרהור לאו

כדיבור דמי, ולכן אם עבר האנוס ויכול עכשיו לברך הוא עדיין בתוך זמן עיכול המזון - **צריך לחזור ולברך**.

⁸⁸⁰ ויש שאמרו שתמיד טוב לברך בקול רם מכיוון שזה מעורר הכוונה (ובלי קשר לכך שמוציא אותם י"ח).

⁸⁸¹ **שיכור בברכהמ"ז** - יכול לברך. ובכך שונה ברכהמ"ז מתפילת ש"ע שבה אין שיכור יכול לברך, (אא"כ הוא קצת מבוסס).

שו"ע- "ואם בירך והיתה צואה כנגדו, או שהיה שכור⁸⁸² (פי' לגמרי), נסתפקו התוספות והרא"ש אם צריך לחזור ולברך⁸⁸³; ומשום מי רגלים פשיטא שאינו חוזר לברך".

סימן קפו'-אם נשים וקטנים חייבים בבה"מ:

סעיף א'- חיוב נשים בברכהמ"ז- ספק אם מדאו' או דרבנן:

שו"ע- "נשים חייבות בברכת המזון, וספק⁸⁸⁴ הוא אם הן חייבות מדאורייתא ומוציאות את האנשים, או אם אינן חייבות אלא מדרבנן ואינן מוציאות אלא למי שאין חיובו אלא מדרבנן⁸⁸⁵. (וע"ל סי' קצ"ט בענין זימון שלהם)".

סעיף ב'- חיוב קטן בברכהמ"ז:

שו"ע- "קטן חייב מדרבנן, כדי לחנכו; וההיא דבן מברך לאביו, כשלא אכל האב כדי שביעה⁸⁸⁶, שאינו חייב אלא מדרבנן⁸⁸⁷".

⁸⁸² **סתירה עם סעיף קודם:** בסע' קודם למדנו ששיכור מותר בברכהמ"ז, ואלו בסע' זה למדנו שלא? ותירצו האחרונים- שבסע' קודם שהתירו אייר ביכול לדבר לפני המלך.

אבל הקשו המ"א ועוד אחרונים- שהרי מהירושלמי יוצא שאפילו מי שאינו יכול לדבר כראוי- מברך ברכהמ"ז, והיינו שאינו יכו לדבר לפני המלך- וכן התירו? אז אל תחלק ותאמר שבסע' זה איירי באינו יכול לדבר לפני המלך.

וכתבו למעשה האחרונים- שגם שיכור גמור יכול לברך ברכהמ"ז, כמובא בירושלמי, ומ"מ ישתדל לברך קודם שמגיע לכך.

⁸⁸³ **בירך ומצא צואה כנגדו- לכ"ע** בוודאי אסור לברך שום ברכה או דבר שבקדושה ליד צואה, כל השאלה היא מה הדין בדיעבד- אם כבר בירך ואז מצא. **והראשונים נחלקו בכך ושורש מחלק'-** האם דומה בזה ברכהמ"ז לתפילה(וצריך לחזור) או לא(כמו שלענין שכרות אינו דומה לתפילה, שהרי התירו לשיכור לברך).

ולדינא כתבו הרבה אחרונים- שאם בירך ומצא אחרי כן צואה שהייתה בתוך ד"א שלו- צריך לחזור ולברך!

⁸⁸⁴ **האם חיוב נשים בברכהמ"ז מדאו' או מדרבנן- צדדי הספק- ע"פ הגמ' בברכות דף כ':** מצד אחד זאת מצוות עשה שאין הזמן גרמא ולכן חייבות בו מדאו'. אך מצד שני כתוב "ואכלת ושבעת וברכת את 'אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך" והרי לנשים אין חלק בירושת הארץ ולכן לא חייבו מהתורה. (ולגבי כהנים ולויים- אין להם נחלה אבל כן יש לה ערי מגרש וכד'). **וי"א מטעם אחר-** כי אין בנשים ברית ותורה.

הראשונים נחלקו במסקנת הגמ':

• רי"ף, ראב"ד, רמב"ן ועוד- נשים חייבות מהתורה.

• רמב"ם, רא"ש ועוד- זה ספק.

⁸⁸⁵ **חיוב נשים בברכהמ"ז- למעשה(מ"ב, ג'): הטור כתב** שמפני שהוא ספק- להלכה אינן מוציאות אחרים שאכלו כדי שביעה וחייבים בברכה מהתורה, **וכ"כ גם הרמב"ם**. אבל מי שאינו חייב מן התורה, כגון שלא אכל כדי שביעה, ולכן חייב בברכה רק מדרבנן- יכולות להוציא אותו י"ח.

❖ **אשה שאכלה כדי שביעה ונסתפקה אם בירכה- האם צריכה לחזור?**

א. **שער אפרים, חיי אדם, מגן גיבורים-** חייבת לברך.

ב. **רעק"א, ברכ"י, פמ"ג-** אינה צריכה לחזור ולברך.

וכתב המשנ"ב(ג')- "הרוצה לסמוך על דעת השער אפרים וסיעתו(שיכולה לברך)- אין למחות בידו".

⁸⁸⁶ וכיוון של אכל האבא כדי שביעה- אז חייב רק מדרבנן, ולכן בנו שגם חייב מדרבנן יכול להוציא אותו.

⁸⁸⁷ **האם קטן יכול להוציא אשה?(מ"ב, ו')**- כתבו האחרונים שאינו מוציא את האשה כי יש ספק אולי חייבת מדאו', והבן בוודי אינו חייב אלא מדרבנן.

סימן קפז' - דיוקים בנוסח ברכת המזון⁸⁸⁸:**סעיף א' - תוספות ונוסח אחר בברכת "הזן":**

שו"ע - ייש אומרים: ברוך משביע לרעבים, ואין לאומרו, והמוסיף גורע⁸⁸⁹; ואם אמר במקום ברכת הזן: בריך רחמנא מלכא, מאריה דהאי פיתא, יצא; וי"א שצריך שיחתום: בריך רחמנא דזן כולא⁸⁹⁰.

סעיף ב' - הזכרת "ברית" ו"תורה" בברכת "הארץ":

שו"ע - "בברכת הארץ, להרא"ש לא יאמר: שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה וכו' ברית ותורה, שהרי אומר על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחד⁸⁹¹; והרמב"ם חולק. (הגה: ודברי הרא"ש הם עיקר)".

סעיף ג' - מי שלא הזכיר ברית/תורה/ארץ - מחזירין אותו:

שו"ע - "אם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה, אפי' אם לא חיסר אלא אחד מהם, מחזירין⁸⁹² אותו⁸⁹³".

⁸⁸⁸ **ברכת המזון - הקדמה (פסו "פניני הלכה", ברכות, עמ' 65 - ע"פ הגמ' בברכות מח:):** מצווה מהתורה שאחר שיאכל אדם

פת וישבע - יברך לה', שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך".

ולמדו חכמים שברכהמ"ז צריכה לכלול שלושה עניינים:

א. ממה שנאמר "וברכת את ה' אלוקיך" - למדו שצריך לברך את ברכת "הזן", כברכה והודאה על המזון.

ב. ממה שנאמר "על הארץ" - למדו שצריך לברך ולהודות על הארץ.

ג. ממה שנאמר "על הארץ הטובה" - למדו שצריך לברך על הטוב והמובחר שבארץ - היא ירושלים.

לפיכך - ג' ברכות ראשונות של ברכהמ"ז - מהתורה הם.

הברכה הרביעית - "הטוב ובמטיב" - מדרבנן בלבד, שתיקונה אחרי חורבן בית שני ביום שבו ניתנו הרוגי העיר ביתר לקבורה.

מי תיקן את הברכות: בשעה שירד ה"מן" במדבר - תיקן משה את ברכת "הזן", בשעה שנכנסו לארץ - תיקן יהושע את ברכת

"הארץ", וכשקבע דוד המלך את ירושלים כעיר הקודש והמלכות תיקן את ברכת "בונה ירושלים". קודם לכן היו מכירים את עניינים

אלו כל אחד כדרכו, אך משבאו אלו תיקנו את הנוסח הקבוע של הברכות.

ובשל כך קבעו חכמים שיש חובה להזכיר עניינים מסויימים בכל ברכה:

- בברכת הארץ - חובה להזכיר את שבחה של ארץ ישראל - שהיא ארץ "חמדה טובה ורחבה", וכן חובה להזכיר את ברית המילה ואת התורה - מפני שע"י שני אלו אנו יורשים את הארץ.

- בברכה שלישית (רחם) (בונה ירושלים) - תקנו להזכיר את מלכות בית דוד, מפני שע"י דוד נתקדשה ירושלים.

⁸⁸⁹ מדובר כאן שהיו אומרים קודם ברכהמ"ז כל מיני פסוקים, וקבעו שאין לאומרם כי אין להוסיף או לשנות על נוסח שקבעו חכמים.

⁸⁹⁰ **אמירת "ברוך רחמנא מלכא מארה דהאי פיתא" במקום ברכת "הזן":** הטור כתב שיצא י"ח, ואע"פ שאסור לעשות כן

לכתחילה, בדיעבד אם עשה - יצא הואיל והזכיר את השם ("רחמנא"), מלכות ("מלכא") ועניין הברכה ("מארה דהאי פיתא").

לשיטה זאת של הטור - יצא י"ח גם אם לא חתם.

אבל הרשב"א סובר - שכל מה שאמר הטור נכון אבל אם לא חתם - לא יצא י"ח מכיוון שקי"ל שכל מקום שאמרו חכמים לחתום -

אינו רשאי שלא לחתום - וזה לעיכובא ולכן גם בדיעבד לא יצא.

⁸⁹¹ **מה היה הנוסח בעבר (מ"ב, ה):** בנוסח שלהם היה כתוב "שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה" ועל זה

כתב הרא"ש - שלא יאמר שהרי יאמר אח"כ על בריתך וכו'. **והרמב"ם חלק** - שיש להזכיר פעמים.

ולמעשה אנו נוהגים כרא"ש - שאנו מזכירים את הברית והארץ רק במילות "ועל בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלימדתנו".

⁸⁹² **לאיפה חוזר? - כתב המג"א** שחוזר לראש ברכהמ"ז מכיוון שג' ברכות ראשונות נחשבות כאחת.

מחזירים דווקא אם התחיל "רחם": כתב ב"שער הציון" (ח) - מה שמחזירין אותו זה דווקא כשזכר אחר שהתחיל "רחם",

אבל אם עדיין לא הזכיר "רחם" יכול לתקן ולומר ברית, תורה וארץ קודם שמתחיל רחם - ועולה לו ואינו צריך לחזור!!!

רמ"א-ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה, דנשים לאו בני ברית נינהו, ועבדים לאו בני תורה נינהו⁸⁹⁴(כל בו).¹¹

סעיף ד'- ברכת בונה ירושלים:

שו"ע- "אם לא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד, מחזירין אותו".

רמ"א- "ואומרים על הנסים בחנוכה ובפורים, קודם ועל הכל וכו'; ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו (טור). וע"ל סימן תרפ"ב. ומ"מ יוכל לאומרו בתוך שאר הרחמן, ויאמר: הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו', והכי נהוג (כל בו)⁸⁹⁵".¹¹

סימן קפח'- נוסח ברכה ג', ודיני בהמ"ז בשבת, והטועה בבהמ"ז:

סעיף א'- ברכת, בונה ירושלים" ועניית אמן אחריה:

שו"ע- "אחר שחתם: בונה ירושלים, יענה אמן אחר ברכת עצמו⁸⁹⁶, מפני שהיא סיום הברכות דאורייתא, דהטוב והמטיב אינה דאורייתא⁸⁹⁷".¹¹

סעיף ב'- עניית ה"אמן" בלחש:

שו"ע- "אמן זה יאמרנו בלחש, כדי שלא ירגישו שברכת הטוב והמטיב אינה דאורייתא ויזלזלו בה".
רמ"א- "ונראה דדוקא כשמברך לבד ואין עונין אמן אחר שאר ברכות; אבל כשמזמנין, עונין עליו כשאר אמן שעונין על ברכות הראשונות, ואף על גב דהמברך עונה ג"כ מ"מ אינו ניכר כל כך, הואיל ואחרים עונין ג"כ עמו; וכן המנהג במדינות אלו לאומרו בקול רם אפי' המברך עצמו, כשמזמנים, ואולי הוא מהאי טעמא⁸⁹⁸".¹¹

סעיף ג'- הזכרת מלכות בית דוד בברכה שלישית:

שו"ע- "צריך להזכיר בברכה שלישית מלכות בית דוד, ואין להזכיר בה שם ומלכות אחר; והאומר: ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך, טועה, שאין להשוות מלכותא דארעא עם מלכותא דשמיא; וכן אין לומר בה אבינו מלכנו⁸⁹⁹".¹¹

⁸⁹³ **מי שלא הזכיר תורה/ברית/ ארץ- מחזירים אותו:** כיוון שהם עיקר הברכה, ומה שכתב בשו"ע שחוזר רק אם שכח ברית או תורה ולא הזכיר "ארץ" כי פשיטא הוא שהרי זו ברכת "הארץ" וזה עיקרה, אלא שהשו"ע חידש שגם על שני אלו מחזירין אותו, ובוודאי שגם אם לא הזכיר "ארץ".

⁸⁹⁴ **בימינו כן אומרים(מ"ב, ט):** כתב המשנ"ב שבימינו כן נוהגות הנשים לומר.

⁸⁹⁵ **שכח לומר "על הניסים" בברכת הארץ("נודה לך"):** משלים את זה אחרי זה ב"רחמן" וכפי שמזכיר הרמ"א מה הנוסח שאומר. ואם שכח לגמרי- אינו חוזר, כמו בתפילה.

⁸⁹⁶ **עניית "אמן" אחר ברכת בונה ירושלים:** ואע"פ שבד"כ העונה אמן אחר ברכת עצמו- ה"ז מגונה. מ"מ בבונה ירושלים ה"ז משובח כי מפריד בין ברכות דאו' לדרבנן.(גמ' בברכות מה:).

⁸⁹⁷ ברכת "בונה ירושלים" דוד ושלמה תקנוה, והיינו שלמדו ודרשו אותה מן הכתוב.

⁸⁹⁸ **כיצד ומדוע המנהג היום שעונים "אמן" בקול רם אחר ברכת "בונה ירושלים":**

בדרכי משה(ב) כתב שכל הסיבה בגללה אמרו לענות בלחש הייתה כי הפועלים היו קמים והולכים אחר ברכת "הטוב והמטיב" ולכן יש בכך זלזול, אבל בימינו שאין קמים אחר ברכת בונה ירושלים- ליכא זלזול. ועוד שהיו עונים בקול רם ולא ניכרת אמירת ה"אמן" שלא בקול רם.

רמ"א- "וי"א דאף כשאומר יעלה ויבא, לא יסיים מלך חנון ורחום, אלא ידלג מלת מלך (אבודרהם), וסברא נכונה היא אבל לא ראיתי נוהגין כן".

סעיף ד'- נוסח ברכת "בונה ירושלים":

שו"ע- "נוסח ברכה זו פותח בה: רחם ה' אלהינו, או נחמנו ה' אלהינו, וחותם בה: בונה ירושלים או מנחם ציון בבנין ירושלים; ואין לשנות הנוסח משבת לחול, דבין בשבת בין בחול אומר נוסחא אחת".
רמ"א- "וי"א דאומרים בונה ברחמיו ירושלים, וכן נוהגין (מרדכי סוף ברכות)".

סעיף ה'- הזכרת, "רצה" ו"יעלה ויבוא":

שו"ע- "בשבת אומר בה⁹⁰⁰: רצה והחליצנו, ובר"ח ויו"ט וחולו של מועד אומר: יעלה ויבא, ואם חל אחד מהם בשבת אומר: רצה והחליצנו, ואח"כ: יעלה ויבא, ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא, ולא של יום טוב וחוש"מ ור"ח ברצה והחליצנו".

סעיף ו'- השלמה למי שטעה ולא הזכיר של שבת או יו"ט:

שו"ע- "טעה ולא הזכיר של שבת, אומר⁹⁰¹: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת; ואם טעה ולא הזכיר של יום טוב, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה⁹⁰² את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל

⁸⁹⁹ **הזכרת מלכות בית דוד ב"בונה ירושלים"- הגמ' בברכות מח: אומרת-** "כל שינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ, ומלכות

בית דוד בבונה ירושלים- לא יצא ידי חובתו". לפיכך- אנו מזכירים מלכות בית דוד בברכת "רחם" שהיא חותמת ב"בונה ירושלים" ואומרים "ועל מלכות בית דוד משיחך...".

ואולם- מן הראוי הוא שאם מזכירים מלכות ארעא= מלכות בית דוד, שנזכר גם מלכות שמיא= מלכות דקב"ה, אלא שזה לא נכון להזכיר בסמיכות למלכות הארץ כי אין להשוותם ביחד. הלכך- בברכת "בונה ירושלים"- מזכיר רק מלכות ארעא- בית דוד, ולא יזכיר מלכות נוספת. ואילו בברכה הבאה- "הטוב ומטיב"- מזכיר מלכות רקיע.

הטעם להזכרת מלכות דוד בברכת "רחם"- כתב הרמב"ם(פ"ב, ה"ד)- עניין הברכה הוא נחמה, ואין נחמה גמורה אלא בחזרת בית דוד.

⁹⁰⁰ **מדוע מזכירים שבת או ר"ח בברכת "בונה ירושלים"(מ"ב, יב')-** כיוון שהזכרות אלו הם בקשת רחמים- נכון לאומרם בברכת "בונה ירושלים" שהיא ברכת רחמים, ולא כברכת "נודה לך" היא הודאה(ולכן בה אומר "על הניסים").

⁹⁰¹ **מי שאינו זוכר את הנוסח- כתב הט"ז-** שמי שאינו יודע את נוסח הברכה- ג"כ צריך לחזור לראש הברכה. אבל מי שזוכר את תחילת הברכה וסופה ורק את הנוסח שבאמצע אינו זוכר כראוי- אומר ואינו צריך לחזור לראש.

ובבה"ל ד"ה "שנתן שבתות למנוחה" קצת פקפק בכך ונשאר בצריך עיון למעשה.

⁹⁰² **נוסח הברכה בראש השנה:** מי ששכח לומר יעלה ויבוא בראש השנה- מה נוסח הברכה שצריך לתקן ולומר?

- **מגן אברהם-** אין מזכירין בה "לששון ולשמחה" והנוסח שונה משאר יום טוב ששכח.
- **כנסת הגדולה-** ראש השנה דומה לתוספת של כל יום טוב, ומסיים "מקדש ישראל ויום הזיכרון". **והסכימו לו אחרונים רבים.**

❖ **מי ששכח בראש השנה והתחיל "הטוב והמטיב"- האם חוזר לראש הברכה או שדומה לראש חודש שבדיעבד אינו חוזר?**

המג"א כתב שאינו חוזר לראש, וכמו בר"ח. אבל האליה רבה חולק ואומר שחוזר.

❖ **מי ששכח ביום כיפור- האם חוזר? והאם יש ברכה שיכול לתקן לפני ברכת "הטוב ומטיב":**

והזמנים; ואם חל יום טוב בשבת, אומר: שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים. וכל ברכות הללו בשם ומלכות. והא דסגי בהך ברכה, דוקא כשנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, צריך לחזור לראש בהמ"ז".

סעיף ז'- טעה ולא הזכיר של ראש חודש:

שו"ע- "אם טעה ולא הזכיר בה של ר"ח, בין ביום בין בלילה, אומר: ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ואינו חותם בה, והוא שנזכר קודם שהתחיל⁹⁰³ הטוב והמטיב; אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, אינו חוזר מפני שאינו חייב לאכול פת כדי שיתחייב לברך בהמ"ז; וחובה"מ דינו כר"ח".

רמ"א- "ואפשר דמ"מ יש לאמרו בתוך שאר הרחמן, כמו שנתבאר לעיל גבי על הנסים סי' קפ"ז; ואולי יש לחלק כי ביעלה ויבא יש בו הזכרת שמות ואין לאומרו לבטלה, כן נראה לי וכן נוהגין. אם חל ר"ח בשבת, והזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ח, ולא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, אינו חוזר; ואם שכח (גם) של שבת ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, כולל ר"ח עם שבת ואומר: שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון; ואם פתח בהטוב והמטיב⁹⁰⁴, חוזר לראש בהמ"ז ומזכיר של שבת ושל ר"ח; ויש מי שאומר שאם שכח של שבת ור"ח ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אומר: שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון, וחותרם בשל שבת ואינו חותרם בשל ר"ח".

סעיף ח'- דין שכחת "רצה" בסעודה שלישית:

שו"ע- "סעודה שלישית בשבת, דינה כר"ח⁹⁰⁵".

סעיף ט'- שלושה שטעו וצריכים לחזור אינם צריכים לזמן:

שו"ע- "גי' שאכלו בשבתות ויו"ט, ושכחו להזכיר מעין המאורע והם צריכים לחזור לראש בהמ"ז, יברך כל אחד בפני עצמו, כי מידי זימון כבר יצאו".

סעיף י'- התחיל לאכול בשבת ומברך במוצ"ש:

מי שטעה ושכח אינו צריך לחזור, כי דומה לראש חודש. ולגבי השלמה בברכה מיוחדת- יש מחלוקת האם תיקנו חז"ל ברכת השלמה ליום כיפורים או לא.

⁹⁰³ **מה נחשב "קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב":** כתב במשנ"ב(כב')- רק מי שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" ממש. אבל אמר "ברוך אתה" של "בונה ירושלים", או אפילו אמר שם ה'- ישרים ויאמר "למדני חוקיך", ויחזור לומר רצה והחליצנו או יעלה ויבוא ואז יאמר "ובנה ירושלים". וכל הדין הוא רק אם כבר בירך לגמרי ברכת "בונה ירושלים".

⁹⁰⁴ **כתב החיי אדם-** מי שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" ואמר- "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם" יסיים את ברכת השלמה "אשר נתן שבתות למנוחה וכו'", ורק אם כבר אמר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם- **האל**"- רק כאן כבר לא יכול לתקן ונחשב להתחיל ממש הטוב והמטיב וחוזר לראש ברכה"ז. **אבל בבאור הלכה מאוד מפקפק בדין זה של הח"א** וכותב שלא נשמע כך משאר האחרונים, מכיוון שברגע שהתחיל ברכת הטוב והמטיב- כבר הסיח דעתו מברכה שלישית ושוב לא יכול לתקן. ונשאר **בצ"ע על הח"א בדין זה**.

⁹⁰⁵ **דין השוכח "רצה" בסעודה שלישית כשוכח "יעלה ויבוא" בברכה"ז של ר"ח-** דברים אלו מובאים בטור בשם אחיו, הרב יחיאל- שבשניהם אם התחיל ברכת "הטוב והמטיב"- אינו חוזר. והטעם הוא מכיוון שאין סעודות אלו חובה ולכן אינו חוזר אם לא אמר בהם, אבל על סעודות שהם חובה מצד היום, כמו בשבת(2 ראשונות) וביו"ט- אם טעה- חוזר לראש.

שו"ע - "היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בבהמ"ז דאזלין בתר התחלת הסעודה"⁹⁰⁶; והוא הדין לראש חודש ופורים וחנוכה"⁹⁰⁷.

סימן קפ"א - נוסח ברכה רביעית ודיניה:

סעיף א' - נוסח ברכה רביעית:

שו"ע - "ברכה רביעית"⁹⁰⁸ לא יאמר תתברך, ולא יאמר בה החי, כי אם בבית האבל; ואומר בה שלשה מלכויות:

⁹⁰⁶ **אבל אם התפלל ערבית של מוצ"ש (מ"ב, לב', בשם האחרונים)** - כבר לא מזכיר של שבת בברכהמ"ז מכיוון שנראה כסותר את עצמו - איך התפלל ערבית שלמוצ"ש ואחרי כן מזכיר של שבת?

⁹⁰⁷ **התחיל לאכול בשבת סמוך לחשיכה ויצאה שבת קודם שסיים סעודתו - האם מזכיר של שבת או לא?**

בשאלה זאת נחלקו הראשונים:

- **רא"ש** - אין לו להזכיר כלל של שבת בחול, כמו מי שמשלים תפילה של שבת במוצ"ש - שמתפלל 2 רגילות ולא מזכיר תפילה של שבת בחול.
 - **רמב"ם (ע"פ הגה"מ), שו"ת מהרי"ל ועוד** - מזכיר של שבת בברכהמ"ז של מוצ"ש כי הולכים אחר ההתחלה. ואינו דומה לתפילת תשלומין של מנחה של שבת - כי שמה כבר עבר זמן התפילה וזה רק תשלומים, אבל כאן שזה הזמן של ברכהמ"ז - כן מזכיר את "רצה" של שבת.
 - ❖ **ערב ר"ח שחל במוצ"ש:** מי שהתחיל לאכול בשבת והמשיך לאכול במוצ"ש שזה כבר ראש חודש - יש בעיה כי מצד אחד התחיל בשבת ומצד שני אכל גם בר"ח ואינו יכול להכיר את שניהם כי אם כך סותר את עצמו. **לכן כתב המשנ"ב (לג)** - שצריך להזכיר את של ראש חודש - כי בזה לכ"ע הוא התחייב, משא"כ בשבת - שיש מחלוקת בראשונים מה דין מי שהתחיל בשבת והגיע מוצ"ש - אז עדיף שיגיד של ר"ח שזה ודאי מאשר שיזכיר של שבת שזה ספק.
 - ❖ **חנוכה או פורים שחלו במוצ"ש - והתחיל לאכול בשבת והמשיך במוצ"ש שזה כבר פורים/חנוכה - כתב המשנ"ב (לג')** **בשם המג"א ועוד אחרונים** - שכל החיוב לומר "על הניסים" הוא רק רשות ולכן - בזה בוודאי יזכיר את של שבת ("רצה") שהוא חובה ומוותר על הזכרת "על הניסים" שהוא רק מדרבנן.
- ⁹⁰⁸ **ברכה רביעית** - בגמ' **בברכות דף מח: מובא** שברכה זאת ניתקנה כהודיה על הרוגי ביתר שהובאו לקבורה אחרי זמן רב. וסמכו ברכה זו ל"בונה ירושלים" כי אמרין **בירושלמי** שכשנחרה ביתר נגדעה קרן ישראל, ואין עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, ולכן סמכה לבונה ירושלים.
- כל הדינים המוזכרים כאן לגבי ברכת "הטוב והמטיב" כגון שצריך לומר בה הטבות ומלכויות וגמולות הובאו בגמ' **בברכות מט' ובמדרש**.

וכך כתב הלבוש על ברכה זאת (הובא במשנ"ב, ד')

"ברכת הטוב והמטיב אינו מן התורה אלא שחכמים תקנוה על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה ואמרו הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה וקבעוה לברכת המזון מפני שכולה הודאה ושבח על הטובה שהטיב עמנו וגם זו מן הטובות וסמכה לברכת בונה ירושלים מפני שכשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד ומפני שכבר סיימו ברכות שהם מן התורה וזו היא מדרבנן לא מקרי זו ברכה שהיא סמוכה לחברתה ולהכי פותחת בברוך [ומה שאין אנו חותמים בה בברוך אף על פי שהיא ברכה ארוכה מפני שמתחלה תקנוה במטבע קצר שלא הוזכר בה אלא הטוב והמטיב לכל ואח"כ הוסיפו בה יתר הדברים] ותקנו בה ג' מלכויות מפני שכבר תקנו להזכיר מלכות בית דוד בבונה ירושלים וכיון שמזכירין מלכות בית דוד היה ראוי להזכיר גם מלכות שמים אלא מפני שאין זה דרך כבוד להזכיר בסמוך ממש מלכותא דשמיא למלכות בו"ד רצו להשלימה ולהזכיר בברכת הטוב והמטיב מלכות כנגדה ואגב שתקנו להזכיר מלכות כנגד ברכת רחם תקנו להזכיר עוד פעם מלכות כנגד ברכת הארץ שלא

סעיף ב' - ברכה רביעית בבית האבל:

שו"ע - "בבית האבל אומר⁹⁰: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת וכו' (ועיין ביי"ד סימן שע"ט)".

סימן קצ' - שתיית היין אחר הברכה ודיניו:**סעיף א' - ברכה על כוס של ברכה מ"ז:**

שו"ע - "אחר שסיים בהמ"ז מברך בפה⁹¹⁰ ויטעום המברך (ואם הפסיק בין הברכה לטעימה ע"ל סי' רע"א סעיף ט"ו) ואח"כ יטעמו האחרים; אם כולם זקוקים לכוס אחד, ונותן המברך מכוסו לכוס ריקן שבידם, לא יטעמו עד שיטעום הוא⁹¹¹; אבל אם אינם זקוקים לכוסו, יכולים לטעום קודם שיטעום הוא. א"צ המברך לשפוך מכוסו לכוס המסובין אלא א"כ כוס המסובין פגום⁹¹². (ע"ל סי' קפ"ב וסוף סימן רע"א)".

סעיף ב' - ברכה אחרונה על כוס של ברכה:

שו"ע - "אחר ששתה כוס של בהמ"ז יברך ברכה אחת מעין שלש⁹¹³".

סעיף ג' - על איזה שיעור שתיית יין מתחייב בברכה אחרונה:

שו"ע - "שיעור שתיית יין להתחייב בברכה אחרונה יש ספק אם די בכזית או ברביעית, לכך יזהר לשתות או פחות מכזית או רביעית כדי להסתלק מן הספק, והכא א"א לשתות פחות מכזית, דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית, הלכך ישתה רביעית שלם⁹¹⁴".

הוזכר גם בה מלכות (ואף על פי שמעיקר הדין אין צריך בה מלכות שהיא סמוכה לברכת הזן ובה נזכר מלכות) וכיון שאומרים בה ג' מלכות אומרים בה ג' הטבות מפני שיעקר הברכה היא על שם ההטבה דהיינו הטוב והמטיב וכיון שאומרים בה ג' הטבות והיא ברכת הודאה כמו שכתבנו אומרים ג' כ' ג' תגמולות".

⁹⁰⁹ **ברכה רביעית בבית האבל - מקורה בגמ' בברכות מו':** ושם בגמ' נחלקו אם מוסיפין בה בשל האבל או שגורעין ממנה ואומרים דבר אחר בשל האבל. ולהלכה כתב השו"ע - להוסיף וכפי שכותב הנוסח.

⁹¹⁰ **הברכה על כוס של ברכה מ"ז - אחרי ברכה מ"ז:** לעומת כל הברכות שעל היין שהם באות לפני הברכה והעניין שבגללו מברכים על היין, כאן מברכין על היין רק אחרי ברכה מ"ז כי היא נחשבת להפסק גדול אם יברך לפנייה. **וכך משמע בגמ' בפסחים קג' - ונפסק הלכה כמר זוטרא - שמברך אחרי ברכה מ"ז כי אם יברך לפני זה יחשב להפסק.**

⁹¹¹ אם היה לפני כל אחד מהם כוס מוכנה לשתיה - אינם צריכים לחכות לבעה"ב שישתה, אבל אם מחכים לשתות מהכוס שלו - לא ישתו מהיין שהגיע אליהם עד שהמברך בעצמו ישתה.

⁹¹² אם היין שלהם חדש ולא שתו ממנו, אז אינו פגום - ולכן לא צריך לתקנו עם יין חדש מכוס המברך. אבל אם היין שלהם פגום צריך שישפוך משלו (קודם שהוא שותה) אליהם - כדי לתקן הכוס.

⁹¹³ **הבה"ג כתב שא"צ לברך ברכה אחרונה על כוס של ברכה מ"ז. אבל תמהו עליו שהרי זה בא אחרי הארוחה? ויש שתירצו** שזה מכיוון שגם יין זה נחשב לבא מחמת הסעודה.

⁹¹⁴ **על איזה שיעור שתיית יין מברך ברכה אחרונה:** ר"י נסתפק בשאלה זאת (במסכת יומא דף עט, א', תוס' ד"ה "ולא") וצדדי הספק נכתבו מפורש בשו"ע. שורש הספק נובע מהשאלה - האם שביעה של שתיה היא כמו זו של אכילה - שצריך כזית או שזאת שביעה אחרת - שצריך בשבילה כביצה, ובשל הספק או שיאכל פחות מכזית או שיאכל יותר מרביעית - וכך יסתלק מהספק.

סעיף ד' - מי צריך לטעום מן הכוס:

שו"ע - "אם המברך אינו רוצה לטעום, יטעום אחד מהמסובין כשיעור, ואין שתיית שנים מצטרפות, מ"מ מצוה מן המובחר שיטעמו כולם (וע"ל סימן רע"א⁹¹⁵ סעיף י"ד)".

סעיף ה' - המסופקין אם יגיע להם יין - יברכו לפניו:

שו"ע - "כשמסובין בסעודה גדולה ואין יודעים עד היכן יגיע כוס של בהמ"ז, כל אחד מהמסופקים אם יגיע לו צריך לברך בורא פרי הגפן⁹¹⁶. (וע"ל סימן קע"ד סעיף ה' בהג"ה)".

סימן קצא' - אם הפועלים מחויבים לברך:**סעיף א' - הפועלים מקצרים בברכהמ"ז:**

שו"ע - "פועלים⁹¹⁷ העושים מלאכה אצל בעל הבית, מקצרין בבהמ"ז⁹¹⁸, כדי שלא לבטל מלאכת בעל הבית; כיצד, ברכה ראשונה כתקנה, ושנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותרם בברכת הארץ, ואין אומרים ברכת הטוב והמטיב כלל. בד"א, כשנוטלים שכר על מלאכתן מלבד הסעודה, אבל אם אין נוטלים שכר אלא הסעודה שאוכלים לבד, מברכין כל ד' ברכות כתקן; וכן אם בעה"ב מיסב עמהם, אף על פי שנוטלים שכר מלבד הסעודה, מברכין כל ד' ברכות".

סעיף ב' - דין הפועלים בימינו:

שו"ע - "והאידינא לעולם מברכים כל ארבע ברכות, שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ארבע ברכות כתקנם".

סעיף ג' - אסור להתעסק בכל דבר כשמברך:

שו"ע - "אסור לעשות מלאכה בעודו מברך⁹¹⁹. (וכן הוא לעיל סוף סימן קפ"ג)".

הלכה למעשה - על איזה שיעור של שתיית משקה מברך(משנ"ב, יד'): הט"ז חידש כדעת יחיד - שמעיקר הדין קי"ל שמספיק

ששותה כמלוא לוגמיו ומתחייב. אבל כמעט כל האחרונים חלקו עליו וכתבו - שבמצב כזה לא יברך אלא רק אם שותה שיעור של רביעית שלמה ולא פחות.

⁹¹⁵ **שתיית כולם מצטרפת לכדי רביעית** - אע"פ שבש"ע משמע שצריך שאחד ישתה שיעור רביעית ושארין כמה מצטרפין לעניין זה, מ"מ בסימן רע"א מובא יש מי שאומר ששתיית כולם מצטרפת למלוא לוגמיו.

⁹¹⁶ **וכב המג"א** שאם כיוונו שאם יגיע אליהם הכוס יצאו י"ח ברכת המברך - מהני תנאי זה ואינם צריכים לברך לפני, ואולם ישימו לב שלא לדבר בין ברכתם לשתייתם כדי שלא יהיה הפסק.

⁹¹⁷ **מקור הדין בגמ' בברכות טז, א'**.

⁹¹⁸ **כיצד מקצרין בברכת המזון שהיא מן התורה? בב"י הביא 2 תשובות בדבר:**

1. יש כוח ביד חכמים לעקור דבר מהתורה הואיל וטרודים במלאכת בעה"ב.
2. אמנם ברכהמ"ז מהתורה אך מניין הברכות איננו מן התורה, ולכן במצב כזה אפשר להוריד מ-3 ברכות ל-2.

⁹¹⁹ **חשיבות הכוונה ואי ההתעסקות כשמברך על כל דבר שהוא(מ"ב, ה'):**

"ואפילו תשמיש קל אסור לעשות ואצ"ל שלא יעסוק בדבר שצריך לשום לבו אליו וכתב הט"ז שיש ליזהר שלא לעיין אפילו בד"ת בשעה שמברך בהמ"ז כי זה מורה על היות הבהמ"ז אצלו רק על צד המקרה וההזדמן ולא דוקא בבהמ"ז ה"ה כשעוסק

סימן קצב' - ברכת זימון בג' או בעשרה:**סעיף א' - ברכת הזימון והנוסח שלה:**

שו"ע -⁹²⁰היה המסובין ג', חייבים בזימון שאומר אחד מהם: נברך שאכלנו משלו, והם עונים ואומרים: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, והוא חוזר ואומר: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו בא"י אמ"ה הזן את העולם וכו'; ואם הם ד' יכול לומר: ברכו שאכלנו משלו, אבל יותר טוב לומר נברך, שלא להוציא עצמו מן הכלל; ואם הם עשרה, צריך להזכיר את ה', שאומר: נברך אלהינו וכו', והם עונים ואומרים: ברוך אלהינו וכו'. אין לומר נברך לאלהינו בלמ"ד. ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא, כך הם מברכים; וכל המשנה מזה הנוסח⁹²¹, כגון שאומר: נברך על המזון שאכלנו, או שאומר: למי שאכלנו משלו, או שאומר במקום ובטובו מטובו, או במקום חיינו אומר חיים, הרי זה בור; וכשהם עשרה, כיון שמזכירים את השם יכול לומר: נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו.

סעיף ב' - טעה ולא הזכיר "אלוקינו" כשהיו עשרה:

שו"ע - "אם טעה המזמן בעשרה והעונים, ולא הזכירו אלהינו, אין יכולים לחזור; אבל אם עדיין לא ענו אחריו, יחזור ויזמן בשם⁹²²".

סימן קצג' - אם מצטרפין לזימון אם לאו:**סעיף א' - היוצא בברכת חברו ומתי יכולה חבורה שאכלה יחד להתחלק:**

שו"ע - "שנים שאכלו, אף על פי שבברכת המוציא פוטר אחד את חברו, מצוה ליחלק שיברך כל אחד בהמ"ז לעצמו⁹²³; במה ד"א כשהיו שניהם יודעין לברך בהמ"ז, אבל אם אחד יודע והשני אינו יודע מברך היודע ויוצא השני אם מבין לשון הקודש אלא שאינו יודע לברך; וצריך לכונן מלה במלה לכל מה שיאמר⁹²⁴. **הגה:** וצריך המברך

בתפלה או באיזו ברכה אחרת וזה נכלל במאמר תורתנו ואם תלכו עמי קרי דהיינו שלא יהיו המצות אצלנו על צד המקרה וההזדמנות בעלמא".

⁹²⁰ **זימון בשלשה** - דינים אלו מבוארים במסכת ברכות דף מה, א'. ובסימן קצז' - יתבארו הגדרים מתי מצטרפין לזימון ואימתי לא. ותקנת הזימון היא מדרבנן והסמיכוהו על קרא - "כי שם ה' אקרא - הבו גודל לאלוקינו".

ובמשנה נחלקו האם יש דרגות שונות על שלושה, עשרה, מאה, אלף וכו' - ולהלכה נפסק שיש 2 מדרגות - שלושה עד עשרה, ומעשרה ומעלה אומר "אלוקינו".

⁹²¹ **המשנה מהנוסח** - דינים אלו של המשנה מהנוסח מבוארים בברכות דף נ', עמ' א'.

⁹²² ואם הוא טעה והם אמרו "אלוקינו" - יכול גם הוא לומר "אלוקינו" כשחוזר ועונה להם. ואם גם הם טעו - האם הוא יכול לתקן כשעונה ולומר אלו קינו - נחלקו בכך האחרונים.

⁹²³ **בשנים - מצווה לחלק:** ברכות מה: - "שנים שאכלו מצוה ליחלק". וטעם החילוק בין ברכה ראשונה (שבה אחד מוציא את כולם)

לברכהמ"ז (שיחלקו) כתב בב"י: 1. בתחילת הסעודה כולם קבועים יחד, ואחרי הסעודה כ"א מתפזר ומסיים לעצמו. 2. כי ברכהמ"ז דאו' אז החמירו בה יותר שיתפלל בעצמו.

הנפק"מ בין הטעמים - הביא בפרי מגדים: שם לא אכל כדי שביעה - אינו חייב מן התורה ואז אין את הטעם השני. וכתב שם שמ"מ יש לחוש לטעם הראשון - ובכל גוונא לחלק ולברך ברכהמ"ז בנפרד.

⁹²⁴ **צריך דעת שומע ודעת משמיע:** כן למדנו במסכת ר"ה, דף כח: ולכן חייב לכה"פ לשמוע ולהבין את המברך. וזה גם למ"ד שמצוות אין צריכות כוונה, אבל להבין מה עושה - צריך.

שיכוין להוציאו (מרדכי ר"פ ג' שאכלו ובי"י בשם סמ"ג). אבל אם אינו מבין, אינו יוצא בשמיעה⁹²⁵; אבל ג' שאכלו אינם רשאים ליחלק; ושנים שאכלו, מצוה שיחזרו⁹²⁶ אחר שלישי שיצטרף עמהם לזימון; וכן ארבעה או חמשה אסור להם ליחלק, שכולם נתחייבו בזימון; ששה נחלקים, כיון שישאר זימון לכל חבורה עד עשרה, ואז אין נחלקים עד שיהיו עשרים. (הגה: דאז יכולים ליחלק⁹²⁷, אם ירצו; ונ"ל דה"ה בששה אינן מחויבים ליחלק, רק אם ירצו נחלקים). כיון שנתחייבו בהזכרת השם, ומצוה לחזור אחר עשרה⁹²⁸. ומיהו אם היו רבים מסובים יחד ואינם יכולים לשמוע ברכת הזימון מפי המברך, ואינם רשאים ליחלק לחבורות של עשרה, מפני שיצטרכו לברך בקול רם וישמע בעל הבית ויקפיד עליהם, יכולים ליחלק לחבורות של ג' ג' ולברך בנחת כדי שלא ישמע בעל הבית, וזה טוב להם ממה שלא יצאו ידי חובת ברכת זימון, שהרי אינם יכולים לשמוע מפי המברך⁹²⁹.

סעיף ב'- מתי נחשב שהוקבעו לאכול יחד וחייבים בזימון:

שו"ע- "אפילו לא הוקבעו מתחלה כולם לאכול יחד⁹³⁰, אלא שהשנים קבעו ואח"כ בא השלישי וקבע עמהם; או שאחד קבע תחלה ואח"כ קבעו השנים עמו, אינם רשאים ליחלק כיון שהם קבועים יחד בגמר האכילה, ומ"מ אם יאכל עמהם בלא קבע רשאים ליחלק, אח"כ הוא שמשיי⁹³¹."

⁹²⁵ **י"א שגם בלי שמבין יוצא י"ח: במשנ"ב(ה')** הביא שיש פוסקים האומרים שבלשון הקודש יוצא אדם י"ח בשמיעה אפילו אם אינו מבין.

⁹²⁶ **מצוה שיחזרו אחרי שלישי-** כן למדו הראשונים והרא"ש מהגמ' בברכות מה, א'- שם מסופר על שנים שאכלו ושאלו השמש צריך רשות להצטרף ולאכול עמם, אבל אם יש שלושה- חייב לבקש רשות. והבין הרא"ש- שבשניים אינו צריך לבקש רשות כי מצוה לצרף עוד אחד שיזמן איתם.

⁹²⁷ אם יש ששה או עשרים וכד'- האם בכל זאת עדיף שלא יחלקו(מ"ב, יא'):

- **דרכי משה-** משום "ברוב עם הדרת מלך" עדיף שלא יחלקו, אפילו שיוכלו לזמן, ומ"מ מדינא אין איסור בדבר כי כן יזמנו.
- **ט"ז ועוד-** אין שום בעיה לחלק, כיון שגם אם יחלקו יש זימון וחשיב "ברוב עם הדרת מלך".
- ❖ **האם יכולים לחלק מעשרה לשלושה שלושה כדי שיוכל לצאת לקיים מצווה(מ"ב, טז):**
מגן אברהם- אם אין לו שהות להמתין ותבטל המצוה- רשאי לחלק לשלושה שלושה.
חיי אדם- מגמגם בדבר מאוד, ואם על ידו לא ישארו עשרה- ודאי שאינו יכול לצאת.
וכתב המשנ"ב- שאם זו מצווה דאו' אפשר שיש להקל בכל גווני.

⁹²⁸ **מצוה לחזור אחר עשרה-** כן למדו בגמ' שם- מכך שרב חמא חיפש אחר אדם שישלים למאה. ואז צעקו עליו- הרי נפסקה הלכה כר"ע- שאין מוסיפים על יותר מעשרה?

ומ"מ משם למדו- שיש לחזור אחר תוספת של עשרה.

⁹²⁹ **אם לא יכולים לצעוק יכולים להתחלק לחבורות של שלושה שלושה-** ואפילו אם יפסידו בכך זימון של עשרה. כנלמד מהגמ' בברכות מה'- "אמר רבא כי אכלינן ריפתא בי ריש גלותא - מרכינן תלתא תלתא. וליברכו עשרה עשרה? שמע ריש גלותא ואיקפד".

אפילו אם כל אחד מברך בפ"ע- עדיין יש להתחלק כדי שישמעו הברכה הראשונה מפיו(מ"ב, יז): כתבו האחרונים- שאפילו היום שכ"א מברך לעצמו- עדיין עדיף שיתחלקו מאשר לזמן הרבה יחד ולא ישמעו את המזמן, כי יתבאר בהמשך בסימן ר' שמצוות הזימון היא כולל לשמוע מפי המזמן את הברכה הראשונה.

⁹³⁰ **מה נחשב שקבעו יחד- שחייבים לזמן יחד:** הדבר תלוי או בתחילה שקבעו לאכול יחד או בסוף שהצטרף עוד אחד עמהם וקבע סעודה איתם. אבל אם אכלו במקרה יחד ולא קבעו את זה כארוחה משותפת- אינם מצטרפים. **דינים אלו כתבם הרא"ש ולמד אותם ממספר גמרות:**

1. **ברכות מב'-** "עשרה בנ"א שהיו מהלכים בדרך, אע"פ שאוכלים מכר אחד- כל אחד מברך לעצמו. ישבו- אע"פ שכ"א אוכל מכרו- אחד מברך לכולם"- כיוון שישבו יחד וקבעו לאכול יחד- אחד מברך ומזמן לכולם.

רמ"א - "ומ"מ אפי' כ"מ שרשאין ליחלק עדיף טפי לזמן, משום דברוב עם הדרת מלך (משלי יד, כח) (בי"ל)".

סעיף ג' - מקרים נוספים והאם נחשבים למצטרפין בהם או לא:

שו"ע - "אם היו רוכבים, ואמרו: נאכל, אף ע"פ שכל אחד אוכל מכרו ולא ירדו מהבהמות, מצטרפין כיון שעמדו במקום אחד; אבל אם היו הולכים ואוכלים, לא; ואם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים, אף על פי שאוכלים כולם בשעה אחת ומכר אחד, כיון שלא קבעו מקום לאכול אינם מצטרפין".

רמ"א - "המנהג שלא לזמן בבית עובד כוכבים⁹³², ונראה לי הטעם משום דלא יוכלו לקבוע עצמן בבית עובד כוכבים, משום יראת העובד כוכבים והוי כאלו אכלו בלא קבע, ועוד דיש לחוש לסכנה אם ישנו בנוסח הברכה ולא יאמרו הרחמן יברך בעל הבית הזה, ולכן מתחלה לא קבעו עצמן רק לברך כל א' לבדו, ולכן אין לשנות המנהג אף אם לא היו טעמים אלו מספיקים, מ"מ מאחר דכבר נהגו כך הוי כאלו לא קבעו עצמן ביחד".

סעיף ד' - מי שהתחייב בזימון - אסור לו לחלק:

שו"ע - "שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא, אפילו כל אחד אוכל מכרו ואפילו לא אכל עדיין כזית פת, אינם רשאים ליחלק".

סעיף ה' - ג' שבאו משלוש חבורות שונות:

שו"ע - "ג' שבאו מג' חבורות של שלש שלש בני אדם, ונתחברו אלו השלשה, אם זימנו עליהם במקומם כגון שהפסיקו כל אחד לשנים עד שאמרו הזן, שוב אינם יכולים לזמן אפי' אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן; ואם לא זימנו עליהם במקומם, חייבים לזמן ואינם רשאים ליחלק ואפילו לא אכלו אלו הג' ביחד משנתחברו⁹³³".

סעיף ו' - מי שהחבורה שאכל בה זימנה - פרח ממנו הזימון אפילו אם לא זימן עמהם:

שו"ע - "שלש חבורות שהיו בכל אחת ארבעה, ופירש אחד מכל חבורה ונצטרפו לחבורה אחרת וזימנו הג' הנשארים, פרח זימון מינייהו כיון שחבריהם זימנו; וה"ה אם לא היו בכל חבורה אלא ג', והלך אחד מכל חבורה קודם זימון ונתחברו אלו הג' ובא א' לכל חבורה ונצטרף עם ב' הראשונים וזימנו יחד, פרח זימון מאלו הג' כיון שכבר זימנו חבורתם אף על פי שלא זימנו עמהם".

2. **משנה בברכות מה, א' -** "השמש שאכל כזית - מצטרפין" - ויש לשאול מה חידוש בכך שמצטרף השמש יותר מכל אדם?

וי"ל שאע"פ שאמר בנ"א אינם מצטרפין אלא בישיבת קבע - השמש מצטרף בלא ישיבת קבע, שדרך אכילתו בכך - והיינו שדווקא ע"י ישיבה משותפת מצטרפים למניין.

⁹³¹ **מה נחשב ל"קבעו לאכול יחד" - הלכה למעשה: כתב במשנ"ב (יח') -** שקביעות נקרא כשיושבים ואוכלים על שולחן אחד או

במפה אחת אפילו כ"א אוכל מכרו. **ובהמשך כותב את הכלל - שכדי להתחייב "על כל פנים - התחלה או גמר בעינן ביחד".**

⁹³² והאחרונים חולקים על זה שהיום נוהגים לזמן שם.

⁹³³ **הסבר המקרה:** מדובר בשלושה אנשים שכל אחד מהם הגיע מחבורה של שלושה ונתחייב בה בזימון. ואז - אם כבר זימנו עליו בחבורה הראשונה - פקע ממנו חיוב זימון ואינו יכול להצטרף עכשיו פעם נוספת. אבל אם לא זימנו עליו שם - כגון שהתפרקו אותם שלושה מהחבורה הראשונה שלו - כי היה להם אונס וכד' - אזי יש עליו חיוב זימון שחל עליו מ חבורה ראשונה ולכן שלושת אלו שנפגשו כאן - יזמנו יחד מכיון שעל שלושתם חל חיוב זימון ממקודם. ואע"פ שלא אוכלים עכשיו כלום יחד - החיוב של מקודם רובץ על גבם. ואע"פ שחייבים לברך ברכה מ"ז במקום שאכלו - יש להעמיד שמדובר כאן שיקרו בשוגג ממקומם וכשיטת הרמב"ם המובאת בסימן קפד', א' - שבשוגג לא מטריחים אותו לחזור למקומו.

רמ"א- "שלוש חבורות שאכלו, ובכל חבורה ג' בני אדם, אסור לכל א' ליפרד מכל חבורה ולזמן ביחד, דהרי הבי הנשארים בכל חבורה אינן יכולים לזמן אח"כ; אבל אם היה בכל חבורה ד', מותר ליפרד א' מכל חבורה ולזמן ביחד, והנשארים יזמנו כל חבורה במקומם (ב"י בשם הרשב"א)".

סימן קצד' - שלשה שאכלו כאחד ונפרדו, לענין הזימון מה דינם:

סעיף א' - חבורה שכמה ממנה כבר זימנו:

שו"ע- "שלשה שאכלו כאחד, ושכחו וברך כל אחד לעצמו, בטל מהם הזימון ואין יכולים לחזור ולזמן למפרע; וכן אם ברכו שנים מהם; אבל אם שכח אחד מהם וברך, השנים יכולים לזמן עם השלישי, אף על פי שכבר ברך יכול לומר: ברוך שאכלנו משלו, והם יוצאים ידי חובת זימון והוא אינו יוצא ידי זימון; שאין זימון למפרע".

רמ"א- "ואם האחד זימן עם אחרים, אף שנים הנשארים אינן יכולים לזמן⁹³⁴ (בית יוסף בשם הרשב"א)".

סעיף ב' - שלשה שאכלו ויצא אחד לשוק ועונה עמהם אך לא יושב איתם:

שו"ע- "שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק, קוראים אותו ומודיעים לו שרוצים לזמן, כדי שיכוין ויצטרף עמהם ויענה עמהם ברכת זימון, ויוצאים ידי חובתן אף ע"פ שאינו בא ויושב עמהם⁹³⁵; וה"מ בגי', אבל בעשרה כיון שצריכים להזכיר את השם אינם מצטרפין עד שיבא וישב עמהם. (וע"ל סימן ר' עד היכן ברכת הזימון)".

סעיף ג' - ג' שאכלו יחד ואינם יודעים הברכה:

שו"ע- "ג' שאכלו כאחד ואין אחד מהם יודע כל בהמ"ז, אלא אחד יודע ברכה ראשונה ואחד השנייה ואחד השלישית, חייבים בזימון וכל אחד יברך הברכה שיודע, ואף על פי שאין בהם מי שיודע ברכה רביעית אין בכך כלום⁹³⁶; אבל לחצאין אין לברך, אם האחד אינו יודע כי אם חצי הברכה, שאין ברכה אחת מתחלקת לשתיים".

סימן קצה' - חבורות שאוכלים בהרבה מקומות מה דינם:

סעיף א' - צירוף חבורות לזימון:

⁹³⁴ **צירוף אדם מן השוק להשלים לזימון:** אבל אם נזדמן להם מישהו אחר- יכולים לתת לו לטעום משהו ואז הוא יכול להצטרף אליהם לזימון.

⁹³⁵ **יוצאין י"ח אע"פ שאינו בא ויושב עמהם:** כל עוד הוא עונה להם לזימון ושומע את ברכת הזן(כפי שפוסק הרמ"א בסימן ר' סע' ב)- הוא מצטרף ויצאו י"ח, וכגון שהם מזמנים בשולחן והוא עוד ליד פתח החדר בסמוך.

⁹³⁶ **האם ברכות מעכבות זא"ז(משנ"ב, יג'):** שלושה שאכלו יחד ולא יודעים את כל הברכות או אפילו יחיד שאינו יודע אלא ברכה ראשונה בלבד("הזן")- האם מברך מה שיודע או שאנו אומרים שהברכות מעכבות זא"ז- ואם אינו יודע הכל- אינו מברך כלל? **לכ"ע- ברכה רביעית** שהיא מדרבנן-("הטוב והמטיב") אינה מעכבת, כי היא רק תוספת מאוחרת מדרבנן. **ואולם, לגבי ג' ברכות ראשונות** אם מעכבות זא"ז- **נחלקו האחרונים:**

- **מג"א-** ג' הברכות מעכבות זא"ז, ואם אינו יודע אחת מהם- לא יברך אף אחת.
 - **אבן העוזר ועוד-** אמנם שלושתם מדאו' אך אינן מעכבות- ויברך מה שיודע.
- ופסק המשנ"ב(והסכים לכך במג"א) כשיטה השניה- שכיוון שברכהמ"ז חיובה מדאו' אנו מחמירים- שיברך מה שיודע.**
ואפילו המג"א הסכים לכך כל שאכל כדי שביעה וחיוב בברכהמ"ז מדאו'.

שו"ע- "שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון⁹³⁷, ואם לאו אינם מצטרפות; ואם יש שמש אחד לשתיהן, הוא מצרפן וכגון שנכנסו מתחלה על דעת⁹³⁸ להצטרף יחד⁹³⁹; ויש מי שאומר⁹⁴⁰ שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפין בשום ענין".

סעיף ב' - המברך על מפתן הדלת מצרף בין האוכלים בחוץ לאוכלים בפנים:

שו"ע- "אכלו מקצתן בבית ומקצתן חוץ לבית, אם המברך יושב על מפתן הבית, הוא מצרפן".

סעיף ג' - המזמנים חייבים לשמוע את המזמן:

שו"ע- "כל היכא שמצטרפות שתי חבורות צריך שישמעו שתיהן דברי המברך ברכת זימון בביאור".
רמ"א- "ושאר ברכת המזון יברך כל אחד לעצמו, אבל אם ירצו שהמזמן יוציא כולם צריכים שישמעו כל ברכת המזון, דבלא זה לא יצאו כלל (ד"ע)".

סימן קצו' - מי שאכל דבר איסור אם מצטרף לזימון:

סעיף א' - האוכל דבר איסור - האם מצטרף לזימון:

שו"ע- "אכל דבר איסור, אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן, אין מזמנין⁹⁴¹ עליו ואין מברכין⁹⁴² עליו לא בתחלה ולא בסוף⁹⁴³".

סעיף ב' - האוכל איסור במקום סכנה מצטרף:

שו"ע- "אם אכל דבר איסור במקום סכנה, מברכים עליו. (ועי' לקמן סי' ר"ד)".

⁹³⁷ "מצטרפות לזימון" - אם רוצות, אך אין חייבות לזמן ביחד.

⁹³⁸ **האם כדי להצטרף לזימון צריך שיכנסו לבית ולאכילה על דעת להצטרף:** דהיינו, אמרנו כאן בסעיף שתי חבורות מצטרפות

זל"ז ע"י ראייה או שמש. האם לשם כך צריך גם שיכוונו בראשם כשבאים לאכול שהם רוצים להצטרף או לא?

- **מלשון השו"ע** משמע שכן צריך שיכנסו לאכילה על דעת ולהצטרף, ואם לא היה בדעתם - אינם מצטרפים.
- **אבל הרבה אחרונים כתבו** - שבבית אחד לא צריך בכלל שיכנסו על דעת להצטרף, אלא כל שרואים זא"ז או שמצטרפין זל"ז - סגי בהכי, אפילו לא כיוונו בדעתם.

⁹³⁹ **כיצד מצטרפות חבורות לזימון:** בגמ' בברכות נ' למדנו - ששתי חבורות שהיו יושבות בבית אחד - מצטרפות לזימון אם - או שראות זא"ז או שיש שמש ביניהם (ואפילו אין ראות זא"ז).

והרא"ש ועוד ראשונים חידשו וכתבו - שה"ה אם הם מצויות ב-2 בתים, מועילה או ראייה או שמש שביניהם לצרפם לזימון.

⁹⁴⁰ שיטתו של ר' יונה - שה"ה מפסקת לכל דבר ועניין, אפילו רואים זא"ז ואפילו יש שמש ביניהם.

⁹⁴¹ **האוכל דבר איסור - האם מצטרף לזימון:** משנה בברכות מה' - "אכל טבל - אין מזמנין עליו". ובגמ' שם דף מז' - אפילו בטבל דרבנן. וזה מוסכם לכ"ע.

⁹⁴² **הראשונים נחלקו האם בכלל מברך האדם על מאכל אסור(טור):**

- **רמב"ם** - אין לברך עליו בכלל, לא בתחילה ולא בסוף.
 - **אבל הראב"ד והרא"ש חלקו** - אע"פ שזה לא ראוי והוא קרוי "מנאץ" - מ"מ חייב הוא לברך.
- ⁹⁴³ **מי שאכל איסור בשוגג ונזכר לאחר אכילתו - האם מברך עליו ברכה אחרונה והאם מצטרף לזימון(משנ"ב, ד):**

בט"ז ובעוד אחרונים כתבו - שכיוון שאכל בשוגג כבר אינו נחשב למנאץ - ולכן כן מברך אחרי שאכל. אבל לעניין זימון - אינו מצטרף אפילו אם אכל בשוגג, כי באכילת איסור אין "קביעות"

סעיף ג' - צירוף בשלושה שכל אחד אוכל דברים האסורים על חבירו:

שו"ע - "שלשה שאכלו כאחד, אחד נזהר מפת עובד כוכבים ואחד אינו נזהר, או אחד מהן כהן ואוכל חלות, אף על פי שאותו שנזהר אינו יכול לאכול עם אותו שאינו נזהר, ולא ישראל עם הכהן, כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר וכהן עם הישראל, מצטרפין; אבל אם היו כהנים וזר אוכלים כאחד, והכהנים אוכלים חלה ונזהרים מפת של עובד כוכבים והזר אוכל פת של עובד כוכבים, אינם מצטרפין. וה"ה לשלשה שמודרים זה מזה שאינם מצטרפין לזימון"⁹⁴⁴.

רמ"א - "ודוקא כשכל אחד אוכל מככרו, אבל אם אוכלים מככר בעל הבית, מצטרפין דהא אוכלים מככר אחד".

סעיף ד' - צירוף לזימון רק לאוכל כזית ויותר:

שו"ע - "אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית".

סימן קצז' - דין צירוף לזימון ג' או עשרה:**סעיף א' - עד איזה שלב יכול להצטרף אדם נוסף כדי להשלים לזימון:**

שו"ע - "שנים שאכלו כאחד וגמרו, ובא שלישי, כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל מיניה, מצטרף בהדייהו"⁹⁴⁵; וחייבים ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם והוא שבא עד שלא אמרו: הב לן ונברך, אבל אם אמרו: הב לן ונברך ואחר כך בא השלישי, אינו מצטרף עמהם".

רמ"א - "ונטילת מים אחרונים כהב לן ונברך דמי (מרדכי פרק ג' שאכלו) וע"ל סי' קע"ט".

סעיף ב' - צירוף לעשרה - מה יאכלו המצטרפים:

שו"ע - "תשעה שאכלו דגן ואי אכל כזית ירק, מצטרפין להזכיר שם ואפילו לא טיבל עמהם אלא בציר או לא שתה עמהם אלא כוס אחד שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מן המים"⁹⁴⁶, מצטרף עמהם; והוא שיהיה המברך אחד מאוכלי הפת; ואפי' שבעה אכלו דגן וגי ירק, מצטרפין; אבל ששה, לא, דרובא דמינכר בעינן"⁹⁴⁷.

⁹⁴⁴ **צירוף לזימון בארוחה שחלק אוכלים בשר וחלק אוכלים חלב -** יכולים להצטרף לזימון מכיוון שהאוכל חלב יכול פשוט לקנח את

פיו ולהדחיו ואז יכול לאכול מהפת והסעודה הבשרית. וכיוון שכך הוא המחבר ומצטרף את כולם. ובמקרה כזה - המנהג הוא שמי

שגורם לזימון - יזמן ויברך והיינו זה שאוכל עכשיו גבינה ותיאורטית יכול לאכול בשר.

⁹⁴⁵ **עד מתי יכול להצטרף שלישי לשניים שאכלו:** בגמ' בברכות מז, א' - מסופר על רב ושמואל שאכלו יחד וסיימו סעודתם,

לפתע הגיע רב שימי בר חייא והתחיל לאכול מהר כדי להצטרף אליהם לזימון. רב תמה על הדבר, שהרי הם עצמם כבר סיימו לאכול, אמר לו שמואל - אם היו מביאים לי אוכל נוסף משובח הייתי אוכל - ולכן הוא כן מצטרף אלינו.

ומכאן פסקו הראשונים - רי"ף, רמב"ם ועוד - שכל עוד שלא סיימו לגמרי סעודתם ע"י אמירת "הב לן ונברך" או מים אחרונים - יכול להצטרף אליהם אדם שהתחיל לאכול הרבה אחריהם.

⁹⁴⁶ **משקה מועיל לצירוף חוץ מן המים -** כך למדו תוס' בברכות מח' - ששתיה גם מהני כי שתיה בכלל אכילה, מלבד מים שאינם

מזינים ולכן לא חשיבי לאוכל ואינן מועיל לצרף.

⁹⁴⁷ **צריך "רובא דמינכר" -** כדי שיוכלו לזמן בעשרה צריך שרובא דמינכר יאכלו פת, ורק מעט(שלושה ומטה) יאכלו דבר אחר מזין,

אבל ברוב רגיל של ששה לא מהני. דין זה נלמד בגמ' בברכות מח', והסימו לו כל הפוסקים שבעיני רובא דמינכר מלבד האור זרוע שבדעת יחיד שמספיק אפילו רוב רגיל של ששה.

סעיף ג' - צירוף לשלושה - מה יאכל כדי להצטרף:

שו"ע - "המצטרף צריך לברך ברכה אחרונה על מה שאכל ואינו נפטר בבהמ"ז של אלו⁹⁴⁸; בד"א דסגי בכל מאכל, להצטרף לעשרה; אבל לגי⁹⁴⁹, אינו מצטרף עד שיאכל כזית פת. וי"א דבכזית דגן מהני אפי' אינו פת; וי"א דבירק ובכל מאכל, מהני; הלכך שנים שאכלו ובא שלישי, אם יכולים להזקיקו שיאכל כזית פת, מוטב; ואם אינו רוצה, לא יתנו לו לשתות ולא מאכל אחר; ואם אירע שנתנו לו לשתות או מאכל אחר, יזמנו עמו אף על פי שאינו רוצה לאכול פת".

סעיף ד' - האם מי שאכל מעט יכול להוציא בברכהמ"ז מי שאכל כדי שביעה:

שו"ע - "חברים שאכלו כאחד, קצתם אכלו כדי שביעה וקצתם לא אכלו אלא כזית, אם כולם יודעים לברך מצוה שיברך אותו שאכל כדי שביעה ויוציא את האחרים; ואם אין יודעים כולם לברך, מי שאכל כזית יכול להוציא⁹⁵⁰ אף אותם שאכלו כדי שביעה⁹⁵¹".

⁹⁴⁸ **האם המצטרף יוצא י"ח ב"א בברכהמ"ז של השאר? הטור כותב שאחיו- הרב יחיאל שאל כן את אביהם הרא"ש שהשיב** שאינו יצא י"ח בברכהמ"ז של המברכים האחרים, כיוון שהוא צריך לברך ברכה אחרת. **בב"י הסביר זאת בק"ו-** אם דברים שבאים לקינוח וכד' שאינן מחמת הארוחה- צריכים לברך עליהם ב"א אפילו למי שאכל פת, ואינם נפטרים בברכהמ"ז, אז ק"ו למי שכלל לא אכל פת- שלא יפטר בברכהמ"ז (ולא הבנתי דבריו כי להלכה קי"ל שמי שאכל דבר שאינו בא מחמת הסעודה- אע"פ שחייב לברך לפניו- בוודאי שברכהמ"ז מוציאה גם מאכל זה).

על תמרים או יין- יוצא בדיעבד בברכהמ"ז של שאר המסובים: מכיוון שבסימן רח' פסק המחבר שבדיעבד ועילה ברכהמ"ז אם בירך אוה על יין או תמרים, כך ג"כ מהני בדיעבד אם ברכו והוציאו אותו י"ח. אבל לכתחילה כמובן שאין לעשות כן כי צריך לכתח' לברך כל דבר כברכתו הראויה לו.

מה צריך לאכול כדי להצטרף לזימון ב-ג' הראשונים נחלקו בשאלה זאת:

- **רמב"ם -** אינו מצטרף אלא אם אכל כזית פת. כשיטה הראשונה המובאת בשו"ע - "אינו מצטרף עד שיאכל כזית פת".
 - **רי"ף, רשב"א, כלבו- רק אם אכל כזית דגן, אפילו אינו פת, אלא כגון דייסא וכד'.** וזאת השיטה השניה בשו"ע - "ו"א דבכזית דגן מהני אפילו אינו פת".
 - **רא"ש, ר' יונה ותוס' -** קשה כיצד מצריכים אותו לאכול דגן כדי להצטרף כאשר לזימון בעשרה מצטרפים אפילו בשתה משקה וכד' הרי בד"כ מחמירים יותר בזימון בעשרה מאשר בשלושה? ולכן כתבו הרא"ש וסיעתו- שכמו בצירוף לעשרה- כך בצירוף לשלושה- סגי באכל משהו שהוא מזין ולא דווקא לחם או דגן. וזאת השיטה השלישית בשו"ע - "ו"א דבירק ובכל מאכל מהני".
 - **התשב"ץ -** שיטה ממצעת- כדי לא להכניס ראשו בין הראשונים היה משתדל שכל שלישי שהיה בא להצטרף- יאכל לחם וכך לכ"ע יוכל להצטרף. אבל אם אירע שהשלישי לא רצה ליטול ידיו ולאכול פת ולא היה אחר שיצטרף- היה סומך על שיטת המקילים והיה מזמן אפילו אם שתה עמם משקה. וכך גם נוקט לדינא השו"ע - "הלכך... אם יכולים להזקיקו שיאכל פת-מוטב, ואם אינו רוצה- לא יתנו לו... ואם ארע שנתנו לו- יזמנו עמו אע"פ שאינו רוצה לאכול פת".
- ולהלכה כתבו האחרונים (הביאים במשנ"ב, כב') - שעכשיו נוהגים שגם אם לא רוצה לאכול פת- נותנים לו לכתחילה לשתות או לאכול איזה דבר- וכדעת הרא"ש וסיעתו.

⁹⁵⁰ **מי שלא אכל או אכל מעט- יכול להוציא(משנ"ב, כד'):** מדאו', יש דין ערבות, ולכן בכל מצווה יכול אדם שאינו מחוייב לברך עבור חבריו מכיוון שכל ישראל ערבים ומחוייבים יחד, ורק בברכות הנהנין לא יכול לברך אם לא נהנה. ולכן מדאו' יכול אדם שלא אכל כלום לברך ברכהמ"ז ולהוציא את חברו שאכל. אבל כתבו האחרונים (מג"א, א"ר ועוד) - שמדרבנן לא יעשו כן, ולא יוציא את חברו בברכה אלא מי שהוא עצמו ג"כ התחייב לברך.

האם מי שאכל כזית יכול להוציא מי שאכל כדי שביעה?

רמ"א- "י"א שאינו חייב לברך מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשתות⁹⁵² (מרדכי פ' ג' שאכלו וב"י בשם כל בו ושבלי לקט); וטוב ליזהר לכתחלה אם מקצתן שתו ומקצתם לא שתו, שיברך מי ששתה (דברי עצמו)".

סימן קצח' - אחד נכנס אצל שלשה שאכלו:

סעיף א'- השומע זימון ולא אכל- מה אומר:

שו"ע- "שלשה שאכלו והם מברכין, ונכנס אחד שלא אכל⁹⁵³, אם נכנס כשאומר המברך נברך שאכלנו משלו, עונה אחריו: ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד; ואם נכנס כשאחרים עונים ברוך שאכלנו משלו, עונה אחריהם אמך".
רמ"א- "וכן בכל הברכות שאדם שומע, חייב לענות אמך (טור וב"י בשם בה"ג וסמ"ג) ואם הם עשרה, אומר: ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד; וה"ה אם היה שם כשגמרו מלאכול ולא אכל עמהם, כך הוא עונה אחר המברך ואחר העונים".

סימן קצט' - על מי מזמנים ועל מי אין מזמנים:

סעיף א'- שמש:

שו"ע- "השמש שאכל כזית מזמנין עליו⁹⁵⁴".

סעיף ב'- כותי:

שו"ע- "כותי בזמן הזה הרי הוא כעובד עבודת אלילים ואין מזמנין עליו".

סעיף ג'- עם הארץ:

שו"ע- "עם הארץ גמור מזמנין עליו בזה⁹⁵⁵".

- **בה"ג-** אינו יכול להוציא מכיוון שהוא חייב מדרבנן ואיך יוציא מי שחייב מדאו' (כי שבע). לשיטה זאת יש ראייה מהירושלמי פרק י שמתו, הלכה ג'- שם לומדים שאין אדם יכול להוציא חברו בברכהמ"ז (אם הוא עצמו אינו חייב בה) מכיון שבברכהמ"ז יש דין מיוחד של גזה"כ- "ואכלת ושבעת וברכת"- רק מי שאכל ובע הוא שמברך.
 - **ר"י-** כן יכול להוציא, **וכמובא בגמרא במסכת ראש השנה, דף כט-** שכל מצוות אע"פ שיצא- יכל להוציא אחרים מדין "כל ישראל ערבים זל"ז", חוץ מברכות הנהנין שבהם יכול לברך רק מי שנהנה, וכיוון שברכהמ"ז היא מצווה הרי שאפילו מי שלא אכל כלל יכול להוציא את חברו בברכהמ"ז.
- פסק השו"ע-** לכתח' יברך השבע ויוציא את עצמו ואת אחרים, ובדיעבד אם אינו יודע לברך- סומכים ואומרים למי שאכל כזית שיוציא את זה ששבע.

⁹⁵² כי הם לומדים את הפסוק "ואכלת ושבעת"- שאכילה זו אכילה ושביעה זאת שתיה- וכל שלא אכל ולא שתה- אינו חייב מדאו' אא מדרבנן.

⁹⁵³ **אם שתה-** נחשב כאכילה ועונה כאילו אכל- "ברוך שאכלנו משלו" וכו'.

⁹⁵⁴ אע"פ שאינו יושב עמהם והוא כל הזמן הולך ועומד, בכל אופן נחשב למצטרף עמהם כי כך דרך אכילתו ונחשב לקביעות.

⁹⁵⁵ **זימון בצירוף עם הארץ: בשו"ע פסק** שבימינו מצרפים ע"ה לזימון, וטעמו כדי שלא יפרוש מן הציבור ויהיה בעמ"י פירוד.

וכתב במשנ"ב(ב') שמי שאינו מקיים מצוה המפורשת בתורה(והיא מפורסמת. כגון ק"ש וכד')- יש מחלוקת באחרונים אם לצרפו: יש שאמרו- שכן אפשר לצרף אותו. אבל המג"א ועוד אחרונים חלקו- שבכה"ג אין מצרפין אותו לזימון.

סעיף ד' - עכו"ם:

שו"ע - "עובד כוכבים אין מזמנין עליו, ואפילו גר שמל ולא טבל אין מזמנין עליו; אבל גר גמור⁹⁵⁶ מזמנין עליו ויכול לברך בהמ"ז ולומר: על שהנחלת לאבותינו".

סעיף ה' - אונן:

שו"ע - "אונן בחול, שהוא פטור מלברך, אין מזמנין עליו⁹⁵⁷".

סעיף ו' - אין מצרפין נשים ועבדים לזימון בשלושה עם גברים:

שו"ע - "נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, אבל מזמנין לעצמן⁹⁵⁸; ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים מזמנין יחד, משום פריצותא דעבדים, אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמם; ובלבד שלא יזמנו בשם".

סעיף ז' - נשים יכולות לזמן לעצמן ובזימון עם גברים חייבות לענות:

שו"ע - "נשים מזמנות לעצמן, רשות⁹⁵⁹. אבל כשאוכלות עם האנשים, חייבות ויוצאות בזמון שלנו".
רמ"א - "אף על פי שאינן מבינות (הרא"ש ומרדכי ריש פי ג' שאכלו בשם רש"י)".

סעיף ח' - אנדרוגינוס:

שו"ע - "אנדרוגינוס מזמן למינו, ואינו מזמן לא לאנשים ולא לנשים".

בוודאי - מי שהוא רשע ועובר עבירות בפהרסא-אין מזמנים עליו.

⁹⁵⁶ **האם גר גמור יכול להצטרף לזימון (טור): מקור המחלוקת במסכת ב"ב, דף פא', א', ד"ה - "למעוטי":**

- **ר"ת ובה"ג** - אינו יכול להצטרף לזימון מכיוון שאינו יכול לומר "שהנחלת לאבותינו".
- **ר"י** - כן יכול לזמן, מכיוון שעל אברהם נאמר "אב המון גוים".

⁹⁵⁷ **צירוף אונן:** אפילו אם הוא מחמיר על עצמו רוצה לקיים המצוות (שמות לו פי חלק מהשיטות) - אינו יכול להצטרף, כי אינו מחוייב בזימון אז אינו יכול להיות אחד מהשלושה.

⁹⁵⁸ **צירוף נשים לזימון עם גברים: כתב כאן בשו"ע שאין לעשות כן, ובמשנ"ב (יב) כתב - שאפילו אשה עם בעלה ובניה לא תצטרף שבגללה יהיו שלושה לזימון.**

⁹⁵⁹ **זימון נשים לעצמם: מסכת ברכות, דף מה: - "ת"ר נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן". ונחלקו הראשונים - האם יש עליהם חובה לזמן כשהן לבד או שהם יכולות ורשאיות איך אינן חייבות:**

- **רש"י** - פירוש הגמ' שאם רוצות יכולות אך אינן חייבות.
- **רא"ש** - חייבות. שהרי הגמ' **בערכין ג'** אומרת - "הכל חייבין בזימון, כהנים לויים וישראלים", ואם כן מילת "הכל" מה באה לרבות? שגם נשים חייבות בזימון בעצמן.

בשו"ע פסק כדברי רש"י - שנשים לעצמן אינן חייבות לזמן אבל רשאיות, ואם יש זימון של גברים - חייבות לענות.

❖ האם נשים מצטרפות לזימון של גברים (להשלים להם שלושה/עשרה):

- **ר' יהודה הכהן** - מורה הלכה למעשה לצרף אישה לזימון עם גברים. **והביא ראייה** - מכך שהגמ' **בברכות** דנה האם נשים חייבות בברכהמ"ז דאו' או דרבנן ועונה שזה נפק"מ - להוציא אחרים י"ח - הרי שפשיטא לגמרא שנשים כן מזמנות שהרי היא מנסה להבין איך אשה תוציא אחרים י"ח (משמע שמזמנת כי המזמן מברך בד"כ ומוציא אחרים).
- **מהר"ם מרוטנבורג** - אינן מצטרפות. **וכתב האגור (מובא בב"י)** - "שלא ראה ולא שמע מעולם מקום שנוהגים בו כן".

סעיף ט' - טומטום:

שו"ע - "טומטום אינו מזמן כלל" ⁹⁶⁰.

סעיף י' - צירוף קטן לזימון:

שו"ע - "קטן שהגיע לעונת הפעוטות" ⁹⁶¹ ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלשה בין לעשרה".
רמ"א וי"א דאין מצרפין אותו כלל עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא ב' שערות (הרא"ש והמרדכי פ' ג' שאכלו וטור) וכן נוהגין ואין לשנות ⁹⁶²; וחרש ושוטה אם מכוונים ומבינים מצטרפין לזמון, אף על פי שאין החרש שומע הברכה (מהרי"ל).

סעיף יא' - המנוחה בשל עבירה:

שו"ע - "מי שנדוהו על עבירה, בזמן שהותר מצד השררה, אין מזמנין עליו".

⁹⁶⁰ **ההבדל בין טומטום לאנדרוגינוס:** לטומטום אותו מקום מכוסה ואין יודעים אם בן הוא אם בת, אבל לאנדרוגינוס - יש את שני האיברים ולכן הוא נחשב ל"בריה בפני עצמה". וממילא - טומטום אינו יכול להוציא אף אחד, אפילו טומטום אחר - כי אולי הוא בן והוא בת או להיפך, אבל אנדרוגינוס יכול להוציא את מינו - כי שניהם אותו סוג של בריה אז מוציאים אז"ל.

מהי "עונת הפעוטות" שנחשב הקטן מספיק גדול להצטרף לזימון (מ"ב, כד):

- **מג"א** - גיל 9, 10, אבל לפני כן לא מהני אפילו שיוודע למי מברכים.
- **יש אומרים** - אפילו פחות מכך והיינו מגיל 6 ומעלה.

צירוף קטן לזימון בשלושה או בעשרה (האם יכול להשלים):

בגמ' בברכות דף מח, א' - "אמר רב נחמן - קטן היודע למי מברכין - מזמנין עליו". ונחלקו הראשונים - מיהו אותו "קטן" - מה גילו:

- **ר' חננאל** - מיירי שנכנס לשנת יג' אלא שלא הביא 2 שערות (שנחשב עדיין לקטן אע"פ שנכנס ליג' כי לא הביא 2 שערות), וקטן כזה היודע למי מברכין - הוא זה שאמר רב נחמן הגמ' שמצטרף לזימון.
 - **רי"ף, רמב"ם** - כיוון שקראו לו "קטן" הכוונה אפילו למי שהוא בן 9/10 ואם יודע ילד זה למי מברכין - מצטרף לזימון.
 - **ר' פרץ, רב האי** - חילק בין צירוף לעשרה לצירוף לשלושה. שבשלושה קטן אינו מצטרף, ובעשרה מצטרף.
 - **רא"ש** - ישנו **ירושלמי בו מספר רבי יוסי** שכשהוא היה ילד אכל הרבה פעמים עם אמוראים שלא היו מצרפים אותו לזימון עד שהביא 2 שערות. **ולכן פסק הרא"ש** - שכל שהוא קטן אינו מצטרף לשום זימון או למניין. **ואיך הוא מסתדר עם דבריו המפורשים של ר' נחמן? מסביר בב"י** - ששיטה זאת **סוברת** - שקטן שעליו דיבר ר' נחמן היינו קטן שהביא 2 שערות - סתם כך שתי שערות לא מחשיבות אותו לגדול - לענין צירוף לזימון אין מדקדקין בכך אלא מחשיבים אותו לגדול.
- פסיקת ההלכה** - השו"ע פסק ש"קטן שהגיע לעונת הפעוטות (סביבות גיל עשר) - אם יודע למי מברכין - הוא מצטרף לזימון, בין לשלושה, בין לעשרה. והיינו כשיטת הרי"ף והרמב"ם.
- אבל הרמ"א פסק כרא"ש** - שנוהגין - שאין לצרף לזימון ומניין אלא מי שהוא בגיל מצוות והביא 2 שערות, וכשיטת הרא"ש. וכתב הרמ"א - שאין לשנות.

סתירה לכא' בפסיקות השו"ע: כיצד כאן פסק שקטן מצטרף לזימון ואילו לעיל **בסימן נה' פסק** - שאין עושין קטן סניף לעשרה,

דהיינו שלא מצרפים קטן למניין וכד'?

ותירץ בב"י - ששם מדובר בצירוף קטן לדבר שבקדושה, שבזה אינו מצטרף לעשרה, ואילו כאן זה לענין צירוף לזימון בלבד - שבזה

כן מצטרף, **וכן משמע מפורש מהרמב"ם** שפסק כאן שקטן מצטרף לזימון בעשרה ואינו מצטרף למניין בתפילה, **וכן משמע**

מהרי"ף שהביא צירוף של קטן רק כאן בזימון ולא בדיני עשרה בתפילה.

סימן ר'-דין המפסיק כדי לברך:**סעיף א'- שלושה שאוכלים יחד ורוצה אחד לצאת או שנים רוצים לצאת:**

שו"ע- "שלושה שאכלו כאחד, אחד מפסיק על כרחו לשנים ועונה עמהם ברכת זימון. ואפילו לא רצה להפסיק, מזמנין עליו בין עונה בין אינו עונה כל שהוא עומד שם⁹⁶³. אבל שנים אין חייבים להפסיק לאחד⁹⁶⁴, והלכך אין חיוב זימון חל עד שיתרצו להפסיק ולברך, ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם, לא עשה כלום; ואם לא רצו להפסיק, אף הוא אינו רשאי⁹⁶⁵ לברך ולצאת לשוק, עד שיגמרו השנים וזימן עליהם, שהרי כבר נתחייב הוא בזימון והיאך יברך בלא זימון".

סעיף ב'- עד היכן ברכת הזימון⁹⁶⁶:

שו"ע- "אינו צריך להפסיק אלא עד שיאמר: ברוך שאכלנו משלו וכו', וחוזר וגומר סעודתו בלא ברכה⁹⁶⁷ בתחלה⁹⁶⁸".

⁹⁶³ כל עוד שהוא שם- הם יצאו י"ח זימון, אפילו אם הוא לא ענה להם.

⁹⁶⁴ **שנים אין חייבים להפסיק לאחד ואחד חייב להפסיק לשניים:** דין זה נלמד בגמ' בברכות מה:.

רש"י הסביר שהכוונה היא שדרך ארץ הוא שהאחד יפסיק סעודתו בשביל השניים, אבל שניים אינם צריכים להפסיק בשביל האחד, אא"כ רוצים לעשו לו "טובה"- לפנים משורת הדין.

אבל ר' יונה הבין זאת בצורה יותר תקיפה- שהאחד חייב להפסיק בשביל השניים, ומזמנים אפילו אם אינו רוצה.

⁹⁶⁵ **שיטה מיוחדת של הב"ח ונפק"מ לדינא בשעת הדחק גדולה(משנ"ב, ה')**: הב"ח כותב שהחיוב בזימון אינו חל אלא בשלושה שסיימו לאכול ביחד. אבל כל עוד לא סיימו יחד- אין חיוב בזימון, ולכן מי שממהר יכול לברך בזריזות קודם שכולם סיימו ועדיין לא התחייב בזימון ושרי. המג"א הביאו להלכה, אבל רוב האחרונים ככולם חולק על כך וסוברים **כדעת השו"ע- שכד'** להתחייב בזימון מספיק שהתחילו או סיימו לאכול ביחד. וכיוון שכאן התחילו לאכול-יחד אינו יכול לברך לבד אלא חייב בזימון עם כולם.

ואולם- בשעת צורך גדול, כגון שחייב לקום מהסעודה בשל הפסד ממון וכד'- יכול לסמוך על דברי הב"ח- ולברך קודם שכולם סיימו את הסעודה. ומ"מ עדיף שיסיימו, לפנים משורת הדין, לזמן איתו אותם שהם בתוך הסעודה- והוא הטוב ביותר.

⁹⁶⁶ **לשאלה זאת מספר נפק"מ:** לדוג'- עד היכן חייב להישאר מי שהצטרף לזימון ולשמוע, עד היכן צריך מי שעדיין לא מברך- להפסיק אכילתו ולהקשיב.

⁹⁶⁷ **כשממשיך סעודתו אחרי שזימן- האם צריך לשוב ולברך ברכת "המוציא" כמו מי שהתחיל סעודה(טור)?**

- **רבינו האי חידש-** שמי שענה לזימון- כאילו סיים סעודתו והפסיק בה ולכן צריך לשוב וליטול ידיו ולברך המוציא, כמו מי שהפסיק סעודתו, וכ"כ הראב"ד.

- **אבל הרא"ש חלק-** שלא יתכן הדבר מכיוון שאין זה נחשב להפסקה ממש וגם היסח הדעת אין כאן ולכן ממשיך סעודתו בלא ברכה. וכ"כ בה"ג.

ופסק בב"י- "רא"ש וסיעתו כיוון שהרבה ראשונים כמותו ועוד דהוי ספק ברכות להקל- דהוי דרבנן וכ"כ בשו"ע- שכשחוזר לאכול" גומר סעודתו בלא ברכה".

⁹⁶⁸ **עד היכן ברכת הזימון:** הגמ' בברכות מו, א', אומרת- "עד היכן ברכת הזמון? רב נחמן אמר: עד נברך; ורב ששת אמר: עד הזן".

ונחלקו הראשונים כמי ההלכה:

- **רי"ף, רמב"ם-** הלכה כרב נחמן, וכן עמא דבר- שכל אחד מברך ברכת הזן לעצמו כי אינה נכללת בברכת הזימון.
- **תוס', רא"ש, בה"ג-** הלכה כרב ששת- שעד סוף ברכת הזן. כי הלכה כרב ששת באיסורי.

רמ"א - "וי"א שצריך להפסיק עד שיאמר: הזן את הכל, וכן נוהגין (הרא"ש ותוס' והר"י בשם בה"ג והטור). ואם היה דעתו לחזור ולאכול פת, אף על פי שלא אכל אחר כן, כשרוצה לברך מברך מתחלה ברכת הזן⁹⁶⁹; וכל שכן אם חזר ואכל (הר"י פרק ג' שאכלו) (טור)⁹⁷⁰.

סימן רא' - מי הוא המברך:

סעיף א' - מי המברך/מזמן⁹⁷¹:

שו"ע - "גדול מברך, אפילו בא בסוף⁹⁷², ואם רצה ליתן רשות לקטן לברך, רשאי; והני מילי כשאין שם אורח, אבל אם יש שם אורח, הוא מברך אפילו אם בעל הבית גדול ממנו, כדי שיברך לבעל הבית. ומה ברכה מברכו, יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם בעל הבית הזה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ויצליח בכל נכסיו, ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ולא ישלוט שטן במעשי ידיו, ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם. ואם בע"ה רוצה לוותר (פירוש שאינו רוצה להקפיד) על ברכתו, ולברך ברכת המזון בעצמו, רשאי".

רמ"א - "והוא הדין שיכול ליתן לברך למי שירצה (ב"י בשם אוהל מועד)".

להלכה - פסק בשו"ע כסיעת הרי"ף, ואילו הרמ"א פסק שהלכה כסיעת הרא"ש.

⁹⁶⁹ מי שענה לזימון צריך לחזור ולברך ברכת "הזן" כי אכל או התכוין לאכול עוד, אבל באמת אם לא אכל ואפילו לא התכוין לאכול עוד - יצא בברכת הזן של המזמן - ומתחיל לברך מהברכה השניה.

מי שענה לזימון והמשיך לאכול - מאיפה מברך את ברכת המזון שלו לאחר שמסיים לאכול:

הגמ' בברכות מו': שואלת - "להיכן הוא חוזר?" **ונחלקו בכך האמוראים:**

- **אביי -** חוזר לראש.
- **רבנן -** חוזר למקום שפסק. "וכן הלכתא".

ונחלקו הראשונים בהבנת שאלת הגמ' וממילא בתשובות האמוראים:

- **הרא"ש וסיעתו -** מדובר כאן בשאלה הרגילה. להיכן חוזר מי שענה לזימון. סיעה זו פסקה כרב ששת - שברכת הזימון היא עד סוף "ברכת הזן" ולכן שאלו בגמ' - האם מי ששמע זימון צריך לחזור ולברך מהתחלה את ברכת המזון (כולל "הזן") זאת שיטת אביי, אבל לרבנן - חוזר למקום שפסק - והיינו שמתחיל לברך רק מהברכה השניה - ברכת הארץ, מכיוון שכבר יצא י"ח ברכת "הזן" כשמע את המזמן. **ואולם -** גם לשיטה זאת אם **המשיך לאכול** אחרי ששמע ברכת הזן - שוב צריך לחזור וברך מהתחלה כי על האוכל הבא שאכל יש לו לברך ג' ברכות.
- **הרי"ף וסיעתו -** לא יכולים להסביר כשיטת הרא"ש דלעיל, מכיוון שלשיטתם - הלכה כרב נחמן - שברכת הזימון איננה כוללת את "ברכת הזן" ולכן הם יסבירו את שאלת הגמ' בצורה אחרת גמרי שקשורה לנוסח ולצורה שבה אומר המזמן את הזימון. לשיטתם, ובוודאי שמי שהמשיך לאכול - צריך לברך הכל כולל את ברכת הזן - שהרי לשיטתם ברכה זאת איננה נכללת בברכת הזימון ולא יצא בה ידי חובה.

⁹⁷¹ **הקדמה לסעיף:** סע' זה דן בשאלה מי מברך ברכת המזון כדי להוציא את כולם. ואולם, כבר ראינו שבימינו שכל אחד יודע לברך - המנהג הוא שכל אחד מברך לעצמו בלחש(ע' לעיל סימן קפג'). לכן, לימינו סימן זה רלוונטי לגבי את מי נכון ודרך ארץ לכבד שיזמן.

וכל זה מיירי באין בעה"ב, אבל אם יש בעה"ב - הדבר תלוי בו למי נותן לזמן, כרצונו.

⁹⁷² אפילו אם הגדול בא בסוף הסעודה - מצטרף הוא לזימון, **וכדלעיל בסימן קצז', א' -** שכל ששאר המסובים יכולים להמשיך לאכול - נחשבים הם עוד בתוך סעודתם ויכול הוא להצטרף אליהם. ומ"מ אינם חייבים לחכות לו אלא יכולים לזמן והוא יענה כשיסיים.

סעיף ב' - סדר הקדימה למי נותנים לברך/לזמן:

שו"ע - "לא יקדים חכם ישראל לכהן עם הארץ לברך לפניו דרך חק ומשפט⁹⁷³, אבל לתת לו החכם רשות שיברך, אין בכך כלום; אבל כהן ת"ח מצוה להקדימו, שנאמר: וקדשתו (ויקרא כא, ח) לפתוח ראשון ולברך ראשון⁹⁷⁴ (וע"ל סימן קס"ז).

סעיף ג' - המסרב לברך מקצרים ימיו:

שו"ע - "מי שנותנים לו לברך ואינו מברך, מקצרים ימיו".

סעיף ד' - יחזר אחר כוס של ברכה:

שו"ע - "צריך לחזור שיתנו לו כוס של ברכה לברך".

הלכות ברכת הפירות:**סימן רב' - דיני ברכת פירות האילן:****סעיף א' - הברכה על פירות האילן ועל היין:**

שו"ע - "על כל פירות האילן מברך בתחלה: בורא פרי העץ⁹⁷⁵, חוץ מהיין שמברך עליו: בפה"ג⁹⁷⁶, בין חי בין מבושל⁹⁷⁷ בין שהוא עשוי קונדיטון דהיינו שנותניו בו דבש ופלפלין⁹⁷⁸.
רמ"א - "ואם נתערב יין בשכר, אזלינן אחר הרוב, אם הרוב יין, מברך: בפה"ג, ואם הרוב שכר, מברך: שהכל (ב"י בשם התשב"י)⁹⁷⁹."

⁹⁷³ **דהיינו -** טוב שיברך ת"ח יותר מאשר כהן כיוון שמעלת התורה גדולה ממעלת הכהונה. אבל אם רוצה לתת לברך (ובימינו לזמן) לאדם אחר - רשאי ככל שירצה, כי לא עושה זאת כי חייב ואין בכך ביזוי לתורה.
⁹⁷⁴ **הקדמת הכהן לדברים שבקדושה:** כך למדו חכמים בגמרא ממה שכתבו "וקדשתו" - והיינו שלכל דבר שבקדושה יהיה ראשון-עליה לתורה, ברכה וכד'. **ובמג"א אמר** שהלימוד מ"וקדשתו" הוא דאורייתא ולא אסמכתא בעלמא.
הכהן רשאי למחול רק בברכהמ"ז - רשאי הכהן לתת למישהו אחר לזמן, אבל בשאר דברים כמו עליה לתורה וכד' - אינו יכול למחול. **ובמשנ"ב (יג') כתב -** שגם בלוי טוב להקדימו על ישראל (אם הם שוים בחכמה).

⁹⁷⁵ **מקור לדיני הברכות:** משנה מפורסמת בברכות לה, א':

"כיצד מברכין על הפירות? על פירות האילן הוא אומר: בורא פרי העץ חוץ מן היין, שעל היין הוא אומר: בורא פרי הגפן; ועל פירות הארץ הוא אומר: בורא פרי האדמה, חוץ מן הפת, שעל הפת הוא אומר: המוציא לחם מן הארץ; ועל הירקות הוא אומר: בורא פרי האדמה, רבי יהודה אומר: בורא מיני דשאים".

⁹⁷⁶ תיקנו ליין ברכה מיוחדת מפני שהוא סועדאת הלב ומשמח.

⁹⁷⁷ **הברכה על יין מבושל:** הלכה כסיעת תוס' ורא"ש שכן פסקו רוב הראשונים: שברכתו גפן, לאפוקי מרש"י ור"ש שכתבו

שברכתו שהכל.

⁹⁷⁸ **ברכה על יין שנתנו בו רוב דבש ופלפלין:** כתבו האחרונים שאפילו אם נתנו רוב דבש ופלפלין, כגון: שליש דבש, שליש פלפלין ושליש יין - עדיין ברכתו "פרי הגפן" - כי היין עיקר וכל מה שנתנו בו זה רק להשביח ולהטעים היין עצמו.

סעיף ב' - ברכה על פירות האילן שהם בוסר:

שו"ע - "הבוסר⁹⁸⁰, כל זמן שלא הגיע לכפול הלבן, מברך עליו: בפה"א, ומשהוא כפול הלבן ואילך מברך עליו: בורא פרי העץ⁹⁸¹; ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן, לעולם מברך: בפה"א⁹⁸², עד שיהיה גדול ביותר; ושאר כל האילן, משיוציאו פרי, מברכין עליו: בפה"ע ובלבד שלא יהא מר או עפוף ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק⁹⁸³, דאז אין מברכין עליו כלל⁹⁸⁴."

רמ"א - "וי"א דעל חרובין אינו מברך בורא פרי העץ, עד שיראה בהן כמין שרשראות של חרובין, וכן בזיתים עד שיגדל הנץ סביבם, וקודם לכן מברך: בורא פרי האדמה, וכן עיקר⁹⁸⁵ (טור)."

סעיף ג' - ברכה על גרעיני הפירות:

שו"ע - "גרעיני הפירות, אם הם מתוקים מברך עליהם: בורא פרי העץ⁹⁸⁶; ואם הם מרים, אינו מברך עליהם כלל; ואם מתקן ע"י האור, מברך עליהם: שהכל⁹⁸⁷."

⁹⁷⁹ **יין שעורבב עם שכר - מברכים לפי הרוב:** מכיוון שהרוב קובע מי נחשב לעיקר עליו יש לברך. **ולא דמי לסימן רד', סעיף ה'**

ברמ"א - שם משמע שיין שמזגו לו מים - תמיד מברכים עליו "גפן" למרות שיש רוב מים - כי שם דרך העולם הוא שמזגים יין במים, אבל כאן שאין דרך העולם לערבב יין עם שכר - הולכים אחר הרוב.

⁹⁸⁰ ענבים חדשים שעדיין לא גדלו כמעט - ברכתם האדמה

⁹⁸¹ **מניין שעל הבוסר מברך רק כשהגיע לגודל פול:** במסכת ברכות דף לו': הביא משנה ממסכת שביעית שממנה לומדים

הראשונים דין זה לענייני ברכות.

⁹⁸² **ברכת אדמה פוטרת העץ:** קי"ל בברכות מ', א' במשנה וכן פסק מרן השו"ע בסימן ר"ו - שמי שברך בורא פרי האדמה על העץ - יצא, ולכן בספק (במציאות ולא ספק ידיעה) - יברך אדמה.

⁹⁸³ **פירות שנאכלים ע"י הדחק - הם מברכים עליהם?** מלשון השו"ע משמע - שרק פירות כאלו שאינם נאכלים כלל ע"י הדחק -

עליהם אין מברכין, אבל על פירות שנאכלים ע"י הדחק - יש לברך עליהם, ומברך הברכה הראויה להם. **אבל החיי אדם ובספר "עוללות אפרים" כתבו - שעל פירות שראויים להאכל רק ע"י הדחק - יש לברך רק ברכת "שהכל" (ולא העץ).**

⁹⁸⁴ **פירות שאינם ראויים כלל לאכילה:** אין מברכין עליהם כי הם כעץ בעלמא.

ואם תיקן אותם ע"י האור, כגון שלקח פירות קטנים שאינם ראויים כלל לאכילה וטיגן אותם בשמן וכד' - מה מברך עליהם?

- **ח"א** - כיוון שלא היו ראויים לפני כן לאכילה כלל - אם טיגנם בדבש וכד' - יש לו לברך ברכת "שהכל" שהרי בזכות הטיגון עם הדבש ראויים הם לאכילה וברכה.

- **שער הציון (י"ט) בשם ספר "עוללות אפרים" -** אע"פ שמקודם כלל לא היו ראויים לאכילה, כיוון שעכשיו אחרי שטיגנם הם ראויים לאכילה - נחשבים הם לפירות ויש לברך עליהם "העץ".

⁹⁸⁵ **הסבר דברי הרמ"א** - הרמ"א מבין כאן שיטת חלק מהראשונים שכתבו שלא רק הענבים מיוחדים בכך שיש זמן מה שמברכים עליהם אדמה - כל שעדיין לא גדלו מספיק, אלא ה"ה לחרוב ולזית שיש תקופה כזאת כפי שכותב הרמ"א בדבריו. **אבל מהשו"ע לא נשמע שפסק כן אלא מבחינתו - כל עץ מרגע שנתן פרי מברכים עליו "בורא פרי העץ", חוץ מהגפן שיש לו זמן מסויים שמברכים עליו אדמה.**

⁹⁸⁶ **גרעינים שהם מעט מתוקים (מ"ב, כג'): השו"ע כתב שברכתם היא "העץ",** מכיוון שסו"ס הם חלק מהפרי שגדל על העץ. **אבל הרבה אחרונים חולקים על כך וסוברים -** שעל גרעיני פרי מתוקים יש לברך "אדמה". **ולמעשה יש לנהוג כך -** כי אדמה פוטרת גם ברכת העץ. ומ"מ אם בירך "עץ" יצא י"ח.

הברכה על גרעיני אבטיח: לכא' ברכתם צריכה להיות "שהכל" כי עיקר הנטיעה היא לאבטיח ולא לגרעינים ולכן הם יורדים בדרגה. אך למעשה הגרעינים הנמכרים הם בד"כ מזן מיוחד שנוטעים אותו בשביל הגרעינים, ולכן ברכתם אינה יורדת ויש לברך אדמה - כי אבטיח הוא אדמה.

סעיף ד' - הברכה על שמן זית:

שו"ע - "שמן זית, אם שתאו כמות שהוא אינו מברך עליו כלל, משום דאזוקי מזיק ליה; ואם אכלו עם פת, אינו מברך עליה דפת עיקר ומברך על העיקר ופוטר את הטפילה; ואם שתאו מעורב עם מי סלק"א (הנקרא אניגרון), שאז אינו מזיק אדרבא הוא מועיל לגרון אם הוא חושש בגרונו, הוה ליה שמן עיקר ומברך עליו: בפה"ע; ואם אינו מתכוין לרפואה אלא לאכילה, הוי ליה אניגרון עיקר ואינו מברך אלא על האניגרון (שהכל)⁹⁸⁸."

סעיף ה' - הברכה על שקדים המרים:

⁹⁸⁷ **אם מתקן את הגרעינים על ידי האש - מה ברכתם? בשו"ע** כתב - שגרעינים כאלו שהיו מרים לגמרי ותיקנם ע"י העץ - מברך

שהכל. הרבה אחרונים הקשו על כך - שכן לשיטתו של השו"ע שיש לברך על גרעיני פרי "עץ" - מי שנא הכא שיברך שהכל? **ואולם כתב המשנ"ב(כה')** להלכה - שאין לזוז מפסקו של השו"ע ויש לברך שהכל. ונימק טעמו כי בלאו הכי הרב חולקים על השו"ע שיברך אדמה ולא שהכל, אז אין לנו אלא לסמוך על פסקו שאמר "שהכל" שבדיעבד מוציא הכל.

⁹⁸⁸ **הברכה על שמן זית: הגמרא בברכות לה:** דנה מה מברכין על שמן זית. שמן זית לכשעצמו מזיק ולכן לבד אין מברכין עליו. אם אוכלים אותו עם הפת - בטל לפת. ואם מערבין אותו עם משקה אחר שנקרא אניגרון - יש לדון האם ברכתו שהכל - כאותו משקה או עץ - כדין השמן זית ובכך נחלקו הראשונים. וז"ל הגמ':

"גופא: אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. היכי דמי? אילימא דקא שתי ליה (משתה) - אזוקי מזיק ליה! דתניא: השותה שמן של תרומה - משלם את הקרן ואינו משלם את החומש, הסך שמן של תרומה - משלם את הקרן ומשלם את החומש! אלא: דקא אכיל ליה על ידי פת. אי הכי, הויא ליה פת עיקר והוא טפל; ותנן, זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה - מברך על העיקר ופוטר את הטפלה! אלא: דקא שתי ליה על ידי אניגרון; דאמר רבה בר שמואל: אניגרון - מיא דסלקא, אניגרון - דכולהו שלקי. אם כן, הוה ליה אניגרון עיקר ושמן טפל. ותנן, זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה - מברך על העיקר ופוטר את הטפלה! הכא במאי עסקינן - בחושש בגרונו. דתניא: החושש בגרונו - לא יערענו בשמן תחלה בשבת, אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע. - פשיטא! - מהו דתימא; כיון דלרפואה קא מכיין - לא לברך עליה כלל, קמשמע לן: כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי".

סיכום הדין ושיטת הראשונים בברכה על שמן זית:

- **אם שותה את השמן לבדו - אין לברך עליו, כי הוא מזיק. וקשה על הרמב"ם שמשמע ממנו שכן מברכין גם על שמן ששותה בפ"ע.**
 - **אם מערבב השמן עם אניגרון ושותה בשל כאבי שיניים - ברכתו "עץ" - על השמן זית, כי השמן הוא העיקר, שהרי יש רוב שמן ובכלל - מטרת המשקה הוא שהשמן זית ירפא את כאב שיניו.**
 - **אם מערבב השמן עם אניגרון, ונותן רוב שמן אבל לא לשם רפואה אלא "סתם" - בזה נחלקו הראשונים:**
 - **הר"ר יוסף והטור -** מברך על העץ, כי השמן הוא הרוב והולכים אחר הרוב, ומה זה מנשה אם שותה לשם רפואה או לא? הרי סו"ס יש רוב שמן.
 - **בה"ג, מהר"ם, רמב"ם -** מברך שהכל, שאע"פ שיש רוב שמן, הרי שהעיקר הוא האניגרון. מכיוון שלא שותה לשם רפואת השמן אלא סתם - ולכן הולכים אחר העיקר שהוא האניגרון ומברך שהכל.
- פסיקת ההלכה:** פסקו השו"ע והרמ"א כסיעה שניה(סיעת הרמב"ם) - אם שותה עם אניגרון שלא לשם רפואה - ברכתו שהכל, כי האניגרון העיקר, אפילו שהרוב הוא מי שמן, אבל אם לשם רפואה - מברך על העץ - כי השמן הוא המרפא והוא העיקר.

שו"ע- "שקדים המרים, כשהם קטנים מברך: בורא פרי העץ⁹⁸⁹; גדולים, ולא כלום דאזוקי מזקי; וטעמא דמלתא, כשהם קטנים עיקר אכילתם היא הקליפה ואינה מרה, וכשהם גדולים עיקר אכילתם מה שבפנים והוא מר; ואם מתקן ע"י האור או דבר אחר, מברך: בפה"ע".

סעיף ו' - הברכה על הצלף:

שו"ע- "צלף (פ"י צלף מין אילן שעליו שלו ראויים לאכילה ויש בעליו כמין תמרים. אביונות הוא הפרי מהצלף וקפריסין הן קליפה שסביב הפרי כקליפות האגוזים), על העליו ועל התמרות ועל הקפריסין: בפה"א; ועל האביונות שהם עיקר הפרי, בפה"ע".

סעיף ז' - הברכה על התמרים:

שו"ע- "תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם: בורא פרי העץ ולבסוף ברכה מעין שלש⁹⁹⁰".

⁹⁸⁹ **כשהם קטנים** - מברך על העץ מכיוון שאז עיקר אכילתם היא לשם הקליפה שהיא לא מרה. אבל כשהם גדולים עיקר האכילה היא בשביל התוכן - בשביל השקדים, וכיוון שהם מרים - אין לברך עליהם.

⁹⁹⁰ **תמרים שמיעכן מברך "העץ" - האם גם אם ריסקם לגמרי?**

גמ' בברכות לח', א' - "והלכתא תמרי ועבדיניה טרימא - מברכין עלייהו בורא פרי העץ. מאי טעמא? במילתייהו קיימי כדמעיכרא".

- פירש שם רש"י - "טרימא - דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק" **וכתב הבי"י שאפשר ללמוד ממנו** - שאם זה מרוסק לגמרי ולא רק כתוש - כבר לא מברך "העץ" כי איבד לגמרי מצורתו. **וכן משמע מהטור ומתורת הדשן** - שרק "כתשן קצת ואינו מרוסקין לגמרי" - לשון הטור. היוצא מזה - שאם ריסקן לגמרי - הלך מהם שם העץ שלהם ומברך עליהם שהכל.
- אבל מלשון הרמב"ם משמע שאפילו כתשם לגמרי** - עדיין ברכתם על העץ, כי כתב - "תמרים שמיעכן ביד והוציא גרעינין שלהם ועשאו כמו עיסה מברך עליהם תחילה בורא פרי העץ".

פסיקת ההלכה:

- בשו"ע כתב כרמב"ם - "תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה" - והיינו שגם על זה מברך "עץ". **ולפי זה כתב במשנ"ב(מ')** - שפירה העשוי מתפוא שמיעכן לעיסה - עדיין ברכתו "אדמה".
- אבל הרמ"א הביא את שיטת הטור החולקת - **כ"י ש אומרים** - "שעל עיסה שריסקה לגמרי - מברך שהכל".
- ולהלכה כתב הרמ"א - **שכיוון שיש כאן ספק - יש לברך שהכל כי זה מועיל לכל השיטות. ואם בירך "עץ" בדיעבד יצא - כי נראה עיקר כשיטת הרמב"ם.**
- ונחלקו האחרונים(מ"ב, מ"ב) - על מה מוסבים דברי הרמ"א ש"א שצריך לברך שהכל:
 - מגן אברהם, לבוש, אליה רבה - הרמ"א הביא את ה"א רק על מה שהוא עצמו הזכיר בתחילת דבריו.
 - דהיינו - הרמ"א כתב שמאכל שנקרא "פאווידלא" - מברך עליו "בורא פרי העץ", ועל זה כתב בהמשך - ש"א שמברך עליו "שהכל" ודווקא על זה, כי למאכל זה יש עוד גריעותא בכך שלא רק שרסקים אותו לגמרי, אלא גם מבשלים אותו עד שהוא נימוח לגמרי - ולכן עליו ה"א סוברים שמברך שהכל, אבל על סתם מאכל שריסקו ומיעכו אפילו לגמרי - בכה"ג אין מי שמצריך לברך שהכל.
 - גר"א ועוד אחרונים **וכן משמע בב"י ובתה"ד** - שדברי הרמ"א חולקים לגמרי על כל דברי המחבר - שמה שהמחבר כתב שתמרים או כל דבר שמיעכו לגמרי ועשה ממנו עיסה - שמברך "עץ" - אינו נכון, ורק במקרה שקצת מעכו אך לא ריסקו לגמרי - אז מברך "העץ", אבל אם עשה ממנו עיסה ע"י ריסק גמור - אין ברכתו אלא "שהכל" - וזה כוונת הרמ"א.

רמ"א- "ולפי זה הי"ה בלטווערן הנקרא פוידל"א מברכין עליהם: בפה"ע; ויש אומרים לברך עליהם שהכל (תי"ה סי' כ"ט ובי"ב בשם הטור), וטוב לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר".

סעיף ח'- הברכה על דבש שזב מן התמרים ועל משקין היוצאין מהפירות:

שו"ע- "דבש הזב מהתמרים, מברך עליו שהכל⁹⁹¹. וכן על משקין היוצאין מכל מיני פירות, חוץ מזיתים וענבים, מברך: שהכל⁹⁹²".

סעיף ט'- סופי ענבים ונובלות:

שו"ע- "סופי ענבים שאין מתבשלין לעולם, וכן על הנובלות שהם תמרים שבישולם ושרפם החום ויבשו, מברך: שהכל".

סעיף י'- הברכה על מים שקיבלו טעם מן הפירות:

שו"ע- "פירות ששראן או בשלן במים, אף ע"פ שנכנס טעם הפרי במים, אינו מברך על אותם המים אלא שהכל; והרא"ש כתב דאפשר שאם נכנס טעם הפרי במים מברך בפה"ע⁹⁹³,⁹⁹⁴".

☒ **וכתב המשנ"ב שלהלכה קי"ל כשו"ע-** שכל דבר אפילו אם ריסקו אותו לגמרי- אין ברכתו משתנית(למשל

על פירה נברך אדמה), ורק במקרה שגם ריסקו אותו אבל אחרי זה הוא בושל וכד' שאיבד לגמרי צורתו-

אז הלכה כרמ"א שמברך "שהכל".

סיכום: נחלקו הראשונים לגבי תמרים שמיען לגמרי האם ברכתם שהכל או עץ. לרמב"ם- עץ. לטור- שהכל. השו"ע פסק כרמב"ם, ואילו הרמ"א הביא שיטה כי"א האומרת לברך שהכל. והוסיף הרמ"א- שמ"מ טוב לברך "שהכל" כי יוצא ידי כל השיטות(ואולם בדיעבד אם בירך "עץ" מהני כי שיטת הרמב"ם נראית כעיקר). אלא שבתוך שיטת הרמ"א עצמו נחלקו האם הוא מכוין לחלוק על השו"ע או רק על מקרה שהוא עצמו הביא שבו לא רק שמעכו לגרי אלא גם בישלו את המאכל כך שאינו ניכר בכלל. ולהלכה קי"ל שכל שמיעכו- מברך "עץ" כמו השו"ע ורק אם מיעכו ובנוסף לא ניכר כלל צורתו, כגון שבישלו את המאכל- אז מברך שהכל, כדי לצאת ידי כל השיטות.

נפק"מ למעשה: כתב המשנ"ב(מג')- שעל ריבות למיניהם שהם פירות מעוכים שריסקם היטב ועירבב אותם עם בסוכר וכד'- יש לברך עליהם "שהכל" מכיון שיש כאן את שני התנאים: 1. ריסקו ומיעוך לגמרי. 2. אבדה ממנו צורתו.

⁹⁹¹ **מה מברכים על "דבש היוצא מן התמרים":** בברכות לח', א'- "האי דובשא דתמרי מברכין עילייה "שהכל"".

- לפי זה כתבו רוב הראשונים(טור, רמב"ם, ר"י, תוס', רא"ש ועוד)- שהברכה על דבש שזב מן התמרים היא שהכל- כפשט הגמרא.

- אבל בה"ג חלק וכתב- שכוונת הגמ' שמברכין עליו שהכל זה רק אם עירב את הדבש עם מים, אחרת- מברך עליו "עץ". והסביר בב"י סברתו- שלדבש היוצא מן התמר יש דין מיוחד, כי בתורה מוזכר בשבעת המינים "דבש" ולא תמר, ומכאן שגם עליו יש לברך "עץ" ככל שבעת המינים. ויש גם סברא בדבר- מכיון שבעוד שבכל שאר הפירות צריך לסחוט בידיו כדי שייצא משקה, הרי שבתמר הדבש זב מעצמו ולכן יש סברא לומר שברכתו כברכת התמר עצמה.

⁹⁹² **מיצים טבעיים סוחטים-** לאור סע' זה יוצא שברכתם "שהכל" מכיון שדינם כזיעה בעלמא ואינם נקראים למשקה. כי מהתורה משקה זה רק "תירושך ויצהרך", ולכן רק על שמן זית מברך "עץ" ועל יין מברך ברכה מיוחדת- "גפן" אבל על שאר נוזלים היוצאים מפירות, אפילו ע"י סחיטה- לא קראה להם התורה משקה אלא זיבת זיעה בעלמא היא וברכתו שהכל.

⁹⁹³ **ברכה על מים שקיבלו טעם מן הפירות(מ"ב, נב'):** רוה"פ כתבו לברך שהכל אבל הרא"ש חשש שמא יש לברך "עץ"- אבל כל מחלוקתם זה לגבי פירות רגילים שבשילם או שרה אותם במים אבל בפירות שדרך לאוכלם ע"י בישול או שריה- לכ"ע מברך על המים עץ- כפי שיבואר להלן:

יש לחלק לעניין זה בין פירות שרוב אכילתן ע"י בישול או כבישה, לאלו שבד"כ דרכן לאוכלן חיים:

סעיף יא' - הברכה על מים ששרה בהם צימוקים או תאנים:

שו"ע - "מי שריית צמוקים ותאנים, או מי בישולם, מברך עליהם שהכל ויוצא גם להרא"ש; אבל בברכה שלאחריהם יש להסתפק אם מברך בורא נפשות או אם מברך ברכה אחת מעין שלש, כהרא"ש. ולכן ירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה, או יאכל פרי מז' מינים וגם ישתה מים, כדי שיצטרך לברך ברכה אחת מעין שלש ובורא נפשות⁹⁹⁵; ואם משך המים והבדילם מהצמוקים, הוה ליה יין ומברך עליו בפה"ג וברכה אחת מעין שלש, והוא שיהיו צמוקים שיהיה בהם לחלוחית שאם ידרוך אותם יצא מהן דבשן, אבל אם כשיעצרו אותם לא יצא מהם שום לחלוחית דבש, לא.

סעיף יב' - הברכה על פירות מבושלים:

שו"ע - "כל הפירות שטובים חיים ומבושלים, כגון תפוחים ואגסים, בין חיים בין מבושלים מברך בפה"ע⁹⁹⁶; ואם אין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים, אכלם כשהם חיים, מברך שהכל; כשהם מבושלים, בפה"ע⁹⁹⁷."

סעיף יג' - הברכה על אגוז המטוגן בדבש:

שו"ע - "אגוז גמור המטוגן בדבש ונקרא נואינד"ו (ר"ל נויאי"ט), מברך עליו בפה"ע⁹⁹⁸."

סעיף יד' - הברכה על אגוז רך:

- פירות שבד"כ נאכלים ע"י בישול או שליקה: אם נטע את העץ על דעת לאוכלם מבושלים או שלוקים - אז גם אם שלק אותם - ברכתם "העץ" - כיוון שכל נטיעת העץ הייתה על דעת שיאכל אותם באופן הזה. **על זה דיבר המחבר להלן סימן רה, ס"ב.**
- אבל פירות שבד"כ אוכלים אותם חיים - כיוון שתחילת נטיעתם הייתה שלא עמ"נ לבשל אותם אלא כדי לאוכלם חיים - אזי גם אם מבשל אותם - אין למים (שקיבלו את הטעם) את תכלית הנטיעה ולכן אין לברך עליהם אלא "שהכל".⁹⁹⁴ **ולענין הלכה (משנ"ב, ג') פסקו האחרונים - שלכתחילה יברך "שהכל", ובדיעבד אם ברך בורא פרי העץ - יצא.**⁹⁹⁵ **הבעיה המתעוררת בברכה אחרונה (כששורה צימוקים או תאנים במים):** לפי הספק שהובא בסעיף הקודם **בשם הרא"ש** שאולי יש לברך על מים שקיבלו טעם מפירות - כדין הפירות - הרי שיש לנו בעיה קשה במקום בו שרה תאנים או צימוקים בתוך מים. מכיוון שכל עוד קיבלו המים טעם מכל פרי שהוא - הרי שבדיעבד "שהכל" מוציא גם פרי שברכתו עץ וגם ברכה אחרונה - "נפשות" שווה בין אם זה נידון כעץ ובין אם זה נידון כמים. אבל כאן - ששרה תאנים או צימוקים - אז אם דין המים כדין הפירות - יש לברך ברכה אחרונה מעין שלוש ולא ייצא י"ח בברכת "נפשות". ולכן נכנס כאן לספק גדול ויר"ש יראה עצמו שלא להכנס לספק מעין זה ע"י שיאכל דבר כזה בתוך סעודה וכד'.
- ⁹⁹⁶ **הגמ' בברכות לח': אומרת -** "כל שתחילתו בורא פרי האדמה, שלקו - שהכל...". **והיינו -** שכל ירק שנאכל חי וברכתו שהכל אז אחרי שבישלו אותו - ברכתו שהכל. **ועל זה כתבו הראשונים (תוס', מרדכי ועוד) -** שפירות כאלו שהם כ"כ טובים כשהם חיים כמו כשהם מבושלים, כמו תפוחים, אגסים וכד' - **יש לברך עליהם "עץ" גם אם מבשלים אותם, כי אין משמעות לשינוי עשה הבישול.**
- וכ"פ כאן בשו"ע.**
- ⁹⁹⁷ **הכלל הוא:** כשאוכל את הפירות כפי שדרך העולם לאכול אותם - מברך ברכתם (עץ) וכשאוכל אותם שלא כדרך הרגילה - מברך שהכל. לכן אם דרך לאוכלן חיים או מבושלים - בשניהם מברך "עץ". אם דרך לאוכלן מבושלין - אז על חיים מברך שהכל, ורק מבושלים מברך עץ. וכן הפוך - דרך לאוכלן חיים - מברך עץ, ואם בישלן - מברך שהכל. [לכן גם בסעיף י' ראינו שפירות שנוטעים אותם עמ"נ לאוכלם בדרך בישול - מברך עליהם עץ כשמבשל או משרה אותם].
- ⁹⁹⁸ **הברכה על אגוז גמור:** כיוון שהאגוז ראוי לאכילה בפ"ע, הרי שברכתו היא "העץ". ואמנם בב"י דן האם הטיגון בדבש משנה ברכתו ל"שהכל" אך נפסק שלא מכיוון שהדבש בא כדי ליתן טעם באגוז וא"כ הוא טפל לאגוז.

שו"ע- "אגוז רך שמבשלים בדבש וקוראין לו נואיס מושקאד"ה, מברך עליו שהכל⁹⁹⁹."
רמ"א- "וכן אותם אגוזים שמבשלים בדבש בעודם ירוקים, מברכים שהכל (רבי ירוחם נתיב י"ז ח"ב וב"י)."

סעיף טו'- ברכה על סוכר:

שו"ע- "על הסוקא"ר מברך שהכל וכן המוצץ קנים¹⁰⁰⁰ מתוקות שהכל."

סעיף טז'- ברכות על מיני גידולים נוספים:

שו"ע- "על פלפל וזנגביל יבשים ועל הקלאוו של גירופלי (ר"ל נעגלי"ך) וכל כיוצא (בוזה) שאין דרך לאכלם אלא על ידי תערובות, אין מברך עליהם כלום."

סעיף יז'- ברכה על אגוז מוסקא וקנילה:

שו"ע- "על אגוז מושקא"ט, בפה"ע; על קניל"ה (ר"ל צימריני"ד), בורא פרי האדמה."

סעיף יח'- הברכה על פלפל וזנגביל ודינים נוספים:

שו"ע- "על פלפל וזנגביל כשהם רטובים, בפה"א."

רמ"א- "כל הפירות שיודע בהם שהם עיקר הפרי, מברך עליהם בפה"ע; ושאינן עיקר הפרי, בפה"א; ואם הוא מסופק¹⁰⁰¹ בו אם הוא עיקר הפרי או לא, בפה"א; ואם אינו יודע מה הוא, מברך שהכל (טור)."

⁹⁹⁹ **הברכה על אגוז רך: כתב בב"י** שאגוז שהוא רך ואינו ראוי לאכילה בכלל ללא טיגון- אז כשמטגנים אותו עם דבש- יש לברך שהכל, כי הדבש נעשה לעיקר כי בגללו אפשר לאכול את האגוז. ויש להוסיף- שכל זה בגלל שלא נטעו את העץ על דעת לאכול את האגוז בצורה ראויה(כי אם כן- מברך עליו "העץ" אפילו שטיגנו).

¹⁰⁰⁰ **הברכה על קני סוכר(שמוצץ אותם): הראשונים נחלקו מה הברכה על קנים אלו:**

- **הגאונים- מברך עליהם "אדמה".**
- **י"א- שמברך עליהם "עץ"**
- **רמב"ם- מברך שהכל מכיוון שאינו נחשב לפרי, ודמי לנוזלים היוצאים משאר פירות ע"י אש וכד' שברכתם שהכל. ולדינא פסק בשו"ע- שהן על הסוכר והן על הקנים מברך שהכל- והיינו כשיטת הרמב"ם והטעם כי יש ספק ולכן נקל ונברך שהכל- כי יוצא כך בודאי.**

הרחבה- הברכה על הסוכר, שוקולד, מוצרי טבעול וכד': יש לנו כלל שדבר שאיבד צורתו לגמרי מברך עליו "שהכל", לפי זה על סוכר וכד' יש לברך שהכל- שהרי זה צורה אחרת לגמרי מהקנה.

אא שישנו כלל נוסף- שמה שנוטע או זורע אותו על דעת לעשות ממנו משקה, כגון פולי סויה שנוטעים אותם כדי לעשות מהם מיני "טבעול" וכד' וכן עץ קקאו לעשות ממנו שוקולד או סלק לעשות ממנו סוכר- אזי ברגע שלשם כך נטעו אותו- ברכתם כפי שהם- והיינו אדמה או עץ.

אלא שעל כך כת **בבה"ל(על הסוקר)** שבמקרה שנטעו אותו לשם כך אבל עכשיו בכלל לא ניכרת צורתו ולא מרגישים או יודעים שהוא בא מירק או פרי- אזי חוזרת ברכתו להיות שהכל.

ולפי זה פסקו הרבה מהאחרונים- שעל שוקולד, על סוכר ומוצרי טבעול וכד'- מברך שהכל. כי אע"פ שהעץ והירקות נעשו לשם כך, מ"מ כיוון שלא נראה בכלל שזה בא מהירק או העץ- ברכתו שהכל.

¹⁰⁰¹ דווקא המסופק אחרי שלמד. אבל מי שאינו יודע כי אינו למד- לא יכול לברך אלא ילך וילמד או ישאל.

סימן רג'-דיני ברכת פירות הארץ:**סעיף א'- הברכה על פירות האדמה:**

שו"ע- "על פירות הארץ מברך בורא פרי האדמה"¹⁰⁰².

סעיף ב'- הברכה על תותים ומה נחשב עץ ומה אדמה:

שו"ע- "על התותים הגדלים בסנה, בפה"א"¹⁰⁰³.

רמ"א- "דלא מקרי עץ אלא שמוציא עליו מעצו, אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ, והני כיון דכלה עצי לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו, מברכין עליו בפה"א (טור ומרדכי בשם תשובת הגאונים)".

סעיף ג'- הברכה על מאוזיי"ש:

שו"ע- "על המאוזיי"ש, בורא פרי האדמה".

סעיף ד'- פירות אילני סרק:

שו"ע- "על פירות שמוציאין אילני סרק, שהכל".

¹⁰⁰² כפי ראינו לעיל- זאת משנה מפורשת בברכות דף לה, א'.

¹⁰⁰³ **מה מברכים על תותים כדוגמא להגדרה מה נחשב ל"אדמה" ומה ל"עץ":**

הגמ' בברכות מ', א'(למטה) שואלת – על פי מה קובעים ומחליטים האם דבר נחשב לפרי שברכתו "עץ" או שגידולו מן האדמה וברכתו "אדמה"-

"היכא מברכין בורא פרי העץ - היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוזא והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוזא והדר מפיק - לא מברכין עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה".
הראשונים נחלקו מהו "גוזא" שצריך להישאר כדי שייחשב ל"עץ":

- לפי הרא"ש- זהו השורש. ולכן אע"פ שהגזע נובל לגמרי- אם הצמח חוזר לגדול מעצמו בשל שורשיו- דינו כעץ.
- אבל לפי הגאונים- הכוונה לגזע של העץ- שרק אם הוא נשאר בפועל אז חשיב עץ, אבל אם הוא נובל, אע"פ שאחרי כן יצמח מעצמו- לא נחשב לעץ, וברכתו "אדמה".

תוספתא במסכת כלאים(פ"ג, ה') הביא גדר נוסף על פיו יש לקבוע האם לברך "עץ" או "אדמה"- כל שמוציא את הפירות

מענף האילן- נקרא ל"עץ", וכל שמוציא הפירות מעיקרו(מן הגזע) ולא מהענף- ברכתו אדמה.

להלכה: פסקו השו"ע והרמ"א- שברכתו אדמה. ומ"מ ראוי הוא מכיוון שהוי חלוקת הפוסקים שנקל ונברך אדמה כדי לצאת ידי כל השיטות.

סיכום(ספר "פניני הלכה", עמ' 167): עץ נחשב מי שמתקיים שנים רבות וממנו צומחים ענפים ועליהם פירות. ואפילו אם הוא נמוך ומקרא בפינו "שיח"- כיוון שגזעו מתקיים משנה לשנה- הרי הוא עץ וברכתו "פרי העץ". **לכן למשל- אוכמיניות ופטל-** הגדלים על שיחים שגזעם וענפיהם מתקיימים במשך שנים- מברכים "העץ".

אבל, צמח שצריכים לזורעו או לשותלו בכל שנה- הוא הנחשב לאדמה וברכתו "פרי האדמה".

הספק מתעורר בצמחים רב-שניים כדוגמת בנות ואנס. מצד אחד- בסוף כל עונה- גזעם נובל לחלוטין, כפירות האדמה, ומצד שני- אין צריכים לזורעם בכל שנה כי הם צומחים מחדש בעצמם מתוך שורשיהם והם גם מתנשאים לגובה של ארבעה מטרים- כעצים גדולים.

לדעת הרא"ש- כיוון ששורשיהם מתקיימים משנה לשנה- ברכתם העץ. **אבל לדעת הגאונים ותוס'**- כיוון שגזעם אינו מתקיים-

ברכתם "אדמה". **בשו"ע פסק להלכה לברך אדמה, כגאונים.**

סעיף ה' - הברכה על פירות ההדס:

שו"ע - "בני אסא, אף ע"ג דבישלן והויין כפירות, אינו מברך אלא שהכל¹⁰⁰⁴."

סעיף ו' - הברכה על הזנגביל:

שו"ע - "על זנגביל שמרקחים אותו כשהוא רטוב, בורא פרי האדמה. ונראה דה"ה אם מרקחים אותו יבש, כיון שעל ידי כך הוא ראוי לאכילה, הזנגביל עיקר ומברך עליו בפה"א".

סעיף ז' - הברכה על בשמים המעורבים עם סוכר:

שו"ע - "בשמים שחוקים ומעורבים עם סוכר, הבשמים עיקר ומברך עליהם כדין ברכת אותם בשמים".

סעיף ח' - הברכה על צנון:

שו"ע - "צנון, מברך עליו בורא פרי האדמה¹⁰⁰⁵".

סימן רד' - דיני הברכות ליתר מאכלים:**סעיף א' - הברכה על דבר שאין גידולו מן הארץ:**

שו"ע - "על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמה, חיה ועוף, דגים, ביצים, חלב, גבינה, ופת שעפשה, ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל, ונובלות שהם תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו, ועל הגובאי, ועל המלח, ועל מי מלח, ועל המרק, ועל כמהין ופטירות, ועל קורא **הגה:** (שהוא) הרך הנתוסף באילן בכל שנה שקורין (פלמיטו) (טור), ועל לולבי גפנים, ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהם, ועל חיזו והוא שחת, ועל קרא חיה, ועל קימחא דשערי, ועל שכר תמרים ושכר שעורים, ועל מי שעורים שמבשלים לחולה, ועל עשבי דדברא שאינם נזרעים, ועל שבת שקורין אניט"ו (ר"ל אני"ס), ועל כמון וכסבור (דלטעמא עבידי ולא לאכילה)¹⁰⁰⁶, ועל החומץ שעירבו במים עד שראוי לשתות מברך: שהכל".

סעיף ב' - חומץ לבד מזיק ואין מברך עליו:

שו"ע - "על החומץ לבדו אינו מברך כלום, מפני שהוא מזיק¹⁰⁰⁷".

סעיף ג' - יין שהתחיל להתקלקל:

¹⁰⁰⁴ כי נחשבים כאילן סרק שהרי אינם נאכלים סתם כך, ולכן ברכתם שהכל.

¹⁰⁰⁵ החידוש הוא שאע"פ שסופו להקשות והיינו אומרים שלא יברך עליו- קמ"ל שנוטעים אותו על דעת לאוכלו רך ולכן מברך אדמה.

¹⁰⁰⁶ **הסבר מדוע על דברים אלו שגידולם מן הקרקע מברכים "שהכל":** כל מיני הצמחים שהביא כאן ברכתם "שהכל" למרות שגידולם מן הארץ. והטעם הוא- שכיוון שאין דרך לאכול אותם כך- ממילא לא נטעו את העץ לשם כך- ואז השם שלהם אינו פרי אלא ברכה אחרת- "שהכל", אבל מה שדרך לאוכלו כך או שנטע את העץ לשם כך- אזי יש לברך "עץ" מכיוון שהוא מקיים את ייעודו.

דין זה הוסבר לעיל בסימן רב' ולהלן בסוף סימן זה. **והיסוד הוא-** שכל שנטעו אותו לשם אכילה מסויימת ואין אוכל אותו באותה צורה- אינו מקיים את הייעוד שלשמו נטעו אותו ולכן אין ברכתו "עץ" או "אדמה" אלא "שהכל".

¹⁰⁰⁷ על חומץ לבדו- אינו מברך כי הוא מזיק, אבל אם עירבב אותו בתבשילים שאז אפשר לאכלו- יש לברך עליו. **ובזה הוא דומה לשמן זית שהזכרנו בסימן רב'.**

שו"ע- "ריחיה חלא (פי' חומץ) וטעמיה חמרא, חמרא הוא ומברך עליו בורא פרי הגפן".

סעיף ד'- יין חמוץ:

שו"ע- "כל שבני אדם נמנעים לשתותו מפני חמיצותו, אין מברכין עליו בורא פרי הגפן (אלא שהכל)".

סעיף ה'- הברכה על יין שעירב בו מים:

שו"ע- "שמרי יין, מברך עליהם בורא פרי הגפן; נתן בהם מים, אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה, הוה ליה כיון מזוג ומברך: בורא פרי הגפן, אם מצא פחות, אף על פי שיש בו טעם יין, קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך אלא שהכל; והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינן חזקים כל כך, אפילו רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בפה"ג; ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום"¹⁰⁰⁸.

רמ"א: "ובלבד שלא יהא היין אחד מששה במים, כי אז ודאי בטל (אגור)".

סעיף ו'- הברכה על תמיד שעושים משאריות הענבים שמערבים עם מים:

שו"ע- "תמיד¹⁰⁰⁹ שעושים מחרצנים שנותנים עליהם מים, דינם כשמרים; וה"מ כשנעצרו בקורה, אבל אם לא נדרכו אלא ברגל אפילו נתן שלשה מדות מים ולא מצא אלא ג' או פחות, מברכין עליו בפה"ג שיין הוא והמים נבלעים בזגים ובמה שיוצא יש בו יין מרובה".

רמ"א- "זגים שנתנו עליהם תאנים לחזק כח היין, אף על פי שהזגין הרוב מ"מ כל כח התאנים במשקה ואין לברך בפה"ג¹⁰¹⁰ (ב"י בשם התשב"ץ)".

סעיף ז'- הברכה על המים:

שו"ע- "השותה מים לצמא, מברך שהכל ולאחריו בני"ר¹⁰¹¹; אבל אם חנקתיה אומצא, ושתה מים להעביר האומצא, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו¹⁰¹²".

סעיף ח'- אוכלין ומשקים לרפואה ואכילה שע"י אונס:

¹⁰⁰⁸ **הסבר הסעיף:** הסע' דן ביין שסתם כך ברכתו "גפן", ואולם אם עירבבו בו הרבה מים- בטל שם היין ממנו, ואפילו אם יש טעם של יין- עדיין מברכים "שהכל". דין זה השתנה במרוצת השנים, והיום שרגילים למזוג ולערבב מים ויין- אפילו נתן מים ליין ביחס של 4:1 לטובת המים- עדיין יברך "גפן" כי שם יין עליו, אבל יותר מכך- עד יחס של שש לאחד- תלוי בטעם ובמנהג המקום. ויותר משש מים לאחד יין- לכ"ע כבר בטל שם היין וברכתו- "שהכל". ואפילו שקי"ל טעם כעיקר מדאו'- כל זה לעניין איסור והיתר, אבל לעניין ברכות אינו כן (מובא בב"י בשם האגור שאמר בשה מהרי"ל).

¹⁰⁰⁹ **תמיד** = חרצנים של יין שנותנים עליהם מים לקבל את טעם היין- המשה שיוצא נקרא תמיד.

¹⁰¹⁰ דהיינו- כיוון שהתאנים יש בהם טעם חזק ואילו הזגים כבר כמעט ללא טעם- למרות שהזגים הם הרוב- מ"מ יש לברך "שהכל" בגלל הכוח של התאנים- ולכן זה נחשב כ"שכר של תאנים" שברכתו "שהכל". ולגבי הברכה האחרונה על משקה זה- יש מחלוקת באחרונים.

¹⁰¹¹ **גמ' בברכות דף מד, א'.** ואת המשך הדברים כתבו הראשונים שם.

¹⁰¹² **ברכה על שאר משקים-** גם אם שותה אותם לרפואה או להעביר משהו מהגרונ וכד'- מ"מ צריך תמיד לברך עליהם תחילה

וסוף, מכיוון שנחשב לנהנה מהם. כיוון שהם בסתמא ערבים לחרך.

כתב המשנ"ב(מב)- שמי ששותה מים בבוקר לרפואה- לא יברך, ואם גם לצמא- יברך. וה"ה לשותה מים לפני הצום כדי שיוכל לצום וכד'.

שו"ע- "כל האוכלין והמשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה, אם טעמם טוב והחיד נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף¹⁰¹³."

רמ"א- "אם אנסוהו לאכול או לשתות, אף על גב דהחיד נהנה ממנו אינו מברך עליו, הואיל ונאנס על כך¹⁰¹⁴ (ב"י בשם אהל מועד והרא"ם)."

סעיף ט'- אכל איסור מפני הסכנה:

שו"ע- "אכל מאכל או משקה של איסור מפני הסכנה, מברך עליו תחלה וסוף¹⁰¹⁵."

סעיף י'- הברכה על דבש:

שו"ע- "דבש דבורים הרי הוא כשאר דבש ואינו מברך אלא שהכלי."

סעיף יא'- מיני פירות ועשבים שמרקחים אותם בדבש:

שו"ע- "חבושים או גינדא"ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש, הפירות והעשבים הם עיקר והדבש טפל, אפילו הם כתושים ביותר¹⁰¹⁶, הילכך מברך על חבושים וגינדא"ש בפה"ע; ועל של עשבים, בפה"א¹⁰¹⁷; ועל של ורדים, בפה"א¹⁰¹⁸."

¹⁰¹³ **מאכלים לתרופה שיש בהם הנאת החר- מברך עליהם: כן למדו תוס' ועוד ראשונים בברכות דף לו, א' (ד"ה "כיון").** ולמדו כן מהסוגיה בברכות לה: על שמן זית- שם הגמרא אמרה שאם הוסיף בו אניגרון- מברך עליו ואפילו ששותה אותו לשם רפואה (ולא לשם הנאה)- מברך עליו כי יש הנאה. וקמ"ל שכיוון שנהנה- מברך אפילו שנוטל לשם רפואה.

¹⁰¹⁴ **אכילה שע"י אונס:** כיוון שתחילתו באונס- אין מברכין עליו ברכה אחרונה ואפילו נהנה. כי דמי לאה שנאנסה- שאע"פ שח"כ נהנתה- תחילתו באונס וסופו ברצון-נחשב לאונס.

ההבדל בין האוכל משום אונס למי שאנסוהו לאכול (מ"ב, מה'): ואינו דומה למי שאוכל מאכל אסור משום סכנת נפשות שבסעיף ט' כתב השו"ע שיברך לפני ואחרי- כי כאן האונס הוא על האכילה גופא ולכן כלל לא חשיב לאכילה ושם יש אונס אחר שגורם לו צורך לאכול.

¹⁰¹⁵ **ברכה על מאכלים אסורים שאוכל בשעת סכנה ומה הדין כשנפשו קצה בהם (מ"ב, מח'):** כיוון שהוא סכנה נחשב שאכל היתר, ואדרבה- יש לו מצווה לאכול להציל נפשו- ולכן מברך עליו. אבל אם זה מאכל שמגעיל אותו ונפשו קצה בו, כגון- מי שחייב לאכול חזיר לרפואתו והוא קץ בכך- אינו צריך לברך כי אין החר נהנה מכך (מג"א)

¹⁰¹⁶ **אפילו הם כתושים ביותר מברך עליהם בורא פרי העץ- אבל זה דווקא שלא נימוח לגמרי ועדיין נשאר מעט בצורתו, אבל אם נפסדה לגמרי צורתו- מברך "שהכל" כמו שלמדנו לעיל בסימן רב', סעיף ז' בדברי הרמ"א ובמחלוקת האחרונים הגדולה שהובאה שם בהבנת דבריו.**

¹⁰¹⁷ **פשט הדברים- מכיוון שהדבש אינו אלא הכשר כדי לאפשר את האכילה- לכן הדבש נחשב כטפל.**

לפי זה כתב המשנ"ב (נא')- ששקדים המצופים בסוכר וכד'- אפילו מצופים לגמרי- מ"מ מברך בורא פרי העץ כיוון שהפרי עיקר.

¹⁰¹⁸ **מה מברכים על מרקחת של מיני פירות ועשבים שערבם עם דבש:** אם הפירות הללו היו ראויים לאכילה לפני כן- יש סברא לומר שהם לא השתנו ויש לברך עליהם כפי ברכתם המקורית- עץ/אדמה. אבל אם הם היו מסוג הדברים שלא נאכלים כמות שהם, כגון מיני ורדים- שאינם ראויים לאכילה לא חיים ולא מבושלים, אלא רק בבישול שלהם עם דבש הם נעשים ראויים לאכילה: **יש שני צדדים לדבר- מצד אחד- כיוון שללא הדבש הורדים (וכד') אינם ראויים לאכילה- זה סימן שהדבש הוא עיקר כי בזכותו אפשר לאכול את זה עכשיו. אבל מצד שני- כיוון שהדבש בא בכדי להכשיר את הורדים לאכילה אזי זה סימן שהדבש הוא טפל ביחס אליהם כי הוא בא רק כדי לתקנם ואינו העיקר.**

לפיכך- במקרה זה אנו מתייחסים לדבש כטפל- ומברכים על כל דבר את ברכתו הראויה לו, למשל על ורדים שבישלם עם דבש- יברך "אדמה".

רמ"א- "וכל מרקחת שאין בריאים רגילין בו אלא לרפואה, מברכין עליו שהכל¹⁰¹⁹ (ב"י בשם הרא"ש)".

סעיף יב' - עיקר וטפל:

שו"ע- "כל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוטר את הטפילה¹⁰²⁰; וכל דבר שמערבין אותו לדבק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע התבשיל, ה"ז טפילה; אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות, הרי הוא עיקר¹⁰²¹; לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה, אינו מברך במ"מ, מפני שהדבש הוא העיקר".

רמ"א- "ונראה דהא דאם עירב כדי לתת טעם בתערובות שהוא עיקר היינו דוקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ודבר חשוב, אבל בשמים שנותנין לתוך המרקחת אף על פי שהם לנתינת טעם, אין מברכין עליהם דבטלין במיעוטן אף על פי שנותנין טעם; לכן נוהגין שלא לברך רק על המרקחת ולא על הבשמים שבהן".

סעיף יג' - המסופק יברך שהכל:

שו"ע- "כל דבר שהוא מסופק בברכתו, יברך שהכל¹⁰²²".

סימן רה' - ברכות ירקות:

סעיף א' - הברכה על ירקות חיים ומבושלים:

שו"ע- "על הירקות מברך בורא פרי האדמה, ואפילו בשלם¹⁰²³; וכן כל פירות וקטניות שטובים חיים ומבושלים¹⁰²⁴, מברך עליהם לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם שיבשל; אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא

ולכא' קשה(ב"י) שהרי לעיל בסימן רב' אמרנו- שאגוז המטוגן בדבש- ברכתו **שהכל** כמו הדבש, ולא עץ כאגוז- ואם כן מדוע וכיצד כאן אנו אומרים שדבר שאינו אכיל אלא ע"י הדבש ברכתו כדבר המקורי- אדמה וכד'?

ומתריך בב"י- **דלא דמי להתם-** כי שם מדובר על אגוז שאין הנטיעה שנטעו את העץ לשם אכילתו כך, אלא כדי לאכלו קשה ולברך עליו "עץ"- לכן כשאוכלים אותו שלא כדרכו, שלא כדרך שלשמה נטעו אותו- אין לו שם עץ וברכתו "שהכל"- כמו הדבש שנתנו בו. אבל כאן מדובר ששותלים את הורדים על דעת להכין אותם כך עם דבש- ולכן משתמש בהם כן כדרכם- וברכתם "אדמה", אפילו **שבישלם עם דבש**. כי במקרה כזה כן נגיד שהדבש טפל לורדים שהם העיקר.

סיכום: כדי לברך על צמח ברכת "עץ" או "אדמה"- צריך שני תנאים: 1. שהוא יהיה העיקר. 2. שהוא נאכל בדרך שלשם כך נטעו את העץ/שתלו את העשב וכד'. אך אם השימוש בו בצורה אחרת- אינו מקיים את "מהות" העץ/עשב- ולכן ברכתו שהכל(כדוגמת האגוזים הרכים).

¹⁰¹⁹ והאחרונים כתבו שברכתם כפי הראוי להם, כי סו"ס הוא אוכל אותם להנאתו.

¹⁰²⁰ דיני עיקר וטפל יתבארו לקמן בסימן ריב' בהרחבה, ע"ש.

¹⁰²¹ **דין דבר שבא ליתן טעם(מ"ב, נו' בשם האחרונים):** אע"פ שמהשו"ע נשמע שכל דבר שבא ליתן טעם הוא נחשב עיקר, ומברכים לפיו ולא לפי הרוב. **כתבו האחרונים שלמעשה-** אנו אומרים דין זה רק בחמשת מיני דגן- שאם הם באו ליתן טעם- מברכים "מזונות" כברכתם, אבל אם זה משהו שאינו ממיני הדגן- הולכים תמיד ע"פ הרוב(ולא אחר הטעם).

¹⁰²² **הגה"מ בשם תוס'.**

¹⁰²³ דווקא כאלו שהם טובים בין חיים, בין מבושלים- כפי שמתבאר בהמשך השו"ע.

¹⁰²⁴ הולכים על דרך רוב העולם- שאם רוב העולם אוכלים אתם גם חיים וגם מבושלים- ברכתם אדמה ואפילו אם הם יותר טובים מחיים או מבושלים- כיוון שדרך העולם לאוכלם גם כך וגם כך- ברכתם אדמה.

בהם, שטובים מבושלים יותר מחיים, כשהם חיים מברך שהכל, לאחר בישולם בורא פרי האדמה¹⁰²⁵; ותומי (פי' שומים) וכתתי (פי' פורט בלע"ז) כשהם חיים, בורא פרי האדמה; לאחר שבישלים, שהכל".

רמ"א- "דמחשבי נשתנו לגריעותא, אפילו בשלם עם בשר ונשתבחו אין השבח מצד עצמן אלא מחמת הבשר שבהם (הר"י פי' כיצד מברכין)".

סעיף ב'- הברכה על מרק:

שו"ע- "על המים שבישלו בהם ירקות מברך הברכה עצמה שמברך על הירקות עצמן¹⁰²⁶, אף על פי שאין בהם אלא טעם הירק; וה"מ כשבשלם בלא בשר, אבל בישלם עם בשר, מברך עליו שהכל"¹⁰²⁷.

סעיף ג'- ירקות שסחטן:

שו"ע- "אם סחטן, אינו מברך על אותם משקין אלא שהכל"¹⁰²⁸.

סעיף ד'- ירקות שנחתכו לחתיכות קטנות:

שו"ע- "חנתכן לחתיכות קטנות, לא נשתנית ברכתן מפני כך"¹⁰²⁹.

¹⁰²⁵ **הכלל הוא:** כל ירק מברך עליו "אדמה" כשאוכל אותו בדרך הרגילה שבה אוכלים רוב בני"א. אבל אם אוכל אותו בדרך שהוא לא נאכל בדרך כלל- יורדת מעלתו וברכתו "שהכל".

לכן- ירקות שנאכלים חיים או מבושלים- תמיד יברך אדמה. ירקות שנאכלים חיים ולא מבושלים- יברך אדמה רק כשהם חיים ואילו עליהם מבושלים יברך "שהכל". וכן הלאה. ירקות שדרך לאוכלם כבושים וכד'- יברך אדמה רק כשהם כבושים, ואם לא כבשם- יברך שהכל.

¹⁰²⁶ **סתירה מסימן רב'-** לעיל בסימן רב', סע' י'- כתב המחבר- שפירות שבישלו בתוך מים- אפילו אם נכנס במים טעם מהפירות- ברכתם שהכל(כשיטת הרשב"א), [והביא גם את שיטת הרא"ש כתב שאפשר שאם נכנס הטעם מהפרי במים- יברך "עץ"]. ואילו כאן פסק מפורש- שעל ירקות שבישלו יש לברך "אדמה" וכלל לא הביא מחלוקת ועוד שפסק כאן כרא"ש כשבסימן רב' משמע שפוסק כרשב"א שהביאו בסתם?

וכתב כאן הט"ז(ד') לתרץ- שכל הנראה הכוונה כאן דבר שאין דרך לאוכלו חי אלא לבשלו או לסוחטו- ולכן בזה מודה גם הרשב"א שמברכים על המים הללו "אדמה"- כי הבישול או הסחיטה זה הדרך שבה אוכלים את הירק הזה, אבל לגבי ירקות שדרכם שנאכלים חיים כפי שהם- גם אם יבשלם בתוך מים- אין לברך על המים אלא שהכל וכפסיקת השו"ע בסימן רב', י'.

¹⁰²⁷ מה מברכים על מים שבישלו עם ירקות = מרק ירקות:

מהשו"ע נשמע- שעל מים שבישלו בהם ירקות כדי לעשות מהם מרק, ורצה לשתות רק את המים- מברך אדמה, והסברנו שהיינו דווקא שיש הרבה ירקות ושאלו ירקות שהדרך היא לאוכלם מבושלים כגון תפ"א, קישוא, דלעת וכד' (אבל ירקות הנאכלים חיים שבישלו- לא מברך עליהם ועל המרק שקיבל טעם מהם אדמה). (ואם רוצה לאכול גם ירקות וגם מים- בוודאי שמברך שהכל כי המים נעשים טפילה לירקות).

מרק שנותן בו אטריות או מיני מזונות כמו קניידעלאך וכד'- אם רצונו לאכול האטריות עם המרק- מברך עליהם מזונות ופוסט בכך את המים שהם טפלים לו.

אבל- אם יש רק מעט קניידעאלך או מעט אטריות או מעט ירקות- שאז כבר המרק אינו נחשב לבטל למיני המזונות או ירקות- מברך על המים "שהכל" ועל הירקות/ מזונות את ברכתם- **מג"א**.

¹⁰²⁸ למרות שעל מים שבישלו בתוכם ירקות- מברך אדמה, על מים שיצאו מירקות שסחטו- מברך שהכל. **והטעם הוא-** כי הטעם שיוצא מירק ע"י בישול חזק יותר מע"י סחיטה ולכן יברך בסחיטה רק שהכל. **וכן פסק במפורש בסימן רב', סעיף ח'-** שעל זיעה היוצאת מן הפרי מברך שהכל.

סעיף ה' - הברכה על הלפת והגזר:

שו"ע - "הלפת¹⁰³⁰ כשהוא חי מברך עליו שהכל, אבל אם הוא מבושל או כבוש בחומץ או בחרדל, בורא פרי האדמה".

סימן ר"ו - דיני הפסק וטעות בברכת הפירות:**סעיף א' - ברכת ה"אדמה" פוטרת את ברכת "העץ":**

שו"ע - "בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה, יצא; אבל אם בירך על פרי האדמה בורא פרי העץ, לא יצא; הילכך אם הוא מסופק בפרי אם הוא פרי עץ או פרי האדמה, מברך בורא פרי האדמה. ועל הכל, אם אמר שהכל, יצא ואפילו על פת ויין¹⁰³¹".

סעיף ב' - בירך על האדמה ונתכוון גם על העץ:

שו"ע - "היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ, יצא¹⁰³²".

סעיף ג' - כללים כיצד יברך:

שו"ע - "כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילה.¹⁰³³ **הגה**: יותר מכדי דבור (ב"י בשם שיבולי לקט); וצריך להשמיע לאזניו, ואם לא השמיע לאזניו, יצא ובלבד שיוציא בשפתיו¹⁰³⁴; ונאמרים בכל לשון; ולא יברך ערום, עד שיכסה ערותו; במה דברים אמורים באיש, אבל אשה יושבת ופניה של מטה טוחות בקרקע, כי בזה מתכסה ערותה¹⁰³⁵ (ועי' לעיל סימן ע"ד סעיף ד'); ואפילו אם אינו ערום, אם לבו רואה את הערוה או שראשו מגולה, אסור לברך".

¹⁰²⁹ כפי שהוסבר לעיל בסימן רב', סע' ז' על תמרים שריסקן ועשה מהם עיסה וכו' - כל שניכר עדין תוארו וצורתו (אפילו במקצת) -

מברך את ברכתו הרגילה. ולכן הברכה על מאכל הנקרא "פירה" שהוא עיסת תפוזים שמייען אך עדין ניכרת צורתם כי ישנם גושים שונים ולא מדובר שטחן עד לעשיית קמח וכד' - מברך עליהם "אדמה". וע"ש להבנה מפורטת יור של הדברים.

¹⁰³⁰ המשנ"ב, יח' כתב - שלפת הכוונה גם לגזר. ויש מקום לומר שכיוון שכשהוא מבושל הוא יותר טוב מחי - יש לברך עליו כשהוא חי - שהכל וכשהוא מבושל - אדמה (ע"פ הכלל שנקבע בסעיף א'). ואולם יש אחרונים שפקפקו בכך כי ראו ואמרו שאנו אוכלים גזר גם כשהוא חי, ולכן כתב בחיי אדם - שאם דרך בני אדם של אותו מקום לאוכלים חיים - אז יש לברך "אדמה" גם על חיים.

¹⁰³¹ משנה מפורשת בברכות דף', עמוד א' -

"בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה - יצא, ועל פירות הארץ בורא פרי העץ - לא יצא. ועל כולם, אם אמר שהכל נהיה בדברו - יצא". וכ"פ רוב הראשונים כיוון שסתם לן תנא כוונתה, אבל הרמב"ם חלק שאין הדין כן ומי שברך אדמה על פירות האילן לא

יצא. להלכה פסק השו"ע כרוב הראשונים.

¹⁰³² בדיעבד יצא, אבל לכתחילה צריך לברך על כל דבר את ברכתו המיוחדת לו. ולכן יקדים ויברך של העץ ואז אדמה.

¹⁰³³ שלא יפסיק בין ברכה לאכילה (מ"ב, יב'): ההפסק המדובר כאן הוא בשתיקה, אבל בדיבור (שאינו שייך לברכה) - אפילו מילה אחת היא הפסק וצריך לחזור ולברך. אבל אם הפסיק בשתיקה - בדיעבד אינו חוזר ואפילו ביותר זמן מתוך כדי דיבור. ומה שאסור להפסיק בדיבור בין ברכה לאכילה זה אפילו מפני הכבוד או היראה, ואם הפסיק - צריך לחזור ולברך. היוצא מכל זה הוא שקודם שאדם מברך צריך להכין הכל כדי שלא יעכב אותו בין הברכה לאכילה.

¹⁰³⁴ ע' לעיל סימן קפה', סעיף ב'.

¹⁰³⁵ ע' לעיל סימן עד', סעיף ד'.

סעיף ד'- שיאחז בימינו את הדבר שעליו מברך:

שו"ע- "כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו, צריך לאוחזו בימינו¹⁰³⁶ כשהוא מברך¹⁰³⁷".

סעיף ה'- אין לברך אלא כשהדבר שמברך נמצא לפניו:

שו"ע- "אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה, עד שיביאוהו לפניו; ברך ואחר כך הביאוהו לפניו, צריך לברך פעם אחרת¹⁰³⁸; אבל מי שברך על פירות שלפניו ואחר כך הביאו לו יותר מאותו המין, או ממין אחר שברכתו כברת הראשון, אינו צריך לברך¹⁰³⁹".

רמ"א- "וטוב ליהרהר לכתחלה להיות דעתו על כל מה שיביאו לו (בית יוסף טור י"ד סימן י"ט)".

סעיף ו'- ברך על פרי ונפל מידו וכד':

שו"ע- "נטל בידו פרי לאוכלו וברך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אף על פי שהיה מאותו מין לפניו יותר כשברך על הראשון¹⁰⁴⁰. **הגה-** רק שלא היה עליו דעתו לאוכלו (הגהות מיימוני פ"ד וכל בו ואבודרהם

¹⁰³⁶ ואיטר יד אוחז ביד שמאל שהיא נחשב לימינו.

¹⁰³⁷ **שיאחז בימינו (מ"ב, יז')**- כל זה לכתחילה, אבל בדיעבד גם אם לא אחז אותו- יצא י"ח, כל שהמאכל היה לפניו. ודין זה נכון לכל ברכה- שכשמברך יאחז ביד ימינו.

¹⁰³⁸ **אין לברך אלא אם הדבר לפניו- טעם וגדרי הדין:** בסע' זה מבואר שאדם שברך על מאכל שלא היה לפניו- צריך לברך פעם נוספת. ואפילו אם ידע שיבוא לפניו וכיוון לשם כך- לא מהני- כיוון שבזמן הברכה זה לא היה לפניו ולא היה לברכה על מה לחול. **ואע"פ שבסעיף הבא-** כן מהני ברכה מול נהר שמימיו מתחלפים כל הזמן- שם כן מהני כי בוודאי יבואו המים כנגדו, **אבל כאשר תלוי הדבר באחרים-** אם יביאו לו או לא- בזה לא יצא י"ח ברכתו אפילו שהביאו לו אחרי שברך. **ולכן:** אם הדבר היה מונח בתוך תיבה לפניו, או בחדר אחר באותו הבית וכד'- **בכה"ג מהני וא"צ לחזור ולברך מכיוון שהוא כמונח לפניו כי אינו תלוי בדעת אחרים.**

אבל לכתחילה לא יעשה כן כי ראינו שצריך להחזיק בידיו את מה שמברך עליו ועוד ראינו שאסור להפסיק בין הברכה לאכילה ובכה"ג יש לחוש לכך.

¹⁰³⁹ **ברך על דבר שלפניו והביאו לו יותר מאותו המין או ממין אחר- האם צריך לחזור ולברך (מ"ב, ב, כא'- כב'):**

בדין זה קיימות מספר אפשרויות:

1. היה דעתו בפירוש לפטור אותם: אם כיוון בפירוש לפטור את המין האחר- זה מועיל, ואינו צריך לחזור ולברך. וכגון שברך שהכל על דגים והביאו לפניו שכן- אם התכווין לפטור גם אותו-מהני ואינו צריך לברך עליו בנפרד.
 2. לא כיוון בפירוש אך היה לפניו על השולחן- גם כן מועיל, כי כל שנמצא לפניו- אומרים שבסתמא כיוון לפטור גם אותם.
 3. לא היה בדעתו ולא היה לפניו:
- א. הביאו לו ממין אחר לגמרי(אע"פ שברכותיהם שוות)- כגון שברך על דגים והביאו לפניו שכן- אע"פ שהם אותה ברכה, מ"מ כיוון שזה מין אחר לגמרי- לא נחשב שהיה בדעתו וצריך לברך עליו מחדש.
- ב. הביאו לו ממין דומה אך שונה- כגון שברך "עץ" על תפוחים והביאו לפניו רימונים- יש בזה מחלוקת באחרונים:
- **ב"ח, פרישה, ט"ז-** דווקא באותו המין ממש- פוטר פירות נוספים שהביאו לו, אבל אם ברך על אגס והביאו לו רימון- צריך לברך פעם נוספת.
 - **ח"א ופשט השו"ע-** אפילו הביאו לו ממין שונה אך דומה, כגון שהביאו לו רימון אחרי שברך על אגס- אינו צריך לברך מחדש מכיוון שכן נחשב שהייתה כוונתו על כך.
 - **ונראה שכולם מסכימים-** שאם עדיין לא סיים מהמין שברך עליו והביאו לו עוד ממין שונה- שא"צ לברך, כיוון שהביאו לו עוד בזמן שהוא עסוק באכילה.

ותשובת מהרי"ל ס"י צ"ב). **שו"ע** - וצריך לומר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא ש"ש לבטלה; ואם אמר כשנפל: ברוך אתה ה', ולא אמר אלהינו, יסיים ויאמר: למדני חוקיך (תהילים קיט, יב), שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא ש"ש לבטלה. אבל העומד על אמת המים מברך ושונה, אף על פי שהמים ששונה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוון תחילה. **הגה**: ועיין לעיל ס"י ר"ט סעיף א' אם ברך בטעות מה דינו".

סימן רז'-דין ברכה אחרונה על הפירות:

סעיף א'- ברכת "בורא נפשות":

שו"ע - "פירות האילן¹⁰⁴¹ חוץ מחמשת המינים, וכל פירות אדמה וירקות, וכל דבר שאין גידולו מן הארץ, ברכה אחרונה שלהם בורא נפשות רבות; ואם אכל מכל מינים אלו, מברך לאחר כולם ברכה אחת וברכה זו חותם בה בלא שם, שיחתום כך: ברוך חי העולמים".

סימן רח'- דין ברכה מעין ג' אחרי ה' מיני פירות וה' מיני דגן:

סעיף א'- כל חמשת מיני דגן מברך "מעין שלוש":

שו"ע - "על חמשת המינים¹⁰⁴² שהם: גפן ותאנה ורימון וזית ותמרה, מברך לאחריהם ברכה אחת מעין שלוש¹⁰⁴³".

סעיף ב'- הברכה על תבשיל שעושה ממיני דגן:

שו"ע - "חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן¹⁰⁴⁴ ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה; אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו, בטל בתבשיל¹⁰⁴⁵".

¹⁰⁴⁰ והרבה אחרונים כתבו שאם המין השני היה לפניו על השולחן - דעתו בסתמא עליהם וא"צ לחזור ולברך.

¹⁰⁴¹ **כתב בשערי תשובה** - שאם בירך על פירות העץ ברכת מעין 3 - "על העץ ועל פרי העץ" - בדיעבד יצא.

¹⁰⁴² **העם לברכה מיוחדת לשבעת המינים**: מתוך חשיבותן שנשתבחה בהן ארץ ישראל, קבעו להן ברכה חשובה בפני עצמן לאחריה.

¹⁰⁴³ **על חמשת מיני דגן מברך "על המחיה: גמ' בברכות, דף מד, עמוד א'-**

"אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי חנינא: כל שהוא מחמשת המינים - בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש. אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: כל שהוא משבעת המינים - בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש".

¹⁰⁴⁴ **דווקא נתמעכו** - כל מה שמברך ברכה מיוחדת של מזונות זה דווקא אם מועך אותם מצורתם ויוצר תבשיל שמתדבקים הדגנים יחד. אבל מיני דגן שעומדים במראיהם הראשון ואפילו אם בישלם - מברך עליהם "אדמה" - כפי שיתבאר בסעיף ד'.

¹⁰⁴⁵ **מה מברכים על תבשיל שיש בו מיני דגן: בגמרא בברכות דף לו עמוד ב':**

חביץ קדרה [=מאכל שקפוי ועומד], וכן דייסא; רב יהודה אמר: שהכל נהיה בדברו; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות. בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות, כי פליגי - בדייסא כעין חביץ קדרה, רב יהודה אמר: שהכל - סבר דובשא עיקר; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות - סבר סמידא עיקר. אמר רב יוסף: כותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות". **דהיינו** - כל שיש בו מחמשת המינים יש לברך עליו מזונות.

סעיף ג' - הברכה על קמח שנותנים לתוך שקדים:

שו"ע - "כשנותנים קמח לתוך שקדים שעושים לחולה, אם עושים כן כדי שיסעוד הלב מברך בורא מיני מזונות; ואם לדבק בעלמא, אינו מברך בורא מיני מזונות; וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא, ופטור ממנה"¹⁰⁴⁶.

סעיף ד' - האוכל דגן שלם מה ברכתו:

שו"ע - "אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמים, אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות"¹⁰⁴⁷.

רמ"א - "והוא דמברך לפניו בפרה"א היינו באוכל חטין וכיוצא בהן, דראויין לאכול כך, אבל האוכל שעורים שלמים אפילו קלויין באש, אינן ראויין לאכול רק ע"י הדחק ואין מברך לפנייהם רק שהכל (כל בו וכן משמע מדברי רשב"א שמה שהשוה חטין לשעורין, לברכה אחרונה משמע ולא לראשונה); והתוספות נסתפקו אם יברך לאחריו ברכה מעין שלש, ולכך כתבו שנכון שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו ברכת המזון".

סעיף ה' - הברכה לאוכל קמח:

שו"ע - "קמח¹⁰⁴⁸ של חטים, מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות; לא שנא נטחן דק דק; לא שנא נטחן קצת ועדיין יש בו טעם של חטים; לא שנא קמח של קליות".

סעיף ו' - קמח של אחד ממיני דגן שבישלו וערבו במשקה:

שו"ע - "קמח של אחד מחמשת מיני דגן ששלקו (פי' בשלו הרבה) ועירבו במים או בשאר משקין, אם היה עבה כדי שיהיה ראוי לאכילה וללועסו (פי' לטחון אותו בפה), מברך בורא מיני מזונות ואחריו על המחיה¹⁰⁴⁹; ואם היה רך כדי שיהא ראוי לשתיה, מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות".

סעיף ז' - הברכה על האורז:

שו"ע - "הכוסס¹⁰⁵⁰ (פי' האוכל) את האורז, מברך עליו בפה"א ואחריו בורא נפשות; ואם בשלו **הגה**: עד שנתמעך (בי"ש בשם הרא"ש והר"י), **שו"ע** - או שטחנו ועשה ממנו פת, מברך עליו בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות¹⁰⁵¹;

וכתבו שם הראשונים (רא"ש, רשב"א ועוד) - שאם עיקר התבשיל הוא מיני דגן - ברכתו מזונות - וגם אם הוא לא הרוב אבל הוא העיקר - מברכים מזונות, ורק אם מני הדגן באו כדי להדביק בעלמא או לצבוע את התבשיל - רק אז מיני המזונות נחשבים לבטלים ואינו מברך עליהם. וכך אומרת הגמרא **בברכות לט'** - "כי הוין בי רב כהנא אמר לן: תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא - בורא פרי האדמה, דלפתא, דמפשו בה קמחא טפי - בורא מיני מזונות; והדר אמר: אידי ואידי בורא פרי האדמה, והאי דשדי בה קמחא טפי - לדבוקי בעלמא עבדי לה".

¹⁰⁴⁶ מובן ע"פ מה שהסברנו בסעיף הקודם.

¹⁰⁴⁷ **הגמ' בברכות דף לז', א'** - "הכוסס את החטה - מברך עליה בורא פרי האדמה", **ומדברי תוס' ורא"ש שם משמע - שבין חיים ובין מבשלים - כל שהם עומדים בצורתם ולא נתמעכו - ברכתם "בורא פרי האדמה"**.

¹⁰⁴⁸ הקמח הוא השלב ביניים שבין חטים/שעורים וכד' לבין אפייתו לפת. לכן מצד אחד הוא כבר נטחן ואינו ראוי לברכת "אדמה", אך מצד שני עדיין לא נאפה להתחייב עליו ברכת "מעין שלוש". לכן - כיוון שלא הגיע לדרך אכילתו הרגיל - מברך עליו **שהכל**.

¹⁰⁴⁹ מכיוון שהוא ראוי לאכילה - הרי הוא נחשב כמאכל שיש בו מזונות לתת טעם וברכתו "מזונות", אבל אם הוא מאוד נוזלי הוא כלל לא נחשב למאכל ולכן אין לברך עליו אלא "שהכל" - כמו הברכה על מים.

¹⁰⁵⁰ **כוסס** פירושו - שאכלו כשהוא חי.

והוא שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז לבדו, ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב, מברך עליו כברכת אותו תבשילי".

סעיף ח' - הברכה על הדחן:

שו"ע - "על פת דוחן¹⁰⁵² ופליז" או של שאר מיני קטניות מברך שהכל¹⁰⁵³ ואחריו בורא נפשות".
רמ"א - "העושה תבשיל משאר מיני קטניות, אם נשאר שלמים¹⁰⁵⁴, וטובים מבושלים כמו חיין, מברך בורא פרי האדמה; ואם נתמעכו לגמרי או שאינן טובים מבושלין כחיין, מברך שהכל (וכן פירש הב"י דברי הטור)".

סעיף ט' - עירב קמח דגן עם קמח או תבלינים אחרים:

שו"ע - "עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה, מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה¹⁰⁵⁵; ואם עשה ממנו פת, מברך המוציא וברכת המזון¹⁰⁵⁶; ודוקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס¹⁰⁵⁷, אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים, אינו מברך לבסוף ברכת המזון, אלא בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אף על פי שאין בו כזית בכדי אכילת פרס, ולבסוף על המחיה¹⁰⁵⁸; ואם בשלו בקדירה, מברך תחלה בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות¹⁰⁵⁹".

¹⁰⁵¹ **אם בישל או אפה את האורז -** כיוון שעכשיו הוא נחשב ל"סועד את הלב" ומשביע - אזי מברכים עליו - "מזונות". ומ"מ לעולם לא יברך עליו "המוציא" כי איננו נחשב לחם גמור, אלא רק מה שהוא מחמשת מיני הדגן יכולים לברך עליו "ברכת המזון".

¹⁰⁵² דחן הוא סוג של גידול אדמה שהיו טוחנים אותו ועושים ממנו קמח וממנו אופים את הפת.

¹⁰⁵³ **מדוע על פת דוחן מברך שהכל?** מצד אחד דחן גידולו באדמה, אך אחר שהוא נטחן - כבר אין ברכתו אדמה, כי איבד מצורתו לגמרי, ומצד שני - אינו יכול לברך המוציא כי דחן אינה מחמשת המינים. כך יוצא שמברך "שהכל".

¹⁰⁵⁴ **ולאו דווקא שלמים (מ"ב, לז')** - אלא כל שעדין ניכר קצת תארן וצורתן, וברכתם "בורא פרי האדמה".

¹⁰⁵⁵ **עירב קמח דחן וקמח של חמשת מיני דגן ובישולם יחד:** ברכתו מזונות, מכיוון שחמשת מיני הדגן נותנים טעם ולכן הולכים על פי ברכתם וחשיבותם. אבל באמת אם הם מעט וכלל אינם נותנים טעם - ברכתו "שהכל".

¹⁰⁵⁶ כיוון שאפו ממנו פת, ויש את טעם הקמח מחמשת מיני הדגן - נחשב כפת לכל דבר ועניין.

¹⁰⁵⁷ **שיעור "כדי אכילת פרס": המשנ"ב (מג') מבאר** מהו שיעור "אכילת פרס" - והיינו זמן שכל מה שאוכל בזמן זה נחשב למצטרף. פרס הוא חצי כיכר ויש מחלוקת מה גודלו. **ולמעשה** נחלקו הפוסקים מהו שיעור זמן זה והוא נע בין כ-4 לכ-9 דקות.

¹⁰⁵⁸ **כדי לברך ברכת המזון יש לאכול כזית ממיני דגן בתוך כדי אכילת פרס:** בשביל ברכת המוציא - מספיק שאוכל "כלשהו" פת ויברך. אבל בשביל לברך ברכת המזון - צריך לאכול כזית פת. ולכן אם אכל פת שמעורב בה מיני דגן וקמח דחן - בשביל ברכת

המוציא סגי שאוכל "משהו" ממנה, כי אוכל משהו מכזית דגן. אבל כדי להתחייב ברכת המזון צריך שיאכל סה"כ כזית ממיני הדגן ואז יש לחשב כמה אחוז מן הפת הוא ממיני הדגן.

כך למשל, אם יש כאן פת בגודל 2 ביצים שיש בה רק שמינית קמח דגן והשאר דחן - יש לחשב בכמה מן הפת יש כזית דגן, ורק אם יאכל שיעור כזה - יתחייב בברכת המזון.

אבל רבים מן האחרונים נתקשו בזה, דלא מצינו כיו"ב בדיני ברכות - שברכה ראשונה מברך המוציא וברכה אחרונה מברך "מזונות".

¹⁰⁵⁹ **ואם בשלו בקדירה מעט דגן עם עוד מיני תבלינים או קמח שאינו מחמשת מיני הדגן:** כיוון שיש טעם דגן - מברך ברכה ראשונה "מזונות". ולגבי ברכה אחרונה זה דומה לפת - שאינו יכול לברך "על המחיה" אא"כ אכל כזית ממיני הדגן, אע"פ שאכל כזית מן הבשיל. ולכן יברך עליו (אם לא אכל כזית דגן) "בורא נפשות".

צירוף התבלינים לשיעור כזית - ה"ה בעירב עם הדגן מיני תבלינים וכד' - כגון תבשילים שמכינים מקמח ומוסיפים ריבוי שמן ושאר מיני תבלינים וכד' - ברכה ראשונה תמיד מזונות - כי בכלשהו מתחייב, אבל ברכה אחרונה תלויה בשאלה אם אכל כזית ממיני דגן ויש לחשב זאת כדי להתחייב בברכת "על המחיה", אחרת - "נפשות".

סעיף י' - נוסח החתימה בברכת מעין שלוש על הפירות:

שו"ע - "בברכה אחת מעין שלוש¹⁰⁶⁰ של פירות דחוצה לארץ חותם על הארץ ועל הפירות; ובארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה; ואם בח"ל אוכל מפירות הארץ, חותם ג"כ על פירותיה¹⁰⁶¹".

סעיף יא' - נוסח החתימה בברכת מעין שלוש על הגפן:

שו"ע - "בברכה מעין ג' דיין אינו חותם על הגפן ועל פרה"ג, אלא על הארץ ועפרה"ג או על הארץ ועל הפירות¹⁰⁶²".

סעיף יב' - הזכרת מעין המאורע בברכת "מעין שלוש":

שו"ע - "מזכירין בה מעין המאורע בשבת וי"ט ור"ח¹⁰⁶³, אבל לא בחנוכה ופורים; אם אכל פירות מז' מינים ואכל מיני מזונות ושתה יין, יכלול הכל בברכה אחת ויקדים המחיה ואח"כ הגפן ואח"כ העץ, ויאמר: על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ, וחותם: על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות".

סעיף יג' - מה פוטרת ברכת "על המחיה":

שו"ע - "אם אכל פירות מז' המינים ואכל תפוחים, א"צ לברך על התפוחים בורא נפשות, שגם הם בכלל ברכת על העץ שגם הם פה"ע הם¹⁰⁶⁴; אבל אם אכל תפוחים ושתה יין, צריך לברך בורא נפשות על התפוחים; וכ"ש אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין, או אכל מז' המינים שצריך לברך על כל אחת ואחת; וה"ה אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת מינים, אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים".

סעיף יד' - שותה יין ואוכל ענבים:

שו"ע - "שתה יין וברך בפה"ג ואכל ענבים, צריך לברך עליהם בורא פרי העץ¹⁰⁶⁵; וכן בברכה אחרונה צריך להזכיר על העץ ועל פרי העץ¹⁰⁶⁶".

אבל לגבי פת הבאה בכיסנין (כותב במ"ב, מח' בסופו) - שנוהגין העולם לברך עליו בסוף "על המחיה" כל שאכל כזית, ואפילו שאין כזית ממיני הדגן, ואולי הטעם הוא מכיוון שהתבלינים באים כדי להכשיר את האוכל". ומ"מ לכתחילה יאכל כזית קמח ממיני הדגן. **סיכום הלכה למעשה -** במיני מזונות/ המוציא יש לאול כזית קמח ממיני דגן כדי להתחייב בברכה האחרונה שלו ואין תבלינים ושאר דברים מצטרפים, מלבד לעניין פת הבאה בכיסנין שאליה נהגו העולם לצרף גם התבלינים לקמח כדי להתחייב בברכה. לפי זה, האוכל פרוסת עוגה - יברך גם על המחיה, למרות שבוודאי אין בכך כזית קמח - כי בפה"ב - מצטרפים התבלינים.

¹⁰⁶⁰ וע' במשנ"ב (נ') הנוסח המלא של ברכת "על המחיה".

¹⁰⁶¹ **הכלל הוא -** שעל פירות ארץ ישראל אומר "פירותיה" - לשון הפירות שלה - של ארץ ישראל. ועל פירות חו"ל מברך "על הפירות". ולכן דין זה אינו תלוי במקום אלא בפירות.

¹⁰⁶² **כיצד חותם בברכת מעין שלוש על הגפן:** בוודאי שצריך להזכיר "על הארץ" קודם שמזכיר על הגפן. ונחלקו הראשונים האם

יש לברכה זו חתימה מיוחדת "על הגפן" או שמא כיוון שכבר התחיל והזכיר בהתחלה על הגפן - אז בסוף יסיים כרגיל?

ולכן כתב בשו"ע את שתי השיטות אבל באחרונים כתבו שהמנהג לחתום "על הארץ ועל פרי הגפן", ומ"מ אם ביעבד לא הזכיר את "הארץ" - יצא, וגם אם הזכיר בסוף "על הארץ ועל הפירות" - יצא, אפילו שלא הזכיר הגפן.

¹⁰⁶³ **שכח להזכיר מעין המאורע בברכת "מעין שלוש" (משנ"ב, נח') -** יצא "חואינו חוזר. וכת המג"א מספר טעמים: 1. אינו

מחוייב בסעודה זו. 2. יש כמה פוסקים שחולקים וסוברים שאין צריך להזכיר כלל.

¹⁰⁶⁴ דווקא תפוחים שהם גדלים על העץ אלא שאין חשובין כ"כ - לכן לא קבעו עליהם מעין 3, אבל אם כבר ברך מעין שלוש על פרי אחר - מהני.

¹⁰⁶⁵ **דהיינו -** שלא יוצא בברכה על הגפן ידי חובה גם על הענבים.

סעיף טו' - ברוך על הענבים "בורא פרי הגפן":

שו"ע - "אם בדיעבד בירך על הענבים¹⁰⁶⁷ בפה"ג או אחריהם על הגפן, יצא".

סעיף טז' - ברכת היין פוטרת ברכת שאר משקים:

שו"ע - "שתה יין ומים, אין לו לברך על המים בורא נפשות, שברכת היין פוטרתן כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל מיני משקים¹⁰⁶⁸".

סעיף יז' - מתי מועילה ברכת המזון לפטור ברכת מעין שלוש:

שו"ע - "ברכת שלש¹⁰⁶⁹ אינה פוטרת מעין שלשה, שאם אכל דייסא¹⁰⁷⁰ אין ברכת המזון פוטרתו; אבל ביין ברכת ג' פוטרתו, שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן, יצא¹⁰⁷¹; וה"ה אם בירך על התמרים¹⁰⁷² ברכת המזון במקום על העץ, יצא; ואפילו לא אמר אלא ברכת הזן, בין על היין בין על התמרים, יצא; ואם נזכר עד שלא חתם בברכת הזן, יתחיל: ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ויסיים ברכה דמעין שלשה".

סעיף יח' - לא יכלול מספק שום תוספת בברכת מעין שלוש:

שו"ע - "לא יכלול על הספק שום תוספת בברכה מעין ג', אף על פי שאינו מוסיף שם ומלכות (פי' כגון ששתה משקה שספק אם ברכתו על הגפן וכו', או בורא נפשות רבות וכו', לא יאכל דבר שברכתו בורא נפשות רבות ודבר שברכתו על העץ ויכלול עמו ג"כ על הגפן ועל פרי הגפן כו' מספק) (ת"ה וכו"מ במרדכי פ' כ"מ) (ועי' לעיל סעיף ט"ז)".

סימן רט' - דין טעויות וספק בברכת היין:**סעיף א' - טעויות בברכה:**

¹⁰⁶⁶ שכולל את הברכה מעין שלוש על הענבים עם הברכה על הגפן - שתייהן באמירת "על העץ".

¹⁰⁶⁷ **מי שברך על היין "בורא פרי העץ"** - יש מחלוקת בראשונים ובאחרונים לגבי מי שברך "פרי העץ" על היין - האם יצא או לא. י"א שיצא בדיעבד וי"א שלא - וספק ברכות להקל.

¹⁰⁶⁸ דווקא אם קבע על היין, אבל אם לא קבע ולא היו המשקים לפניו - לא פטרה ברכת היין את שאר המשקים, וכפי שמבואר

בסימן קעד', בתחילתו, ע"ש.

¹⁰⁶⁹ ברכת שלוש היא ברכת המזון שיש בה 3 ברכות מהתורה.

¹⁰⁷⁰ **הסבר -** יש כאן מחלוקת גדולה באחרונים. **השו"ע סובר** שכל מאכל שהוא מחמשת מיני דגן (ולא פה"ב) כגון דייסה, פסטה וכד' - לא יכולה ברכת המזון לפטור אותם וחייבים לברך אחריהם מעין שלוש. וכל זה כמובן כשאכל אותם שלא בתוך הסעודה, אבל אם בתוך הסעודה - בוודאי שברכת המוציא וברכהמ"ז פוטרת אותם.

סברת השו"ע היא - שכיוון שבמיני דגן יש עליו מיוחד כשנעשים כפת - אז לא שייך לברך ברכת המזון אלא בפת, ולכן בשאר תבשילי מזונות - לא יוצאים י"ח בברכהמ"ז (כשהם לא בתוך הסעודה).

אבל שאר אחרונים חולקים למעשה - שדייסה וה"ה לכל מיני דגן - בדיעבד ברכת המזון פוטרתו. מכיוון שכל שהוא זן - ברכת המזון פוטרתו ולא שנא מתמרים שבסוף הסעיף כתב שברכהמ"ז פוטר בדיעבד את הברכה עליו.

¹⁰⁷¹ כיוון שהיין זן וסועד את הלב כמו לחם.

¹⁰⁷² **ברכת המזון פוטרת בדיעבד את מי שאכל תמרים:** דווקא תמרים מכיוון שזייני, אבל שאר פירות ואפילו משבעת המינים - אפילו בדיעבד אין יוצא בברכהמ"ז מכיוון שאינם זנים כמו תמרים או שאר מיני דגן.

שו"ע- "לקח כוס של שכר או של מים ופתח ואמר: ב"א ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר: בפה"ג, אין מחזירין אותו מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין¹⁰⁷³; ויש אומרים שאם לקח כוס שכר או מים וסבור שהוא של יין ופתח: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל, יצא¹⁰⁷⁴".

רמ"א- "וכ"ש אם היה בידו יין וסבור שהוא מים ופתח אדעתא לומר שהכל, ונזכר וברך בורא פרי הגפן שיוצא, שהרי אף אם סיים שהכל יצא (טור)".

סעיף ב' - תיקן ברכתו תוך כדי דיבור:

שו"ע- "לקח כוס של שכר או מים, וברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בפה"ג, ותוך כדי דיבור נזכר שטעה, ואמר: שהכל נהיה בדברו, וכך היתה אמירתו: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן שהנ"ב, יצא¹⁰⁷⁵".

רמ"א- "ואם היו אחרים שותים ג"כ ויין לפנייהם ודעתו ג"כ על יין שהיה סבור שבכוסו יין, וברך בפה"ג, ונמצא אח"כ שבכוסו מים או שכר, כשחוזר ושותה אח"כ יין א"צ לחזור ולברך, ויוצא בברכה שברך על כוסו אף על פי שהיתה בטעות, דהא דעתו¹⁰⁷⁶ היה לשתות ג"כ שאר יין, גם הוציא האחרים ששותין שם, ולכן ברכתו ברכה¹⁰⁷⁷ (תשובת מהרי"ל סי' צ"ב)".

סעיף ג' - המסופק אם ברך:

שו"ע- "כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף¹⁰⁷⁸, חוץ מבה"מ מפני שהוא של תורה".

¹⁰⁷³ זו שיטה ייחודית לרמב"ם שהולך רק אחר דעתו של האדם. אך רוב האחרונים לא פסקו כן כיוון שבפיו הוציא ברכה שאינה ראויה, ולכן מחזירין אותו.

¹⁰⁷⁴ הוציא בפיו ברכה אחת והתכווין לאחרת- האם יצא: בגמ' בברכות יב', א'- מי שהיה בידו כוס של יין וסבור שהוא של יין, והתחיל ואמר- ברוך אתה ה'... על דעת לומר בורא פרי הגפן ואז נזכר שהוא של מים ולכן סיים "שהכל נהיה בדברו"- יצא. ונחלקו הראשונים בהבנת הגמרא:

- רש"י, רשב"א ועוד- מדובר שהתחיל לברך על דבר אחד ובאמצע הברכה הבין שטעה ושינה את הברכה בסופה- יצא י"ח. וכ"כ השו"ע כ"יש אומרים".
- רא"ש- מדובר שאמר את הברכה שהיא טעות ומיד לאחריה תיקן והוסיף את הנכון, ואמר: ברוך אתה ה'...בורא פרי הגפן, שהכל נהיה בדברו"- בכך יצא.
- רמב"ם- מחדש חידוש גדול- שגם אם הוא טעה לגמרי בכל הנוסח וכגון שברך בורא פרי הגפן על מים- יצא י"ח מפני שבשעה שהזכיר את ה' והמלכות וחשב בהם נכון- זה העיקר והולכים ע"פ זה. כי נתכווין לברכה הראויה לאותו המין וכל טעותו היא רק באמירה בפה. השו"ע הביא שהלכה כן בסתמא בסעיף א', אבל הרבה אחרונים חלקו על השו"ע- שלא הולכים אחר דעתו של האדם אלא גם אחר מה שהוציא בפיו.

¹⁰⁷⁵ כשיטת הרא"ש בהבנת הגמ' בדף יב'. והחידוש הוא- שאע"פ שכל הברכה הייתה בדעה שאיננה נכונה- כיוון שעקר תוך כדי דיבור וסיים כמו שצריך- יצא.

¹⁰⁷⁶ כיוון שהייתה דעתו- אבל לעיל בסימן ר"ו, סעיף ו' למדנו שיש כמה פוסקים שסוברים שאפילו בסתמא נחשב שדעתו עליו - כל שהיו לפניו על השולחן בשעת הברכה.

¹⁰⁷⁷ הביא 2 טעמים מדוע פטור מלברך מחדש על היין: 1. כי נתכווין להוציא אחרים. 2. כי דעתו האישית לשתות מן היין באותה סעודה. וכתב בשער הציון ששני טעמים אלו צריכים לבוא יחד כי יש חיסרון בכל אחד מהם בפ"ע.

¹⁰⁷⁸ המסופק אם ברך: בכל הברכות- לא יחזור ויברך כי ספק ברכות להקל, כי ברכות מדרבנן. אבל לגבי ברכה מ"ז שהיא דאוי- ספק לחומרא ולכן יחזור ויברך. ודווקא כשאכל כדי שביעה- כי רק אז מתקיים "ואכלת ושבעת וברכת" וחייב לברך מהתורה.

סימן ר"י - האוכל פחות מכזית מה דינו:**סעיף א' - ברכה ראשונה ואחרונה לאוכל פחות מכזית ודין בריה¹⁰⁷⁹:**

שו"ע - "האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים, והשותה פחות מרביעית¹⁰⁸⁰ בין מיין בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין¹⁰⁸¹, ולאחריו אינו מברך כלל¹⁰⁸²; ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כברייתו, כגון גרגיר של ענב או של רימון, שמברכין לאחריו אף על פי שאין בו כזית; לכך נכון לזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית¹⁰⁸³."

לגבי ברכת מעין ג' - יש מחלוקת גדולה בראשונים האם היא מן התורה או מדרבנן:

- **רמב"ם, סמ"ג** - ברכה זו היא מדרבנן, וכן משמע מהשו"ע כי כתב שרק על ברכה מ"ז חוזרים.
 - **אבל הרבה ראשונים חולקים** - שגם היא מדאורייתא, ולכן גם עליה יש לחזור ולברך אם מסופק.
- ולמעשה כתבו האחרונים - שהמסופק לגבי ברכת מעין ג' - אם כלל אינו שבע - ודאי אינו חוזר כי בוודאי אינו חייב מדאורייתא. ואם הוא שבע - אז יאכל עוד מאותו המין כשיעור כזית ויברך אחריו.

ע' במשנ"ב בריש הסימן שמאריך להביא דינים הנוגעים לנושא של צירוף מאכלים לשיעור כזית ועוד - ע"ש!**השיעור לברכה אחרונה על המשקים:**

- ¹⁰⁷⁹ **ברכה ראשונה אין לה שיעור: בגמ' בברכות לח:** - "אמר רבי חייא בר אבא: אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מליח וברך עליו תחלה וסוף", ומזה כתבו הראשונים שברכה ראשונה אין לה שיעור, שהרי ר' יוחנן ברך אותה אפילו על זית קטן. **ובטור כתב הטעם ע"פ הגמ' בברכות לה,** א': "תנו רבנן: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - מעל". ולכן אפילו על אכילה קטנה צריך לברך לפניו.
- ¹⁰⁸² **ברכה אחרי אכילה - דווקא באכל כזית:** בגמ' שם על ר' יוחנן שאל ר' ירמיה לר' זירא - איך ר' יוחנן ברך על כמות כ"כ קטנה? והוא ענה לו - שהיה שם שיעור מספיק של כזית ולכן יכל לברך. **מכך למדו הרי"ף, רא"ש ועוד ראשונים** - שרק ברכה ראשונה מברכים על כל שהוא, אבל ברכה אחרונה רק כשאוכל כזית.

האם מברכים ברכה אחרונה של "בורא נפשות" בפחות מכזית:

- **ר"י** - כיוון שזו ברכה שאינה חשובה - יש לברכה אפילו בפחות מכזית
 - **רא"ש** - הסתפק בדבר, כי מצד אחד לא נאמר בברכה זו "שביעה" ולכן אפילו בכל שהוא יש לברכה. מצד שני - זו ברכה שהיא תוקנה ע"י חכמים בדומה לברכת "מעין ג'" ודווקא על שיעור כזית (כמו מעין ג') יש לברכה.
 - **רמב"ם ורי"ף** - אין ספק, ויש לברכה רק אם אכל שיעור כזית.
- ¹⁰⁸³ **האם מברכים על בריה? לעיל ראינו את הגמ' בברכות לח:** שר' יוחנן בירך על זית שאכל, והגמ' הסבירה כי היה בו שיעור לברכה. **ובירושלמי ברכות, פ"ו, ה"א** - ר' יוחנן לקח זית בירך לפניו ואחריו, **ובירושלמי מסבירים מדוע ברך לאחריו - כי סובר** שבריה יש לברך עליה אפילו קטנה מכזית.

ונחלקו הראשונים בהבנת הגמרות הללו - האם יש כאן סתירה ביניהם?

- **תוס' (ברכות, דף לט', א')** - יש כאן סתירה בין הירושלמי לבבלי. הירושלמי מחדש לברך על בריה למרות שהיא פחות מכזית. וכיוון שיש מחלוקת - אין הלכה כירושלמי, ונראה שלא לברך על בריה הקטנה מכזית.
- **הר"ר יוסף (מובא בתוס' שם)** - אין סתירה בין התלמודים. בבבלי דיבר על זית שנמלח ואיבד מצורתו ולכן לכ"ע אין בו דין וגדר "בריה" ולכן חייבים שיעור. אבל בירושלמי שלא נשתנה מצורתו - אז יש דין ברי ומברך עליה אפילו בפחות מכזית.
- **הרא"ש** - הסתפק בדיון זה, האם התלמודים חולקים או לא.
- **הרי"ף והרמב"ם** - לא הזכירו דין זה של בריה, ופשוט תלו הכל בשאלה האם יש כזית במאכל או לא.

רמ"א-' וולא מקרי בריה אלא אם אכלו כמות שהוא, אבל אם לקח הגרעין ממנו, לא מקרי בריה¹⁰⁸⁴ (הרי"י פ' כיצד מברכין ובי"י בשם רשב"א); ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית; לכן טוב ליזהר שלא לשתות (אלא) פחות מכזית, או רביעית¹⁰⁸⁵.

סעיף ב'- דין הטועם לעניין ברכה ראשונה:

שו"ע- "הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו¹⁰⁸⁶; וי"א שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה"¹⁰⁸⁷.

רמ"א-' "וספק ברכות להקל¹⁰⁸⁸".

אבל בב"י הביא עוד הרבה ראשונים שנסתפקו בדבר ואמרו שאולי אפשר להעמיד את זה שאין מחלוקת בין התלמודים, **ולכן סיכם בב"י שלעניין הלכה-** "כיוון דכל הנך רבוותא מסתפקים בדבר- יש להיזהר שלא לאכול בריה לבדה אם אין בה כזית", **וכ"פ בשו"ע.**

¹⁰⁸⁴ וה"ה אם נחתך, או שנפל ממנו משהו ע"י הבישול וכד'- בכל אלה נחב שבטל ממנו שם בריה.

¹⁰⁸⁵ **האם מברכים ברכה אחרונה על יין כששתה שיעור כזית/רביעית? בגמ' נסתפקו** האם סגי בשתיה של כזית כדי התחייב בברכה אחרונה. או שמא כיוון שהגמ' בברכות מט: דורשת את המילה "ושבעת" על שתיה- שצריך דווקא שיעור שביעה כדי להתחייב בברכה שהוא שיעור רביעית(ששווה לביצה שהוא שיעור שביעה).

הרא"ש כתב- שכדי להסתלק מהספק- ישתדל לשתות לא פחות משיעור רביעית.

והרמב"ם כתב ללא ספק- שבין על יין בין על שאר משקין- אין מברכים עליהם ברכה אחרונה בפחות מרביעית.

¹⁰⁸⁶ אע"פ שאסור להנות מהעולם ללא ברכה, מכיוון שכאן מכווין לטעום כדי לדעת איך מתקן את התבשיל- לא חשיב אכילה ואין צריך לברך עליה.

אבל אם אוכל כבר יותר מרביעית- נחשב להנאה יתירה ולאכילה וחייב לברך.

1087 הברכה למי שטועם מן התבשיל:

בגמ' בברכות דף יד' עמוד א'- "מטעמת אינה טעונה ברכה, והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה? רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעיתא".

ונחלקו הראשונים בהבנת הגמרא- איזה טעימה טועם עד שיעור רביעית בלי לברך:

- **ר"ח, סמ"ג-** יכול לטעום עד שיעור רביעית בלא ברכה, והיינו שטועם וחוזר ופולט מה שטעם. אבל מי שטועם ובלע- צריך לברך אפילו בכל שהוא. **הרא"ש כתב על ר"ח-** ששיעור רביעית הוא לענין מי שצם אז חשיב הנאה עבורו- אבל לענין ברכה גם יותר משיעור רביעית- אין מברך(למי שפולט).
 - **רמב"ם-** מי שטעם אינו צריך לברך. אם פולט מה שטעם- אפילו יותר מרביעית. ואם הוא בולע- אז עד שיעור רביעית אינו צריך לברך, ומשיעור רביעית- יברך. יוצא שענין הרביעית קשור לנושא הברכה על טעימה ולא רק לענין הטעימה בצום. יוצא גם שהרמב"ם מיקל יותר כי אינו מחייב לברך בברכה עד רביעית אפילו בבולע(בעוד שר"ח כן חייב).
- לענין הלכה כתב הב"י-** שהלכה כרמב"ם, וגם הרי"ף כשיטתו.
- השו"ע הביא בסתם כרמב"ם-** שעד רביעית אין לברך אפילו אם טועם. ואז הביא כ"א את שיטת ר"ח- שאם בולעו טעון ברכה אפילו בכל שהוא, ומי שפולט יכול לטעום כמה שרוצה.
- ¹⁰⁸⁸ **הטועם- האם יברך- הלכה למעשה:** השו"ע הביא 2 שיטות מהראשונים, והרמ"א כתב שבספק ברכות נקל, ולכן על טעימה שפולט משמע שלא יברך, ואם בולע- יברך רק על אכילת רביעית ויותר.
- אבל המגן אברהם חלק- שמי שבולע חייב לברך בכל מצב! ויש אחרונים החולקים על כך והסכימו לשיטת הרמ"א שכוון שיש** ספק- לא יברך.

ולכן למעשה כתב במשנ"ב(בי"ט) בשם החיי אדם- שהטוב ביותר הוא שהבולע יתכווין להנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו.

סימן ריא' - דיני קדימה בברכת הפירות:**סעיף א' - היו לפניו מינים הרבה - מה מקדים למה**¹⁰⁸⁹:

שו"ע - "היו לפניו מיני פירות הרבה"¹⁰⁹⁰, אם ברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה, מקדים מין ז' אעפ"י שאינו חביב כמו המין האחר; ואם אין ביניהם ממין שבעה, מקדים החביב; ואם אין ברכותיהם שוות, אפילו יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית¹⁰⁹¹, איזה מהם שירצה יקדים ואפי' אינו חביב; ויש אומרים שגם בזה צריך להקדים החביב; ונקרא חביב¹⁰⁹² המין שרגיל להיות חביב עליו, אפילו אם עתה חפץ במין השני¹⁰⁹³.

סעיף ב' - שיטתו היחודית של הרמב"ם - תמיד חביב עדיף:

שו"ע - "ולהרמב"ם אם היה מין אחד חביב לו יותר, בין שברכותיהם שוות בין שאינם שוות בין שיש בהם ממין ז' בין שאין בהם ממין ז', מקדים החביב לו אז באותה שעה; ואם אינו רוצה בזה יותר מבזה, אם יש ביניהם משבעת המינים, עליו מברך תחלה"¹⁰⁹⁴.

¹⁰⁸⁹ **הקדמה והסבר לסעיף: במשנה בברכות מ': נחלקו רבי יהודה וחכמים על מה מקדים לברך אדם שהיו לפניו מספר מינים:**

- ר' יהודה - אם יש שם ממין שבעה - מקדים לברך עליו.
- חכמים - מברך על מה שחביב עליו.

ובגמ' שם בדף מא, א' - העמיד עולא את מחלוקתם - במאכלים שברכתם שווה - מה קודם למה - חביב או מין שבעה.

השאלה היא - מה הדין בהיו לפניו מינים הרבה שאין ברכתם שווה:

- רי"ף, רש"י, רב האי ועוד - כאן יודה רבי יהודה לחכמים שמברך על החביב מביניהם.
- רא"ש - כיוון שאין הברכות שוות - אז אין קשר בין המאכלים ולכן יברך על איזה מהם שרוצה ולא דווקא על החביב.
- רמב"ם - בעל שיטה ייחודית החולקת ואומרת שני עקרונות חדשים: 1. תמיד החביב קודם, בין אם יש מין שבעה, בין במין אחד בין בשני מינים וכד'. תמיד החביב קודם. 2. חביב נחשב מה שחביב עליו עכשיו ולא מה שחביב עליו בדרך כלל.

פסיקת השו"ע:

- אם ברכותיהם שוות - מברך על מין שבעה (לפני החביב, כר' יהודה), ואם אין מין שבעה - מקדים החביב.
- אם אין ברכותיהם שוות - יכול לברך על איזה שהן שירצה - אפילו אם יש שם מין שבעה ואפילו אם יש שם חביב (כרא"ש), והביא אחרי כן את סיעת הרי"ף - שבכה"ג יקדים החביב. **למעשה כתב במשנ"ב (ט')** - שהעיקר להלכה בזה כדעת ה"א, והיינו כסיעת הרי"ף - שבכה"ג יקדים לברך על החביב. למרות שאין ברכותיהם שוות.
- בסע' ב' הביא את שיטת הרמב"ם החולק ואומר שתמיד החביב קודם ושחביב נחשב מה שהוא רוצה עכשיו ולא ע"פ תמיד.

¹⁰⁹⁰ **דיני קדימה דווקא במה שבדעתו לאכול (מ"ב, א')**: כל דיני קדימה בברכות הם דווקא לגבי מינים שמעוניין לאכול מהם עכשיו,

אבל מה שאין בדעתו לאכול עכשיו - אין שייך בו דיני קדימה.

¹⁰⁹¹ **קשה מסעיף ג' (בה"ל ד"ה "צנון וזית") - שם הובא בה"ג כ"א - שפרי העץ קודם לפרי האדמה, וכ"כ האחרונים לנהוג הלכה למעשה אם שניהם חביבים עליו באותה מידה (ע' להלן משנ"ב ס"ק יח').**

וא"כ זה לא כשו"ע כאן שכתב לברך על איזה שירצה למרות שאחד עץ ואחד אדמה, והשו"ע מדבר בשניהם חביבים עליו באותה מידה.

¹⁰⁹² **מה נקרא חביב? מגדיר השו"ע כפי שכתב הרא"ש - שחביב נחשב מה שבד"כ חביב לאד ולא מה שהוא עכשיו רוצה יותר.**

¹⁰⁹³ **דיני קדימה (מג"א, משנ"ב ס"ק ד')**: 1. שבעת המינים (ואפילו אינו שלם). 2. שלם. 3. חביב.

¹⁰⁹⁴ **שיטת הרמב"ם - תמיד חביב קודם, וחביב נחשב מה שעכשיו חביב עליו. וכתב במשנ"ב (יג') - "ומשמע מסתימת המחבר**

דהעקר כדעה הראשונה, שהיא דעת רוב הפוסקים".

סעיף ג'- קדימה בברכות: עץ, אדמה, שהכל:

שו"ע- "הביאו לפניו דבר שברכתו בפה"ע ודבר שברכתו שהכל, בפה"ע קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד¹⁰⁹⁵; וכן בפה"א ושהכל, בפה"א קודמת; ואם הביאו לפניו בפה"ע ובפה"א, איזה מהם שירצה יקדים; וי"א שבורא פרי העץ קודם".

סעיף ד'- כל הקודם בפסוק "ארץ חטה" קודם לברכה:

שו"ע- "כל הקודם בפסוק ארץ חטה ושעורה (דברים ת, ח) קודם לברכה¹⁰⁹⁶, וארץ בתרא הפסיק הענין, וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא; הילכך תמרים קודמים לענבים, שזה שני לארץ בתרא וזה ג' לארץ קמא".
רמ"א- "ודוקא שאוכל ענבים כמות שהן, אבל אם עשה מהן יין שקובע ברכה לעצמו בפה"ג חשובה והיא קודמת לברך עליו תחלה; אבל מעשה קדירה מחמשת מיני דגן, היא חשובה יותר מברכת היין. כל הנאמר סמוך לארץ קמא, קודם למה שנאמר סמוך לארץ בתרא, לאחר ששואה לו בסמיכה לארץ (טור)".

סעיף ה'- חטה ושעורה קודמים- דוקא אם עשה מהם תבשיל או פת:

שו"ע- "הא דחטה ושעורה קודמים, דוקא כשעשה מהם תבשיל או פת; אבל כוסס חטה שברכתו בפה"א אינה קודמת לברכת בפה"ע¹⁰⁹⁷".

רמ"א- "ברכת המוציא קודמת לברכת בורא מיני מזונות¹⁰⁹⁸, וכ"ש לשאר ברכות (אגור) ואף על פי שהדבר השני חשוב או חביב עליו (וכן יש לדקדק מדברי הגה"מ פ"ט ומסמ"ק שהביא הטור וכל בו ב"י בשם רמב"ם). וכל הא

¹⁰⁹⁵ **כל הברכות קודמות לברכת "שהכל": כך נלמד בגמ' בברכות לט, א'- על שני תלמידים שהיו לפנייהם פירות ופריגית וברכו על הפרי קודם לברכה על הפריגית, כי ברכת האדמה או העץ חשובה מברכת "שהכל"- מכיוון שכל שהברכה יותר מבוררת ופחות כללית זה סמל על חשיבותה.**

בברכת "העץ" וברכת "האדמה"- מה קודם? לכא' גם כאן יש ברכה שהיא יותר מצומצמת ומבוררת- שהרי אדמה מאימה גם לגדל באדמה וגם לגדל בעץ, ואילו "עץ" אינה מתאימה לגדל באדמה.
ובאמת כתב בה"ג שלכן ברכת "העץ" קודמת לברכת "האדמה".

אבל הרא"ש ועוד הרבה ראשונים כתבו- שבכה"ג אין עדיפות כי גם האדמה וגם העץ הם ברכות מבוררות, ורק שהכל שאינה מבוררת כלל- לה קודמות הברכות האחרות, אבל בין האדמה לבין העץ אין לחלק ושתייהן חשובות באותה מידה.
להלכה כתב בשו"ע בסתמא כדעת הרא"ש ורוב ראשונים- שהן "העץ" והן "האדמה" קודמות ל"שהכל", אבל בין "העץ" ל"אדמה"- אין קודמת ויברך על מה שרוצה, ואחרי כן הביא את שיטת בה"ג כיש אומרים- שבורא פרי העץ קודם לברכת "האדמה".
ובמשנ"ב(יח') כתב- שהאחרונים כתבו שאם שניהם חביבים עליו באותה מידה- יש לנהוג כי"א- ולהקדים את "העץ" ל"אדמה".
אבל אם "האדמה" חביב על "העץ"- מקדימה החביבות, ויברך על האדמה.

סיכום: היו לפני כמה מינים שברכתם שווה- מברך על שבעת המינים, ואם אין- על החביב. אם אין ברכותיהם שוות- מקדים מה שרוצה, וי"א שמקדים החביב. ואם הברכות לא שוות והם חלק "שהכל", חלק "אדמה" וכד'- אדמה ועץ קודמים לשהכל, ועץ קודם לאדמה אא"כ האדמה חביב עליו יותר ואז יברך עליו קודם ל"עץ".

¹⁰⁹⁶ **"כל הקודם בפסוק- קודם לברכה": זוהי גמ' מפורשת בברכות מא', א'. ודין זה הוא גם אם המין השני חביב עליו יותר, כי לא הולכים אחר חביבות אלא כשאין העדפה הלכתית אחרת.**

אבל לרמב"ם, שהובא בסע' ב'- שהולכים אחר החביב תמיד- גם כאן- החביב יהיה קודם אפילו הוא בסוף הפסוק של "ארץ חטה", וכל ענין סדר הפסוק הוא למקום שאין אחד מהם חביב מחברו.

¹⁰⁹⁷ אלו דברי בה"ג, והסכימו לו הרבה ראשונים.

דאמרינן דאחד קודם לחבירו, היינו שרוצה לאכול משניהם לכן יש להקדים החביב או החשוב; אבל אם אינו רוצה לאכול משניהם¹⁰⁹⁹, אינו מברך רק על זה שרוצה לאכול אעפ"י שגם השני מונח לפניו (תרומת הדשן סי' ל"ג / ל"ב); וכל זה דצריך להקדים, היינו דוקא לכתחלה, אבל אם עבר וברך על השני, אם הברכות שוות יוצא ואין צריך לחזור ולברך על זה שהיה לו להקדים, ובלבד שיהא דעתו¹¹⁰⁰ ג"כ עליו בברכתו (ב"י סי' ר"ו ובהה"ס סימן בשם רשב"א)¹¹⁰¹.

סעיף ו' - ברכת מזונות קודמת לכל אפילו אלו מזונות שאינן משבעת המינים:

שו"ע - "היה לפניו תבשיל מקמח כוסמין ושבולת שועל ושיפון וגפן ותאנה ורימון, כיון דמברך על התבשיל במ"מ ברכתו קודמת; אף על גב דהנך ממין ז' ואיהו לאו ממין שבעה, מ"מ כיון דחשיבי דעבדי מינייהו פת ומברך עלייהו המוציא וברכת המזון, קודמת אף על גב דלא עבדינהו פת"¹¹⁰².

¹⁰⁹⁸ **ברכת הפת קודמת:** דהיינו כשיש לפני מיני מזונות ולחם- מברך על הלחם קודם כי הוא חשוב. ובשאר מאכלים- ודאי שמקדים לברך קודם על הלחם, מכיוון שהפת מוציאה את שאר המאכלים, ואם לא יקדים לברך עליה- יצא גורם ברכה שאינה צריכה (מג"א).
¹⁰⁹⁹ **גם אם רוצה לאכול משניהם אך עדיין לא הביאו לו את החביב (מ"ב, לא):** כתבו המג"א ושאר אחרונים שגם במקרה שכן רוצה לאכול משניהם אבל עדיין לא הביאו לפניו את החביב- יכול לברך על מה שרוצה ולא צריך להמתין לברך דוקא על החביב.
¹¹⁰⁰ **"ובלבד שיהיה דעתו ג"כ עליו"** - כדי להוציא מין אחר שברכתו דומה-יש לכווין עליו בפירוש. ולעיל בסימן ר"ו ראינו שם מספר שיטות-ע"ש. אמנם לעיל בסימן ר"ו כתבנו שסתם דעתו של אדם על מה שעומד לפניו בשולחן, אבל כאן איירי שהברכה על משהו שהוא פחות חשוב- תוציא י"ח את מה שהוא חשוב ממנו. ולשם כך **לא מועילה סתם דעת של מה שנמצא לפניו על השולחן, אל בכה"ג שהאינו חשוב פוטר את החשוב- צריך כוונה מפורשת להוציא את החשוב.**

¹¹⁰¹ **היה מונח לפניו אתרוג זית:** סתם ככה קי"ל בסע' א' שמברך על מין שבעה(זית) אפילו אם השני חביב עליו. ולפי זה גם בסתמא יפטור את האתרוג כי החשוב פוטר את מה שלפניו בסתם דעת.

אבל להיפך- האם מי שברך על האתרוג והיה לפניו גם זית- פטר את הזית י"ח?
מצד אחד- לא יצא י"ח כי האינו חשוב אינו פוטר את החשוב בסתמא.

ומ"מ במשנ"ב(לג') כותב למה כן לומר שגם אם ברך על האתרוג יפטור את הזית- כי הרבה ראשונים סבירא להו כרמב"ם שחביב תמיד קודם- וה"ה כאן האתרוג חביב וקודם ולכן יפטור את הזית שפחות חביב עליו. ולפי זה יוצא גם הפוך- שיש לחוש לכווין להוציא גם את האתרוג במפורש כי אולי החביב חשוב יותר ולא יוציא הזית שאינו חביב את האתרוג החביב.

¹¹⁰² **סיכום דיני קדימה בברכות(ע"פ המשנ"ב בס"ק לה):**

1. המוציא. 2. בורא מיני מזונות(קודם חיטים(קודם בפס')) אחרי כן שעורים ואחרי כן שבולת שועל ושיפון (שהם כלל לא הזכירו בפסוק). 3. בורא פרי הגפן. 4. כל הקודם בפסוק- זיתים, תמרים, ענבים, תאנה, רימון. 5. בורא פרי העץ. 6. בורא פרי האדמה. 7. שהכל.

ובתוך כך ישנם כמה חילוקים:

- א. דין "חביב" אינו שייך לסדר הנ"ל אלא רק במינים שברכתם שווה(אבל לא מקדימים, למשל, "שהכל" ל"אדמה" כי יותר חביב עליו בשר מתפוח וכד'). חביב נחשב מה שחביב לו בד"כ. ואם שניהם שווים- אז מה שחביב לו עתה.
 - ב. כשיש לפני מאכל של "בורא פרי העץ" ואחד של "בורא פרי האדמה"- הולכים אחר החביב, ואם שניהם חביבים באותה מידה- הולכים אחר מין שבעה. ואם אין ממין שבעה ושניים בחביבות- יברך קודם עץ ואז אדמה.
- סיכום לסיכום:** מג"ע א"ש. הקודם בברכה קודם על החביב חוץ מברכת העץ מול אדמה- שאם האדמה חביב- מקדים אותה. אם יש לפני כמה מינים שברכתם שווה- יברך ע"פ הסדר: 1. שבעת מינים(לפי- הקודם לארץ קודם לברכה) 2. שלם. 3. חביב.

סימן ריב' - שהעיקר פוטר הטפל:**סעיף א' - העיקר פוטר את הטפל:**

שו"ע - "כל שהוא עיקר¹¹⁰³ ועמו טפילה (פי' דבר בלתי נחשב), מברך על העיקר ופוטר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה¹¹⁰⁴; לא מיבעיא אם העיקר מעורב עם הטפל, אלא אפי' כל אחד לבדו; ואפילו פת שהוא חשוב מכל, אם הוא טפל כגון שאכל דג מליח ואוכל פת עמו כדי שלא יזיקנו בגרונו, מברך על הדג ופוטר הפת, כיון שהוא טפל".

רמ"א - "וי"א אם הטפל חביב עליו, מברך עליו ואח"כ מברך על העיקר (אגור בשם א"ז); הא דמברכין על העיקר ופוטר את הטפילה היינו שאוכלן ביחד או שאוכל העיקר תחלה, אבל אם אוכל הטפל תחלה כגון שרוצה לשתות ורוצה לאכול תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא; או שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתייה, מברך על האוכל תחלה אף על פי שהוא טפל לשתייה, ואינו מברך עליו רק שהכל הואיל והוא טפל לדבר אחר¹¹⁰⁵ (ת"ה סימן ל"ה /ל"א)".

סעיף ב' - הברכה על ריקנים שבאים כדי להניח עליהם מאכל:**מה נחשב עיקר (מ"ב, א'):**¹¹⁰³

- תערובת או שני מינים - שהאחד בא בשביל לתקן או להכשיר את חברו - החבר נחשב עיקר.
- אם שניהם עיקריים - אזי ע"פ הרוב.
- חמשת מיני דגן - תמיד נחשבים לעיקר, אפילו המיעוט, אא"כ באו רק לדבק ולא לתת טעם.
- גם אם אחד עיקר והשני טפל - יש לברך גם על הטפל אם הוא בא בשביל לסעוד ליבו גם ממנו. ולכן, נלע"ד, שצלחת שיש בה בשר ואורז - אע"פ שהבשר עיקר - האורז אינו בא רק כדי להטעים או להפיג טעם הבשר - אלא בשביל להנות ולאכול ממנו בפ"ע, ולכן **יש לברך גם עליו.**

מקור הדין - ברכות מד, א'.¹¹⁰⁴

¹¹⁰⁵ **האוכל מאכל טפל קודם שאוכל את העיקר:** כגון שאוכל איזה מאכל למתק את גרונו קודם ששותה יין וכד'.

בתה"ד כתב - שאע"פ שהוא נאכל לפני כן - הוא נחשב לטפל, כי בא מחמת העיקר, ולכן אין לברך על הטפל.

באור זרוע הקשה - כל זה יפה דווקא כשקודם כל מברך על העיקר ואז נפטר הטפל, אבל אם קודם אוכל את הטפל - איך אפשר שיאכל אותו בלי לברך לפני ולומר שייצא בברכה שמברך אח"כ על העיקר? **אלא** מברך על הטפל ברכת "שהכל" כי כל מטרתו היא להמתיק, ואפילו שבד"כ בקכתו היא אחרת.

והב"י הקשה - מדוע לשנות הברכה? אם החליטו שצריך לברך על כך - יש לברך את ברכתו הרגילה?

אבל בדרכי משה תירץ - שבוודאי יש מקום לשנות הברכה, כי סו"ס אינו עומד בפ"ע אלא הוא בא כטפל למאכל עיקרי ולכן מברכים עליו רק "שהכל".

להלכה - השו"ע לא התייחס לכך, אבל הרמ"א כתב - שבמקרה שמקדים מאכל אבל הוא נחשב לטפל - יברך "שהכל בלבד".

המג"א חלק על הרמ"א וכתב כך: אם העיקר ברכתו שהכל - מברך על הטפל שאוכל קודם "שהכל" ובכך גם פוטר את הברכה על המאכל העיקרי שזאת ברכתו. אבל אם המאכל העיקרי - אין ברכתו "שהכל" - אז מברך על הטפל שאוכל ראשון את הברכה הראויה לו (ולא שהכל) ואז יברך מה שצריך על המאכל העיקרי.

ולאור מחלק' זאת סיכם המשנ"ב - שלכתחילה טוב להמנע מלאכול טפל קודם לעיקר.

שו"ע- "מרקחת שמניחין על ריקין דקים, אותם ריקין הוו טפילה למרקחת, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול לחם¹¹⁰⁶".

תם ונשלם

תודה לא-ל בורא עולם

¹¹⁰⁶ אבל במקום שבא לאכול את הלחם או ה"קרקר" גם בשביל טעמו, ולא רק כמחזיק את המאכל- מברך גם עליו, ולא נחשב לטפל.